T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

2024-DR-428

MENDERES HAVZASI'NDA KUTSAL MEKÂNLAR, RİTÜELLER (UYGULAMALAR) VE MİSTİK ANLATILAR

HAZIRLAYAN

Bircan CANGUL

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Caner IŞIK

AYDIN- 2024

ÖZET

MENDERES HAVZASI'NDA KUTSAL MEKÂNLAR, UYGULAMALAR (RİTÜELLER) VE MİSTİK ANLATILAR

Bircan CANGUL

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Caner IŞIK

2024, XXIV + 485 sayfa

İnanç ve din kavramı, insanlık tarihi boyunca bireyler ve toplumlar üzerinde varlığını hissettiren, yaşam içerisinde toplumun ve insanın davranışlarını yönlendiren, değiştiren, düşünce biçimi ve anlam kalıpları üzerinde etkili olan bir olgudur. Bu olgu kutsal ve kutsala ait unsurlar içermekte ve insan düzeyinde deneyim olarak kabul edilmektedir. Bütün inançlarda, dinlerde ortak yaşantı olarak var olan bu deneyimin konusu ise kutsal mekân, kutsal varlık ve kutsal şahsiyettir.

Kutsalın tezahür ettiği, kült merkezli çeşitli inanç ve dinlere ev sahipliği yapan Menderes Havzası'nda çalışma açısından önem arz eden bölgeler, tarihsel süreçte inançların ve dinlerin yoğun olarak kendini gösterdiği, dinî kolektif hafızanın sürdürülebilirliğini görmek ve dinsel kimliğin dışavurumunu anlamak açısından özel bir öneme sahip olan kutsal mekânlar olmuştur. Tespit edilen kutsal mekânlar, Türklerin yerleşimi öncesinde Hristiyanlığın kabulüyle birlikte piskoposluk merkezi olarak kabul edilen kutsal merkezlerdir. İslamiyet'in kabulü ve Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra bu kutsal merkezlerde ve bu merkezlere yakın olan çevrelerde diğer bölgelere nazaran daha yoğun bir şekilde ve ortak işlevlere sahip yatır ve türbelere rastlanmaktadır. Bu bağlamda Menderes Havzası, geçmişten günümüze miras kalan dinî mekânların kutsallık taşıyarak günümüze kadar gelmesi ve kutsal mekân aktarımlarıyla, toplumların dinî-kültürel kodlarını ezoterik anlatılarla destekleyerek sembolik bir dille ifade eden uygulamaları ve mistik anlatılarıyla senkretik değişim, dönüşüm ve aktarımın arketipini oluşturmuştur.

Çalışmada eski Türk topluluklarının yaşam tarzında etkili olan inanç ve dinlerin, Hristiyan ve Müslümanlara ait kutsal mekânları, kutsal mekânlardaki ziyaret algısını ve kutsal şahsiyetlere dair mistik anlatıları nasıl şekillendirdiği açıklanmaya çalışılmıştır. Kutsal mekân ziyaretleri ve ziyaretlerdeki uygulamalar arasındaki benzerlik ve ortaklıkların, eski Türk

inançlarına işaret eden yönleri dikkate alınarak Antik Yunan, Hristiyan ve Müslümanlara ait kutsal mekânlar ve uygulamalara dair örnekler verilmiştir. Hristiyan azizlere ait olan mistik anlatılarda yer alan motiflerin/yanışların, Müslüman erenlerin anlatılarında ortak bir şekilde devam ettiği, zaman ve mekân farklılaşsa da olay örgüsünün ve inanç dokusunun bozulmadığı görülmüş, kutsala dair inanç kodları mistik anlatılar ekseninde ortaya konulmuştur. Kutsal şahsiyetlerin ruhsallığa dair pratikleri ile şamanların ruhsallığa dair pratikleri dinsel bağdaştırmacılık yöntemi ve işlevselcilik kuramı bağlamında değerlendirmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Kutsal Mekân, Ritüel (Uygulamalar), Kutsal Şahsiyet, Mistik Anlatı, Senkretizm (Dinsel Bağdaştırmacılık).

ABSTRACT
SACRED PLACES, PRACTICES (RITUALS) AND MYSTIC NARRATIVES IN THE MENDERES BASIN

Bircan CANGUL

Doctorate Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Thesis advisor: Prof. Dr. Caner IŞIK

2024, XXIV + 485 pages

The concept of belief and religion is a phenomenon that has made its presence felt on individuals and societies throughout human history, directs and changes the behavior of society and people in life, and has an impact on the way of thinking and thinking patterns. This phenomenon contains sacred and sacred elements and is accepted as an experience at the human level. The subject of this experience, which exists as a common experience in all beliefs and religions, is the sacred place, sacred being or sacred person.

The regions that are important for study in the Menderes Basin, where the sacred is manifested and hosts various cult-centered beliefs and religions, are of particular importance in terms of seeing the sustainability of religious collective memory and understanding the expression of religious identity, where beliefs and religions are intensely manifested in the historical process. There were sacred places. The sacred places identified are sacred centers that were accepted as bishopric centers with the adoption of Christianity before the settlement of the Turks. After the adoption of Islam and the arrival of the Turks in Anatolia, tombs and tombs with common functions are found in these sacred centers and in the surroundings close to these centers, more densely than in other regions. In this context, the Menderes Basin has formed the archetype of syncretic change, transformation and transfer, with religious places inherited from the past to the present-day carrying holiness and transfers of sacred places, practices and mystical narratives expressing the religious-cultural codes of societies in a symbolic language by supporting them with esoteric narratives.

In the study, it was tried to explain how the beliefs and religions that were effective in the lifestyle of ancient Turkish communities shaped the holy places of Christians and Muslims, the perception of visiting holy places and mystical narratives about holy figures. Examples of sacred places and practices of Ancient Greeks, Christians and Muslims are given, taking into account the similarities and commonalities between holy place visits and practices that point to

ancient Turkish beliefs. It has been observed that the motifs/reflections in the mystical narratives of Christian saints continue in a common way in the narratives of Muslim saints, and although time and place differ, the plot and belief texture are not disrupted, and the belief codes regarding the sacred are revealed on the axis of mystical narratives. He evaluated the spiritual practices of holy figures and the spiritual practices of shamans in the context of religious syncretism method and functionalism theory.

KEYWORDS: Sacred Place, Ritual (Practices), Sacred Personality, Mystical Narrative, Syncretism (Religious Syncretism).

ÖNSÖZ

"Menderes Havzası'nda Kutsal Mekânlar, Uygulamalar ve Mistik Anlatılar" başlıklı tez çalışması, "Menderes Havzası'nda Erenlik Geleneği (XIII-XVI. Yüzyıl) başlıklı doktora tez önerisinin verildiği süreçte ortaya çıkmıştır. Derleme aşamasında Menderes Nehri'nin akış güzergahında saha çalışmalarının yapılacağı il ve ilçeler belirlendikten sonra tespit edilen yatır ve türbelerin yoğunlukta olduğu bölgelerin, Antik Dönem'de kült merkezi, başpiskoposluk ve piskoposluk merkezi olduğu görülmüştür.

Derleme çalışmalarında bilgi veren kaynak kişilerin yatır ya da türbelerin kıble yönüne dair farkındalık oluşturması; bazı yatırların ya da türbelerin kıble yönüne bakmaması, kıble yönüne bakmayan mezarların, Müslüman halk tarafından kıbleye döndürülmesi ve kıble yönüne bakmayan mezarların üzerine, kıble yönüne bakan ikinci bir mezar yapısının inşa edilmesi inançlar ve dinler arasında senkretik bir analiz yapmamız gerektiği kanısını oluşturmuştur.

Yatır ve türbelerin yanında Antik Dönem kutsal mekânları ve bu mekânlara dair kültler incelenmiş, Antik Dönem'de Hristiyanlara ait kutsal mekânlar ve İslamiyet'in kabulü ile Müslümanlara ait kutsal mekânlar arasında tematik bir içerik ve bütünlük olduğu gözlemlenmiştir. Menderes Havzası'nda oluşturulan bu tematik içerik kutsal mekânın kutsala dair bir hafızası olduğu fikrini düşünmemize yol açmıştır.

Antik Dönem'deki kutsal şahsiyetlerin mistik özellikleri ve işlevlerinin; kutsal mekân, kutsal mekân ziyaretlerinde gerçekleştirilen uygulamaların ve mistik anlatıların halk belleği vasıtasıyla Müslüman erenlere aktarıldığına dair bir kanaat oluşmuştur. Orta Asya inançlarını ve semavi dinleri İslami öğretilerle sentezleyerek yaşayan bu erenler, dinsel bağdaştırmacılık ya da farklı dinsel inanç sistemlerinin etkileşime girerek karışması sonucunda yeni inanç öğelerinin ya da örüntülerinin ortaya çıkmasını sağlamış, antropolojik perspektiften "kültürleşme" sürecinin ürünü olan kültürel karışımları günümüze değin yaşatmışlardır.

"Menderes Havzası'nda Kutsal Mekânlar, Uygulamalar ve Mistik Anlatılar" başlıklı bu çalışma giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın alanı, konusu, kapsamı, önemi, amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir.

"Tarihsel ve Sosyal Bir Süreklilik İçerisinde İnancın Serüveni" adlı birinci bölümde, eski dinsel inanç ve kabullerin, yeni dinsel anlayışı etkilemesi ve senkretik bir biçimde yeni yorum ve anlayışlar oluşturması üzerinde durulmuştur. Eski Türk topluluklarının yaşam tarzında etkili

olduğu görülen; Atalar kültü, tabiat kültleri, Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük, Mazdekizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte sözlü kültüre dayalı, genelde kırsalda yaygınlık gösteren ve içerisinde heterodoks öğeler barındıran Halk İslamı ve Horasan Ekolü" hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu inançların kutsal mekânları, kutsal mekânlardaki ziyaret algısını ve kutsal şahsiyetlere dair mistik anlatıları nasıl şekillendirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

"Menderes Havzası'nda Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar (Ritüeller)" başlıklı ikinci bölümde, Hristiyanlık döneminden kalan kutsal mekânlar; tapınaklar, kırsal mabetler, ayazmalar, İslamiyet ile birlikte Müslümanlar tarafından ziyaret edilen; yatırlar, türbeler, şifalı sular, dağlar, taşlar ve kutsal ağaçlar hakkında bilgi verilmiştir. Bahsedilen kutsal mekânlara ait bölümler, tematik olarak sınıflandırılmış ve bölgedeki yoğunluklarına göre sıralanmıştır. Kutsal mekânlara ait bölümler: "Şifa ile İlgili,", "Kehanet ile İlgili", "Büyü ve Büyücülük ile İlgili" ve "Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar" başlıkları altında değerlendirilmiştir. Kutsal mekân ziyaretleri ve ziyaretlerdeki uygulamalar arasındaki benzerliklerin, eski Türk inançlarına işaret eden yönleri dikkate alınarak Antik Yunan ve Hristiyanlık Dönemi'ne ait kutsal mekânlar ve uygulamalara dair örnekler verilmiştir. Ardından Orta Asya şamanlarının uygulamalarından bahsedilmiş ve Müslümanlara ait olan yatır ve türbelerdeki uygulamalar açıklanmıştır. Son olarak da Hristiyanlara ait olduğu bilinen fakat İslamiyet ile birlikte kutsal mekân aktarımına uğrayarak günümüzde de ziyaret edilen ve halk tarafından Müslüman olduğu düşünülen erenlere ait yatır, türbe ve çevresinde bulunan şifalı su ve kutsal ağaçlara dair inanç ve uygulamalar ele alınmıştır.

"Menderes Havzası'nda Mistik Anlatılar" başlıklı üçüncü bölümde, Menderes Havzası'nda Hristiyan azizlere ve Müslüman erenlere dair derlenen anlatılara yer verilmiştir. Hristiyan azizlere ait olan mistik anlatılarda yer alan motiflerin/yanışların, Müslüman erenlerin anlatılarında ortak bir şekilde devam ettiği, zaman ve mekân farklılaşsa da olay örgüsünün ve inanç dokusunun bozulmadığı görülmüştür. Derlenen mistik anlatılarda yer alan motifler, Stith Thompson tarafından hazırlanan "Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı çalışmaya göre incelenmiştir. Kutsal şahsiyetlerin ruhsallığa dair pratikleri ile şamanların ruhsallığa dair pratikleri dinsel bağdaştırmacılık yöntemi ve işlevselcilik kuramı bağlamında değerlendirmiştir.

Doktora sürecinde, bu çalışmayı hazırlamam ve bitirebilmem için beni cesaretlendiren, sundukları farklı bakış açıları ve yönlendirmelerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım; Doç.

Dr. Şahin Baranoğlu'na, Prof. Dr. Turan Akkoyun'a ve Prof. Dr. Bertan Akyol'a teşekkür ederim. Doktora tez sürecinde tarih bilgisiyle kavramsal, kuramsal ve metodolojik olarak özgün katkılar sunan kıymetli hocalarım; Prof. Dr. Tanju Demir'e, Prof. Dr. Hüseyin Üreten'e ve Doç. Dr. Bülent Çelik'e teşekkür ederim. Doktora tez döneminde değerli katkıları ve yönlendirmeleriyle çalışmaya destek sağlayan; Doç. Dr. Aysun Dursun'a, cennet mekân Dr. Öğretim Üyesi Ali Abbas Çınar'a, Dr. Amjad Mansur Şeyhoğlu'na, Dr. Cansu Daşdemir'e teşekkür ederim. Saha çalışmaları sırasında desteğini esirgemeyen Folklor Araştırmacısı Kenan Çiftçi'ye, BOA, İSAM, IRCICA ve Süleymaniye Kütüphaneleri çalışanlarına teşekkür ederim.

Çalışma süresince bilgilerini paylaşarak değerli vakitlerini ayıran, akademik tecrübesiyle kaynaklara kolaylıkla ulaşmamı sağlayan, tezimi titizlikle ve sonsuz bir sabırla okuyup gerekli düzeltmeleri yapmamı sağlayan değerli Hocam Prof. Dr. Mehmet Naci Önal'a emeği ve fedakarlığı için teşekkür ederim.

Çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren, fikir veren, zengin kütüphanesini kullanmamı sağlayan, yaşayışı, mücadelesi, hayata karşı duruşu ve ilmiyle örnek aldığım, üniversite eğitimine ilk başladığım günden, bugüne dek özveriyle bilgisini, insani ilgisini ve sabrını esirgemeyen tez danışmanım, değerli Hocam Prof. Dr. Caner Işık'a sonsuz desteği ve emeği için minnettarım, teşekkür ederim.

Hayat yolculuğumun her aşamasında olduğu gibi bu uzun ve meşakkatli yolculuk boyunca da yanımda olan aileme en kalbî duygularımla teşekkür ederim. Tezimi yazdığım süreçte beni Kaf Dağı'nın ardına çeken ve adeta bir Leyla masalı yaşatan, minik tekmeleriyle yanımda olduğunu hissettiren güzel kızım Leyla Cangul'a teşekkür ederim. Yârim, eşim, Murat Cangul; yazmak ve okumak için ayırdığım zamanlar senin de zamanlarındı. Harf harf dağıldığım ânlarda, gönül ve hayat evimizde cümlelerimi tamamladığın için teşekkür ederim. Sen sabahın çiyini, umudun bahçesine düşüren ve bizi yeşertendin.

Bugüne kadar samimi bir kalp ile yanımda olan, akademik gelişim sürecime varlığıyla, duası ve motive edici yaklaşımlarıyla katkıda bulunan hocalarıma, alan araştırmaları sürecinde bize evlerini ve gönüllerini açan herkese sevgi, saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Bircan CANGUL

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI ii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI iv
ÖZET vi
ABSTRACT viii
ÖNSÖZ x
İÇİNDEKİLER xiv
TABLOLAR DİZİNİ xxii
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ xxiv
KISALTMALAR DİZİNİ xxx
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM 51
1. TARİHSEL VE SOSYAL BİR SÜREKLİLİK İÇERİSİNDE İNANCIN SERÜVENİ 51
1.1. Atalar Kültü 51
1.2. Ateş Kültü 53
1.3. Dağ Kültü 55
1.4. Ağaç Kültü 58
1.5. Taş-Kaya Kültü 62
1.6. Su Kültü 65
1.7. Şamanizm 66
1.8. Budizm, Zerdüştlük ve Mazdekizm 68
1.9. Maniheizm 69
1.10. Yahudilik 70
1.11. Hristiyanlık 71
1.12. Halk İslamı ve Horasan Ekolü 73
2. BÖLÜM 76

2. MENDERES HAVZASI'NDA KUTSAL MEKÂNLAR ve ETRAFINDAKİ UYGULAMALAR/RİTÜELLER 76

2.1. Şifa ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar 79

2.1.1. Pergamon Antik Kenti ve Asklepion Tapınağı 82

2.1.2. Nysa Antik Kenti ve Akharaka 84

2.1.3. Mastaura Antik Kenti 85

2.1.4. Harpasa Antik Kenti 86

2.1.5. Ayazmalar 87

2.1.6. Kaşık Baba Yatırı 91

2.1.7. İbirik Dede Yatırı 92

2.1.8. Eren Dede Yatırı 93

2.1.9. Dedeler Yatırı 94

2.1.10. Sülüklük Yatırı 95

2.1.11. Zülfikar Dede Yatırı 97

2.1.12. Muslubaba Dedesi Yatırı 98

2.1.13. Suluköy Yaranı Yatırı 99

2.1.14. Menengiç Dede Yatırı 100

2.1.15. Güven Baki Piri Dede Yatırı 101

2.1.16. Büyük Baba Yatırı 102

2.1.17. Küçük Madran Dede Türbesi 104

2.1.18. Yol Dede Türbesi 105

2.1.19. Kız Dede Türbesi 107

2.1.20. Hacı Abdullah Dede Türbesi 108

2.1.21. Yaren Dede Türbesi 110

2.1.22. Karaca Ahmed Türbesi 111

2.1.23. İmam Baba Yatırı 114

2.1.24. Sadık Dede Türbesi 115

2.1.25. Sultan Sarı Baba Türbesi 117

2.1.26. Helvacı Dede Yatırı 119
2.1.27. Hursinli Dede Türbesi 120
2.1.28. Ecik Dede Türbesi 122
2.1.29. Zeytinli Dede Türbesi 124
2.1.30.Çoban Dede Türbesi 125
2.2. Bitkilerle Sağaltım Uygulamaları 126
2.3.Hayvanlarla Sağaltım Uygulamaları 134
2.4. Madenlerle Sağaltım Uygulamaları 136
2.5. Nefesle Sağaltım Uygulamaları 142
2.6. Su ile Sağaltım Uygulamaları 145
2.7. Kan ile Sağaltım Uygulamaları 148
2.8. Toprakla Sağaltım Uygulamaları 150
2.9. Ateşle Sağaltım Uygulamaları 153
2.10. Fiziksel Müdahale ile Sağaltım Uygulamaları 156
2.11.Telkin Yoluyla Sağaltım Uygulamaları 160
2.12. Kehanetle İlgili Kutsal Mekânlar ve Kutsal ile İletişim Kurmaya Dair Uygulamalar 162
2.12.1. Didyma Antik Kenti 163
2.12.2. Orman Baba Yatırı 169
2.12.3. Arap Dede Yatırı 170
2.12.4. Abbas Baba Yatırı 172
2.12.5. Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı 174
2.12.6. İsa Baba Türbesi 175
2.12.7. Selim Dede Yatırı 176
2.12.8. Bilal Dede Türbesi 178
2.12.9. Meryem Türbesi 179
2.12.10. Tekke Türbesi 181
2.12.11. Servergazi Türbesi 183

2.12.12. Araplı Dede Yatırı 185
2.12.13. Nesne ile Gerçekleştirilen Uygulamalar 187
2.12.13.1. Çaput Bağlamak 187
2.12.14. Çanakçı Baba Türbesi 190
2.12.15. Çaputlu Dede Türbesi 192
2.12.15.1. Mum Yakmak 194
2.12.15.2 Taşlarla İlgili Uygulamalar 197
2.12.16. Kıran Dedecik Yatırı 200
2.12.16.1. Teberik Alma 206
2.12.17. Oyuk Baba Türbesi 207
2.12.18. Işık Dede Türbesi 209
2.12.19. Dilek ve Davranışlar ile Gerçekleştirilen Uygulamalar 211
2.12.19.1. Dua 211
2.12.19.1.1. Kuyudağ Dede Yatırı 216
2.12.19.1.2. Sakköy Dede Yatırı 217
2.12.19.2. Niyaz 221
2.12.19.2.1. Madran Baba Yatırı 223
2.12.19.2.2. Telli Dede Yatırı 227
2.12.19.2.3. Emir Sultan Türbesi 228
2.12.19.2.4. Öksüz Dede Yatırı 229
2.12.19.3. Tavaf 230
2.12.19.3.1. Topallar Yatırı 232
2.12.19.3.2. Kadın Dedesi Yatırı 233
2.12.19.3.3. Sultan Sarı Baba Türbesi 234
2.12.19.3.4. Tabakhane Dede Türbesi 236
2.12.19.3.5. Eren Dede Yatırı 236
2.12.19.3.6. Dede Yatırı 237

2.12.19.4. Secde 238
2.12.19.4.1. Haccenbeş Dede Türbesi 239
2.12.20. Kurban Uygulamaları 241
2.13. Büyü ve Büyücülükle İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar 255
2.13.1. Smyrna Antik Kenti 256
2.13.2. Ephesos Antik Kenti 256
2.13.3. Erythrai Antik Kenti 257
2.13.4. Kız Erenleri Türbesi 262
2.13.5. Okçu Halil Baba Türbesi 263
2.13.6. Temas Büyüsü 265
2.13.7. Taklit (Benzetme) Büyüsü 270
2.13.8. Tersine Çevirme Büyüsü 276
2.13.9. Söz Büyüsü 278
2.14. Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar 279
2.14.1. Klaros Antik Kenti 281
2.14.2. Yılanlı Ada Kilisesi 287
2.14.3. Kral Mezarı 288
2.14.4. Dilek Dede Yatırı 290
2.14.5. Aydın Bey Türbesi 292
2.14.6. Koca Ali Dede Türbesi 294
2.14.7. Yaren Dede Türbesi 296
2.14.8. Zelveli Dede Yatırı 298
2.14.9. Sultan Ana Yatırı 299
2.14.10. Dümbelek Dede Yatırı 300
2.14.11. Hacı Abdullah Dede Türbesi 301
2.14.12. Dedebağ Dedesi 304
2.14.13. Kasım Bey Türbesi 308

3. BÖLÜM 312

3. MİSTİK ANLATILAR 314

3.1. Kehanet (Geçmişi ve Geleceği Bilmeye Dair Anlatılar) 316

3.1.1. Nesnelerin Geçmiş Sahiplerini Bilme 319

3.1.2. Kaybolan Nesneleri Bulma 321

3.1.3. Doğacak Çocukların Cinsiyetini Bilme 323

3.1.4. Doğacak Çocukların Makamlarını ve Mesleklerini Bilme 327

3.1.5. Öleceği Zamanı ve Mekânı Bilme 331

3.1.6. Başka Kişilerin Öleceği Zamanı ve Mekânı Bilme 333

3.1.7. Düşmanın Hangi Yönden Geleceğini Bilme 336

3.1.8. Zihinden Geçenleri Bilme 339

3.2. Sağaltıma Dair Anlatılar 341

3.3. Mekân Aşma ve Zaman Aşmaya Dair Anlatılar 348

3.4. Don Değiştirmeye Dair Anlatılar 353

3.5. Göğe Yükselme/ Uçmaya Dair Anlatılar 357

3.6. Hayvanlara Hükmetmeye ve Dillerini Bilmeye Dair Anlatılar 359

3.7. Tabiatüstü Varlıklarla Konuşmaya ve Hükmetmeye Dair Anlatılar 364

3.8. Tabiat Olaylarının ve Varlıklarının Yönlendirilmesine Dair Anlatılar 368

3.9. Mevsiminden Önce Meyvelerin Olgunlaşmasına Dair Anlatılar 374

3.10. Dağların ve Taşların Hareket Etmesine Dair Anlatılar 377

3.11. Berekete Dair Anlatılar 380

3.12. Öldürücü Olaylardan Etkilenmemeye Dair Anlatılar 384

3.13. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmeye Dair Anlatılar 390

3.14. Kesikbaşa Dair Anlatılar 404

3.15. Kutsal Mekânın Yerinin Belirlenmesi ve Tespit Edilmesine Dair Anlatılar 408

3.16. Su Kaynağına Ulaşmaya Dair Anlatılar 417

3.17. Gözcülük ve Koruyuculuk Yapmaya Dair Anlatılar 422

3.18. İnançsız ve Saygısız Olanlara Gösterilen Olağanüstülüklere Dair Anlatılar 433

4. SONUÇ 441

5. KAYNAKÇA 449

ÖZGEÇMİŞ 485

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Denizli ilinin ilçeleri 14
Tablo 2. Denizli ilinde bulunan antik kentler. 14
Tablo 3. Denizli ili, Honaz ilçesi, mahalle isimleri. 15
Tablo 4. Denizli ili, Babadağ ilçesi, mahalle isimleri. 15
Tablo 5. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, mahalle isimleri. 16
Tablo 6. Aydın ilinin ilçeleri. 17
Tablo 7. Aydın ilinde bulunan antik kentler. 17
Tablo 8. Sultanhisar ilçesinde bulunan mahalleler. 19
Tablo 9. Bozdoğan ilçesinde bulunan mahalleler. 20
Tablo 10. Yenipazar ilçesinde bulunan mahalleler. 20
Tablo 11. Buharkent ilçesinde bulunan mahalleler. 21
Tablo 12. Nazilli ilçesinde bulunan mahalleler 22
Tablo 13. Kuyucak ilçesinde bulunan mahalleler 23
Tablo 14. Aydın ili, Söke ilçesinde bulunan mahalleler 25
Tablo 15. Germencik ilçesinde bulunan mahalleler. 26
Tablo 16. İzmir ilinde bulunan ilçeler 28
Tablo 17. İzmir ilinde bulunan antik kentler. 28
Tablo 18. İzmir ili, Ödemiş ilçesinde bulunan mahalleler. 29
Tablo 19. İzmir ili, Torbalı ilçesinde bulunan mahalleler. 31
Tablo 20. İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan mahalleler. 32
Tablo 21. İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunan mahalleler. 33
Tablo 22. İzmir ili, Bergama ilçesinde bulunan mahalleler. 34
Tablo 23. İzmir ili, Babadağ ilçesinde bulunan mahalleler. 35
Tablo 2.1. Şifa ile ilgili kutsal mekânlar 81
Tablo 2.2. Kehanetle İlgili Kutsal Mekânlar 162
Tablo 2.3. Büyü ve Büyücülükle İlgili Kutsal Mekânlar 256
Tablo 2.4. Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar 280

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 2.1. Bergama Asklepion ören yeri. 82

Fotoğraf 2.2. Sultanhisar Salavatlı Nysa örenyeri, Akharaka 84

Fotoğraf 2.3. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Mastaura Antik Kent..... 85

Fotoğraf 2.4. İzmir ili, Tire ilçesi, Derekahve Ayazma Çeşmesi 87

Fotoğraf 2.5. İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde bulunan şapel ve ayazma..... 87

Fotoğraf 2.6. Kaşık Baba Yatırı'nda bulunan ve kutsal kabul edilen ağaç 91

Fotoğraf 2.7. Aydın ili, Sultanhisar ilçesi, İbir Dede Yatırı. 92

Fotoğraf 2.8. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Yaylalı mahallesi, Eren Dede Yatırı. 93

Fotoğraf 2.9. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akseki mahallesi, Muslubaba Dedesi Yatırı..... 98

Fotoğraf 2.10. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Sırma mahallesi, Suluköy Yaranı Yatırı. 99

Fotoğraf 2.11. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Menengiç Dede Yatırı 100

Fotoğraf 2. 12. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kızıldere mahallesi, Güven Baki Piri Dede Yatırı 101

Fotoğraf 2.13. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Büyük Baba Yatırı..... 102

Fotoğraf 2.14. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Büyük Baba Yatırı..... 103

Fotoğraf 2.15. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Küçük Madran Tepesi, Küçük Madran Dede Türbesi. 104

Fotoğraf 2.16. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesi, Yol Dede Türbesi 105

Fotoğraf 2.17. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesi, Yol Dede Türbesi 106

Fotoğraf 2.18. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey Mahallesi, Kız Dede Türbesi 107

Fotoğraf 2.19. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi.. 108

Fotoğraf 2.20. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi.. 109

Fotoğraf 2.21. Aydın ili, Sultanhisar ilçesi, Yaren Dede Türbesi. 110

Fotoğraf 2. 22. Aydın ili, Efeler ilçesi, Zafer mahallesi, Karaca Ahmed Türbesi. 111

Fotoğraf 2.23. Aydın ilinin Konuklu tepesinde, Paşayaylası, İmam Baba Yatırı. 114

Fotoğraf 2.24. Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, Çakmak Mezarlığı, Sadık Dede Türbesi.. 115

Fotoğraf 2.25. Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, Çakmak Mezarlığı, Sadık Dede Türbesi.. 116

Fotoğraf 2.26. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi, Sultan Sarı Baba Türbesi. ... 117

Fotoğraf 2.27. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi, Sarı Baba Türbesi. 117

Fotoğraf 2.28. İzmir ili, Bergama ilçesi, Musalla mahallesi, Helvacı Dede Türbesi 119

Fotoğraf 2.29. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Küçükdağlı mahallesi, Hursinli Dede Türbesi. . 120

Fotoğraf 2.30. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Küçükdağlı mahallesi, Hursinli Dede Türbesi. . 121

Fotoğraf 2.31. İzmir ili, Bergama ilçesi, Alibeyli mahallesi, Ecik Dede Türbesi. 122

Fotoğraf 2.32. İzmir ili, Bergama ilçesi, Alibeyli mahallesi, Ecik Dede Türbesi. 123

Fotoğraf 2.33. İzmir ili, Bergama İlçesi, Yıldız Sineması'nın hemen yanında Zeytinli Dede Türbesi. 124

Fotoğraf 2.34. İzmir ili, Bergama ilçesi, Güneşli mahallesi, Çoban Dede Türbesi..... 125

Fotoğraf 2.35. Aydın ili, Efeler ilçesi, Ethem Oruç Arşivi, çıtlık örneği. 133

Fotoğraf 2.36. Kaynak kişinin midesinde gaz sıkışması bulunmaktadır. Şifacı kaynak kişinin şikayetlerini dinlemektedir..... 139

Fotoğraf 2.37. Bıçak ile şifa uygulaması gerçekleştirilmektedir. 139

Fotoğraf. 2.38. Bıçak ile şifa uygulaması gerçekleştirilmektedir. 142

Fotoğraf 2.39. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesi, Tabakhane Dedesi Türbesi'nde bulunan ve şifalama da kullanılan tahta kaşıklar. 159

Fotoğraf 2.40. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi 159

Fotoğraf 2.41. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi, kutsal kayalar. 163

Fotoğraf 2.42. Didyma Antik Kenti 163

Fotoğraf 2.43. Didyma Antik Kenti Apollon Tapınağı. 169

Fotoğraf 2.44. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesi, Orman Baba Yatırı. 170

Fotoğraf 2.45. Aydın ili, Kuyucak İlçesi, Cumhuriyet mahallesi, Arap Dede Yatırı. 172

Fotoğraf 2.46. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesi, Abbas Baba Yatırı 174

Fotoğraf 2.47. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesi, Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı. 175

Fotoğraf 2.48. İzmir ili, Tire ilçesi, İsa Baba Türbesi. 175

Fotoğraf 2.49. İzmir ili, Tire ilçesi, İsa Baba Türbesi 176

Fotoğraf 2.50. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Selim Dede Yatırı. 177
Fotoğraf 2.51. Aydın ili, Koçarlı İlçesi, Bilal Dede Türbesi 179
Fotoğraf 2.52. Aydın, Bozdoğan, Olukbaşı Meryem Türbes 179
Fotoğraf 2.53. Aydın, Bozdoğan, Olukbaşı Meryem Türbesi.. 181
Fotoğraf 2.54. Aydın ili, Karacasu İlçesi, Esençay mahallesi, Tekke Türbesi 182
Fotoğraf 2.55. Aydın ili, Karacasu İlçesi, Esençay mahallesi, Tekke Türbesi.. 183
Fotoğraf 2.56. Denizli ili, Merkezefendi Mahallesi, Servergazi Türbesi. 183
Fotoğraf 2.57. İzmir ili, Bergama İlçesi, Araplı Dede Türbesi, kurşun eritme 185
Fotoğraf 2.58. İzmir ili, Bergama İlçesi, Araplı Dede Türbesi, eritlen kurşun şekilleri..... 185
Fotoğraf 2.59. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Meryem Ana Evi, dilek duvarı.. 188
Fotoğraf 2.60. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Meryem Evi Kilisesi'nde yazılmış bir dilek kâğıdı 188
Fotoğraf 2.61. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Çanakçı Baba Türbesi. 190
Fotoğraf 2.62. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Çanakçı Baba Türbesi 190
Fotoğraf 2.63. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Karapınar mahallesi, Çaputlu Dede Yatırı 192
Fotoğraf 2.64. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba mahallesi, Davut Baba ve Perişan Baba türbesi..... 193
Fotoğraf 2.65. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Meryem Ana Evi, mum yakma uygulaması. 194
Fotoğraf 2.66. İzmir ili, Konak ilçesi, Damlacık mahallesinde, Tezveren Dede Yatırı..... 196
Fotoğraf 2.67. İzmir ili, Kemalpaşa İlçesi, Hamza Baba Türbesi, dilek dileyip mum yakan ziyaretçiler. 197
Fotoğraf 2.68. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi, Sümbül Arap Mezarı.... 199
Fotoğraf 2.69. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Hisarcık mahallesi, Kıran Dedecik Yatırı. 200
Fotoğraf 2.70. Aydın ili, Köşk ilçesi, Gökkiriş Dede Yatırı 201
Fotoğraf 2.71. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik mahallesi, Karlık Dede Yatırı çevresine gele ziyaretçilerin bıraktığı taşlar. 202
Fotoğraf 2.72. Tuva'da bulunan Adak taşı. 203
Fotoğraf 2.73. Aydın ili, Köşk ilçesi, Gökkiriş Dede Yatırı'nda yer alan adak taşı. 204
Fotoğraf 2.74. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Öksüz Dede Yatırı. 205

Fotoğraf 2.75. İzmir ili, Bergama ilçesi, Alibeyli mahallesi, Ecik Dede Türbesi, niyaz taşları. 205

Fotoğraf 2.76. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Oyuk Baba Yatırı. 207

Fotoğraf 2.77. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Oyuk Baba Yatırı.. 208

Fotoğraf 2.78. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahallesi, Işık Dede Türbesi. 209

Fotoğraf 2.79. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahalles, Işık Dede Yatırı'nda bulunan sandukadan teberik olarak toprak alan bir ziyaretçi. 210

Fotoğraf 2.80. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik mahallesi Kuyudağ Dede Yatırı 216

Fotoğraf 2.81. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesi, Sakköy Dede Yatırı. 217

Fotoğraf 2.82. İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan Çatal Er Türbesi'nde yağmur duası uygulaması. 218

Fotoğraf 2.83. Karacasu ilçesi, Palamutçuk mahallesi, Karadede Türbesi 219

Fotoğraf 2.84. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Yatırı 223

Fotoğraf 2.85. Madran Baba Yatırı, Kaz ayağı yanışı. 225

Fotoğraf 2.86. Madran Baba Yatırı, Kaz ayağı yanışı. 225

Fotoğraf 2.87. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akçay mahallesinde bulunun Telli Dede Yatırı 227

Fotoğraf 2.88. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde Emir Sultan Türbes 228

Fotoğraf 2.89. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Alhisar mahallesi, Topallar Yatırı. 232

Fotoğraf 2.90. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Cumhuriyet mahallesi, Kadın Dedesi Yatırı..... 233

Fotoğraf 2.91. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi Sultan Sarı Baba Türbesi 234

Fotoğraf 2.92. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi Sultan Sarı Baba Türbesi 235

Fotoğraf 2.93. Aydın ili, Nazilli ilçesinde Haccenbeş Dede Türbesi. 239

Fotoğraf 2.94. Aydın ili, Nazilli ilçesinde Haccenbeş Dede Türbesi üzerinde bulunan secde ile gelen ziyaretçiler secde uygulaması gerçekleştirmektedir. 240

Fotoğraf 2.95. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Şeyh Kemal Türbesi. 251

Fotoğraf 2.96. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Şeyh Kemal Türbesi. 252

Fotoğraf 2.97. Aydın ili, Buharkent ilçesi, Feslek mahallesi Kız Erenler Türbesi. 262

Fotoğraf 2.98. Aydın ili, Buharkent ilçesi, Feslek mahallesi Kız Erenler Türbesi. 262

Fotoğraf 2.99. Denizli ili, Babadağ ilçesi, Okçu Halil Baba Türbesi..... 263

Fotoğraf 2.100. Denizli ili, Babadağ ilçesi, Okçu Halil Baba Türbesi..... 264

Fotoğraf 2.101. Aydın ili, Karacasu İlçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Yatırı temas büyüsü 267

Fotoğraf 2.102. İzmir ili, Şirince İlçesinde bulunan Tanrı Heykeli ve Havuzuna dilek dileme ritüeli bağlamında demir para atma..... 268

Fotoğraf 2.103. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Yatırı 273

Fotoğraf 2.104. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi 274

Fotoğraf 2.105. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi'nde çocuk sahibi olmak isteyen bir kadının çocuk sahibi olmak için astığı nesne... 275

Fotoğraf 2.106. İzmir ili, Menderes İlçesi, Klaros Antik Kenti genel görünüm 281

Fotoğraf 2.107. İzmir ili, Urla ilçesi, Yılanlı Ada Kilisesi 287

Fotoğraf 2.108. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi'nin önünde Kral kızı Mezarı 288

Fotoğraf 2.109. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Pamukören mahallesinde bulunan Dilek Dede Yatırı 290

Fotoğraf 2.110. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Aydın Bey Türbesi..... 293

Fotoğraf 2.111. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kavacık mahallesi, Koca Ali Dede Türbesi..... 294

Fotoğraf 2.112. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Türbesi..... 296

Fotoğraf 2.113. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Türbesi..... 296

Fotoğraf 2.114. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Zelveli Dede Yatırı..... 298

Fotoğraf 2.115. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Eycelli mahallesinde bulunan Dümbelek Dede Yatırı..... 300

Fotoğraf 2.116. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi 301

Fotoğraf 2.117. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi 301

Fotoğraf 2.118. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Dedebağ Dedesi Türbesi..... 304

Fotoğraf 2.119. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Dedebağ Dedesi Türbesi..... 304

Fotoğraf 2.120. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kestel mahallesi, Kasım Bey Dede Türbesi..... 308

Fotoğraf 2.121. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kestel mahallesi, Kasım Bey Dede Türbesi..... 309

KISALTMALAR DİZİNİ

A.	: Anlatıcı
A.D.	: Antik Dönem
Bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
D	: Dinleyici
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
M.H.	: Menderes Havzası
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri
vs.	: Vesaire
yy.	:Yüzyıl
Yay.	: Yayını, yayınları

GİRİŞ

Kutsal, tanrısal ya da doğaüstü kaynağa ait bir olgu olarak insanların hayatlarını yönlendiren ve toplumları bir arada tutan, dinî deneyimlerin temelini oluşturmaktadır. İnanç bağlamında en yüce kabul edilen varlık, mekân, nesne veya sembolleri ifade eden kutsalın niteliği; farklı inanç, din, dil, kültür ve toplumlar içerisinde değişkenlik göstermektedir. Nitekim bir dinde kutsal sayılan bir mekân, varlık, zaman, ya da nesne başka bir inanç ya da dinde kutsal olmayabilir. Ancak, kutsalın temel niteliği, inananlar için manevi bir değer ve anlam taşımasıdır. Dolayısıyla kutsal, toplumsal kimliğin ve değerler sisteminin oluşmasını sağlayan temel yapı taşlarından biridir. Toplumsal ve bireysel bağlamda çeşitli işlevler üstlenmektedir.

Kutsal kelimesi, Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan sözlükte, "tapınılacak veya yolunda can verilecek mukaddes, karşı çıkılmaması gereken, Tanrı'ya adanmış olan, Tanrısal olan" şeklinde tanımlanır (Türkçe Sözlük, 1992: 456). Kutsal kelimesinin "kut" kelimesinden oluşturulduğu düşünülmektedir. "Kut" ise eski Türkçede fırsat, hayır, bereket anlamındadır. Kutadgu Bilig'in 92. beytinde "Bayat kimke kılsa inayet basut/Anıng oldı ayun bolu birdi kut" yani "Tanrı kime inayet ve yardım ederse dünya onun olur ve o kuta kavuşur" (Başer, 1990: 52) denilmektedir.

Batı dillerinde kutsal kelimesi, Yunanca'da "hagios", Latince'de "sacrum" kelimeleriyle karşılanmıştır. Rudolf Otto (1958: 13) kutsalı, "insanın bütünüyle kendisinden farklı ve üstün bir güç karşısında duyduğu, korku ve saygı karışımı ürpertici (mysterium tremendum) bir hissin yöneldiği objede saklı bir kudrettir" şeklinde tanımlamıştır. Kutsalın bir din için en önemli ve en belirleyici özellik olduğunu ve hatta din için Tanrı anlayışının belirlenmesinden bile daha öncelikli bir değere sahip olduğunu savunan N. Söderblom (1951: 731) bu kavramı sosyoloji ve psikolojinin terimlerini kullanarak olgusal ve tecrübi bir çerçeveye indirgemek istemiştir. Ona göre kutsal, ilkel dinlerin tecrübesinde iki kavramla karşılanabilir: 1-Malenezyalıların "mana"sı ki bu, "pozitif kutsallık" içerir. 2-Polinezyalılarca kullanılan "tabu" kavramıyla da "negatif kutsallık" kastedilir. "Mana"da gizemli bir güç vardır. Buna karşılık "tabu"da yasaklama, korku ve tehlike esastır. "Başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olan kutsal, yaratıcı ile olan ilişkisinden doğan özel bir niteliğe sahip olan veya dinî bir amaç için tahsis edilen" (Hinnels ve John, 1988: 151) demektir. Din bilimlerinin genel tanımına göre ise kutsal, politeizmden, monoteizme kadar bütün din biçimlerinin özünü oluşturur. Herhangi bir dinde inançlı kabul edilen kişiyi Tanrı'ya, ritüele, cemaate, doktrine ve ahlâka bağlayan, onun din çerçevesinde kalmasına katkıda bulunan temel tecrübe kutsallık duygusudur (Sharpe, 1971:

62). “Kutsal, kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösterendir.” Diğer bir tanıma göre de kutsal; “tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan nesneler içinde açığa çıkmasıdır” (Eliade, 1991: 17). Kutsal, genellikle dinî veya manevî bir anlam taşıyan, özel bir saygı ve önemle değerlendirilen şeyleri ifade eder. Kutsal olan, insanların inançları, değerleri ve kültürel normları çerçevesinde belirli bir anlam kazanır.

Eliade kutsalı; evrenin, dünyanın kutsallığı üzerinden düşünmüş kutsal ve kutsal dışını kaos ve kozmos terimleri bağlamında açıklamıştır. Bu terimler kutsala inanan ve kutsala inanmayanları birbirinden ayırmaktadır. Kozmos; kutsalın daha önceden içinde tezahür ettiği bir evrendir. Kaos ise meçhul, yabancı ve gayrimeskundur. İnsan orayı işgal edip özellikle de yerleşince, kozmogoniyi yineleyen bir ritüele, simgesel olarak kozmosa dönüştürür. Yani bir toprağın kutsanması onun kozmoslaştırılmasıyla eş değerdir. Bizim dünyamıza dönüşecek yerin önce yaratılması gerekir ve her türlü yaratılış için örnek alınacak bir mükemmel model mevcuttur. İlahî yaratılış eylemi olan tanrıların evreni yaratması bu duruma örnektir (Eliade, 1991: 30). İnsan bir toprağı ancak yeniden yaratarak yani kutsayarak kendisine ait kılabilir. Bu ifade, insanın bulunduğu yeri veya kültürü, kendi değerleri ile yeniden şekillendirerek kendisine ait hissetme sürecini vurgulamaktadır. Kutsama, bir yerin veya nesnenin manevi bir boyut kazanmasını sağlar ve bu sayede insanlar, o toprakla duygusal ve kültürel bir bağ kurarlar. Burada yeniden yaratma, belki de geçmişin, biçimlerin ve toplumsal hafızanın yeniden yorumlanması anlamındadır. Böylece insan, fiziksel bir alanın parçası hâline gelir. Bu hem bireysel hem de toplumsal kimlik için önem arz etmektedir.

Arkaik toplumların insanı da mümkün olduğunca bu kutsalın içinde veya kutsanmış nesnelerle iç içe yaşama eğilimindedir. Çünkü kutsal, güçlü ve nihai olarak tam anlamıyla hakikatle eş değerdir. Kutsal oluş bakımından, doygunluğa ulaşmıştır. Kutsal güç demek bir gerçeklik, kalıcılık demektir. Arkaik toplumlarda kutsal hem günlük yaşamın bir parçası hem de insanların dünyayı ve varoluşu anlamasını sağlayan temel bir izlektir. Dolayısıyla dinsel insanın da bu gerçekliğe katılmak ve güce doymak istemesi doğaldır.

Kutsal, yaşam kaynağı ve berekettir (Hinnels ve John, 1988: 151). Peter L. Berger’e göre kutsal, “toplumun en yüksek değerlerine ve anlamlarına atfedilen bir nitelik” olarak tanımlanır. Berger (1967: 26-28), “The Sacred Canopy” adlı eserinde, kutsalın toplumsal bir inşa olduğunu ve insanların dünyayı anlamlandırma çabalarıyla ilişkili olduğunu savunur. İnsanlar toplumsal dünyayı anlamlandırmak ve anlam aramak için kutsal bir çatıya veya “sakral bir tavana” ihtiyaç duyarlar. Bu sakral tavan, mensup olduğu toplumun ortak inanç sistemlerini,

sembollerini ve ritüellerini içerir. Kutsal, bu ortak inanç sistemleri ve semboller vasıtasıyla, toplumun dünyayı anlamlandırma ve düzen sürdürme çabalarını destekler. Ahlakî değerlerin iyileşmesini ve toplumsal düzenin korunmasına olanak tanır.

Dinsel insanın kutsal içinde yaşama arzusu, aslında onun nesnel gerçeklik içinde yer alma, salt öznel deneyimlerin sonu gelmez göreliliği içinde felç olup kalmama, bir yanılsamanın içinde değil de gerçek ve etkili bir dünyada yaşama arzudur. Öznel deneyimlerinin belirsizliği ve göreliliği, kişinin boyutları ve varoluşunu tehdit edebilir. Bu nedenle kutsal olan, ona bir güvence sunar; sabit değerler, anlamlar ve toplumsal bağlar oluşturur. Kutsal, bireyin kendisini daha geniş bir evrenin parçası olarak hissetmesine olanak tanır ve böylece varoluşsal kaygılardan bir nebze de olsa arınmasını sağlar. Bu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir denge oluşturur. Bu tavır onun varoluşunun tüm düzlemlerde kutsal bir uzama ulaşma isteğini gösterir.

Kutsal uzam, kaotik türdeşlik içerisinde yönünü bulmayı, dünyayı kurmayı sağlar. Hakikat kutsal uzam içerisinde tezahür eder. Tezahürün gerçekleştiği yerde bir kırılma yaşanır ve bunun sonucunda kozmik düzeyler arasında iletişim yaşanmaya başlar. Yani aşkın olanla bağ kurulur. Bu durum bir varoluş hâlinden diğerine ontolojik tarzda geçişi mümkün kılar (Scmidt, 1940: 967). Bunun aksine kutsal dışı deneyim, uzamın türdeşliğini ve dolayısıyla göreliğini sürdürür. Hakikate dair her türlü yöneliş kaybolur. Sabit nokta (merkez) artık benzersiz, biricik bir ontolojik statüye sahip değildir. Dinsel insan için kutsal dışı uzam içerisinde kalmak mutlak bir şekilde var olmama hâlini temsil eder. Eliade bu durumdaki insanı; “Bu dinsel gereklilik giderilmesi olanaksız bir ontolojik susuzluğu ifade eder. Dinsel insan, varlık susuzluğu çeker. Meskûn dünyasını kuşatan kaos karşısında yaşanan dehşet, hiçlik karşısında duyduğu dehşete denktir. Dinsel insan eğer bir talihsizlik eseri orada yolunu yitirirse sanki kaos içinde eriyip dağılıyor ve yok oluyormuş gibi hisseder” (Eliade,1991: 40) der. Yani varlıksal özünün kendini terk ettiğini duyumsar. Dinsel insan için kutsal dışı uzamda kalmak, varoluşsal düzlemde anlamsızlık ve kaybolmuşluk hissini doğurur.

İnsanın kutsal uzama ulaşma isteği, kutsalın tezahürünü de beraberinde getirir. Kutsalın manevi gücünün ve anlamının somutlaşarak açığa çıkması sonucu kutsal tezahür eder ve inançlar; kutsal alanlarda, nesnelerde veya kültlerde somutlaşır ve anlaşılır bir hâl alır (Schmidt, 1950: 678). Kutsalın tezahürü ile birlikte kutsal kabul edilen mekân, varlık, şahsiyet, nesne dinî ritüellerin gerçekleştirildiği ve inançların pratiğe döküldüğü yerler olarak kutsal gücün dünya ve insanlarla iletişime geçtiği kültürel merkezler konumuna gelir. Bu nedenle, kutsalın tezahürü, fiziksel yasalara uymayan doğaüstü bir nitelik taşır ve mistik deneyimler içerir. Bu

deneyimler, genellikle fiziksel aktivitenin ötesinde, doğaüstü bir nitelik taşır. Bu tür deneyimler, insanların sıradan yaşamlardan sıyrılarak, ruhsal bir derinliğe erişmelerine olanak tanır. Mistik anlar, zaman ve mekânın ötesinde bir varoluş hissi yaratabilir; insanlar evrensel bir bütünün parçası olarak kutsalı deneyimleyebilir. Bu bağlamda, kutsal olanın somutlaşması, yalnızca ritüeller ve semboller aracılığıyla değil, aynı zamanda deneyimledikleri doğaüstü olaylarla da şekillenir. Örneğin, bir ibadet sırasında hissedilen yoğun bir birlik duygusu veya beklenen bir ilham anı, kişinin yaşadığı manevi bir deneyimdir. Bu durum, kutsalın yalnızca soyut bir kavram değil, aynı zamanda somut olarak varlığını sürdürdüğünü gösterir.

Eliade, kutsalın tezahürü için ilk kez kutsal bir şeyin kendini bize gösterdiğini ifade eden hiyerofani terimini kullanmıştır. Bir şeyin kutsallık kazanması kendiliğinden veya tesadüfen olmaz. Buna göre bir yerin, nesnenin, kişinin veya bir canlı türünün kutsal oluşu tabiat üstü, ilâhî bir gücün onunla temasının sonucudur. Böylelikle insan kutsalı öğrenir. En ilkel toplumlardan, en gelişmiş toplumlara varıncaya dek dinler tarihinin kutsal gerçekliklerin tezahürlerinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Kutsal olanın herhangi bir nesnede, bir taşta veya bir ağaçta tezahür etmesinden, Tanrı'nın İsa'da tecessümüne kadar süreklilik kesintiye uğramaz. Herhangi bir nesne kutsalın tezahürüne aracılık ederken başka bir şey olur, ama kendisi olmaktan çıkmaz, çünkü onu çevreleyen kozmik ortamın parçası olmaya devam eder (Challeye, 1969: 74). Kutsal bir taş yine de taş olarak kalır dış görünüşte onu diğer taşlardan ayıran hiçbir şey yoktur. Bir taşın kutsallığını görenler için ise onun doğrudan gerçekliği doğaüstü bir gerçekliğe dönüşüm söz konusudur ve bu dinsel bir deneyimdir. Hep aynı gizemli fiil söz konusudur. Kutsalın tezahürü dünyayı ontolojik açıdan yeniden ve yeniden kurar. Hiçbir nirengi noktası saptamanın mümkün olmadığı, hiçbir yönün belirlenmediği türdeş ve sonsuz enginlikte hiyerofani mutlak bir sabit noktayı, bir merkezi açığa çıkarır. (Eliade, 1991: 22). Kutsalın tezahürü bağlamında, kutsal ilişkili olduğu fenomenlere göre dört kısma ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla; kutsal mekânlar, kutsal zamanlar, kutsal varlıklar ve kutsal nesnelerdir.

Bazı kutsal mekânlarda meydana gelen olaylar, doğal fenomenler veya ruhsal deneyimler, bu yerlerin ilahî bir güçle bağlantılı olduğunu düşündürür. Kutsalın tezahür ettiği mekânın kutsallarını belirlemek için de bazı ilahî işaretlerin ve esinlerin olduğuna inanılmaktadır. Örneğin; yırtıcı bir hayvan takip edilir ve tapınak, onun öldürüldüğü yere dikilir veya evcil bir hayvan örneğin bir boğa serbest bırakılır, birkaç gün sonra aramaya çıkılır ve bulunduğu yerde kurban edilir. Daha sonra oraya bir sunak inşa edilecek ve o sunağın çevresine de köy kurulacaktır. Bunun dışında sopa vb. sihirsel nesneler de bu işaretler içerisinde

değerlendirilir. Bu birkaç örnek bize dinsel insanın kutsal bir yere ilişkin esini hangi farklı yollardan aldığını göstermektedir.

Kutsal mekânlar, genellikle hiyerofanik gerekçelere bağlı olarak inanan insanlara dünyevî veya uhrevî imtiyazlar kazandırır. Bu mekânlar, inananlar için sadece fiziksel bir alan değil, kutsala açılan manevi bir kapıdır. Tapınaklar, kiliseler, katedraller, ayazmalar, İslamiyet ile birlikte; yatır ve türbeler bu türe klasik örneklerdir. Mesela kilisenin kapısı ve eşik kutsal ve kutsal dışı uzamı birbirinden ayırmaktadır. Adeta kutsal dışı dünyadan kutsal dünyaya geçiş bu ara kesit de gerçekleşmektedir. Kutsal duvarlarla çevrili alanın içinde, kutsal dışı dünya aşılır ve tanrılar dünyasıyla iletişim sağlanır (Challeye, 1969: 74). Tarihsel süreç içerisinde Hristiyan bazilikası ve bir süre katedral, yatır ve türbeler tüm bu simgesellikleri benimseyip sürdürürler. Dinsel insanın gönlündeki en derin özlem tanrısal bir dünyada yaşamak, tanrıların evine benzer bir eve sahip olmaktır. Bu özlem daha sonra kutsal mekânlara da yansıtılmıştır. Sonuç olarak bu dinsel hasret başlangıçta yaratan elinden çıktığı zamanki gibi temiz ve kutsal hayat yaşamak isteğini ifade eder. Dinsel insanın düzenli aralıklarla dönemsel olarak başlangıçtaki yani mitsel yaratılış anındaki hâline kavuşmasını sağlayacak olan da kutsal zaman deneyimidir (Eliade, 1991: 63-64). Bu bağlamda, dinsel zamana dair bir yinelemeye katılmak, olağan zamansal süreden çıkıp yinelenen ve güncellenen mitsel zamanla yeniden bütünleşmek demektir.

İnanç ve dinî sistemler içerisinde kutsiyet veren ve kutsal olan ilk olarak tanrılardır. Kutsalın tezahür ettiği kutsal varlıklar ise kabile şefleri, kâhinler, keşişler, rahipler, budalar, şamanlar, kehanet hayvanları, İslamiyet ile birlikte ise erenlerdir. Kutsalın sirayet özelliği vasıtasıyla doğa üstü olduğuna inanılan varlık türleri, insanlar tarafından iletişim kurulmak istenen güç unsurları olarak düşünülmektedir. Kutsal şahsiyetler, mistik bir bakış açısıyla ele alındığında, yalnızca dinî figürler olarak değil, aynı zamanda insanın varoluşsal sorgulamalarına ve ruhsal deneyimlerine derinlemesine etki eden kişilikler olarak görülürler. Bu şahsiyetler, insanlığın manevi yolculuklarında rehberlik eden, derin içsel bilgiler sunan ve bireylerin Tanrı ile olan ilişkilerini derinleştiren mistik deneyimlerin temsilcileridir. Onların öğretileri, insanın kendisini aşma, içsel huzuru bulma ve evrensel gerçeklerle birleşme arayışını yansıtır. Böylece, kutsal şahsiyetler, sadece inanç sistemlerinin değil, aynı zamanda insan ruhunun derinliklerine dair evrensel semboller haline gelirler.

Kutsalın tezahürü, kendini nesnelerde de göstermiştir. Çeşitli âsa ve sopalar, taşlar, kayalar, kutular, elbiseler ve yüzük pek çok kültürde kutsal sayılmıştır. Bu nesneler sağaltma, arıtma, tabiatı yönlendirme, mekân tespit etme gibi çeşitli uygulamalarda kullanılmıştır. Bu bir anlamda kutsalın, topluluk için ne kadar gerekli olduğunu ve bir anlam haritası oluşturduğunu

da göstermektedir. Topluluk, maddi, manevi, fizyolojik ya da biyolojik fark etmeksizin var oluşuna katkıda bulunan soyut veya somut fenomenleri kutsallaştırarak kendi mevcudiyetini temin etmektedir. Aynı zamanda kutsal, neye karşı nasıl yaklaşılması gerektiğine dair topluluk mensuplarını yönlendirmektedir. Bu durum bir bakıma topluluğun görünmeyen kanun kodeksini oluşturmaktadır. Görünmeyen kanun kodeksi ya da işlevselcilik bağlamında kutsal, insanın dirimsel işlevlerini etkileyen; kutsal mekân, zaman, varlık ve nesnelerle temas için özel ritüeller gerekmektedir. Kutsala inanan toplumların insanları aşkın ile iletişimin ritüel sayesinde mümkün olabildiği düşünmüştür.

Kutsal uzam bağlamında ritüellerin inşası ve işlevleri önemlidir. Kaostan, kozmosa geçişi yineleyen, kozmogoniyi güncelleyen bir uygulama olan ritüel, saf zamanın, yaratılış zamanının, başlangıç noktasına dönmesini sağlayan uygulamaları içermektedir. Eliade bu durumu; "insan yaptığı ritüellerle evrenin sonuna ve yeniden yaratılışına katılarak çağdaşı oluyor, yani yeniden doğuyor, ömrü yeniden başlıyor, dirimsel güç rezervi el değmemiş bir hâle, doğum anındaki hâline geri dönüyordu. Burada önemli olan tanrısal davranışların bu tekrarının dinsel manasını kavramaktır. Dinsel insan aynı örnek davranışları sonsuzca kopya edip tekrarlama ihtiyacı duyuyorsa, bunun tanrılarının yanı başında yaşama özlemi duyduğu ve bunu gerçekleştirmeye uğraştığı anlamına geldiği açıktır" (1991: 82). Yani insan yeniden tanrıların elinden çıktığı ilk zamandaki gibi taze, temiz, güçlü bir dünyada yaşamak istemektedir. Bu durumu mitolojik zamanın kusursuzluğuna duyulan nostalji ile açıklamak mümkündür.

Kutsala inanan insanlar için beslenme, cinsellik, tabular, sofra adabı, cinsel davranışları konan sınırlamalar ya da toplumsal, ekonomik, kültürel ve diğer bir etkinlik söz konusu olduğunda tümü ritüeli içermektedir ve bu ritüeller bir kutsamadır, kutsal olanla bir bütünleşmedir. Fakat kutsalı göz ardı eden ya da kutsaldan arınmaya çalışanlar için; bu durumlar fizyolojik bir fiil ve organik bir süreçten başka bir şey değildir. Bu durum hiçbir manayı açığa çıkarmaz, evrensele, ruhsal dünyaya doğru hiçbir aşkın açılım sağlamaz. Fakat son tahlilde unutulmamalıdır ki ritüeller, kutsal uzam hakkındaki ilk deneyimden türemişlerdir.

Mitlerin ve sonrasında oluşturulan mistik anlatıların da ana işlevi tüm ritüellerin ve tüm anlamlı insan etkinliklerinin, beslenmenin, cinselliğin, çalışmanın, eğitimin ve benzeri kusursuz modellerini tespit etmek ve bunları sözlü kültür içerisinde nakletmektir. Bir Hint metni, "Biz de Tanrıların başlangıçta yaptıklarını yapmalıyız" der (Çatapatha Brahmana, VII, 2. I, 4). "Tanrılar böyle yaptı insanlar da böyle yapar" diye ekler (1, 5, IX, 4). Buradan yola çıkarak

anlatılarda da bir şeyin nasıl ve niçin meydana gelip gerçekleştiği, nasıl ve niçin başladığı anlatılmakta ve kutsalı, kutsal zaman içerisinde betimlemektedir. İnançlar ve dinler değiştikçe kutsal öykü kendini güncellemekte ve kişiler, zaman ve mekân değişse de tema değişmemektedir.

Durkheim, dinin toplumsal bir fenomen olduğunu ve kutsalın dinlerin bir parçası olduğunu savunur. Durkheim'a göre kutsal, kutsala dair metinler ve ritüeller toplumun kolektif bilincini yansıtan ve tabu ve totemi beraberinde getiren bir olgudur. Tabu, toplumun kutsal saydığı şeylere ve kutsal olan ilişkilere karşı yasağı ve kısıtlamayı ihtiva eder. Totem, bir grup veya topluluk tarafından kutsal kabul edilen semboldür. Tabu ve totem, toplum üstü bir değer olarak üyelerin ortak kimliklerini ve birliklerini simgelemesi sebebiyle, toplumsal inanç sisteminde önemli bir role ve saygıya sahiptir. Dolayısıyla kutsalın sembolik ve ritüel pratikleri, toplumun üyelerini bir arada tutar ve toplumsal normlara uyumu teşvik eder (Durkheim, 1995: 158-166). Bu bağlamda ortak dinî inançlar ve ritüeller, topluluk üyelerinin birbirine bağlılık hissi geliştirmesine ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmesine yardımcı olur. Kutsal metinler, dinî liderler ve öğretiler, toplumun etik değerlerini şekillendirir. İnsanların doğru ve yanlış arasında bir ayrım yapmasına, olumlu davranışlar sergilemesine ve toplumun refahı için çalışmasına rehberlik ederek toplumsal normların, kuralların belirlenmesinde ve toplumun davranışlarının düzenlenmesinde önemli bir rol oynar. Kutsal, bir anlam ve aidiyet duygusu arayışındaki insanın hayatını anlamasına yardımcı olur ve ona bir aidiyet duygusu sunar. Nitekim kutsal olanın tanrısal bir kaynağa sahip olduğunu bilen insan, dünyada varoluşunun bir amacı olduğuna inanır. Gerçekleştirilen dinî ritüeller ve uygulamalar, insanın daha büyük ve derin bir anlam içinde varoluşunu anlamasına ve içsel dengesini sağlamasına kaynaklık eder. Tarih sürekli olarak yeni anlamlar eklese de bunu yaparken simgenin yapısını yok etmez. Kozmik dünyada kutsalın tezahürlerini geçersiz kılamaz ve yürürlükten kaldıramaz. Kutsal değişime ve dönüşüme uğrar.

Kutsalın değişim ve dönüşümü, toplumların kültürel, sosyal ve tarihsel bağlamlarına bağlı olarak farklı şekillerde gerçekleşir. Bu süreç, dinî inançların, ritüellerin ve sembollerin zamanla evrilmesini içerir. Modernleşme, globalleşme ve teknolojik gelişmeler, kutsal olanın algısını etkileyerek, geleneksel inançların yeniden yorumlanmasına veya yeni kutsal unsurların ortaya çıkmasına yol açabilir. Ayrıca, farklı din ve inanç sistemlerinin etkileşimi, senkretik öğelerin benimsenmesine ve yeni kutsallıkların ortaya çıkmasına neden olabilir. Böylece, kutsal olan, dinamik bir süreçle sürekli olarak değişir ve dönüşür. Bu değişim ve dönüşüm çeşitli yollarla ve yöntemlerle gerçekleşir. Bu süreç, inanç sistemleri, toplumsal pratikler ve kültürel

dinamiklerle şekillenir. Kutsalın değişim ve dönüşümünü etkileyen bazı önemli unsurları şu şekilde tasnif etmek mümkündür;

1. Tarihsel Perspektif

Kutsal olan, tarih boyunca farklı toplumlarda çeşitli biçimlerde algılanmıştır. Antik toplumlarda doğa, tanrılar ve ritüeller kutsal kabul edilirken, modern toplumlarda bu kavramlar daha soyut ve bireysel hâle gelmiştir.

2. Dinî Dönüşüm

Dinî inançlar ve uygulamalar, zaman içinde değişime uğrayabilir. Reform hareketleri, sekülerleşme ve yeni dinî hareketler, kutsalın anlamını ve uygulanışını etkileyebilir.

3. Kültürel Etkiler

Kültürel değişim, kutsalın algısını da etkiler. Postmodernizm, bireyselliği ön plana çıkararak kutsalın daha kişisel ve çeşitli bir hale gelmesine neden olmuştur.

4. Psikolojik Boyut

Bireyler için kutsal olan şeyler, kişisel deneyimler, inançlar ve değerler ile şekillenir. Bu, bireyin kimliğini ve dünyayı algılama biçimini etkiler.

Değişim ve dönüşüme uğrayan kutsal, senkretik bir biçimde varlığını sürdürür. İnanç ve kültürlerin senkretizmi, farklı inanç sistemleri ve kültürel geleneklerin bir araya gelerek yeni bir sentez oluşturması anlamına gelir. Bu birleşme, farklı inançlar ve gelenekler arasında karşılıklı etkileşim ve adaptasyon sonucunda ortaya çıkar. Senkretizmin oluşma nedenleri de farklılıklar göstermektedir. İnsanların göçü ve hareketliliği, farklı inanç ve kültürlerin bir araya gelmesine yol açabilir. Sömürgecilik dönemlerinde, sömürgeci güçlerin kültürleri ve inançları yerel kültürlerle etkileşim içinde olur. Dinî misyonerlerin faaliyetleri, farklı inançların bir araya gelmesine ve etkileşimine yol açabilir. Kültürel değişim ve modernleşme süreci, farklı inanç ve kültürlerin etkileşimini hızlandırabilir.

Kutsalın inanç ve din bağlamında uyumlulaştırılması, farklı inanç ve geleneklerin birleşimi, kültürel zenginliği artırır. Bu çeşitlilik, sanatta, müzikte ve edebiyatta yeni ifade biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Farklı dinler arasında diyalog ve anlayış geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu, topluluklar arası ilişkileri güçlendirir. Bireyler, farklı inanç ve pratiklerden yararlanarak kendi ruhsal ve kişisel gelişimlerini destekleyebilir. **Yine** bireyler, kendi inanç sistemlerini oluşturma fırsatı bulur ve bu da kişisel kimliklerini pekiştirir. Dinî

senkretizm, toplulukların ve bireylerin değişen sosyal ve kültürel koşullara uyum sağlamasını kolaylaştırır. Farklı inançların bir araya gelmesi, dinî çatışmaları azaltabilir ve toplumsal barışa katkıda bulunabilir. Senkretizm, yeni ritüel ve pratiklerin ortaya çıkmasına yol açar, bu da kutsal ve ruhsal deneyimleri zenginleştirir. Farklı öğelerin bir araya gelmesi, bireylerin ve toplulukların inançlarının daha derin ve çok katmanlı anlamlar kazanmasını sağlar. Dinsel bağdaştırmacılık, bireyler ve topluluklar için birçok fayda sunarak inançların daha zengin ve çeşitli bir şekilde yaşanmasına olanak tanır. Bu süreç, aynı zamanda insanların bir arada yaşama becerilerini geliştirebilir ve kültürlerin değişen dünyaya uyum sağlamasında önemli bir rol oynar.

Çalışmada kutsalın tezahür ettiği; kutsal mekânlar, kutsal şahsiyetler, mistik anlatılar ve kutsal ile iletişime geçmeyi sağlayan ritüeller dinsel senkretizmin örnekleridir. İnançlar ve dinler arasındaki bu uyumlulaştırma kutsalın aktarımı bağlamında incelenmiştir.

I. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

İlkel dönemlerden itibaren Tanrıların kendilerini kozmik hayat içerisinde göstereceğine inanan insan için kozmos yaşamakta ve konuşmaktadır. Kültürün arkaik katları incelendiğinde aşkın bir kökene sahip olan kutsal, hakikatin ve anlamlı olanın içine yerleşerek tezahür etmektedir. İnsanoğlu var olduğu günden bugüne değin varoluşunun güçlüklerine çözümler sunan kutsalın belleğinde yaşamakta; zamanda, uzamda ve kozmosta kutsalın tezahürlerinin izlerini sürmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde farklı inanç ve dinler kozmosa ve hayata yüklenilen dinsel değerlerde değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Fakat bu değişim ve dönüşümler kutsal simgeselliğin yapısını kökten değiştirememiştir. Dinsel bağdaştırmacılık yöntemiyle sürekli yeni anlamlar eklemiştir. Kutsalın tezahürleri, insanların en uzak dinsel geçmişinde gerçekleşmiş olsa da kutsal, eklektik olarak varlığını günümüze dek devam ettirmiştir.

Kutsal, içerisinde bulunduğu kültürü, kendi temel esasları doğrultusunda şekillendirirken, bir taraftan da değer ve imkanları doğrultusunda kendine yaşam ve uygulama alanı bulmuştur. Kutsal olanın etrafında yoğunlaşan mistik düşünce aracılığıyla kültürlerin oluşturduğu ortak dinî inanç ve uygulamalar, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimi canlı tutmuştur. Bu değerler göz önünde bulundurulduğunda inanç ve dinlere bağlı olarak kutsalın dinsel bağdaştırmacı yöntem ile incelenmesi, toplumların inanç dünyasının bütüncül ve eklektik bir şekilde çözümlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda

çalışmanın konusu, Menderes Havzası'nda kutsalın tezahür ettiği; kutsal mekân, kutsal şahsiyet, ritüel (uygulama) ve mistik anlatılar kapsamında farklı dinsel inanç sistemlerinin etkileşime girerek karışması sonucunda yeni inanç öğelerinin ya da örüntülerinin ortaya çıkması ve "kültürleşme" sürecinin ürünü olarak kutsalın senkretik bir şekilde devam etmesidir.

II. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Menderes Havzası, tarihsel süreçte inançların ve dinlerin yoğun olarak kendini gösterdiği bir yerleşim yeridir. Dinî kolektif hafızanın sürdürülebilirliğini görmek ve dinsel kimliğin dışavurumunu anlamak açısından da özel bir öneme sahiptir. Adeta kutsalın tezahür ettiği bu bölge, kült merkezli pek çok inanç ve dine ev sahipliği yapmaktadır. Geçmişten günümüze miras kalan ve toplumların kültürel kodlarına dair bilgi sunan kutsal mekânların, kutsal mekân odaklı ziyaret uygulamalarının ve kutsala dair olan mistik anlatıların da kaynağını oluşturmaktadır.

Kutsal mekânlar, ritüeller ve mistik anlatılar incelendiğinde ilkel dönemlerden günümüze değin yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinde unutulan ya da üstü örtülen her şeye karşı direncin en yoğun olduğu alanın, din ve inanç olgusu olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Süreç içerisinde yeni gelen inanç ve din, eski gelenin kutsallığını ortadan kaldırıp kendi kutsallığını ilan ettiğini varsayarken aslında her gelen inanç, eski kutsallığın üzerinde kendi kutsallığını inşa etmiştir. Kutsal, inanç ve dinler üstü bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Çalışmada senkretik bütünün içinde yer alan eskiye dair izler ve halkın bu izlere gösterdiği yeni tepkiler ve üretilen anlamlar ele alınmıştır.

Menderes Havzası'nda mekânsal bağlamda atfedilen kutsiyetin değişmediği, eski Türk inançlarının ve diğer dinlerin Türk İslam kültüründeki kutsal mekân algısını uyumlulaştırma ya da dinsel mekân aktarımı ile etkilediği ve şekillendirdiği görülmektedir. Çalışmanın ana amacı kutsal mekân aktarımlarına uğrayan dinî yapıları tespit etmek ve bu yapıların işlevlerinin Antik Dönem'den, günümüze kutsal şahsiyetler üzerinden nasıl devam ettiğini, eski inançların ve diğer semavi dinlerin Türk İslam kültüründeki ziyaret algısını ve ritüelleri senkretik bağlamda nasıl etkilediğini göstermektir.

Hristiyanlık, Şamanizm ve İslam inançları ortak bir faydayı olağanüstü kutsal şahsiyetler etrafında gerçekleştirir. İnanma ihtiyacı ortaktır, kutsal veya mistik şahsiyet bu yüzden uyumlulaşmaya uygun düşer. Kültürel geçiş ve etkileşim kendi uygun şartlarında gerçekleşir. Kutsal şahsiyetlere dair oluşturulan olağanüstülükleri konu edinen mistik anlatılar

da inanç ve dinler arası bağdaştırmacılığa dair bilgi vermekte ve kültürel geçişin izlerini göstermektedir. Kültür dokuları, anlatılarda dil farklılığından başlayarak zamanı, mekânı farklılaştırsalar da olay örgüsü, inanç dokusu aynı kalmış, kültür geçirgenliği kendi uygun şartlarında gerçekleşmeye devam etmiştir. Mistik anlatılarda tespit edilen motiflerin Stith Thompson tarafından hazırlanan "Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı çalışmaya göre incelenmesi motiflerin evrenselliğini göstermesi açısından da önem arz etmekte, kimlik inşasında rol oynayan unsurların ortaya konulması ve mistik anlatılar üzerine kültürel bir okuma yapılması tezin bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Türkiye'de kutsal mekân, ritüel (uygulama), kutsal şahsiyet ve mistik anlatılara dair yapılan çalışmalar ayrı başlıklar hâlinde incelendiğinde kültürel bağlamın eksik kaldığı görülmüştür. Çalışmada özellikle söz konusu olan bu kültürel bağlam ve kültürleşme süreci dikkate alınmış, ilkel dönemlerden günümüze dek gelen inanç ve kültür ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın, kutsal mekân, ritüel (uygulama), kutsal şahsiyet ve mistik anlatılara dair yapılacak olan çalışmalara örnek teşkil etmesi ve çalışmaların dinsel bağdaştırmacılık yöntemi ile değerlendirilmesine katkı sunarak yeni araştırmalara kapı açması beklenmektedir. İnanç ve dinleri dinsel bağdaştırma yöntemi ile inceleyerek bütünsel çıkarımlarda bulunmak ve bu çıkarımları sosyal bağlamı içinde düşünmek, çalışmalara farklı bir derinlik de katacaktır. Anadolu’da yer alan dinsel kavrayışların temeline dair yapılan bu incelemeler, inançların oluşturmuş olduğu dinin senkretik bağlamını kavramamızı sağlayacaktır.

III. Çalışmanın Alanı

Menderes Havzası’nda Kutsal Mekânlar, Ritüeller (Uygulamalar) ve Mistik Anlatılar başlıklı tez çalışmasında önem arz eden bölgeler, Menderes Havzası’nı coğrafî olarak çalıştığımız süreçte karşımıza çıkan ve tarihsel süreçte inançların ve dinlerin yoğun olarak kendini gösterdiği merkezler olmuştur. Çalışma alanını tanımlayacak olursak; Büyük Menderes Havzası Denizli ilinde; Honaz, Babadağ ve Sarayköy, Aydın ilinde; Sultanhisar, Bozdoğan, Yenipazar, Nazilli, Kuyucak, Buharkent, Karacasu, Germencik ve Söke ilçeleridir. Küçük Menderes Havzası çalışma alanı ise İzmir ilinde; Ödemiş, Birgi, Torbalı, Tire, Selçuk, Bergama ve Beydağ ilçeleridir. Bu süreci değerlendirirken bölgelerin sınırı Osmanlı kayıtlarından ve Osmanlı dönemine ait haritalardan ve nehrin akış yönü göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Bu incelemeler; yukarıda belirlenen her bir ilçenin antik dönemlerde var olduğunu ve her birinin de piskoposluk merkezi olduğu sonrasında ise İslami süreçte yatır ve

türbelerin yoğunlukta olduğu il ve ilçeler olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda Menderes Havzası dinî geçişi ve kültürleşme sürecini somut kalıntılar ile gösteren önemli bir bölgedir.

Coğrafya bir toplumu siyasi, sosyal, dinî ve ekonomik olarak etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Yaşadığımız coğrafyanın konumu, iklimi, toprağı, vb. faktörler o bölgedeki toplulukların kültür ve medeniyetlerin evriminde olumlu ya da olumsuz etkilere neden olur. Tarihsel süreç içerisinde adını Büyük ve Küçük Menderes Nehri'nden alan Menderes Havzası'nın fiziki ve beşerî coğrafi durumu incelendiğinde de görülüyor ki, Batı Anadolu'nun tarihsel gelişiminde bu nehirler ve nehirlerin bulunduğu havza çok önemli bir rol oynamıştır. Menderes Havzası'nın; ılıman iklimi, verimli toprakları, iki büyük ırmağa sahip oluşu ve yerleşime uygun coğrafî yapısı nedeniyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Menderes Havzası, antik yerleşmeler ve medeniyetler açısından da ülke genelinde en yoğun sahalardan birini oluşturmuştur.

Coğrafî bir terim olan Menderes kelimesinin anlamı ise Fransızcası "*Meandr"* olan, Yunanca "*Meandres"* kelimesinden gelmektedir. Türk hançeresi onu Menderes yapmıştır. Bu kelime, aslında ivicaclı, dolambaçlı, boyuna kıvrımlar ve helezonlar çizen bir sıfat manasındadır. Özellikle Antik Dönem yazarlarının eserleri incelendiğinde birçoğunun nehrin akış yönüne ve "S" kıvrımları çizerek akmasına vurgu yaptığı görülmektedir. Menderes Nehri'nin aktığı bölge, Büyük Menderes ve Küçük Menderes olarak ikiye ayrılmaktadır.

Büyük Menderes Nehri günümüzde, yerel kayıtların verdiği bilgiye göre; Dinar içinden doğmakta, sırasıyla; Küfi Çayı, Banaz Çayı, Çürüksu, Akçay, Çine Çayı'nı alarak Milet kenti yakınlarından Ege Denizi'ne dökülmektedir. Batı Anadolu'nun en büyük ve geniş akarsuyudur ve 615 kilometre uzunluğa sahiptir. Doğu'da Dinar Suçıkanı'ndan başlayıp Gökgöl ve Işıklı Gölü'ne girmektedir. Işıklı Gölü'nün çıkış ayağı olan nehir, Çivril Ovası'na varır ve Haşatbeli Boğazı'na geçer. Çal ilçesinde 60 metre derinlikli vadide akar. Kazancı vd. çalışmasında (2011;30); Küfi Çayı'nın nehrin başlangıcı olarak kabul edildiğini belirtir ve 40 kilometre aktıktan sonra Çivril Ovası'na karıştığı söyler. Nehir, Sarayköy yakınlarında Çürüksu ile birleşir. Sonrasında Büyük Menderes Grabeni'ne girer. Buharkent, Kuyucak, Nazilli, Aydın'ı geçtikten sonra Çine Çayı ile birleşir, Söke Ovası'nda güneybatıya yönelir ve denize karışır (Kazancı vd., 2011: 29). Nehir, Antikçağ Hellen kaynaklarında; Maiandros, Latin kaynaklarında Maeander/ Maeandrus olarak adlandırılmıştır (Kazancı ve Gürbüz, 2011: 25). Antik Dönem yazarları, Maiandros Nehri'nin kaynağı hakkında bilgi vermiştir. Heredot (1991: 40) çalışmasında; Maiandros Nehri'nin kaynağını Phrygia'daki Kelainai Kenti'nden aldığı

söyler. Gençlik yıllarında Aristodemos'tan, Nysa (Sultanhisar) kentinde gramer ve retorik dersleri alan Strabon (1917-1932: 48) çalışmasında; Kelainai'ın üst tarafında, Aulutrene (Pınarbaşı Gölü) yöresinde aulos adlı müzik aletinin ağız kısmının yapımında kullanılan kamışın yetiştiği bir göl bulunduğunu ve kaynağının bu göl olduğunu söylemiştir. Phrygia da (1938-1971: 102) çalışmasında Strabon'u desteklemiş ve Maiandros'un kaynağını Aulutrene'den aldığını söylemiştir.

Kaynaklarda nehrin akış yönüne dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Strabon (1917-1932/2009: 48) çalışmasında, Maiandros Nehri'nin, Marsyas Nehri ve Orgas Nehri'yle birleştiğini, daha sonra batı istikametinde aktığını ve Eumeneia'ya (Sarıbaba Tepesi) ulaştığını belirtmiştir. Buradan Dionysopolis (Çal-Ortaköy) kenti topraklarına ulaşan ve bu toprakları sulayan Maiandros'un, Kolossai (Honaz) kenti yakınlarında Kapros Irmağı'nın (Başlıçay) sularını içine aldığını söylemiştir. Karura yöresine ulaştıktan sonra ise Maiandros, Antiokheia kentine doğru akmış ve Morsynos (Dandalaz) Nehri'nin sularıyla birleşmiştir. Antiokheia Kenti'ne ulaşan nehir, Antiokheia kentinden sonra Apollonia/Tripolis kentinin güneyinden akmaya devam etmiştir. Nehir, Nysa (Sultanhisar) kentinin güney yamacından akarken Maiandros Ovası'nı oluşturmuştur ve ovanın hemen kuzeyinde Tralleis (Aydın) bulunmaktadır. Maiandros kıyısındaki Magnesia (Germencik/Tekinköy) istikametinde akmaya devam eden nehir, Miletos (Balat/Milet) ve Priene (Güllübahçe) arasındaki büyük delta ovasının içinden geçerek, sularını Aigaios Pontos'a dökmüştür (Kınacı, 2020: 130-131). Strabon, nehrin farklı zamanlarda kıyının çeşitli kısımlarına alüvyon yığmakla beraber, sel toprağının bir kısmını da açık denize sürüklediğini ve zamanla dolgu yaptığını söyler. Önceleri deniz kıyısında yer alan Priene kentinin bu dolgular sebebiyle denize olan kıyısını kaybederek iç kent hâline geldiğini belirtir. "…*Büyük Menderes'in kendi kıyılarındaki ülkelerin sınırlarını değiştirdiği ve çıkıntılı dirsekler şeklindeki toprakları silip süpürdüğü için Maiandros'un tanrı tarafından dava edildiği*..." (Pekman, 1917-1932/2009: 85-86) cümlesiyle de nehrin sınırları belirlediğini vurgular.

Büyük Menderes Havzası'nda nehrin akış yönü doğrultusunda alan araştırması gerçekleştirilen bölge ilk olarak Denizli'dir. Denizli ili, Akdağ'ın (Babadağ) kuzey yamaçları eteklerinde, Büyük Menderes'in kolu olan Aksu çayına kavuşan derelerle hafifçe yarılmış bir plato üzerinde yer almaktadır. 19 ilçesi ve 624 mahallesi bulunmaktadır. Aynı zamanda ilde çok fazla antik kentte bulunmaktadır.

Tablo 1. Denizli ilinin ilçeleri.

Çardak	Bekilli	Bozkurt	Çivril
Tavas	Merkezefendi	Serinhisar	Acıpayam
Sarayköy	Beyağaç	Honaz	Akgöl
Buldan	Çameli	Güney	Babadağ
Baklan	Kale	Çal	

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde, asıl kentin yaklaşık 7 kilometre kuzeyde yer alan yukarıda da adı geçen Laodikeia olarak adlandırılan yerde olduğu bilinmektedir. Bu kentin *Yedi Asya Kenti*'inden biri olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda kente onursal ilk *Yedi Kiliseler Birliği* unvanı da verilmiştir. Laodikeia Kenti, Frigya, Lidya, Karya bölgelerinin birleşme noktası olan Lykos (Çürüksu) Ovası'nda yer almaktadır. Ova'nın coğrafi ve stratejik konumu kentin önemini artırmaktadır. Aynı zamanda bölge geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Büyük Menderes Nehri bağlantısıyla kentte deniz ticaretinin de yapıldığı bilinmektedir. Lykos (Çürüksu) Ovası'nın güney tarafında Babadağı, kuzey tarafında ise Çökelez Dağı bulunmaktadır. Kentin doğu tarafında Honaz (Kadmos) Dağı ve batısında da Buldan Dağı vardır. Laodikeia Antik Kenti incelendiğinde Roma Dönemi'nde dinî ve kamu yapılarının fazla olduğu, Geç Antik Çağ'da ise daha çok kiliselerin etkin olduğu bilinmektedir (Şimşek, 2012: 81). Kent günümüzde önemli arkeolojik kalıntılara sahiptir. Kentten geriye; Anadolu'nun en büyük stadyumu, 2 tiyatro, 4 hamam, 5 agora, 5 nymphaeumu, 2 anıtsal giriş kapısı, Bouleuterionu, tapınaklar, Peristylli evleri, Latrina, kiliseler ve anıtsal caddeleri kalmıştır.

Tablo 2. Denizli ilinde bulunan antik kentler.

Pamukkale	Hierapolis	Tripolis	Tabea	Colossae
Eumania	Heraklia	Salbace	Dionysopolis	Apollon
Lairbenos	Sebastopolis	Trapezapolis	Attuda	Apollonia
Salbace	Attyochorium	Lounda	Motello	Aetos
Mossyn	Sala Antik Kenti			

Yukarıda belirtilen ilçeler içerisinde tez çalışması ve alan araştırmalarının gerçekleştiği ilçeler Honaz, Babadağ ve Sarayköy ilçeleridir. Honaz ilçesi, ismini 2.517 metre yükseklikte yer alan Honaz Dağı'ndan almaktadır. Bu dağ Ege Bölgesi'nin en yüksek dağıdır. İlçenin bu dağın kuzeyinde olduğu bilinmektedir. Denizli ili ile arasındaki mesafe 23 kilometredir. İlçeye bağlı 22 mahalle bulunmaktadır.

Tablo 3. Denizli ili, Honaz ilçesi, mahalle isimleri.

Kocabaş	Kaklık	Hürriyet	Afşın Bey	Cumhuriyet
Haydar	Gürleyik	Yeni	Karateke	Kızılyer
Karaçay	Hisar	Akbaş	Dereçiftlik	Aşağıdağdere
Aydınlar	Ovacık	Emirazizli	Yokuşbaşı	Menteşe
Yukarıdağdere	Sapaca	Denizli OSB		

Antik çağın önemli dinî merkezlerinden biri olan Kolossai Antik Kenti'nin de burada olduğu bilinmektedir. Phrygia'nın güneybatı kesiminde, Denizli'nin yaklaşık 25 km. doğusunda ve Maiandros Nehri'nin güney yamacında bulunan Lykos Vadisi'nde yer almaktadır. Batısında Selçuk, kuzeyinde Uşak, doğusunda ise Göller bölgesine açılan yolların üzerine konumlanmıştır. Kente dair ayrıntılı çalışmaları olan W.F. Hamilton (1842: 508) eserinde; Kolassai'nin, Honaz ile aynı yer olduğunu Kolossai adlandırmasının Bizans Dönemi'nde, Khonai'ye evrildiğini ve Honaz'ın 3 km. kuzeyinde birçok kalıntının bulunduğunu bildirir. Adı İncil'de geçen Aziz Pavlos'un misyonerlik çalışmalarını yaptığı, Hristiyanlığa göre; kıyamete kadar yıkılmayacağına inanılan ve Hristiyanlığın ilk kiliseleri olarak kabul kabul gören "Mahşerin Yedi Kilisesi" Ephesos-Efes, Smyrna-İzmir, Pergamon-Bergama, Sardes-Salihli, Philadelphia-Alaşehir, Laodikeia-Denizli, Thyateira-Akhisar'a konum olarak yakın olan bir inanç merkezi olduğu bilinmektedir. İlk Hristiyanların yaşadığı Kolassai Antik Kenti'nden İncil'in bir bölümünde; "*Koloseli'lere Mektuplar*" adıyla bahsedilmektedir (Hamilton, 1842: 508).

Babadağ ilçesi, Babadağı yamacına kurulmuştur. Bu sebeple de Babadağ adını almıştır. Denizli ili ile arası 36 kilometredir.

Tablo 4. Denizli ili, Babadağ ilçesi, mahalle isimleri.

Cumhuriyet	Kelleci	Gazi	Mollaahmet	Gündoğdu	Bekirler
Yeniköy	İncilipınar	Demirli	Kıranyer	Ahıllı	Babadağ/Oğuzlar

Antik Dönem kayıtları incelendiğinde, Trapezopolis Antik Kenti'nin Denizli ili, Babadağ ilçesi ve Bekirler Köyü sınırları içerisinde, Boludüzü mevkiinde düz bir tepenin üzerinde yer aldığı görülmüştür. Maiandros Nehri'nin kolu olan Lycos (Çürüksu) Nehri'nin oluşturduğu ovaya hâkim konumdadır. Günümüzde kentten geriye, birkaç sütun yapısı ve tonozlu mezar yapılarının kaldığı görülmektedir. Kent bulunduğu konum itibarıyla Laodikeia, Hiarapolis ve Attouda Antik Kenti ile ticari ilişkiler geliştirmiştir.

Denizli ilinin bir diğer ilçesi, Menderes Nehri'nin akış güzergâhında bulunan Sarayköy'dür. Denizli ili ile arası 23 kilometredir. Kuzeyinde Buldan, doğusunda Denizli, güneyinde Babadağ, batısında Buharkent ve Kuyucak ilçeleri bulunmaktadır. İlçenin kuzeyinden Büyük Menderes Nehri akmaktadır.

Tablo 5. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, mahalle isimleri.

Bala	Atatürk	Cumhuriyet	Turan	Aşağı
Duacılı	Gerali	Beylerbeyi	Sakarya	Sığma
Tosunlar	Ahmetli	Uyanık	Hasköy	Altıntepe
Ada	Köprübaşı	Trafo	Hisar	Acısu
Kabaağaç	Tepeköy	Karakıran	Caber	Karataş
Tırkaz	Sazak	Kumluca	Tekke	Yakayurt
Yeşilyurt	Acıdere			

Antik Dönem kaynaklarında, Trapezupolis (Babadağ-Bekirler) kentinin hemen güney kısmında yer alan bir antik kentten bahsedilmektedir. Bu kent Attouda'dur. Kentin adı bazen Attuda olarak da geçmektedir. Günümüzde Sarayköy ilçesi, Hisar Mahallesi'nde geçiş noktaları üzerinde yer almaktadır. Attouda'nın, daha çok Salbakos Dağı'nın batısında bugün Aydın ili Karacasu ilçesinde yer alan Aphrodisias Kenti ile daha yoğun ilişkiler içinde olduğu düşünülmektedir. Bu ilişkinin sebebi de; Tabai (Tavas) Ovası ile Morsynos (Dandalaz) Vadisi yerleşimlerinin, Lykos Vadisi'nin kuzeyi, Menderes Vadisi'nin doğusu ve Lydia Bölgesi yerleşimleri ile bağlantıyı sağlayan Salbakos Dağı üzerindeki önemli bir yol güzergâhının buradan geçmesi ile açıklanmaktadır (Söğüt, 2017: 242).

Attouda Antik Kenti'nin çevresinde dikkat çeken yapılardan biri Asar Tepesi'dir. Söğüt (2017: 247) çalışmasında Asar Tepesi hakkında bilgi vermiş ve şöyle demiştir; "Asar Tepe'nin en üst noktası yer yer doğal taşlardan oluşturulmuş düz bir alan şeklindedir. Burası ilk olarak antikçağda kullanılmış bir toplanma yeri olmalıydı. Anadolu'da benzer konuma sahip pek çok dağ yerleşiminde görüldüğü gibi, bu yerler dinsel seremoni mekânları olabilir. Bu tür yerlerin bir benzeri olarak, Herodotos (I. 131) Perslerin gelenek ve göreneklerini anlatırken; özellikle dinlerinin Zeus'a kurban kesmeyi gerektirdiğini ve bunu dağ başlarında yaptıklarını ve Zeus dediklerinin de gök kubbe olduğunu belirtmektedir. Benzer seremoni alanları Hıristiyanlık inancıyla ilgili olarak Doğu Roma Dönemi boyunca da görülmektedir. Beylikler Dönemi'nden sonra İslami bir uygulamaya dönüşen bu şekildeki tören ve toplanma alanlarının varlığı bilinmektedir. Antikiteden günümüze fazla değişikliğin olmadığı bu tür alanların arasındaki

farklılık ise insanların kendi inançları ve kültürlerine göre bu seremonilerin şeklini değiştirmiş olmasıdır. Burada her ikisine ait izler görülmektedir." Bir başka çalışmasında da; "...Ayrıca köylülerin anlattıklarına göre Attouda'nın güneydoğu yönündeki Hıdırellez Tepesi son zamanlara kadar bahar bayramı şenliklerinde hayır yapılan bir yer olarak kullanılmış. Bunun dışında aynı bölgede bu tür yerlerin bazıları halen daha aktif olarak devam ettirilmektedir …" (Söğüt, 2007: 15-24) şeklinde bilgi vermiştir.

Çalışma alanı kapsamında ikinci il Aydın'dır. Ege Bölgesi'nin güneybatı kesiminde bulunan Aydın, Küçük Menderes ile Büyük Menderes adlı iki büyük nehir havzasından oluşan kadim bir şehirdir. 17 ilçesi, 672 mahallesi ve 24 antik kenti bulunmaktadır.

Tablo 6. Aydın ilinin ilçeleri.

Efeler	Bozdoğan	Buharkent	Çine	Didim
Germencik	İncirliova	Karacasu	Karpuzlu	Koçarlı
Köşk	Kuşadası	Kuyucak	Nazilli	Söke
Sultanhisar	Yenipazar			

Tablo 7. Aydın ilinde bulunan antik kentler.

Akharaka	Brioula	Didyma	Harpasa	Magnesia
Miletos	Neapolis	Orthosia	Phygela	Piginda
Plarasa	Priene	Tralleis	Alabanda	Alinda
Amyzon	Antiokheia	Aphrodisias	Euhippe	Gerga
Mastaura	Myous	Nysa	Panionion	

Aydın'ı Büyük Menderes Çevresi içerisinde yer alan Aydın Dağları, Beşparmak Dağları, Madranbaba ve Gökbel Dağları çevrelemekte ve bu dağların yüksekliği 1500-2000 m'ye ulaşmaktadır. Aydın dağlarının doğudan batıya dizilişine bakıldığında; Karınca Dağı'nın güneyi Muğla sınırına dayanmakta, Madran Yaylası'nın güneyi Muğla'ya geçmektedir. Batısında Çine (Marsyas) Menderes ve Gökbel Dağları ile birleşir. Beşparmak Dağları, Batı'da Bafa Gölü'nü çevreler ve Kocaorman Dağı'yla birleşir. Aydın'ın üzerindeki Cevizli Dağ'ı Söke'nin altında yer alan Samson Dağı ile birleşir. İlin kuzeyinde ve güneyinde uzanan bu dağların arasında Strabon'un gevrek, kolay ufalanabilen, tuzlu (Strabon, 1993: 25) olarak tarif ettiği verimli toprakları ile medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Büyük Menderes Ovası yer alır. Ova, Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlu topraklarla doludur. Bu alan, içinde barındırdığı yerleşim yerlerine göre; Aydın Ovası, Koçarlı Ovası, Kuyucak Ovası gibi isimlerle

adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2004: 15). Dağ yamaçlarında ise küçük düzlükler hâlinde Paşa Yaylası, doğal kaynak suları ile meşhur Madran Yaylası, Karıncalı dağlarının eteklerinde ise Karacasu Yaylası vardır. Yine ilçelere bağlı pek çok yayla olduğu bilinmektedir (Akdoğan, 2004: 15). İlin en büyük akarsuyu kuzey ve güney dağlardan gelen kaynaklarla beslenen ve Denizli sınırları içerisinde doğan Büyük Menderes'tir. Başlıca kolları, Kuyucak yakınlarında Dandalas, Akçay, Dalama ve Karpuzlu çaylarının beslediği Çine Çayı'dır. Büyük Menderes Nehri'ni besleyen diğer çaylar ve dereler de; Malgaç, Köşk, Feslek, Kestel, Koçak, Sarıçay, Musluca, Tabakhane, Kocadere, İkizdere, Dalama, Koçak, Emirdoğan, İmamköy, Yalkıdere ve Torluk Deresi'dir (Akdoğan, 2004: 16). İlde Bafa, Karina, Azap, Kemer, Topçam, Karpuzlu, Yalova, Avşar, Karacahayıt, Yatır, Kocagöl, Karagöl gibi çeşitli göller de bulunmaktadır (Akdoğan, 2004: 16). Akdeniz ikliminin hâkim olduğu Aydın'da yazlar sıcak ve kurak kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir.

Antik Dönem kaynaklarında Aydın ilinin kuzeyinde yer alan Tralleis Antik Kenti'nden bahsedilmektedir. Halk tarafından "*Üç Gözler*" olarak isimlendirilmektedir. Aynı zamanda Bizans Dönemi'nde önemli bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir. Kent, Kestane Dağı'nın (Mesogis) güney tarafında bir plato üzerinde yer almaktadır. Aydın iline yaklaşık 1 kilometre uzaktadır. Strabon (1917-1932: I, 42) Tralleis kentinin konumuna dair bilgi vermiş ve kente Magnesia Antik Kenti'ni geçtikten sonra ulaşıldığını, Megosis Dağı'nın sol tarafta kaldığını, yolun sağında ise Maiandros Irmağı'nın bulunduğunu söylemiştir. Kent kesik bir trapez ve tepe üzerine konumlandırılmıştır. Bu bağlamda kent, konumu itibarıyla dikkat çekmektedir. İklimi, verimli toprakları, savunmaya elverişli yapısı ve yüksek bir mevkide konumlanmış olması kentin cazibesini artırmıştır. Tralleis kentinden günümüze kalan yapıların; "*Üç Gözler*" olarak adlandırılan gymnasiuma ait kalıntıdır. Roma dönemine ait bir hamam, tiyatro, agora, stadium kentin diğer yapılarındandır. Çalışması süren kazılarla da kentin toprak altında kalan kısımları yavaş yavaş ortaya çıkarılmaktadır. Batı Anadolu'nun en mamur şehirlerinden biri olarak bilinen Aydın ilinde, tez çalışması ve alan araştırmaları kapsamında incelenen ilçeler sırasıyla; Sultanhisar, Bozdoğan, Yenipazar, Nazilli, Kuyucak, Buharkent, Karacasu, Germencik ve Söke'dir.

Sultanhisar ilçesi, Aydın iline 31 kilometredir. İlçenin doğusunda Nazilli, batısında Köşk, güneyinde Yenipazar ve kuzeyinde Ödemiş yer almaktadır. İlçenin 18 mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 8. Sultanhisar ilçesinde bulunan mahalleler.

Atça	Beşeylül	Demirhan	Eskihisar	Güvendik
Hisar	İncealan	Kabaca	Kavaklı	Kılavuzlar
Kurtuluş	Malgaçemir	Malgaçmustafa	Rekmez	Salavatlı
Uzunlar	Yağdere	Zafer		

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde ilçede Akharaka ve Nysa olmak üzere iki antik kent bulunduğu görülmektedir. Akharaka Kenti, Sultanhisar ilçesinin 4.5 kilometre batısında, bugünkü Salavatlı mahallesinin ise kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kent hakkında ayrıntılı bilgi veren önemli kaynakların başında Strabon gelmektedir. Çalışmasında (1917-1932: I. 44), Akharaka kentinden; "Tralleis ile Nysa yolu arasında, zengin topraklara sahip, Plutonion, Pluton ve Persephone adına yapılmış tapınakları bulunan bir köy" şeklinde bahsetmiştir. Yine Strabon çalışmasında (1917-1932: I. 44), kentin toprak yapısına dair de bilgi vermiş, bölgenin deprem bölgesi olduğunu ve toprağının tuzlarla dolu olup kolay bir şekilde yanabileceğini belirtmiştir.

Akharaka Antik Kenti'nin, eski zamanlarda termal tedavi merkezi ve şifalama ocağı olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde Sarı Su olarak adlandırılan dere suyunun içerisinde yer alan kükürt ve yeraltındaki kükürtlü gazın varlığı bu bölgenin mistik bir şifalama merkezi olmasını sağlamıştır. Kent aynı zamanda Tanrıları, Tanrılara sunulan sunak ve dinî törenleri, kültleri, sağaltım ve şifaların yapıldığı gizemli yer altı mağaraları ile de dikkat çekmektedir.

Akharaka Antik Kenti'nin kutsal bir yol ile bağlandığı bir diğer antik kent ise Nysa'dır. Özellikle eğitim ve kültür kenti olma özelliği ile dikkat çeken Nysa Antik Kenti, Sultanhisar ilçesi sınırları içerisinde, Maiandros Nehri'nin kuzeyinde, Messogis Dağı'nın güneye bakan eteğinde bir akarsu vadisine kurulmuştur. Nysa kentinde eğitim gören Strabon (1917- 1932: I, 43); kentte bulunan üç önemli yapıdan bahsetmektedir. Öncelikle, iki kenti birleştiren köprü, stadium, yer altı geçidi, sonrasında; tiyatro ve altında yer alan gymnasium ve en son olarak da agoradır. Bu yapılar günümüzde hâlâ varlığını korumaktadır. Özellikle Gymnasium Kütüphanesi, Ephesos Antik Kenti'nde bulunan Celsus Kütüphanesi'nden sonra Anadolu'nun en iyi korunan ikinci kütüphanesi olarak bilinmektedir.

Bozdoğan ilçesi, Aydın ilinin güneydoğusundadır ve 68 kilometre uzaklıktadır. Nazilli ilçesinin ise güneydoğusunda yer almaktadır. İlçenin doğu tarafında Karıncalı Dağı, kuzey

tarafında ise Büyük Menderes Vadisi, güney ve batısında da Madranbaba Dağı bulunmaktadır. Kuzeyinde Nazilli ve Yenipazar, batısında Çine, doğusunda Karacasu ve güneyinde Muğla ili ve güneydoğusunda Denizli ili ile komşudur. Toplam 53 mahallesi vardır ve bu mahallelerin genellikle dağ eteklerinde kurulduğu görülmektedir (Özey, 2006: 2). İlçenin en önemli akarsuyu Akçay'dır.

Tablo 9. Bozdoğan ilçesinde bulunan mahalleler.

Akseki	Akyaka	Alamut	Alhisar	Altıntaş
Amasya	Asma	Başalan	Çamlıdere	Çarşı
Cumhuriyet	Dömen	Dutağaç	Eymir	Güney
Güneyyaka	Güre	Güvenir	Haydere	Hıdırbaba
Hisar	Hışımlar	Kakkalan	Kamışlar	Karaahmetler
Kavaklı	Kazandere	Kemer	Kılavuzlar	Kızılca
Kızıltepe	Konaklı	Körteke	Koyuncular	Madran
Olukbaşı	Örencik	Örentaht	Örmepınar	Örtülü
Osmaniye	Pınarlı	Seki	Sırma	Tütüncüler
Yaka	Yazıkent	Yeni	Yenice	Yenice (merkez)
Yeniköy	Yeşilçam	Ziyaretli		

Kaynaklar incelendiğinde Akçay Vadisi hâkimiyetinde Bargasa/ Piginda Antik Kenti'nden bahsedilmektedir (Aydın, 2005: 75). Kent, Bozdoğan ilçesi Çamlıdere mahallesinin yaklaşık 7 kilometre kadar kuzeyinde kalmaktadır. Kent, tiyatro ve Heraion adı verilen kutsal yapıları ile önem kazanmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar neticesinde kentteki "*Zeus Pigindenos Kültüne*" dair sonuçlara ulaşılmıştır. Kent içerisinde bir Zeus Tapınağı olduğu da bilinmektedir.

Yenipazar ilçesi Aydın iline 40 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Büyük Menderes Vadisi'nin Madran Baba Dağı ile kesiştiği bölgededir. Yenipazar ilçesinin doğusunda Nazilli, Aydın ve Bozdoğan ilçeleri, kuzeyinde Sultanhisar ilçesi ve Atça, batısında Efeler, güneyinde ise Çine ilçeleriyle çevrilidir, 18 mahallesi vardır.

Tablo 10. Yenipazar ilçesinde bulunan mahalleler.

Alhan	Alioğulları	Çarşı	Çavdar	Çulhan
Dereköy	Direcik	Doğu	Donduran	Eğridere
Hacıköseler	Hamzabali	Hükümet	Karacaören	Karaçakal
Koyunlar	Paşaköy	Yeni		

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde karşımıza Orthasia Kenti çıkmaktadır. Kent yukarıda adı geçen Donduran mahallesine yakın bir tepede, engebeli bir arazi üzerine konumlanmıştır. Yenipazar ilçesinin yaklaşık 5 kilometre kadar doğusunda yer almaktadır. Kente dair Strabon (1917-1931: XVI, 215) eserinde; "…Nysa yakınında, Maiandros Irmağı'nın öte kıyısında, önemli yerleşmeler vardı. Koskinia ve Orthosia'yı kast ediyorum…*"* şeklinde bahsetmektedir. Verimli topraklara sahip olan kent, sulak bir arazidedir. Kentten geriye, günümüze tiyatro ve Bizans Kalesi, Akropolis ve beşik tonozlu mezarlar ve yer altı mezarı gibi yapılar kalmıştır.

Buharkent ilçesi, Aydın ilinin 86 kilometre doğusunda, Aydın-Denizli yolu üzerinde bulunmaktadır. İlçe merkezi Aydın-Denizli kara yolu üzerinde kurulmuştur. Aydın-Denizli demir yolunun ise ilçenin güney tarafından geçtiği bilinmektedir. Özellikle sıcak su ile ünlü bir ilçedir, 13 mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 11. Buharkent ilçesinde bulunan mahalleler.

Ericek	Feslek	Gelenbe	Gündoğan	İstiklal
Kamilpaşa	Kayaburnu	Kızıldere	Menderes	Muratdağı
Ortakçı	Savcıllı	Üçeylül	Zafer	

Antik Dönem kaynaklarında Karoura Antik Kenti'nden bahsedilmektedir. Kente dair bilgileri Strabon'dan öğrenmekteyiz. Strabon çalışmasında (1917-1932: XII, 85), "…*Karura, Phrygia'yla Karia arasında bir sınır meydana getirir. Burası bir köydür. Burada hanlar ve bazıları Maiandros Irmağı'nda bazıları da ırmağın kıyılarında bulunan sıcak su kaynakları vardır…"* der ve bölgenin bir deprem bölgesi olduğunu, Maiandros Irmağı çevresinde hiçbir yerin Karura kenti kadar tehlikede olmadığını belirtir ve kentte Tanrı Men'in (Ay Tanrısı) varlığından bahseder. Kentte yaşayanların tanrıya büyük saygı gösterdiklerini ve onun adına onun adına bir tapınak yaptırdıklarını anlatır. Yine kentte Leodikeia ile Karura arasında Men Karus adlı bir tapınağın var olduğu da söylenmektedir (Strabon, 1917-1932: XII, 85). Kentten geriye günümüzde herhangi bir yapı yoktur. Yöre halkı ile konuştuğumuzda seramik, taş vb. kalıntılar bulduklarını ve hâlâ kentin izini sürdüklerini belirttiler.

Nazilli ilçesi, Aydın iline 46 kilometre uzaklıktadır. Aydın ilinden sonra en yüksek nüfusa sahip olan ilçedir ve Ege'de en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu bilinmektedir. İlçenin 82 mahallesi vardır.

Tablo 12. Nazilli ilçesinde bulunan mahalleler.

Yıldıztepe	Yeşil	Zafer	Yeni	İsabeyli
Cumhuriyet	Aydoğdu	Turan	Şirinevler	Pınarbaşı
Prof.Dr. Muammer Aksoy	Sümer	Çapahasan	Kurtuluş	Karaçay
Dallıca	Altıntaş	Yeşilyurt	İstiklal	Bozyurt
Arslanlı	Aşağıyakacık	Yenisanayi	Dumlupınar	Ocaklı
Pirlibey	Hasköy	Işıklar	Bağçıllı	Aksu
Yaylapınar	Esenköy	Hamzallı	Demirciler	Ovacık
Bayındır	Beğerli	Karahanlı	Hisarcık	Derebaşı
Bereketli	Aşağıörencik	Yazırlı	Güzelköy	Bekirler
Çaylı	Kozdere	Uzunçam	Mescitli	Sevindikli
Ketendere	Samailli	Kızıldere	Yukarıörencik	Durasıllı
Çobanlar	Esentepe	Eycelli	Kavacık	Kocakesik
Sailer	Akpınar	Gedikaltı	Toygar	Dereağzı
Haydarlı	Kestel	Ketenova	Yalınkuyu	Şimselli
Hamidiye	Rahmanlar	Kahvederesi	Apaklar	Çatak
Gedik	Kardeşköy	Dualar	Kaşıkçılar	Kuşçular
Yellice	Kırcaklı			

Antik Dönem ile ilgili kaynaklar incelendiğinde Mastaura Antik Kenti ve Harpasa Antik Kenti karşımıza çıkmaktadır. İlkçağ kenti Mastaura, Nazilli ilçesine 3 kilometre uzaklıkta bulunan Bozyurt ve Eyelli yaylaları ile sınırlandırılmıştır. Strabon çalışmasında (1917-1932: 47) kentin yerini şöyle tarif etmektedir; "Nysa yakınında, Maiandros Irmağı'nın öte kıyısında önemli yerleşimler vardır. Koskinia ve Orthosia'yı kastediyorum. Irmağın bu kıyısında Briula, Mastaura, Akharaka ve kentin yukarı kesiminde dağda…" Kentin Menderes ovasının bereketli toprakları üzerinde bulunmasının yanı sıra aynı zamanda ticaret yollarının kesişim noktasında da bulunması kentin önemini arttırmıştır. Kentin ticaret yolları üzerinde bulunması para basma ayrıcalığını da bu kente kazandırmıştır. Kentin özellikle Roma Dönemi'nde *"…sikke darp edecek kadar güçlendiği…*" söylenmiştir (Plinius, 1938- 1971: 120). Ayrıca Mastaura Antik Kenti'nin Hristiyanlık Dönemi piskoposluk listelerinde yer aldığı ve Asia eyaleti piskoposluk merkezi olduğu görülmüştür. Günümüzde kentten geriye birkaç taşıma taş kalmıştır. Yöre tarafından *"Mastavra kalesi"* olarak adlandırılan yerde ise kente dair yazıt ve sikkeler bulunmuştur.

Nazilli ilçesinin güneyinde yer alan bir diğer antik kent de Harpasa'dır. Kent, Aydın-Denizli karayolu üzerinde, Akçay Vadisi'nin başında, Eski Arpaz, şu an Esenköy olarak bilinen

mahallenin üstünde, Menderes Ovası'na hâkim ve oldukça dik bir tepededir (Varinlioğlu, 1997: 297). Kentin; Lydia, Karia ve Phrygia'nın birleştiği yerde bulunması da kentin önemini artırmıştır. Bizans Dönemi'nde ise kentin bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir (Emecen, 1991: 235). Günümüze değin izlerine rastlanılan somut dinî kalıntılar da bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Kuyucak ilçesi, Aydın iline 59 kilometre uzaklıktadır. Batısında Nazilli, doğu tarafında Buharkent, Denizli iline bağlı Tavas ve Buldan ilçeleri, güneyinde ise Karacasu bulunmaktadır. Pamukören, Horsunlu, Yeni, Yamalak, Beşeylül, Kurtuluş, Başaran, Aydınoğlu, Çobanisa, Fatih, Kurtuluş, Genceli, Cumhuriyet, Kayran, Yöre, Gencellidere, Mustafapaşa, Karapınar, Azizabat, Çamdibi, Sarıcaova, Yukarıyakacık, Aksaz, Taşoluk, Yakuppaşa, Beşeylül, Bucakköy, Yeşildere, Ovacık, Yaylalı, Musakolu, Belenova, Pamucak, Ören, Dereköy, İğdecik olmak üzere 36 mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 13. Kuyucak ilçesinde bulunan mahalleler.

Pamukören	Horsunlu	Yeni	Yamalak	Beşeylül
Kurtuluş	Başaran	Aydınoğlu	Çobanisa	Fatih
Kurtuluş	Genceli	Cumhuriyet	Kayran	Yöre
Gencellidere	Mustafapaşa	Karapınar	Azizabat	Çamdibi
Sarıcaova	Yukarıyakacık	Aksaz	Taşoluk	Yakuppaşa
Beşeylül	Bucakköy	Yeşildere	Ovacık	Yaylalı
Musakolu	Belenova	Pamucak	Ören	Dereköy/İğdecik

Antik kaynaklar incelendiğinde, günümüzde Kuyucak istasyonunun 15 kilometre doğusunda (Balamir, 2010: 44) Horsunlu mahallesinin 3 kilometre kuzeydoğusunda, Kurtuluş mahallesinde yer alan Briula Antik Kenti'nden bahsedildiği görülmektedir. Fakat bu kente dair ayrıntılı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Strabon'nun eserinde de bu kente dair çok fazla açıklama yapılmamış sadece kentin adı geçmiştir. Roma Dönemi'nde basılan sikkelerde de kentin adı vardır. Briula Kenti'nin ismi, Hristiyanlık dönemi piskoposluk listelerinde de geçmektedir ve İznik Konsili kayıtları incelendiğinde, bu kayıtlarda Brioula Piskoposunun toplantıya katıldığına dair bilgi bulunmaktadır (Sevin, 2001: 109). Günümüze değin izlerine rastlanılan somut dinî kalıntılar da bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Karacasu ilçesi, Aydın iline 87 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Antik Dönemde Marsyas Çayı olarak bilinen Dandalaz Vadisi yamaçlarında kurulduğu bilinmektedir. Antik Dönem kaynaklarında verilen bilgiler ışığında, Geyre köyü yakınlarında coğrafi yapısı;

bereketli toprakları, su kanallarının çokluğu, dinî statüsü, edebî, ilmî ve diğer pek çok özelliği ile dikkat çeken Aphrodisias Antik Kenti'nden bahsedilmektedir. Bu kentin bir kült merkezi olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda kent, geçiş yolları üzerinde bulunmasıyla da önem arz etmektedir. Aphrodisias Antik Kenti'ne, Aydın-Denizli istikameti üzerinden gelindiğinde Kuyucak ilçesini geçtikten sonra ulaşılmaktadır. Antik kent, denizden ortalama 600 metre yükseklikte yer alan elverişli bir plato üzerinde kurulmuştur. Alan içerisinde en çok göze çarpan yükselti, Akropolis Tepesi ve Pekmez Tepe'dir.

Kent, Tavas Ovası'nda yer alan kentlerle de etkileşim hâlindedir. Güneydoğu tarafına giden yol incelendiğinde bugünkü yol ile aynı olduğu görülmektedir. Yol güzergâhında sırasıyla; Kale'ye, dağları aşarak Denizli'ye ve dolasıyla Laodikeia'ya ve Hierapolis'e ulaşmaktadır. Kale güzergâhından ise bir yol güneye, Muğla iline, diğer bir yol ise doğuda yer alan Elmalı-Burdur istikametine gitmektedir. Sonrasında güneydoğu istikametine dönülürse de Pisidia, Likya ve Pamphylia bölgelerini geçerek Antalya'da Akdeniz'e bağlanmaktadır. Aphrodisias'tan kuzeybatı yönüne giden yol ise Dandalas vadisine ulaşmaktadır. Erken Roma Dönemi incelendiğinde kentin bu istikamet üzerinden Menderes Vadisi'ne bağlandığı fakat sonrasında Roma yolunun bozulduğu bilinmektedir (Doruk, 1989: 553-554). Osmanlı Devleti zamanında da ilçeye verilen değer artmış ve antik kente olan ilgi azalmıştır.

Araştırmalar sonucunda bir dönem Karacasu ilçesi Bingeç köyüne bağlı olduğu bilenen ve Aphrodisias Kenti ile arasında yaklaşık 14 kilometre mesafe olan Plarasa Antik Kenti'nden de bahsedilmektedir. Bu kentin Aphrodisias Kenti'nden daha eski olduğu ve Aphrodisias Kenti'nin bir dönem Plarasa Antik Kenti'ne bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu kente ait olduğu düşünülen sikkeler de bulunmuştur. Doruk çalışmasında (1989: 558); bu sikkelerden bahsetmiştir. Aphrodisias adının ilk defa Geç Helenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikkeler üzerinde görüldüğünü fakat bu sikkelerin üzerinde Aphrodisias Kenti haricinde Plarasa adlı bir kentin de adının geçtiği görülmüştür. Bu kentin Aphrodisias Kenti ile dinî ve politik sebeplerle birleştiği de söylenmiştir. Yine Doruk çalışmasında (1989: 558); Plarasa Antik Kenti'ne ait verilerin Roma İmparatorluğu Dönemi'nde kaybolduğunu ifade etmiştir. Plarasa Antik Kenti'nin de Aphrodisias Kenti gibi kutsal bir merkez olması çalışma açısından önemlidir.

Söke ilçesi Aydın iline, 45 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. İlçenin kuzeyinde Selçuk ilçesi, kuzeydoğusunda Germencik, doğusunda Koçarlı kuzeybatısında Kuşadası ve güneyinde Didim bulunmaktadır. İlçenin dağlarına bakıldığında; Söke'nin güneydoğusunda ve doğusunda

Beşparmak Dağları, batısında Dededağ tepesi, kuzeyinde Maden Tepesi, Kuşadası- Söke karayolu üzerinde Kıranta Tepe bulunmaktadır. İlçenin kutsiyet atfettikleri Dededağ Tepesi'nde bir yatırın bulunduğu ve yatırın Dededağ Dedesi'ne ait olduğu, dağın da ismini buradan aldığı bilinmektedir. Dedebağ'ın kuzey bölümünde Kartal Tepe bulunmaktadır. Söke'nin biraz kuzeydoğusunda Asar Tepe vardır. Güney taraflarına gelindiğinde ise bu dağların incelenmesi için Yenihisar ilçesinin batısından kuzeyine doğru gidilmesi gerekmektedir. Söke Ovası da düzlüğü ve doğal güzellikleri ile dikkat çekmektedir. Ova sulak bir arazı üzerinde, Büyük Menderes Nehri'ne yakın bir mevkide kurulmuştur. Şehrin genel olarak genişlemesine bakıldığında ova etrafında kuzey ve kuzeybatı tarafına doğru genişlediği görülmektedir ve ilçenin 49 Mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 14. Aydın ili, Söke ilçesinde bulunan mahalleler.

Yeni Cami	Çeltikçi	Atatürk	Konak	Yenikent
Cumhuriyet	Savuca	Fevzi Paşa	Bağarası	Yenidoğan
Sazlı	Kemalpaşa	Sarıkemer	Akburgazı	Akçakonak
Yuvaca	Güllübahçe	Çavdar	Tuzgurbazı	Çalışlı
Burunköy	Serçin	Doğanbey	Yeniköy	Karacahayıt
Ağaçlı	Avşar	Özbaşı	Kaygıllı	Kisir
Karakaya	Yeşilköy	Akçakaya	Argaylı	Demirçay
Gölbent	Avcılar	Nalbantlar	Sofular	Çalıköy
Güzeltepe	Yamaç	Arslanyaylası	Pamukçular	Köprüalan
Sayrakçı	Güneyyaka	Bayırdamı	Karaatlı	

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde karşımıza Priene Antik Kenti çıkmaktadır. Kent, Aydın Söke'de kurulduğu bilenen bir İyon şehridir. Maiandros Nehri'nin 10 kliometre kuzeyinde olduğu bilinmektedir. Strabon çalışmasında (1917-1931: XIV, 189) kente dair bilgiler vermiş, Maiandros Nehri'nin denize döküldüğü yerlerden sonra yukarı kısımlarında, üstü yabani hayvanlarla dolu ve ağaçlarla kaplı olan Mykale Dağı'nın bulunduğu Priene kıyısından bahsetmiştir. Kent, ilk kurulduğu süreçte denizin kıyısında yer almaktadır fakat zaman içerisinde nehrin getirdiği alüvyonlar ile kıyı şeridi dolmaya başlamış ve Priene Kenti bir iç kent olmuştur. Kentten günümüze; Priene Tiyatrosu, Athena Tapınağı, Demeter Kutsal Alanı, Bouleuterion ve Prytaneion, Priene Kutsal Alan Stoası, Agora yapıları kalmıştır.

Germencik ilçesi Aydın iline 26 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. İlçe, Büyük Menderes Ovası'nın ortasında yer almaktadır. İlçe hem Aydın- İzmir karayolu hem de İzmir-Aydın-Afyon ve Ortaklar-Söke gibi demiryolu güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. İlçenin

Alangüllü, Çamur, Germencik ilçesi ortaklar kasabasına bağlı Gümüş köyünde kaplıcaları vardır. İlçe verimli topraklarının yanı sıra sıcak su kaynaklarına da sahiptir. Germencik ilçesinde 36 mahalle bulunmaktadır.

Mahalleler sırasıyla; Abdurrahmanlar, Alangüllü, Balatçık, Bozköy, Camikebir, Çamköy, Çarıklar, Dampınar, Dağkaraağaç, Dağyeni, Dereköy, Gümüşköy, Gümüşyeni, Habibler, Hıdırbeyli, Karaağaçlı, Kızılcagedik, Kızılcapınar, Mesudiye, Meşeli, Moralı, Mursallı, Naipli, Neşetiye, Ömerbeyli, Ortaklar, Park, Reisköy, Selatin, Tekin, Turanlar, Üzümlü, Uzunkum, Yedieylül, Yeni ve İstasyon mahallesidir.

Tablo 15. Germencik ilçesinde bulunan mahalleler.

Abdurrahmanlar	Alangüllü	Balatçık	Bozköy	Camikebir
Çamköy	Çarıklar	Dampınar	Dağkaraağaç	Dağyeni
Dereköy	Gümüşköy	Gümüşyeni	Habibler	Hıdırbeyli
Karaağaçlı	Kızılcagedik	Kızılcapınar	Mesudiye	Meşeli
Moralı	Mursallı	Naipli	Neşetiye	Ömerbeyli
Ortaklar	Park	Reisköy	Selatin	Tekin
Turanlar	Üzümlü	Uzunkum	Yedieylül	Yeni/İstasyon

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde Aydın ili, Germencik ilçesine bağlı Ortaklar mahallesi, Tekinköy sınırlarında Magnesia Antik Kenti bulunmaktadır. Kent üç önemli antik kent arasında bulunmaktadır. Bu kentler; Priene, Ephesos ve Tralleis'tir. Kentlere bu şekilde yakın olması ve geçiş güzergâhı üzerinde bulunması kentin ticarî olarak gelişmesini sağlamış ve bu güzergâhta bulunması stratejik açıdan da önemini arttırmıştır.

Strabon çalışmasında (1917-1931: 210-211); Magnesia kentini Ephesos'dan sonra gelen ilk kent olarak tanımlar. Kentin bir Aiol Kenti olduğunu ve Maiandros Irmağı'nın yakınında olması sebebiyle kentin "Maiandros üzerindeki Magnesia" olarak adlandırıldığını belirtir. Magnesialıların kökeninin nereden geldiği üzerine de çalışma yapan Stroban, onların muhtemel olarak Thessalia'daki Didyma Tepeleri'nde oturan Delphoi'lulardan geldikleri söyler. Aynı zamanda Strabon, kentin nasıl yok olduğuna dair de bilgi verir. Kentin eski zamanlarda Kimmer kabilesi olarak adlandırılan Trerler tarafından yok edildiklerini ifade eder. Kentten günümüze; Artemis Kutsal Alanı ve Stadion, Tiyatro, Gymnasion, Hamam, Latrina, Agora, Roma Tapınağı ve Doğu Roma surları kalıntılarının kaldığı görülmektedir.

Büyük Menderes ve Gediz Irmağı'ndan sonra Batı Anadolu'nun en uzun ırmağı Küçük Menderes Nehri'dir. Nehir, İzmir ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Irmağın uzunluğu 138 km, yüzölçümü ise 3280 km2'dir. Kuzeyde 2157 m yüksekliğindeki Bozdağ, güneyde Aydın dağları, batıda ise Alaman dağları ile çevrilidir (Meriç, 1988: 22).

Küçük Menderes Çayı, Kadın Deresi'nden Kiraz ilçesine gelir. İlçeyi ikiye bölerek Kiraz Ovası'nı sular. Burada doğudan gelen Haliller Çayı ile birleşerek Beydağ Barajı'na gelir. Beydağ Barajı'nın çıkışında nehir batıya doğru kıvrılır. Bu sırada Tasavra Çayı ile birleşerek bereketli Küçük Menderes Ovası'nı sular. Bu ova dünyanın üç verimli ovasından biri kabul edilir. Nehir bu sırada güneyden ve kuzeyden birçok küçük kol ile birleşir. Bundan sonra nehrin büyük kollarından olan bademli çayı ile birleşir. Bu kol ile birleştikten sonra nehir ovada zikzaklar çizerek devam eder. Bu sırada sırası ile Aktaş, Eğridere ve Falaka Çayı ile birleşir. Eğridere kolu nehrin büyük kollarından biridir. Bundan sonra nehir iki kola ayrılır. Biri kuzeye, diğeri güneye devam eder. Güneye devam eden kola başka kaynak eklenmez. Kuzeydeki kola ise Ergenli, Uladı, Künk ve Tertek çayları eklenerek ovanın bayındır ve torbalı kısmı geçilir. Bundan sonra batıdan bir kol daha eklenir. Sonrasında ise iki büyük kol dar bir boğazda Belevi gölü ile bağlanır. Bundan sonra ise Küçük Menderes Nehri yüzyıllar önce doldurduğu deltaya girer. Efes Antik Kenti'ni de geçerek büyük bir delta ovasından sonra denize dökülür (Meriç, 1988: 22).

Küçük Menderes nehri genellikle Antik Dönem metinlerinde Kaystrios, Kaystros, Keystros isimleriyle anılmaktadır. Nehir, Tmolas (Bozdağ) ve Messogis (Aydın Dağları) arasında güney Lydia boyunca aktığı bilinmektedir (Demir, 2018: 18). Etrafı dağlarla çevrili Kiraz ovası Geç Bizans kaynaklarında Kilbıanon, Kelbianon, Kerbia, Kilbia, Kelbia olarak geçmektedir ve Kaystros Nehri'nin Kiraz ovasında kolları vardır. Fakat nehrin ana kolunun ve birleştiği yerin neresi olduğuna dair farklı fikirler bulunmaktadır. Antik kaynaklar Kaystros'un ana kolu olarak Kilbis ya da Kilbos'dan söz eder. M.Ö. 2. yüzyılda yaşamış olan Kolophon'lu Nikandros, Kaystros'un ana kaynağı olarak Kilbisi gösterir. Aynı zamanda, Kilbianon bölgesinde sikkeler üzerinde ırmak tanrısının tasviri yanında Kilbos ibaresinin görüldüğü bilinmektedir (Imhoff, 1935: 387). Buradan hareketle Kilbos'u Kadın Deresi olarak tanımlamak mümkündür.

Kaystros, Kilbianon (Kiraz Ovası) tepelerinden ve Messogis (Aydın Dağları) ile Tmolas (Bozdağlar) dağlarının yamaçlarından bol miktarda su almaktadır. Plinus; Tmolas (Bozdağlar)'un güney, Tire Çayı da dahil Messogis (Aydın Dağları)'in kuzey yamaçlarından

pek çok derenin Kaystros ile birleştiğini söylemektedir. Plinus ayrıca, Ephesos yakınlarında Kaystros'a katılan Phyrites (Fetrek Çayı) adlı bir dereden ve Phyrites'i ileri akıtan bir Stagnum Pegaseuma (Eski Cellat Gölü)'dan bahsetmektedir. Phyrites (Fetrek Çayı)'in küçük bir kolu da kuzeyde Gallesion (Alaman Dağı) ve güneyde Belevi ve Messogis arasında Ephesos'un batısında denize dökülmeden buraya katılmaktadır (Demir, 2018: 18). Havzanın tabanı verimli tarım arazisidir. Homeros içinden Kaystros Irmağı'nın aktığı çayırların güzelliğinden şu sözlerle anlatır; "…Kanatlı kuşlar, kazlar turnalar, Uzun boyunlu kuğular nasıl sürü sürü, Asya çayırlarında, Kaystros'un iki yakasında, Sallayarak kanatlarını kibirli kibirli, nasıl uçarlarsa bir oyana, bir bu yana, …" (Il. II.460 vd.). Latin ozanı Ovidius da bu ovayı şu şekilde tanımlar: "Kaystros akarken sesi kuğu kuşlarından fazla yansımaz. Her yandan saran bir orman sularını taçlar, gölgeleri bir örtü gibi güneşin alevlerine karşı onu korur ve hoş bir serinlik oluşturur. Nemli toprak parlak kırmızı çiçekler besler; orada sonsuz bir bahar vardır" (met. V.386).

Küçük Menderes Havzası'nda nehrin akış yönü doğrultusunda alan araştırmasının gerçekleştirildiği üçüncü il İzmir'dir. Ege Bölgesi'nin Kıyı Ege Bölümü'nde bulunur. İlin güney tarafında Aydın ili, Kuzey tarafında Balıkesir ili, doğu tarafında ise Manisa ili yer almaktadır. İzmir iline ait 30 ilçe ve 15 antik kent bulunmaktadır.

Tablo 16. İzmir ilinde bulunan ilçeler.

Aliağa	Balçova	Bayındır	Bayraklı	Bergama
Beydağ	Bornova	Buca	Çeşme	Çiğli
Dikili	Foça	Gaziemir	Güzelbahçe	Karabağlar
Karaburun	Karşıyaka	Kemalpaşa	Kınık	Kiraz
Konak	Menderes	Menemen	Narlıdere	Ödemiş
Seferihisar	Selçuk	Tire	Torbalı	Urla

Tablo 17. İzmir ilinde bulunan antik kentler.

Efes (Selçuk)	Agora (İzmir)	Erythrai (Çeşme)	Teos (Seferihisar),	Kolophon (Menderes)
Dios Hieron (Ödemiş)	Lebedos (Seferihisar)	Myounnessos (Seferihisar)	Airai (Urla)	Klazomenai (Urla)
Metropolis (Torbalı)	Pitane (Çandarlı)	Larissa (Menemen)	Phokaia (Foça)	Asklepion (Bergama)

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde; İzmir'de karşımıza Smyrna Antik Kenti çıkmaktadır. Smyrna Antik Kenti'nin, kaynaklarda Eski Smyrna ve Yeni Smyrna olarak ikiye

ayrıldığı görülmektedir (Tanrıver, 2017: 68-69). Eski Smyrna, günümüzde İzmir ili Bayraklı ilçesinde bir tepe üzerine kurulmuştur. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ise kente olan ilgi azalmış ve kent unutulmuştur. Büyük İskender ilahî bir işaretle kenti bugün Kadifekale olarak bilinen mevkide, Pagos Tepesi'ne kurmuştur.

Kentte Roma Dönemi'nde Hristiyanlık yayılmaya başlamış ve Bizans Dönemi'ne gelindiğinde dinsel merkez hüviyetini kazanmıştır. Küçük Menderes Nehri'nin suladığı bereketli ovada tez kapsamında alan çalışması yapılan yerleşim yerleri; Ödemiş, Selçuk, Tire, Birgi, Torbalı, Bayındır, Kiraz ve Beydağ'dır. Sırasıyla ilçelere dair coğrafi bilgiler verilecektir.

Ödemiş, İzmir iline yaklaşık 113 kilometre uzakta bulunmaktadır. İlçenin doğu tarafında Kiraz ve Beydağ, Batı tarafında Bayındır ve Tire ilçeleri, kuzeyinde Manisa, güneyinde ise Aydın ili bulunmaktadır. Arazinin büyük bir kısmının ovada yer aldığı görülmektedir. Toplam 99 mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 18. İzmir ili, Ödemiş ilçesinde bulunan mahalleler.

Akıncılar	Alaşarlı	Anafartalar	Artıcak	Atatürk
Bademli	Balabanlı	Bayırlı	Bebekler	Bengisu
Beyazıtlar	Bıçakçı	Birgi	Bozcayaka	Bozdağ
Bucak	Bülbüller	Büyükavulcuk	Cevizalan	Cumhuriyet
Çağlayan	Çamlıca	Çamyayla	Çayır	Çaylı
Çobanlar	Demircili	Demirdere	Dereuzunyer	Dolaylar
Emirli	Emmioğlu	Ertuğrul	Gerçekli	Gereli
Gölcük	Güney	Günlüce	Hacıhasan	Hamam
Horzum	Hürriyet	Işık	İlkkurşun	İnönü
Karadoğa	Karakova	Kayaköy	Kaymakçı	Kazanlı
Kemenler	Kemer	Kerpiçlik	Kışla	Kızılca
Kızılcaaylu	Konaklı	Köfündere	Köseler	Kurucuova
Kutlubeyler	Kuvvetli	Küçükkavulcuk	Küçükören	Küre
Mescitli	Meşrutiyet	Mimar Sinan	Mursallı	Ocaklı
Oğuzlar	Orhangazi	Ortaköy	Ovacık	Ovakent
Pirinççi	Sekiköy	Seyrekli	Suçıktı	Süleyman Demirel
Süleymanlar	Şirinköy	Tekke	Tosunlar	Türkmen
Türkönü	Umurbey	Uzundere	Üç Eylül	Üç Konak
Üzümlü Veliler	Yeniceköy	Yeniköy	Yeşilköy	Yılanlı
Yolüstü	Yusufdere	Zafer		

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde, Kaystroslular'ın M.Ö. 1. yüzyılda yavaş yavaş şehirleşmeye başladıkları görülmektedir. Yerleşim tarihi açısından ilk kurulan şehir, günümüzde Ödemiş ilçesine bağlı Datbey/Günlüce köyünün kurulduğu piskoposluk merkezi eski Hypaipa'dır (Meriç, 1988: 206). Antik Lidya'da bulunan Hypaipa kenti, ismi az duyulan fakat önem arz eden bir yerleşim yeridir. Antik kaynaklarda ismi; "Hypaipa, Hypaipen, Hypaepis" olarak geçerken, dönemin sikkeleri üzerinde ise Hypaipenon olarak geçmektedir. Kent, İzmir ilinin yaklaşık 120 km. güneydoğusunda, bugünkü Ödemiş ilçesinin ise 4-5 km. kuzeyinde yer almaktadır (Darkot, 1944: 632). Dönemin antik yazarlarının verdikleri bilgilere göre, Lydia bölgesinde, Kaystres yakınlarında, Sardes (Sart) kentinin güneyinde bir geçiş noktası olarak kurulmuştur. Kent bir çay yatağı ile ikiye ayrılmıştır. Doğudan Hierapolis, Tripolis ve kuzeyden Tmolas üzerinden Sardes'ten gelip Ephesos Kenti'ne giden en kısa ulaşım yolu üzerinde bulunması ve Kaystros'un en büyük yerleşim yerlerinden biri olması, Antik Çağ Dönemi'nde ve Lydia bölgesinde Hypaipa'nın ne kadar önemli bir kent olduğunu kanıtlar niteliktedir. Kentin Ephesos toprakları sınırında olduğu da bilinmektedir (Sevin, 1974: 41-42). 2013 yılında Hypaipa ve çevresinde yüzey araştırmaları sırasında antik kentin ulaşım sistemleri konusunda çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bölge güzergâhları ayrıntılı bir şekilde çalışılmıştır (Kalkan, 2014: 449). Böylelikle döneme ait pek çok kalıntı da tespit edilmiştir.

Ödemiş ilçesine bağlı Birgi ilçesi, İzmir iline 123 kilometre uzaklıkta, ilçe merkezine ise 13 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bozdağ'ın eteklerinde kurulmuştur. Mahallenin coğrafi konumu, doğal güzellikleri, tarihi ve mimari dokusu insanların dikkatini çekmekte ve hayretini artırmaktadır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde, karşımıza Dioshieron Antik Kenti çıkmaktadır. Kent, Kaystros'ta kurulan ikinci en eski yerleşim yeridir. Lydia kentlerinden biri olan ve her dönemde "kutsal toprak" olarak anılan bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir. Günümüzde, Ödemiş ilçesinin 9 km kuzeydoğusunda, Bozdağlar'ın güney yamaçlarında, Birgi mahallesinde bulunmaktadır. Bu kent üzerine araştırma yapan bilim adamlarından, Weber tarafından kent, Smyrna dışında tanımlanırken (Weber, 1892: 7-22), Buresch tarafından ise Ödemiş'in birkaç mil kuzeydoğusunda bulunan modern Birgi köyü olarak tanımlanmıştır (Buresch, 1894: 129). Fakat genel olarak bakıldığında dönemin kaynakları ne yazık ki coğrafi olarak bu antik kente dair ayrıntılı bir bilgi vermemiş, dolaylı olarak bahsetmiştir.

Torbalı ilçesi, İzmir iline 51 kilometre uzaklıktadır. İlçenin kuzey tarafında Buca ve Kemalpaşa, doğu tarafında Bayındır ve Tire, güneyinde Selçuk, batısında ise Menderes ilçeleri bulunmaktadır. İlçenin 9 mahallesi vardır.

Tablo 19. İzmir ili, Torbalı ilçesinde bulunan mahalleler.

Yedi Eylül	Atatürk	Çapak	Cumhuriyet	Ertuğrul
Muratbey	Özbey	Tepeköy	Torbalı	

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde, Kaystros Irmağı'nın batısında yer alan, Bizans Dönemi'nde de varlığını ve canlılığını sürdüren, piskoposluk merkezi Metropolis Kenti karşımıza çıkmaktadır. Metropolis; günümüzde İzmir'in Torbalı İlçesinde, Yeniköy ve Özbey mahalleleri arasındaki bir tepeye kurulmuştur. Kent sikkelerinde görülen İonia lejantı, kentin bir İonia kenti olduğunu göstermektedir. Torbalı Ovasına hâkim 142 metre rakımlı bu tepe aynı zamanda kentin Akropolis'i olarak seçilmiştir. Ephesus (Selçuk), Smyrna (İzmir) arasındaki kara yolu ile Sardes (Manisa- Salihli), Ephesus (Selçuk) arasında kullanılan ticaret yolu sebebiyle öne çıkan stratejik konumu, coğrafi özellikleri, alüvyon toprağı, verimleri tarım arazileri ile Torbalı'nın en önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur (Aybek ve Aslan, 2011: 341). Kent, 1990 yılından bu yana sürdürülen kazılarla gün ışığına çıkarılmıştır.

Tire ilçesi, İzmir ilinin doğusunda bulunmaktadır. Şehre uzaklığı 91 kilometredir. Kuzeyinde Bayındır, doğusunda Ödemiş, batısında Selçuk ve Torbalı ilçeleri, güneyinde ise Aydın ili vardır. İlçenin kuzeyinde bulunan Küçük Menderes Ovası ve nehri ile güney tarafındaki Güme Dağları bölgenin önemli yer şekillerini oluşturmaktadır. Jeopolitik konumu, suyun bolluğu, Küçük Menderes Irmağı'nın alüvyonlarını biriktirmesi tarımsal anlamda ilçeye büyük katkı sağlamış, ilk çağlardan bu yana insanların başlıca yerleşim alanını teşkil etmiştir.

Tablo 20. İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan mahalleler.

Fatih	Hürriyet	Atatürk	Dört Eylül	Cumhuriyet
İbni Melek	Adnan Menderes	İhsaniye	İpekçiler	Dere
Toki	Yeni	Ketenci	İstiklal	Bahariye
Turan	Paşa	Derebaşı	Işıklı	Kireli
Ertuğrul	Dumlupınar	Eğridere	Küçükmerdere	Peşrefli
Yeniçiftlik	Büyükkale	Eskioba	Karateke	Yeğenli
Akmescit	Duatepe	Akyurt	Akkoyunlu	Büyükkemerdere
Boynuyoğun	Ceriközü	Dağdere	Dallık	kürdüllü
Dündarlı	Büyükkömürcü	Alacalı	Alaylı	Osmancık
Ayaklıkırı	Çobanköy	Çayırlı	Dereli	Yenioba
Yamandere	Cambazlı	Akçaşehir	Somak	Saruhanlı
Küçükkale	Musalar	Topalak	Mehmetler	Hisarlık
Üzümler	Halkapınar	Kurşak	Turgutlu	Küçükburun
Yenişehir	Küçükkömürcü	Çukurköy	Toparlar	Kocaaliler
Yemişler	Ortaköy	Kaplan	Hasançavuşlar	Dibekçi
Armutlu	Işıklar	İbni Melek	Gökçen	Mahmutlar

Antik Dönem kaynaklarında, Metropolis Kenti'ne yakın piskoposluk merkezi olan Thira Antik Kenti'nden bahsedilmektedir. Kent günümüzde Tire'de bulunmaktadır. Bu yerleşim yeri kaynaklarda; Thyeira, Tyrha, Thyra, Teira, Apeteria ve Roma Dönemi'nde şehir anlamına gelen Arkadiopolis gibi çeşitli şekilde adlandırılmıştır (Mete, 2012: 197). Kaystros Nehri'nin 6 km güneyinde, Messogis dağlarının eteğinde yer alan kentin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. 2011 yılında başlanan ve 2014'te önemli verilerle sonlandırılan "Thera Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması" çalışmaları kentin Karia bölgesi tarihsel gelişimi için kilit nokta olabilecek ölçüde önemli bir yerleşim yeri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde kentte; Akropolis'i çevreleyen iç sur ile dış savunma duvarı bulunmaktadır. Akropolis'in en üst kısmında Kybele tahtı olarak tanımlanabilen bir kaya anıtı, tapınağa ait olabilecek bir temel kalıntısı ile sarnıç olabilecek harçlı duvarlara sahip iki yapı kalıntısı, agora, tiyatro, kiliseye dönüştürülmüş bir tapınak yapısı ve Batı nekropolisindeki mezar anıtları vardır.

Selçuk ilçesi, İzmir iline 71 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. İlçenin kuzey bölgesinde Menderes ve Torbalı ilçesi, kuzeydoğu tarafında Tire ilçesi, güneyinde Aydın iline bağlı olan Kuşadası ve Söke ilçeleri, doğu tarafında Aydın iline bağlı Germencik ilçesi, batısında Ege Denizi bulunmaktadır. Küçük Menderes Nehri, ilçenin 3 kilometre kadar kuzeyinden geçmekte ve batı kısmından denize dökülmektedir. Doğusunda; Maden, Kayser ve

Sarıkaya dağları, güneyinde ise; Bülbül Dağı bulunmaktadır. Kuzeydoğusunda Belevi Gölü, kuzeybatısında Kuş Cenneti, Çakal, Gebekirse, Cevaşır ve Kazan olmak üzere toplam 5 doğal göl bulunmaktadır. Batı kısmında ise Pamucak Sahili vardır.

Tablo 21. İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunan mahalleler.

14 Mayıs	Acarlar	Atatürk	Barutçu	Belevi
Cumhuriyet	Çamlık	Gökçealan	Havutçulu	İsa Bey
Sultaniye	Şirince	Zafer	Zeytinköy	

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde, Ephesos kenti karşımıza çıkmaktadır. Kentin günümüzde İzmir ili, Selçuk ilçesinde olduğu bilinmektedir. Ege denizine 70 km mesafede yer alan kent, Kaystros nehrinin zaman içerisinde alüvyonlarla dolması sonucu kıyıdan birkaç kilometre içeride kalmıştır. Üstün kentleşmesi ve kent planlaması ile mimarlığa, dinî simgeleri ile dinler tarihine ışık tutan başpiskoposluk kenti Ephesos, konumu itibarıyla en önemli merkezlerden biridir ve bağlantı noktasıdır.

Din merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir bilim merkezi de olduğu bilinmektedir. Strabon çalışmasında (1913-1931: XIV,24) kentte bir tersane ve limanın bulunduğunu ve Asya'daki Torosların batısındaki en büyük ticaret merkezi olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Strabon (1913-1931: XIV, 183), Smyrna'nın Ephesos'u ele geçiren bir amazon olduğundan bahsetmiş ve o zamandan beri kentin ve kentlilerin Smyrna ismi ile anıldıklarını ve Ephesos'un bir kısmının Smyrna ismini taşıdığını belirtmiştir. Sonrasında Ephesos'tan ayrılmak isteyen Smyrnalıların, bugünkü Smyrna'dan 20 kilometre kadar uzakta olan ve Lelegler'in yönetiminde olan yere geldiklerini ve Eski Smyrna'yı kurdukları ifade etmiştir. Kentten geriye; İlk tapınak olma özelliğini taşıyan Artemis Tapınağı, Celsus Kütüphanesi, St. Jean Bazilikası, Hadrian Tapınağı, Domitian Tapınağı, Serapis Tapınağı, Meryem Kilisesi, Yukarı Agora ve Bazilika, Yuhanna Kalesi gibi pek çok yapı kalmıştır.

Bergama ilçesi, İzmir iline 110 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. İlçenin güney tarafında Aliağa, doğusunda Kınık ve Manisa, kuzey tarafında Balıkesir, batısında Dikili, güneybatısında ise Ege Denizi yer almaktadır. İlçenin kuzeyi ormanlarla kaplıdır. Güney kesimlerinin ise ovalık olduğu bilinmektedir. İlçede gezildiğinde İyonya, Helen, Roma, Bizans dönemlerinde yapılmış pek çok anıtsal yapının bulunduğu görülmektedir. Bu anlamda Selçuk ilçesinden sonra turistlerin yoğun olarak geldiği bir bölgedir. Bergama ilçesinin toplam 137 mahallesi vardır.

Tablo 22. İzmir ili, Bergama ilçesinde bulunan mahalleler.

Ahmetbeyler	Akçenger	Alacalar	Alhatlı	Alibeyli
Armağanlar	Aşağıbey	Aşağıcuma	Aşağıkırıklar	Atatürk
Atçılar	Atmaca	Avunduk	Avunduruk	Ayaskent
Ayvatlar	Aziziye	Bahçelievler	Balaban	Barbaros
Bayramcılar	Bekirler	Bozköy	Bozyerler	Bölcek
Cevaplı	Çakırlar	Çalıbahçe	Çaltıkoru	Çamavlu
Çamköy	Çamoba	Çeltikçi	Çitköy	Çobanlar
Çürükbağlar	Dağıstan	Demircidere	Dereköy	Doğancı
Durmuşlar	Eğiller	Eğrigöl	Ertuğrul	Fatih
Ferizler	Fevzipaşa	Gaylan	Gaziosmanpaşa	Gazipaşa
Göbeller	Göçbeyli	Gökçeyurt	Gültepe	Güneşli
Hacıhamzalar	Hacılar	Halilağalar	Hamzalısüleymaniye	Hisarköy
Ilgıncaber	İkizler	İncecikler	İneşir	İnkılap
İslamsaray	İsmailli	Kadıköy	Kadriye	Kaleardı
Kaplan	Kapukaya	Karahıdırlı	Karalar	Karaveliler
Kaşıkçı	Katrancı	Kıranlı	Kırcalar	Kızıltepe
Kocahaliller	Kocaköy	Koyuneli	Kozluca	Kurfallı
Kurtuluş	Mahmudiye	Maruflar	Muratlar	Narlıca
Okçular	Oruşlar	Ovacık	Öksüzler	Örenli
Örlemiş	Paşaköy	Pınarköy	Pireveliler	Rahmanlar
Sağancı	Sarıcalar	Sarıcaoğlu	Sarıdere	Seklik
Selçuk	Sindel	Süleymanlı	Talatpaşa	Tavukçukuru
Tekkedere	Tepeköy	Terzihaliller	Tırmanlar	Tiyelti
Topallar	Turabey	Ulucami	Üçtepe	Ürkütler
Yalnızdam	Yalnızev	Yenikent	Yeniler	Yerlitahtacı
Yortanlı	Yukarıada	Yukarıbey	Yukarıcuma	Yukarıkırıklar
Zafer	Zağnoz	Zeytindağ		

Antik Dönem kaynaklarında Mysia bölgesinin önemli bir merkezi olarak kabul edilen Pergamon Antik Kenti'nden bahsedilmektedir. Kent, İzmir iline bağlı Bergama ilçesinde bulunmaktadır. Bir piskoposluk merkezi olan kent, Doğu Roma (Bizans) zamanında etkisini yitirmeye başlamış ve Efes (Ephesos) Başpiskoposluğu'na bağlanmıştır. Hristiyanlığın yayıldığı dönemde "Yedi Apokalyptik Kilise'nin" varlığından söz edilmektedir. Bu kiliselerden birinin de Pergamon'da olduğu bilinmektedir. Pergamon Teuthrania denen verimli Kaikos Vadisi'nde, Kestel (Keteios) Çayı ile Bergama (Selinus) Çayı'nın birleştiği yerdedir (Üreten, 2003: 25). Kent bir tepe üzerine konumlandırılmış olan kent form ve planlama açısından örnek

teşkil etmektedir. Pergamon'a dair ilk araştırma ve kazı çalışmalarına 1878'de başlandığı bilinmektedir. Ayrıca, Antikçağ insanlarının şifa tapınağı olarak kabul ettikleri Asklepieion'da burada bulunmaktadır (Hasluck, 2012: 99). Günümüzde kazı çalışmaları hâlâ devam etmektedir.

Babadağ ilçesi, İzmir iline 77 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. İlçenin batı tarafında ve kuzeybatısında Ödemiş, kuzeydoğu tarafında ve doğusunda Kiraz ilçesi, güneyinde ise Aydın ili bulunmaktadır. İlçe sınırları içerisinden Küçük Menderes Irmağı ve Küçük Menderes Irmağı'nın en büyük kolu olduğu bilinen Tesavra çayı geçmektedir. İlçenin toplam 25 mahallesi bulunmaktadır.

Tablo 23. İzmir ili, Babadağ ilçesinde bulunan mahalleler.

Adaküre	Aktepe	Alakeçili	Atatürk	Bakırköy
Beyköy	Cumhuriyet	Çamlık	Çiftlikköy	Çomaklar
Eğridere	Erikli	Halıköy	Karaoba	Kurudere
Menderes	Mutaflar	Palamutçuk	Sarıkaya	Tabaklar
Yağcılar	Yeniyurt	Yeşiltepe	Yukarıaktepe	Yukarıtosunlar

Antik Dönem kaynaklarında ve alan araştırmalarında Kilbianoi Ovası'nın doğu kesiminde yer alan iki önemli antik kent bulunmaktadır. Bu kentler; Palaipolis ve Koloe Antik Kenti'dir. Palaipolis Antik Kenti günümüzde İzmir İli, Beydağ ilçesinde yer almaktadır. Koloe ise günümüzde İzmir İli, Kiraz ilçesinde yer almaktadır. Bu kentlerde de zaman içerisinde piskoposluklar kurulduğu bilinmektedir. Kentler, İzmir ilinin doğusunda ve içte yer almaktadır, anayollardan uzaktadır. Diğer kentlerle karşılaştırıldıklarında izole bir konumda oldukları görülmektedir.

IV. Çalışmanın Tekniği

Bu çalışma, Menderes Havzası ve çevresinde yer alan Denizli, Aydın, İzmir il ve ilçelerinde bulunan kutsal ziyaret yerleriyle ilgili verilerin toplanmasına ve bu verilerin çeşitli teknik ve yöntemler ile tahlil edilmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede, saha çalışmalarında Türk halk bilimi derleme tekniği kullanılmıştır. Derleme tekniğinde gözlem, saha araştırmacısının dıştan içeriye bakmak ve durumu gördüğü gibi tarif etmek suretiyle malzeme elde etmekte kullandığı metotlardan biridir (Goldstein, 1983: 54). Malzemesini yaşayan halk kültürü unsurlarını doğrudan doğruya gözleyerek elde etmek zorunda olan alan araştırıcısı, soruna iki temel gözlem tekniğinden biriyle yaklaşabilir. Bunlardan birincisi, alan araştırmacısının icra edilecek folklor olayına aktif olarak katıldığı katılımlı gözlemdir. Diğeri

ise gözlem yapılacak folklor olayının icrasında bir seyirci veya pasif olarak bulunduğu katılımsız gözlemdir (Çobanoğlu, 1999: 57). Çalışmada "katılımlı/katılımsız gözlem" ve "görüşme (mülakat)" yöntemleri tercih edilmiştir.

Folklor derleyicilerinin saha tekniklerinden biri olan görüşme ise kişinin iç dünyasını, kültürünü ve folklorunun açığa çıkmasına katkı sağlamaktadır (Goldstein, 1983: 72). Bu açıdan düşünüldüğünde görüşmede doğal ortamda gerçekleştirilen yönlendirilmemiş görüşme ve yapay ortamda gerçekleştirilen yönlendirilmiş görüşme olarak iki metot kullanılmaktadır. Yönlendirilmemiş görüşme, derleyici tarafından belirlenen bir konu üzerinde kaynak kişinin neredeyse tamamen serbest bir şekilde genel mahiyette konuşmasıdır. Derleyici, bu metotta kaynak kişinin düşünce silsilesini, davranışlarını ve sözlerini etkilemeden konuşmasına izin verir. Yönlendirilmiş görüşme ise kaynak kişiyle bir dereceye kadar yakınlık kurulduktan sonra kullanılan görüşme metodudur. Bu görüşme tekniğinde bir seri soru ile belirli konular, fikirler ve malzemeler hakkında özel bilgiler elde edilir (Çobanoğlu, 1999: 63-64). Çalışmada gerçekleştirilen görüşmelerde doğal ortam tercih edilmiş, ritüel ve uygulamaların icra ortamı, aktarıcısı, anlatma yeri ve zamanı göz önünde bulundurularak bağlam merkezli çalışılmıştır. Çalışma kapsamında gözlem ve görüşme tekniklerine başvurulmuş ancak anket yapılmasına ihtiyaç duyulmadığı için bu teknik kullanılmamıştır.

Sahaya çıkmadan önce literatür taraması yapılarak kutsalın teşekkülü, yayılımı ve inanç esasları hakkındaki çalışmalar okunmuş ve bu bilgiler doğrultusunda kaynak kişilere yöneltilecek sorular hazırlanmıştır. Soruların hazırlanacağı süreçte Metin Ekici'nin "*Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*" adlı çalışmasında yer alan sorular incelenmiş, çalışma alanı ve kapsamına dair sorular düzenlenerek görüşme formlarına eklenmiştir (Ekici, 2004: 194-202). Hazırlanan sorular kaynak kişileri yönlendirmesi ve konunun dağılmaması bakımından önem arz etmektedir.

Saha çalışmalarına başlamadan önce gerekli ekipmanlar da temin edilmiştir. Bu ekipmanlar; fotoğraf makinesi, ses kaydedici, defter ve kalemdir. Sonrasında ise tespit edilen kutsal mekânların adresleri ve gidilecekleri tarihler belirlenmiştir. Çalışmada daha çok dinî hassasiyetin yüksek olduğu günler; perşembe-cuma günü tercih edilmiştir. Bu günlerde ziyaretlerin daha kalabalık olduğu görülmüştür. Bu süreçte alana çıkılacak takvimin düzenli bir şekilde programlanması gerekmektedir. Alana gitmeden önce de o bölgeye hâkim muhtar, aza vb. mahallî idarecilerle ya da onların yönlendirdiği kaynak kişilerle iletişime geçmek ve

randevu almak çalışmayı kolaylaştıran unsurlardandır. Çalışma sürecinde belediyeler de kutsal ziyaret yerlerine ulaşım konusunda destek sağlamışlardır.

Derleme çalışmalarına ilk olarak 09.02.2020 tarihinde başlanmış ve 30.07.2023 tarihine kadar devam etmiştir. Toplam 188 anlatıcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada senkretik değişim ve dönüşümün somut kalıntılarını, öncelikle tespit edilen kutsal mekânlar oluşturmuştur. Tez kapsamında Menderes Havzası'nda yer alan; Aydın, Denizli ve İzmir illerinde bulunan kutsal mekânlar; tapınaklar, kiliseler, kırsal mabetler, ayazmalar, yatırlar, türbeler ve kutsallık atfedilen diğer yapılar incelenmiştir. Çalışmada 14 tapınak, 12 kilise, 32 kırsal mabet, 8 ayazma, 80 yatır, 82 türbe derlemesi yapılmıştır. Hristiyanlara ait kutsal mekânlara dair bilgi veren kaynak kişiler rahip ve rahibelerdir. Yatır ve türbelere dair bilgi veren kaynak kişiler ise bu mekânların çevresinde yaşayan kişilerdir. Genellikle kaynak kişiler aktardığı bilgileri büyüklerinden öğrenmişlerdir.

Hristiyanlara dair kutsal mekân derlemelerinde 71 mistik anlatı tespit edilmiştir. Müslümanlar erenlere ait ise 217 anlatı derlenmiştir. Müslümanlara ait yatırlardan 20'sine dair anlatıya ve mezar yapısına ulaşılamamıştır. 55 yatıra dair anlatılar, ritüeller derlenmiş ve aktarılmıştır. Türbe derlemelerinde ise 37'sine dair bilgi bulunamamıştır. Kaynak kişiler sadece "*horasandan geldiklerini biliyoruz, kendimizi bildik bileli bu dede türbesi burada bulunuyor*" ifadelerine yer vermiştir. Derlenen diğer 47 türbeye dair çalışmada ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Tez kapsamında sadece sözlü kaynaklardan değil aynı zamanda yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Özellikle Beylikler Devri ve Osmanlı Dönemi'ne ait birinci el kaynaklar kullanılmıştır.

Kutsal ziyaret mekânlarında alan araştırması yapılan süreçte pasif gözlemci olarak çalışmaya gayret edilmiştir ve bahsedildiği üzere doğal ortamın bozulmamasına dikkat edilmiştir. Ritüeller gerçekleştirilirken video kaydı vb. alınmamış ve ziyaretçi rahatsız edilmemiştir. Hatta ritüeller gerçekleştirilirken mekân içerisine kamera vb. ekipman da dışarı da bırakılmıştır. Sonrasında kaynak kişi kabul ederse ayrı bir görüşme talep edilmiştir. Görüşme talebi sırasında da kaynak kişiye çalışmanın amacı, kapsamı ve önemine dair bilgi verilmiştir. Kaynak kişi ile yapılan ön görüşme kendisini rahat hissetmesini sağlamış, hazırlanan görüşme formunda yer alan sorulara daha rahat cevap vermişler ve hatta konuya dair bilgisi olan diğer kaynak kişilerle buluşulmasını sağlamışlardır. Görüşmelerde alınan ses kayıtlarının doktora tez çalışmasında kullanılması için kaynak kişilerden izin alınmış ve bu izinler videoya kaydedilmiştir. Alınan ses kayıtları orijinaline sadık kalarak deşifre edilmiş ve yazıya

aktarılmıştır. Sonrasında ise metinler İstanbul Türkçesi'ne çevrilmiştir. Kaynak kişilerin bilgileri de kaynak kişiler listesine eklenmiştir. Bu liste çalışmanın sonunda yer almaktadır.

Derleme sürecinin zorlukları da söz konusudur. Bilgi vermek istemeyen kaynak kişiler de olmuştur. Yine özellikle yatır derlemeleri bizleri zorlamıştır. Genellikle yatır ziyaretlerinin dağ tepelerinde rakımı yüksek alanlarda olduğu görülmüştür. Yollarının düz olmaması ya da kış mevsimine denk gelmesi ulaşımımızı kısıtlamıştır. Yine yazılı kaynak bulmada da zorluklar yaşanmıştır. Halk İslamı'nı yaşayan zümrenin karşısında resmi din anlayışı bağlamında bu bahsedilen ritüelleri hurafe ve günah olarak adlandıran bir toplulukta bulunmaktadır. Bu kişilerin çalışma ve derleme sürecinde kaynak kişileri yönlendirdiği ve kaynak kişilerin çekinerek bilgi vermediği görülmüştür.

V. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada kutsala dair olan; kutsal mekân, kutsal mekânda gerçekleştirilen ritüeller, kutsal şahsiyet ve mistik anlatılar işlevselcilik kuramı bağlamında ele alınmış ve incelenmiştir. Halk bilim çalışmalarında kuramsal bir yaklaşım olarak benimsenen işlevselcilik yaklaşımı, XX. yüzyılda antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerde kullanılmış ve temel paradigmalarını bu disiplinlerde biçimlendirerek önemli etkiler bırakmıştır. Ayrıca işlevleri veya etkileri açısından folklor ve diğer sosyo-kültürel fenomenleri açıklamaya çalışan teorik bir perspektife de sahiptir. Genel olarak incelendiğinde işlevselcilik, uzlaşılmış ortak değerlerin ve kültürel kabullerin toplumsal düzeni sağlamadaki rolü üzerine odaklanmış, özellikle dine yaklaşırken doğaüstü, insanüstü etkene veya onu temsil eden kitaba değil, toplumsal izdüşümde insana bakmıştır. Folklor çalışmaları bağlamında işlevsel kuramın öne çıkardığı temel sorunsal, Dorson'un ifadesiyle "folklor, kültür içerisindeki işlevini nasıl yerine getirir?" (Dorson, 2011: 33-34) sorusuyla oluşturulmuştur.

Tarihsel süreçte işlevselci kuramın kökeni Auguste Comte ve Emile Durkheim'e dayanmaktadır. İşlevselciler, toplumsal birliğin bir organizma olarak toplumu etkileyeceğini düşünmüşlerdir. Oring'e göre (1996: 654); işlev, sosyal bilimlerde, biyolojik ve toplumsal süreçlerle ilgili analojiye bağlıdır. Auguste Comte ile başlayan ve Herbert Spencer tarafından savunulan bu analoji, biyolojik organizmalarda olduğu gibi, toplumların, her birinin farklı işlevleri yerine getiren ayrık yapılardan oluşması, biyolojik ve toplumsal yaşamın organizmanın ihtiyaçlarını karşılayan bileşen yapılara bağlı olması üzerine yapılmıştır. Emile Durkheim da, sosyal gerçeklerin anlaşılmasında nedensel ve işlevsel analizin önemini vurgulayan bilim

adamlarındandır. Nedensel analiz, belirli bir sosyal kurumun öncülleri üzerine odaklanırken, işlevsel analiz, kurumun, bir parçası olduğu büyük sosyal sisteme yapılan katkısı üzerine yoğunlaşır. Durkheim için nihai katkı, kolektif duygu ve düşüncelerle toplumu bir arada tutan gerekli bağların güçlendirilmesi anlamına gelmektedir (Yolcu, 2016: 622).

Çalışmada özellikle işlevcilik yaklaşımının öncülerinden ve işlevselci kuramı sistemleştirmiş olan Malinowski ve Malinowski'nin etkilendiği Frazer'ın bakış açıları bağlamında analizler ve çözümlemeler yapılmıştır. Malinowski'nin "işlev" adıyla adlandırdığı ve çalışmalarının merkezine koyduğu kavram, kültürel ya da toplumsal sistemde oynanan roldür. Bütün uygarlık tiplerinde, adetler, nesneler, fikirler, inançlar bir işlev yapar; ayrı ayrı hepsinin yerine getireceği bir işlevi vardır; ayrı ayrı hepsi organik bir bütünlüğün kaçınılmaz bir kısmını temsil etmektedir. Buna bağlı olarak örgütlü insan davranışının anlamlı yansımalarını konu alan işlevselciliğin genel aksiyomları bulunmaktadır.

İşlevsel kuramın aksiyomları şu şekildedir; 1. kültür özünde araç olan bir aygıttır, insan çevresinde ve gereksinimlerin giderilmesi sürecinde karşılaştığı özel, somut problemleri onun sayesinde daha iyi çözer. 2. Kültür bir nesneler, eylemler ve zihniyetler sistemidir, bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eden bir araçtır. 3. Kültür, çeşitli unsurları karşılıklı olarak birbirine bağlı olan bir bütündür. 4. Böyle eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde, ekonomik iş birliği ve politik, hukuksal veya eğitsel etkinlikler için aile, klan, köy, kabile vb. kurumlar halinde örgütlenmiştir. 5. Dinamik açıdan, yani etkinliğin türüne göre kültürde eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatsal anlatım biçimleri gibi bazı yönler ayırt edilir (Malinowski, 1992: 21-22). Malinowski'nin betimlediği yukarıdaki aksiyomlar, kültürün biyolojik gereksinimleri üzerine kurulmuş olduğunu, bir ihtiyaca kültürel yanıt verildiği sürece insan davranışlarının buna göre biçimlendiğini göstermektedir. Örneğin dinin işlevi, geleneğe saygı, çevreyle uyum, zorluklar ve ölüm korkusu ile mücadelede cesaret ve güven gibi ussal tutumları sağlamak ve güçlendirmektir. Eğer antropologlar, bir kültürün bu gereksinimleri karşılama yollarını çözümleyebilirlerse kültürel özelliklerin kökenine de ulaşabilirler. Dolayısıyla Malinowski için kültür, nihai olarak insan gereksinimleriyle ilişkili birbirini besleyen kurumların bütünleşmiş ağıdır (Haviland ve diğerleri, 2008: 134). Kültürün temelini, yani nasıl ortaya çıktığını belirleyebilmek için yapılması gereken ilk şey gereksinimlerin hangisinin temel, hangisinin ikincil olduğunu belirlemektir.

Malinowski, temel (biyolojik) gereksinimleri ve kültürel karşılıklarını şöyle sıralamaktadır: 1. Metabolizma Beslenme dizgesi 2. Üreme Akrabalık 3. Bedensel rahatlık Konut 4. Güvenlik Koruma 5. Hareket Etkinlikler 6. Büyüme Eğitim 7. Sağlık Hijyen. (Malinowski, 1992: 105). Buradan hareketle Malinowski'nin işlevselciliği, kültürel unsurların bir toplumun temel ihtiyaçlarını nasıl karşıladığına odaklanmaktadır. Kültür, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmiş bir araçtır. Bu ihtiyaçlar biyolojik (yiyecek, barınak, üreme) ve sosyal (güvenlik, sosyal düzen, anlam) olabilir.

Malinowski'nin bakış açısına göre; pratik, psikolojik ve toplumsal olmak üzere işlevselciliğe dair üç temel yaklaşım söz konusudur. Pratik işlevsellik; Malinowski'nin temel yaklaşımıdır. İnanç ve kültlerin pratik ihtiyaçları karşılamak için nasıl bir araç görevi gördüğüne odaklanmıştır. Örneğin, bir kabilenin ritüellerinin, avcılık ve toplama gibi temel ihtiyaçları karşılamasına yardımcı olduğunu savunmuştur. Psikolojik işlevsellik de inanç ve kültlerin bireylerin güvenliğini sağladığını ve toplumsal uyumu desteklediğini savunmuştur. Örneğin, ölüm ritüellerinin, yas tutan kişilere duygusal destek sağladığını ve toplumsal düzeni koruduğunu öne sürmüştür. Toplumsal işlevsellik de ise; inanç ve kültler, bir topluluğun birlikteliğini pekiştirmekte ve sosyal kontrolü sağlamaktadır. Örneğin; tabular ya da dinî kurallar, insanların uyum içinde yaşamasını ve toplumsal düzeni sağlamasını desteklemektedir.

Frazer'in bakış açısı incelendiğinde; evrimsel, sosyal ve psikolojik olmak üzere işlevselciliğe dair üç temel yaklaşım ile karşılaşılmaktadır. Evrimsel işlevsellik: inanç ve kültlerin insanlık tarihindeki evrimini yansıttığını savunmuştur. "Altın Dal" adlı kitabında, büyü ve dinin, ilkel insanın doğaya hâkim olma çabalarından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Sosyal kontrol: İnanç ve kültlerin toplumsal kontrolü sağlamada önemli bir rol oynadığını düşünmüştür. Örneğin, tabulardan ve dinî cezalandırmalardan bahsederek, insanların toplum normlarına uymasını sağlayan mekanizmalar olarak tanımlamıştır. Psikolojik işlevsellik: inanç ve kültlerin bireylere anlam ve güvenlik sağladığını ve toplumsal uyumu teşvik ettiğini kabul etmiştir (Frazer, 1991). Ancak, Malinowski'den farklı olarak, Frazer bu işlevleri daha çok evrimsel bir çerçeve içinde ele almıştır.

Genel olarak bakıldığında, Malinowski ve Frazer'a göre; her kültürel unsurun, toplumun işleyişine katkıda bulunan bir işlevi; ritüeller, gelenekler, inançlar, sosyal kurumlar ve hatta sanat eserleri gibi kültürel unsurların her birinin bir amacı vardır. Kültürün unsurları, bir bütün olarak birbirine bağlıdır. Kültürün bir parçası değiştiğinde, diğer parçalar da bunu telafi etmek için değişmektedir. Hem Malinowski hem de Frazer, inanç ve kültlerin toplumların işleyişinde önemli bir rol oynadığını kabul etmişlerdir. Malinowski, daha çok pratik ve psikolojik

işlevselliğe odaklanırken, Frazer evrimsel ve toplumsal işlevselliği vurgulamıştır. Her iki yaklaşım da inanç ve kültlerin toplumsal düzenin korunmasında, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında ve insanlığın tarihsel gelişiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Malinowski ve Frazer, inanç ve kültlerin işlevsel olarak değerlendirilmesinde farklı yaklaşımlara sahip olsalar da her ikisi de bu unsurların toplumun işleyişinde oynadığı önemli rolü vurgulamışlardır. Her iki düşünürde, inanç ve kültlerin toplumsal yapıyı desteklediğine ve bir arada yaşamayı kolaylaştırdığına inanır.

Malinowski ve Frazer arasındaki temel fark ise, inanç ve kültlerin toplumun işleyişine nasıl katkı sağladığına dair bakış açılarında yatar. Malinowski, pratik ve psikolojik ihtiyaçları vurgulayarak, inanç ve kültlerin güncel işlevlerine odaklanır. Frazer ise, inanç ve kültlerin insanlık tarihi boyunca nasıl evrimleştiğini ve toplumsal kontrolde nasıl rol oynadığını analiz eder. Bu farklı bakış açıları, antropolojide inanç ve kültlerin işlevsel olarak değerlendirilmesi konusunda devam eden tartışmaların önemli bir parçasıdır.

Çalışmada yer alan kutsal mekânlar, kutsal şahsiyetler, kutsal ile iletişime geçmek ve kutsalı yinelemek adına gerçekleştirilen ritüeller, kutsal şahsiyetlere dair anlatılan mistik anlatılar toplumları etkilemektedir. İşlevselcilik bağlamında, bu fenomenlerin toplumlar üzerindeki etkilerini ve oynadıkları rolleri anlamak için işlevselcilik perspektifinden değerlendirmeler yapılabilir.

1. Toplumsal Uyumu Sağlama

Moral Destek: Kutsal şahsiyetler ya da kutsal şahsiyetlere dair kutsal mekânlar insanlara umut, manevi rehberlik ve moral destek sağlayarak toplumsal uyumu güçlendirirler. Zor zamanlarda insanlara dua, meditasyon ve manevi yol göstererek, bireysel ve toplumsal dayanıklılığı artırırlar.

Toplumsal Değerleri Pekiştirme: Bu figürlerin yaşamları ve öğretileri, toplumsal değerleri pekiştirir, ahlaki kuralları hatırlatır ve bireylerin toplumsal normlara uymalarına yardımcı olur.

Toplumsal Kontrol: Kutsal şahsiyetler toplumsal kontrol mekanizması olarak da işlev görebilirler. Öğretileri ve davranışları aracılığıyla, bireylerin doğru yolu izlemesini ve toplumsal düzeni korumasını sağlayabilirler.

2. Biyolojik ve Fizyolojik Destek

Kutsal mekânlar, hastalıklardan kurtulmak veya iyileşmek için başvurulan yerler olarak da bilinir. Burada yapılan dualar ve ritüeller, insanların iyileşmelerine yardımcı olabilir. Çocuk sahibi olamayanların çocuk sahibi olduğuna inanılır, felçli hastaların bu ziyaret yerlerinde yürüdüklerine inanılır.

3. Psikolojik Destek ve Anlam Arayışı:

Duygusal destek: Bu figürler, bireylerin duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilirler. Duygusal zorluklarla başa çıkma, kayıpları atlatma ve manevi arayışlarda rehberlik sağlayabilirler.

Anlam vermek: Kutsal şahsiyetlerin hayatları ve öğretileri, bireylere hayatın anlamını bulmada ve yaşamın zorluklarını anlamada yardımcı olabilir. Mistik tecrübeleri ve bilgelikleri, bireylerin kendilerine ve dünyaya farklı bir bakış açısıyla bakmalarını sağlar.

Doğa ile Etkileşim**:** Birçok kutsal mekân doğal güzellikler içinde yer alır. Doğada vakit geçirmek, insanların stres seviyelerini düşürüp, genel sağlık durumlarını iyileştirebilir.

4. Toplumsal Değişim ve Yenilenme:

Sosyal reform: Bazı durumlarda, kutsal şahsiyetler toplumda reform ve değişim hareketleri başlatabilirler. Adalet, eşitlik ve manevi gelişim için mücadele ederek, toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmeye çalışırlar.

Yeni dinî akımların doğuşu: Bu figürler, yeni dinî akımların ortaya çıkmasında da rol oynayabilirler. Özgün öğretileri ve mistik deneyimleri, yeni inanç sistemlerinin oluşumuna ve yayılmasına katkı sağlayabilir.

Genel olarak kutsala ve kutsal şahsiyetlere işlevselcilik perspektifinden bakıldığında, toplumun işleyişinde önemli roller oynayan figürlerdir. Toplumsal uyumu sağlama, biyolojik, fizyolojik ve psikolojik destek verme ve toplumsal değişimde rol alma gibi çeşitli işlevlere sahiptirler. Ancak, işlevselcilik yaklaşımının sınırlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. İşlevselcilik kuramının aşırı basitleştirme, bireysellik ve özgür irade gibi sınırlılıkları da söz konusu olabilir. İşlevselcilik, kutsal şahsiyetlerin karmaşık rollerini ve etkilerini aşırı basitleştirme eğiliminde olabilir. Bireysel farklılıklar, karizmatik liderlik, sosyo-ekonomik

etkenler gibi faktörler göz ardı edilebilir. Bireysellik ve özgür irade bağlamında bireylerin kendi düşünce ve eylemlerini belirleme hakkına ve özgür iradesine yeterince vurgu yapmayabilir. Kutsal şahsiyetlerin etkilerini, insanların kendi seçimlerinden bağımsız olarak bir araç gibi gösterebilir. Bu figürlerin karmaşıklığını anlamak için kültürel bağlamlar, bireysel farklılıklar ve tarihsel süreçler gibi faktörleri de dikkate almak önemlidir.

VI. Çalışmanın Kaynakları

Senkretizm ya da dinsel bağdaştırmacılık farklı dinlerin inanç ve pratiklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yeni inanç sistemlerini ifade eder. Bu konuda spesifik bir kaynak bulmak zor olabilir, çünkü genellikle bu tema, daha geniş kapsamlı din incelemeleri veya belirli dinlerin tarihsel gelişim süreçleri içinde ele alınır. Dolayısıyla inanç ve dinlerin kutsallık bağlamında geçmişten günümüze senkretik analizlerinin yapıldığı bütün bir eser bulunmamaktadır. Kutsalın senkretizmi genellikle belirli dinler veya kültürler üzerine yazılan daha geniş çalışmalarda işlenmiştir. Çeşitli dinlerin ritüelleri, mitolojileri veya kutsal metinleri arasındaki benzerlikleri inceleyen çalışmalar, senkretizmi dolaylı yoldan ele almıştır. Ayrıca, dinler arası etkileşim, kültürel etkileşim ve din sosyolojisi üzerine birçok çalışma yapan antropoloji ve din sosyolojisi alanındaki eserler bu konuyu işlemektedir. Bu tür eserler, belirli dinlerin nasıl etkileşime girdiğini ve yeni inanç sistemlerinin nasıl oluştuğunu anlamak için önemlidir. Senkretizmin nasıl işlediğini ve toplumlar üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için, bu kaynakların yanı sıra, çalışmada özellikle üzerinde durduğumuz tarihsel ve kültürel bağlamları dikkate almak da önemlidir. Böylece, dinlerin bir araya gelme süreci ve bu süreçte oluşan dinamikler daha iyi kavranabilir.

Menderes Havzası ve çevresine dair kaynaklar incelendiğinde kutsal mekân, kutsal şahsiyet, ritüel ve mistik anlatılara dair inançlar ve dinler arasındaki uyumlulaşmayı ele alan bir eser bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışmada kutsala dair Hristiyanlık Dönemi eserleri ve İslami Dönem eserleri kaynak olarak ayrı ayrı kullanılmıştır. Aşağıda özellikle kutsal, senkretizm ve Menderes Havzası'nı konu alan kutsal fenomenlerle ilgili kaynaklara yer verilmiştir.

1. Kitaplar

"Kutsal ve Kutsal Dışı" (orijinal adıyla "Le Sacré et le Profane") eser, Mircea Eliade tarafından kaleme alınmıştır. Din ve kutsallık kavramlarını derinlemesine ele alır. Eliade, kutsal olanın insan deneyimindeki yerini, tarihsel bağlamını ve toplumsal etkilerini inceler. Kutsal ile

kutsal dışı arasındaki ayrımı, dinlerin, ritüellerin ve mitolojilerin işleyişi üzerinden açıklar. Eserde, kutsal alanların, ritüellerin ve mitik anlatıların insan yaşamındaki rolü üzerinde durulur. Eliade, farklı kültürlerdeki dinî deneyimlerin ortak yönlerini keşfederken, modern dünyanın kutsal olanı nasıl deneyimlediğini ve kutsallığın kaybolmasıyla birlikte ortaya çıkan boşluğu tartışır. Eser hem felsefi hem de antropolojik bir bakış açısıyla yazılmıştır ve din bilimleri, sosyoloji ve felsefe alanlarında önemli bir referans kaynağı olarak kabul edilir. Kutsalın doğası ve insanların manevi deneyimleri üzerine derinlemesine düşünmeyi teşvik eder.

"Hurafe ve Mitler Halk İslamı'nda Senkretizm" adlı eser 2009 yılında Süreyya Su tarafından kaleme alınmıştır. Halk İslamı içindeki mitlerin ve hurafelerin kökenlerini ve işlevlerini ele alır. Yazar, bu unsurların farklı kültür ve inançlarla nasıl etkileşime geçtiğini, senkretik bir yapı oluşturduğunu incelemektedir. Eser, halk inançlarının sosyal ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiğine dair derinlemesine bir bakış sunar. Ayrıca, İslam'ın özüne etki eden bu unsurların toplumsal dinamiklerle ilişkisini araştırır. Bu bağlamda hem tarihsel hem de güncel örnekler üzerinden zengin bir içerik sunmaktadır.

"Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı" adlı eser, Niyazi Öktem tarafından 2011 yılında yazılmıştır. Anadolu'daki Alevi inanç ve uygulamalarının kökenlerini, gelişimini ve senkretik özelliklerini ele alır. Öktem, Alevilikteki çeşitli kültürel ve dinî unsurların nasıl bir araya geldiğini, bu inanç sisteminin tarihsel süreç içinde nasıl evrildiğini ve farklı inançlarla nasıl etkileşimde bulunduğunu inceler. Eserde, Aleviliğin dinamik yapısı ve toplumsal bağlamı da vurgulanır. Aleviliğin, İslam'ın yanı sıra, yerel gelenekler, tasavvuf ve diğer inanç sistemleriyle olan etkileşimleri detaylı bir şekilde ele alınır. Öktem, bu senkretik yapının Alevi kimliğine katkı sağladığını ve Anadolu'daki sosyal ve kültürel çeşitlilikle nasıl bütünleştiğini ortaya koyar. Eser, Alevilik üzerine yapılan araştırmalara önemli bir katkı sağlar ve Alevi topluluklarının inanç dünyasını anlamak için kapsamlı bir kaynak niteliği taşır.

Menderes Havzası ve çevresinde bulunan kutsal mekânların tespitinde Antik Dönem eserleri özellikle tapınaklar ve kült merkezleri hakkında bilgi vermiştir. Strabon'un "Antik Anadolu Coğrafyası" orijinal adıyla "Geographica", Antik Yunan coğrafyacısı Strabon'un Anadolu ve çevresindeki bölgeleri incelediği önemli bir eserdir. Strabon, M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış ve eserini yazdığı dönemde Anadolu'nun coğrafi, tarihi, kültürel ve ekonomik özelliklerini detaylı bir şekilde ele almıştır. Eserde, Anadolu'nun coğrafi konumu, yer şekilleri, iklimi ve doğal kaynakları hakkında bilgiler verilir. Aynı zamanda, Strabon, Anadolu'daki şehirler, etnik gruplar, kültürel yapılar ve ticaret yolları hakkında da önemli gözlemler yapar.

Bu bağlamda, Anadolu'nun tarihsel gelişimi ve farklı medeniyetlerle etkileşimleri de incelenir. Strabon'un çalışması, Antik Anadolu hakkında kaynak niteliği taşır ve tarihçiler, arkeologlar ve coğrafyacılar için önemli bir referans kaynağıdır. Eser hem tarihsel hem de coğrafi verileri bir araya getirerek dönemin sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamak açısından kıymetlidir.

"Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam" adlı eser, Frederick W. Hasluck tarafından kaleme alınmıştır. Tarihsel süreçte Hristiyanlık ve İslam dinlerinin etkileşimlerini, ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimlerini ele alır. Özellikle Menderes Havzası ve çevresinde derlemeler yapması ve kutsal mekân aktarımına uğrayan kırsal mabetler hakkında bilgi vermesi bu eserin çalışma açısından önemini artırmıştır. Türk folkloru ve bunun Hıristiyanlıkla ilişkileri hakkındaki ilk kapsamlı çalışma olarak bilinmektedir. Genellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki dinî, kültürel ve sosyal dinamikler üzerinde durur. Eser, her iki dinin inanç sistemleri, uygulamaları ve toplumsal yapıları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelerken, bu iki dinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini tarihsel bir perspektifle sunar. Ayrıca, dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamını da göz önünde bulundurarak, Hristiyan ve Müslüman toplulukların karşılıklı olarak nasıl bir arada yaşadığını ve zamanla nasıl etkileşimde bulunduğunu araştırır.

Yatır ve türbelerin tespitinde Beylikler Devri ve Osmanlı Dönemi'ne ait birinci el kaynaklar kullanılmıştır. Bu kaynakların başında Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık Arşivleri'nden edinilen vakıf kayıtları çoğunlukla günümüzde izlerine ne yazık ki rastlanılamayan zaviye ve tekkelere dair bilgi vermiştir. Menderes Havzası'nda bulunan zaviyeleri tespit etme sürecinde yararlanılan kaynakların başında "Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Aydın (Aydın ili Evkaf Defteri)" gelmektedir. Defter, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde 571 numarada kayıtlıdır. 174 varaktan oluşmaktadır ve defterin Kanuni Sultan Süleyman tarafından yazdırıldığı bilinmektedir. Eser orijinal ve Aydın iline dair önemli bilgiler sunan derlenmiş tek eserdir. Defter, eski İzmir, Aydın ve Manisa illerini kapsamaktadır.

İslamiyet'in kabulü sonrası kutsal mekân aktarımına uğrayan ya da İslami Dönem'de inşa edilen kutsal mekânlara dair seyahatnameler ayrıntılı bilgi sunmuştur. "İbn-i Battuta Seyahatnamesi" Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tanci tarafından (703/1304-779/1377) senesinde kaleme alınmıştır. İbn Battuta, Afrika ve Asya ile Doğu Avrupa ve İspanya'nın birçok yerini gezmiş ve gezdiği bu yerler hakkında bilgiler

aktarmıştır. Özellikle Anadolu'yu gezdiği süreçte Aydınoğulları Beyliği hakkında ve onlara ait kutsal mekânlara dair önemli bilgiler vermiştir.

"Evliya Çelebi Seyahatnamesi", XVII. Yüzyılda Evliya Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. On ciltten oluşmaktadır. Eserin birinci cildi, Orhan Şaik Gökyay tarafından Latin alfabesine çevrilmiştir. Bu çalışma için önem arz eden bölüm Seyit Halil Kahraman tarafından hazırlanan 9. Kitap 1. Cilttir. Seyyah bu bölümde Batı Anadolu hakkında özellikle İzmir, Aydın ve Denizli illerinde yer alan yatır, türbe, tekke, zaviyeler ve tarikatlar hakkında bilgi vermiştir.

"Aydın'ın Kandilleri", Kemal Ramazan Haykıran tarafından 2014 yılında kaleme alınmıştır. Aydın ilinin kültürel, sosyal ve tarihi değerlerini ele alan bir eserdir. Genellikle, Aydın'da yaşamış önemli şahsiyetlerin hayatları, eserleri ve katkıları üzerinde durulmaktadır. Bu eser, Aydın'ın yerel tarihine ışık tutmayı amaçlar.

Munis Armağan tarafından yazılan "Tire Türbeleri" başlıklı eser, Tire bölgesindeki türbeleri, onların tarihini, mimarisini ve sosyal önemini inceleyen bir çalışmadır. Eser, özellikle Tire'nin zengin kültürel mirasını ve dinî yapısını ön plana çıkarmayı amaçlar. Munis Armağan'ın bu eseri, araştırmacılar, tarihçiler ve bölge halkı için değerli bir kaynak niteliğindedir.

Munis Armağan'ın Tire ve Aydınoğulları üzerine 1980'li yıllardan itibaren yazmış olduğu birçok kitap bulunmaktadır. Belgelerle Beylikler Devrinde Tire, Tirede Camiler ve Mescitler, Süleyman Şah ve İbn-i Melek, Karakadı-Nam-ı Diğer Mevlana Mecüdeddin, Devlet Arşivlerinde Tire, Asya'dan Anadolu'ya Türklerin Anı Defteri, Tarihin Gizemli Kenti Bayındır, Tire Tarih Ansiklopedisi ve Tüm Yönleriyle Tire I-II 35 gibi kitaplar özellikle kutsal ziyaret yerlerinde yatan kişilerin tarihi kimlikleri hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu tür çalışmalar, hem tarih araştırmaları hem de edebiyat ve sanat alanında referans olarak kullanılmaktadır. Kutsal şahsiyetlerin tanıtılması, bölgenin kültürel mirasını koruma ve gelecek nesillere aktarma açısından büyük bir öneme sahiptir.

Hakkı Önkal'ın "Tire Türbeleri" kitabı 1991 yılında yazılmıştır. Tire ilçesindeki türbeleri, onların tarihini, mimarisini ve toplumsal önemini inceleyen kapsamlı bir çalışmadır. Kitapta ağırlıklı olarak türbelerin mimari özelliklerine değinilmiştir. Kutsal şahsiyetlerin tarihi kimliği hakkında da bilgiler verildiği görülmektedir.

Mehmet Ozan Semerci'nin "İzmir'in Hazireleri" adlı kitabı 2004 yılında yazılmıştır. İzmir ilinin hazirelerini, yani mezarlık alanlarını ve buralardaki önemli şahsiyetleri ele alan bir eserdir. Kitap hem tarihî hem de kültürel bir perspektifle, İzmir'in mezar yerlerinin toplumsal, mimari ve tarihi önemini inceler. Özellikle Konak ilçesinde yer alan hazire ve yatırlar hakkında ayrıntılı bilgileri içermektedir.

Abdülhalim Durma'nın "Evliyalar Şehri İzmir" adlı kitabı, İzmir'in manevi yönünü, özellikle de burada yaşamış olan evliya ve dinî şahsiyetleri konu alır. Bu eser, İzmir'in tarihsel ve kültürel zenginliğini ortaya koymayı amaçlar. Balçova, Bayındır, Bergama, Bornova, Dikili, Karaburun, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kınık, Konak, Menemen, Narlıdere, Ödemiş, Selçuk ve Tire'de bulunan erenlerin türbe ve yatırları hakkında bilgiler içermektedir

2. Tezler

Çalışma kapsamında incelenen tezler, genel olarak halk inanışları, uygulamalar, yatır ve türbeler üzerinedir. Disiplinler arası zorluklar, yetersiz literatür ve senkretizm üzerine akademik ilginin son yıllarda artmış olması nedeniyle daha önce bu alanda yazılmış bir tez ile karşılaşılmamıştır. Bu sebeple literatür taramalarında kutsal mekân, ritüel, kutsal şahsiyet ve mistik anlatılar inançlar ve dinler bağlamında ayrı başlıklar hâlinde araştırılmıştır. Öncelikle Antik Dönem kutsal fenomenleri üzerine incelemeler yapılmış sonrasında ise İslami Dönem kaynakları incelenmiştir.

"Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri" başlıklı doktora tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2008 yılında Şengül Dilek Ful tarafından kaleme alınmıştır. Bölgeye yerleşen halkın taptıkları Zeus, Apollon, Artemis, Athena, Poseidon gibi Olymposlu tanrı ve tanrıçalar, Ana Tanrıça kültüyle birlikte yerel ve dışarıdan gelen tanrı ve tanrıçalar, kutladıkları bayramlar kısacası bölgenin din kültürü gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır.

"Bergama Asklepieionu'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezi Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde 2013 yılında Prof. Dr. Tamer Akça tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada Bergama Asklepionu'na dair bilgi verilmiş, tapınak tıbbına ait anlayış ve yaklaşım tarzı günümüz tıbbı bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada, şifa ile ilgili kutsal mekânlar bölümünde yararlanılmıştır.

"Ephesos Kenti Tanrı ve Kültleri" başlıklı yüksek lisans tezi Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2019 yılında Gülseren Alkış Yazıcı tarafından

yazılmıştır. Bu çalışma ile kentte varlıkları tespit edilen tüm tanrı(ça)lar ve kültleri ilk kez bir bütün içerisinde incelenmiş ve aynı zamanda tanrı(ça)ların nitelikleri, işlevleri, dinsel uygulama biçimleri, onurlarına düzenlenen bayramları, görev alan din personelleri ve eğer varsa kutsal alanları açıklanmaya çalışılmıştır.

"Antik Hellen ve Roma Toplumlarında Büyü ve Kehanet" başlıklı yüksek lisans tezi Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2020 yılında Ozan Sülün tarafından kaleme alınmıştır. Antik Yunan ve Roma dönemlerinde büyü ve kehanet uygulamalarını incelemektedir. Bu çalışma, bu iki önemli medeniyetin inanç sistemleri, toplumsal yapıları ve kültürel pratikleri üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik bir araştırmadır. Çalışmada büyü ile ilgili kutsal mekânlarla ilgili bölümde bu çalışmadan yararlanılmıştır.

"İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar" başlıklı doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Gökçe Zeynep Güzey tarafından 2020 yılında kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, kutsal ziyaret yerlerinin işlevleri ziyaret sebeplerine bağlı olarak incelenmiş; uygulamalar ise ziyaret öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere ziyaret adabı ve ziyaretçi davranışları açısından tahlil edilmiştir. Ayrıca tez de Türk kültüründe ziyaret algısı ile ilgili kültlere de yer verilmiştir.

3. Makaleler

"Antik Dönem'de Küçük Menderes Havzası'nın Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış" başlıklı makale Recep Meriç tarafından 1988 yılında yazılmıştır. Küçük Menderes Havzası'nın antik dönemdeki coğrafi özelliklerini, tarihsel gelişimini ve bu bölgedeki yerleşim alanlarını inceleyen bir çalışmadır. Küçük Menderes Havzası'nın tarihî coğrafyası hakkında kapsamlı bir bakış sunarak, bölgenin antik dönemdeki sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini anlamaya yardımcı olur. Ayrıca, antik çağın yerleşim düzenleri ve etkileşimleri üzerine derinlemesine bilgiler sağlar.

"Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri" başlıklı makale 2004 yılında Hüseyin Üreten tarafından kaleme alınmıştır. Pergamon'da din olgusunun çok yaygın olduğu saptanmıştır. Nitekim evlerde, küçük kutsal yerlerde, pazar yeri binalarında, gymnasionlarda ve kamuya açık başka yerlerde tanrılara ve tanrısal güçlere tapınılmış ve bu kutsal mekânların her birinin kendine özel adak yerleri ve günleri, bayramları, dinî tören alayları şekillenmiştir. Bu çalışma, Pergamon'un tarihi ve kültürel mirasını anlamak için önemli bir kaynak niteliği taşır.

Helenistik Dönem'deki din ve kültür ilişkisini derinlemesine inceleyerek, antik dünyadaki dinî çeşitliliği ve toplumsal dinamikleri anlamaya katkı sağlar.

Antik Dönem Küçük Menderes Irmağı Havzası ve Irmak Tanrıları başlıklı makale 2018 yılında Hüseyin Üreten tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışma, Antik Dönem'deki su kültü ve Irmak Tanrıları'nın toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir kaynak niteliği taşır. Ayrıca, bölgenin kültürel ve tarihi kimliğine dair derinlemesine bir bakış açısı sunar.

"Didyma-Aydın: Apollon Kutsal Alanı'nda Yürütülen Kazı ve Araştırmaların Serüveni" başlıklı makale, 2019 yılında Hüseyin Cevizoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışma, Didyma'daki Apollon Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmalarını ve bu süreçte elde edilen bulguları detaylı bir şekilde ele alır. Didyma, antik dönemde önemli bir kehanet merkezi olarak bilinir ve bu alandaki kazılar hem arkeolojik hem de tarihî açıdan büyük bir öneme sahiptir.

"Ephesos Antik Kenti'nde İmparatorluk Kültü ve Kült Yapıları" başlıklı makale 2020 yılında Hüseyin Üreten tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada arkeolojik, epigrafik ve nümismatik veriler ışığında, Ephesos antik kentinde imparatorlar onuruna kurulan kültün bütün yönleri ele alınmış, İmparatorluk Kültü'nün kent üzerindeki etkisi incelenmiştir.

"Denizli Türbeleri" başlıklı makale Saim Cirtil tarafından 2006 senesinde yazılmıştır. Denizli ilindeki türbeleri ve bu türbelerin tarihî, kültürel ve sosyal önemini ele almaktadır. Makalede, türbelerin mimari özellikleri, yerel efsaneler ve ziyaret gelenekleri gibi konulara yer verilir. Ayrıca, türbelerin yerel halk üzerindeki etkisi ve kültürel miras açısından taşıdığı değerler üzerinde durulur. Saim Çirtil, türbelerin sadece dinî birer yapı değil, aynı zamanda bölge tarihinin ve kültürel zenginliğinin bir parçası olduğunu vurgular.

"İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri- Tire Örneği" başlıklı makale, 2018 yılında Gökçe Zeynep Guzey tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada, Tire'nin İzmir'deki kutsal ziyaret yerleri arasındaki yeri belirlenmiş ve bu ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalar ile bu uygulamaların işlevleri ortaya konulmuştur.

“İzmir İli Menemen İlçesi Evliya Kültü” başlıklı makale 2023 yılında İrem Gürlek tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada sırasıyla İzmir ili Menemen ilçesinde vefat etmiş olan velilerin kimlikleri, ziyaret mahalleri, uygulamalar, inanç motifleri ve anlatıları yer almaktadır. Velilerin kimlikleri konusunun anlatıldığı ilk bölümde velilerin hayatı hakkında elde dilen yazılı ve sözlü kaynaklardan alınan bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ziyaret mahalleri işlenmiş; türbeler, mezarlar ve günümüzde olmayan yatırlar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Uygulamalar ve inanç motiflerini içeren üçüncü bölümde velilerin yattığına inanılan yerler etrafında gerçekleştirilen uygulamalar ve tespit edilen inanç motifleri aktarılmıştır. Dördüncü bölümde ise alanda derlenen menkıbe, efsane ve inanç anılarına yer verilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde geçmiş zamanlarda ziyaret yerleri etrafında gelişen inanış ve uygulamaların günümüzde oldukça azaldığı görülmüştür.

“Türk Kültür ve İnanç Dünyasının Kökenleri Üzerine” başlıklı makale 2019 yılında Mehmet Naci Önal tarafından kaleme alınmıştır. Türk kültür ve inanç dünyası, tarih boyunca farklı coğrafyalarla etkileşim içinde şekillenmiş, dinî ve kültürel unsurların birleşimiyle zenginleşmiştir. Bu, Türk toplumunun kimliğini oluşturan önemli bir unsurdur. Çalışmada inanç tarihinin değişim ve dönüşüm içerisinde günümüze nasıl geldiği anlatılmaktadır.

“Anadolu Mistisizminde Gerçeklik ve Deneyim” başlıklı makale Caner Işık tarafından 2011 yılında kaleme alınmıştır. Mistisizm, sadece bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda toplumsal bir kimlik oluşturma sürecidir. Anadolu'daki mistik düşünceler, toplumsal değerler, etik anlayış ve insan ilişkilerine derin bir etki yaratır. Anadolu mistisizmi, bireylerin içsel yolculukları, varoluşsal sorgulamaları ve Tanrı ile bağlantı kurma çabalarının bir yansıması olarak zengin bir kültürel miras sunar. Bu miras, günümüzde de çeşitli şekillerde yaşamaya devam etmektedir. Çalışmada da mistisizmin Anadolu erenleri üzerinden devam ettiği ve bu erenlerin batınî gerçekliği somut bir gerçeklik olarak yaşamalarından bahsedilmektedir.

1. BÖLÜM

1. TARİHSEL VE SOSYAL BİR SÜREKLİLİK İÇERİSİNDE İNANCIN SERÜVENİ

Türkler tarihsel ve sosyal süreç içerisinde farklı kültür, din, dil ve ırka mensup topluluklarla birlikte yaşamıştır. Bu süreçte karşılaştıkları zümrelerin dinlerini kendi dünya görüşleri dahilinde yorumlamışlar ve yaşamışlardır (Işık, 2017: 61). Karşılaştıkları sistemlerin etkisi altında kalmış ve aynı zamanda bulundukları ortamdaki inanç sistemlerini etkilemişlerdir. Bu bağlamda inancın ve dinlerin serüveni, insanlık tarihiyle iç içe geçmiş karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, zamanla farklı toplumsal, kültürel ve coğrafi koşullardan etkilenerek şekillenmiş, geçmişten günümüze yalnızca bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür.

Bu bölümde, eski Türk topluluklarının yaşam tarzında etkili olduğu görülen; "Atalar kültü, Tabiat kültleri, Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük, Mazdekizm, Yahudilik, Hristiyanlık, Halk İslamı ve Horasan Ekolü" gibi kült ve dinler hakkında kısaca bilgi verilecek ve bu inançların kutsal mekânlardaki ziyaret algısını nasıl şekillendirdiği açıklanacaktır. Halk İslamı ve Horasan ekolü bağlamında yukarıda bahsedilen inançların veli kültü ile ilişkisi değerlendirilecektir. Anadolu'da yer alan dinsel kavrayışların temeline dair yapılan bu incelemeler, inançların oluşturmuş olduğu dinin senkretik bağlamını kavramamızı sağlayacak, bu bağlamının oluşmasında ve günümüze ulaşmasında kutsal mekânların, kutsal şahsiyetlerin ve mistik anlatıların etkisinin büyük bir payı olduğu görülecektir.

Dinsel aktarımın somut örnekleri olan kutsal mekânlardaki uygulamalar kültlerle ve dinlerle bağlantılı bir şekilde örneklendirilecektir. Eski dinsel inanç ve kabullerin, yeni dinsel anlayışı etkilemesi ve kutsalın uyumlulaştırılarak yeni yorum ve anlayışlar oluşturması Anadolu'da var olan inanç dünyası hakkında önemli işaretler verecektir.

1.1. Atalar Kültü

Atalar kültü, en eski ve köklü inanç olarak bilinmektedir. Temelinde ölümden sonra da hayatın devam ettiğine dair inanç söz konusudur. Ata öldükten sonra mensup olduğu toplum ile bağlarını kesmemekte ve ruhsal etkisinin devam ettiğine inanılmaktadır. Ata öldüğünde ruh ailesine ve topluma yardım etmeyi ve onları korumayı sürdürmektedir (İnan, 1976: 62). Bu inançlar, bireylerin yaşamlarına anlam katarak zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırır.

Atalar kültü içerisinde ölen her ata böyle bir kutsiyete erişmemektedir. Kült içerisinde anılan atalar yaşarken de toplum içerisinde saygın olan; kabile reisi, savaşçı, din adamı vb. kişilerdir (Güngör, 2002, C.3: 264). Kutsal şahsiyet olarak kabul edilen bu atalar inanışa göre; geride kalanları iyi olarak etkileyebileceği gibi kötü anlamda da etkilemektedir. Bu düşünce insanlar nazarında güven ve korkuyu da beraberinde getirmiştir (Örnek, 1971: 23). Bu sebeple ata ruhunu tazim etmek için kanlı veya kansız kurbanlar sunulmuş, ata figürleri ve ata maskeleri yapılmıştır. Özel günlerde ata adlarına bayram ve törenler düzenlenmiş ve toplum tarafından sıklıkla anılmışlardır. Ata hatırlanmaz, adına kurban kesilmez ve törenler düzenlenmezse atalarının başlarına bir musibet getireceklerine inanmışlar ve atalarını öfkelendirmekten özellikle kaçınmışlardır (Örnek, 1988: 94-95).

Gelenek içerisinde atanın ruhunun bir beden içerisinde tekrar gelebileceğine de inanılmaktadır. Yeni doğan bebeklere atalarının isminin verilmesi bunun bir göstergesi olabilir (Işık, 2008: 6). Ataerkil aile yapısı düşüncesi temelinde oluştuğuna inanılan bu kültün, tarihsel süreç bağlamında incelendiğinde en eski Türk topluluklarından, Hunlar zamanına kadar var olduğu görülmektedir (Ocak, 1983:26). Eski çağlarda Orta Asya Türklerinde de bu kültün yaygın bir şekilde yaşadığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Roux, 1962: 87 ve Ocak, 1983:85). Orhun Kitabeleri incelendiğinde özellikle Bilge Kağan Kitabesi'nin son bölümünde atalar kültü inancının var olduğu ve Göktürklerde de görüldüğünü anlaşılmaktadır. XIII. yüzyıla gelindiğinde Moğollarda da bu kültün izlerine rastlanmaktadır (Ergin, 1989, Ocak, 1983:26-27).

Eski Türk inancında atalara saygı göstergeleri incelendiğinde karşımıza pek çok örnek çıkmaktadır. Mesela; ataların eşya ile gömülmesi (Ocak, 2015: 62), Doğu Türklerinin ölen atalarına sunulacak olan kurbanları mezarlarına götürmesi (Roux, 2011: 36), Asya Hunlarının her sene mayıs ayında atalarına kurban sunması, Göktürklerin de benzer şekilde her senenin beşinci ve sekizinci aylarında Hakan gözetiminde atalarına kurban kesmesi (Tanyu, 1978: 30) ve çoğaltılabilecek pek çok uygulama, Eski Türklerin atalar kültüne verdiği önemi göstermektedir.

Farklı unsurların bir araya gelmesi ile oluşum gösteren atalar kültü, tarihsel süreçte Türklerin, ruhun bedenden bedene geçmesi (tenasüh, reincarnation) inancını benimseyen Manihaizm ve Budizm gibi dinleri kabul etmesini ve uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. (Ocak, 2000:62). Yine atalar kültü aynı şekilde Türklerin İslamiyet'i benimsemesini de hızlandıran bir unsurdur. Türkler, Müslüman olduktan sonra da eski inançlarına olan

bağlılıklarını İslamiyet ile sentezleyerek sürdürmüşlerdir. Atalar kültünün, İslamiyet ile veli kültüne dönüşmesi ve veli kültü bağlamında ziyaretlerde gerçekleştirilen ritüeller bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Atalar kültüne bağlı olarak ziyaretlerde gerçekleştirilen belli başlı ritüeller şunlardır; eren, evliyaya ait mezarların ziyaret edilmesi, belirli zamanlarda bu ziyaretlerde hayır yapılması, eren evliyaya isteklerin sunulması, evlenmek, çocuk sahibi olmak, hastalıktan kurtulmak için dua edilmesi, kanlı kansız kurban kesilmesidir. Görüldüğü üzere bugün Anadolu topraklarında varlığını sürdürmeye devam eden evliya, dede, baba inanışlarının kökenini atalar kültüne bağlayabiliriz. Ayrıca, atalar kültünün diğer tabiat kültleri ile de bağlantısı olduğunu görmek mümkündür. Özellikle yatır ve türbe çevresinde bulunan ağaçların kesilmemesi ve kutsal kabul edilmesi yahut ziyaretin yanında yer alan suların şifalı su olduğuna inanılması ve zayi edilmemesi, ziyaretlere kansız kurban örneklemi olarak taş bırakılması vb. uygulamalar bu durumu ispatlar niteliktedir.

Süreç içerisinde ata ruhunun tabiatta belli nesnelerde var olduğunu düşünmek insanların tüm doğayı canlı olarak algılamasına ve buna bağlı olarak animizm inancına yol açmıştır. Eski Türk inancına göre tabiat; ruh adı verilen, kutsiyet atfedilen olağanüstü güçlerle doludur. Tabiat içerisinde bulunan bu ruhlar, inanışa göre aynı atalar kültünde olduğu gibi insanları iyi ve kötü yönde etkileyebilmektedir. Bu sebeple de insanlar bu ruhları memnun etmek için çeşitli ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Atalar kültünde atanın mezarı çevresinde yapılan dinî uygulamalar, tabiat kültlerinde dağ, ağaç, su kenarı ve taş gibi kült nesneleri etrafında gerçekleştirilmiş ve bu kült nesneleri kutsal kabul edilmiştir (Ocak, 2015: 65). Menderes Havzası ve çevresinde derleme çalışmaları sürecinde ve alan araştırmalarında kutsal mekânlara gelen kişilerin de sadece ziyaret ettikleri mekânı kutsal kabul etmediği, kutsal mekânların çevresinde bulunan; dağ, taş, ağaç, su ve hayvanları da kutsal kabul ettiği görülmüştür.

1.2. Ateş Kültü

Tabiat kültleri arasında ateş kültü; kutsal, koruyucu, tedavi edici, şifa verici ve arındırıcı bir güçtür. Birçok din ve mitolojide ateş, tanrısal bir varlıkla ilişkilendirilir ve ritüellerde merkezi bir öğe olarak kullanılır. Örneğin, Zerdüşt inancında ateş, saflığı ve ışığı temsil eder ve tapınaklarda sürekli yanar. Ateşin koruyucu gücü, karanlıktan ve kötü ruhlardan korunma aracı olarak da önemli bir rol oynar. Ayrıca, doğada ateşin yenileyici etkisi, ekosistemlerin döngüsel yapısını güçlendirir. Ateş, insanların doğa ile olan ilişkisini, ruhsal inançlarını ve kültürel geleneklerini yansıtan zengin bir sembolizme

sahiptir. Ateş aynı zamanda yakıcı ve yok edici özelliğinden dolayı korkuyu da beraberinde getirmiştir (Araz, 1995: 67). Bu korku insanların ateşe daha temkinli yaklaşmasını ve saygı duymasını sağlamıştır.

Ateşe dair pek çok kutsal kabul, mucize ve keramet bulunmaktadır. Örneğin; Türkler ateşin gökten gelen bir madde olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde Orta Asya ve Sibirya'da da ateşin gökten geldiğine inanılmaktadır. Gökten gelen bu ateş maddesi, Tanrılarla iletişim kurulmasını sağlayan bir unsur olarak düşünülmüştür. Altay inanışları içerisinde de ateşin Tanrı Ülgen tarafından gönderildiği söylenmektedir. Bu sebeple de ateşe saygısızlık olarak görülen; küfretmek, yanan ateş üzerine su dökmek ya da ateşi su ile söndürmek, tükürmek gibi davranışlardan kaçınılmaktadır (İnan, 1986: 67).

Ateşin arındırıcı ve şifalayıcı özelliği Göktürkler ve Başkurtların uygulamalarında vardır. Göktürklerin; 568 yılında Bizans elçisi Zemarkhos ve yanında bulunan kişileri yaktıkları ateşin arasından geçirdiği ve böylelikle kötü ruhlardan arınmalarını sağladığını bilinmektedir. (Kafesoğlu, 1980: 25-26). Başkurtlar hasta bir kişiyi şifalamak adına yağlı bir bezi yakarak kişinin çevresinde *"alas, alas"* diyerek dolaştırmıştır. Bu uygulama sonrasında hasta olan kişinin iyileştiğine inanılmaktadır (İnan, 1986: 68).

Menderes Havzası ve çevresinde yatır ve türbelerde de ateş kültünün izlerini görmek mümkündür. Genel olarak ateş bu bölgede sağaltım ve arınma ritüellerinde kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında bu özellikler hem fiziksel hem de ruhsal düzeyde çeşitli şekillerde ifade edilebilir;

1. Arınma Ritüelleri: Ateş, birçok gelenekte arınma ve temizlenme ritüellerinin merkezinde yer alır. Örneğin, bu havzada ateşle yapılan törenlerde, kötü enerjilerin, olumsuz düşüncelerin ve ruhsal kirlenmenin temizlenmesine yardımcı olduğuna inanılır.

2. Fiziksel Şifa: Ateş, Menderes Havzası şifa ocaklarında sıcaklığı ve enerjisiyle, fiziksel şifa süreçlerinde de kullanılır. Geleneksel tıpta sıcak su torbaları, buhar banyoları veya sıcak taş terapileri gibi uygulamalar, ateşin şifalı etkilerinden yararlanarak kas gerginliklerini ve ağrıları hafifletir.

3. Ruhsal Yenilenme: Ateş, simgesel olarak dönüşüm ve yenilenme süreçlerini de temsil eder. Eski olanın yok olup yeninin doğmasına zemin hazırlar. Bu nedenle, ateşle yapılan ritüeller, bireylerin ruhsal olarak yenilenmelerini, geçmişten arınmalarını sağlar.

4. Sembolik Anlam: Ateş, birçok inançta yaşamın ve ruhun sembolüdür. Kötü ruhları uzaklaştırmak ve iyi enerjiyi çekmek için ateşin kullanılması, bu sembolizmi pekiştirir.

5. Meditasyon ve Zihinsel Arınma: Ateşin huzur verici görüntüsü, meditasyon ve zihinsel rahatlama için bir araç olarak da kullanılır. Ateşin alevlerini izlemek, kişinin zihnini boşaltmasına ve ruhsal dinginlik bulmasına yardımcı olabilir.

Çoğu ziyarette mum yakılmaktadır. Mumun bulunduğu ortamı arındırdığı ve kutsal olan güç ile iletişime geçme de aracı olduğu düşünülmektedir. Yine Hıdırellez gibi belli gün ve gecelerde yatır ve çevresinde ateş yakıldığı ve insanların arınmak için bu ateşin üzerinden üç kere atladığı görülmüştür. Aydın ili, Köşk ilçesinde yer alan Gökkiriş Yatırı'na büyü bozmak için gelen ziyaretçiler bulunmaktadır. Bu ziyaretçiler evlerinde yahut etraflarında buldukları büyüyü, yatıra getirerek ateş ile yakmaktadırlar. Böylelikle ateşin arındırıcı etkisiyle büyünün bozulacağını düşünürler (KK89).

1.3. Dağ Kültü

Tabiat kültleri içerisinde dağlar, birçok toplumda derin bir anlam ve öneme sahip olan inanç ve yaşam tarzını ifade eder. Dağlar, genellikle insanların ruhsal ve fiziksel dünyalarının kesişim noktası olarak görülür; bu nedenle, pek çok kültürde kutsal kabul edilir. Doğanın gücünü, dayanıklılığını ve huzurunu simgeler.

Birçok inanç sisteminde, dağlar yükseklikleri ve göğe yakın olmaları sebebiyle kutsal kabul edilmiş ve Tanrıların ikamet ettikleri mekânlar olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda Tanrı'nın güç ve kuvvetinin de timsali olmuştur (Bayat, 2010:70-71). Bu nedenle, dağlarda yapılan ritüeller ve ibadetler, insanların doğa ile olan ilişkilerini güçlendirir. Dağlar, aynı zamanda insanlara zorluklarla başa çıkma, dayanıklılık ve manevi arınma fırsatları da sunar.

İnanç tarihi içerisinde, çeşitli milletlerin kutsal saydığı dağları olmuştur. Mitolojik dağlardan olan Kaf Dağı'nın yeryüzündeki bütün dağların anası olduğuna inanılmıştır (Gökyay, 2000: 78). Önal çalışmasında (2003: 100); Semavî dinlerde de dağların, önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Tur-i Seynâ Dağı, Golgotha Dağı, Hira Dağı örnek olarak gösterilebilir. Eski Türk inancına göre; dünya yaratılırken göğün, yerin ve yer altının (yani

tanrılar, insanlar ve ölüler) birleştiği ve bunları bir araya getiren merkez konumdaki unsurun dağ olduğuna inanılmış ve dağlar bu şekilde kutsallaştırılmıştır (Eliade, 1992:1-46, Akt. Kaya, 2001:203).

Dağ kültü, Moğollarda, Altaylılarda ve Anadolu'nun pek çok bölgesinde varlığını sürdürmüştür (İnan, 1998: 416-418). Her boyun ve her oymağın kendine has kutsal kabul edilen ve örnekleri çoğaltılabilecek "ıduk dağları" bulunmaktadır. Eski Çin kaynaklarında, Türk hanedanlarına özel kutsiyet atfedilen dağlar olduğu belirtilmiştir. Örneğin; Orhun yazıtlarında, devletin yönetildiği yer Ötüken Dağı'dır (Önal, 2003: 102).

Eski Türk inanç sistemi içerisinde dağların kendilerine özgü ruhlarının olduğu düşünülmüştür. Bu ruhlara bir saygısızlık yapılırsa, dağ ruhlarının kızabileceğine ve saygısızlık yapanı cezalandırabileceğine, o kişi veya kişilere hastalık gönderebileceğine inanılmıştır (Önal, 2003: 101). Tanrıların vereceği musibetten, cezadan korunmak adına ve onları memnun etmek için dağlarda gerçekleştirilen belli başlı ritüeller bulunmaktadır. İslâmiyet öncesi Türklerin, yılın beş ve sekizinci ayında kurbanlar kesmesi, atalarını anması, dinî ayinler düzenlemesi (Önal, 2003: 101), Hunlar'ın Han-yoan Dağı'nda, her yıl Gök Tanrı'ya kurbanlar kesmesi (İnan, 1976: 100-140), şamanların her yıl önce at üzerinde dağın etrafında dönmesi, yani bir manada tavaf etmesi sonra dağa çıkıp göğe kurban sunması (Roux, 1994), kutlu dağların koruyuculuğuna inanıldığı için, Türklerin ölülerini yüksek yerlere gömmesi (Önal, 2003: 105) örnek olarak gösterilebilir.

Altay Türklerinin efsanelerinde Altay Dağı olarak bilinen kutsal bir dağ bulunmaktadır. Bu dağ çocuğu olmayan kadınların, hastalığına şifa arayanların, gelip dua ederek kurban kestikleri kutsal bir alan olmuştur (Ergun, 1996: 68). Yine Altaylarda yüksek dağ tepelerinde obooların olduğu ve insanların bu obolora adak taşı bıraktığı bilinmektedir.

İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte dağlara yüklenen kutsiyet kaybolmamış ve dağlar tazim edilmeye devam etmiştir. Örneğin; yukarıda da adı geçen Hira Dağı, Hazreti Muhammed'in vahiy aldığı yer olarak özel bir anlam taşır ve bu nedenle kutsal kabul edilir. Sözlü gelenek içerisinde dağlara dair çeşitli efsaneler de oluşturulmuştur. Ahmet Yesevi'nin çocukluk döneminde gösterdiği kerametlerden birinin Karacuk Dağı ile ilgili olduğu bilinmektedir. Yine Dede Korkut Hikâyeleri'nde adı geçen Kazılık Dağı hem hayatın hem de yeniden doğuşun kaynağıdır (Önal, 2003: 104). Dede Korkut, hikâyelerinde dağlarla konuşur (Ergin, 1989: 33) ve eserin yakarış bölümlerinde geçen *"yerli kara dağın yıkılmasun"* ibaresi

bize dağın adeta vatan gibi önemli bir konumunun olduğunu da göstermektedir (Ergin, 1989: 36).

Menderes Havzası'nda alan çalışmaları sırasında da dağ kültünün izlerini görmek mümkündür. Kutsal kabul edilen yüksek dağlarda derlenen pek çok aziz, yatır ya da türbe yapısı bulunmaktadır. Bu yapıların büyüklük ve uzunluklarının diğer ziyaret yapılarına göre farklı olduğu görülmektedir. Buralarda yer alan yapılarda mezarın boyunun daha uzun olduğu fark edilmiştir. Aydın ili Köşk ilçesinde Gökkiriş Dede Yatırı, Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Hourisli Mabedi (Hursinli Dede Türbesi), İzmir ili Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi'nde Sümbül Arap Yatırı bu durumu örnekler niteliktedir. Arkaik-mitolojik dönem ve dinî dönem kahramanlarının tipolojik özellikleri de aynı bu mezar yapıları gibi uzun olarak resmedilmiş, kahramanların olağanüstü güçleri, vücut ölçüleri ile vurgulanmıştır. Aynı zamanda dağın görkemi ve gücü bu mezar yapılarına yansımıştır. Örneğin; Seyyid Battal Gazi gibi evliyaların olağanüstü fizikî özellikleri ve yetenekleri üzerinde oluşmuş anlatılar, günümüze olağanüstü dağlarda bulunan büyük mezarlar biçiminde ulaşmıştır.

Dağ tepelerinde bulunduğu dağ ile aynı ismi taşıyan eren-evliya yatırlarının olduğu görülmektedir. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Dağı'nda Madran Baba Yatırı yine Bozdoğan ilçesi İman Dağı'nda İman Baba Sultan Yatırı bu durumu örnekler niteliktedir. Bu dağlarla, yatırla ilgili efsaneler anlatılmaktadır (Boratav, 2013: 59). Örneğin; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Küçük Madran Dede Türbesi çevresinde derlenen kaynak kişilerin anlattığı rivayete göre; "Küçük Madran Dede şifacı bir dededir. Bir gece bel rahatsızlığı olan bir kadının rüyasına girer ve rüyada eliyle kadının sırtına üç defa vurur. Kadın uyandığında hareket eder ve belindeki ağrının tümüyle geçtiğini hisseder." (KK78). Burada senkretik inancın devamını görmek mümkündür. Atalar kültü İslamiyet ile veli kültüne dönüşmüş, dağın kutsallığı da dağın doruğunda, mezarda yattığına inanılan erenin kutsallığına dönüşmüş ve kut aktarımı gerçekleşmiştir. İslamiyet içerisinde dağ kültü, veli kültü ile bütünleşerek yaşamaya devam etmiştir.

Dağlarda uygulanan ritüeller de İslam öncesi uygulanan ritüellerle ortaklık göstermektedir. Bu ritüellerden bazıları; yağmur duası için dede yatırlarının bulunduğu dağlara çıkmak, kurban kesmek, belli zamanlarda festivaller düzenlemektir. Bayramlarda kutsal kabul edilen dağlara çıkılıp oralarda bayramlaşıldığı da söylenmektedir. Örneğin; Attouda Kenti'nin güneydoğusunda bulunan Hıdırellez Tepesi'nde bahar bayramı şenlikleri düzenlenmekte ve hayırlar yapılmaktadır (Söğüt, 2007: 15-24). Buradan hareketle derleme çalışmaları sırasında

kaynak kişiler, Babadağ ve çevresinde yer alan türbelerde ve özellikle Mecnun Dede Türbesi'nde hâlâ Hıdırellez'in kutlandığı ve İslamî bayramlaşma geleneğinin burada devam ettiğini söylemiştir (KK78). Bu örneklem, Orta Asya'daki gelenek ve inanışların Anadolu'ya taşındığını göstermesi açısından önemlidir.

Dağ yatırlarını ziyaret edenlerin özellikle askere gidecek olan gençlerin, Aydın ili, Madran Baba toprağından teberik aldıkları, bir beze sardıkları ve yanlarında götürdükleri görülmüştür. Bunun sebebi de toprağın onları tekrar memleketlerine çekecek olması inancı ile açıklanmaktadır. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere yatır ve türbelerin etrafında üç defa dönüldüğü görülmüştür. Mezar etrafında dönme, eski Türk inançlarındaki tapınmaların sürdüğünü ortaya koymaktadır (Önal, 2003). Madran Baba Dağı'nda Madran Baba'yı ziyarete gelenler arasında Alevi-Sünni ayrımı yapılmaksızın herkes katılır. Bu manzara İslam öncesi inanışları ve ritüelleri hatırlatır; İslamiyet'in kabul edilmesinden yaklaşık bin yıl geçmesine rağmen, eski inanış ve davranışların geleneksel olarak sürdürüldüğü anlamına gelir.

Görüldüğü üzere dağ kültü bağlamında, dağa bir kutsiyet atfedilmesi ve bir ruhunun olduğu inancı mitolojik dönemlerden başlamış, animist düşünce yapısı semavî dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yerini dinî düşünce sistemine bırakmıştır. Fakat arkaik dönemlerde gerçekleştirilen ritüellerin ve törenlerin devam ettirildiği görülmüştür. Günümüz bilim çağında da görülüyor ki hem dinî hem de animistik düşünce yapısı "eren-evliya kültü" ile yaşatılmaya devam etmektedir. Yine Ocak çalışmasında (2012: 51), Orta Asya menşeili inançların hayali velileri şahıslandırarak devam ettiğini söylemiştir. Bu gibi velilerin de dağ kültü ile ilişkili olabileceğini, buradaki uygulamaların eklektik bağlamda bir eren üzerinden devam ettiğini söylemek mümkündür. Kültler de bu şekilde yaşatılmaya devam etmiştir.

1.4. Ağaç Kültü

Tabiat kültleri içerisinde, ağaç insanlar tarafından kutsiyet atfedilen tabiat unsurlarından biridir (Ergun, 1996: 25). Ağaçlar, yaşamın, doğanın ve yeniden doğuşun sembolleri olarak kabul edilmiştir. İlkel insan, evren içerisinde ağacı kozmik bir güç olarak kabul etmiş ve saygı duymuştur. Kozmik güç olarak tasavvur etmesinin temelinde de hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği ve gençliği sembolize eden hayat ağacı vardır. Bu ağacın, yer altı, yer üstü ve gökyüzü şeklinde üç katmandan oluşan âlemi birleştirdiğine inanılır ve dünyanın tam ortasında olduğu kabul edilir (Eliade, 2003: 269). Yine ağacın köklerinin yerin altına, dallarının ise göğe doğru uzanması ilahlaştırılmasını sağlamıştır. Dede Korkut eserinde, Kazan'ın oğlu Uruğ ağaç ile

söyleşirken, "Başını alıp bakacak olsam başsız ağaç, dibini alıp bakacak olsam dipsiz ağaç" diyerek yukarıda bahsedilen ağacın, yeraltında ve yerüstünde sonsuza ulaştığını vurgulamaktadır (Avcıoğlu, 1995:360).

Eliade, insan ve ağaç arasında yaşamsal döngü içerisinde bir ilişki olduğunu düşünmüş "…Diğer taraftan, insanın küçük bir filizden gün geçtikçe büyüyen, gelişen ve sonunda bir nedenden dolayı çürüyen ağaçla, kendi yaşamı arasında da paralellik kurduğunu…" (Eliade, 1975:23) ifade etmiştir. Ayrıca ağaçların her mevsim kendilerini yenilemeleri ve filizlenmeleri yani ölmemeleri Tanrı'nın, ruhların ağaçlarda yaşadığı fikrini akla getirmiştir. Benzer bir durum dağ kültünde ve ateş kültünde de vardır. Onlar da Tanrı ve ruhların mekân tuttuğu yerler olarak inanılmıştır.

Ağaçlara yüklenen kutsallık düşünüldüğünde her ağaca kutsallık atfedilmediği ve kült konusu olamadığı görülmüştür. İncelenen kaynaklarda; çam, kayın ve çınar benzeri meyvesiz ve ulu ağaçların kült olarak kabul edildiği vurgulanmıştır (Ocak, 1983:84). Ağaç kültünün diğer milletlerde yansımaları da farklılık arz etmektedir. Eski Yunanlılar ağaç perilerine inanmaktadır. Eski Mısır'da sikamor adlı bir ağacın varlığından söz edilmektedir. Tanrıların bu ağacın içinde yaşadıklarına inanmaktadırlar. Çin, Hint ve Kızıldereli halkı tarafından da ağaç dünyanın merkezi olarak kabul görmüştür. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da ağaç kültü, hayat ağacı meteforu üzerinden kendisine yer bulmuştur (Tanyu, 1988: 456-457).

Farklı toplumlarda olduğu gibi ağaç Türklerde de kutsal kabul edilmiştir. J. P. Roux, Türklerin arasında ağacın çok fazla saygı gördüğünü vurgulamıştır ve Kaşgarlı Mahmud'un; "Türkler Tengri ismini, büyük ağaç gibi göze büyük görünen her şeye veriyorlar." (Roux, 1994: 123) ifadesiyle vurgulamıştır.

Türkler ağaç ve soy bağı da kurmuşlardır. Cüveyni'nin kaydettiği efsaneye göre; Uygurlar gökten inen ışığın ağaçları gebe bırakması sonucu dünyaya geldiklerine ve bu ağaçtan türediklerine inanmışlardır. Altaylarda da böyle bir efsane söz konusudur. Ağacın kökünden dokuz insan ve dokuz ulus meydana geldiğini anlatırlar. Yine Oğuz Kağan Destanı'nda ağaç kavuğundan dünyaya gelen bir bebeğe "Kıpçak" adı verildiği kaydedilmiştir (Cüveyni, Akt, Ocak, 1983:85-86).

Ağaç kültü türeme haricinde arınma için de Türk topluluklarında kullanılmıştır. Örneğin; Kagnılılar kötü ruhların tasallutuna uğrayan bir bölgeyi ağaç dikerek bu ruhlardan arındırmışlardır (Çoruhlu, 1999: 128). Yine Altaylar; üç adet kutsal kayın ağacı bulur ve bu

ağaçlara on dokuz parça beyaz, mavi, kızıl, bezler asarmış; kurban etini kayın ağaçlarından birinin altına koyup doğudan batıya dönerek dolaşırlarmış (İnan 1995). Doğudan batıya dönme, İslamiyet'te yer alan ve günümüz ziyaretlerinde bir ritüel olarak gerçekleştirilen tavaftır.

Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar da kutsal kabul ettikleri ağaçlara adak adamakta ve kurban kesmektedir (Ocak, 2015: 132). Nasıl ki ateş kültünde yanan bir ateş söndürülmüyorsa, bu boylarda da ağaç kurusa dahi kesilmemekte ve adak, kurban sunmaya devam edilmektedir. Ağaçların kesilmemesinin bir nedeni de ağaçların soyları ile bağlantılı olduklarını düşünmesidir. Ağaç kesilirse oymağın ya da milletin neslinin tükeneceğine inanmışlardır (Ergun, 2012: 307-307). Bir anlamda diğer kültlerde olduğu gibi ağaca yapılan saygısızlık sonucu başlarına bir musibet geleceklerini düşünmüş ve korkmuşlardır.

Türk toplulukları içerisinde kayın ağacı kutsal ağaçların başında gelmektedir. Örneğin; Doğu Türkistan'da Müslüman olan kamlar hastayı büyü ile tedavi ederken yanlarında kayın ağacı bulundurmuşlardır. Ağacın kutsiyeti bulunduğu için bir anlamda ağaçtan yardım istenilmektedir. Yakut kadınları çocuk sahibi olamadığı zamanlarda kutsal kabul edilen bir ağacın dibine gitmiş ve orada dilek dilemiştir. Böylece çocuğu olacağına inanmışlardır. Bu yakarış sonrasında çocukları olursa kutsal ağaçların ruhunu memnun etmek ve şükranlarını ifade etmek için ağacın dibinde kurban kesmişlerdir.

Ağaç kültüne dair Dede Korkut Eseri'nde de alkış örnekleri görmekteyiz. Her anlatının sonunda, "gölgelice kaba ağacın kesilmesin, yirlü kara tagların yıkılmasun" duasına yer verilmiştir (Ergin, 1989: 94). Yine Salur Kazan'ın oğlu Uruz asılmak için götürüldüğü süreçte ağaca şöyle seslenmiştir;

"…Ağaç, ağaç derisem sana, azlanma ağaç,

Mekke ile Medinenün kapusı ağaç,

Mūsā Kelimün asāsı ağaç,

Şāh-ı Merdān Alinün Düldülinün eyeri ağaç,

Zü'l-fikārun kınıla kabzası ağaç,

Şāh Hasanıla Hüseyinün beşigi ağaç,

Meni sana asarlar, götürmegil, ağaç,

Götürecek olurısan yigitligüm seni tutsun, ağaç.

Bizüm elde gerek idün ağaç,

Kara hindü kullaruma buyurayıdum,

Seni pare pare toğrayalarıdı, ağaç…" (Ergin, 1989: 108-109).

İslamî Dönem yazılı metinlerine bakıldığında, Hz. Musa'nın ağaç asası, Tuba ağacı ve Hz. Muhammed'in altında biat aldığı söylenen Rıdvan ağacı gibi ögeler dikkat çekmektedir (Gölpınarlı-Boratav, Akt. Ocak, 1983:90). İslamiyet'in yayılması sonrasında Anadolu'da ağaca yüklenen kutsiyet devam etmiştir. Bu kutsiyet özellikle ağaç-ata-evliya kültü ile birleşmiştir. Günümüzde genellikle kutsal kabul edilen ağaçların kutsal mekânların yanında ya da yakınında olduğu görülmüştür. Yukarıda bahsi geçen boy ve oymaklarda uygulanan ritüellerin uyumlulaştırılarak İslam geleneği içerisinde varlığını koruduğunu görmekteyiz. Ziyaretlerin yakınındaki ağaçlara, kansız kurban ve dinsel-büyüsel uygulama bağlamında çaput bağlanması, şifa bulmak için hasta olan kişilerin ağaca sarılması, teberik niyetiyle ağaçtan meyve yenilmesi ya da ağacın dibinde kurban kesilmesi ve kanının toprağa akıtılması örnek olarak gösterilebilmektedir.

Ağaca duyulan bu saygı korkuyu da beraberinde getirmiştir. İslam geleneği içerisinde de kutsal kabul edilen ağaca balta vurulmamış, çoğu zaman meyvesi yenilmemiştir. Kaynak kişinin anlattığına göre; "…İzmir ili, Tire İlçesi, Ali Baba Türbesi yanında bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağaç gelen ziyaretçilerin çaput bağladıkları kutsal kabul edilen bir ağaçtır. Bir gün türbedar kurtlandığı için bu ağacı kesmek ister. Ağacın üstüne çıkar ve çıkması ile ağaçtan aşağı düşmesi bir olur…" (KK78).

Kutsal kabul edilen bu ağaçlara gösterilen saygı Osmanlı belgelerinde dahi bahse konu olmuştur. Osmanlı Valisi Memduh Paşa II.Abdülhamid'e bir rapor yollamış ve bu raporda Alevi-Kızılbaşların büyük ağaçlara oldukça saygı gösterdikleri ve sık sık ziyarette bulundukları belirtmiştir (Şapolyo, Akt. Ocak, 1983:89). Aydın Tahtacı Yörüklerinin kutsal kabul edilen ağacın bulunduğu ormanda, yüksek sesle konuşmadığı, avlandıktan sonra ilk avını o ağacın dibinde kurban ettiği görülmüştür. Bu ritüelin temelinde "ben sana verdim sen de bana ver" düşüncesi vardır. Böylelikle avlanma sürecinin bereketli geçeceğine inanılmaktadır. Tahtacıların Muharrem ayında ağaç kesmediği ve yasak olduğu bilinmektedir. Yine salı günleri

de ağaç kesmedikleri söylenmektedir (KK55). İzmir ili, Bergama ilçesinde kutsal kabul edilen Gök Ağaç bulunmaktadır. Derleme sürecinde gelen çocuk ziyaretçilerin ağaca ellerini sürmekte olduğu görülmüştür. Sonrasında ise ellerini bacaklarına sürmektedirler. Bunun yapılma sebebi sorulduğunda da boylarının uzaması için yapıldığını söylemektedirler. Aynı zamanda burada benzer benzeri doğurur ilkesi bağlamında dinsel-büyüsel bir ritüel gerçekleştirildiği de düşünülebilir.

Kutsal ağaçların genel olarak kesilmediğinden bahsetmiştik. Fakat Menderes Havzası ve çevresinde bu uygulamanın istisnalarını görmek mümkündür. Ağaçtan dal kesmenin ve bu dalı yanlarında bulundurmanın kendilerini koruyacağına inanmaktadırlar. Aydın ili, Karacasu ilçesinde Kız Dedesi Türbesi yanında kutsal olduğu kabul edilen bir çıtlık ağacı bulunmaktadır. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "Bu çıtlık ağacından kim bir parça alırsa nazara uğramaz, üstüne göz inmez. Tabi bu ağaçtan çıtlık almak için Arife sabahı geliriz abdestli bir şekilde ve çıtlık dalını alır eve getirir oyarız. Bu çıtlığı sadece kendimize değil, görklü hayvanlarımıza da takarız…" (KK98).

Genel olarak bakıldığında kutsal kabul edilen bu ağaçların kutsallığını yanındaki yatırdan mı yoksa kendisinden mi aldığına dair kesin bir şey söylemek zordur. Bu durumda dört farklı yorum çıkabilir; Birincisi, zaman bağlamında kutsallığı bilinmeyen mekân, ağacın varlığıyla kutsallık kazanan kutsal bir mekân olabilir. İkincisi; ağacın varlığı ile kutsallık kazanmış bir mekânın üzerine ruhsal şahsiyetin mezarının yapılması ile kutsallık artırılmış olabilir. Üçüncüsü; ağacın kutsallığının bilinmemesi sonucu o mekâna kurgusal bir eren mezarı inşa edilmiş olabilir. Dördüncüsü ise; ruhsal şahsiyetin etkisi ile kutsal olmayan ağaç kutsallaşmış olabilir. Fakat alan araştırmaların görüldüğü üzere genellikle kutsal ağacın yanına bir yatır ya da türbe inşa edilmektedir. Diğer kültlerde olduğu gibi Anadolu topraklarında tabiat kültü bağlamında ağaç kültünün de devam ettiği, insanların bu ağaçlardan yardım istediği, dilek dilediği görülmüştür. İnsanlar kutsiyete sahip olduklarına inandıkları bu ağaçları takdis etmişlerdir.

1.5. Taş-Kaya Kültü

Tabiat kültleri içerisinde önemli olan bir diğer kült taş-kaya kültüdür. Diğer inançlarda olduğu gibi taş-kaya kutsal kabul edilmiş ve inananlar tarafından hem güven duygusu teşkil etmiştir hem de beraberinde korkuyu getirmiştir. Bu sebeple taş-kaya çevresinde çeşitli ritüeller oluşturulmuştur. Bu ritüellerin; temelinde bereket, şifa ve yağmur yağdırma isteği

bulunmaktadır. İslamiyet Öncesi Dönem'de, Orta Asya'da Kut Dağı adı ile anılan yeşim kayasından bahsedilmektedir. Bu kaya kutsal kabul edilmekte ve bu kaya sayesinde insanların musibetten uzak, refah içerisinde yaşadıklarına inanılmaktadır. Bir süre sonra Çinliler bu kayanın kutsallığını fark edip kendi ülkelerine götürmek istemişlerdir ve kayayı parçalamışlardır. Bunun sonucunda da kıtlık devri başlamıştır. Yukarıda ateş ve ağaç kültlerinden bahsederken ateşin söndürülmemesi, ağacın ise saygı göstergesi olarak kesilmemesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Aynı durum anlatı içerisinde de kendini göstermiştir. Kayanın parçalanması sonucunda kutsal olan kayaya saygısızlık yapılmış ve bunun neticesi olarak Uygur halkı kıtlık ile karşılaşmıştır ve göç etmek zorunda kalmışlardır (Ocak, 1983:79). Yani musibete uğramışlardır.

Bu anlatının farklı bir varyantı İslam dini kabul edildikten sonra da anlatılmıştır. Anlatıya göre; Dokuz Oğuzların kutsal kabul ettikleri yeşim taşından oluşmuş olan bir kutlu dağları vardır. Çinliler Oğuzların gücünün kutsal kayadan geldiğini anlarlar ve bu kaya karşılığında Çin Hükümdarı kızını Türk hakanının oğluna vermeyi ister. Türkler, Çin hükümdarının isteğini kabul eder. Bir süre sonra Türkler bulundukları bölgeden göç etmek zorunda kalırlar (Tanyu, 1968: 35-36). Anlatıya göre; kutsal kaya verilince, vatan da kaybedilmiştir. Anlatıda kutsal kabul edilen kayanın vatanla eş tutulduğu görülmektedir. Burada yine taş-kaya kültüne saygısızlık söz konusudur.

Taş-kaya kültüne bağlı olarak yağmur yağdırdığına inanılan yada taşı da Türkler tarafından önemli ve kutsal kabul edilmiştir. Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserde yada taşından şu şekilde bahsedilmiştir; "Bir türlü kamlıktır (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü." (Atalay, 1985: 3). Eski Türklerin savaşçı alpler için diktikleri balbaların da yine taş-kaya kültü ile ilgili olduğu, ruhun taşlarda yaşadığı inancı mevcuttur. Yakut, Kırgız ve Tatarlar da büyük kayaları takdis etmişlerdir.

İslamiyet'in kabulüyle de taş-kaya kültü değişim ve dönüşüm yaşayarak ortak ritüeller ile varlığını günümüze değin sürdürmüştür. Genel olarak incelendiğinde erenlere ait olan yatır ve türbelerin etrafında yer alan taş ve kayaların kutsal kabul edildiği görülmüştür. Örneğin; İzmir ili, Kemalpaşa ilçesinde yer alan Hamza Baba Türbesi'nde dağlık bir alan vardır. Bu alanda kayalar bulunmaktadır. Beli ağrıyan ziyaretçiler sırtları bu kayalara vermekte ve dua

etmektedirler. Böylelikle ağrının geçeceğine inanmaktadırlar. Bu uygulama aynı zamanda dinsel-büyüsel bir uygulama olarak da kabul edilebilir. Yine çocuğu olmayan kadınların bu bölgede bulunan taş ve kayaların üzerine oturduğu ve dilek dilediği kayda alınmıştır. Taş-kayaları ziyaret eden ziyaretçiler bu uygulamadan sonra hamile kalacaklarına inanmaktadırlar. Burada kutsallığı kabul edilen taşın bereket işlevi söz konusudur. Bu dileğin gerçekleşmesi için de bazı kişilerin küçükbaş hayvan getirdiği ve bu taş-kayaların dibinde kestiği görülmüştür (KK89).

Taşı, kayayı takdis etmek için yüz sürme, el sürme gibi uygulamalarda gerçekleştirilmektedir. Yine Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde Yanyatır Ocağına bağlı ocakzadelerin, Madran Baba'da bulunan taşa niyaz ettikleri ve üç kere öpüp başlarına koydukları görülmüştür. Taş-kaya kültü ile ilgili olduğu söylenen menkabeler de bulunmaktadır. "Taş ve kaya kültüne ait motifleri içeren tek menkıbe, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Buradaki menkıbelerin birinde anlatıldığına göre, Hacı Bektaş'ın evliyadan olduğuna inanmayan biri, elindeki bıçakla oradaki bir kayayı kesmesini ister. Hacı Bektaş da bıçakla kayayı ikiye böler. Adam bunu görünce kendisine mürit olur. Bu kerametin delili olan kayalar tekkeye kaldırılır ve gelip geçenler tarafından saygıyla ziyaret edilir. Bir başka menkabede, aslana binip yılanı kamçılayarak Hacı Bektaş'a ziyarete gelen Seyyid Mahmud Hayrani' ye karşı Hacı Bektaş'ın, kızıl bir kayaya binerek karşılamaya çıktığı ve kayayı uzunca bir süre yürüttüğü" (Ocak, 1983:78) anlatıdır.

Menderes Havzası ve çevresinde de arınmak, şifalamak, güçten faydalanmak gibi etkilerin kutsal kabul edilen taşlarla gerçekleştirildiğine dair anlatılar mevcuttur. Örneğin; Yılancık Ocağı'nda bulunan taşların doğurduğuna inanılmaktadır. Bu taşlar ellerde çıkan dolama ve siğil rahatsızlığını iyileştirmektedir (KK67). Yatır ve türbelerde duvarlara taş yapıştırma, deliklere taş atma vb. ritüeller de taş kaya kültü içerisinde değerlendirilmiştir. Fakat unutmamak gerekir ki kutsallık taşıdığı söylenen her taş kutsallık taşımaz. Bu taşlar ruhsal şahsiyetin yatır yahut türbesi ile de kutsallık kazanmış olabilir. Yani taş-kaya mekâna bağlı olarak kutsallık kazandı ise burada taşın kutsallığı söz konusu değildir. Bunun aksi bir şekilde taşların kendisi kutsalsa ve yanına sonradan dinî bir mekân inşa edildi ise taş kültüdür. Bu ayrıma dikkat etmek gerekmektedir. Kutsal olamayan taşlar ile gerçekleştirilen ritüeller kansız kurban örneği olarak düşünülebilir.

1.6. Su Kültü

Hayatın kaynağı olarak bilinen su, ilkel toplumlardan günümüze değin kült özelliğini yitirmeden varlığını korumuştur. Anlatılarda evrenin yaratılışı su ile açıklanmıştır (Eliade, 2003a: 196-198). Aynı zamanda suyun; şifalayıcı, arındırıcı, koruyucu bir özelliği vardır. Yaşamın ebediliği de "ab-ı hayat" meteforu üzerinden su ile ilişkilendirilmiştir. Hızır ve ab-ı hayat üzerine pek çok anlatı bulunmaktadır. Suyun sihirsel-büyüsel uygulamalarda da çok sık kullanıldığı görülmüştür.

Diğer kültlerde olduğu gibi insanlar suya hem güvenmiş hem de korkmuşlar ve saygı duymuşlardır. Aksi halde bir musibete uğrayacaklarını düşünmüşlerdir. Suyun üzerine basmaktan kaçınmışlardır. Kutsal sulara yıkanmak için izin yoksa girmemişler, bu sularda yetişen hayvanları yememişlerdir. Yani suyun kirletilmesine kültler müsaade etmemiştir. Örneğin; Karagaslar "sug egzi" adını verdikleri kutsal suyun ruhu için kayın ağacına çağut bağlamışlardır (Buluç, 1979: 328-329). Altay Türkleri de hanlarının Khatun Nehri'nin kaynağında oturduğuna inanmış ve hanlarını memnun etmek adına kurbanlar sunmuşlardır (Uraz, 1994: 182). Eski Türklerde çocuğu olmayan kadınlar kurumuş ırmaklara şarap saçmış ve bu saçı ile su iyelerini memnun etmek istemişler ve onların yardımıyla da çocuk sahibi olabileceklerine inanmışlardır (Akman, 2002: 5). Benzer bir uygulamayı Dede Korkut eserinde de görmek mümkündür. Deli Dumrul kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmış ve geçenden 33 akçe, geçmeyenden ise döve döve 40 akçe almıştır (Ergin, 1989: 189). Bir anlamda kurumuş nehre su vermenin sebebi de iyeleri memnun etmektir. Yine Dede Korkut adlı eserde suya dair alkışlar yer almaktadır. Aşağıda Kazan Han'ın suya seslenişine yer verilmiştir;

"…Çağıl çağıl kayalardan çıkan su

Ağaç gemileri oynatan su

Basan ile Hüseyin"in hasreti su

Bağ ve bostanın ziyneti su

Ayişe ile Fâtıma'nın bakışı su

Koç atların gelip içtiği su

Kızıl develerin gelip geçtiği su

Ak koyunların gelip çevresinde yattığı su

Yurdumun haberini biliyor musun söyle bana

Karabaşım kurban olsun suyum sana…" (Ergin, 1989: 43).

İslamiyet ile birlikte su kültünün izlerinin devam ettiği görülmektedir. Su kültü deyince genel olarak akla ilk olarak şifa uygulamaları gelmektedir. Anadolu'nun çoğu yerinde şifalı su kaynağı olduğu bilinmektedir. Romatizma rahatsızlığı olan kişiler, böbrek hastaları ve sedef rahatsızlığı olan kişilerin bu sulara gittiği girdiği bilinmektedir. Bu su kaynaklarının genellikle kaplıca ve ılıcalarda olduğu görülmüştür. Bu inanç bahsedildiği üzere su kültünün arındırıcı, şifalayıcı özelliği ile ilgilidir.

Kutsal, şifalı suların kaplıca ve ılıcalar haricinde yatır ve türbe ziyaretlerinin yanında, yakınında ya da yüksek dağ tepelerinde olduğu da görülmüştür. Bu ziyaretlere gelen kişiler yatır ya da türbede ziyaret uygulamalarını gerçekleştirdikten sonra şifa bulmak için yahut dileğinin kabul olması için bu sulardan içmektedir. Menderes Havzası ve çevresinde bu suyla yıkanıldığı bilinmektedir. Bazen de kutsal su saçı olarak kullanılır. Kişinin rahatsızlığı neredeyse su oraya damlatılır, saçılır. Bu rahatsızlıklar sadece bedenî ve fizikî de olmayabilir. Ruhsal rahatsızlıkları olan ya da halk arasında cin tasallutuna uğradığı söylenen kişilerin şifalanması ve arınması için kutsal su ile saçı yapılmaktadır.

İslamî Dönem Öncesinde, özellikle Hristiyan ayazmalarında suya direkt tanrısal bir kutsallık atfedilirken, İslamiyet'le birlikte bu kutsallığın genellikle erenin kerameti sonucu oluştuğu söylenmektedir. Örneğin; kaynak kişiler, Aydın ilinde bulunan İmam Baba'dan akan suyu İman Baba'nın çıkardığını ve pek çok hastanın bu suyu içerek şifa bulduğu söylemektedir (KK55). İslam öncesi su kültü ile İslam sonrası su kültüne dair belli başlı değişikliklerde mevcuttur. Örneğin Eski Oğuzlarda ve Moğollarda tuvalet ihtiyacı giderildikten sonra ya da cinsel birleşme gerçekleştikten sonra su ile kirliğin giderilmesi kabul edilmemiştir (Roux, 1994: 114). Eski Oğuz ve Moğollarda külte saygı neticesinde gerçekleştirilen bu uygulama Müslümanlığın Türkler arasında yayılması ile birlikte ortadan kalmış, su İslam'da temizliğin ana unsuru olmuştur.

1.7. Şamanizm

Şaman kelimesinin etimolojik kökeni üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde iki farklı görüş ile karşılaşılmaktadır. İlkine göre kelimenin kökeni; Mançuca ya da Moğolca'dır. Bu görüşü savunanlara göre şaman; sürekli hareket hâlinde, coşku içeresinde oynayan kişi anlamındadır. Bir diğer görüşe göre; kelime Sanskritce diline dayanmaktadır. Bu görüşün temsilcileri ise şamanı; dilenci rahip olarak tanımlamaktadır. En çok kabul gören görüş "şaman"

kelimesinin Tunguzca bir kelime olduğudur. Tunguzca'da dilenci din adamı anlamına gelmektedir (Yörükan, 2016: 11).

Türk halkları ise şaman kelimesi yerine "kam" adını kullanmışlardır. Kam "kâhin, büyücü" anlamına geldiği gibi "uzman hekim, bilim adamı, felsefeci" anlamlarına da gelmektedir. Şaman kelimesinin farklı tabirleri de mevcuttur. Bunlar; "Baksı, Oyun, Faginun (Allah'ın Peygamberi)" gibi kavramlardır. Baksı; Özbek ve Kazak Halkı literatüründe, Oyun; Yakut Halkı literatüründe, Faginun ise Arap kaynaklarında geçmektedir (Perrin, 2001: 71).

Şamanların belli başlı özelliklerinin olduğu bilinmektedir. Kısaca bu özelliklerden bazıları; ruhlarla bağlantıya girerek birtakım zorlukları aşmak, gelecekten haber vermek, don değiştirmek, hastaları iyileştirmek, kayıp eşyaları ya da bunları çalanları bulmak, yağmur ve dolu yağdırmak, rüzgâr estirmek, ölü ruhunu öbür dünyaya göndermek, avda şanssızlığı gidermektir (Güngör, 2010: 325). Şaman görevini yerine getirirken ya ruhu bedeninden ayrılarak başka bir dünyaya gider veya ruhlar şamanın içine girip ona ilham verir.

Şamanizm içerisinde şamanın özelliklerine dair anlatılan pek çok yanışın eski Türk topluluklarında var olduğu görülmektedir. Örneğin, *Menakıbu'l Kudsiye* adlı eserde Baba İlyas'ın müridi olan Hacı Mihman'ın nefesi ile hastaları iyi ettiği söylenmektedir (Ocak, 1983:100-11). Bu örnek şamanın şifa özelliği ile ortaktır. Hacı Bektaşi Veli'ye ait bir anlatıda; Hacı Bektaş'ın Kırşehir Valisi Nuruddin Caca'ya makamından azledilip işkence göreceğine dair bilgi vermesi ve bu durumun gerçekleşmesi şamanın, duru görü özelliğine bağlı olarak gelecekten haber vermesiyle ilgilidir. Anlatılar içerisinde şamanın diğer özellikleri de yer almaktadır; don değiştirme, başka bedende tekrar dünyaya gelme, aynı anda farklı mekânlarda olabilme, göğe yükselip Tanrı ile konuşma ve görüşme, ruhun bedenden ayrılması gibi motifler bu özelliklerden bazılarıdır. Şamanın bahsedilen bu özellikleri toplum karmaşıklaştıkça görevler bağlamında paylaşılmaya başlanmıştır.

Yine Türk kültür hayatında tarihsel ve sosyal dönem içerisinde şamanın müzik yapıp şiir söylediği bilinmektedir. Hatta İnan, şaman olacak çocuğun küçüklükten itibaren irticalen şiirler söylediğini belirmiştir (İnan, 1986: 79). Özellikle İslam'ın kabul edilmesi ile birlikte şamanın bu özelliği şamandan ozana, ozandan derviş ozana, derviş ozandan ise derviş aşığa, derviş aşıktan ise kahvehane aşığına bir dönüşüm yaşadığını söylemek mümkündür (Işık, 2013: 223-236). Şamanın kutsiyetinin işlevsel olarak; pir, derviş, ata, baba, dede, eren gibi günümüzdeki kutsal şahsiyetlerle devam ettiğini söylemek mümkündür.

Menderes Havzası ve çevresinde yapılan alan araştırmaları ve derlemeler sürecinde irticalen deyişler yazan pek çok kişi ile denk gelinmiştir. Bu kaynak kişilerden biri İzmir Tire ilçesinde yaşayan Aşık Gafil'dir. Anlattığına göre; "*ben şiir yazmayı, kalem tutmayı bilmezdim. Bir gece uykuya geçtim gibi oldu bir çeşme gördüm. Öyle susamışım ki vardım o çeşmeye içtim de içtim. Sabahına bir uyandım. Kendimi durduramıyorum, şiir söylüyorum"* (KK98). Başgöz de çalışmasında (Başgöz, 1973: 77); Aşıkların mesleğe giriş törenleri ile şamanların şaman yetisi kazanmalarını birbirine benzetmiştir. Anlatılarda şamanın su ile inisiye olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde aşık da su ile inisiye olmuştur. Yine şaman ve aşığın yetilerini uyku ve uyanıklık arasında bir hâldeyken kazandıkları bilinmektedir. Günümüzde örnekleri çoğaltılabilecek kutsal şahsiyetlere ait olduğu bilinen işlev ve özelliklerden bazıları bunlardır. Bu kutsal şahsiyetlerin temelinde Şamanizm inancının ve şamanların olduğu düşünülmektedir.

1.8. Budizm, Zerdüştlük ve Mazdekizm

Budizm, Zerdüştlük ve Mazdekizm, Türklerin inanç dünyasını etkileyen ve şekillendiren dinlerdendir. Bu dinlerin Türkler ile ilişki kurabilmesinin temelinde yakın coğrafyalarda yaşamaları gösterilebilir. Türkler arasında Budizm özellikle Göktürk Kağanı To-Po Han'ın kabulü sonrasında yayılmaya başlamıştır (Turan, 1994:103). Hatta zaman içerisinde Türklerin; Uygurların, Akhunların, Topaların Budist dinini kabul ettikleri bilinmektedir.

Budizm'in tenasüh inancı Türkleri etkilemiş, eski dinleri olan Atalar kültü ve Gök Tanrı inancı ile ortak ve benzer noktalarının olması, Türklerin bu dini kabul etmesinde büyük öneme sahip olmuştur. Öyle ki özellikle tenasüh inancı Türkleri Mani dini ile yakınlaştırmış ve hatta İslam tasavvufunda da özgün yorumlamalara imkan vermiştir (Işık, 2008). Yine Budist rahiplerin Türk kamlarla benzeşen keramet yanışları bulunmaktadır. Geçmişten ve gelecekten haber verme, hayvan donuna girme, tenasüh, eşyaları istediği şekilde hareket ettirebilme örnek olarak gösterilebilir.

İslamiyet'in kabulü ile birlikte ise bir anlamda kamların devamı olduğu düşünülen Müslüman veliler ile Budist rahiplerin keramet ve mucizeleri birbirine benzer olağanüstülük içermektedir (Er, 1998: 154). Özellikle kendilerini Budist manastırlarına kapatan azizlerin, rahiplerin mucize motiflerinin İslamî Dönem'de evliya menkabelerine dönüştüğü görülmüştür (Ocak, 2015: 82). Ayrıca Uygur Budist metinleri incelendiğinde içerisinde "köngül" ve "eren" kelimelerinin geçtiği fark edilmiştir. Erenlik geleneğine dair metinlerde de bu terimlere rastlamak mümkündür. Bu manada da benzerlik göstermektedir. Son olarak Budist aziz ve

rahiplerin çileye kapanması ve ibadet etmeleri, Horasan erenleri geleneğinden ziyade sufizm ile örtüşmektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "*Horasan erenleri daha çok halk içerisinde hak ile birlikte olmuşlardır. Mücahitliği ile bilinen bu erenler hep meydandadır…*" (KK54). Bu bölümde bahsedilen benzerliklerin yanı sıra İslamiyet ile birlikte Türklerin Budizm'de kabul etmediği ritüellerde bulunmaktadır. Aşağıda sırasıyla bunlardan bahsedilecektir.

Göktürkler içerisinde Bilge Han (683-734) gibi yöneticilerin de Budizm'i kabul etmek istedikleri söylenmektedir. Fakat Türk töresi buna müsaade etmemiştir. Çünkü bilindiği üzere Budizm savaşı yasaklamıştır. Bu sebeple de Budizm, Türklerin yaşantısına ve de Gök Tanrı inancı ile tam manasıyla uyuşmamıştır. Türkler, Budizm dinini kabul ettiği süreçte her uygulamayı benimsememiştir. Örneğin; Budistlere göre; ölen kişinin cesedi pistir bu sebeple de kutsal kabul ettikleri toprağı, insan cesediyle pisletmek istememişlerdir. Ölen kişilerin cesetleri nehirlere atılmış bazen de yakılmış ya da vahşi hayvanlara sunulmuştur. Türkler ise böyle bir ritüele karşı çıkmış ve insan ölüsünün gömülmemesi ile ilgili inançları kabul etmemişlerdir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden önce karşılaştıkları Zerdüştîlik ve Mazdekizm gibi başka dinler de vardır. Bu dinler daha çok İran'a yakın olan Türkleri etkisi altına almıştır. Benzer şekilde Türkler de bu dinleri etkilemiştir. Ocak çalışmasında (2002), Üstad-ı Sis'in çevresinde üç yüz bin Zerdüşt Oğuz Türkü olduğunu söylemiştir. Zerdüştlükteki ateş kültü, İran kültüründe tapınma objesidir. Fakat ateş Türklerde yukarıda da bahsedildiği üzere arınma, temizleme aracıdır (Barthold,1975:54). Görüldüğü üzere İslamiyet'in kabulü sonrasında göçebe kabileler ve Oğuzlar ile birlikte bu dinler ve dinlerin etkileri Anadolu'da yayılmaya başlamıştır (Işık, 2008). Günümüze kadar da bu etkileşim devam etmiştir.

1.9. Maniheizm

Maniheizm, Türklerin etkilendiği dinlerden biridir. Gnostosizm, Musevilik, Hıristiyanlık ve Budizm gibi Uzak Doğu inançlarından oluşan senkretik bir din karakteri taşımaktadır (Ocak, 2015: 91; Artun, 2005: 97). Özellikle Anadolu, Suriye ve Orta Asya'da etkin olan bu din Mazdeistlerin baskısından kaçan rahiplerin vesilesiyle yayılım göstermiştir. Mani dininin diğer dinlerle olan benzerliği bu dinin Türkler tarafından kabul edilmesini de kolaylaştırmıştır.

Türkler içerisinde, Maniheizm ilk defa Uygur Hakanı olan Büğü'nün Mani dinini kabul etmesiyle başlamıştır. Bu tarihin 762 olduğu bilinmektedir (Günbulut, 1996: 8). Sonrasında da halk arasında yayılmaya başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu din, Uygurlar ile beraber yayılım göstermiştir. Fakat bir süre sonra Uygurların merkezi otoritesi zayıflamaya başlayınca, Orta Asya'da bu dinin de etki alanı küçülmeye başlamış ve Budizm ön plana çıkmıştır. Fakat Mani dini; Anadolu, Suriye ve Orta Asya'da din adamları ile birlikte etkinliğini sürdürmüş, din adamları önderliğinde propaganda yapmışlardır. Bir süre sonra Maveraünnehir, Horasan gibi illerde ilk Mani toplulukları oluşmaya başlamıştır. Bu rahipler Horasan ekolünün oluşumuna da katkı sağlamış, rahiplerin halk ile birlikte yaşamaları, natüralisttik dinsel karakterleri, kurumsal ve resmi din anlayışına sahip olmamaları, halk içerisindeki dervişlerinin oluşumlarını da etkilemiştir (Işık, 2008: 68). Mani dini içerisinde; ele, dile ve gönlüne hâkim olma öğretisi mevcuttur. Alevi-Bektaşilikte de bu öğretinin yer aldığı görülmektedir (Ocak, 1983: 54-56). Bununla beraber aziz mucizelerinde görülen tenasüh, ölmeden göğe çekilme, nur içinde olma gibi motifler evliya menkabelerinde de yer alan unsurlardır (Ocak, 1983: 56; 125-128; 144-145; 199). Çoğaltılabilecek bu örnekler her iki dinî sistem içerisinde ki ortaklıkları ve eklektik bağlamı gösterir niteliktedir.

1.10. Yahudilik

Tek Tanrılı dinlerin en eskisi araştırıldığında karşımıza kökü İbrahim Peygamber'e dayandığı bilinen Yahudilik çıkmaktadır. Belli bir ırkı temsil etmesi sebebiyle millileştirilmiş bir din olduğu bilinmektedir (Tümer-Küçük, 1997: 204). Tarihsel süreç incelendiğinde Türk Devletleri içerisinde Yahudiliği sadece Hazarlar kabul etmiştir (Ocak, 2015: 102). Bu dönemde Tevrat'ın Türkçeye çevrildiği bilinmektedir. Her ne kadar Hazar üst tabakası, Türkçe Tevrat'a göre ibadet etmeye başlamışsa da halk yine şaman olarak kalmıştır (Işık, 2008: 78).

Yahudiler, çevrelerinde bulunan Türk Müslümanlarla siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî pek çok etkileşimde bulunmuşlardır. Aynı zamanda kendileri de etkilenmişler ve böylelikle ortak değerler meydana gelmiştir. Örneğin; Karay Türkleri'nin bugün bizde namaz olarak bilinen ibadeti "nimaz" şekilde adlandırarak uyguladıkları görülmüştür. (Günay-Güngör, 2015: 223). Yahudiler diğer kültlerde ve dinlerde olduğu gibi ölülerin bu dünyadan ayrılışlarını bir son olarak düşünmemişler ve öte dünyada yaşadıklarına inanmışlardır. Ölüm gerçekleşince de ölülerinin doğaüstü bir güç kazandıklarını ve kutsal ruhlara dönüştüklerini düşünmüşlerdir.

Ölüleriyle iletişime geçmek istedikleri süreçte, saygı göstergesi olarak çeşitli ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Örneğin; bedensel ve fiziksel temizliklerine dikkat etmişler ve özel kıyafetler giyinmişlerdir (Challeye, 1998: 125-126). Yahudiler kurban ritüellerini de uygulamışlardır. Tevrat'ta buyrulduğu üzere kanlı ve kansız kurbanlar sunmuşlardır. Bu bağlamda Tevrat'ta bildirilen ve Yahudilerin uyguladıkları kurban ritüeli ile veli ziyaretlerinde kesilen kanlı kurbanların benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tevrat kaynaklı olduğu görülen Evliya menkabelerinde yer alan keramet yanışları da dinsel uyumlulaşmaya dair örnekler sunmaktadır. Özellikle Hz. Musa'nın taşa vurarak su çıkarması, günümüz evliya menkabelerinde ve derlenen eren kerametlerinde sıklıkla bulunmaktadır. Menderes Havzası'ında; Nazilli Yazırlı Menengiç Dede Yatırı, İzmir Ödemiş Çoban Dede Türbesi, Aydın Eman Dede Yatırı, Aydın Karacasu Şeyh Kemal Türbesi anlatılarında bu motifi görmek mümkündür. Tezin 3. bölümünde bu anlatılar aktarılmıştır. Tekrara düşmemek adına burada bir daha bahsedilmeyecektir. Türklerin Yahudilik sonrası karşılaştıkları ve etkileyip etkilendikleri ikinci din Hristiyanlık olmuştur.

1.11. Hristiyanlık

Semavi bir din olan Hristiyanlık, Filistin bölgesinde doğmuştur. Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç mezhebe ayrıldığı bilinmektedir. Dinin peygamberi Hz. İsa'dır. Hristiyanlığın ana öğretilerini sunan kutsal kitap da İncil'dir (Schimmel, 1999: 160-161). Türklerin Hristiyanlık ile temasına dair bilgi veren Barthold çalışmasında; Manihaizm ve Hristiyanlığın M.S. III. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da yayılmaya başladığını ve Türkler 'in, Mani diniyle Hristiyanlıktan önce tanıştığını söylemiştir (Barthold, 2004: 19). Nesturîlerin İran'a geçişi ile birlikte İran sınırına yakın taraflarda yaşayan Türklerin de Hristiyanlığı kabul ettiği belirtilmiştir. Genel olarak bakıldığında Budizm, Manihaizm ve Zerdüştlüğün, Hristiyanlığa göre Türkleri daha fazla etkilediği söylenmektedir. (Ocak, 2015: 98-100).

Anadolu'da İslam öncesi Orta Asya kökenli pek çok farklı inanç ve din bir arada yaşamıştır. Türklerden öncede Bizans'ın hakimiyetini söz konusudur. Devletlerinin resmi dinî de Hristiyanlıktır. Fakat buna rağmen, Bizans İmparatorluğu Anadolu'da köklü bir şekilde yer etmiş pagan kültürünü yok edememiştir ve halk, eski inançlarını bu yeni din içerisinde sentezleyerek yaşamaya devam etmiştir (Ocak, 2015: 103-105). Böylelikle karşımıza Anadolu Hristiyanlığı çıkmıştır. Anadolu Hristiyanlığının izlerine somut bir şekilde aziz kültünde rastlanmaktadır.

Aziz kültü, Hristiyanlıkta Tanrı tarafından seçilen aziz yahut azizeleri kapsamaktadır. Hristiyanlıkta Tanrı tarafından takdis edildiğine inanılan azizlere bir kudret ve güç verildiğine inanılmaktadır. Aynı zamanda bu şahsiyetlerin yeryüzünde Tanrı'nın ihsan ve inayetini de temsil ettikleri düşünülmektedir ve Tanrı ile insanlar arasında birer aracı olarak görülmüşlerdir. Aziz kültünün temelinde de Hristiyanlıktan önceki pagan inançlarının etkisi olduğu düşünülmektedir. Azizler, Anadolu ve imparatorluk sınırlarına yakın yerleşim yerlerinde dinlerini yaymaya çalışmışlar ve pek çok dinî yapı inşa etmişlerdir. Anadolu'da iskân faaliyetlerini sürdürürken uzun yıllar varlığını koruyan putperestlik inancını, bir anda içlerinden söküp atamamışlardır. Bu bölgede Hristiyanlığı yaymak için mücadele eden rahipler, eski ilahlara ait olduğu bilinen kültleri, kendi dinleri ile birleştirmişlerdir (Hasluck, 1928: 66). Böylelikle halkın daha kolay bir şekilde Hristiyanlığı kabul edeceklerine inanmışlardır.

Dinler arasındaki uyumlulaşma özellikle ziyaret ritüellerinde kendini göstermiştir. Aziz mezarlarının ziyaret edilmesi, bu mezarlarda dualar edilmesi ve isteklerin dile getirilmesi, aziz mezarlarına çaput bağlanması, etrafında üç kere dönülmesi, şifa için aziz mezarından toprak alınması, kilisenin kuyusu varsa buradan su içmek, vb. pek çok uygulama bu durumu örnekler niteliktedir. Ritüel bağlamında Hristiyanlığı, Müslümanlıktan ayıran kurban sunumudur. İsa Mesih insanlık için kurban edildiği için onun dışındaki bütün kanlı kurbanlar reddedilmektedir. (Özkan, 2003: 116). Fakat Müslümanlık 'ta böyle bir şey söz konusu değildir. Yukarıda bahsedildiği ritüellerin temelinde aziz kültünün var olduğu bilinmektedir.

İslamiyet ile birlikte aziz kültü, veli kültü ile birleşmiş, Türkler kendi inançlarını, aziz kültü ile bağdaştırarak devam ettirmişlerdir. Eren mezarlarını ziyaret etmek, mezarlara dua edip dilek dilemek, çaput bağlamak, şifalı olduğuna inandığı sudan içmek örnek olarak gösterilebilir. Ritüellerdeki bu birliktelik kutsal mekânların ziyaretinde de kendisini göstermiştir. Azizlere ait olduğu bilinen mezarlar, kilise ve ayazmalar sadece Hristiyanların ziyaret ettiği bir yer olmamıştır. Bu kutsal mekânlar Müslümanlar tarafından da ziyaret edilmiştir. Bazen de bu mekânlar "kutsal mekânların aktarımı" bağlamında değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Hristiyanlığa ait olan bir aziz mezarı, ritüel ya da menkabe, Müslümanlar tarafından eren mezarına ya da eren menkabesine dönüştürülmüş ve ortak ritüeller uygulanmaya devam etmiştir. Tanyu çalışmasında böyle bir şeyin olmadığını ve bunun tam zıddını iddia etmiştir. Tanyu'ya göre; "*Türkiye'de birçok şehirlere bakıldığında hala Hıristiyan mezarları ve anıtlarının bulunduğu görülmektedir. Azizlere ait kiliseler ve ayazmalar da Anadolu'nun birçok yerinde varlığını korumaktadır. Ülkemizde hala ikamet etmekte olan Hıristiyan tebaanın önünde böyle bir değişimi yapmak ne kadar mümkün olabilir? Selçuklularda, Hıristiyan ve*

Müslümanların ilişkileri hoşgörü ve kardeşlik çerçevesinde devam etmiştir. Bu iki dine ait insanların kaynaşması sonucu kutsal sayılan değerler de ortaklaştı ve Müslüman velilerin ve Hıristiyan azizlerin türbeleri her iki din mensupları tarafından da ziyaret edilmeye başladı." (Tanyu, 2007: 343). Çalışmalar kapsamında Tanyu'nun iddiasını kabul edebileceğimiz Hristiyan azizlerin mezarlarına, klişe ve ayazmalara rastlanmıştır ve doğrudur. Bunun en güzel örneğini İzmir ili Selçuk ilçesinde yer alan Meryem Evi'nde görmek mümkündür. Fakat Müslümanlar tarafından aktarıma uğrayan pek çok yapı, kutsal şahsiyet ve kutsal şahsiyete ait olan anlatı yanışları ile karşılaşılmıştır. İzmir Psikoposu St. Polikarp'a ait olan mezarın, Yusuf Dede/ Yusuf Baba şeklinde Müslümanlığa aktarımı bu durumu örneklemektedir.

Menderes Havzası ve çevresinde bahsedildiği yönü kıbleye bakmayan pek çok mezar yapısı tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda bunların da Müslümanlara ait olmadığı düşünülmektedir. Yine Osmanlı Devleti döneminde fetih sürecinde kiliselerin, camiye dönüştürüldüğü görülmektedir. Müslüman Türkler tarafından Aziz Aya Yorgi'nin öncelikle Cercis Nebi olarak tanıtılması, sonrasında ise benzerliklerinden dolayı Hızır-İlyas olarak kabul edildiği de kroniklerde bahsedilmektedir. Bu durum da Aziz anlatılarının ve kutsal şahsiyetlerinin aktarıma örnek oluşturmaktadır.

Genel olarak bakıldığında her ne kadar Anadolu'ya göç eden Türk toplulukları Horasan ekolü etkisi bağlamında İslamiyet'i kabul ederek gelmiş olsalar da Anadolu halkı; Hıristiyan, pagan veya senkretik doğal inançları olan mistik gruplardır. Özellikle Menderes Havzası ve çevresinde yapılan derleme çalışmaları göstermiştir ki Anadolu Aleviliğindeki birçok inancın, ziyaret ritüellerinin ve eren-evliya anlatılarının Anadolu antik inançları ve Hristiyanlıkla yakın ilgisi bulunmaktadır. Süreç içerisinde bu dinî inanç ve uygulamalar İslam'ın prensipleri içerisinde şekillenmiştir.

1.12. Halk İslamı ve Horasan Ekolü

Halk İslamı, yüksek bir din bilgisine sahip ulema sınıfının dışında kalan, halk kesiminin İslam'ı basit ve sade bir şekilde deneyimleme ve yaşama biçimidir. Halk İslamı içerisinde Kur'an ve sünnetle birlikte, ulemanın tarih boyunca geliştirdiği konular, tasavvufî unsurlar, eski inançlardan kalma veya başka kültürlerden alınmış, zamanla dinî bir renk alan inanç ve pratikler, halk kültüründe yer alan kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurlar bir arada bulunur (Günay, 1999: 45, 263). Halk İslamı'nın en belirleyici özelliklerinden biri de daha çok kabile yapısına

dayalı örgütlenmenin sürdüğü kırsal bölgelerde egemen olan (Gellner, 1994: 26) ve mistik ve tasavvufî etkilerin şekillendirdiği bir İslam yorumu olan veli kültüdür (Ocak, 2011: 59).

Veli kültü, İslamî Dönem'de Allah tarafından seçilen bir şahsiyetin hayatta yahut ölüyken kendisine bahşedilen kudret ve kuvvet ile insanlara yardımının dokunacağına inanılması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yardımın gerçekleşmesi için de özellikle Halk İslamı yahut Halk Müslümanlığı içerisinde belli başlı ritüeller gerçekleştirilmektedir (Ocak, 2016: 33). Yapılan incelemeler ve araştırmalar neticesinde veli kültünün; Paganizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinler ile ve hatta bu dinlerden önce var olan mistik kültler ile benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Veli kültüne bağlı Horasan erenlerinin, İran'ın doğusunda bulunan geniş bir coğrafi bölge olan Horasan'dan Anadolu'ya göç etmeleri ile birlikte erenler bulundukları bölgelerde Türklük ve İslamı yaymak adına gönülleri irşat etmiş ve pek çok zaviye, tekke yapısı inşa etmişlerdir. Bu süreci temellendiren de Anadolu'nun içerisinde bulunduğu siyasi, sosyal, ekonomik karmaşa ile IX ve X. yüzyıllarda İran ve Asya içlerine siyasi otoritenin ve toplumun sıkıntılarıdır. Bu kaos ortamına bağlı olarak, inanç ve düşünce sistemlerinin yaygınlaşması arasında paralellikler bulunmaktadır. (Işık, 2008: 60-79). Bu erenler, İslami öğretiyi Anadolu topraklarına yerleşen Türkmen boylarına Batınî yorum bağlamında aktarmaya çalışmışlar (Melikoff, 1998: 18) ve onların düşün dünyası üzerinde etkili olmuşlardır. Ki zaten Türkmen boyları da Anadolu toprakları üzerinde yaşamış olan veya yaşıyor olan Budist, Zerdüşt ve Manihaist rahiplere ve onların dinî yaşayış biçimlerine yabancı değillerdir. Bu sebeple Batıni yorum içerisinde mevcut olan dinin senkretik hâline uyum sağlamışlardır. Yine Horasan erenlerinin kurmuş olduğu zaviye ve tekkelerin Budist ve Hristiyan azizlerin manastırlarının yerine ya da yakın çevresine inşa edilmesi orada bulunan kültün İslamileşmesini sağlamıştır (Ocak, 2016: 44).

Günümüzdeki pek çok yatır ve türbenin eski Hristiyan aziz kültleri üzerine inşa edildiği ve kültler ile birlikte o bölgede kökleşmiş olan Hristiyanlığa dair anlatılan menkabelerin de zamanla Müslüman eren, derviş ve şeyhler tarafından İslamileştiği ve böylelikle Hristiyanların İslamiyet'i daha kolay benimsedikleri düşünülmektedir (Ocak, 2016: 46): Hasluck bu yapıları "*iki taraflı perestişgâhlar*" (Hasluck, 1928: 53) şeklinde tanımlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti ile başlayan bu süreç bugün de varlığını sürdürmektedir.

Bahsedildiği üzere İslamiyet'in yayıldığı ortam incelendiğinde Anadolu toprakları mistik deneyimi olan din ve kültürler ile iç içe yaşamıştır. Hem eski Anadolu uygarlıklardan geriye kalan kalan mistik öğretiler, hem de erken ve geç Türk göçleri ile olan dönemde oluşan ciddi mistik yapı varlığını korumuştur. Aynı zamanda psişik özellikler Anadolu halkının kalıtımsal olarak taşıdığı bir niteliktir (Işık, 2008: 79). Mistik yapı bu coğrafyada yaşayan halkı öyle derinden etkilemiştir ki, Doğu Roma imparatorluğu zamanında bile, Pavlusçuluk (Paulicianism)'a inanan halkın inancı ile resmi kilise inancı arasında zıtlıklar oluşmuştur (Işık, 2008). Yine İslam'ın Horasanlı dervişler tarafından daha kolay bir şekilde yayılması da bunun en güzel örneğidir. Çünkü dervişler İslam'ı daha çok mistisizm vurgusu yaparak yaymışlardır.

Barthold çalışmasında, bu hızlı kabulün İslam'ın evrensel bir din olarak yalnız bir ırka veya medeniyete mensup topluluklara özel olmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Barthold, 2004: 65-66). Melikoff da Horasan erenlerinin ruhsallığa dair pratikleri ile şamanların ruhsallığa dair pratiklerini eklektik bağlamda değerlendirmiş ve şu bilgileri vermiştir; "…gezgin dervişler, kalender dervişler ya da abdallar, şamanın bütün dış çizgilerini taşır; muska, çıngırak, kuş teleklerinden başlık, at simgesi değnek, tasavvufta zikir, Şamanlığın kendini aşma uygulamalarını andırır. Onlarınki gibi hastalıkları iyi edici amaçlarla yapılır. Şaman gelenekleri, yok olup gideceği yerde, halk sufiliği çerçevesi içinde yaşaya gelmiştir. Bu gelenekler günümüzde de Orta Asya'nın kimi yörelerinde hâlâ yaşamaktadır. Bu bilinç dışı kalıntıları anlamak için, ilk dervişler tarikatının kurucusu Hoca Ahmet Yesevi'ye dönmek gerekir." Buradan da anlaşılacağı üzere, erenler eski gelenek içerisinde var olan şamanların bir mana da değişim ve dönüşüm geçirmiş hâlleridir. Yine şamanlığın, ruhsallığın pratik boyutu ile ilgili teknikler bütünü olduğunu biliyoruz (Işık, 2008). Bu anlamıyla dinler üstü bir olgu olan şamanlığın var olan her inanç ve anlayışla ünsiyet kurabilme kabiliyeti bulunmaktadır. Halk İslamı içerisindeki geçişini de kolaylaştıran ve gerekli kılan hâl bu özelliğidir.

Sonuç olarak Halk İslamı'nın Orta Asya kökenli diğer kült ve dinlerle iç içe olduğu görülmüştür. Horasan ekolü bağlamında İslam öğretilerini yaşayan ve uygulayan erenlerinde diğer dinlere mensup ruhsal şahsiyetler ile benzer yönlerinin olduğu tespit edilmiştir. Mistisizm akımının etkisiyle ve toplumun kültürel dinamiklerine göre şekillenen Halk İslamı'nın, mistik tarafı tasavvuf cereyanından önce Animizm, Şamanizm, Budizm ve Maniheizm gibi eski Türk inançlarının etkisiyle gelişmiştir. Söz konusu olan bu inançların mistik boyutu, İslami motiflere büründürülerek toplum içinde sözlü kültür aracılığıyla yaşamaya devam etmiştir. Her dinin ve inancın özünü oluşturan mistik, sözlü kültür içerisinde insanlara sunulmuş, manevi değerlerin toplumsal düzlemde kabulü ve sürekliliği, mistik düşünce kanalıyla sağlanmıştır.

2. BÖLÜM

2. MENDERES HAVZASI'NDA KUTSAL MEKÂNLAR ve ETRAFINDAKİ UYGULAMALAR/RİTÜELLER

İnsanlar anlam oluşturmak, psiko-sosyal uyum sağlamak, devletler bağlamında güçlerini göstermek veya günlük hayatlarında başlarına gelebilecek kötü durumlara karşı tedbir almak için kutsal mekânların atmosferinden faydalanmaktadır. Bireylerin günlük yaşamında ve zihninde tapınaklar, kiliseler, katedraller, sinagoglar, ayazmalar, sunaklar, zaviyeler, tekkeler, yatırlar, türbeler ve camiler ayrı birer sembol olarak yer almıştır. Süreç içerisinde ise yeni gelen din ve inanç eski gelenin kutsallığını ortadan kaldırıp kendi kutsallığını ilan ettiğini varsayarken aslında her gelen inanç eski kutsallığın üzerinde kendi kutsallığını inşa etmiştir. Fakat burada asıl önemli olan şey senkretik dönüşümün yanında hangi din ya da inanca mensup olursa olsun mekânın kutsallığını, kutsal mekân aktarımı ile devam ettiriyor olmasıdır.

Kutsal mekân aktarımları; barışçıl yol ile, güce dayanarak, terk edilmiş kutsal mekâna yeniden yerleşerek, kutsal mekânın yanına yeni bir kutsal mekân inşa ederek, rüya ile ve devlet yöneticilerinin mezarlarının, eren mezarlarına aktarılması şeklinde gerçekleşmektedir.

Barışçıl yol ile aktarımın temelinde ruh göçü bulunmaktadır. Ziyaret bir Hristiyan mabedi ise bu mekânı ziyaret eden Müslümanlar, bir erenin ruhunun Hristiyan aziz ile yer değiştirdiğine inanabilir. Aynı şekilde Hristiyan nüfusun yoğun olduğu bir bölgede Müslümanlara ait bir yatır yahut türbede yatan eren Hristiyan halk tarafından Hristiyanlaştırılarak kendi azizleri ile özdeşleştirilebilir.

Güce dayanarak aktarım, genel olarak Hristiyanlara ait olan bir toprağın Müslümanların tarafından fethedilmesi sonucu gerçekleşmiştir. Çoğunlukla bu aktarımların kiliseden, camiye olduğu görülmüştür (Hasluck, 2012: 54). Türk geleneğinde fethedilen topraklardaki en büyük kilise Cuma mescidine çevrilmiştir. Azizlere ait mezarların da güce dayanarak Müslüman eren mezarlarına aktarıldığı görülmüştür.

Terk edilen bir yere yeniden yerleşme sürecini Hasluck; Binanın yerinin uygun olması, pratik bazı sebepler ya da bir vahiy sonucu yerleşme şeklinde açıklar. Burada da özdeşleştirme yahut yerleştikleri yeri kutsal kabul etme söz konusu değildir. Yeni yerleşilen ve kutsallık atfedilen yer, bir önceki dinin kabullerinden bağımsızdır (Hasluck, 2012: 56). Genel olarak bu yapıların aktarımlarından haberimizin olması zordur. Ayrıca farklı bir bakış açısı olarak kutsal

mekân aktarımlarının ruhsal yönü haricinde maddi olarak da gerekli görüldüğü düşünülmektedir. Çünkü kilise vb. mabetler mimari olarak yapımı zor mekânlardır.

Derlenen yatır ve türbelerin tapınak ve piskoposluk merkezlerinin yanında olduğu görülmüştür. Bu yatır ve türbelerin geçmiş dönemlerde bir aktarıma maruz kaldığını söylemek mümkündür. Yatırın İslamiyet öncesindeki izlerine Türklerde rastlanmıştır. Türk kültüründe oboo/obo/ovo kültü bulunmaktadır. Toprak ya da taştan set yapılarak oluşturulan obooların bulundukları ve kuruldukları mekânlar incelendiğinde ise genellikle bu yapıların yol kenarlarında ya da yüksek yerlerde, sulak ve ağaçların bulunduğu tepelerde olduğu görülmektedir (Eroğlu, 2020: 48). Yol kenarlarındaki oboolar ve yüksek tepelerde yer alan obooların işlevleri birbirinden farklı değildir. Halk oboo ve çevresinde kutsalın ruhunun olduğunu düşünmektedir ve inanışa göre bu yapılar, kutsal olarak düşünülen yahut kabul edilen ata ruhuna ayin yapmak, ya da günümüzde olduğu gibi kanlı, kansız kurban sunmak ve ruhu memnun etmek içindir. İnanışa göre; bu ruhlar insanların birlik ve berberlik içerisinde yaşamasını sağlamaktadır. Bu huzurun bozulmaması içinde halk özellikle yüksek tepelerde bulunan ve ulaşılması zor olan yerleri yaz ve kış aylarında ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerde kurban törenleri gerçekleştirmekte ve yapının üzerine taş bırakmaktadır. Oboolar, yapısal olarak bahsedildiği üzere taş yığınlarından oluşmaktadır. Süreç içerisinde yol kenarlarında ve yüksek tepelerde bulunan mezar, yatır yapılarının böyle bir aktarım yaşamış olabileceği düşünülebilir. Bu her yatır için geçerli değildir.

Kutsal mekânın yanına yeni bir kutsal mekânın inşa edilmesi ile aktarım, genellikle Müslümanlar tarafından fethedilen ya da Hristiyan nüfusun azaldığı yerlerde gözükmektedir. Ocak bu uygulamanın amacını; "Orada eski dinin merkeziyle doğrudan karşılaşarak onun kullandığı vasıtaları aynen kullanıp tesirini zamanla zayıflatarak yerine geçmekti" (Ocak: 2010: 16-17) şeklinde açıklamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere eski mabetlerin yanına inşa edilen yeni ziyaretgâhlar, tesadüfi bir yapılanma değildir, bilinçli bir şekilde yapılmaktadır. Rüya ile aktarımda ise kutsal mekânların çoğunlukla terk edilmiş mekânlar olduğu ve bazen bu mekânlardan iz dahi kalmadığı bilinmektedir.

Barışçıl bir şekilde aktarımın genellikle Horasan erenleri, dervişler tarafından yapıldığı, güce dayanarak aktarımın, devlet yöneticileri ve tarikatlara bağlı sufiler tarafından yapıldığı, Rüya ile aktarımın ise genel olarak halk tarafından yapıldığı görülmüştür. Tabi ki bunlar da değişiklikler de olabilir.

Saha çalışmalarında devlet yöneticilerinin mezarlarının, halk belleğinde eren mezarlarına aktarıldığı da görülmüştür. Devlet yöneticilerine, beylere, paşalara, sultanlara yapılan türbe formu içerisindeki mezar yapıları halk tarafından ziyaret edilmekte ve eren ziyaretlerinde uygulunan; çaput bağlama, adak adama, kurban sunma, teberik alma, mum yakma vb. ritüeller uygulanmaktadır. Aynı şekilde bu mezarlar için sözlü kültür içerisinde anlatılar da oluşturulmuş ve böylelikle mezarda yatan devletli kişi halk tarafından erenleştirilmiştir. Bu da bir anlamda uyumlulaştırılmaya örnek oluşturmaktadır. Devlet yöneticilerine ait olan bu mezarların halk nazarında eren ziyareti olarak düşünülmesi, Hükümdarlığın, Tanrı tarafından verilen bir kutla olduğu düşüncesi olabilir. Bu güç, İnanç kodlarıyla da birleşince statü olarak herhangi bir kişinin erişemeyeceği bir konumu işaret etmektedir (Dursun, 2018:21). Türbe fonksiyonu yüklenen bu mezarlar halk tarafından oluşturulmuş olan rivayetler ve mistik anlatılarla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Kutsal şahsiyetler haricinde kültler bağlamında ruhların yaşadığına inanılan taşlarda çalışma açısından örnek oluşturmaktadır. Menderes Havzası'nda halk taş-kayaları ziyaret etmekte kanlı-kansız kurban sunarak ruhsal alanda bir etki yaratıp maddi olanı değiştirmek ve dönüştürmek istemektedir. Çoğu zaman bu taş-kayaların bulunduğu bölgeye bel ağrısı çekenler gelmekte ve kayaların üzerinden kaymaktadırlar. Böylelikle iyileşeceklerine inanmaktadırlar (KK78). Araştırıldığında bu taşların pagan döneminden kalan adak taşları oldukları bilinmektedir. Fakat İslamiyet ile birlikte bu taşlara Halk İslamı içerisinde bir kutsiyet atfedilmiştir. Kutsal olarak kabul edilen mekânlarda, Hristiyan halk ve Müslüman halk kutsal olanla iletişime geçmek için; mum yakmak, çaput bağlamak, dua etmek, taş bırakmak gibi benzer uygulamaları ritüel bağlamında gerçekleştirildiği de görülmüştür.

Çalışma kapsamında Menderes Havzası'nda tespit edilen, Türklerin yerleşimi öncesinde Hristiyanlığın kabulüyle birlikte piskoposluk merkezi olarak kabul edilmiş bölgeler kutsal merkezlerdir. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra bu kutsal merkezlerde ve bu merkezlere yakın olan çevrelerde İslamî şahsiyetlere ait yatır ve türbelere rastlanmaktadır. Bu kutsal mekânlardan bazılarının Hristiyanlar aziz(e)lere ait olduğu ve İslamiyet ile birlikte Müslüman erenlere aktarıldığı görülmüştür.

Öncelikle çalışmada bu merkezler dikkate alınmış, kutsal mekânlar üzerine literatür ve saha çalışmaları yapılmıştır. Kutsal mekânlar arasında: Hristiyanlık döneminden kalan kutsal mekânlar; tapınaklar, kırsal mabetler, ayazmalar, İslamiyet ile birlikte Müslümanlar tarafından ziyaret edilen yatırlar, türbeler, şifalı sular, dağlar, taşlar ve kutsal ağaçlar yer almaktadır.

Kutsal mekânlara ait bölümler: “Şifa ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar”, “Kehanet ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar”, “Büyü ve Büyücülük ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar” ve “Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Kutsal mekânlar bölgedeki yoğunluklarına göre sıralanmış ve bu mekânlar tablolalarla gösterilmiştir. Kutsal mekân ziyaretleri ve ziyaretlerdeki uygulamalar arasındaki ortaklıkların, eski Türk inançlarına işaret eden yönleri dikkate alınarak tematik bir şekilde sınıflandırılmıştır. Antik Yunan ve Hristiyanlık Dönemi’ne ait kutsal mekânlar ve uygulamalara dair örnekler verilmiştir. Ardından Orta Asya şamanlarının uygulamalarından bahsedilmiş ve Müslümanlara ait olan yatır ve türbelerdeki uygulamalar açıklanmıştır. Son olarak da Hristiyanlara ait olduğu bilinen fakat İslamiyet ile birlikte kutsal mekân aktarımına uğrayarak günümüzde de ziyaret edilen ve halk tarafından Müslüman olduğu düşünülen erenlere ait yatır, türbe ve çevresinde bulunan şifalı su ve kutsal ağaçlara dair inanç ve uygulamalar ele alınmıştır.

2.1.Şifa ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne kadar sağlıklı ve uzun bir yaşamın sırlarını aramıştır. Bu sebeple şifa ve sağaltıma dair uygulamalar insanlık tarihi kadar eskidir. Sözlükte: “bir hastalığı tedavi etmek, hastayı iyileştirmek” anlamında kullanılan şifa: “hastalıktan kurtulma, iyileşme; ilâç” şeklinde kullanılmaktadır. Şifanın karşıtı da maraz, hastalıktır. Gerek bedenî gerekse ruhî hastalıkları iyileştirmek için ilaç kullanmak ve tıbbî bakımdan gerekeni yapmak da tedavi olarak tanımlanmaktadır (Yerinde, 2010: 129).

İnsanlığın en eski çağlarında olduğu gibi Antik Çağ’da da tıbbın henüz sistematik ve bilimsel bir yapıya dönüşmediği dönemlerde, hastalıklarla mücadele ve tedavi yöntemleri o toplumun bilgi düzeyi ve imkânları dâhilinde farklılıklar göstermiştir. Hastalığın kaynağının ne olduğunun anlaşılamadığı ya da tedavisi için bir çare bulunamadığı durumlarda hastalığın bir musibet ve ceza olarak Tanrı tarafından verildiğine inanılmıştır. Hastalıklardan kurtulmak için öncelikle Tanrı’ya armağanlar ve kurbanlar sunulmuştur. Ayrıca tedavi için birtakım büyü, kehanet, fal vb. olağanüstü yöntemlere de başvurulmuştur. Bu uygulamalar gerçekleştirilirken her hastalığın bir tanrısının olduğu düşünülmüştür. Mesela; bitkilerden ilaç yapan tanrı Troyalı Helen’dir. Doğum Tanrısı olarak; Afrodit, Artemis ve Hera bilinmektedir. Hekate çocuk hastalıklarının, Athena körlüğün, Persephone diş ve göz hastalıklarının, Eileithyia ise ebeliğin tanrıçaları olarak kabul edilmiştir (Achterberg, 2009: 275).

Bilinen bu büyük tanrılara rağmen, en çok tanınan hekim tanrı, Menderes Havzası'nda da tapınağı bulunan başka kentlerde de adına üç yüzden fazla tapınak inşa edilmiş olan erkek Tanrı Asklepios'tur. Asklepios'tan sonra da kızı sağlık Tanrısı Hygieia ve düş yorumcusu oğlu Tanrı Telesphoros gelmiştir. Bu tanrılar ile direkt görüşülemediği için hekim rahipler de yardımcıları olarak hasta kişilerle ilgilenmiştir. Görüldüğü üzere şifa, soy bağı temelinde yani babadan oğula ya da babadan kıza geçmiştir. Fakat şifa dağıtma işleri seçilmiş kişiler eliyle de yapılmıştır.

VII. yüzyıldan başlayarak kadının şifacılığına olan saygı giderek azalmış ve erkek hekimler dönemi başlamıştır. Bu dönem, akılcı tıp dönemi olarak da bilinen "Hipokratik Dönem"e kadar devam ettirilmiştir. V. yüzyıldan başlayarak tıbbın dinden ve felsefeden bağımsızlaşıp bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Hipokrat'ın felsefedeki "Dört Öğe Kuramına" dayalı olarak fizyolojik süreçleri açıkladığı, hastalık nedenlerinin ve tedavi edici gücün doğada bulunduğunu, klinik gözlemin ve prognozun temel önem taşıdığını savunan Hipokratik yaklaşım, tıbbın hurafe olarak kabul edilen uygulamalardan arındırılmasını sağlamıştır. Sistem kurucu felsefecilerin ve tek tanrılı dinlerin de katkısıyla bilimsel-deneysel yöntemin paradigma olarak kabul edildiği hekimlik uygulamalarına yön vermiştir (Bonnard, 2004: 568). Aşağıda Antik Dönem'de Menderes Havzası'nda tespit edilen şifa ile ilgili kutsal mekânlara yer verilecektir.

Tablo 2.1. Şifa ile ilgili kutsal mekânlar.

İL	İLÇE/MAHALLE	KUTSAL MEKÂN	KAYNAK KİŞİ
İzmir	Bergama	Pergamon Antik Kenti, Asklepion Tapınağı.	
Aydın	Sultanhisar	Nysa Antik Kenti/ Akharaka Kenti/Tapığnağı	
Aydın	Nazilli	Mastaura Antik Kenti	
Aydın	Nazilli	Harpasa Antik Kenti	
İzmir	Tire/Bademiye	Ayazma	
İzmir	Tire/Derekahve	Ayazma	
Aydın	Karacasu/Dereköy Mahallesi	Kaşık Baba Yatırı	KK7
Aydın	Karacasu/Dereköy Mahallesi	Kaşık Baba Yatırı Kutsal Ağaç	KK7
Aydın	Karacasu/ Merkez	İbir Dede Yatırı	KK8
Aydın	Kuyucak/Yaylalı	Eren Dede Yatırı	KK5
Aydın	Kuyucak/ Merkez	Dedeler Yatırı	KK6
İL	İLÇE/MAHALLE	KUTSAL MEKÂN	KAYNAK KİŞİ
Aydın	Bozdoğan/Hisar	Sülüklük Dede Yatırı	KK60,61
Aydın	Bozdoğan/ Kavaklı	Zülfikar Dede Yatırı	KK62,63,64
Aydın	Bozdoğan/Akseki	Muslubaba Dedesi Yatırı	KK86,87
Aydın	Bozdoğan/ Sırma	Suluköy Yaranı Yatırı	K95
Aydın	Nazilli/ Yazırlı	Menengiç Dede Yatırı	KK52,53,54
Aydın	Nazilli/Kızıldere	Güven Baki Piri Dede Yatırı	KK73,74
Aydın	Nazilli/ Yazırlı	Büyük Baba Yatırı	KK80
Aydın	Karacasu/Küçükdağlı	Hursin Dede Türbesi	KK115,116
Aydın	Bozdoğan	Küçük Madran Dede Türbesi	KK144
Aydın	Nazilli/Pirlibey	Yol Dede Türbesi	KK145
Aydın	Nazilli/Pirlibey	Kız Dede Türbesi	KK134

Tablo 2.1. Şifa ile ilgili kutsal mekânlar. (devamı)

Aydın	Nazilli/Bozyurt	Hacı Abdullah Dede	KK107
Aydın	Sultanhisar	Yaren Dede Türbesi	KK148
Aydın	Efeler/Zafer	Karacaahmed Türbesi	KK150
Aydın	Efeler/ Paşayaylası	İman Baba Türbesi	KK57
Denizli	Merkezefendi/Çakmar Mezarlığı	Sadık Efendi Türbesi	KK165
Denizli	Sarayköy/Tekke	Sultan Sarı Baba	KK169
İzmir	Bergama	Helvacı Dede Türbesi	KK78
İzmir	Bergama/Alibeyli	Ecik Dede Türbesi	KK79
İzmir	Bergama	Zeytin Dede Türbesi	KK80
İzmir	Bergama	Çoban Dede Türbesi	KK117

2.1.1. Pergamon Antik Kenti ve Asklepion Tapınağı

Fotoğraf 2.1. Bergama Asklepion ören yeri.

Piskoposluk merkezi olan Pergamon Antik Kenti, İzmir iline bağlı Bergama ilçesinde bulunmaktadır. Pergamon, Teuthrania denen verimli Kaikos Vadisi'nde, Kestel (Keteios) Çayı

ile Bergama (Selinus) Çayı'nın birleştiği yerdedir (Üreten, 2003: 25). Bir tepe üzerine konumlandırılmış olan kent, form ve planlama açısından örnek teşkil etmektedir. Pergamon'a dair ilk araştırma ve kazı çalışmalarına 1878'de başlandığı bilinmektedir. Bir piskoposluk merkezi olan kent, Doğu Roma (Bizans) zamanında etkisini yitirmeye başlamış ve Efes (Ephesos) Başpiskoposluğu'na bağlanmıştır.

Hristiyanlığın yayıldığı dönemde Yedi Apokalyptik Kilise'nin varlığından söz edilmektedir. Bu kiliselerden birinin de Pergamon'da olduğu bilinmektedir. Ayrıca kent bir şifa merkezi olarak bilinmektedir. Antikçağ insanlarının şifa tapınağı olarak kabul ettikleri Asklepieion'unda burada bulunduğu söylenmektedir. Asklepios, mitolojide adı hekim olarak geçen ilk Yunan Tanrısıdır. Sağlık Tanrısı olarak da tanımlanan Asklepios, yılanın sarıldığı bir asa ile betimlenmiştir. Mitolojiye göre; Tanrı Zeus, Asklepios'un ölümsüzlüğü bulacağından korkarak onu şimşeklerle yok etmiştir. Asklepios da gökyüzüne çıkarak yıldız olmuştur. Her Yunan şehrinde Asklepion olarak adlandırılan tapınaklar bulunmaktadır (Hasluck, 2012: 99).

Asklepion Tapınağı, çeşitli hastalıkları iyileştiren, engellilerin de ziyaret ettiği bir mekândır. Kehanet Tanrısı olarak bilinen Apollon'un da hastalarını buraya yolladığı bilinmektedir. Tapınağın bulunduğu mekân içeri girildiği andan itibaren hastaları şifalamaya başlamaktadır. Bu bağlamda mekân mimarisi önem arz etmektedir.

Asklepios Tapınağı'nın mimarisi incelendiğinde diğer kült tapınakları ile benzer bir şekilde inşa edildiği görülmektedir. İlk girişte hastaları büyük bir avlu karşılamaktadır. Bu avluya ölümcül bir hastalığı olanların ve hamilelerin girmesi yasaklanmıştır. Avlu içerisinde büyüklü küçüklü çeşmeler, havuzlar bulunmaktadır. Genellikle rüya yoluyla telkin tedavisi uygulanan inkübasyon odalarının yakınında yer almaktadır. Rahip hekimler burada su faktörünü ruhsal ve bedensel arınma ve hidroterapi için kullanmışlardır (Cole, 1988: 163). Tapınakta uygulanan şifa yöntemlerine alt başlıklarda değinilecektir.

2.1.2. Nysa Antik Kenti ve Akharaka

Fotoğraf 2.2. Sultanhisar Salavatlı Nysa örenyeri, Akharaka.

Piskoposluk merkezi olan Nysa Antik Kenti, Aydın ili, Sultanhisar ilçesinde bulunmaktadır. Bu kentin kutsal alanı da Akharaka'dır. Akharaka, Luwi dilinden türetilmiş bir kelime olup "Ulu Su" anlamındadır. Bu kentin eski zamanlarda termal tedavi merkezi ve "şifa ocağı" olarak kullanıldığı bilinmektedir. Asklepios gibi Akharaka tanrılarının da benzer bir işlev üstlendiği görülmektedir. Günümüzde "Sarı Su" olarak adlandırılan dere suyunun içerisinde yer alan kükürt ve yeraltındaki kükürtlü gazın varlığı bu bölgenin mistik bir şifalama merkezi olmasını sağlamıştır. Antik Dönem kaynaklarında, Akharaka Kenti'nde kuluçka ve şok tedavilerinin uygulandığından bahsedilmektedir. Aynı zamanda Akharaka Kenti'ne yakın inkübasyon uygulamalarının gerçekleştiği bir kentin bu bölgeye yakın olduğu bilgisi de mevcuttur (Huber, 2005: 367).

Kent, tanrılara sunulan sunak ve dinî törenleri, kültleri, sağaltım ve şifaların yapıldığı gizemli yer altı mağaralarıyla da dikkat çekmektedir. Rahipler hastaları iyileştirmek için bu mağaralarda boğa vb. hayvanları kurban olarak sunmuşlardır. Bu mağaralar tanrı ve tanrıçalara ait temsili bir kutsal mekân olarak kabul edilmiştir. (Strabon, 14.1.44).

Mağara Orta Asya şamanları tarafından da önemlidir ve kutsal kabul edilmiştir. Temelinde de mağara kültü olduğu düşünülmektedir. Mağara, şaman için yeraltına açılan kapıdır. Yeraltı yolculuklarının mağara, çukur, kuyu gibi deliklerden başladığı bilinmektedir (İnan, 1976: 67). Aynı zamanda mağaralar yaratılış, doğum, ana rahmini de sembolize etmektedir. Uygulamalar incelendiğinde örneğin; ataları memnun etmek için sunulan kurbanlar atalar mağarası olarak adlandırılan mağarada sunulmuş ve insanları hasta eden kötü ruhlar bu mağaraya kapatılmıştır (Çoruhlu, 1999, 58). Kırgız geleneğinde boyların babası bir mağarada bir inekle yaşamıştır (Roux, 2011, 95).

İslamiyet'in kabul edildiği dönemde de Serv Mağarası, Hira Mağarası gibi kutsal mağaraların olduğu bilinmektedir (Önal, 2003: 100). Menderes Havzası'nda da ocakzadelerin kullandığı mağaralarda şifalar yapıldığı, kurban sunulduğu ve rüyaya yatıldığı bilinmektedir (KK45). Bu bağlamda Akharaka ve yakınında bulunan, kutsal kabul edilen mağaralar ile diğer inanç ve dinler içerisinde kutsiyetini devam ettiren mağaralar senkretik bir inancın günümüze değin nasıl ulaştığını göstermekte ve örnek oluşturmaktadır.

2.1.3. Mastaura Antik Kenti

Fotoğraf 2.3. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Mastaura Antik Kenti

Piskoposluk merkezi olan Mastaura Antik Kenti, Aydın ili, Nazilli ilçesine 3 km kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bozyurt ve Eyelli yaylaları ile sınırlandırılmıştır. Strabon çalışmasında (1917-1932: 47) kentin yerini şöyle tarif etmektedir: "Nysa yakınında, Maiandros Irmağı'nın öte kıyısında önemli yerleşimler vardır. Koskinia ve Orthosia'yı kastediyorum. Irmağın bu kıyısında Briula, Mastaura, Akharaka ve kentin yukarı kesiminde dağda". Kent, Menderes Ovası'nın bereketli toprakları üzerinde ve ticaret yollarının kesişim noktasında da bulunmaktadır. Mastaura Antik Kenti, Hristiyanlık Dönemi piskoposluk listelerinde yer almıştır ve Asia eyaleti piskoposluk merkezi olduğu görülmüştür. Kentin şifalı sularının olduğu bilinmektedir. Mastaura kelimesinin Luwi dilinde etimolojisi incelendiğinde de "ma-asta-ura" yani "ana tanrıçanın ulu akarsuyu" anlamı görülür (Plinius, 1938- 1971: 120). Rahip hekimler pek çok hastayı bu sularla tedavi etmiştir.

2.1.4. Harpasa Antik Kenti

Piskoposluk merkezi olan Harpasa Antik Kenti, Aydın ili, Nazilli ilçesinin güneyinde yer almaktadır. (Emecen, 1991: 235). Kent aynı zamanda şifa için başvurulan kutsal suları olan bir mekândır. Roma Dönemi'nde basılan paraların üzerinde Irmak Tanrısı Arpassos'u canlandıran kabartmalar olduğu görülmektedir. Bu durum kentin kenarından akan nehrin kent yaşamı için önemini göstermektedir (Rayet ve Thomas, 1877: 66). Günümüzde de bu kentin çevresinde pek çok kutsal mekân bulunmaktadır.

2.1.5. Ayazmalar

Fotoğraf 2.4. İzmir ili, Tire ilçesi, Derekahve Ayazma Çeşmesi.

Fotoğraf 2.5. İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde bulunan şapel ve ayazma.

Hristiyanlar için önem arz eden diğer kutsal ve şifalı olduklarına inandıkları yapı ayazmalardır. Ayazma, Grekçe bir kelime olan "hagiasma"dan gelmiştir. İncil'in de "mübarek ve kutsal yer" manasında kullanılmıştır. Kutsiyet atfedilen bu su; kuyudan, pınardan ya da birikme suretiyle oluşmuş olabilir. Genel olarak incelendiğinde bu ayazmalara bir aziz ya da azizenin isminin verildiği görülmüştür. Bir manada kutsal kabul edilen bu yapılar kutsal şahsiyetin manevi koruyuculuğuna bırakılmıştır. Halk genellikle bu suların, himayesinde bulundukları aziz veya azize sayesinde insanlara yardımcı olduklarına, bilhassa mucizevi tedaviler yaptıklarına inanmıştır. Ayazmaların özellikle kilisenin belirlediği mukaddes günde ziyaret edildiği bilinmektedir (Eyice, 1991: 229).

Menderes Havzası'nda özellikle piskoposluk merkezlerinde pek çok ayazma bulunmaktadır. Tire'de bulunan Şems Mescidi'nin bir ayazmanın üzerine yapıldığı görülmektedir ve her iki din mensupları tarafından da ziyaret edilmektedir. Hatta kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Tire ayazmalarından birinin bir süre imam evi olarak kullanıldığı bilinmektedir (KK78). Tire'de bulunan Derekahve Ayazma Çeşmesi de hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için önemlidir. Günümüzde de şifalı olarak kabul edilen bu su, özellikle Hıdırellez Bayram'ında ziyarete gelenler tarafından şişelere doldurulup götürülmektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre götürülen bu evlerde çoğaltılarak içilmektedir (KK78). İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde Ortodoks Hristiyanlar için inşa edildiği bilinen bir şapel bulunmaktadır. Şapel önünde ayazma da vardır. Günümüzde Müslüman halk tarafından ziyaret edilen ve Müslüman bir erenin kerameti sonucu olduğu düşünülen bu ayazmanın suyunun şifa için içildiği görülmüştür. Binlerce yıllık geçmişe sahip olduğu düşünülen şifa uygulamaları, tabiat karşısında güçsüz olan insanoğlunun hayatta kalabilme mücadelesi için teşhis ve tedavi yolları geliştirmesi sonucu deneme ve yanılma yöntemi ile meydana gelmiştir. Tedavi uygulamaları kuşaktan kuşağa kültürel bir miras olarak sözlü aktarım vasıtasıyla varlığını sürdürmüştür.

Antik Dönem'de şifa tanrılarının, aziz ve azizelerin, rahiplerin şifa uygulamalarının Orta Asya'da şamanlar/kamlar tarafından devam ettirildiği görülmüştür. Bu uygulamalar günümüzde halk hekimliği, geleneksel tıp uygulamaları içerisinde değerlendirilmektedir. Bahsedildiği üzere tarihsel süreç incelendiğinde ilk halk hekimlerinin şaman/ kamlar olduğu görülmüştür. İslamiyet öncesi dönemde bedenî, ruhî ve aklî rahatsızlıklar yaşayan kişiler şamanlar, kamlar tarafından iyileştirilmiştir.

Şamanlar insanların maruz kaldıkları rahatsızlıklarının nedenini kötü ruhlara bağlamışlardır. Kötü ruhların hastalanan kişinin ruhunu alıp götürdüğünü ya da tabiat üstü varlıkların insanların bedenlerine girerek onların hastalanmasına sebep olduklarına düşünmüşlerdir. Bu sebeple transa geçerek hastalanan kişinin ruhunu muhtelif ayinler, emme, hastalığı canlı ya da cansız bir nesneye göçürme, ateş ve yıldırımdan yararlanma, cinli hastaların yüzüne üfleme ve tokmakla vurma, masaj yapma ya da vücuttan kan alma (Bayat, 2006: 254-269) gibi uygulamalar ve belli dinî/ büyüsel ritüellerle kötü ruhlardan almaya çalışmışlar yahut hastalığa sebep olan kötü ruhu kişinin bedeninden uzaklaştırmaya çabalamışlardır. Eliade bu durumu; ruhun kaybolması ya da kaçırılmasına bağlanan hastalıklarda, şaman ruhu arar, yakalar ve yeniden hasta kişinin bedenine sokar (Eliade, 2003: 27) şeklinde açıklamıştır.

Bu dönemde otacı/emci olarak adlandırılan şifacılar da bulunmaktadır. Bu hekimler kamların aksine bitki, hayvan ve maden kaynaklı ilaçlarla hastalarını tedavi etmektedirler (Bayat, 2010: 247). Ayrıca Antik Dönem'de olduğu gibi kutsal kabul ettikleri sular da bulunmaktadır. Bu suları hastayı iyileştirmek ya da kötü ruhlardan arındırmak için kullanmışlardır (Kalafat, 2010: 876). Bu uygulama senkretik bir şekilde İslam çatısı altında güncellenerek varlığını devam ettirmiştir. Şamanın şifa özelliği; derviş, eren, evliya gibi kutsal şahsiyetlere devredilmiş, halk hekimliği ise özellikle ocaklılar ve ocaklılardan el alan kişiler tarafından devam ettirilmiştir (Bayat, 2010: 123). Halk arasında bu kişilere; "iyi edici", " şifacı" gibi isimler verilmiştir. Bu kişilerin bedensel ve ruhsal pek çok hastalığı iyileştirdiği bilinmektedir. Bahsedilen bu şifacıların tedavi ettikleri hastalıklara dair; David J. Hufford "Halk hekimleri modern insanca bilinen tüm hastalıkları (siğiller, eklem iltihabı, sancı, cilt rahatsızlığı, kanser vb.) ve tıp bilimince tanınmayan hastalıkları da (kem göz, ruhi çöküntü, büyücü etkilerini) pratik olarak tedavi ederler" (Hufford, 2007: 79) şeklinde bilgi vermiştir.

Orta Asya kamlığının bugüne ulaşmış şekli olan ve Anadolu'nun hemen hemen her yerinde bulunan ocaklı adlı sağaltıcılar da dinsel-büyüsel yöntemlerle birlikte ilaçları da kullanarak sahip oldukları yetilere göre hastalıkları tedavi etmişlerdir. Her ocağın ayrı bir hastalığı tedavi ettiği bilinmektedir. Genellikle ocakların ziyaretlere yakın yerlerde olduğu, ziyarette yatan eren yahut evliyanın soyundan olduğu bilinmektedir. Burada asıl olan şey sağaltım yapacak olan kişiye bu yetkinin kan yoluyla geçmesidir. Fakat bu kesin bir kural değildir, şifa yeteneği olan kişilere ocaklı el verebilir böylelikle kendindeki gücü izinli olarak adlandırılan kişiye aktarabilir (Boratav, 2016:129).

İzinli halk arasında el almış kişi olarak adlandırılmaktadır. Bu uygulamanın günümüzde hâlâ devam ettiği görülmektedir. El verme ritüellerinin de sihirsel ve büyüsel uygulamalar ile yöreden yöreye değiştiği bilinmektedir. Örneğin; Aydın Nazilli ilçesinde derlenen kaynak kişi; "gelen kişi el almak istiyorsa bozuk demir paranın üzerine tükürürüm şifacı olarak, el almak isteyen kişi de bu parayı ve tükürüğü yalar ve şifa özelliği tükürük yoluyla ona da geçer" (KK65) şeklinde bilgi vermiştir. Şifacı, burada el verme ritüelini demir para üzerine tükürerek karşı tarafa aktarmaktadır. Demir kutsal ve tanrısal kabul edilmiştir ve iyi, kötü ruhların demir üzerinde yaşadığına inanılmaktadır (Erikan, 2018: 491). El verme ritüellerinde taş yalama, metal bıçak yalama, avuç içi yalama gibi farklı uygulamalar da yer almaktadır. Tükürük yararlı bakteriler açısından aşılama özelliğine sahip bir probiyatiktir. Şifalama yöntemlerinden biri olan tükürük aynı zamanda dinî geçiş törenlerinde büyüsel aktarım olarak da kullanılmaktadır. Antik Dönem'den başlamak üzere günümüze değin şifa uygulamaları ve mekânları benzer şekilde varlığını devam ettirmiştir.

Menderes Havzası, Bizans Dönemi sonrasında kutsal bir merkez olma hüviyetini kaybetmemiştir. Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı dönemde buralarda yoğun bir şekilde Türkmen nüfusunun varlığı söz konusudur. XIII. yüzyılda Menderes Havzası'nda Türk-İslam kültürünün doğuşuna imkân tanınmış ve bu dönemde, bölgede yoğun etkisi görülen Orta Asya inançları/gelenekleri ile İslamiyet'i sentezleyen Horasan erenleri, buralara yerleşmiştir. İslam'ın yayılması konusunda buralarda mücadele etmişlerdir. Şifa tanrılarının, aziz ve azizelerin, şamanların şifa uygulamaları da kutsal olarak kabul edilen şahsiyetler tarafından devam ettirilmiştir. Menderes Havzası'nda özellikle piskoposluk merkezlerinin ve şifa tanrılarının yoğun olduğu merkezlerde faaliyet göstermişlerdir. Kutsal şahsiyetler öldükten sonra da bu merkezlerdeki yatır ve türbelerin erene bağlı işlevinin şifa olduğu görülmüştür. Halk, erenlerin öldükten sonra da yardımlarının devam edeceğine inanmış ve bu kutsal şahsiyetlerin mezarlarının bulunduğu yerlere ziyaretler gerçekleştirmeyi sürdürmüşlerdir. Bu durum aynı zamanda Müslümanlar arasında atalar kültünün izlerini de göstermektedir. Aşağıda alan araştırmaları sırasında Menderes Havzası'nda şifa ile ilgili tespit edilen kutsal mekânlardan yatırlar ve türbeler sırasıyla verilecektir.

2.1.6. Kaşık Baba Yatırı

Fotoğraf 1.6. Kaşık Baba Yatırı'nda bulunan ve kutsal kabul edilen ağaç.

Kaşık Baba yatırı; Aydın ili, Karacasu ilçesi, Dereköy mahallesinde bulunmaktadır. Horasandan geldiği bilinmektedir. Halk arasındaki inanca göre konuşamayan çocuklar Kaşık Baba tarafından şifalanır. Konuşamayan çocuğa yatırın üzerinden alınan bir demir kaşıkla yemek yedirilirse çocuğun konuşacağına inanılır. Yine kekeme çocukların salyası, tükürüğü akıtılıp bu kaşıkla kesilirse çocuğun çok güzel konuşacağı inancı da vardır.

Köyün kadınları yataklarını ıslatan çocuklarını buraya getirip, ağaç kökünün altından üç sefer geçirerek bu durumun düzelmesi için dua etmektedir. Ayrıca köylüler, duaları kabul olduğunda bu alanda adak kesip, dağıtmaktadır. Yine köyün kadınları tarafından burada tavuk ya da horoz kesilerek pilavla beraber hayır amaçlı köylülere dağıtılmaktadır. Ağaç köklerine bez ve benzeri parçaların bağlanması geleneği bugün hâlen devam etmektedir. Türbede insanlar çocuklarının olması için dua edip, ağaçların köküne bez bağlamaktadır.

Yatırın yakınında iki ayrı parça halinde büyük çınar ağaçları bulunmaktadır. Son 4-5 yılda burada herhangi bir faaliyet yapılmamıştır. Ondan öncesinde her sene keşkek dövülüp, adaklar adandığı söylenmektedir. Burada ışık gördüğünü söyleyen insanlar da vardır.

Günümüzde yatıra dair anlatılar vardır fakat herhangi bir yapı bulunmamaktadır, sadece halk tarafından yatırın bulunduğu mevkii bilinmektedir. Yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Yatırdan geriye sadece çınar ağacının kaldığı söylenmektedir. Yatırın da çınar ağacının yanında olduğu bilinmektedir. Yukarıda çınar ağacının yer aldığı ve yatırın bulunduğu yerin fotoğrafına da yer verilmiştir.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Adem Yılmaz kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Günümüzde mahallede bir türbe yahut mezar yapısı mevcut değildir. Sadece bir çınar ağacı bulunmaktadır. Eski zamanlarda senede bir hayır yemeği veriliyormuş fakat şu anda öyle bir gelenek yoktur. Büyüklerin anlattıklarına göre; Kaşıkçı Dede kerameti ile ünlü bir zattır. Bir gün bir semerci kavak ağacı kesmeye gelir ve kavağın başına çıkar. Nacağı (baltayı) ağaca vurmak ister ve ağaçtan aşağı düşer. İkinci defa nacağı alır ve tekrar ağacın başına çıkar, tam ağaca vuracakken tekrar aşağı düşer. Üçüncü kez nacağı aldığında ise bir el bu semerciyi alır ve 1,5 km ötede yer alan harmanlığa fırlatır ve o semerci Kaşıkçı Baba'nın kerametini görür…" (KK8). Kaşık Baba Yatırı anlatısında ağaca yüklenen kutsallığın temelinde de ağaç kültü bulunmaktadır.

2.1.7. İbirik Dede Yatırı

Fotoğraf 2.7. Aydın ili, Sultanhisar ilçesi, İbir Dede Yatırı.

İbirik Dede Yatırı; Aydın ili, Sultanhisar ilçesinde yer almaktadır. Yatır, Nysa Antik Kenti'nin 2 kilometre mesafede bulunmaktadır. Şarap Tanrısı Dionysos'a yakın olması ve bu kutsal şahsiyetin de şarap yapması dikkat çekicidir. Hristiyan bir tanrıya ait olduğu düşünülen özelliğin, Müslüman bir erene aktarıldığını düşünmek mümkündür. Çünkü İslamiyet'te şaraba yer yoktur ve haram olarak kabul edilmektedir. Ayrıca halk tarafından yatırın yönünün kıbleye dönük olmadığı da teyit edilmiştir (KK8).

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bakımsız olduğu görülmüştür. Yatırın ön tarafında bir ocaklık bulunmaktadır. Yatırın çevresi taşlarla çevrelenmiş, toprak mezar şeklindedir. Yatırın baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Dede'ye dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Yatırın baş kısmında ağaç da bulunmaktadır. Ağaçlara çaput bağlanmamaktadır, belli gün ve gecelerde yatır ve çevresinde mum yakıldığı bilinmektedir.

Rivayete göre; İbirik Dede'nin büyük bir üzüm bağı varmış ve burada üzüm yetiştirirmiş. Yetiştirdiği üzümlerden de şarap yapar halka dağıtırmış. Bu şarapların dertlilere deva olduğu söylenmektedir. Konuya dair kaynak kişi şu şekilde bilgi vermiştir; …Bizim İbir Dede'nin zamanında bu mezarın olduğu yer kendi bahçesiymiş şarapçıymış. Bu kendi bağında yetiştirdiği üzümleri şarap yaparmış geçimini böyle sağlarmış ama bunları yaparken de fakir fukarayı sürekli gözlemekle, fakir fukaranın hakkını yememekte bunun gibi çok şeyler bize kulağımıza geldi. Bu şarabı içen şifa alır gidermiş, ilaçmış yani burada dede için yıllarca şarap hayır olarak dağıtanlar da vardı... (KK9).

2.1.8. Eren Dede Yatırı

Fotoğraf 2.8. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Yaylalı mahallesi, Eren Dede Yatırı.

Eren Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Yaylalı mahallesinde yer almaktadır. Hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur, Haçlı ordusuna karşı savaşan Horasan erenlerinden olduğu söylenmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre Eren Dede; hayvanlara şifa yapmakta ve hayvanları iyileştirmektedir. Aynı zamanda yatırdan enerjitik olarak el alıp hayvanlara şifa yaptığını söyleyenler de vardır (KK55).

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Halk tarafından yatırın yönünün kıbleye dönük olmadığı teyit edilmiştir Yatırın etrafında herhangi bir mezar yapısı bulunmamaktadır. Buradaki köylüler tarafından yatırın etrafının demirlerle çevrelendiği görülmektedir. Yatırın üzerinde herhangi bir mezar taşı da bulunmamaktadır. Çevresinde pek çok meşe ağacı vardır. Düz yeşil bir zemin üzerindedir. Eskiden etrafı taşlarla örülüyken daha sonra burası bir kişi tarafından restore edilmiştir ve üzerine de "Eren Dede" diye mezar taşı yapılmıştır. Hemen hemen normal bir mezar boyutundadır. Beton bir zemin üzerine sanduka konulmuştur. Yatır ve çevresinde dedeye dair bilgi veren herhangi bir yazı bulunmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Kezban Yıldız kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir;

"Köyümüzde eren dede yatırımız var. Benim nenem oradan rüyasında el almış sadece hayvanlara bakardı hayvan hekimi gibi. Hastalandığı zaman hayvandan anlardı. Çağırırdık yakma derlerdi. Tepesini ısıtırdı demire tepelerini yakardı iyileşirdi hayvan. Hayvan sıcağı ilkten hissetmiyor bu kızgın demirin ucunu tutarken hayvan dinliyor sonra en sonunda hayvan hissettiği zaman bir sıçradı mı ondan sonra iyileşir. Ondan sonra bir de kulağını keserler kan tutar iyileşir başka hiçbir şey ilaç şu bu kullanılmazdı. Kan tutması kanı çırptın mı çivdirir. Biraz kan akıttın mı iyileşir hayvan karnı şişer debelenmeye başlar böyle ucu yenmedik taze ot yediği zaman kan yapar kan tutar. Hayvan hiç varmamış mesela senin hayvan varmış ordu otları yemiş. Hayvanların bazı kulağını kestin mi bunlar bir iyi oluyordu hala oluyor. Sonra eren dede götürürüz üç kere gezer hayvan iyileşir…"(KK5).

2.1.9. Dedeler Yatırı

Dedeler Yatırı; Kuyucak ilçesi, Yeşildere mahallesinde yer almaktadır. Yatır hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Yöre halkının yatıra dair bilgisi, dedenin gerçek bir eren olduğu ve ziyaret eden kişilerin dileklerinin kabul olduğudur.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın çevresi taşlarla çevrilmiştir. Yatırın baş taşı ve ayak taşı yoktur. Bakımsız bir yatır olduğu görülmektedir. Yatır ve çevresinde yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Etrafında ağaçlar vardır fakat çaput bağlanmamaktadır. Gelen ziyaretçilerin mum yaktığı görülmüştür.

Kuraklık zamanlarında dede sık sık ziyaret edilmekte ve yatırın çevresinde yağmur duası yapılmaktadır. Aynı zamanda kaynak kişilerin anlattığına göre; nazara yakalanan kişiler de bu yatıra gelmekte, ellerini mezar üzerine koymaktadır. İnanışına göre ölen kişinin enerjitik gücü hâlâ devam etmektedir. Gelen hasta kişilerin bu türbede şifa bulduğuna inanılmaktadır (KK6).

Köy halkından edinilen bilgilere göre nazar değmesinin köydeki karşılığı "göz inmesi"dir. Köyde çeşitli nazar uygulamaları bulunmaktadır. Geleneksel inanışa göre nazar değmesini önlemek için yatırın yakınından ölü bir kaplumbağa bulunur en verimli sebzeliğin olduğu yere veya bir ağaca asılır. Yine nazar değmemesi yahut nazarı önlemek, engellemek için domuzun azı dişi ağaçlara, evin önüne, bahçeye bağlanır. Ayrıca nazar değdiği düşünülen kişiye, yatırın yanında şaman uygulaması olarak da bilinen kurşun dökülmesi ve tütsü yakılması da halk arasındaki yaygın inanışlar arasındadır (KK6). Bir diğer geleneksel uygulama ise yatırda "çıtlık oyulması"dır. Kutsal kabul edilen çıtlık ağacının oyulması ile bu nazar değmesi, göz inmesinin engellenebileceği inancı köy halkı arasında yaygın bir inançtır. Köylü çıtlık ağacından yapılmış bir tür nazarlık kullanarak göz inmesinden kendini koruduğuna inanmaktadır. Bu nazarlık hayvanların boynuna da asılmaktadır. Yine köylüler tarafından üzerlik otu da yakılmaktadır. Fakat bu nazardan korunmak için değil hayır içindir. Yatır ve çevresinde de üzerlik otu yakıldığı bilinmektedir.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Necip Doğan, kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; Köyde Dedeler adıyla anılan bir türbe bulunmaktadır. Köylüler yaz mevsiminde özellikle kuraklık zamanlarında yağmur duası yapmaktadırlar. Dede nazara çok iyi gelir, ellerimizi kaparız mezarın üstüne yükümüzü bırakırız, iyileşir döneriz… (KK6).

2.1.10. Sülüklük Yatırı

Sülüklük Yatırı; Bozdoğan ilçesi, Hisar mahallesinde, Kale mevkiinde bulunmaktadır. Halk arasında genellikle bu yatıra, "Kale Dedesi, Hisar Dedesi yahut Sülüklük Dedesi" dendiği bilinmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; dedenin yatırına yakın bir su havuzu varmış

ve hasta olanlar; bronşiti, romatizması, siğili, sivilcesi bu dedenin suyu ile yıkanır, bazıları da dedenin suyundan evlerine götürürlermiş. Kaynak kişiler böylelikle buraya gelen dertlilerin, hastaların şifalandığına inanmaktadır. Aynı zamanda eskiden burada sülükte çok olurmuş, sülükle de şifa yapıldığı anlatılmaktadır (KK55).

Günümüzde yatırın olduğu yerde bir mezar kalıntısı bulunmamaktadır fakat bir kaynak suyu bulunmaktadır. Aynı zamanda suyolunun hemen başında kurumuş bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağaca yöre halkı tarafından dilek ağacı denilmektedir. Bulunduğumuz alan eski mezarlarında bulunduğu çok eski bir yerleşim yerine ait olduğu anlaşılan bir yerdir.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Ahmet Güzel, Günnur Güzel ve Ayşe Kesir kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Çıkardık dedeye hep beraber mahalle toplanıp beylik yapmaya gelirdik. Dedenin adını bilmeyiz. Kaleye gideceğiz biz, dedeye gideceğiz biz derdik. Adı Kale Dedesi kaldı o zamanlardan. Sülüklük dedesi de denirdi. Çocuk için, hastaysa şifalanmak için niyazlanır, nezir bağlar giderdi. Bazılarının duası kabul olurdu ama olmayan da olurdu. Bazen yanıyor ışık, dedenin ışığı yanmış derlerdi eskiden…" (KK59).

"Dedenin çocuğum bir havuz vardın su çıkardı, onu suyunu arıtırlardı, temizlerlerdi, orda gelip giden orda sudan içerdi. Bu su şifalı suydu içen doğrulur giderdi. Yıkanan bilmiyorum, evine götürüp de yıkayan olurmuydu. Yalnız siğil mivil olan ayağında siğil çıkan şu bu olan, yarası beresi olan birkaç kişiler gelirler giderlerdi. Sivilcesi aknesi olanlar gelip burada şifa bulurdu, gelirler su ile yıkarlardı gidelerdi su götürürlerdi şişelerle. Yıkayalım derlerdi. Orada hediyesini dedenin ruhu için okurlar üflerler namazını kılıp giderlerdi. Bazısı kabul oldu benim dileğim şükür geçti derdi. Bazısı yapmaz. Biz burada ışıkta çok gördük…" (KK60).

"Buranın romatizma olsun ne bileyim öksürük, bronşit onlara her şeye iyi geliyorlarmış. Bu suyun iyi geldiğini söylüyorlar. Yaşlılar büyüklerimiz hep. Hatta ben şahit olmuştum. Üç kişi bu mahalleden geldiler doldurdular. Daha sonrada biz gelenlere tavsiye ettik. Ben kendi annemi getirdim. Astım, bronşit. İçti çok şükür iyi yani Allah'ın şifası da bilmiyorum. Bu sudan sonra iyileşti. Burada sülük şeyi varmış, pınar varmış onlar çok eskilerden kullanıyorlarmış…" (KK61).

2.1.11. Zülfikar Dede Yatırı

Zülfikar Dede Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Kavaklı mahallesinde yer almaktadır. Zülfikar Dede'nin Horasan ilinden geldiği ve buraya yerleştiği anlatılmaktadır. Kaynak kişiler bu dedenin şifacı bir dede olduğunu söylemekte ve göz nazarıyla hastaları iyileştirdiğine inanmaktadır. Nazilli yöresinden pek çok kişinin de rüyada dededen el aldığı söylenmektedir ve el alan kişilerin şifa uygulamaları devam etmektedir (KK67). Gelen ziyaretçilerin genellikle kadın olduğu görülmektedir. Yatırın üstünün daha önce kapatılması istenmiş fakat üç kere yapılmasına rağmen yatırın üstü kapanmamış, sonrasında dede istemiyor diye düşünmüşler ve üstünü açık bırakmışlardır.

Günümüzde yatır ziyaretleri devam etmektedir. Yatırın etrafı taşlarla çevrili ve bakımsızdır. Yatırın baş ve ayak taşı bulunmamakta ve çaput bağlanmamaktadır. Eski zamanlarda gelen ziyaretçilerin mum yaktığı bilinmektedir. Yatır ve çevresinde dedeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası bulunmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Bunun isminin Zülfikar olduğunu duydum. Öyle diyorlar. Herkes bilmiyor. Ben kitaplardan araştırdım okuduğuma göre Zülfikar. Arkeologlar geldi buraya esas ben onlardan öğrendim. Bu dede kolera hastalığını iyi ediyormuş. Köyümüzden buraya sürekli insan geliyor. Buraya hayır dua ediyorlar. Burada hayır ediyorlar. Kadınlar gelir daha çok. Burada börek dökerler. Kurban kestiklerini görmedim. Buranın üstünü fark ettiysen hep açık, kaç sefer benim bildiğim üstü yapıldı. Üç gün dayanmıyor hemen yıkılıyor. Bunu yaptıran bizim babamız halasının eşi vardı. Devamlı onlar bakıyorlardı. Tokgöz diyorduk burada eski bir bakkal vardı. Onun hanımı vardı Gülbahar onlar bakıyordu buraya devamlı yaptırıyorlardı üstüne, o devamlı göçüyordu. Üstü hiç olmuyor bunun. Bu bir gerçek. Bunu yapsa dahi yine göçer bu. En son bak bu şekil yaptılar bıraktılar…" (KK62).

2.1.12. Muslubaba Dedesi Yatırı

Fotoğraf 2.9. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akseki mahallesi, Muslubaba Dedesi Yatırı.

Muslubaba Dedesi Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akseki mahallesinde yer almaktadır. Halk arasında bu türbe tekke adıyla da anılmıştır. Genel olarak bebek düşürenler ya da bebeği ölenler bu yatıra gelir ve bebeklerini buraya gömerlermiş ve tekrar çocuklarının olması için dua ederlermiş (KK68). Dedenin çok eski tarihlerden beri burada olduğu bilinmektedir fakat hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

Günümüzde yatır hâlâ ziyaret edilmektedir. Etrafı taşlarla çevrilir, bakımsızdır. Baş kısmında büyük bir ağaç vardır, çaput da bağlanmıştır. Mezarın toprak mezar olduğu görülmüştür. Baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Halk tarafından yatırın yönünün kıbleye bakmadığı teyit edilmiştir. Perşembe akşamları burada mum ve kandil yakıldığı bilinmektedir.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Şerife Kamer kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Bak çocuğum kadınlar bebeklerini buraya gömdükten sonra bir taş alır, yatırın üstüne koyar, türbenin etrafında üç kez döner ve dua ederler çocuklarının olması için. Duası kabul olan taşın altına bakar karınca görürse tamam duası kabul oldu, hemen kurban getirir keser. Yılan, çıyan, kuyruklu çıkarsa o dua battı, çocuğu olmayacak demektir..." (KK85).

2.1.13. Suluköy Yaranı Yatırı

Fotoğraf 2.10. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Sırma mahallesi, Suluköy Yaranı Yatırı.

Suluköy Yaranı Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Sırma mahallesinde bulunmaktadır. Türbenin asıl adı bilinmemektedir. Fakat kaynak kişiler, türbenin bir kadına ait olduğunu söylemektedir. Türbe üzerinde Osmanlı Dönemi'nden kalan pek çok para tespit edilmiştir. Burada yatan kişinin, sarı saçlı olduğu belirtilmiştir. Özellikle civar mahallelerden bu türbeye şifa için gelindiği bilinmektedir. Başında bir adet pınar ağacı bulunmaktadır ve bu ağaca gelenler kendi kıyafetlerinden bir parça kesip çaput bağlamıştır. Aynı zamanda düşük yapan kadınların ceninlerinin dualarla buraya gömdüğü bilinmektedir.

Günümüzde yatır hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbenin etrafı taşlarla çevrilidir, bakımsızdır. Toprak mezar olduğu görülmektedir. Yatır bir orman arazisi içerisinde yer almaktadır. Etrafında ağaçlar bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamaktadır. Mezarın baş taşı bulunmaktadır. Mezar taşı üzerinde herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca yatır hakkında bilgi veren bir bilgi levhası da yoktur. Kaynak kişilerin anlattığına göre bu yatırda da ışık görülmektedir. Belli günlerde mum yahut kandil de yakılmaktadır.

Suluköy Yaranı Yatırı'na dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; Türbemizin çevresinde altı türbe bulunmaktadır. Bu türbeler sırasıyla; Köybelen, Yaranöbüzü, Çobantepesi, Kadiryurdu, Çaputlu, Tırapızalan'dır.

"…Eskiden dedelerimiz bu türbeleri sırasıyla gezer, yağmur duası yaparlardı. Her sene ikişer kere gidilmektedir. Orada kan akıtırız, pişiririz ve dağıtırız. Buralara genelde şifa için geliyorlar. Fıtık hastalığı iyi oluyor türbelerde. Bebeği ölenlerin bebekleri de buraya gömülüyor…" (KK95).

2.1.14. Menengiç Dede Yatırı

Fotoğraf 2.11. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Menengiç Dede Yatırı

Menengiç Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesinde bulunmaktadır. Dedenin kim olduğuna dair ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat kaynak kişiler, dedenin burada şehit düştüğünü, bu sebeple de mezarının bu bölgeye yapıldığını söylemektedir. Yöre halkı bazı geceler, yatırdan ayak seslerinin geldiğini anlatmaktadır. Bu türbede ışık gördüğünü söyleyenler de çoktur. Aynı zamanda yatırın sağ köşesinde dede tarafından çıkartılan şifalı bir su olduğuna inanılır. Zamanında o sudan içen hastaların şifa bulduğu söylenmektedir. Fakat şu anda böyle bir çeşme yoktur.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, fakat bakımsızdır. Yatırın etrafı taşlarla çevrilidir. Yatırın baş taşı ve ayak taşı bulunmaktadır fakat taşın üzerinde herhangi bir yazı

yoktur. Yatırın başınca menengiç ağacı bulunmaktadır ve kutsal olarak kabul edilmektedir. Burada da ağaç kültü izlerine rastlanmaktadır. Eski zamanlarda dualardan sonra ziyaret eden kişilerin bu ağaçlara çaput bağladığı söylenmektedir (KK56). Fakat şu anda çaput bağlanmamaktadır. Yatır ve çevresinde yatırı tanımlayan bir levha da bulunmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Anam anlatırdı, dede bir gün burada sopasını vurmuş yere su çıkarmış, bu suya pınar suyu denir. Bu yatırın başındaki suyu içenin hastalığı su gibi akar gidermiş. Euzu Besmele çekip içilir su, eve götürenler de çokmuş…" (KK51).

2.1.15. Güven Baki Piri Dede Yatırı

Fotoğraf 2. 12. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kızıldere mahallesi, Güven Baki Piri Dede Yatırı

Güven Baki Piri Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kızıldere mahallesinde bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından Tekke Dede adı ile anılmıştır. Bu dedenin Eren Dağı'na doğru gidip geldiği söylenmiştir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; yatır hasta çocuğu olan anneler tarafından ziyaret edilmekte ve çocuklar yatırın yakınında bulunan mağarada uyutulmaktadır. Uyandıktan sonra da çocukların iyileştiğine inanılır.

Antik Dönem'de ve Orta Asya'da da mağaraların kutsal kabul edildiği ve şifa uygulamalarının bu mağaralarda gerçekleştiğinden bahsedilmişti. Menderes Havzası'nda da bu uygulamanın devam ediyor olması mağara kültünün bugünkü izlerini göstermekte, inanç ve uygulamaların eklektik bir şekilde devam ettiğine delil teşkil etmektedir.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, bakımsızdır. Yatırın çevresi eskiden taşlarla çevrilidir, fakat daha sonra mermer mezar yapılmıştır. Mezarın baş taşında, "Güven Baki Piri Dede Ruhuna Fatiha" yazmaktadır. Ayak taşı da bulunmaktadır. Yatır hakkında bilgi levhası bulunmamaktadır. Yatırın başında ağaçlar bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamaktadır. Eski zamanlarda perşembe geceleri mum yakıldığı bilinmektedir. Halk arasında mum yakmak da "çırağı uyandırmak" olarak adlandırılmaktadır.

Yatıra dair bilgi veren kaynak kişi; "…Buraya çocuğu hasta olan kadınlar gider, yukarda Oyuk Baba var oraya askerler gider. Hepsi farklı bu dedelerin. Buraya gelen kadınlar hasta çocuklarını türbenin yanında ya da ötede mağara var orada uyutur, gelen çocuklar şifa bulur giderdi…" (KK73) demiştir.

2.1.16. Büyük Baba Yatırı

Fotoğraf 2.13. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Büyük Baba Yatırı.

Fotoğraf 2.14. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Büyük Baba Yatırı.

Büyük Baba Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesinde bulunmaktadır. Bu dedenin Horasan'dan geldiği ve buraya yerleştiği bilinmektedir. Ne zaman ve nasıl vefat ettiği bilinmemektedir. Halk arasında şifacı bir dede olduğu bilinir. Gelenler de bu yatırda şifa bulduklarına inanırlar (KK80).

Yatır günümüzde hâlâ sıklıkla ziyaret edilmektedir. Oldukça bakımlı olduğu görülmüştür. Bir mezarlık içerisinde yer almaktadır. Yatırın ilk hâlinin taşlarla çevrili olduğu bilinmektedir. Sonrasında yenileme çalışması yapılmış ve yatır günümüzdeki yapı şeklini almıştır. Yatır, bir oda içerisinde yer almaktadır. Yatırın dışı mavi renge boyanmıştır. Mezarın baş ve ayak mezar taşı bulunmaktadır. Yatırın üzerine yeşil bir örtü örtülmüştür. Mezar şekli sandukadır. Başında herhangi bir ağaç bulunmamaktadır ve çaputlara da rastlanmamıştır. Yatıra dair herhangi bir bilgilendirme levhası bulunmamaktadır.

Kaynak kişilerin söylediğine göre bu yatırda ışık gören pek çok kişi vardır fakat bu ışığın herkese görünmeyeceği de özellikle vurgulanmaktadır.

2.1.17. Küçük Madran Dede Türbesi

Fotoğraf 2.15. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Küçük Madran Tepesi, Küçük Madran Dede Türbesi.

Küçük Madran Dede Türbesi; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Küçük Madran Tepesi'nde yer almaktadır. Küçük Madran Dede hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; genellikle ziyaretçiler bel rahatsızlıklarının geçmesi için, askere sağ salim gidip gelmek için, çocukları olması için ya da kısmetleri açılsın diye gelmektedirler. Türbe orta derecede bakımlıdır. Türbenin üzeri kapalı değildir ve etrafı duvar ile çevrelenmiştir. Türbe toprak mezardır, baş ve ayak taşları bulunmaktadır fakat herhangi bir yazı yoktur. Türbenin yanında küçük bir mezar da vardır. Bu mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir. Ayrıca türbe ve çevresinde türbeye dair bilgi veren bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Türbe de belli gün ve gecelerde mum yakılmakta ve adaklar adanmaktadır. Duası kabul olanların ise adağını getirip türbeye sunduğu bilinmektedir. Türbe ve çevresinde birkaç çaput görülmüştür.

Derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Bak kızım, bunlar üç kardeşmiş bir savaşa katılmışlar üçü de ölmüş. Bu en büyükleriymiş buradaki, Küçük Madranda ki ortancaları, Büyük Madran'da ki küçük kardeşleri. Bunlar savaşta kalmışlar

burada savaşta şehit olmuşlar. Fakat ne zaman şehit olduğunu bilmiyoruz artık. Yani mesela askere gitmek için, askerden sağ salim dönmek için, çocuğum olsun diye, kısmetim açılsın diye, yağmur duası da yapıyorlar yağmur yağsın diye. Buraya genellikle Arnavutluklar ve Aleviler geliyorlar ve onlar kurban kesiyorlar. Etrafında genelde hep meşe ağaçları var. Buraya türbe denmez burası daha eskiden olduğu için büyükler buraya yatır diyor. Aynı bu çıkartmada kalktılar görenler var yani. Başka yerlerden geldi. Birde koca Madrada var. Koca Madrada aynı bu tarafa gittiler ışıklarla gören çok, savaş döneminde…" (KK143). Görüldüğü üzere Küçük Madran Dede'nin bir ordu komutanı yahut subay olduğu bilinmektedir. Yukarıda bahsedilen Madran Dede hakkında bilgi veren kaynak kişiler; Büyük Madran Dede'nin iki kardeşi daha olduğunu söylemektedirler. "Bu kardeşlerden biri, Alamut Alevilerinin kullanmış olduğu Çatma Mezarlığı içerisinde, Küçük Madran Tepesi'nde yer alan Küçük Madran Dede ve Sarılar Dedesi'dir." Küçük Madran Dede Türbesi çevresinde konuştuğumuz kaynak kişiler ise Küçük Madran Dede'nin üç kardeşi olduğunu söylemektedir. Rivayete göre; "…Küçük Madran Dede, bir gece bel rahatsızlığı olan bir kadının rüyasına girer ve kadın uyandığında hareket eder, belindeki ağrının tümüyle geçtiğini hisseder. Bu rivayet halk arasında dilden dile dolaşmaya başlar…" (KK143).

2.1.18. Yol Dede Türbesi

Fotoğraf 2.16. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesi, Yol Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.17. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesi, Yol Dede Türbesi.

Yol Dede Türbesi; Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesinde yer almaktadır. Dedenin asıl adı bilinmemektedir. Yol kenarında bulunduğu için Yol Dedesi dendiği düşünülmektedir. Türbe yoldan geçenlerin uğrak mekânıdır. Belirli dönemlerde keşkek vb. hayırlar verildiği söylenmektedir. Dedenin yaşarken insanlara pençe atarak şifa yaptığı anlatılmaktadır. Aynı zamanda yoldan geçen yabani hayvanları beslediği, onlarla konuştuğu kaynak kişiler tarafından verilen bilgiler arasındadır. Günümüzde hâlâ yabani hayvanların türbeye geldiği ve bu türbe çevresini mekân tuttukları bilinmektedir. Ayrıca yoldan geçen ziyaretçilerin türbeye taş attığı da görülmüştür.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bakımsız olduğu görülmüştür. Yol kenarında olması sebebiyle gelen yolcuların dinlenmek için durduğu bir noktadır. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarın baş taşı vardır, ayak taşı yoktur. Baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Türbe çevresinde de dedeye dair herhangi bir bilgi panosu yoktur. Eski zamanlarda Yol Dedesi'ne hayır yemekleri verilmektedir. Fakat son zamanlarda hayır yemeklerinin verilmediği söylenmiştir. Gelen ziyaretçilerin türbe çevresine çaput bağladığı görülmüştür fakat gelenler mum yakmamaktadır.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Buradan gelen geçen eskiden hep taş atardı, bizler artık taş atılmasını engellemek için muhtara söyledik ve muhtar bir duyuru yaptı sonrasında taş atılmadı. Bu dedenin yol kenarında olması sebebiyle gelen geçen yolculara yardım ettiği ve onların duasını kabul ettiği söylenmektedir. Aynı zamanda bu dedemiz yaşadığı dönemde hep hayvan beslermiş. Şimdi de bizler görüyoruz ki yabani hayvanlar tilkisinden kurduna kadar bu türbenin çevresine geliyor büyüklerimiz bu hayvanların türbeyi koruduğunda söylemektedir. Hayatına dair çok bir bilgimiz yok ama hayvanları çok sevdiğini ve onlarla dostluk kurduğunu biliyoruz…" (KK135).

2.1.19. Kız Dede Türbesi

Fotoğraf 2.18. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey Mahallesi, Kız Dede Türbesi.

Kız Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesinde bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından verilen bilgilere göre; türbede yatan kişi bir kızdır ve yolcudur. Bu civardan geçerken burada vefat etmiş ve türbesi de buraya yapılmıştır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; bu kız cin vb. varlıkları görür, onlarla konuşur ve onları hizmetinde çalıştırırmış. Öyle ki kalabalık bir ordu gibi gezdiğini söyleyenler vardır (KK133).

Kız Dede Türbesi günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, bakımsız olduğu görülmüştür. Türbenin dış cephesi yeşil renktedir ve duvarla örülmüştür. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır, sanduka mezarının baş ve ayak taşları yoktur. Mezarın üzerinde yeşil bir örtü bulunmaktadır. Mezarın başında kırmızı bir tülbendin bağlandığı da görülmüştür. Türbenin çevresinde türbeye ve Kız Dedesi'ne ait herhangi bir bilgi levhası yoktur. Türbenin etrafında ağaçlar bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamıştır. Gelen ziyaretçilerin mum yaktığı da bilinmektedir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…benim nenem anlatırdı, bu kız dedesi bekâr ölmüş, bir cin ordusu varmış onlarla gezermiş fakat kimseye bir kötülüğü olmazmış. Cin rahatsızlığına tutulanlar bu türbeye geldiklerinde rahatlarmış. Bir komşumuz vardı, sürekli kırklara karıştığı, üç harflilerin bunu dövdüğü, her yerinin mosmor olduğu anlatılırdı. Bu da o türbeye gidince rahatlarmış. Türbenin türbedarı dededen el almış, cinlenmiş gelen hastaları burada dövüyormuş ama bildiğin dövmek değil şifalamak için dövmekten bahsediyorum…" (KK134).

2.1.20. Hacı Abdullah Dede Türbesi

Fotoğraf 2.19. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.20. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi.

Hacı Abdullah Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesinde yer almaktadır. Türbe girişinde yer alan kitabede Hacı Dede'nin Hz. Muhammed'in türbedarlığını yaptığı ve Kadiri şeyhi olduğu yazmaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe yeşil renktedir, içerisinde bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka kıbleye dönük vaziyettedir ve üzeri yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Sandukanın baş taşı bulunmaktadır, ayak taşı yoktur. Fakat baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Türbeye dair herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Türbenin gayet bakımlı olduğu görülmüştür. Türbe dışarısında ağaçlar bulunmaktadır. Fakat çaput bağlanmamıştır. Perşembe ve cuma günleri gelen ziyaretçiler tarafından mum yakıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda türbe içerisinde namaz kılan ve tesbih çeken ziyaretçilerde vardır.

Yöre halkı dedenin kimseyi boş çevirmediğini, safiyane bir kalp ile gelen her kim olursa, dileğinin kabul olacağını söylemektedir. Hacı Abdullah Dede'nin şifacı bir dede olduğu bilinmektedir. Şifayı genellikle otlar ile yaptığı söylenmektedir (KK107). Aynı zamanda kerametli bir dede olduğu da kaynak kişiler tarafından verilen bilgiler arasındadır. Dedenin türbesinde ışık gören kaynak kişiler bulunmaktadır.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında; Ali Eşsiz ve Mehmet Dinçer kaynak kişi olarak türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Burada Abdullah dedemiz dinî yönden kendini yetiştirmiş bir insan olarak tanınıyor, Zamanında çoluk çocuğu olmayan insanlara o günün şartlarında kendine ilmine göre ilaç yapmıştır. Mutlaka, el feneri gibi böyle bir ışıkla ilerde bir dedemiz daha var, karşı tepede bir dedemiz daha var. Tabii bizim kendi aralarında gelip gittiklerini, birbirlerini ziyaret ettikleri söyleniyor ve duyuluyor. Ben de bunu birkaç kere şahit oldum…" (KK107).

"Ben bazen görüyorum her zaman değil de. O tepede bir dere gibi bir şey var böyle böyle ulu bir ağaç. Buradan kalkıp da buraya gelinceye kadar…" (KK108).

2.1.21. Yaren Dede Türbesi

Fotoğraf 2.21. Aydın ili, Sultanhisar ilçesi, Yaren Dede Türbesi.

. Yaren Dede Türbesi; Aydın ili, Sultanhisar ilçesinde bulunmaktadır. Anadolu topraklarına Horasan'dan geldiği ve buralarda İslam'ı yaymak adına mücadele ettiği bilinmektedir. Derleme sırasında türbeye taş atıldığı ve renkli kumaşlardan çaput bağlandığı görülmüştür.

Yaren Dede Türbesi; günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, türbe ziyaretleri sırasında türbeye un saçanlar da vardır. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka

mezarların baş ve ayak taşı vardır fakat baş ve ayak taşlarında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Sanduka mezarların başlarına tülbent bağlandığı görülmüştür. Bahsedildiği üzere 2 adet mezar vardır ve birinin kime ait olduğu bilinmemektedir. Sanduka mezarların üzerinde yeşil bir örtü bulunmaktadır. Türbe ve çevresine çaput bağlanmamakta, belli gün ve zamanlarda mum yakıldığı bilinmektedir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Bu dedemiz şifacılığı ile ünlü bir dede. Neremiz ağrısa bu dedeye gelir, ağrıyan yerimizi mezarının taşına vurdururuz. Bu dedenin şifacı kardeşleri de varmış her biri bir yere dağılmış. Buralar hep şifa ocağı derdi nenem. Türbeye geldiğimizde çaput da bağlıyoruz büyükler paçavra kumaşı derlerdi. Her kumaştan alıyorsun oraya bağlayıp dua edip dönüyorsun. Eline gelen küçük taşlardan dua edip 3-5 türbeye atıyorsun. Yağmur duasına da kadın erkek karışık bir şekilde yine buraya geliyoruz. Diğer yörelerden farklı olarak keşkeği erkeklerimiz döver…" (KK148).

2.1.22. Karaca Ahmed Türbesi

Fotoğraf 2. 22. Aydın ili, Efeler ilçesi, Zafer mahallesi, Karaca Ahmed Türbesi.

Karaca Ahmed Türbesi; Aydın ili, Efeler ilçesi, Zafer mahallesinde yer almaktadır. Verilen bilgilere göre; Anadolu'dan Balkanlara kadar etkili olan bir Horasan ereni olarak

tanınmaktadır. Vakıf kayıtları ve belgelerde baba adı Süleyman, ana adı Sultan Ana olarak geçmektedir. Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir.

Karaca Ahmed'in hayatı incelendiğinde dervişlik öncesinde zevk ve sefa düşkünü bir hayat yaşadığı görülmüştür. Dervişlik yoluna girdikten sonra ise Hacı Bektaş Vilayetnamesi'nde ismi Anadolu erenleri içerisindeki gözcü olarak geçmektedir. Karaca Ahmet'in Şeyh Nurettin'in müridi olduğu bilinmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da olduğu süre zarfında Karaca Ahmed'in de Anadolu'da olduğu söylenmektedir ve Fatma Bacı'nın uyarıları sonucunda Karaca Ahmed Hacı Bektaş'ın yanına gitmiştir. Hacı Bektaş ile Karaca Ahmed'in karşılaşması sırasında yaşanmış olan kerametler Orta Asya inançlarını ve şaman geleneğini yansıtması bakımından önemlidir. Bazı kaynaklarda ise Karaca Ahmed'in 1371'li yıllarda yaşadığı ve bu sebeple Hacı Bektaş ile karşılaşmasının mümkün olmadığı söylenmektedir (Şahin, 1974: 14).

Günümüzde mezarının Üsküdar'da olduğu bilinmektedir. O dönemde Üsküdar'da kurmuş olduğu bir tekkede vardır. Tekke içerisinde pek çok mürit yetiştirmiş ve tekke kurduğu yerlerde şifa çalışmalarına da başlamıştır. Bir rivayete göre; dönemin önemli kişilerinden birinin de gözlerini tedavi etmiş ve bu tedavi sonrasında kendisine pek çok arazi vakfedilmiştir. Karaca Ahmed ismini Balkanlar'a kadar ulaştırmıştır. Balkanlar'da Aziz George ile benzetilmesi sebebiyle Hristiyan halk Karaca Ahmed'i çok sevmiş ve yabancılık çekmeden İslam'ı daha kolay bir şekilde benimsemişlerdir. Karaca Ahmed'in Hristiyanlar tarafından Aziz George ile özdeşleştirilmiş olması senkretik İslam anlayışına da bir örnektir.

Karaca Ahmed'in fetihler sürecinde Anadolu'nun pek çok bölgesini ziyaret ettiği ve bu ziyaretlerinde pek çok hastayı tedavi ettiği de anlatılmaktadır. Bu bölgelerde kurmuş olduğu tekkelerle Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına da katkı sağladığı bilinmektedir. Bir rivayete göre; Afyon civarında beylerden birinin akıl hastası bir kızını şifaladığı ve onu iyileştirdiği anlatılmaktadır. Beyin kızının şifalanması sonucunda ise beyin Karaca Ahmed'e arazi bağışladığı bilinmektedir (Bayar, 1991: 67-71).

Kayıtlarda Karaca Ahmed'in Saruhan Beyi'nin yanına yani Manisa'ya ve sonrasında Akhisar'a gittiği de belirtilmiştir. Yine kaynaklar incelendiğinde Karaca Ahmed'in yukarıda da bahsedilmiş olduğu üzere Hacı Bektaş'tan el aldığı ve Bektaşiliğe intisabı sonrasında Abdal Musa ile adını duyurduğu bilinmektedir (Bayar, 1991: 71). Karaca Ahmed üzerine Aydın'da çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Halk, Karaca Ahmed'in asıl isminin Karcı Ahmed olduğunu

ve yaz aylarında kar kadar soğuk su dağıttığını söylemektedir. Diğer bir rivayet ise Karaca Ahmed'in İstanbul'daki Karaca Ahmed olduğudur.

Türbe gayet bakımlıdır ve etrafında mezarlıklarda bulunmaktadır. Yine kaynak kişiler türbede ışık gördüğünü de belirtmiştir. Geniş bir yerleşim ağı kuran Karaca Ahmed Aydın'da bir zaviye de kurmuştur. Kurduğu zaviye zamanla Karaca Ahmed Mezarlığı'na dönüşmüştür. Girişte Karaca Ahmed tabelasında mekânın bir makam olduğu belirtilmiştir. Fakat Karaca Ahmed üzerine bir madde yazan Şahin çalışmasında, Karaca Ahmed'in; İstanbul, Afyon, Manisa, Aydın, Sivrihisar, Göynük, Makedonya'da yedi türbesi; Akhisar Karaköy, Eşme-Karaca Ahmed ve Manisa Horoz köylerinde üç makamı olduğunu belirtmiştir (Şahin, 1974: 14). Noyan ise çalışmasında Karaca Ahmed türbesinin bir yatır olduğunu ve yatırın çevresindeki Karaca Ahmed mezarlığının son zamanlarda Telli Dede de bulunan Asri Mezarlığa nakledildiğini söyler. Aynı zamanda Noyan, burada çok eski zamanlarda bir dergâh olduğunu ve dergâhın yıkılıp yanında yalnızca yatırın kaldığını belirtir (Noyan, 2002: 390).

Günümüzde hâlâ ziyaret edilen Karaca Ahmed adına Aydın'da bir Karaca Ahmed Mahallesi, Karaca Ahmed Mezarlığı ve türbeye bağlı Karaca Ahmed Camii bulunmaktadır. Türbe caminin hemen alt kısmında yer almaktadır. Türbenin etrafı duvarlarla çevrilmiş ve üstü açıktır. Türbe içerisinde yeşile boyanmış sanduka mezar yer almaktadır. Sanduka mezarın içerisinde köklenmiş bir ağaç da bulunmaktadır. Sanduka Mezarın üzerinde yeşil bir örtü vardır ve sandukanın baş taşı bulunmaktadır. Baş taşında bir tülbent sarılıdır ayrıca herhangi bir yazı mevcut değildir. Türbenin girişinde Karaca Ahmed'e dair bilgi veren bir bilgi levhası da yer almaktadır. Türbe içerisinde duvara gömülü bir vaziyette mumluk da bulunmaktadır. Gelen ziyaretçiler dualarını ettikten sonra mum da yakmaktadır. Türbe ve çevresinde ağaç bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamaktadır.

Türbe derlemeleri sırasında Karaca Ahmed Camii'nin imamı ile görüşmeler yapılmıştır. Cami imamı türbe ve çevresinde bilinmeyen varlıkların yoğun bir şekilde bulunduğunu ve buranın enerjisinin çok ağır olduğunu belirtmiştir. Bazı akşamlar türbeden ses geldiğini de söylemiştir (KK87).

2.1.23. İmam Baba Yatırı

Fotoğraf 2.23. Aydın ilinin Konuklu tepesinde, Paşayaylası, İmam Baba Yatırı.

İmam Baba Yatırı; Aydın ilinin Konuklu tepesinde, Paşa Yaylası'nda bulunmaktadır. Zirve bir noktada yer almaktadır ve arkasında Aydın Dağları bulunmaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; halk arasında İman Baba yahut İmanım Baba olarak anılmaktadır. Orta Asya topraklarından Anadolu'ya ilerleyen bir Türkmen Babası olarak bilinmektedir. Ne zaman yaşadığı ve asıl isminin ne olduğu bilinmemektedir.

Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde İmam Baba'dan bahsetmektedir. Eserde İmam Baba, "İman Dağı'nda İman Baba Sultan" şeklinde geçmektedir (Karaman, Dağlı, 2003: 173). Buradan hareketle İmam Baba yatırının isminin daha önceleri İman Baba şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda ünlü seyyah Evliya Çelebi, İman Baba'nın yanında, Alihan Baba Sultan Tekkesi, Kavak Baba Sultan, Madran Baba ve Bardaklı Baba'dan bahsetmiş ve "sırları aziz olsun" şeklinde dua etmiştir. Evliya Çelebi'nin o dönem içerisinde gezdiği ve gördüğü ziyaretgâhlar bunlardır.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın etrafı taşlarla çevrilidir ve bakımlı bir yatırdır. Mezar, mermerden yapılmıştır ve sanduka şeklindedir, üzerinde yeşil bir örtü bulunmaktadır. Yatır içerisinde yatırın sadece isminin yer aldığı "İmam Baba Türbesi" levhası

vardır. Sandukanın üzerinde silindir şeklinde baş mezar taşı bulunmaktadır fakat mezar taşının üzerinde herhangi bir yazı yoktur. Yatırın çevresinde ağaç bulunmamaktadır ve çaput bağlanmamaktadır. Eski zamanlarda ziyaretçiler tarafından mum ve kandil yakıldığı bilinmektedir. Yatır, türbe olarak tescillenmiştir. İman Baba şifa bulmak isteyenlerin ziyaret ettiği bir yatırdır. Yatalak olanların buraya geldiği ve ayağa kalkarak gittiği anlatılmaktadır (KK57).

2.1.24. Sadık Dede Türbesi

Fotoğraf 2.24. Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, Çakmak Mezarlığı, Sadık Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.25. Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, Çakmak Mezarlığı, Sadık Dede Türbesi.

Sadık Dede Türbesi; Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, Çakmak Mezarlığı'nda yer almaktadır. Halk arasında "Akçaköy Türbesi" olarak da bilinmektedir. Sadık Dede hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; iki kardeşi vardır, kardeşlerinin biri Babadağ Tepesi'nde bulunan Karababa Dede ile Başkarcı'da bulunan Eren Dede'dir. Bazı kaynaklarda "Eren Baba" olarak da geçmektedir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bakımlıdır, türbe içerisinde seccade, tülbent ve testiler vardır. Mezarı sanduka şeklindedir, üzeri yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Baş taşı ve ayak taşı mevcuttur. Dedenin Babadağ Tepesi'nde bulunan (Karababa), Başkarcı kasabasındaki (Eren Baba) ile kardeş oldukları, zamanın âlim-ermiş kişisi olduğu söylenmekte ise de kimliği hakkında geniş bilgi bulunamamıştır.

Kaynak kişilerin anlattığına göre; "…dede türbenin içerisinde yer alan testilerden abdest alır ve namaz kılarmış. Türbedar ne zaman ziyaret etse içeride su sesi duyar ve ışık görürmüş. Kaynak kişiler; türbenin genellikle hasta kişiler tarafından ziyaret edildiğini söylemektedir. Türbeye gelip şifa bulanlar sonrasında adak adadıkları kurbanlarını getirir keser ve halka dağıtırmış…" Eski zamanlarda bayramlaşma ziyaretlerinin de bu türbede yapıldığı söylenmiştir (KK165,166).

2.1.25. Sultan Sarı Baba Türbesi

Fotoğraf 2.26. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi, Sultan Sarı Baba Türbesi.

Fotoğraf 2.27. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi, Sarı Baba Türbesi.

Sultan Sarı Baba Türbesi; Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesinde yer almaktadır. Sultan Sarı Baba'nın asıl ismi ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Horasan ilinden gelmiş ve İslam'ın Anadolu topraklarında yayılması sürecinde mücadele etmiştir. Günümüzde türbenin bulunduğu yerde bir tekkenin olduğu da söylenmiştir ve Tekke mahallesinin de adını buradaki tekkeden aldığı bilinmektedir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Tekke Camii içerisinde yer almaktadır. 2012 senesinde restorasyon çalışması yapılmıştır. Türbe gayet bakımlıdır. Türbe içerisinde bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Mezarın üstü yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Türbe kıbleye dönük vaziyettedir. Türbenin baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Türbe ve çevresine çaput bağlanmamaktadır. Mum yakıldığı da görülmemiştir.

Bir rivayete göre; "…Sarı Sultan Baba meczup ve delileri şifalamaktadır. Eski zamanlarda köyde deli bir kadın vardır ve bu kadını Sultan'ın tekkesine getirirler. Sultan kadına benden istediğin nedir diye sorunca kadın; altın isterim, bana altın ver der. Bunun üzerine Sultan Sarı Baba kadına akıl verir, kadın sabah vaktine doğru iyileşir ve tekkeden ayrılır." (KK168). Kaynak kişiler de; kim ki aklını kaldırır, Sultan Sarı Baba'ya gelir, düzelir gider ifadelerini kullanmaktadır.

Yine kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "…Bu türbeye nenem derdi hep deliler gelirmiş, otururmuş. Etrafında dönermiş. Eski zamanda da bir deli kadını iyi etmiş bu dede, aklını kaldıran buraya gelirmiş, iyileşir gidermiş. Hala gelen çok, dua ediyorlar gidiyorlar ama şimdi çaput bağlanmıyor. Adağı olan tabi adağını getirir, dağıtır burada…" (KK169). Aynı zamanda yöre halkı Sultan Sarı Baba'nın davul ve zurna sesinden hoşlanmadığını söylemektedir. Bu sebeple tekke-türbe yakınında davul, zurna çalınmaz. Çalınırsa da halk bir uğursuzluk olabileceğini düşünür. Sel, deprem vb. farklı afetler görülmeye başlar. "…Benim oğlanın düğünü olacaktı, oğlana dedim ki davul zurna burada çaldırmayalım gerek yok dede rahatsız olur. Benim oğlan inanmaz dedeye, türbeye. Kızdı bana neyse dedim sustum. Hava güllük güneşlikti saat 18.00'a doğru davul tokmağı vurdu bulutlar toplandı, bir yağmur boşaldı gökten herkes hayretler içinde kaldı. Düğünümüz bozuldu, kapalı köy kahvemiz vardı artık gelen milletimizi oraya doldurduk ne yapalım. Oğlumda akıllandı, anne dediğin doğruymuş keşke başka mahallede yapsaydık dedi…" (KK168).

2.1.26. Helvacı Dede Yatırı

Fotoğraf 2.28. İzmir ili, Bergama ilçesi, Musalla mahallesi, Helvacı Dede Türbesi.

Helvacı Dede Yatırı; İzmir ili, Bergama ilçesi, Musalla bayırı olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. Bergama Asklepion'a yakındır. Şifa ocağı olarak bilinmektedir. Hayatına dair ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, bakımsız olduğu görülmüştür. Baş taşı bulunmaktadır fakat ayak taşı yoktur. Baş taşında da herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca yatıra dair bir bilgi levhası da yoktur. Yatırın etrafı demirle çevrelenmiştir. Demirlere çaputlar bağlanmıştır. Yatırda kandil ve mum yakılmamaktadır.

Bir rivayete göre Helvacı Dede yaptığı helvalarıyla meşhurdur. "Bir gün helva yapar ve evin hanımı beyinin bu helvayı çok sevdiğini söyler. Bunun üzerine Helvacı Dede hac vazifesinde olan ağabeyine sıcak helva götürür" (KK100). Benzer bir keramet örneği Aydın ili, Koçarlı ilçesinde bulunan Bilal Dede Türbesi'nde de anlatılmaktadır (KK104). Farklı bir varyantına da Tunceli Munzur Baba Yatırı'nda rastlanmaktadır. Diğer türbe ve yatırlarda genellikle kurban vb. adaklar verilirken bu türbede duası kabul olanlar helva dağıtmaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…biz bu yatıra duaya geliriz, isteklerimizi söylemeye geliriz. Duamız kabul olursa hemen helva yapar getirir ve yatırın çevresinde dağıtırız. Helva yapma sebebi de dede helvayı çok severmiş ve bu helvadan kim yese diyelim ki hasta şifasını bulurmuş bir de bu dede hep helva yapar dağıtırmış. Biz de ruhuna değsin diye helva yapıyoruz…" (KK105).

2.1.27. Hursinli Dede Türbesi

Fotoğraf 2.29. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Küçükdağlı mahallesi, Hursinli Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.30. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Küçükdağlı mahallesi, Hursinli Dede Türbesi.

Hursinli Dede Türbesi; Aydın ili, Karacasu ilçesi, Küçükdağlı mahallesinde yer almaktadır. Türbenin asıl adı Horasanlı Dede olarak bilinmektedir ve kayıtlarda da bu ismi geçmektedir. Fakat yöre halkı Hursinli Dede demektedir (KK78). Anadolu'da İslam'ı yaymak adına gelen ilk komutanlardan olduğu bilinmektedir. Buraya çoğunlukla sinir hastaları ve psikolojik sorunları olan kişilerin geldiği ve bu kişilerin şifalanarak gittiği söylenir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Genellikle akıl hastalığına tutulan kişilerin türbeyi ziyaret ettiği bilinmektedir. Türbe gayet bakımlıdır, dışı beyaz renktedir ve üzeri demir sac ile örtülmüştür. Türbenin içinde toprak mezar bulunmaktadır. Mezarın başında toprak testi vardır. Türbe kıbleye dönük vaziyettedir, baş taşı vardır, ayak taşı yoktur. Baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca türbe dışında türbeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi panosu da yoktur. Eski zamanlarda gelen ziyaretçiler tarafından türbeye çaput bağlandığı ve mum yakıldığı bilinmektedir. Günümüzde Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir.

Kaynak kişinin anlattığına göre; "eski zamanlarda "otrak kova" olarak adlandırılan bir kova varmış. Otrak kova her Perşembe ve pazar günü akşam ortaya koyulurmuş ve deliler gelip otrak kovanın tepesinde birleşirlermiş ve sonrasında Hursinli Dede ile birlikte Dedebağına uçup giderlermiş. Bu dedenin meczuplara özellikle gözüktüğü söylenmektedir." Yine kaynak kişinin

anlattığına göre; Küçükdağlı mahallesinde Ekrem Hoca isminde bir kişi vardır. Ekrem Hoca ne zaman Kuran okusa Hursinli Dede ışık olarak gelir ve sonrasında aksakallı, beyaz giyinmiş şekilde kendisine görünürmüş. Ayrıca yine anlatılanlara göre; dedenin mezarının başında bir toprak testi vardır ve dede perşembe geceleri gelip bu testiden abdest alırmış. Rahatsızlığı olan kişilerin bu testiden su içtiği ve sonrasında şifa bulduğuna da inanılmaktadır (KK115).

2.1.28. Ecik Dede Türbesi

Fotoğraf 2.31. İzmir ili, Bergama ilçesi, Alibeyli mahallesi, Ecik Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.32. İzmir ili, Bergama ilçesi, Alibeyli mahallesi, Ecik Dede Türbesi.

Ecik Dede Türbesi, İzmir ili, Bergama ilçesi, Göçbeyli'ye bağlı Alibeyli mahallesi yakınlarında bulunmaktadır. Kaynak kişiler bu kutsal şahsiyetin parpılama ile şifa yaptığını anlatmıştır (KK107). Günümüzde Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Yönünün kıbleye dönük olmadığı kaynak kişiler tarafından teyit edilmiştir (KK105, 106, 107). Bu sebeple Hristiyan aziz mezarı olabileceği halk tarafından ileri sürülmektedir. Hatta ziyarete gelenler arasında Hristiyanların da olduğu görülmüştür.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Genellikle akıl hastalığına tutulan kişilerin türbeyi ziyaret ettiği bilinmektedir. Türbe gayet bakımlıdır, dışı beyaz renktedir. Baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca türbe dışında türbeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi panosu da yoktur. Eski zamanlarda gelen ziyaretçiler tarafından türbeye çaput bağlandığı ve mum yakıldığı bilinmektedir.

2.1.29. Zeytinli Dede Türbesi

Fotoğraf 2.33. İzmir ili, Bergama İlçesi, Yıldız Sineması'nın hemen yanında Zeytinli Dede Türbesi.

İzmir ili, Bergama İlçesi, Yıldız Sineması'nın hemen yanında Zeytinli Dede Türbesi bulunmaktadır. Yönünün kıbleye bakmadığı görülmüştür. Eski Yahudi mahallesinde yer almaktadır. Hem bu nedenle hem de yönünün kıbleye bakmıyor olması nedeniyle aziz mezarı da olabileceği ileri sürülmektedir (KK140). Buradaki kutsal şahsiyetin şifacı olduğu ve gelenlerin dertlerinden kurtulduğu anlatılmaktadır (KK141).

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe gayet bakımlıdır, dışı beyaz renktedir. Türbenin içinde toprak mezar bulunmaktadır. Baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca türbe dışında türbeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi panosu da yoktur. Eski zamanlarda gelen ziyaretçiler tarafından türbeye çaput bağlandığı ve mum yakıldığı bilinmektedir. Günümüzde Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir.

2.1.30. Çoban Dede Türbesi

Fotoğraf 2.34. İzmir ili, Bergama ilçesi, Güneşli mahallesi, Çoban Dede Türbesi.

Çoban Dede Türbesi, İzmir ili, Bergama ilçesi, Güneşli mahallesinde yer almaktadır. Güneşli mahallesinin eski isminin Tekke olduğu bilinmektedir. Halk arasında Çoban Dede Türbesi, Tekke Dede Türbesi olarak da bilinmektedir. Mahallenin isminin de bu türbeden geldiği düşünülmektedir. Çoban Dede'nin Bizans ile mücadele ettiği ve savaşta şehit düştüğü anlatılmaktadır. Bir rivayete göre; Dedenin yaşadığı yaylada kuraklık zamanı gelir ve sular, otlar kurumaya başlar. Köylü Çoban Dede'ye varır ve yardım et der. Aradan 3-4 gün geçer Çoban Dede ayı önüne, güneşi de ardına alarak elindeki bastonunu var gücüyle fırlatır. Köylüler de dedenin değneğini attı yöne doğru koşarlar ve değneğin düştüğü yerden sular kaynamaya başlar (KK117). Hâlâ kuraklık zamanlarında yağmur duası için dedeye gelinir ve dualar edilir. Aynı zamanda bu suyun şifalı olduğuna inanılır.

Türbe günümüze hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbenin içerisinde mermer üzerinde yeşil bir sanduka mezar bulunmaktadır. Yönü kıbleye dönük değildir. Sanduka mezarın üzeri yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Sandukanın baş taşı vardır, ayak taşı bulunmamaktadır. Baş taşının üzerinde yazı yoktur, tülbent bağlanmıştır. Türbeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası

da bulunmamaktadır. Orta düzeyde bakımlı olduğu söylenebilir. Türbe içerisinde mum yakılmaktadır. Günümüzde Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir.

Hristiyanlık Dönemi'nde var olan ve Menderes Havzası'nda tespit edilen piskoposluk merkezlerinde hastalıkları iyileştiren şifa Tanrılarına bağlı kutsal mekânlar bulunmaktadır. Gerek tapınaklar gerek ayazmalar halk tarafından ziyaret edilen ve şifalanmak adına çeşitli uygulamaların gerçekleştirildiği yerler olmuştur. Bu durum Orta Asya inançlarının hâkim olduğu Anadolu topraklarında da devam etmiştir. İslamiyet'in kabulü ile de kutsal mekân ve kutsal şahsiyet işlevini erenler ve erenlere ait olduğu düşünülen yatır ve türbeler üzerinden uyumlulaştırarak (senkretik olarak) devam ettirmiştir. Yine Antik Dönem'den kalan sağlık tanrıları ve tapınaklarının bulunduğu yerleşimlerde bugün şifacı yahut koca-karı denilen halk hekimlerinin diğer bölgelere nazaran daha yoğun olduğu görülmüştür.

Tarihsel süreç içerisinde Hristiyan ve şifa yapan bir aziz ya da azizeye ait olduğu düşünülen kutsal mekânların, Müslüman eren mezarlarına aktarıldığı yahut dönüştürüldüğü fark edilmiştir. Bu durum kutsal mekânın ve kutsal şahsiyetin dinler üstü (mistik) bir olgu olduğunu göstermekte ve halkın ziyaretlerden beklentisini açıklar niteliktedir.

Çalışma kapsamında bu durumun sadece Menderes Havzası ile de sınırlı olmadığı görülmüştür. Bütün Anadolu coğrafyası kültürlerin senkronize olduğu bir yerdir. Bu da çalışma açısından önemli bir tespittir. Günümüzde Türkiye'nin çeşitli illerinde de şifa ile ilgili kutsal mekânlar bulunmaktadır. Kahramanmaraş Afşin'de felçli hastaların gittiği Dede Baba Türbesi, Diyarbakır'da Mir Seyyaf Hazretleri ve Sancı Ziyaret Türbesi, Bitlis Şeyh Garip Türbesi, Çankırı Hamza Sultan Türbesi (Gökhan, 2022: 795) örnek olarak gösterilebilir. Her yörede şifaya dair benzer ve farklı uygulamalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Aşağıda kutsal mekânlara ve şahsiyetlere bağlı şifa uygulamalarından bahsedilecektir.

2.2. Bitkiler ile Sağaltım

Bitkilerle sağaltıma dair örnekler tabiat ile iç içe olan insanoğlunun varoluşundan beri sürmektedir ve tarihin en eski dönemlerine kadar götürülebilir. Çalışma kapsamında örnekler Antik Dönem ile sınırlandırılmıştır. Kaynaklar incelendiğinde bitkisel emlerle yapılan tedavi yöntemlerinde genellikle bitkinin çiçeği, kabuğu, yaprağı, çekirdeği, özü ve meyveleri ilaç olarak kullanılmıştır. Reçetelerde en çok adı sık geçen bitkiler ise; acı marul (Lactuca sp.), ardıç (Juniperus sp.), haşhaş (Papaver somniferum), adamotu (Mandragora autumnalis), adasoğanı (Urginea maritima), banotu (Hyoscyamus niger), çiğdem (Colchicum sp.), hardal otu

(Sinapis sp.), hintyağı bitkisi (Ricinus communis), incir (Ficus carica), keten (Linum sp.), kişniş (Coriandrum sativum), mürver (Sambucus nigra), nar (Punica granatum), pelinotu (Artemisia absinthium), safran (Crocus sativus), sarımsak (Allium sativum), sarısabır (Aloe sp.), soğan (Allium cepa), tarçın (Cinnamomum sp.) ve üzüm (Vitis vinifera)'dür. Sarımsak özellikle yılanı ve bağırsak kurdunu uzaklaştırmak için kullanılmıştır.

Batı tıbbının babası şeklinde adlandırılan Hippokrates (MÖ 460-377)'in eserlerinde 400 kadar drogun (doğal kaynaklardan elde edilen ve tedavi amacıyla kullanılan ilaç hammaddesi) çoğunun bitkisel olduğu görülmüştür. Theophrastos (MÖ 372-287)'da on ciltlik De Causis Plantarum (Bitkiler Üzerine İncelemeler) isimli bir eser kaleme almıştır. Bu eserde bitkileri; özsuyu karakterlerine, köklerine, yapraklarına, tomurcuklarına, çiçek ve meyvelerine göre sınıflara ayırmıştır. Bu eser derleme yöntemi ile kaleme alınmıştır. Theophrastos eserini yazarken köylüleri, oduncuları, arıcıları ve bitki toplayıcılarını dinlemiş ve onların verdikleri bilgileri yazıya dökmüştür. Böylelikle 450 kadar bitkiyi bu önemli eserde ayrıntılarıyla ele almıştır. Yine Bergamalı Galenos da ilk tıp hekimi ve eczası olarak tanınmıştır. 473 bitkisel ilacı eserlerinde konu edinmiştir (Galenoss, 1977). Bitkilerden şifalı reçete çıkarma da Galenoss ile başlamıştır. Bir anlamda Bergama tıbbın, tebabetin ve eczacılığın beşiğidir denilebilir. Görüldüğü üzere Antik Dönem'de bitkiler üzerine bilimsel çalışmalar da yapılmıştır.

Bitkisel tedavilerde büyü ve dinî inanç, teşhiste ve tedavilerin uygulanmasında etkin olan önemli bir unsurdur. Tanrılar ve görevli rahipler her ne kadar bitkisel ilaçları hastaların tedavisinde uygulasalar da "tedavi, tanrının eliyle gerçekleşmektedir" demişlerdir. Bu da bitkisel tedavinin arkasında tanrının gücünün etkili olduğunu göstermektedir. Hristiyanlıkta da el benim değil Meryem'in eli ifadeleri kullanılır. Bu durum Yahudiler de Hamsa olarak devam etmiştir. Orta Asya Türk kültüründe ise bu el Umay Ana'nın eli olarak kabul görmüştür. Kadim dönemin ana tanrıça kültü bugün Alevi inanç ve felsefesinde Fatma Ana'ya dönüşmüş ve bir kültür bakiyesi şeklinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Hayat ve Dağ, 2022: 135). Günümüzde bu uygulamaları sürdüren ocaklılar da; "Sebebi elden, dermanı Allah'tan, el benim değil Fatıma Ana'nın eli" ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade de dinler ve kültürler arası senkretizmi açıklar niteliktedir.

İzmir ili, Bergama ilçesinde bulunan Asklepion'da bitkiler ile sağaltıma dair örnekler mevcuttur. Menderes Havzası'nda izlerine rastladığımız ilk hekim olarak bilinen Asklepios'dur. Bu şifa tanrısına hekimlik sanatını öğreten de Kheiron'dur. Kherion, doğanın içinde yaşayan, doğanın sırlarına erişmiş, açık havada ve güneşin altında şifalı sulardan ve otlardan faydalanma

yollarını bilen bir tanrıdır. Asklepios da Kheiron'un yanında, büyülü sözler söylemeyi, büyülü ilaçlar yapmayı, merhemleri öğrenir (Bonnefoy 2000, 78). Aynı zamanda Kheiron, Plinus'a göre ilk herbalist (bitkisel tedavi yapan) ve eczacıdır. Bugün bilinen bir bitkinin cins adı (Centaurium spp.) Kheiron'un onuruna verilmiştir (Kremers – Urdang 1963). Bu bitki Menderes Havzası'nda da sıklıkla karşımıza çıkan, şifacılar tarafından sıklıkla kullanılan ve özellikle zeytinyağı içerisinde çözdürülen kırmızı kantarondur. Derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi kantorana dair; "…bu bitkiden elde ettiğimiz yağ yanık yaralarına iyi gelir, eklem ağrılarını keser, ayak egzamalarına sirkeyle sürerseniz erken iyileşir ve bir çay kaşığı içilirse vücutta iltihap, alerji varsa azaltır…" (KK78) şeklinde bilgi vermiştir.

Tanrı tasvirlerinde şifalı bitki veya şifalı ağaçlara da yer verilmiştir. Örneğin; Asklepion ile ilişkilendirilen üç ağaç vardır. Bu ağaçlar; selvi, çam ve zeytindir (Erhat, 2007: 62-63). Ayrıca Anadolu'da Asklepios'a dair bir efsane anlatılmaktadır. Asklepion'nun ölüme çare bulmak için uğraştığı ve pek çok hastayı iyileştirdiği bilinmektedir. Ölüme çare buluyor olması Zeus tarafından kabul edilmemiştir ve Asklepion, Zeus'un yıldırımıyla bir otun üzerine düşmüştür. O sırada Asklepion'un elinde yazmış olduğu son reçete vardır. Reçete de onunla birlikte otun üstüne düşmüştür. Yağmur yağınca yazının özü ota karışmış ve her derde deva sarımsak oluşmuştur (Erhat, 2007: 62-63).

Günümüzde de pek çok hastalığa sarımsağın iyi geldiği bilinmektedir. Menderes Havzası'nda şifa için hazırlanan karışımlar içerisinde sarımsak sıklıkla kullanılmaktadır. İzmir ili, Bergama ilçesinde derlediğimiz 18 ocakzade şifacı bulunmaktadır (KK38, KK39, KK45, KK48, KK49, KK57, KK68, KK75, KK76, KK77, KK86, KK87, KK88, KK90, KK91, KK92, KK93, KK102). Bu şifacılar özellikle sarımsağı deri ve göz rahatsızlıklarında kullandıklarını belirtmiştir. Örneğin; Derisi dökülen hastalara sarımsak sürülmektedir (KK38). Egzama ve sedef hastalığı için bir akrep bulunmakta ve cam şişe içerisinde üç gün dövülmüş (ezilmiş) sarımsak, zeytinyağı ile bekletilmektedir. Kremsi bir kıvama ulaşınca da hastaların rahatsızlığının bulunduğu yerlere sürülmektedir (KK77). Yine gözde çıkan; it dirseği, göz çıbanı, arpacık için de sarımsak özünün çıkarıldığı ve göze sürüldüğü söylenmektedir (KK92).

Günümüzde Efes'te tapınağı bulunan ve dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen Artemis, Apollo'nun kardeşi olarak bilinmektedir. Doğa ve üretkenlik tanrıçasıdır. Genellikle doğum sürecinde kadınlara yardımcı olduğu bilinmektedir. Örneğin; bitkilerin annesi olarak tanınan Artemisia cinsine ait olan pelin otunu (Artemisia absinthium) şarap içerisinde bekletmiş ve bir ilaç hazırlamıştır. Bu ilaç kadınların doğum sancılarını hafifletmiş ve hatta doğumu

kolaylaştırmıştır. Bu bitkiyi emzirmenin kısa sürede sonlandırılması için de kullanmıştır. Ayrıca Artemis'in istenmeyen hamileliklerin engellenmesinde de etkili olduğu inancı yaygındır (Rider, 1996: 295). Yine bu bitkinin emzirmeyi kısa zaman içerisinde sonlardırmak için meme uçlarına sürüldüğü bilinmektedir. Orta Asya şamanları da doğumu kolaylaştırmak için su ve şarabın içerisine defne yaprağı bırakılmıştır ve saçı olarak kullanılmıştır. Böylelikle doğumun kolay geçeceğine inanılmıştır (Eliade, 2012: 78). Menderes Havzası'nda Aydın ili, Sultanhisar ilçesinde yer alan İbirik Dede de şarap ile şifa yapmaktadır. Özellikle doğum yapacak kadınlar ondan şarap almakta salep otunu bu şarabın içerisinde bekletmekte ve doğum anında içmektedir (KK167).

Şifalı bitkilerin toplanması süreci de önemlidir ve belirli ritüellerle gerçekleşmektedir. Büyüsel sözler söylenmekte, Müslümanlardaki abdest benzeri kişisel bir temizlik yapılmakta ve sonrasında bitkiler toplanmaktadır. Romalı filozof Lucius Apuleius, (doğumu MS 125 civarı) yazdığı Herbarium isimli eserinde adamotunun topraktan sökülmesi ritüelinin ayrıntılarından bahseder. Bitkinin kökü insana benzediği için canlı olduğuna ve bir ruh taşıdığına inanılır. O nedenle kökün topraktan bir insan tarafından çıkarılması cinayeti çağrıştırır. Bu işlem sırasında kökten geldiğine inanılan çığlık seslerinin insanı çıldırtacağı, hatta öldüreceği düşünülür. Bu duruma çare olarak kökün topraktan çıkarılmasında köpekler kullanılır; bitkiye sıkıca bağlanan ipin diğer ucu birkaç gün aç bırakılmış köpeğin tasmasına takılır. Bitki topraktan bu şekilde ayrılmış olur. Aksi durumda bitkinin şifa özelliğini yitireceğine inanılırdı. Ayrıca toplanma zamanları da önem arz etmektedir. Bazı bitkilerin karanlıkta, bir kısmının ise ay yükselirken toplanmasına özen gösterildiği bilinmektedir (Plinius, 1938- 1971: 120).

Günümüzde Menderes Havzası'nda da şifacıların bitkileri belirli zamanlarda ve belirli dinsel günlerde dualarla topladığı ve aynı zamanda abdestli bir şekilde bitkilere dokundukları söylenmektedir (KK76). Aksi takdirde onlar da bitkinin şifa özelliğini yitireceğini düşünmektedir. Bitkiyi dalından kırmaktan ziyade köklemekte ve kesinlikle dalına bıçak yahut makas değdirmemektedirler (KK77).

Bitkiler ile şifa uygulamalarının farklı yöntemlerle gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu yöntemler sırasıyla; rüya, kehanet ve büyüdür. Bergama'da bulunan Asklepion'da gelen hastaların şifalanma yöntemlerinden biri rüyadır. Fakat Asklepion'da şifalanma sürecinde rüya göremeyen hastalar ile karşılaşılmıştır. Rahip hekimler bu hastalarla özel ilgilenmiş ve onlara çeşitli bitkisel ilaçlar hazırlamışlardır. Örneğin; haşhaş suyu en çok kullanılan bitkisel ilaç

olarak bilinmektedir (Gökçe, 1989: 37). Antik Dönem'de şifalama yöntemlerinden bir diğeri büyüsel yollarla şifalamadır. Özellikle tedavi amacıyla yapılan büyülerde gezegenlerin bitkilerle ilişkisi üzerinde durulmuştur (Ersoy, 2007: 312). Bunun nedeni bitkilerin gezegenler ile arasında bağ kurduğu ve büyüsel şifalayıcı güçlere sahip olduğu düşüncesidir (Örnek, 1971: 148). İzmir'de yaşadığı düşünülen Homerson'un kaleme aldığı mitosun devamında Kirke'nin yapmış olduğu ölüm büyüsünün Odysseus tarafından Satürn dönencesinde bozulduğu ve Odysseus'un Kirke'nin büyüsünden özel günlerde toplatılan moly bitkisi sayesinde korunduğu ve şifalandığı anlatılmıştır (Carastro, 2018: 692). Yine hastalıkların tedavisi sürecinde kehanet bilgisine başvurabilmek için defne yaprağı kullanıldığı bilinmektedir (Erol, 2014: 37). Ayrıca Antik Dönem tanrılarının tasvirleri incelendiğinde her tanrının özel bir bitkisinin olduğu ve o bitki ile tasvir edildiği görülmüştür. Örneğin; Helenistik Dönem betimlemelerinde Apollon, uzun bukleli saçları ve saçlarına taktığı defne, zeytin veya mersin ağacı dalları, yanında duran liri, oku ve yayı ile görülmektedir (Sears, 2017: 111). Bu durumun benzerine şamanlarda da rastlanmaktadır. Onların da özel bir kıyafetleri vardır ve kıyafetlerinde hayvan figürleri bulunmaktadır. "Hayvanlar ile İlgili Şifa Uygulamaları" başlıklı bölümde bu konuya dair bilgi verilecektir. Günümüzde İzmir ili, Tire ilçesinde yaşayan ve şifa yapan ocakzadeler de şifa anında yanlarında özel bitkiler bulundurmuştur. Örneğin ruhsal rahatsızlığı olan ya da cin tasallutuna uğradığına inanılan hastalara şifa yapılırken her şifacının yanında çıtlık ve üzerlik tohumu bulunmaktadır (KK77).

Şifa için kullanılacak olan bitkiler yukarıda da ifade edildiği üzere belirli gün ve zamanlarda toplatılmıştır. Fakat özellikle Roma Dönemi'ne gelindiğinde hekim rahipler hastaların kullanacağı ilaçları; kök ve otları toplamayı ve hazırlamayı zamanla bırakmışlardır. Bitkisel drogları toplayan, kurutan ve toz edilmiş bir biçimde satan esnaf grubu oluşmuştur. Bu esnaf grubu; "rhizotema" veya "herbari" olarak adlandırılmıştır. Roma Dönemi'nde kendi ürettikleri droglar dışında dış ülkelerden gelen drogların da "pigmantarii" ya da "seplasiarii" olarak adlandırılan esnaflar tarafından satıldığı bilinmektedir.

Antik Dönem'de tanrılar ve hekim rahipler tarafından kullanılan bitki ile şifalama yönteminin, İslam öncesi Orta Asya Türk topluluklarında şamanlar tarafından devam ettirildiği görülmüştür. Uygulamaların temelinde de ağaç-bitki kültünün izlerine rastlanmıştır. Şaman, sağaltım sırasında hastaların bedenlerinden ziyade ruhlarını iyileştirmek için çeşitli bitkiler kullanmıştır (Bayat, 2010: 29-261). Çünkü şamanlar hastalıkların temel sebebinin ruh olduğunu düşünmektedir. Bu inanç Antik Dönem'de de karşımıza çıkmıştır. Şamanın sağaltım yapmaya başlayacağı süreçte birtakım hazırlıklar yaptığı bilinmektedir. Bu hazırlıklar şu şekildedir;

öncelikle otağının içinde bir işlem yapılacaksa, ortam hazırlanmaya başlar. Örtüler ve örtülerin rengi seçilir. Hastanın yatacağı yön belirlenir. Otağı içinde ortadaki ocak ateşi artırılır ve defne yaprakları kullanılır (Çelikbaş, 2020: 16-29). Defne bitkisinin Antik Dönemde kehanet bilgisi alma sürecinde rahipler tarafından da kullanıldığından yukarıda bahsedilmiştir. Sonrasında şaman büyü bozan ve ruhlar ile temasa geçmeyi kolaylaştıran bitkilerden oluşan özel tütsüler yakar. Böylelikle hasta odaya girmeden şaman, hastanın üzerindeki ağırlığı (kötü enerjiyi) hisseder ve sağaltım sürecine başlar. Tedavi esnasında da çeşitli bitki özleri kullanır (Eliade, 1990: 97). Şamanlar törenlerinin inandırıcılığını artırmak amacı ile çoğu zaman kendilerini transa geçirmek amacı ile de halusinojenik bitkiler kullanmışlardır ve onlarda bitkinin bir ruhu olduğuna inandığı için büyüsel ritüellerle, şaman duaları ile bitkileri toplamışlardır. Görüldüğü üzere şamanların hem koruyucu hem de tedavi edici görevleri bulunmaktadır.

Eski Türklerde her türlü hastalığa karşı şifa dağıtan şamanlar, İslamiyet'in kabulünden sonra kaybolmamıştır. Günümüzde "şifacı" olarak adlandırılan, Türk halk hekimliğinin temel kurumu kadın ocaklar/izinliler yahut erkek ocaklar/izinliler bu şifalama yöntemini sürdürmektedir. Şifa ocaklarının temelinde eski Türk inançları içerisinde yer alan ve günümüze değin değişerek gelen ocak kültünün izlerini görmek de mümkündür (Eröz, 2014: 361). Boratav, ocak terimini; soy, Alevi-Kızılbaş topluluklarının bağlı bulundukları kutlu merkezler ve hastalığı sağaltma gücüne sahip olan merkezler ve kişiler olarak üç farklı anlamda tanımlamıştır (Boratav, 2013: 129).

Menderes Havzası'nda da derlenen yatır ve türbelerde pek çok ocaklı ile karşılaşılmıştır. Bu ocakların genellikle ziyaretlere yakın olduğu görülmektedir. Aynı zamanda hasta sağaltım merkezi olarak ziyaretlerde de bitkiler aracılığı ile şifalanmanın devam ettiğine inanılmaktadır. Yatıra yahut türbeye gelen ziyaretçiler, şifacı olduğuna inandıkları ve kutsiyet atfettikleri eren ile bağlantı kurabilmek için, ziyaret ve çevresinde yer alan bitkilerden yahut meyvelerden yemekte ve yanlarında götürmektedirler. Şifa sağlayacak bitkiler her istenilen zamanda toparlanmamaktadır. Genellikle arife günleri, diğer dinî bayramlar, rüyada işaret edildiği zaman, dolunay akşamları, burç geçişleri gibi özel günlerde toplanılması ilacın hasta üzerindeki etkisini artırmaktadır (KK87). Fakat zaman içerisinde bitki toplama uygulaması ortadan kalkmıştır.

Antik Dönem'de bitkisel drogları toplayan esnaf grubundan bahsedilmişti. Bu esnaf grubunun uyumlulaştırılarak Osmanlı Devleti Dönemi'nde de devam ettiği ve günümüze değin varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Bu esnaf grubu Osmanlı Devleti'nde "kökçü" olarak

adlandırılan esnaf grubuna dönüşmüştür. Aynı zamanda Roma Dönemi'nde kendi ürettikleri droglar dışında dış ülkelerden gelen drogların da "pigmantarii" ya da "seplasiarii" olarak adlandırılan esnaflar tarafından satıldığı bilinmektedir. Bu grupta Osmanlı Devleti Dönemi'nden başlamak üzere varlığı günümüze kadar devam eden "aktar" esnaf grubuna dönüşmüştür (Çelikbaş, 2020). Burada da yine senkretik yapıyı görmek mümkündür. Günümüzde de şifacılar gerekli bitkileri aktardan almaktadır (KK78).

Derleme çalışmaları sırasında kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda bitkilerle tedavi edildiğine inanılan pek çok hastalık bulunmaktadır. Göz ve çevresinde meydana gelenler; göz tansiyonu, sarı nokta hastalığı, arpacık (tavuk götü), kirpik iltihabı, göz kuruluğu, kirpik sökülmesi, retina dejenerasyonu, gözde kuruluk, göz kaşınması, göz kanlanmasıdır. Ciltte meydana gelen hastalıklar; egzama, sedef, gül hastalığı (rosacea), kurdeşen (ürtiker), ağrılı ve kaşıntılı diğer kızarıklıklar, siğil, et benleri, ala veya alaca hastalığı (vitiligo), tavuk derisi (keratosis pilaris) hastalığı, çıban, suçiçeği, mantar hastalığı, diğer iltihaplı deri hastalıkları, akne, zona, uyuz, liken, ateşparedir. Elde oluşan hastalıklar; tetik parmak hastalığı, el siğili, el tırnak mantarı, dolama, deri pullanmasıdır. Ayrıca pankreas, dalak, böbrek ve kalp hastalıklarına dair şifa uygulamalarının yapıldığı görülmüştür. Hasta olan kişinin gittiği yerde aynı hastalığı tedavi eden birden çok şifa ocağı var ise kişinin hangi ocağa gitmesi gerektiğini belirlemek için “suya iğne atma” uygulaması gerçekleştirilmektedir. İğne hangi yöne dönerse hasta orada bulunan ocaklıya gitmektedir (KK78).

Bitki ile şifalama yöntemlerine örnek oluşturabilecek uygulamalar Menderes havzası ve çevresinde yer alan ocaklı ve el almış izinli kişilerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusun derlenmiştir. Tüm kaynak kişiler şifaya başlamadan önce; “benim değil Fatıma Anamızın eli olsun” demişlerdir. Kaynak işlerin vermiş olduğu bilgiye göre; kaşıntı rahatsızlığı olan kişilere genellikle padişah yanağı bitkisi, dereotu bitkisi ispirto iyi gelmektedir. İzmir ili, Tire ilçesinde yaşayan Ayşe Demir, kaşıntısı olan kişiler için nane suyu kaynatmakta ve hasta olan kişiyi kaynattığı nane suyu ile yıkamaktadır (KK179). Ödemiş ilçesinde yaşayan Songül Dumanlı, kaşıntısı olan kişilere dereotu ile şifalama yapmaktadır. Öncelikle dereotunu cezvede kaynatıp sonrasında kaynatılan otu havanda döver ve onu sarımsaklayarak kaşıntısı olan hastaların vücuduna sürer (KK180). Aydın ili, Nazilli İlçesinde şifalama yapan Ebru İnce, ağzında pamukçuk rahatsızlığı olan bebekler için üzüm yaprağı üzerinde tuz ezmekte ve ezilen üzüm yaprağını bebeğin ağzına sürmektedir (KK181). Aynı şekilde Nazilli ilçesinde yaşayan Fatma Çetiner, ağzında pamukçuk olan bebeklere incir sütü toplamakta ve o incir sütünü yaraların bulunmuş olduğu bölgelere damlatmaktadır (KK182).

Nazar gibi rahatsızlıkların giderilmesi için bitkilerle tütsüleme uygulamaları yapılmaktadır. Kuyucak Sarıcaova'da Ayşe Çandarlı, ruhsal sıkıntıları olan yahut gizli varlıkların tasallutuna uğrayan kişilere üzerlik tütsüsü ile şifalama yaptığını söylemektedir (KK184). Bitkiler hariç ağaçların da şifalama yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin; çıtlık ağacının oyulması ile nazar değmesi, göz inmesinin engellenebileceği inancı Aydınlılar arasında yaygın bir uygulamadır. Köylü çıtlık ağacından yapılmış bir tür nazarlık kullanarak göz inmesinden kendini koruduğuna inanmaktadır. Bu nazarlık hayvanların boynuna da asılmaktadır. Hatta çıtlığı sadece insanlar değil hayvanlar da kullanmaktadır. Kaynak kişiler hayvanlarının nazara gelmemesi için boyunlarına çıtlık taktıklarını söylemektedir. "…Köyümüzde eskiden beri yapılan çıkrık meşhurdur. Bu çıtlıklarımızı insanlarımıza göz inmemesi ve nazar değmemesi için yaparlar. Ve bunu hayvanlara da takarlar. Bizlerin eski yaşlılarımızdan gördüğümüz geleneksel bir işlemi vardır…" (KK125). Çıtlık fotoğrafına aşağıda yer verilmiştir.

Fotoğraf 2.35. Aydın ili, Efeler ilçesi, Ethem Oruç Arşivi, çıtlık örneği.

Ocaklar ve ocaklılar genellikle ziyaretlere yakın yerlerde yaşamakta ve yakınlarındaki ziyaretlerden destek aldıklarını belirtmektedirler. Hatta görüşme gerçekleştirilen şifacılar, sadece soy bağı yahut ocaklı bir elden el alınmayacağını, ziyarette yatan ocaklı kişinin de rüya yoluyla isteyen ve hak eden kişilere el vereceğini belirtmişlerdir. Denizli'de yaşayan Keriman

İpek bu konuya dair; "…Bizim burada Yatağan Baba adında meşhur bir yatırımız var. Ailemizde Yatağan Baba'nın ocağından. Benim anneannem buradaki köylülere şifa yapardı kimse hastane yolu bilmezdi. Ama bu özellik annemde yoktu. Bende bir gün dua ettim Yatağan Baba'da. O gece rüyama geldi ve elini öptüm. Avucumu elinin içine aldı ve avucumda toprak kardı. El bizim değil Fatıma Ana'nın eli dedi ve karılan o toprağı eklemlerime sürdü. Sen ağrı ocağısın dedi ve ben şifa yapmaya başladım..." (KK183) şeklinde bilgi vermiştir.

Bitki ile şifalama yöntemi Türkiye'nin pek çok yerinde uygulanmaktadır. Örneğin; Manisa-Selendi ilçesinde dalak ocağı, İzmir-Narlıdere ilçesinde kırık-çıkık ocağı, İstanbul-Arnavuyköy ilçesinde siğil ocağı, Erzurum- Dadaşköy ilçesinde dolama ocağı, Kars- Susuz ilçesinde yüğrük ocağı bulunmakta (Gökhan, 2022: 795) ve bu ocaklar işlevlerini hâlâ sürdürmektedir.

2.3. Hayvanlarla Sağaltım

Hayvansal emlerle yapılan tedavi yöntemlerinde genellikle hayvanların; etleri, derisi, kabuğu, boynuzu, yünü, sütü, safrası, kemiği, tükürüğü, yumurtası, dışkısı, ciğerleri kullanılmaktadır. Şifalamada kullanılan hayvanlar; at, geyik, yılan, kaplumbağa, deve, fare, tavuk, koç, koyun, sülük gibi hayvanlardır ve bu hayvanların kutsal kabul edildikleri bilinmektedir.

Şifa yöntemi olarak; ufalama, kaynatma, kavurma yahut çiğ şekilde kullanım teknikleri vardır. Bu yöntemlerin bazen tek tek bazen de birden fazla şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Yöntemler hastalığın çeşidine göre değişiklik göstermektedir. Bazen hayvansal gıdaların bitkilerle karıştırıldığı ve bu şekilde ilaçlar elde edildiği de olmuştur.

Şifacı (rahip, aziz, azize, eren, ocaklı, izinli) tarafından bu hayvanların zehirleri ve panzehirleri ayrıştırılmakta, diş ve yağı gibi yerleri sağaltım için kullanılmaktadır. Sağaltım uygulamalarına bağlı olarak tıbbın ve eczacılığın simgesi olan yılan figürünün de Bergama'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Bir gün bir hasta öleceği için Asklepion'dan çıkarılmıştır. Üzüntü içerisinde evine dönerken süt içtiği kaba kusan iki yılan görmüştür ve intihar etmek için o zehiri içmiştir. Fakat içtiği zehir değil panzehir olmuştur ve ölmekten kurtulmuştur. Burada hem logonun hikayesi hem de hayvan ile sağaltıma örnek vardır (Hieroi Logoi, III: 7-9).

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde hayvanlar ile sağaltım uygulamasına yukarıda da bahsedildiği üzere şifa tapınağı Bergama Asklepion'da rastlanmıştır. Bu tapınaktaki tedaviler, banyo ve oruç esasına dayanmıştır ve dinsel bir nitelik taşımaktadır. Tapınağa gelen hastalar

temizlendikten sonra tövbe töreni ile tapınağa alınmıştır. Rahipler, tedavi sürecinde yaraları emen yılanlar kullanmış, hastaların gördükleri rüyalara göre teşhis koymuş ve tedaviye başlamışlardır.

Şifa uygulamalarında hayvanların özleri de gelen hastalara yedirilmiş, bazı hastalık tedavilerinde, hastalara sıcak hayvan kanı içirilmiştir (Karagöz ve Arıhan, 2003: 51-53). Böylelikle gelen hastanın şifa bulduğuna inanılmıştır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde tanrıların kutsal hayvanları olduğu görülmüştür. Bu hayvanlar da hastaları şifalamak için kullanılmıştır. Örneğin; Apollon'un kutsal hayvanının kuzgun kuşu olduğu bilinmektedir. Asklepion'un kutsal hayvanı ise Horozdur (Erhat, 2007: 62-63). Tasvirlerde bu hayvanların yer aldığı görülmektedir.

Orta Asya'da şamanlar da hayvanları sağaltım sürecinde kullanmışlardır. Hayvansal ilaçlar yapmışlardır. Şaman, kıyafetleriyle ve aksesuarlarıyla da sağaltım sürecini hızlandırıp ruhlarla hızlıca temasa geçmeye çalışmıştır. Kostümünü sağaltacağı kişinin hastalığına göre belirlemiştir. Erk (Ata) hayvanının totemlerini de vücudunda bulundurmuştur. Böylelikle şamanın ruhlarla iletişime geçmesi ve hastayı şifalaması kolaylaşmıştır (Çelikbaş, 2020: 18). Şaman trans hâline geçeceği süreçte de enstrümanıyla çağırmak istediği ata ruhlarını ve kötü ruhları duruma ve hayvanlara özgü rütümleriyle çağırmıştır (Eliade, 1999: 177). Yine şamanın Antik Dönem tanrılarında gördüğümüz gibi kendine özgü kutsal bir hayvanı da vardır ve sağaltım sürecinde bu hayvanları kullanmaktadır. Bu hayvanlar şamanın "hayvan anası" olarak adlandırılmaktadır (Ögel, 198436-37). Hayvan kurbanının da yine şifa uygulamalarında şaman tarafından kullanıldığı bilinmektedir.

Şamanlardan sonra şifalama; erenler, ocaklılar ya da izinliler tarafından devam ettirilmiştir. Derleme çalışmaları sırasında ocaklı kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda hayvanlarla tedavi edildiğine inanılan pek çok hastalık bulunmaktadır. Bu hastalıklar sırasıyla; göz kuruluğu, tavuk derisi (keratosis pilaris) hastalığı, eklem incitmeleri, kırık, çıkık, burkulma, çıban, suçiçeği, mantar hastalığı, diğer iltihaplı deri hastalıkları, akne, zona, uyuz, liken, el tırnak mantarı ve dolamadır (KK55).

Menderes Havzası'nda hayvansal emlerle şifalama yöntemlerine örnek oluşturabilecek uygulamalar da yine kutsal şahsiyet ile kan bağı olan ocaklı ve kutsal şahsiyetten ya da ocaktan el almış izinli kişilerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda derlenmiştir. Örneğin; Nazilli ve çevresinde bulunan şifacılar yeni doğan bir bebeğin ağzına bağışıklığının güçlü olması için

ineğin agusundan vermektedirler. Kutsal hayvanlar içerisinde sayılan sülük ile pis kanın vücuttan atılmasını sağlamakta ve bu şekilde şifalar yapmaktadırlar (KK56).

Aydın Bozdoğan ilçesinde yaşayan Fadime Pınarlı, vücudunda kaşıntı rahatsızlığı olan hastaları kurdun postuna sarmaktadır yine bu bölgede mide rahatsızlığı olduğu düşünülen kişilere hayvanların safrasını ezerek içirmektedir. Aynı şekilde yörede hamile kalamayan kadınlara ineğin safrasını kullanmaktadır. Erkeklerde ve kadınlarda meydana gelen karın ağrılarını da hayvansal dışkılarla şifalamaktadır. (KK59). Benzer şekilde hasta olan kişi, şifacı tarafından büyükbaş hayvanın sıcak dışkısının üzerine oturtulmakta ve terleyene kadar üzerinden kalkmamaktadır. Bu tedavi yönteminin üç ila beş gün devam ettiği bilinmektedir (KK185). İzmir ili Babadağ ilçesinde yaşayan Zehra Zümrüt de kan hastalığı bulunan kişilere kaplumbağanın kanını içirmektedir ve böylelikle hasta kişilerin şifa bulacağına inanılmaktadır (KK186).

Hayvanların dişlerinin yahut nallarının, nazar uygulamalarında şifa yöntemi olarak kullanıldığı da kaynak kişiler tarafından verilen bilgiler arasındadır. Ayrıca ziyaretlerin çevresinde bulunan ölü kaplumbağaların kurutularak evlere, bahçelere asılması yahut büyük baş hayvanın kellesinin ya da kurutulmuş gözünün eşik önüne asılmasının da nazarı engelleyeceği düşünülmektedir (KK189). Yine nazar değmemesi yahut nazarı engellemek için domuzun azı dişi ağaçlara, evin önüne, bahçeye bağlanmaktadır (KK172).

Hayvansal gıdalardan yapılan arı balı, inek kaymağı, manda yoğurdu gibi ürünlerin de şifalama yöntemlerinde kullanıldığı görülmüştür. Ziyaretlerde kesilen kurbanlardan yemek, kurbandan akan kanı izlemek yahut kurbanın kanını uzuvlarına sürmek de hayvansal emlerle şifalanmaya örnek oluşturmaktadır.

Genel olarak Türkiye'ye bakıldığında hayvan ile şifalama yapan pek çok ocak olduğu görülmüştür. Bu ocaklar sırasıyla; Eskişehir'in Odunpazarı ilçesine bağlı Yahnikapan mahallesinde hizmet veren Şah Pabucu Ocağı, İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bulunan Hamza Baba Ocağı, Ardahan Gözükızıl Ocağı, Tunceli Kureyşan Ocağı (Gömeç, 2003: 569) ve Anadolu'nun pek çok yerinde bulunan Baba Mansur Ocağı'dır.

2.4. Madenler ile Sağaltım

Madenler ile tedavi edildiğine inanılan; pankreas, dalak, böbrek, kalp hastalıkları, ruhsal hastalıklar, nazar gibi pek çok hastalık bulunmaktadır. Bu hastalıkları tedavi yöntemlerinde;

çoğunlukla demirin ham maddesi ya da demirden yapılan balta, bıçak gibi ürünler kullanılmıştır.

Madenler içerisinde demirin daha çok kullanılmasının nedeni tanrısal bir güce sahip göksel bir nesne olarak kabul edilmesi ile açıklanmaktadır. İyi ve kötü ruhların demir üzerinde yaşadığına inanılmaktadır. Ayrıca Antik Dönem'de demirin iletken özelliğinin olduğu düşünülmekte kötü enerjinin, demir maddesi ile daha kolay karşı tarafa aktarılacağı düşünülmektedir. Bu sebeple rahipler tedavi edecekleri hasta kişilerin üzerine demir bir nesne bırakır ve sonrasında o nesneyi üstlerine alırlar. Böylelikle hastanın kötü ruhtan arınacağını düşünürler (Erikan, 2018: 491). Antik Dönem inanışlarının günümüzde de devam ettiği görülmüştür. Örneğin; büyüklerin, bir başkasından demir bir bıçağı, demir bir makası yere bıraktırarak aldıkları ve yerden aldıkları demir bıçak yahut makas üzerine üç kez tükürdükleri görülmüştür. Burada tükürme uygulaması bıçak ya da makası arındırma yöntemi olarak düşünülebilir.

Antik Dönem'de demir madeninin özellikle büyüsel şifalamada ve tılsım yapımında kullanıldığı görülmüştür. Göksel bir nesne olarak kabul edilen demirin gezegeni de önemlidir. Çünkü tılsımın gücünün, gezegenin cininin gücü sayesinde artacağına inanılmaktadır. Uygulamalarda haftanın günleri, renkleri, gezegenleri ve madeni farklılık göstermektedir. Demirin günü Salı olarak belirlenmiştir. Gezegeni; Mars, rengi ise kırmızıdır (Redgrove, 1920: 63).

Genel olarak demir madeni; nazar değmesi, baş ağrısı, kramp gibi ağrıları önleyici etkisinden dolayı amuletlerde kullanılmıştır. Bu dönemde demir haricinde; altın, gümüş, taş, bakır, kurşun madenlerin kullanımına da önem vermişlerdir. Örneğin; göz ağrısı çeken bir kişinin boynuna altın levha asılmıştır. Ayrıca sarılık ve sara hastalığının tedavisinde de rahiplerin altın madeni kullandığı bilinmektedir (Cox, 1917: 38).

Madenler ile şifa Orta Asya'da şaman tarafında büyü ve tedavi usullerinde de kullanılmıştır. Özellikle demir madeninin şaman inancı içerisinde önemli bir yerinin olduğu görülmüştür. Bunun temel sebebi de demirin tanrısal bir özelliğinin olmasının yanı sıra Türklerin Demir Dağı eriterek yeryüzüne çıktıklarına inanılmasıdır. Böylece Türkler dünyaya yayılmışlardır (Kalafat, 2010: 253). Şaman, nasıl ki bitki ve hayvan figürlerini kıyafetinde taşıyorsa aynı şekilde kıyafetlerinde demir sembolüne de yer verilmiştir. Demirin olması, şaman düşüncesinde kötü ruhlara karşı bir koruma kalkanı olduğu inancıdır. Yine şamanların şifa uygulamalarında

kullandığı davulları ve davulun demir sopası önemlidir. Bu demir sopanın ucunda on sekize yakın demir çıngırak bulunmaktadır (Kalafat, 2010: 265). Böylelikle şaman bu demir sopa ile hastanın içindeki kötü ruhları korkutmakta ve onları kovmaktadır. Ayrıca şamanlar kurşun ile de sağaltım yapmışlardır. Nazara uğrayan bir kişinin şifalanması için kurşun dökmüşlerdir. Bu bir fal çeşidi olarak da kabul edilmektedir (Ögel, 1986: 285). Kehanetle ilgili bölümde bahsedilecektir.

Şamanların şifalama özelliği aynı şekilde ocaklı ya da izinliler tarafından devam ettirilmiştir. Madenlerle şifalama yöntemlerine örnek oluşturabilecek uygulamalar Menderes Havzası ve çevresinde yer alan ocaklı ve el almış izinli kişilerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusun derlenmiştir. Nazilli ilçesinde bulunan Keziban Kayalı, demir bir balta ile dalağı şişen bir kadına şifalama yapmıştır. Öncelikle baltayı ısıtmış sonrasında da tahta üzerine üç kere vurarak ben bu dalağı kesebilir miyim kesemez miyim? Diye hasta kadına sormuştur ve el benim elim değil Fatma Ana'nın elidir diyerek tekrardan tahtanın üzerine vurmuştur. Bir hafta sonra hastayı tekrar çağırmış ve hastanın iyileştiğini görmüştür. Benzer bir uygulama yine Nazilli'de kaynak kişi tarafından anlatılmıştır; "…Dalağı şişen hastalar için ise baltayla dalak kesme şifası yapılır. Bir tahtanın üç farklı yerine tuz dökülür. Dalak kesmek için de bu tuzların üzerine 7 kere ihlas suresi okuruz, daha sonra tuzun üzerine üç kere tükürürüz ve şifa niyetine altmış yetmiş çıkmış gitmiş deriz. Baltamızı elimize alırız ve üç kere "selamın aleyküm" deriz. Hasta, "aleyküm selam" cevabını verir ve şifacı kadına yani bize nereye gidiyorsun diye sorar. Şifacı kadın, bir dalak var onu keseceğim cevabını verir. Hasta kişi peki kesebilecek misin diye sorar, şifacı da kesip geleyim cevabını verir ve her keresinde tuzların üzerine "bismillah" deriz ve baltasıyla üç kere vururuz. Vurma işlemi sırasında el benim değil Fatıma Ana'mızın elidir deriz. Vurma işlemi tamamlanınca baltayı duvara vurur ve üç kere çıksın gitsin deriz. Sonrasında üzerine tükürdüğü tuzu hastaya yalatır ve haydi tuz gibi erisin gitsin deriz ve gelen şifa görür…" (KK65).

Bıçakla tedavi de yine şifacılar tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Şamanlar da bıçakla tedavi yöntemini uzun yıllar kullanmış ve kötü ruhların bıçak yoluyla korkutularak gideceğine inanmışlardır. Nazilli yöresinde de bıçakla tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…Göz arpacığı için belirli günlerde arpacığın bulunduğu gözün üzerine şifacı bıçağını koyar ve 7 kere ihlas suresi, nas ve felak surelerini okur ve tü tü tü diyerek gözün üzerine tükürülür. Hasta iyileşir gider…" (KK65). Yine Anadolu'da lohusalık döneminde uygulanan bir yöntem vardır. Anne ve bebeği alkarısına karşı korunmak için yastıklarının altına demir bir çakı bırakılmaktadır. Bunun da bir şaman uygulaması olduğu

bilinmektedir. Böylelikle alkarısı veya albasmasının demire yaklaşamayacağına ve korkacağına inanılmaktadır (KK101). Aşağıda bıçakla şifalama yapan kaynak kişinin ve hastanın fotoğraflarına yer verilmiştir. Şifalama sürecinde derleme doğal ortamında yapılmıştır.

Fotoğraf 2.36. Kaynak kişinin midesinde gaz sıkışması bulunmaktadır. Şifacı kaynak kişinin şikayetlerini dinlemektedir.

Fotoğraf 2.37. Bıçak ile şifa uygulaması gerçekleştirilmektedir.

Fotoğraf. 2.38. Bıçak ile şifa uygulaması gerçekleştirilmektedir.

Solan yahut meyve vermeyen ağaçların da yine balta ile korkutulduğu bilinmektedir. Denizli Honaz ilçesinde yaşayan Reyhan Kaya bahçesinde bulunan ve yaklaşık altı yıldır kiraz vermeyen ağacını balta ile şifalamak istemiştir. Bunun için evinin çevresinden yedi komşu getirmiştir. Gelen komşular ağacın etrafında yuvarlak oluşturmuşlardır. Sonrasında kaynak işi evinden balta ve kereste alıp komşularının yanına gelmiş ve komşuları, komşu o baltayla ne yapacaksın? diye sormuşlardır. Kaynak kişi de ağacım meyve vermiyor, ağacımı keseceğim demiştir ve baltayı üç defa ağacın köküne doğru vurmuştur. Verilen bilgilere göre bir sonraki mevsim kiraz ağacı meyve vermeye başlamıştır (KK187). Bu uygulamanın temelinde de yine animizm inancı söz konusudur. Eski Türkler tabiatta her şeyin bir ruhunun olduğuna inanmışlardır. Ata ruhunun bu şekilde tabiatta belli nesnelerde var olduğunu düşünmek insanların tüm doğayı canlı olarak algılamasına sebep olmuştur.

Demir ile şifalama da demir kaşığın kullanıldığı da görülmüştür. Denizli ili, Merkezefendi ilçesinde yaşayan bir şifacı, dudağı uçuklayan kişilere demir kaşığı ısıtarak şifa yapmıştır. Kaynak kişi uygulamayı şu şekilde anlatmıştır; "…kızım öncelikle uçuğa parmağımı basar ve dua okur, tükürüklerim. Sonra ocağım var o ocakta demir kaşığı ısıtırım. Hasta fark etmeden bu kaşığı yarasına basarım ve korkuturum. Bir daha oradan uçuk çıkmaz…" (KK76).

Madensel emlerle tedavi eden erenler ve hasta sağaltım merkezi olarak bilinen kutsal mekânlar da bulunmaktadır. Verilen bigilere göre; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesinde Büyük Baba Yatırı bulunmaktadır. Kutsal şahsiyetin şifayı metal bir bıçak ile yaptığı söylenmektedir. Gelenler bu yatırda şifa bulduklarına inanırlar. "…Büyüklerimiz derdi ki kim hastaysa bir bıçak getirir evinden, yatırın taşında bileyler ve rahatsız olduğu yerine sürer. O kişinin bir şeyi kalmaz sapa sağlam kalkar gider. Benim anamın dizleri çok ağrırdı. Çıktık geldik buraya dizlerine bıçak vurduk. Annemin ağrıları durdu, kimi inanır kimi inanmaz ama inanırsan iyileşirsin…" (KK80). Aynı zamanda konuşamayan, halk arasında dilinin bağı çözülmeyen çocukların da yine ocaklara bağlı yatırlara getirildiği ve makasla salyasının akıtılarak kesildiği bilinmektedir. Yöre halkı böylelikle çocuklarının konuşacağına inanmaktadır.

Nazar vb. uygulamalar için de kurşun ile şifa yapıldığı bilinmektedir. Köy halkından edinilen bilgilere göre nazar değmesinin köydeki karşılığı göz inmesidir (KK155). Köyde çeşitli nazar uygulamaları bulunmaktadır. Kuyucak Dedeler Yatırı'nda nazar değdiği düşünülen kişinin başında kurşun döküldüğü görülmüştür.

Demir ve metal malzemeler haricinde tahta ile de şifalama yapılmaktadır. Karacasu Tabakhane Dedesi Türbesi'nde bu uygulamanın devam ettiği görülmektedir. Türbenin genellikle çocuğu çok ağlayan kadınlar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir. Çocuğu ağlayan kadınlar, çocuklarını türbe etrafında üç kere dolaştırır ve sonrasında ağlayan çocuğun ağzını dedenin mezar taşına sürerler. Bu uygulama sonrasında çocuğun bir daha ağlamayacağına inanılır. Çocukların ağlamamasına dair diğer bir uygulamada türbe içerisinde dedenin oyduğuna inanılan tahta kaşıklarla çocukların ağzına vurulmasıdır. Yöre halkı bu uygulamadan sonra çocuklarının şifalandığına inanmaktadırlar (KK106).

Fotoğraf 2.38. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesi, Tabakhane Dedesi Türbesi'nde bulunan ve şifalama da kullanılan tahta kaşıklar.

Menderes Havzası'nda İzmir ili, Tire ilçesinde sarılık ocağı bulunmaktadır. Bu ocağa da genellikle yeni doğan bebeklerin getirildiği görülmüştür. Sarılığı yüksek olan bebekler altınlı suda şifacı tarafından yıkanmaktadır. Bu sayede sarılığın geçeceğine inanılmaktadır (KK78). Bu şifa yöntemine benzer bir uygulamaya yukarıda Antik Dönem'de de değinilmiştir.

Anadolu halk hekimliği incelendiğinde İslam öncesi kültlerin (atalar, ateş, dağ, taş, su, ağaç vb.), değişik dönemlerde benimsenen inanç sistemlerinin (Şamanizm, Zerdüştlük Hıristiyanlık, İslamiyet), yerleşik Anadolu kültürünün, komşu uygarlıkların izlerini görmek mümkündür. Yine sağaltma esnasında kullanılan hiçbir malzeme de tesadüfi ya da alelade seçilmiş malzemeler değildir. Her birinin Erken dönem Türk inanç sisteminin uzantıları olan kültlerle yakından ilgisi vardır. Menderes Havzası'ndaki sağaltım uygulamalarının benzeri Türkiye'de de görülmektedir. Erzurum Bayram Hoca Ocağı, Sivas Kangal Şifalı Pabuç Ocağı, Konya Bağa Ocağı, Osmaniye Bel Fıtığı Ocağı, Korkuteli Ben Ocağı örnek olarak gösterilebilir.

2.5. Nefes ile Sağaltım

Tabiattaki dört elementten biri olan hava ile şifa uygulaması genellikle nefes ve üfleme yöntemi ile uygulanmaktadır. Antik Dönem şifalama ritüelleri incelendiğinde nefes ve üfleme yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Örneğin; baş ağrısı olan bir kişinin kâhine gittiği ve

kâhinin hastayı efsunlayarak (okuyup-üfleme) tedavi ettiği aktarılmıştır. Hastayı kötü ruhların etkisinden kurtarmak için hastanın yüzüne karşı bazı özel dualaların okunduğu bilinmektedir (Zeydan, 1966: 72). Orta Asya inanışları bağlamında şamanın da kötü ruhları nefesi ve hastanın yüzüne karşı okuduğu büyüsel sözcüklerle korkuttuğu ve buradaki büyüsel sözlerin 3,5,7 kez tekrar edildiği bilinmektedir (Bozkuş, 1998: 410). Günümüzde de nefes ile şifalama genellikle halk arasında okuyucu yahut üfürükçü terimleri ile karşılanmaktadır. Çoğunlukla nefes ile şifalama yöntemleri; dua, esma gibi kutsal olanla temasa geçilebilecek büyüsel sözleri içermektedir (KK87). Aynı zamanda bu işin ilmi ile uğraşanlar nefes alma teknikleri ile de şifa uygulamaları yapabilmekte ve hastaları iyileştirebilmektedir.

Okuma, üfleme yahut nefes ile tedavi edildiğine inanılan pek çok hastalık bulunmaktadır. Bu hastalıkların başında; şiddetli baş ağrısı, vücutta kaşınma, rüyada korkma, geceleri uyuyamama ve nazarın sebep olduğu rahatsızlıklar yer almaktadır (KK96).

Menderes Havzası'nda nefes ile şifa yaptığına inanılan kaynak kişiler ile görüşüldüğünde, on yedi kaynak kişiden sadece dört kişinin ocağa bağlı olduğu tespit edilmiştir. Onların verdikleri bilgilere göre; nefes ile şifalama uygulamalarında ilk olarak telkin verilmektedir. Örneğin; "ağrı bu vücudu terk et" (KK89). Sonrasında sırasıyla dualar okunmakta ve kişinin yüzüne karşı üç defa tü tü tü denilerek tükürülmektedir (KK89). Bilindiği üzere tükürük yararlı bakteriler açısından aşılama özelliğine sahip bir probiyatiktir. Şifalama yöntemlerinde kullanılan tükürük aynı zamanda dinî geçiş törenlerinde, büyüsel aktarım olarak da kullanılmaktadır. Bir manada nefes ile şifa uygulamasının yanında büyüsel bir argüman olan tükürüğün kullanıldığı görülmektedir.

Sağaltım sırasında okuma yapılırken hasta olduğu düşünülen kişinin ağrıyan uzuvlarına da dokunulmaktadır. Okuma işlemleri tamamlandıktan sonra ise genellikle hasta olan kişiye tuz ikram edilmekte, okuyan şifacıya ise su ikram edilmektedir. Derleme çalışmaları sırasında okuma işlemleri tamamlandıktan sonra sembolik olarak hasta kişinin okuyan kişiye demir para verdiği de görülmüştür. Verilen demir para ile birlikte hasta kişinin üzerinde herhangi bir ağırlık kalmayacağı düşünülmektedir. Hasta olan kişinin üzerindeki kötü ruhların demir para ile okuyan şifacıya geçeceğine ve hastalığın şifacının bedeninde arınacağına inanılmaktadır (KK98). Okuma ve üflemeler tamamlandıktan sonra okuyucunun ellerini üç defa duvara vurduğu yahut yeşilliğe baktığı ya da bir ağaca sarıldığı da görülen uygulamalardandır. Bu uygulama da şifacının, hasta üzerinden aldığı hastalığı duvara, ağaca ya da yeşillikleri vermesi ile ilgilidir.

Hastalıklara dair nefes yoluyla şifalama yöntemlerine örnek oluşturabilecek uygulamalar Menderes havzası yoğun bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Mesela; İzmir ili, Kiraz ilçesinde yaşayan kaynak kişi Emine Dönmez; siğil rahatsızlığı olan hastanın ellerinin üzerini mürekkep ile çizerek üç perşembe okumuştur. Sonrasında hasta kişinin siğillerinin kuruduğu söylenmektedir (KK90). Farklı bir uygulama yöntemi de Aydın ili, Sultanhisar ilçesinde kaydedilmiştir. Kaynak kişi, siğil hastalığı olan kişinin siğillerini saçından bir tel koparark okumuş ve bağlamıştır. Sonrasında hasta kişinin siğillerinin kuruduğu bilinmektedir (KK91). Burada mürekkep ve saç kılı kullanılması da yine dinsel ve büyüsel uygulamaları içermektedir. Siğil okumaları üzerine 2 farklı ocaklı aile ile görüşülmüştür. Bu ailelerin siğilleri cumartesi pazartesi ve çarşamba günleri okuduğu bilinmektedir. Kaynak kişi şu şekilde bilgi vermiştir; "…Tükürükle şifalanan hastalıklarımız; siğil, el, ayak parmağında olan dolama, demiroy, egzama türleri, saç kıran, topuktaki diken, gotur (kaşıntı), kabakulak, arpacıktır, dalak şişmesi, mide rahatsızlığı, eklem ağrıları, göbek düşmesidir. Mide gazı, pankreas içinde metal kesi kullanıyorum yani bıçak gibi. Siğillerin şifası da şu şekilde yapılır; Eldeki siğile 21 kere, "La tera fiha ivecen ve la amla" okunur. Yüzdeki her bir siğile 21 kere aynı şekilde "Allâhümme yâ musağğırel kebiri ve mükebbires-sağiri sağir mâ bi" duası okunur.' 40 kere de "Em ebremu emren fe inna mubrimun" duası okunur ve siğillerin üzerine üç kere tükürülür. Parmakta oluşan dolama hastalığı için üç çarşamba günü parmağa dualar okunur ve tükürülür. Biz ocaklı olduğumuz için belli günlerimiz vardır, o günlerin dışında hasta kabul etmeyiz. Yine fark ettiniz mi bizim burada ocaklılarımız hep kadın. Erkek ocaklı nadirdir. Bu sağaltımı kadınlar yapar…" (KK65).

Kaynak kişi bu görüşmede, ocaklıların genellikle kadın olduğundan bahsetmiştir. Antik Dönem'de de şifaların kadın tanrılar, kadın rahibeler ya da azizeler aracılığı ile yapıldığı görülmüştür. Yine bazı şamanlara göre, en kuvvetli şamanlar kadın şamanlardır. Eski devirlerde şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren emareler vardır (İnan 2000: 89). Ayrıca şifa uygulamaları sürecinde şifacıların "el benim değil Fatıma Ana'nın eli, el benim değil Meryem Ana'nın eli" (KK87) cümleleri şifanın kadınlar üzerinden gerçekleştirildiğine örnek oluşturmaktadır.

Yukarıdaki uygulamalardan farklı olarak kutsal mekânda yattığına inanılan kutsal şahsiyetin hasta kişilerin rüyasına girdiği ve rüyasında onların yüzüne karşı dualar okuyarak üflediği ve şifalanmanın bu şekilde gerçekleştiği de anlatılmıştır (KK65). Bu inanış ölen eren ya da evliyanın şifa uygulamalarına halk nazarında hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca kutsal şahsiyetin hasta kişileri şifa ocaklarına yönlendirdiği de ifade edilmiştir (KK66).

Nefes ile şifalama uygulamaları Türkiye'nin dört bir yanında devam etmektedir. Gerek ocaklar gerek kutsal mekânlar halk tarafından ziyaret edilmektedir. Tunceli, Dersim ilçesinde bulunan Borneg'deki Karıncalık Ocağı, felçli olan hastaların gittiği Kureyş Baba Türbesi, Kütahya, Arpacık Silmesi (İtdirseği) Ocağı, İstanbul, Bektaş Dede Türbesi, Afyon Karaca Ahmed Türbesi, Gümüşhane Güvendi Abdal Türbesi örnek olarak gösterilebilir.

2.6. Su ile Sağaltım

Menderes Havzası, jeopolitik konum olarak sulak bir arazi üzerine konumlandırılmıştır. Gerek kaynak su gerekse termal su bakımından da gayet zengindir. Bu bağlamda suyun bol olduğu yerlerde su ile şifa yöntemlerinin geliştirildiği görülmektedir. Su ile şifalama uygulamalarında suyun iyileştirici gücü genellikle şifalı olduğu düşünülen suların içilmesi yahut saçılması yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda şifalı olduğu düşünülen suya şifacının okuyup üflediği, dinsel-büyüsel dualar yahut sözler de bulunmaktadır. Bu sözlerin enerjik olarak suyun hafızasına kaydedildiği ve suyu içen kişinin bu enerji ile birlikte iyileştiğine inanılmaktadır (KK78).

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde su ile şifalamaya dair pek çok örnek ile karşılaşılmaktadır. Aristides'in yazmış olduğu Hieroi Logoi (Kutsal Sözler) adlı eserin üçüncü konuşması; Allianoi Sularına Yolculuk "Beni buraya Tanrı (Apollon) gönderdi"cümlesi ile başlamıştır. Hastalığından kurtulan Aristides, ilerleyen zamanlarda tekrar Apollon Klarios'u ziyaret etmiştir. Bu ziyareti de romatizma hastalığı sebebiyledir. Bu ziyaret de Aristides şifalanması için; "Soğuk sudan içtikten hemen sonra, yine bu sulara gir" şeklinde kehanet aldığını bildirmiştir (Yılmaz, 2013; 52). Bu suyun şifalı su kaynağı olduğu düşünülmektedir. Bu su ile Aristides, hastalığından kurtulduğunu söyler.

Asklepios Tapınakları mimari olarak incelendiğinde diğer kült tapınakları ile benzer bir şekilde inşa edildiği görülmüştür. İlk girişte hastaları büyük bir avlu karşılamaktadır. Bu avluya ölümcül bir hastalığı olanların ve hamilelerin girmesi yasaklanmıştır. Avlu içerisinde büyüklü küçüklü çeşmeler, havuzlar bulunmaktadır ve genellikle inkübasyon odalarının yakınında yer alırlar. Rahip hekimler burada su faktörünü ruhsal ve bedensel arınma ve hidroterapi için kullanmışlardır (Cole, 1988: 163).

Sultanhisar'da çalışma alanı açısından dikkat çeken kent yukarıda da bahsedildiği üzere Akharaka'dır. Bu kentin de eski zamanlarda termal tedavi merkezi ve şifalama ocağı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde Sarı Su olarak adlandırılan dere suyunun içerisinde yer

alan kükürt ve yeraltındaki kükürtlü gazın varlığı bu bölgenin mistik bir şifalama merkezi olmasını sağlamıştır (Plinius, 1938- 1971: 450). Antik Dönem kaynaklarında Akharaka Kenti'nde kuluçka ve şok tedavilerinin uygulandığından da bahsedilmektedir. Asklepios gibi Akharaka tanrılarının da benzer bir işlev üstlendiği görülmektedir. Şifalı su, termal ve kaplıcalara; Denizli, Pamukkale, Hierapolis ve Muğla Sultaniye Kaplıcaları da örnek verilebilir.

Aziz ve azizelere atfedilen ayazmalar da şifalı su bağlamında önem arz etmektedir. Halk hastalıklarından kurtulmak için bu ayazmaları ziyaret etmekte ve sularından içmektedir. Şifalı su üzerine ait aziz mucizeleri de bulunmaktadır. İzmir'de Aziz Voukolos adına bir kilise vardır ve Hristiyanlar tarafından hâlâ ziyaret edilmektedir. Aziz Voukolos'a dair anlatılan bir mucizede; azizin kilisenin bahçesinde ayağını yere vurduğundan ve o anda yerden su kaynamaya başladığından bahsedilmiştir. İnançlarına göre her kim ki o sudan içerse gençleşmektedir (Babür, 2019: 88). Su ile şifalama eski Türk inançlarında da kendini göstermiştir. Temelinde de su kültünün izlerini görmek mümkündür.

Derleme çalışmaları sırasında Akharaka ve çevresinde de pek çok şifa ocağı ve şifa işlev, özelliği olan yatır- türbe tespit edilmiştir. Bergama Asklepion'un az ilerisinde Anfitiyatro yakınlarında Helvacı Dede Türbesi bulunmaktadır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "…dede şifacı bir dede. Kim hasta olsa ona helva yapar yedirirmiş. Bu helvadan yiyen de hemen şifa bulurmuş. Biz büyüklerimizden böyle dinledik. Bir de Asklepion var bizim burda oraya gider su getirirmiş. Bu su şifalı su diyolar. Şimdi türbenin yanında su var. Dedenin suyu ordan çektiği söylenir…" (KK78). Karacasu ilçesinde bulunan Âşık Bilal'in yaklaşık 700 sene evvel yaşadığı ve gerçek bir âşık olduğu söylenmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Bilal Dede'nin de su ile ilgili kerameti bulunmaktadır. "Kuraklık zamanında asker su bulamaz ve Aşık Bilal Dede'nin yanına gelirler, aman dilerler. Aşık Bilal Dede, ellerini toprağa kapatır ve sonrasında ellerini topraktan kaldırır. Tam ellerini bastığı yerde iki adet su pınarı fışkırır kim gelir bu sudan içerse hastalığını unutur gider…"(KK114). Yine Bozdoğan Sülüklük Yatırı'nda da şifalı bir suyun bulunduğuna inanılmaktadır. "Dedenin çocuğum bir havuz vardın su çıkardı, onu suyunu arıtırlardı, temizlerlerdi, orda gelip giden orda sudan içerdi. Bu su şifalı suydu içen doğrulur giderdi. Yıkanan bilmiyorum, evine götürüp de yıkayan olurmuydu. Yalnız ayağında siğil çıkan, yarası olan kişiler gelir giderlerdi. Sivilcesi aknesi olanlar gelip burada şifa bulurdu, gelirler su ile yıkarlardı gidelerdi su götürürlerdi şişelerle." (KK60). "…Buranın romatizma olsun ne bileyim öksürük, bronşit onlara her şeye iyi geliyorlarmış. Bu suyun iyi geldiğini söylüyorlar. Yaşlılar büyüklerimiz hep. Hatta ben şahit olmuştum. Üç kişi bu mahalleden geldiler doldurdular. Daha sonrada biz gelenlere tavsiye ettik. Ben kendi annemi getirdim.

Astım, bronşit. İçti çok şükür iyi yani Allah'ın şifası da bilmiyorum. Bu sudan sonra iyileşti. Burada sülük şeyi varmış, pınar varmış onlar çok eskilerden kullanıyorlarmış…" (KK61). İzmir Bergama'da bulunan Çoban Dede'nin de sopasını attığı yerden şifalı su çıktığı anlatılmaktadır; "…Dedemiz, yörükler susuz kaldığında değneğini atmış ve yerden su çıkarmış. Herkes onun bu kerametini anlatır. Bir de yağmur yağmadığı zamanlarda da biz buraya geliriz ve yağmur duası yaparız, yağmur yağar. Özellikle perşembe günleri de çırağ uyandırırız, dualar ederiz…" (KK170). Bu anlatının benzerine yukarıda aziz mucizesinden bahsederken de değinilmiştir.

Yatır ya da türbe çevresinde ocaklı yahut izinli olan şifacıların da şifalı olarak bilinen ve inanılan bu sulardan evlerine getirdiği rahatsızlığı olan kişilere bu sudan içirdiği bilinmektedir. Ayrıca nazara uğrayan kişilere de bu sulardan saçıldığı görülmektedir.

Böbrek rahatsızlığı olan kişilere bu sular ile tedavi yapılmakta, bunun dışında kabızlık, ishal, mide bulantısı, kas ağrısı, bağırsak rahatsızlıkları, doku bozuklukları gibi hastalıklarda şifacılar tarafından su ile tedavi edilmektedir. Ayrıca araştırmalar doğrultusunda şifalı suların genellikle iyileştirdiği hastalık ismi ile isimlendirildiği görülmüştür. Örneğin çıbana iyi geldiği bilinen Bozköy yakınlarındaki şifalı suya çıban suyu adı verilmiştir (KK89).

Kutsal mekânlar bağlamında Hristiyanlara ait olduğu bilinen ayazmaların İslamiyet'in kabulü ile birlikte Müslüman erenlere ait şifalı su kaynağına dönüştüğü görülmüştür. İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde Ortodoks Hristiyanlar için inşa edildiği bilinen şapel önündeki ayazma bu duruma örnektir. Müslüman nüfusun artması sonucu şapel kullanılmamaya başlanmıştır ve hemen yanına Müslümanlar tarafından Ebubekir Ağa Mescidi inşa edilmiştir. Şapelin önündeki ayazma ise günümüzde Müslüman bir erene ait olduğu düşüncesi ile hala kullanılmaktadır. Kaynak kişi; "…Ebubekir Ağa kerametli bir zatmış. Bir gün bu köylü çok susuzluk çekmiş. Hristiyanlar, Müslümanlar bu dedenin kapısına düşmüş. Dede de kavga çıkmasın diye tam ortada su bitirmiş. Bu su şifalıdır. Her gelen doldurur gider…" (KK67) şeklinde bilgi vermiştir. Görüldüğü üzere, ayazmanın kırsal mabet aktarımı ile Müslüman bir kutsal şahsiyet tarafından kerametle ortaya çıkarıldığına inanılmıştır. İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan Dere Kahve Ayazması da Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından ziyaret edilmekte ve şifa niyetiyle suyundan içilmekte ve dualar edilmektedir (KK68).

Türkiye'de de şifalı olduğuna inanılan pek çok su bulunmaktadır. Ankara Kızılcahamam, Afyon Sandıklı, Manisa Demirci, Kayseri Yenipazar İçmeleri şifalı sulara örnektir. Kutsal kabul edilen mekânların yanında bulunan sular da şifalı olarak kabul

edilmektedir. Sivas Çeltek Baba Türbesi ve Çeltek Baba Şifa Hamamı, Kastomonu Acıkavak Tosya Hacı Murat Türbesi, Kırıkkale Haydar Sultan şifalı su kuyusu (Demirbağ, 2024: 133-148) örnek olarak gösterilebilir.

2.7. Kan ile Sağaltım

Kan, kudret ve hayat veren, ruhu barındıran, kötülükleri uzaklaştıran ve arıtan bir madde olarak tarif edilmektedir (Örnek, 1971: 129-131) Dünya inançları sözlüğünde kan; "güç ve canlılık verici, kötülüklerden arıtıcı olduğuna inanılan sıvı" olarak açıklanmıştır. İncelendiğinde çoğu kültür ve inançta kanın büyüsel bir etkisinin olduğu da ifade edilmiştir (Hançerlioğlu, 2010: 238). İlkel toplumlardan günümüze kana böyle bir anlamın yüklenmesinin nedeni de kanın hayatın kaynağı ve taşıyıcısı olarak kabul görmesidir. İnanışa göre; kan bedenden ayrılırken ruhu da beraberinde götürmektedir. Yani ruh bir anlamda kanın içerisinde varlığını sürdürmektedir. Kan, bedenden ayrılan ruhu içinde taşımaya devam etmektedir. Böylelikle kan içerisinde ruhu barındırdığı için bir kutsiyet kazanmıştır ve kanda kutsal bir gücün olduğuna inanılmıştır.

Kanda yaşadığı düşünülen bu kutsal ya da büyüsel gücü açığa çıkarmak yahut kutsal olan güçle iletişim kurmak için pek çok ritüel oluşturulmuştur. Bu ritüeller; Eski Mısır, Asur, Eski Latin Amerika, Eski Roma ve Yunan, İslâm öncesi Araplarda ve Anadolu uygarlıklarında görülmektedir (Frazer, 1991:89-120). Aynı zamanda kan ile sağaltım uygulaması tedavilerde de önemli bir yöntem olarak geçmişten günümüze devam etmiştir.

Kan ile sağaltım, genellikle migren, sinüzit, verem, sarılık vb. rahatsızlıkları olan hastaları tedavi etmek için kullanılmaktadır (KK69). Hastalıklara göre kanın kullanımı değişmektedir. Kimi hastalıkta şifacılar hastaya kanı içirirken kimi hastalıkta da vücuttaki pis kanı dışarı atmaya çalışmışlardır. Bazen de kanın vücuda teması ya da akan kanı izlemek hastanın şifalanmasını sağlamıştır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde bazı hastalık tedavilerinde, hastalara sıcak hayvan kanı içirildiğinden bahsedilmiştir (Karagöz ve Arıhan, 2003: 51-53). Kanın vücuda teması ile sağaltım gerçekleştirdikleri de görülmüştür. Bergama Asklepion'unda kutsal hayvan horozun kanı akıtılmış ve özellikle kör hastaların gözüne sürülürmüştür. Böylelikle kör olan kişinin gözlerinin açılacağına inanılmıştır (Henninger, 1987: 544-556). Hipokrat (M.Ö. 460-377) ve Galen (M.S. 131-210)'in vücuttaki pis kanı hacamat ile dışarı çıkardığı bilinmektedir. Boynuz, bambu, seramik ve cam kupalar bu dönemde hacamatta kullanılan aletlerdendir (Şeker, 2013:

69). Yine vücuttaki pis kanı temizlemek amacıyla sülük tedavisi uygulanmıştır. Antik Dönem'de sülükle tedavi "hirudoterapi yöntemi" ile adlandırılmıştır. Vücutta dört sıvının olduğu bilinmektedir. Bunlar; kan, balgam, sarı ve kara safradır. Bunların dengesizliğinden farklı hastalıklar meydana gelmektedir. Bu dengesizlik de sülük ile tedavi edilmiştir. Galen bu tedavi yöntemini kullanmıştır (Okka, 2011: 9). Yine normal bir şekilde kan alma da bu dört unsuru dengelemek için uygulanmıştır. Bir inkübasyon gecesinde Asklepion'un sütbabası Zosimos'un rüyasına girdiği bilinmektedir. Bu rüya aracılığı ile Aristides'in diyeti düzenlenmiş ve kan aldırması gerektiği söylenmiştir (Hieroi Logoi III. 7-9: C. A. Behr Çevirisi). Kan alma daha çok gut hastalığı, eklem ağrısı, epilepsi, melankoli, şişler, bazı ateşli hastalıklar ve akciğer rahatsızlıklarında kullanılmıştır.

Kanın büyüsel gücü ölüleri diriltmek için de kullanılmıştır. Athena'nın, Medusa'nın sihirli kanını Asklepios'a hediye ettiği bilinmektedir. Bu sihirli kan ile birlikte Asklepios ölüleri diriltmeye başlamıştır. Fakat Zeus bu duruma kızmış ve Asklepios'u ölümle cezalandırmıştır (Hieroi Logoi III. 7-9: C. A. Behr Çevirisi), (Akça, 2013: 34). Ayrıca kurban kanı akıtma bu dönemde de vardır. Asklepion'da hasta kişiler şifalanmak için kurban kanı akıtmakta ve tanrılara sunmaktadır. Böylelikle iyileşeceklerine inanmaktadırlar.

Kan ile ilgili sağaltım uygulamalarının Orta Asya şamanları tarafından da devam ettirildiği görülmüştür. Şamanlar, kanı kutsal kabul etmişlerdir. Hastaları iyileştirmek için kan alma, kan akıtma gibi yöntemlerle şifalama uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Antik Dönem'de olduğu gibi iyi ve kötü ruhlara kurban sunmaya ve kan akıtmaya devam etmişlerdir (Bayat,2006:56). Burada da yine dinsel-büyüsel bir uygulama söz konusudur.

Kan ile tedavi yöntemi günümüzde şifacılar tarafından devam ettirilmektedir ve derleme çalışmaları sırasında sık karşılaştığımız uygulamalardan biridir. Bir rahatsızlığı olan kişi şifa ocağına getirilir. Hastalığı tespit edilir. Bu hastalıklar genellikle; verem, sarılık yahut kanserdir. Bu kişilere kaplumbağa kanının iyi geleceği düşünülür (KK70). Perşembe yahut cuma günü bulunan kaplumbağanın boynu kesilir ve hastaya bu kandan içirilir. Bir diğer kanla tedavi uygulaması da rahatsızlığı olan kişiye kurban kanından sürmektir. Baş ağrısı vb. bir rahatsızlık yaşayan kişinin başına işaret parmağı ile kutsal kabul edilen bu kandan sürülmektedir (KK68).

Kanlı hacamatta sağaltım uygulamalar arasındadır. Genellikle yüksek tansiyona bağlı baş ağrılarında kullanıldığı görülmüştür. Göz rahatsızlığı olanlarda enseden, sırt ağrıları olanlarda ise sırttan kan alınmaktadır. Sarılık hastalığında ocaklılar tarafından vücudun belirli

yerleri, mesela üst dişlerin kök kısmı ile üst dudağın birleştiği kısım, bıçak, jilet veya ustura ile kesilerek birkaç damla kan akıtılır; bu işleme “sarılık kesme” denir (KK98).

Vücuttaki kirli kanı temizlemek için gerçekleştirilen diğer sağaltım uygulaması ise sülüktür. Kan emerek beslenen bu hayvan insanın vücuduna yapışarak dişleriyle deriyi ısırıp kan emmekte ve ağzındaki bezlerden çıkan bir salgı ile emdiği kanın pıhtılaşmasını önlemektedir. Bu salgı “heparinoid” maddesi içermektedir. Göz, baş, sırt ve ayak ağrılarında, romatizmada, şişmanlıkta, hemoroidde, yara, çıban ve şişliklerde sülük kullanılmaktadır (KK105).

Günümüzde yatır ve türbe ziyaretleri sırasında kurban kesmek ve kesilen kurbanın kanını toprağa akıtmak, kurban kanından mekâna, herhangi bir nesneye yahut insanların alnına sürmek, kandan içmek vb. uygulamaların temelinde bahsedilen kana yüklenen kutsallık ve kandaki büyüsel gücü açığa çıkarma arzusu vardır (Henninger, 1987: 544-556). Bahsedildiği üzere iyi ve kötü ruhların yahut kutsal şahsiyetlerin ruhlarının kan içerisinde barındığına inanılmaktadır. Böylelikle kesilen kurban bir anlamda büyüsel bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye’de de kan ile ilgili sağaltımın yapıldığı şifa ocakları bulunmaktadır. Eskişehir Albastı Ocağı, Alanya Akseki Sağaltma Ocağı, Kars Sarılık Ocağı (Büyükokutan ve Özdemir, 2022: 677) örnek olarak gösterilebilir.

2.8. Toprak ile Sağaltım

Toprak ile şifalama yöntemlerinde genellikle toprak maddesinin diğer bitkisel ve madensel ürünlerle karıştırıldığı ve hasta olan kişilere uygulandığı görülmektedir. Toprak ile tedavi edildiğine inanılan hastalıklar şunlardır; ağrılı ve kaşıntılı kızarıklıklar, siğil, et benleri, ala veya alaca hastalığı (vitiligo), tavuk derisi (keratosis pilaris) hastalığı, çıban, suçiçeği, mantar hastalığı, diğer iltihaplı deri hastalıkları, akne, zona, uyuz, liken, ateşparedir (KK71).

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde toprağın sağaltım için sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu dönemde toprak ana Tellus'tur. İlaç ve tedavi için kullanılan tüm otları o yaratmıştır. Plinius bu durumu; "toprak anamız Tellus'un ilaç olarak yarattığı otları incelemek ve onların sırlarını çözmeye çalışan atalarımın sağduyusunu hissetmek bende sonsuz bir hayranlık duygusu uyandırır" (Naruealis Historia, 25) cümlesiyle ifade etmiştir. Yani toprak tanrısının yardımıyla insanların şifalandığına inanılmıştır. Bu dönemde mide ağrısını tedavi etmek için toprağın elenip sacda kavrulduğu ve temiz bir bezin üzerine serildiği bilinmektedir.

Sonrasında ise ağrıyan bölgenin üzerine konulmaktadır. Yapılan ilaçların da topraktan yapılan özel toprak kaplarda bekletildiği söylenmiştir (Gömeç, 2003: 92-93). Yine toplanılan şifalı bitkilerin toprak ile karıştırıldığı ve tedavi uygulamalarında hastaya sürüldüğü bilinmektedir. Asklepion'da ruhsal rahatsızlığı olan hastaların çamur banyosu yaptığı ve bu çamurları vücutlarına sürdüğünden de bahsedilmiştir (Çiçek, 2006: 2). Bu uygulamanın amacı kişiyi arındırmaktır.

Toprak ile şifalamanın temelinde de toprak kültünün izlerini görmek mümkündür. Toprak kültü Antik Çağ'da Ana Tanrıça kültü olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da bereketin, bolluğun ve doğurganlığın sembolü olarak bilinen ve toprak ile özdeşleştirilen ilk Ana Tanrıçalar; Kybele, Artemis ve Meryem Ana'dır. Ana Tanrıçanın Anadolu'daki kült merkezleri başta pessinus olmak üzere diğer merkezleri, Zela, Sardes, İda (kaz) dağı, Hierapolis, Kyzikos (Erdek), Selene (Kelainai, Dinar)'dır. Her sene 21 Mart tarihinde kült merkezlerinde Tanrıça Kybele için şenlikler düzenlenmektedir. Baharın başlangıcı olarak kabul edilen bu tarih günümüzde hala devam eden Hıdrellez, Nevruz ve Paskalya kutlamalarının devamıdır (Türkkan ,1976: 47).

Ana Tanrıça kültü Pers, Helen, Roma ve Bizans uygarlıklarında da senkretik olarak devam etmiştir. Örneğin; Efes Artemis'i Kybele gibi Ana Tanrıça'nın özelliklerini taşımaktadır. O da tanrı anası sayılmıştır. Bu bağlamda, Efes'te Hıristiyanlığı yeni kabul etmiş olanlar her ne kadar yeni dine inanıyorlarsa da eski inançlarından tamamen vazgeçmemişlerdir. Onun için Hıristiyan dünyasının önde gelenleri Meryem Ana'yı da Tanrı Anası saymak zorunda kalmışlardır. Böylece Ana Tanrıça kültü Bizans dönemi sürecinde Meryem Ana ile devam etmiştir.

Çok tanrılı inançlardan tek tanrılı inançlara geçiş döneminde bile toplumların kültürel bir etkileşimi olarak günümüze sirayet eden eden Ana Tanrıça kültü Orta Asya şamanlarında toprak kültü olarak varlığını devam ettirmiştir. Şamanlar da toprağa saygı duymuş ve iyeleri memnun etmek adına kurban sunmuştur. Kutsal kabul edilen toprak ile sağaltım gerçekleştirmişlerdir. Örneğin; kötü ruhların tasallutuna uğrayan hastaların yüzüne toprak saçmışlardır (Ögel, 1984: 86). Günümüzde de toprağın pek çok uygulamada kullanıldığı toprakla tedavi uygulamalarının İslamiyet içerisinde de devam ettiği görülmüştür.

Toprak ile şifalama yöntemlerine örnek oluşturabilecek uygulamalar Menderes Havzası ve çevresinde yer alan ocaklı ve el almış izinli kişilerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusun derlenmiştir. Kaynak kişi Nurgül Çamlıdere kurdeşen rahatsızlığı olan bir hastaya sütleğen

bitkisi ile toprağı karıştırarak bir ilaç yapmıştır. “Öncelikle toprağı havanda dövdüm sonrasında içine sütleyen bitkisini koydum ve suyu çıkana kadar toprakla birlikte dövmeye devam ettim. Sonrasında içine birazcık bal ve limon ilave ettim ve hastanın kaşınan yerlerine bu ilacı sürdüm. üç gün bu uygulamaya devam ettik ve üç gün sonra hastanın kaşıntıları ve yaraları iyileşti…” (KK189). Ağrısı olan hastalara İzmir, Tire ilçesi ağrı ocağında gerçekleştirilen bir diğer sağaltım uygulaması da şu şekildedir; "Hastayı uzatıyorum ve ağrıyan yerinin üzerine değneği koyuyorum. Sonra bıçakla değneği çenterek dualar okuyorum. Sonra da bir parça toprak verip ağrıyan yerine sürmesini istiyorum. Bunu yapınca insanlar iyileşiyor, sonra yeniden geliyor…” (KK190).

Toprak ile şifalama yöntemlerinde kutsal olarak kabul edilen bu ziyaretlerden toprak alınmakta ve alınan topraklarla da şifa yapılmaktadır. Sağlığında şifa yaptığı söylenen kutsal şahsiyetin mezarının yer aldığı Aydın Karaca Ahmed Türbesi’ni ziyaret eden şifacı Emine Abalı her türbeye gidişinde bir avuç toprak almaktadır. Almış olduğu bu toprağı ise şifa için kullanmaktadır. Konuya dair bilgi veren kaynak kişi; “Her perşembe günü Karaca Ahmed Türbesi’ne gidiyorum, Bir poşetin içerisine dedenin toprağından koyuyorum. Bu toprağı güzelce eledikten sonra üzerine çeşitli Esmalar okuyarak farklı bitkisel ürünlerle karıştırıyorum. Her hastalık için ayrı bir ot kullanıyorum. Eğer ki yapmış olduğum ilaç hastaya iyi gelmeyecekse bir gün öncesinde dedenin rüyama girip beni uyardığı oluyor. Biz Ocaklı değiliz fakat caklı olanlardan el alan kişileriz. Şifayı yaparken de kerametin bizde olmadığını, el Fatma Ana’nın elidir diyerek gelen hastalara söylüyoruz, şükür kerameti kendimizden bilmediğimizden gelen şifa bulup gidiyor…” (KK190) şeklinde bilgi vermiştir. Aynı şekilde nazar uygulamaları içinde ziyaretlerden toprak alındığı, kapı ve eşiklere saçıldığı bilinmektedir (KK191).

Bahsedildiği üzere ocaklar ve ocaklılar genellikle ziyaretlere yakın yerlerde yaşamakta ve yakınlarındaki ziyaretlerden destek aldıklarını belirtmektedirler. Hatta görüşme gerçekleştirilen şifacılar, sadece soy bağı yahut ocaklı bir elden el alınmayacağını, ziyarette yatan ocaklı kişinin de rüya yoluyla isteyen ve hak eden kişilere el vereceğini belirtmişlerdir. Denizli de yaşayan Keriman İpek bu konuya dair; “Avucumu elinin içine aldı ve avucumda toprak kardı. El bizim değil Fatıma Ana’nın eli dedi ve karılan o toprağı eklemlerime sürdü. Sen ağrı ocağısın dedi ve ben şifa yapmaya başladım.” (KK183) şeklinde bilgi vermiştir.

Toprak ile sağaltımın Türkiye’nin pek çok ilinde gerçekleştirilmektedir. Malatya Karababa Türbesi, Erzincan Ciminli Baba Türbesi, Kastamonu Aşıklı Sultan Türbesi, Muğla Siyami ve

Benli Bey Türbesi örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu illerde bulunan şifa ocaklarında da toprakla sağaltım uygulamalarına devam edilmektedir.

2.9. Ateş ile Sağaltım

Ateşin hastalıkları sağaltmasının temelinde kötü ruhları korkuttuğu ve bu korku ile birlikte bu ruhların insan bedenini terk ettiğine inanılmaktadır. Ateş ile sağaltımda ve sağaltıma dair inanışlarda ateş kültünün izlerini görmek mümkündür. Tabiat kültleri arasında ateş kültü; kutsal, koruyucu, tedavi edici, şifa verici ve arındırıcı bir güçtür. Zerdüştlükteki ateş kültü, İran kültüründe tapınma objesidir. (Barthold,1975:54). Fakat ateş Türklerde yukarıda da bahsedildiği üzere arınma, temizleme aracıdır

Ateş, yakıcı ve yok edici özelliğinden dolayı korkuyu da beraberinde getirmiştir (Araz, 1995: 67). Bu korku insanların ateşe daha temkinli yaklaşmasını ve saygı duymasını sağlamıştır. Ateşe saygısızlık olarak görülen; ateşe küfretmek, yanan ateş üzerine su dökmek ya da ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek gibi davranışlardan kaçınılmıştır.

Ateşe dair pek çok kutsal kabul, mucize ve keramet bulunmaktadır. Örneğin; Türkler ateşin gökten gelen bir madde olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde Orta Asya ve Sibirya'da da ateşin gökten geldiğine inanılmaktadır. Gökten gelen bu ateş maddesi, Tanrılarla iletişim kurulmasını sağlayan bir unsur olarak da düşünülmektedir. Altay inanışları içerisinde de ateşin Tanrı Ülgen tarafından gönderildiği söylenmektedir (İnan, 1976: 67).

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde Asklepion'da, şifa ocaklarının yakıldığı ve hastaların bu ocakların üzerinden atlatıldığı bilinmektedir. Buradaki amaç ruhu arındırmaktır. Yine şifa tapınaklarının önünde de ateş yakılmıştır. Kehanette bulunmak için de rahiplerin ateş yaktığı ve ateşin üzerine defne yaprağı bıraktıkları bilinmektedir. Böylelikle transa geçtikleri söylenmektedir ve hastalara şifa reçetesi sunmaktadırlar (Mansel, 1995: 25).

Ateş, şamanlar tarafından da kutsal kabul edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere ateşin Ülgen tarafından gökten indirildiği, siyah ve beyaz taşların birbirine sürtülmesi ile bulunduğu anlatılmaktadır. Özellikle çakmak taşından elde edilen ateşin kutsallığına inanılmıştır.

Antik Dönem'de olduğu gibi şamanlar şifaya dair kehanet bilgisini ateşe bakarak vermişlerdir (Eliade, 1999, 23). Şamanların hastalıkları sağaltmak ve insanları kötü ruhlardan arındırmak için ateşler yakmışlardır. Ayinlerde kullanılan bu ateş, "şaman od" olarak adlandırılmıştır. Şamanların bu ateşin etrafında döndüğü ve dans ettikleri de bilinmektedir. Bu

uygulama da “küştdepti” ile karşılanmaktadır. Türkmen gelenekleri içerisinde de şaman odun devam ettiği görülmüştür. Nevruz gibi mevsimsel geçişlerde insanlar bu ateşi yakarak arınacaklarına, hastalıklardan korunacaklarına ve gelecek musibetlerden kurtulacaklarına inanmışlardır. Bu sağaltım yöntemi, geleneksel bir uygulamaya bağlı olarak kalıplaşmış ve günümüze kadar ulaşmıştır (Hamzayeva 1962: 493). Bu uygulamaların sadece insan üzerinde gerçekleştirilmediği, nazar değmemesi ve hastalıklara yakalanmamaları için hayvanların da bu ateşin ortasından geçirildiği bilinmektedir (Özbay 2007: 183).

Ateşin arındırıcı ve şifalayıcı özelliği Göktürkler ve Başkurtların uygulamalarında vardır. Göktürklerin; 568 yılında Bizans elçisi Zemarkhos ve yanında bulunan kişileri yaktıkları ateşin arasından geçirdiği ve böylelikle kötü ruhlardan arınmalarını sağladığını bilinmektedir. Başkurtlar hasta bir kişiyi şifalamak adına yağlı bir bezi yakarak kişinin çevresinde “alas, alas” diyerek dolaştırmıştır. Bu uygulama sonrasında hasta olan kişinin iyileştiğine inanılmaktadır (Kafesoğlu, 1980: 25-26).

Ateşe yüklenen kutsallık ve sağaltım yöntemleri Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle de senkretik bir şekilde devam etmiştir. Türkler ateş kültünü İslamiyet ile sentezleyerek atalarının inançlarını günümüzde değin yaşatmışlardır. Anadolu’da ateş ile sağaltım yöntemleri; alazlama, yakma, göyündürme, en vurma dağlama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ocaklılar için ateşin arındırıcı ve temizleyici bir özelliği vardır. Hatta ateşin kötü ruhları korkuttuğu ve bu korku ile birlikte insan bedenini terk ettiğine inanmaktadırlar. Ateş bitki vb. madde ve madenlerin karışımıyla tedavi yöntemlerin de kullanılmaktadır. Ayrıca nazar vb. uygulamalarda da ateşin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Derleme çalışmaları sırasında kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda ateşle tedavi edildiğine inanılan pek çok hastalık bulunmaktadır. İzmir, Tire’de şifa uygulamaları yapan kaynak kişi; uçuk tedavisi için gelen hastaları ateş ve kaşık ile tedavi etmektedir. Öncelikle bir demir kaşığı ocağın üzerinde ısıtmakta sonra gelen kişinin uçuğunun olduğu bölgeye aniden vurmaktadır. Aniden vurmasının nedeni uçuğu korkutmaktır. Gelen kişinin böylelikle tedavi olduğu ve uçuklarından kurtulduğuna inanılmaktadır (KK50).

Aydın, Nazilli’de yaşayan bir diğer kaynak kişi temre rahatsızlığına yakalanan kişiler için hayıt tohumunu ateşte yakar, tohumun yağını çıkartır. Çıkarılan yağı krem kıvamına getirir ve rahatsızlığı olan kişinin uzuvlarına sürer, kişinin tedavi olacağına inanırlar (KK76).

Denizli'de yaşayan kaynak kişinin özellikle bel ve sırt ağrılarını tedavi eden bir ocak olduğuna inanılır. Halk arasında kupa atmak olarak bilinen tedavi yöntemi ile rahatsızlığı olan kişileri iyileştirdiği düşünülmektedir. Öncelikle gelen hastaları yüzüstü yatırır sonrasında 6 farklı bardak hazırlar. Bardakları ateşle ısıtır ve bel rahatsızlığı olan kişilerin beline bu bardakları kapatır. Buna yakı uygulaması da denilmektedir (KK160).

Kaynak kişilerin tedavi yöntemleri içerisinde dişi ağrıyan kişinin dişine ısıtılan bir demir parçasının basıldığı da görülmüştür. Aydın ve çevresinde kabız rahatsızlığı olan kişilerin ise makat bölgesine ebegümecinin ateşte yakılarak konulduğu görülmüştür.

Yukarıda bahsedildiği üzere nazar uygulamalarında da ateşle arınma çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Genellikle kaynak kişilerin tütsü, üzerlik, göz otu gibi bitkileri yaktığı ve dumanı ev ve benzeri yerlerde gezdirildiği görülmüştür. İnanca göre burada tedavi unsuru bitki, ateş ve gizli varlıkların sevdiği duman kokusudur. Bozdoğan Çarşı Hasan Hüseyin Türbesi'nde de yöre halkının türbede yaptıkları mumun ateşinden üzerlik tohumu yaktıkları böylece nazar vb. göz değmelerinden kurtulacaklarına inandıkları bilinmektedir (KK78).

Ateşle şifa yönteminin sadece insanlara değil hayvanlara da uygulandığı görülmüştür. "Köyümüzde eren dede yatırımız var. Benim nenem oradan rüyasında el almış sadece hayvanlara bakardı hayvan hekimi gibi. Hastalandığı zaman hayvandan anlardı. Çağırırdık yakma derlerdi. Tepesini ısıtırdı demire tepelerini yakardı iyileşirdi hayvan. Hayvan sıcağı ilkten hissetmiyor bu kızgın demirin ucunu tutarken tutarken hayvan dinliyor sonra en sonunda hayvan hissettiği zaman bir sıçradı mı ondan sonra iyileşir. Ondan sonra bir de kulağını keserler kan tutar iyileşir başka hiçbir şey ilaç şu bu kullanılmazdı…" (KK5). Denizli ve İzmir'de hayvan sağaltmaya dair farklı bir eren işlev ve uygulamalar tespit edilememiştir. Fakat Muğla erenleri hakkında çalışma yapan Önal; Muğla'da Emir Bayezid Mahallesi'nde kabri olan eren Emir Küçük'ten bahsetmiştir. Bu erenin işlevi hayvanların memesini sağaltmaktır. Uygulama şu şekildedir "…Halktan biri, ineği süt vermediği zaman, hayvanın yavrusu, anasını emmediği zaman, hayvanın ipini Emir Bayezid'in eline verirmiş. Hayvanı süt verdiğinde veya yavru annesini emdiğinde hayvanı tekrar alırmış…" (Önal, 2001). Bu durumun benzerine Antik Dönem'de de rastlanmıştır. Hygieia, hekim tanrı Asklepios'un kızı ve yardımcısıdır. Hygieia yalnız hasta insanlarla ilgilenmemiş, hayvanlara da bakmış ve hastalıklarına ilaç bulmuştur (Strabon,1993:87). Özellikle de yer altı yaratıklarının en özgürü olan yılanla bir arada olduğu tasvirlerden görülmektedir.

Türkiye'de de ateş ile sağaltım yapan ocaklar ve ziyaretler bulunmaktadır. Manisa Selendi, Od Kesme Ocağı, Konya Derebucak, Bulamaç Atma Ocağı, Ağrı Ahmedi Hani Türbesi, Trabzon Gülbahar Hatun Türbesi örnek olarak gösterilebilir.

2.10. Fiziksel Müdahale ile Sağaltım

Fiziksel müdahale ile tedavi edildiğine inanılan pek çok hastalık bulunmaktadır. Bu hastalıkların başında; kırık, çıkık, ateşli hastalık, baş ağrısı, bel ağrısı, kısırlık, baş ve vücutta çıkan yaralar gelmektedir (KK89). Bu hastalıklarda fiziksel müdahaleler ile tedavi edilmeye çalışılmıştır.

Antik Dönem kaynakları incelediğinde, fiziksel tedavilerin başında masajın geldiği görülmüştür. Masaj; fiziksel, zihinsel ve ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılan en eski yöntem olarak kabul görmüştür. Özellikle Antik Egelilerin bu sağaltım yöntemini şifalı hamamlarında uyguladıkları bilinmektedir. Hippokrates de masajı iyileştirme yöntemi olarak (Galenos, 1912: 189-195).

Antik Dönem'de bir diğer fiziksel tedavi yöntemi ovmadır. Hippokrates ovmayı; zayıf bir vücuda tonus vermek gerekiyorsa, gerginleşen bir vücut gevşeyecekse, zararlı bir hastalık yok edilecekse ve vücut şekillendirilecekse o süreçte kullanmayı önermiştir. Örneğin; Galenos sindirim bozukluğu olan bir hastaya şöyle bir reçete hazırlamıştır; çıplak ayakla dolaşılacak, her gün koşulacak, çamur banyosu yapılacak ve vücut şarap ile ovulacak. Hasta kişi bu reçeteyi uyguladıktan sonra iyileşeceğine inanmaktadır. Hatta iyileşen bir hastanın şükranlarını sunduğu bir yazıt günümüze ulaşmıştır. Gut vb. rahatsızlıklarda da vücudun zehirle ovulduğu bilinmektedir (Galenos, 1912: 189-195). Bu yöntem vücuttaki ağrı hissedilmeyinceye kadar devam ettirilmiştir.

Aslepiades'in fiziksel tedavi yöntemlerinden "araba gezisi" olarak adlandırılan şiddetli sallama da sık kullanılan yöntemlerdendir (Eriş, 2010: 143-166). Bağırsak sıkıntısı çekenler, ateşli hastalık geçirenlere ve ruhsal rahatsızlığı olanlara bu yöntem önerilmiştir.

Fiziksel müdahale ile sağaltımın eski şaman inancında da olduğu görülmektedir. Şamanların hekimlik törenleri yaptıkları bilinmektedir. Bu törenlerde özellikle hasta olan kişilerin sırtlarına vurdukları ve bunun sonucunda kötü ruhlardan onları arındırdıkları aktarılmaktadır. Yine kötü ruhların tasallutuna uğrayan hastaları şiddetli bir şekilde salladıkları bilinmektedir (Hoppal 2012: 247). Böylelikle hastalığa sebebiyet veren kötü ruhun bedeni terk edeceğine inanılmıştır.

İslamiyet'in kabulü ile de fiziksel müdahalelerle yapılan tedavi uygulamaları devam etmiştir. Genellikle ocaklılar ve izinliler tarafından uygulanan fiziksel sağaltım yöntemleri; sıkma, sarılma, pençeleme, parpılama gibi dokunma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar içerisinde en sık kullanılan yöntemin pençeleme olduğu görülmüştür. Bu yöntem halk arasında; pençe vurmak, pençe atmak olarak da adlandırılmaktadır. Uygulama genellikle Alevi-Bektaşi olan ocaklılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Denizli ili, Sarayköy ilçesi ve Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde yaşayan ocaklılar, bel ağrısı için gelen hastalarının sırtlarına üç kez vurmaktadır. Gelen ziyaretçilerin anlattığına göre; ağrı pençe uygulamasından sonra iyileşmekte ve gelenler şifalanmaktadır (KK120). Ayrıca pençeleme düğün adetleri geleneğinin vazgeçilmezleri arasında yer alan uygulamalardan da biridir. Gerdeğe girecek olan güveyin sırtı sıvazlanır, bazen de yumruklanır. Bu bir anlamda damadın belinin güçlü olması için gerçekleştirilen uygulamalardandır.

Sıkma ve sarılma yöntemi ile tedavi ise derleme çalışmaları sırasında gizli varlıkların tasallutuna uğradığı düşünülen kişilerin şifalanması için uygulanmıştır. Aydın, Nazilli'de yaşayan kaynak kişi, bu şikâyetle ailesi tarafından getirilen genci olabildiğince sarılır vaziyette sıkmıştır. Hasta olduğu düşünülen çocuk bu uygulamadan sonra titremeye başlamış ve kaynak kişi titreyen çocuğun üzerine su saçmaya başlamıştır. Su saçmasının nedenini de o varlıkların korkması ve hastanın vücudunu terk etmesi şeklinde açıklamıştır. Saçı işlemi tamamlandıktan sonra ise çocuk bayılmıştır. Ailesinin verdiği bilgiye göre bu tedavi yöntemi sonrası çocuk iyileşmiştir (KK20).

Parpılama yöntemi, halk arasında "parpılma, parpilma, parpulama, parpulma" gibi çeşitli kelimelerle de ifade edilmektedir. Tedavi de; kesme, çizme, yakma nadiren de vurma yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem, diğer yöntemlerden farklı olarak vücuttaki kirli kanın kesi ve benzeri müdahalelerle dışarı atılmasını sağlamak ve böylelikle kişiyi tedavi etmektir. Bu uygulamanın da eski şaman inanışlarının devamı niteliğinde olduğu gözükmektedir. Şamanlar da kötü ruhların kanda beslendiğine ve orada mekân tuttuğuna inanmıştır. Bu sebeple vücuttaki kirli kanın dışarı çıkabilmesi için bu tarz yöntemler geliştirmiştir (Hoppal 2012: 247). Geleneksel halk tababetinde bu uygulamanın en yaygın örneğini bel ağrısı olan kişilere atılan kupa sonrası kanın dışarı çıkabilmesi için jiletleme tekniğinin uygulandığı tedavi yönteminde görüyoruz. Aydın ve çevresinde görüşme gerçekleştirilen ocaklı kaynak kişiler bu uygulamanın herkes tarafından yapılamayacağını, vücuttaki kirli kan noktalarının bilinmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır (KK129).

Halk fiziksel şifalama yönteminin eren vasıtasıyla rüyada da gerçekleştiğine inanmaktadır. Küçük Madran Dede hakkında derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Dede yine bir gün bacağı çok ağrıyan bir amcamız var onun rüyasına giriyor. Bu amcanın ağrıyan ayağını ayağıyla eziyor sonra da üç göre yumrukluyor. Amca kalktığında koşmaya başladığını söylerdi…" (KK144).

Pençeleme, sıkma, sarılma uygulamalarının ziyaretlere yansıması ise gelen ziyaretçilerin şifalı olduğuna inandığı yatır yahut türbeye ya da ziyaret çevresinde bulunan taşlara sırtını sürtmesi, erene ait olan mezar taşını öpmesi, taşa sarılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu uygulamanın temelinde de taş kültünün izlerini görmek mümkündür. İslamiyet'in kabulüyle de taş-kaya kültü değişim ve dönüşüm yaşayarak benzer ritüeller ile varlığını günümüze değin sürdürmüştür. Genel olarak incelendiğinde erenlere ait olan yatır ve türbelerin etrafında yer alan taş ve kayaların kutsal kabul edildiği görülmüştür.

Hamza Baba Türbesi İzmir ili, Kemalpaşa ilçesinde bulunmaktadır. Hamza Baba'nın Horasan'dan geldiği ve burada yaşadığı fetih sürecinde mücadele ettiği bilinmektedir (KK115). Türbenin yakınlarında dağlık bir alan vardır. Bu alanda kayalar bulunmaktadır. Beli ağrıyan ziyaretçiler sırtları bu kayalara vermekte ve dua etmektedirler (KK115). Böylelikle ağrının geçeceğine inanmaktadırlar. Bu uygulama aynı zamanda dinsel-büyüsel bir uygulama olarak da kabul edilebilir. Yine çocuğu olmayan kadınların bu bölgede bulunan taş ve kayaların üzerine oturduğu ve dilek dilediği kayda alınmıştır (KK115). Taş-kayaları ziyaret eden ziyaretçiler bu uygulamadan sonra hamile kalacaklarına inanmaktadırlar. Burada kutsallığı kabul edilen taşın bereket işlevi söz konusudur. Bu dileğin gerçekleşmesi için de bazı kişilerin küçükbaş hayvan getirdiği ve bu taş-kayaların dibinde kestiği görülmüştür. Taşı, kayayı takdis etmek için yüz sürme, el sürme gibi uygulamalarda gerçekleştirilmektedir. Türbenin ve kayanın fotoğrafına aşağıda yer verilmiştir.

Fotoğraf 2.39. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi

Fotoğraf 2.40. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi, kutsal kayalar.

Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde Yanyatır Ocağına bağlı ocakzadelerin, Madran Baba'da bulunan taşa niyaz ettikleri ve üç kere öpüp başlarına koydukları görülmüştür. Yılancık

rahatsızlığı da derleme sırasında karşılaşılan rahatsızlıklar arasındadır. Yılancık rahatsızlığı genellikle burun ve yanak bölgesinde ağrı ve yanma şeklinde kendini göstermektedir. Şifacı kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "Uyur/erkek yılancık sakin olur fazla ağrı yapmaz. Gâvur/dişi yılancık denen tür ise arsız olup özellikle gece ağrı yapıp insanı uyutmayan bir yılancık çeşididir..." (KK190). Bu hastalığın tedavisi de; çentme, yılan kurusu ile ağrılı yeri ovma, ağrının bulunduğu yere öldürülen yılanın kafası ezilip sarma ve taş yapıştırma ile olmaktadır. Özellikle taş ile sağaltımın Menderes Havzası'nda yaygın olduğu görülmüştür. Bu taşların Hacca giden şifacılar tarafından getirildiği bilinmektedir (KK120). Bu taşlar, içerisine un serpilmiş toprak bir kutu içerisinde saklanmaktadır. Taşlarla uygulanan şifa sırasında ağrının taş ile gezdiği hasta kişiler tarafından söylenmektedir (KK77). Ağrının yoğunlaştığı bölgelere tükürükle taşlar yapıştırılmaktadır. Sonrasında taşların kendiliğinden düşmesi beklenmektedir. Buradaki şifa yöntemi temastır. Böylelikle hasta olan kişi iyileşeceğine inanır. Yılancık Ocağı'nda bulunan taşların doğurduğuna inanılmaktadır. Bu taşlar ellere sürüldüğünde çıkan dolama ve siğil rahatsızlığını iyileştirmektedir (KK67). Günümüzde özellikle yatır ve türbe yakınlarında bulunan taş ve büyük kayalara takdis devam etmektedir. Özellikle bu uygulamalar bel rahatsızlığı olan kişiler tarafından yapılmaktadır.

Türkiye'de fiziksel müdahale ile tedavi yöntemlerinin gerçekleştiği ocaklar ve ziyaretler bulunmaktadır. Konya Derebuçak Yılancık Ocağı, Afyon Eren Dede Türbesi, Tokat, Tokat Pir Ahmet Bey Türbesi, Gaziantep Ökkeşiye Türbesi ve çevresinde kutsal taşlar örnek olarak gösterilebilir.

2.11. Telkin Yoluyla Sağaltım

Şifalama uygulamalarından biri de telkin yoluyla tedavidir. Bir duyguyu veya bir düşünceyi sözle ya da yazıyla inandırma yöntemi olarak bilinen telkin, geçmişten günümüze değin kullanılmaktadır. Antik Dönem kaynakları incelendiğinde telkinle tedavinin ilk olarak Bergama Asklepion'da uygulandığı görülmüştür. Bu sağaltım yöntemi psikoterapi olarak da adlandırılmaktadır. Verilen bilgilere göre; Bergama Asklepionu'nun giriş kapısı üzerinde, "bütün tanrıların kutsiyeti için Asklepion'a ölüm girmesi yasaktır" yazısı bulunmaktadır. Böylelikle kapıdan içeri adım atıldığı andan itibaren hastalar için telkin süreci başlamakta ve gelen hasta kendisini bir anlamda daha iyi hissetmektedir. Burada bulunan kutsal yol, kutsal alanın giriş kapısına kadar devam etmekte ve hastaları havanın olumsuz koşullarından korumaktadır. Hastalar Asklepion'a girdikten sonra tanrı heykellerini ziyaret etme, dokunma, sunu verme, dilek dileme, varsa adak adama ve ilahî söyleme gibi ritüeller gerçekleştirmektedir.

Bunları yaparken asıl amaç hem ruhsal olarak hastaları hazırlamak hem de uykuya geçişi kolaylaştırmak adına bedeni yormaktır. Sonrasında ise rahip hekimler rüya görmesi için hastalarını abatona götürmekte ve yataklarına yatırmaktadır. Aynı zamanda hastalara iyileşecekleri telkin eden rahip hekimler mekânı da mistik bir ortama dönüştürmekte, yaktıkları tütsüler ile hastaların rahatlamasını sağlamaktadır (Arıhan, 2003: 56). Asklepion'da psikoterapiye bağlı uyku odaları ve rüya yöntemi de önemlidir. Rahiplerin psikoterapi ile hastaların rüyalarına müdahale ettiği bilinmektedir (Tuzcu, 2010: 78). Ayrıca psikoterapi yöntemlerinden birinin tiyatro olduğu da görülmüştür. Antik Dönem'deki bu uygulamanın Orta Asya'da şamanlar tarafından da devam ettirildiği bilinmektedir.

Şamanlar hastaya, tabiat varlıklarının iyesine veya ruhuna şifa zamanı ya da dinî törenlerde telkin de bulunmuştur. Bu telkinler çoğunlukla büyüsel söz ya da şaman duası olarak kabul edilmektedir (Elçin, 1986: 590). Bu telkinler sonrası hastanın iyileştiğine inanılmaktadır.

Anadolu'da benzer şekilde şifaların yapıldığı bimarhaneler bulunmaktadır. Bimarhanenin, Orta Asya Müslümanlarında ki karşılığı dârülmerza, Selçuklular'ın dârülâfiye ya da daha yaygın kullanımı ile dârüşşifâdır. Buralarda da telkinle tedavi yönteminin kullanıldığı bilinmektedir (Terzioğlu, 1992: 163).

Günümüzde şifa ocaklarında da telkin yoluyla tedavi yönteminin devam ettiği görülmektedir. Kaynak kişinin anlattığına göre; "…şifacılar dalağı ağrıyan bir hastayı tedavi edecekleri zaman, yanlarındaki kişinin nereye gidiyorsun? diye sormasını isterler. Kişi şifacıya nereye gidiyorsun? Diye sorar. Şifacı hastaya bakarak dalak kesmeye gidiyorum der. Karşısındaki kişi tekrar sorar, kesebilecek misin bu dalağı? Elinde baltası olan şifacı; "anasını bile bellerim" cevabını verir…" (KK56) ve tedavi ritüellerini gerçekleştirir.

Erenler geleneği içerisinde de erenlerin rüyada hasta kişiye telkin verdiği ve "sen iyileşeceksin, sen iyileşeceksin, sen iyileşeceksin" (KK68) dediği söylenmiştir. Sonrasında ise hasta kişiyi yatır yahut türbesine davet ettiği bilinmektedir. Kutsal mekânı ziyaret eden hastaların da genellikle adak adadığı ya da adaklarını şifa istemeden önce direk kestikleri ifade edilmiştir (KK75). Görüldüğü üzere telkinle tedavi bir manada sözün enerjisinin tezahürü olarak düşünülebilir. Bu uygulama halk arasında söz büyüsü olarak da adlandırılmaktadır. Bu anlamda telkin yoluyla tedavi yöntemini dinsel-büyüsel şifa uygulamaları arasında değerlendirmek de mümkün olabilir.

2.12. Kehanetle İlgili Kutsal Mekânlar ve Kutsal ile İletişim Kurmaya Dair Uygulamalar

Geleceğe dair yaşanacak olayları farklı yöntemler kullanarak bilmeye çalışmak kehanet olarak adlandırılmaktadır (Harman, 2001: 170-171). Kehanet, en eski kabile kültürlerinden başlayarak; Mısır, Sümer, Babil, Hitit, Yunan ve Roma'ya kadar uzanmış sonrasında Şamanist Türk kültürlerine, Türk kültürlerinden ise Osmanlı sarayına kadar girmiştir (Halıcı, 2018: 146). Kehanet bilgisi, insanların merakını gidermeye yardımcı olmuştur. Ayrıca amaçlanan bir işin sonucunun ne olacağını önceden bilmek insanların, kendilerini güvende hissetmelerini de sağlamıştır.

Tablo 2.2. Kehanetle İlgili Kutsal Mekânlar

İL	İLÇE/MAHALLE	KUTSAL MEKÂN	KAYNAK KİŞİ
Aydın	Didim/ Merkez	Didyma Antik Kenti Apollon Tapınağı	
Aydın	Didim/Merkez	Menteşe Dede	KK19
Aydın	Kuyucak/Sarıcaova	Orman Baba Yatırı	KK21,22
Aydın	Kuyucak/Cumhuriyet	Arap Baba Yatırı	KK26,29
Aydın	Kuyucak/Sarıcaova	Abbas Baba Yatırı	KK19
Aydın	Bozdoğan	Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı	KK24
İzmir	Tire	İsa Baba Türbesi	KK87
Aydın	Kuyucak	Selim Dede Türbesi	KK78
Aydın	Koçarlı/Şenköy	Bilal Dede Türbesi	KK67
Aydın	Bozdoğan/Olukbaşı	Meryem Türbesi	KK167
Aydın	Karacasu/Esençay	Tekke Türbesi	KK132
Denizli	Merkezefendi	Servergazi Türbesi	KK6
İzmir	Bergama	Araplı Dede Türbesi	KK89

Antik Çağ tarihi incelendiğinde; siyasi, sosyal, ekonomik yahut dinî her alanda kehanet en alt tabakadan, en üst tabakaya kadar halk tarafından ilgi çekici olmuştur ve kehanet bilgisine inanmışlardır. Kehanet bilgisine sahip kişiler kâhin olarak adlandırılmış ve toplum nazarında mistik güçlere sahip oluğu düşünülen bu kişilere kutsiyet yüklenerek saygı gösterilmiştir. Kâhinlerin bulunduğu mekânlar da kutsal sayılmış ve buralara bilicilik mekânları denilmiştir. Bu mekânlara manevi desteklerinin yanında maddi olarak da destek olmuşlardır.

Alan incelemeleri doğrultusunda; Didyma, Klaros ve Delfi kentleri Antik Dönem'in en önemli kehanet merkezleri olarak bilinmektedir (Morrison, 1981: 96; Karatosun, 2016: 297). Bu kentler içerisinde en önemli kehanet tanrısı Apollon olarak kabul edilmiştir. Çalışma kapsamında özellikle Didyma Antik Kenti'nden bahsedilecektir.

2.12.1. Didyma Antik Kenti

Fotoğraf 2.41. Didyma Antik Kenti.

Fotoğraf 2.42. Didyma Antik Kenti Apollon Tapınağı.

Didyma Antik Kenti, Aydın İli, Didim ilçesinde yer almaktadır. İyonya kent devletleri arasında ismi geçen Efes, Priene gibi önemli kentlerin kehanet merkezidir ve aslında kentten ziyade kutsal bir mahal olarak kabul edildiği bilinmektedir. Apollon Tapınağı'nın asıl bağlı olduğu kent ise Miletos Antik Kenti'nin kutsal alanıdır. Kente dair ilk bilgileri veren yazılı kaynak Herodot'tur (Heredot, 1991: 40). Yukarıda Didyma Antik Kenti'nin genel görünümünün yer aldığı bir fotoğrafa yer verilmiştir.

Tanrı Apollon'a kehanet bilgisinin, babası Zeus'tan geçtiği bilinmektedir. Kutsiyet kan yoluyla babadan oğula aktarılmıştır. Halk meşe ağacının rüzgârda çıkardığı hışırtıları Zeus'un sesi olarak kabul etmiş ve ağaçların çıkarmış olduğu bu sesten kehanet tahminlerinde bulunmaya çalışmıştır (Karaosmanoğlu, 2005: 25). Kutsiyetin kan yoluyla babadan oğula geçmesi Orta Asya şamanlarında ve günümüz Horasan erenleri sisteminde ocaklar içerisinde de vardır.

Kehanette bulunma yetisinin Zeus tarafından başka tanrılara da verildiği bilinmektedir. Bunlar arasında çalışma açısından dikkate değer olan tükürük yolu ile aktarımdır. Mitosa göre; Tanrı Apollon, Kassandra adında bir kıza âşık olur ve hediye olarak geleceği görme yetisini bağışlar (Morford & Lenardon, 1985: 165; Karaosmanoğlu, 2005: 57; Coleman, 2007: 80; Grimal, 2007: 73, 356). Bu yeti karşısında da her isteğinin yerine getirilmesini ister. Kassandra, geleceği bilmeyi ve rahibe olmayı istediği için Apollon'un isteğini kabul eder. Apollon, Kassandra'nın ağzına tükürür ve Kassandra geleceği görme yeteneğine sahip olur. (Morford & Lenardon, 2003: 235; Coleman, 2007: 80; Suad, 2014).

Bilicilik merkezini ziyaret edenler siyasi, sosyal, ticari faaliyetler gibi konuların yanında, evlenme ve çocuk sahibi olma gibi kişisel meselelere dair konularda da kehanete başvurmuşlardır (Martin, 2000: 59). Ziyaretçiler sordukları soruların cevaplarını direkt Apollon'dan değil kadın kâhin Pythia'dan almışlardır (Karaosmanoğlu, 2005: 56; Gates, 2015: 323) Pythia'nın ise Apollon ile bağlantıya geçmesi için belli başlı ritüeller uyguladığı bilinmektedir. Verilen bilgiye göre; Pythia öncelikle Kastalia kaynağında banyosunu yapar (Morford & Lenardon, 1985: 161; Morford & Lenardon, 2003: 233; Berens, 2013: 195). Banyo ettikten sonra kutsal ile bağ kurabilmek adına kurban olarak keçi sunar. Sonrasında tapınağa girer ve burada arpadan yapılan yemeği yer. Burada arpa yenmesinin nedeni gök cisimlerinden olan Satürn'ün arpayı yönettiği düşüncesidir. Gizemciler gök cisimleri ve bitkisel maddeler arasında bir ilişki olduğuna ve şifalamanın bu şekilde gerçekleştiğine inanmışlardır (Cainer ve Rider, 1996: 295). Sonrasında ise ateşi hiç sönmeyen ocak üzerine defne yapraklarını atar.

Dünyanın merkezi kabul edilen omphalos (Dixon & Kennedy, 1998: 39, 106, 228; Daly, 2009: 42,106,152; Gates, 2015: 323) ve yuvarlak kuyu biçimli çukurun üzerine yerleştirilmiş olan üçayaklı kazanın üzerine kapanır ve bunun üzerine oturup alttaki çukurdan çıkan gazı (Karaosmanoğlu, 2005: 56) solur. Elindeki defne dalını sallayarak transa geçer (Berens, 2013: 195; Akar Tanrıver, 2009: 352) ve uğultulu konuşmaya, kehanetleri aktarmaya başlar. Bu sırada hasta olan kişinin de defne ağacından bir parça aldığı ve elinde tuttuğu bilinmektedir (Bonnard, 2004: 179; Gates, 2015: 323-324). Kehanetin gerçekleşeceği sırada kurban ritüelinin uygulanması da günümüzde hâlâ devam eden bir uygulamadır. Böylelikle hasta olan kişi kehanet bilgisine ulaşır ve tedavi süreci başlar.

Kehanetler kurulacak olan kentler için de etkili olmuştur. Efes Kenti'nin kuruluşu bu bağlamda önemlidir. Atina kralı olan Kodros'un oğlu Androklos'a yeni bir kent kurması söylenir. Androklos ise bu haberi alınca direkt Delfi de bulunan bilicilik merkezine gider ve kentin nerede kurulması gerektiğini sorar. Kâhinler; "size bir balık işaret edecek, bir domuz da yol gösterecek" derler. Androklos bir gün arkadaşları ile balık tutmaya gider ve tuttukları balığı kızartacakken balıklardan biri ateşiyle birlikle çalılara sıçrar. Etraf yanmaya başlayınca çalılıklar arasında gizlenen bir yaban domuzu görürler ve domuz kaçmaya başlar. Tam bu sırada oku ile domuzu öldürür. Bir anda kâhinin söyledikleri aklına gelir. Efes Kenti, bu noktaya kurulur (Akurgal, 2014: 310). Böylelikle kehanet gerçekleşmiş olur. Yine ileride rüya kehanetleri bölümünde bahsedilecek olan İskender'in rüyası ve Smyrna Kenti'nin Pagos'ta kurulması da gerçekleşen kehanete örnek olarak gösterilebilir. Erenlik geleneği içerisinde erene ait yatır yahut türbenin kurulacağı yerin belirlenmesi de ya bizzat erenin bilgisi dahilinde olmuştur ya da bilici (pir, rehber) bir kişinin attığı asa, değnek ile belirlenmiştir.

Anadolu'daki kentler incelendiğinde yoğun bir şekilde Apollon Kültü ile karşılaşılmaktadır. (Gürdal, 2007: 1). Buna bağlı olarak da pek çok yerde Apollon Tapınağı ve kehanet ocağı da bulunmaktadır. Çalışma alanı kapsamında önemli olan kentler; Bergama, Gryneion, Smyrna, Klaros, Milet, Didyma, Hierapolis, Alabanda'dır (Akar Tanrıver, 2009). Bunlar içerisinde en çok dikkat çeken kehanet merkezi ise Klaros ve Didyma'dır. Klaros genel olarak sağlık ile ilgili kehanetlerin aktarıldığı bilicilik merkezi olarak bilinmektedir. (Şahin, 2012: 326). Didyma Kenti araştırıldığında yine şehrin yerinin kehanet üzerine seçildiği görülmüştür. Efsaneye göre; Apollon bir gün Didyma'da çoban olan Brankhos ile karşılaşır ve ona âşık olur (Erhat, 2003: 75; Strabon, 2005: XIV.1.5; Sevin, 2016: 120). Kendisine kâhinlik yeteneğini verir. Çoban Brankhos da bugün Apollon Tapınağı'nın bulunduğu yerde tapınağı kurar (Erhat, 2003: 75).

Didyma'nın kuruluşuna dair anlatılan farklı efsaneler de bulunmaktadır. Didyma'nın kâhini yukarıda ismi geçen Brankhos'dur. (Gürdal, 2007: 53).

Erenlik geleneği ve ocaklık sistemi içerisinde de "el verme" uygulaması devam etmektedir. Genellikle ocakların ziyaretlere yakın yerlerde olduğu, ziyarette yatan eren yahut evliyanın soyundan olduğu bilinmektedir. Burada asıl olan şey sağaltım yapacak olan kişiye bu yetkinin kan yoluyla geçmesidir. Fakat bu kesin bir kural değildir, şifa yeteneği olan kişilere ocaklı el verebilir böylelikle kendindeki gücü "izinli" olarak adlandırılan kişiye aktarabilir (Boratav, 2016:129). İzinli halk arasında "el alan" kişi ile de karşılanmaktadır. El verme ritüellerinin de sihirsel ve büyüsel uygulamalar ile yöreden yöreye değiştiği görülmektedir. Örneğin; Aydın Nazilli ilçesinde derlenilen kaynak kişi, "…gelen kişi el almak istiyorsa bozuk demir paranın üzerine tükürürüm şifacı olarak, el almak isteyen kişi de bu parayı ve tükürüğü yalar ve şifa özelliği tükürük yoluyla ona da geçer…" (KK65) şeklinde bilgi vermiştir. Orta Asya şamanlarının da "el verme, el alma" ritüeli gerçekleştirdiği bilinmektedir. Şaman olabilmek için kişinin ailesinde ya da soyunda bir şamanın olması çok önemlidir. Soyunda şamanlık olan kişi atalarının ruhları tarafından rahatsız edilir ve ona "el verilirse" o kişi şaman olabilir (İnan, 1976: 67):

Yapılan kehanetler incelendiğinde çoğunun kutsal su ile olduğu bilinmektedir. Bu uygulama "hydromanci" olarak adlandırılmaktadır. (Yılmaz, 2013: 58). Kehanet için öncesinde yapılan belli başlı dinî ritüeller de bulunmaktadır. İlk olarak kâhinler üç gün boyunca oruçlarını tutmakla vazifelidirler. Bu süre zarfında banyo yapmazlar, kehanet gerçekleşmeden önce ayaklarını ve üstlerine giyindikleri cübbelerini kutsal olarak kabul ettikleri su ile ıslatırlar. Sonrasında ise su buharını içlerine çeker transa geçerler ve esneme başlar (Gürdal, 2007: 50). Sonrasında ise sorulan sorulara esneyerek cevap verirler ve kehanet gerçekleşmiş olur.

Bilicilik merkezini ziyaret edenler; evlenme, çocuk sahibi olma, kurulacak kentlerin yerini belirleme gibi konular haricinde toplumsal olarak halka rahatsızlık veren çeşitli hastalıklardan kurtulmak için de kehanete ihtiyaç duymuşlardır. Apollon'un kehanetleri incelendiğinde de daha çok bu sorunların çözümleri üzerine çalışmalar yapıldığı görülmüştür (Akar Tanrıver, 2009: 258). Örneğin; Efes Kenti'nde bir dönem veba salgını meydana gelmiştir. Bu hastalığın geçmesi için de Klaros Kehanet Merkezi ziyaret edilmiştir ve burada kâhinler hastalığın geçmesi için Apollon'un heykelinin dikilmesini söylemişlerdir. (Huber, 2005: 135-142). Didyma'da da veba hastalığının yaygın olduğu ve kâhin Brankhos'un bu hastalıkla mücadele ettiği bilinmektedir. (Akar Tanrıver, 2009: 220). Bir diğer kehanet ise çocuğu olmayanlara verilmiştir. Aegeas birkaç kez evlenmesine rağmen çocuk sahibi olamamıştır ve bunun

sonucunda Delphoi Kâhini'ni ziyaret etmiştir. Kendisine Atina'ya gitmesi ve buraya varmadan önce şarap tulumunun ağzını çözmesi gerektiği söylenmiştir. Kehaneti öğrendikten sonra ise Pittheia'a doğru yola çıkmıştır. Kehaneti yorumlayan Pittheia, Aegeas'ı sarhoş ederek kızı Aithra ile birlikte olmasını sağlamıştır. Bu birliktelik sonucunda da Theseus adında bir çocuğu olmuştur (Grimal, 2012: 766). İslamiyet öncesi inanışlarda ve İslamiyet sonrası erenlik geleneğinde de dinsel-büyüsel ritüeller ile çocuk sahibi olunduğu görülmektedir.

Kehanetler, Hristiyanlığın imparatorluk bünyesinde güçlenmesi sonucunda yasaklanmış ve yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır (Türkan, 2018: 11). Fakat kalıp değiştirerek varlığını günümüze değin korumuş, Pythiaların vazifelerini medyumlar üstlenmiştir. Ayrıca ünlü bilicilik merkezlerinin bulundukları yerlerde medyum ve falcı sayısının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Orta Asya Türklerinde ve daha sonraki Türk toplumlarına baktığımızda, kehanet ve kehanet elde edebilmek için iletişim unsuru olarak kabul edilebilecek falcılık Şamanizm'de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şamanlar; ateşin alevine ve közün duruşuna bakarak, odundan çıkan sesi dinleyerek, geçmişi ya da geleceği tahmin etmeye çalışmışlardır.

Şamanlar suyu da kehanet için kullanışlardır. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm adlı eserinde, Aksu şehrinde Malov'un anlattığı su falını şu şekilde nakleder; Ayin başlamadan önce bakşı (şaman) bir mum yakarak fal açar. Bir kaba su sa/durulup halı üzerine konur. Kabın yanına ayna ve mum yerleştirilir. Ocaktaki ateşe şeftali çekirdeği atılır. Bu çekirdeğin kömürü ile yedi yaşındaki bir çocuğun avuçlarını ve gözlerini boyarlar. Suya bir yüzük, bir iğne ve biraz pamuk atarlar. Bakşı dua okur, suya bakarak ayin yaptıran kişinin sorularını yanıtlar (İnan, 1976: 109).

Ateş ve su haricinde madenlerin de kehanet için kullanıldığı görülmüştür. Madenler arasında kehanet için en sık kullanılan kurşundur. Bu bağlamda kurşun dökerek fal açma Orta Asya Türklerinde adeta gelenek hâline gelmiştir. Buna "kut dökme" de denilmektedir. Dinsel-büyüsel bir ayin olarak düşünmek mümkündür. Sağaltım yöntemi ise şu şekildedir; öncelikle kurşun süt ya da rakı içerisinde eritilirdi. Sonrasında şaman, şekillenen kurşunlara bakarak geçmiş ve gelecek hakkında kehanetlerde bulunurdu (Ögel, 2011: 228). Bu gelenek, diğer birçok şamanist gelenek gibi, Türklerin Müslüman oldukları dönemlerde dönüşümüne uğrayarak günümüze kadar korunmuştur. Kâşgarlı Mahmûd eserinde, "gaipten haber vermek, kehanette bulunmak, saklı olan bir şeyi ifşa etmek anlamına gelen ırg sözcüğü için qâm ırqlâdı

(Şaman kehanette bulundu) cümlesini örnek vermiştir (Kaşgarlı Mahmud, 1985:221). Yani bu cümlede kam kelimesini kâhin kelimesiyle aynı anlamda kullanmıştır.

Erenler sistemi incelendiğinde ise kehanet bilgisi, geçmişi ve geleceği bilme olarak devam etmiştir. Erenlerin karşısındaki insanın zihninden geçenleri bilmesi, diğer mekânlarda meydana gelen olayları bilmesi, geçmişte gerçekleşen olayları ve gelecekte olabilecek olayları önceden bilmesi, bu işlevlerine bağlı olarak kaybolan eşyaları bulabilmeleri olarak değerlendirilebilir. Derleme çalışmaları kapsamında erenlerin bu özelliklerini; karşısındaki kişinin aklından geçenleri bilen ve zihni okuyan erenler ve eren türbeleri, başka mekân ve yerlerdeki olayları gören erenler ve eren türbeleri, geçmişte ve gelecekte olanları haber veren erenler ve eren türbeleri, kaybolan eşyaları bulan eren ve eren türbeleri ve ölecekleri günü bilen erenler ve eren türbeleri şeklinde tasnif edebiliriz. Aşağıda derlenen yatır ve türbelerden sırasıyla bahsedilecektir. Şifa ile ilgili bölümde hakkında bilgi verilen yatır ve türbeler ile ilgili başlık oluşturulmayacak, yer, mekân bilgisi ve fotoğrafa tekrar yer verilmeyecektir. Sadece örnek olarak bahsedilecektir. Bu bölümde ilk defa bahsedilen yatır ve türbeler hakkında ise ayrıntılı bilgi oluşturulan başlıklar altında verilecektir.

Çalışma kapsamında yatır ve türbe derlemelerinde erenlere dair anlatılan rivayetlerin, eren vefat ettikten sonra ziyaretinde hâlâ devam ettiğine inanılmaktadır ve eren hayatta değilse ziyaretine gidildikten sonra rüya vasıtası ile ziyaretçinin bilgilendirildiği ifade edilmiştir (KK78,79).

Didim'de geçmişi ve geleceği bilen erenlere dair pek çok anlatı bulunmaktadır. Fakat günümüzdeki bu erenlere dair bir yatır ya da türbe izine rastlanmamıştır. Görüşme yapılan kaynak kişi ilk olarak Menengiç Dede hakkında bilgi vermiştir. "Bu dedemiz Horasan'dan gelmiş büyüklerimiz öyle anlatırdı. Kim bir hastalığı olsa ya da dara düşse bu dedeye gidermiş. Dede gelecek musibetleri önceden haber eder hatta köydekilerin rüyasına girermiş. Bir gün bu antik kentin arkası ormanlıkmış oraya ateş düşmüş. Ateş düşmeden önce dede ormanlık içinde davul çalmaya başlamış. Herkes ayaklanmış gitmiş bir de bakmışlar ki dumanlar var. Hemen söndürülmüş ve halk o anda kerameti anlamış. Duydukları davul sesi gaybın sesiymiş aslında ne davul çalınmış ne başka bir şey…" (KK15). Didim dışında çevre ilçelerde de geleceği bilen erenler ve onlara ait türbeler bulunmaktadır.

2.12.2. Orman Baba Yatırı

Fotoğraf 2.43. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesi, Orman Baba Yatırı.

Orman Baba Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde bulunmaktadır. Orman Dede'nin kim olduğu ve ne zaman bu topraklara geldiği bilinmemektedir. Orman Baba'nın geçmişi ve geleceği bildiğini söylenmektedir (KK21,22,23).

Orman Baba Yatırı, yöre halkı tarafından hâlâ ziyaret edilmektedir. Sık bir orman içerisinde yer almaktadır. Belediye tarafından temizlenmektedir, bakımlıdır. Yatırın üzeri çelik bir saç ile örtülmüştür. Yatır yeşile boyanmıştır, içerisinde ağaç yoktur fakat halk çaput bağlamak için ayak taşına doğru bir ip uzatmıştır ve çaputlar oraya bağlanmaktadır. Yatırda yazılı bir mezar taşı bulunmamaktadır. Yatır ve çevresinde dedeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Gelen ziyaretçilerin mum yaktığı bilinmektedir.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi şu şekilde bilgi vermiştir; "…Benim kız evlenecekti, kız sevmiş biz de vereceğiz. Gece bir rüya gördüm Orman Baba dedi ki, bu adama kız verme, işi boz. Sabah uyandım, hanıma anlattım. Hanım inanmadı, kıza dedim kız ağladı. Adamlarda ta Urfa'dan gelecek. Neyse ben kimseyi inandıramadım ve kızı verdik mecbur, nişanı uzattık ama. Kız Urfa'ya gitti. Meğer adamın çoluk çocuğu varmış. Bizim kızdan gizlemiş sonra ayrıldılar hemen. Sonra dedeye gittim özür diledim, taşını öptüm. Kurban

verdim, Allah kabul etsin…" (KK21). Halk arasında anlatılan bir rivayet daha vardır; Karacasu ve Kuyucak ilçesinin fethinde, Orman Baba, insan kılığında ordunun içerisine girmiş ve düşmanların nereden geleceğini, nerelere tuzak kuracağını yanındakilere söylemiştir. Böylelikle Yunan ordusu ile mücadele kolay bir şekilde kazanılmıştır. Aynı zamanda Orman Baba'nın, muhipbanlarının da rüyasına girdiği ve onlara olacaklara dair tedbir almaları gerektiğini söylediği anlatılmaktadır. Bu yatırımız biraz kuytuda kalıyor ama yine de ziyaretçisi çok, burada hala hayırlar veririz. Eğer unutursak rüyamızda bize hatırlatır. Ben bu dedemizin bir kerametini duydum. Bizim Karacasu ve Kuyucak ilçesinin fethinde, Orman Baba, insan kılığına bürünmüş, askerin yanına içerisine girmiş ve düşmanların nerelerden geleceğini, nerelere tuzak kuracağını askere söylemiş. Böylelikle Yunanı alt üst etmiş bizim asker, Yunan arkasına bakmadan kaçıp gitmiş. Büyüklerimizden hep böyle dinledik… (KK22).

2.12.3. Arap Dede Yatırı

Fotoğraf 2.44. Aydın ili, Kuyucak İlçesi, Cumhuriyet mahallesi, Arap Dede Yatırı.

Erenlerin ziyaretlerine gelen kişilerin niyetlerinden de haberdar olduklarına inanılmaktadır. Arap Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak İlçesi, Cumhuriyet mahallesinde bulunmaktadır. Verilen bilgilere göre; Arap Dede adıyla bilinen Ahmet oğlu Ali Rufai tarikatına mensup bir zattır. Soyu Hazreti Ali'ye dayanmaktadır. 700 sene öncesinde Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiği bilinmektedir. Pek çok talebe yetiştirdiği ve 150 yıl önce 72 yaşında öldüğü söylenmektedir. Kaynak kişiler Arap Dede'yi; esmer, kıvırcık saçlı, kısa boylu olarak tarif etmektedir. Bu kişiler dedeyi vefat ettikten sonra gördüklerine inanırlar (KK29,30,31).

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın çevresinde bir mezarlık da bulunmaktadır. Yatır yeşil renge boyanmıştır, üzerinde yeşil bir örtü de vardır. Yatırın mezar taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Yatırın mezar taşına farklı renkte eşarplar bağlandığı görülmüştür. Aynı zamanda yatıra dair bir bilgilendirme levhası da bulunmaktadır. Yatır bakımlıdır ve sanduka şeklindedir. Eski hâlinin taşlarla çevrili olduğu bilinmektedir.

Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre Arap Dede kendisine saygısızlık edenleri kabul etmez ve onları uyarırmış; "...Anam anlatırdı. Köyden pek çok kişi kadın adam bu dedeye gelirmiş. Anamın kayınvalidesi babaannem demiş ki ben olsam gitmem demiş. O gün gecesinde o Arap Dede rüyasında babaanneme demiş ki kendin gelmiyorsun gelene bari mâni olma. Senin canına top atarım demiş. Ama kırk gün sonra babaannem ölmüş. Bir de anam türbeye vardığında ilmin yakmaya gidermiş ve Arap Dede'yle böyle senin benim sohbet ettiğim gibi sohbet ederlermiş canlı canlı anama görünürmüş eskiler görürmüş oturup konuşurlarmış... (KK29) Evlatları kadının bağışlanması için sonrasında dedeye kefaret kurbanları sunmuştur.

Erenlerin kaybolan eşyaları, çocukları ve hatta hayvanları buldukları da bilinmektedir. Yöre halkı Arap Dede'nin her ne kaybolursa bulduğunu ve bereketi artırdığını söylemektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; dede vesilesiyle bir kadın kaybolan oğlunu bulmuştur; "...Benim bu çocuğum dünyaya geldi. 1.5 yaşındaydı benim oğlum. Bir gün parka çıkardım kayboldu. İki gün aradık bulamadık. Ben koştum Arap Dede'ye. Dedim dede oğlumu kaybettim bana bağışla onu. Mezarın yanına yattım. Baktım rüyama geldi. Temiz bir yer, karşısı sıvalı. Önünde duvar muvar bir şey yok. Yanı başımda kırmızı bardak duruyor. Bir secde duruyor. Onun üstünde de bir adam, buraya kadar sakallı bir adam oturmakta. Dede diyorum ben oğlumu kaybettim de sen oğlumu bulabildin mi? Gördün mü

hiç? Diyorum. Yedi yeşil gırat bağlarsan diyor ben senin oğlunu vereceğim dedi. Gırat bağlasan diyor. Beni görüyorsan, yeşil gırat bağlarsan ben senin oğlunu vereceğim diyor. Ondan sonra da yedi kurban keseceksin dedi. Neyse tamam dedim. Ondan sonra çocuğu nereden bulduysa bir yaşlı adam getirmiş. Çocuğu elime verdi. Evime geldim, çocuğumu aldım da. Ondan sonra yedi sene oraya yemekli mevlide geldik biz. O zamanlar bu kadar kişi olmazdı. İki dolmuş falan olurduk, hayvan keserdik orada...” (KK26).

2.12.4. Abbas Baba Yatırı

Fotoğraf 2.45. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesi, Abbas Baba Yatırı.

Arap Dede hakkında anlatılan rivayetlere benzer bir anlatı Abbas Baba için de anlatılmaktadır. Abbas Baba Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde yer almaktadır. Abbas Dede’nin bu mahalleye ne zaman geldiği ve yerleştiği bilinmemektedir. Alan araştırmaları sırasında yatırın tarihini sorduğumuzda derleme yapılan kaynak kişiler; biz kendimizi bildik bileli bu yatır burada cevabı verdiler (KK170).

Abbas Baba Yatırı, günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bakımlı olduğu görülmüştür. Yatır iki ev arasında bulunmaktadır. Eskiden taşlarla çevrili olduğu, yakın zamanda ise yatırın üzerine beton döküldüğü ve sıvandığı bilinmektedir. Yatırda yazılı bir mezar taşı bulunmamaktadır. Yatırın üzeri yeşil bir örtüyle örtülmüş ve yazısız olan mezar taşına ve ayak taşına renkli eşarplar bağlanmıştır. Yatır ve çevresinde yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası bulunmamaktadır. Yatır çevresinde hayır lokmaları dökülmektedir. Belli gün ve gecelerde gelen ziyaretçiler tarafından mum da yakılmaktadır.

Yöre halkı, Abbas Dede'nin kaybolan eşyaları sağ olduğu zamanlarda bulduğunu ve hatta getirttiği söylemiştir. Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; "…Bir gün köyde bir adamın öküzü kaybolur, bu kişide öküzü Abbas Baba'nın dergâhında arar. Bu olaya Abbas Baba ve yarenleri çok kızar. Abbas Baba sorar: buraya gelirken mi gördün öküzü? Kadın evet der. Abbas Baba der ki; birkaç gün bekle, belki geri gelir hayvanın. Aradan üç gün geçer, bir çakalın öküzü dergâhın önüne doğru koşturttuğu görülür. Adamı çağırırlar ve Abbas Baba öküze sorar, neredeydin der? Öküz, sahibim beni çok yoruyor, ondan kaçtım der. Bunu duyan sahibi hayretler içerisinde Abbas Baba'nın önünde eğilir. O gün bugündür kim bir eşyası kaybolsa Abbas Baba'ya gider ve ona dua edermiş. İnanışa göre birkaç gün sonrada kaybettiği her neyse onu bulurmuş…" (KK20). Yakın zamanda buna benzer bir durum yaşadığını söyleyen kaynak kişi de şu bilgileri vermiştir; "…Kızım bizim de öküz rivayetine benzer bir yaşanmışlığımız var. Bizim yağız bir atımız vardı, kayboldu. Dedeye gittik geldik. Bir gece rüya gördüm at bana doğru geliyor. Sabah bir uyandık ki gelmiş…" (KK19).

2.12.5. Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı

Fotoğraf 2.46. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesi, Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı.

Erenlik geleneği içerisinde erenlerin başka mekânlardaki olayları gördüğü, bildiği anlatılmaktadır. Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesinde yer almaktadır. Dedenin hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmekte, kurbanlar kesilmekte, hayırlar yapılmaktadır. Yatırın çevresi taşlarla çevrelenmiştir. Başında büyük bir zeytin ağacı bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamaktadır. Yatırda yazılı yahut yazısız herhangi bir mezar taşı ya da mezar bulunmamaktadır. Yatırın bakımsız olduğu görülmüştür. Gelen ziyaretçiler mum yakmamaktadır.

Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…Nenem anlatmıştı, bir gün yatıra gidiyor, bir genç geliyor. Diyor ki Karacasu'da şu evde hayır veriliyor, git o hayırdan bana da getir. Nene de beyini yolluyor. Beyi gidiyor bakıyor ki gerçekten de hayır var. Hemen bir tepsi alıp yatıra getiriyor. Oğlan orda bekliyormuş, güzelce oturup yiyor, sonra bir bakıyorlar oğlan kayboluyor. Meğer dedeymiş diyorlar sonradan. Benim annem de bu yatıra bağlıydı, niyazı vardı. Bize ne

vakit biri gelecek olsa telefon yok bir şey yok, bu dede anneme rüyada dermiş. Annem ona göre hazırlık görürdü…" (KK24).

2.12.6. İsa Baba Türbesi

Fotoğraf 2.47. İzmir ili, Tire ilçesi, İsa Baba Türbesi.

Fotoğraf 2.48. İzmir ili, Tire ilçesi, İsa Baba Türbesi.

Kutsal şahsiyetlerin aynı anda pek çok yerde olduğuna da inanılmaktadır. İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan İsa Baba Türbesi bu duruma örnektir. Türbe içerisinde yer alan mezar taşında İsa ismi geçmektedir. Bu sebeple türbe bu isimle anılmıştır. Türbenin XIV. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe içerisinde iki adet sanduka bulunmaktadır. Bu sandukalardan birinin eşine ait olduğu tahmin edilmektedir. Türbe ve çevresinde herhangi bir bilgilendirme panosu yer almamaktadır. Belli gecelerde mum yakılmaktadır.

Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…Dedemiz Kore savaşına katılmıştır orada gören askerler vardır fakat aynı zamanda İzmir'dedir…" (KK98).

2.12.7. Selim Dede Yatırı

Fotoğraf 2.49. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Selim Dede Yatırı.

Selim Dede Yatırı, Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunmaktadır. Selim Dede'nin gezici bir eren olduğu bilinmektedir. Alan araştırmaları sürecinde kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Selim Dede, isteği zamanda çok uzak mesafelere gidip gelebilir, aynı anda pek çok yerde gözükebilir, geyik ve geyik cinsine benzer hayvanların donuna girebilirmiş. Aynı zamanda

vefatından sonra çok defa kaynak kişilerin büyükleri Selim Dede'yi yatırın civarında gezerken gördüklerini söylemişlerdir.

Günümüzde yatır hâlâ halk tarafından ziyaret edilmekte ve adaklar kesilmektedir. Bulunduğu bölge tepededir ve etrafında pek çok ağaç bulunmaktadır. Fakat bu yatır da çaput bağlanmamaktadır. Yatır ve çevresinde herhangi yazılı bir mezar taşı bulunmamaktadır. Ayrıca yatır çevresinde on bir farklı mezar bulunmaktadır. Yatırın çevresi taşlarla çevrilidir, belediye tarafından temizliği yapılmaktadır fakat bakımsızdır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Basri Tuna kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Nenem anlatırdı, zamanında bu eren yaşarken birinin cenazesi olmuş. O günde tam dört kişi vefat etmiş, herkes duaya Selim Dede'yi beklermiş. Dede aynı saatte dört evi de gezmiş duasını yapmış. Sonra insanlar cemiyet içinde toplanıp konuşmuşlar, bizim ölünün duasını Selim Dede verdi deyince, diğer ölü sahipleri de nasıl olur bizimkini de Selim Dede verdi demişler ve böylece köyde Selim Dede'nin kerametini herkes görmüş. Kimi türbe ışık gösterir ama Selim Dedem bizzat kendini gösterir, farklı insanlar şeklinde de gözükür bazen. Onun kerameti çoktur hem de çok. Biz kendisine çok inanıyoruz…" (KK16).

2.12.8. Bilal Dede Türbesi

Fotoğraf 2.50. Aydın ili, Koçarlı İlçesi, Bilal Dede Türbesi

Erenlik geleneği içerisinde, erenlerin kurulacak ya da inşa edilecek kutsal mekânlarının; yatır ve türbelerinin yerlerini önceden bildiği söylenmektedir. Bilal Dede Türbesi; Koçarlı ilçesi, Şenköy mahallesindedir. Türbe hakkında şöyle bir rivayet vardır; Bilal Dede, bir ağanın yanında çobanlık yaparak hayatını kazanan biriymiş. Bu dedenin geçmişi ve geleceği bildiği söylenmektedir. Ayrıca köylülerin rüyasına girip Bilal Dede Türbesi'nin kurulacağı yeri önceden söylediğinden bahsedilmektedir (KK67).

Bilal Dede Türbesi günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbenin dış cephesi duvar ile çevrilidir ve dış cephesi yeşil renktedir. Türbe içerisinde sanduka mezar yer almaktadır. Sanduka mezarın baş ve ayak taşı bulunmaktadır fakat herhangi bir yazı yoktur. Türbenin giriş kısmında Bilal Dede ve kerametleri hakkında bilgi veren bir bilgi panosu yer almaktadır. Türbenin çevresinde adak ve hayırların yapılıp dağıtabileceği bir mekân da bulunmaktadır. Türbenin gayet bakımlı olduğu görülmüştür, türbenin bir türbedarı da bulunmaktadır. Türbenin kıbleye dönük olduğu görülmüştür. Türbenin dışında mumların yakılacağı ve dileklerin dileneceği ayrı bir duvar daha bulunmaktadır. Aşağıda mumların yakıldığı duvarın fotoğrafına da yer verilmiştir. Türbe çevresinde pek çok ağaç vardır fakat çaput bağlanmamıştır.

Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; Bilal Dede'nin kerameti köylüler tarafından anlaşılınca asasını fırlatmıştır ve asanın düştüğü yere türbesi yapılmıştır. Bahsedildiği rivayeti kaynak kişi şu şekilde aktarmıştır "…Bilal, ağayı karşılamak için yola çıkanlarla birlikte yola çıkmış, tam karşılama esnasında ağa, "Durun benim yanıma geleceğinize içinizde Hacı Bilal var, onu kucaklayın" demiş. Bilal o sırada ağasına, "demeyin ağam böyle şey olur mu?" Diyerek sitem etmiş. Ağaya saygısından elindeki asayı fırlatmış ve asa o gün tam olarak buraya düşmüş. Bilal, hakkın rahmetine burada kavuşmuş ve asasının düştüğü yere türbesi yapılmış…" (KK67). Konuya dair bu şekilde pek çok rivayet bulunmaktadır. Kutsal mekânların kurulmasına dair benzer rivayetlerden yukarıda Antik Dönem'de de bahsedilmiştir.

2.12.9. Meryem Türbesi

Fotoğraf 2.51. Aydın, Bozdoğan, Olukbaşı Meryem Türbesi.

Fotoğraf 2.52. Aydın, Bozdoğan, Olukbaşı Meryem Türbesi.

Kutsal şahsiyetlerin kayıp olan mezarlarını rüya yolu ile kişilere bildirdiklerine inanılmaktadır. Örneğin; Meryem Türbesi; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Olukbaşı mahallesinde bulunmaktadır.

Olukbaşı mahallesinin eski isminin "Bir İsa" manasına gelen Biresse olduğu bilinmektedir. Mahalle içerisinde Rumlara ait olduğu bilinen pek çok mezar yapısı bulunmaktadır. Meryem Ana, kadın bir savaşçı olarak tanınmaktadır. Kaynak kişiler, Meryem Ana'nın sağ göğsünden yaralı, sağ ayağı topal, beyaz tenli, pamuk gibi bir kadın olduğunu söylemektedir. Bizanslılar ile mücadele ettiği hatta Kıbrıs Savaşı'nda dahi katıldığı ve elinde kılıcı olduğu anlatılmaktadır. Genellikle yöre halkı, bu türbeye neslin devamı için gelmektedirler.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, türbenin dışı yeşil renktedir. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarın üzerinde yeşil bir örtü ve pek çok seccade bulunmaktadır. Türbe içerisinde gelen ziyaretçilerin kullanabileceği eşarplar da vardır. Sandukanın baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Türbe ve çevresinde ağaç vardır fakat çaput bağlanmamaktadır. Gelen ziyaretçilerin mumlarını yanlarında getirdiği ve dua ettikten sonra mumlarını yaktıkları bilinmektedir.

Çocuğu olmayan pek çok kişinin buraya geldikten sonra çocuk sahibi olduğu söylenir. Kaynak kişilerin vermiş olduğu bilgiye göre; burada yer alan Meryem Türbesi'nin yeri yoktu. "…Bir gece rüya görmüş dedem. Burada yatan kadın eren benim bu mevkide mezarım var, savaşta öldüm, buraya geldim. Bana bir türbe yapın demiş. Sonra da Meryem Ana olduğu söylemiş yani burası asıl Meryem Ana türbesidir. En son bilinen otuz havarisi ile Ege'de bir dağ başında vefat ettiğidir…" Buradan yola çıkarak yöre halkı türbenin Hazreti Meryem'e ait olduğunu söylemektedir (KK157,158).

Kaynak kişiler, türbenin içerisinde iki mezar olduğunu, ilk yapılan orijinal mezarın çapraz ve kıblenin tersi yönde durduğunu, bu mezarın üstüne yapılan mezarın ise kıbleye döndürüldüğünü ve çok büyük ihtimalle Müslümanlara ait mezar olmadığını vurgulamaktadır (KK158). Mahallelinin vermiş olduğu bu bilgi senkretik inancın önemli göstergelerinden biridir. Bir ihtimal bu mezar bir azizeye ait olabilir.

Türbeye dair pek çok kişi türbe yakınlarında bir kadın sureti gördüklerini söylemektedirler. Bir rivayete göre; "…bir gün bir dozer türbeyi yıkmaya gelir fakat tam yıkacağı sırada beyaz kıyafetli bir kadın görür ve kadın kendisine dur der ve dozer sürücüsü kadını görünce kaçar ve bir daha gelmez. Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; türbeye gelen defineciler köpekler tarafından korkutulur ve defineciler türbenin etrafına yaklaşamazlar…" (KK159).

Türbenin insanların rüyasına girdiği de anlatılmaktadır. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…türbe köyden bir kişinin rüyasına girer ve oğul burası çok karanlık etrafının ışıklandırın der ve etrafı ışıklandırılır…" (KK160). Yine kaynak kişinin anlattığına göre; bir ailenin beş yıl çocukları olmaz. Bir gece Meryem Türbesi yöre halkından Fatma Hanım'ın rüyasına girer ve Fatma Hanım'ı çağırır benim yanıma gel senin kızın olacak der ve Fatma Hanım türbeyi ziyaret eder. Sonrasında bir kız çocuğu olur. Kızı olduktan sonra kızı on sekiz yaşına girene kadar her sene bir oğlak keser. Konuya dair kaynak kişi şu bilgileri vermiştir; "…Şimdi bizim beş sene çocuğumuz olmadı. Bir gece komşumun rüyasına girmiş, demiş git Fatma kadına söyle benim yanıma tek gelsin demiş. Komşu ablamın adı da Fatma idi. Sen oraya gideceksin bir de senin çocuğun olacak dana keseceksin dedi. Seni istiyor hem de kız olacak demiş. Bir de demiş kışın doğuracak ben ona yardıma geleceğim demiş. Ben bunu duyunca tek gittim, selamın aleyküm, aleyküm selam, sen beni istemişsin işte geldim dedim. Senin istediklerini ben yapacağım, sen de benim istedikleri yap dedim. Sonra çocuk oldu adını Nurgül koyduk. Her yıl kız on sekiz yaşına girene kadar her sene oğlak kestik. Sonra benim oğlum oldu biz kesmedik. Sonra benim yanıma geldi rüyamda sen bana oğlak kesmiyorsun artık dedi, sonra kaybettim onu…" (KK157). Bu bir anlamda günümüzde rüya yolu ile kehanete de örnek oluşturmaktadır.

2.12.10. Tekke Türbesi

Fotoğraf 2.53. Aydın ili, Karacasu İlçesi, Esençay mahallesi, Tekke Türbesi.

Fotoğraf 2.54. Aydın ili, Karacasu İlçesi, Esençay mahallesi, Tekke Türbesi.

Kutsal şahsiyetlerin kendi öleceği günü bildiği söylenmektedir. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Esençay mahallesinde Tekke Türbesi bulunmaktadır. Tekkenin kime ait olduğu bilinmemektedir. Fakat yöre halkı tekkede yatan zatın, 1500'lü yıllarda vefat ettiğini söylemektedir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, türbe duvarları taş ile örülmüştür ve türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Türbe dışarısında ise taşla çevrili alanda dört adet sanduka mezar görülmüştür. Bu mezarlardan birinin çocuk mezarı olduğu tahmin edilmektedir. Fakat mezarların kime ait olduğu kaynak kişiler ve yöre halka tarafından da bilinmemektedir. Türbenin bakımsız olduğu görülmüştür. Türbe dışında pek çok ağaç vardır fakat ağaçlara da herhangi bir çaput bağlanmamıştır. Türbe içerisindeki sandukanın baş ve ayak taşları mevcuttur fakat taşlarda herhangi bir yazı yoktur. Türbe ve çevresinde türbeye dair bir bilgi levhası da yer almamaktadır. Türbeye gelen ziyaretçilerin hayır yapabilmeleri için bir oda da oluşturulmuştur. Yöre halkı ve çevre ilçelerden gelenler tarafından hayır yemeği yapanlar bulunmaktadır. Türbe çevresinde Osmanlı dönemine ait Osmanlı Türkçesi mezar taşları da mevcuttur. Taşlar XVIII. ve XIX. yüzyıla ait olduğu için tezde çeviri yazılarına yer verilmemiştir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmalarında kaynak kişilerden edinilen bilgi şu şekildedir; "…bu zat köy halkının yanına gider ve o gün meydanda pekmez kaynatılır. Kaynar kazanı eliyle tutar ve der ki ey ahali, üç güne kadar bu dünyadan göçüyorum, beni bu kazanla yıkayın. Üç gün sonra vefat eder ve halk bu zatın isteğini yerine getirir…" (KK132).

2.12.11. Servergazi Türbesi

Fotoğraf 2.55. Denizli ili, Merkezefendi Mahallesi, Servergazi Türbesi.

Fotoğraf 2.56. Denizli ili, Merkezefendi Mahallesi, Servergazi Türbesi.

Geleceği bilmeye dair bir diğer örnek, kişinin öleceği günü önceden kendisine ya doğrudan ya da rüya ile bildirmektir. Servergazi Türbesi; Denizli ili, Merkezefendi mahallesinde yer almaktadır. Türbenin bulunduğu yerin eski adı Gerzele olarak bilinmektedir.

Türbe ve türbenin çevre düzenlemesi eski Denizli Valisi Sayın Oğuz Kağan Köksal'ın girişimleriyle İl Özel İdaresi tarafından 1993 senesinde yaptırılmıştır. Türbe 1210 senesinde şehit düşen Gazi Sultan için yaptırılmıştır. Servergazi'nin XIII. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev, Denizli yöresinde "Büyük Komutan" olarak tanınan Server Gazi ve Mehmed Gazi adında iki dervişi bir tümen ile görevlendirmiştir. Ordu Bizans kuvvetleriyle önce Honaz (Colossea) civarında, şimdiki Honaz harabelerinin yakınında karşılaşmış ve ilk çarpışmada galip gelmişlerdir. Fakat Deretekke'de Bizans ordusu ile ikinci çarpışmada Mehmed ve Server gaziler şehit düşmüştür. Vasiyeti günümüzde türbenin olduğu yere gömülmektedir ve öyle de olur.

Türbe günümüzde hâlâ sıklıkla ziyaret edilmektedir. Ulaşımı kolaydır, türbe bakımlıdır. İçerisinde iki adet sanduka bulunmaktadır. Sandukaların baş taşı bulunmaktadır fakat ayak taşı yoktur. Sandukaların üzerinde yeşil örtü bulunmaktadır. Küçük sandukanın mezar taşı Osmanlı Türkçesi'dir fakat okunur vaziyette değildir. Sadece serlevha kısmında yer alan "Sene 1214" yazısı okunmaktadır. Türbenin girişinde türbeye dair bir bilgilendirme panosu mevcuttur. Ziyaretler sırasında mum yakıldığı görülmüştür. Türbe girişinde 800 yıllık olduğu bilinen tescilli bir anıt ağaç da mevcuttur.

Denizli'de yaşayan ve alan araştırmasında görüştüğümüz kaynak kişiler de Denizli'nin Türk yurdu olma sürecinde alperen, gaziderviş, eren ve evliyaların himmetini ve desteğini esirgemediğini ve Bizans'a karşı bu bölgeleri savunduklarını anlatmaktadır. Rivayetlere göre; köy halkının bazılarının rüyalarında görünmüş, savaş yıllarında sancağını alarak harbe giderken görülmüş, askerlerinin ve atının nal sesleri halk tarafından duyulmuş, sancağının savaşlar sırasında kaybolduğu, harbin bitiminden sonra tekrar yerine yani türbesine gelmiştir. Sancak bugün türbe içerisinde sergilenmektedir. Duvarda asılı vaziyettedir, sancağın üzerinde "Bismillahirrahmanirrahim" ve "Maşallah" ifadeleri yazılıdır. Türbenin hemen sağ tarafında bir ufak sanduka daha bulunmaktadır. Bu sandukanın türbedarın oğluna ait olduğu anlatılmaktadır. Yine bir rivayete göre; "…türbedarın oğlu Servergazi ile ilgilenir ve sürekli ruhuna Kuran okurmuş. Bir gün Servergazi çocuğa görünmüş ve senin yerin benim yanım bu öğlen yanıma geleceksin demiş. Çocuk bu gördüğüne anlam verememiş ve koşarak babasına, annesine durumu anlatmış fakat onlar da anlamamışlar. Çok geçmemiş öğle vaktinde oğulları

vefat etmiş ve Servergazi'nin söyledikleri babasının hatırına gelmiş. Çocuğu direkt Servergazi'nin yanına defnetmişler…" (KK161).

2.12.12. Araplı Dede Yatırı

Fotoğraf 2.57. İzmir ili, Bergama İlçesi, Araplı Dede Türbesi, kurşun eritme.

Fotoğraf 2.58. İzmir ili, Bergama İlçesi, Araplı Dede Türbesi, eritlen kurşun şekilleri.

. İzmir ili, Bergama ilçesi, Yıkık Minare yakınında Araplı Dede Yatırı bulunmaktadır. Kutsal şahsiyete dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yukarıda şifa ve kehanet için kurşun madeninin kullanımından bahsedilmiştir. Bu yatırda da türbedarlar kurşun dökmektedir. Öncelikle gelen ziyaretçiler türbeyi üç kez tavaf etmekte ve yere oturmaktadır. Sonrasında ise türbedarın dualarını dinlemekte ve üzerine örtü örtülmektedir. Türbedar kurşunlardan çıkan şekillere göre ziyaretçiye geçmiş ve gelecek hakkında bilgi vermektedir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, türbe duvarları taş ile örülmüştür ve türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Türbe dışarısında ise taşla çevrili alanda dört adet sanduka mezar görülmüştür. Bu mezarlardan birinin çocuk mezarı olduğu tahmin edilmektedir. Fakat mezarların kime ait olduğu kaynak kişiler ve yöre halka tarafından da bilinmemektedir. Türbenin bakımsız olduğu görülmüştür. Türbe dışında pek çok ağaç vardır fakat ağaçlara da herhangi bir çaput bağlanmamıştır. Türbe içerisindeki sandukanın baş ve ayak taşları mevcuttur fakat taşlarda herhangi bir yazı yoktur. Türbe ve çevresinde türbeye dair bir bilgi levhası da yer almamaktadır. Türbeye gelen ziyaretçilerin hayır yapabilmeleri için bir oda da oluşturulmuştur. Yöre halkı ve çevre ilçelerden gelenler tarafından hayır yemeği yapanlar bulunmaktadır.

Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "…buraya derdi olan herkes gelir. Özellikle nazardan hasta olan, işssiz kalan, boşanan. Biz kurşunu sütte eritir dökeriz. Buna fal da diyorlar ama biz fal demiyoruz gerçek demi adını veriyoruz. Kurşunda çıkan işaretler içimize ayan oluyor ve o kişinin derdini anlatıyoruz. Döktüğümüz kurşunda mıknatıs gibi düşün kişinin dertlerini topluyor göğe salıyor, ormana salıyor, dağlara, taşlara salıyor ve gelen rahatlayıp gidiyor. Kimisi bu işlerden para alır biz para almıyoruz…" (KK89).

Türkiye'de de geçmişe ve geleceğe dair bilgi verdiği inanılan pek çok eren anlatısı ve yatır, türbe bulunmaktadır. Amasya Işık Ruhan Türbesi, Burdur Dört Ayak Türbesi, Bolu Tokad-i Hayreddin Türbesi, Siirt Şeyh Musa Türbesi ve Ağrı Sarı Baba Türbesi örnek olarak gösterilebilir.

Görüldüğü üzere kehanete dair kutsal mekânlar incelendiğinde, insanların kehanet bilgisine ulaşmasının amaçlarının benzer olduğu fark edilmiştir. Ayrıca Antik Dönem'den günümüze değin kehanet uygulamaları, erenlik geleneği içerisinde geleceği ve geçmişi bilmeye dair gerçekleştirilen dinsel-büyüsel uygulamalar senkretik bir şekilde devam etmiştir. Halk; şifalanmak için, çocuk sahibi olmak ya da evlenmek için yahut kutsal mekân inşa edilecekse yerinin belirlenmesi için bu bilgiye başvurmuştur ve bu süreçte geçmişe ve geleceğe dair bilgi alabilmek adına yahut karşılaşacakları olaylar karşısında önlem alabilmek için nesnelerle,

dilekle ya da kurban ile doğaüstü güçler ile iletişime geçmeye çalışmışlardır. Bu uygulamalara dair aşağıda bilgi verilecektir.

2.12.13. Nesne ile Gerçekleştirilen Uygulamalar

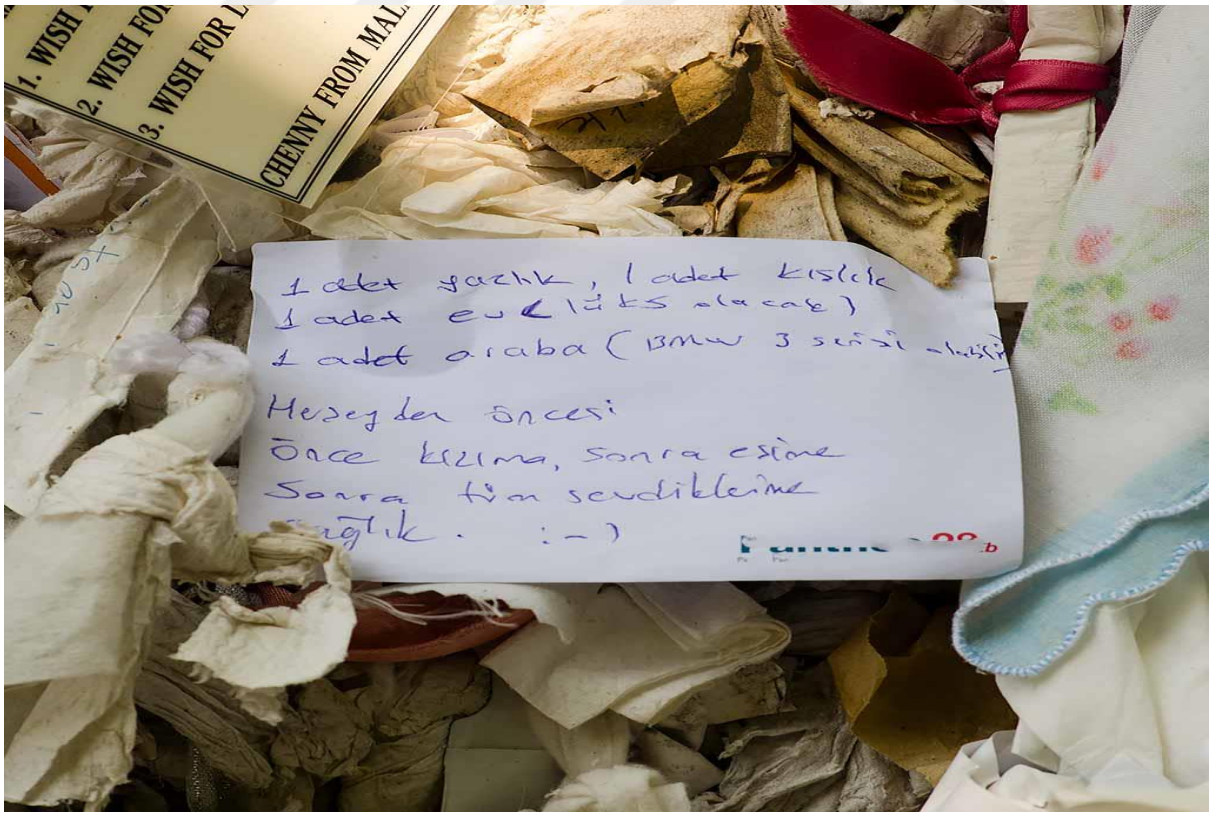
İnsanoğlu yaradılışından itibaren sadece bedenî ihtiyaçlarını karşılamak ile yetinmemiştir. Aynı zamanda kendinden üst bir güce yahut aşkın bir varlığa inanma ihtiyacı hissetmiştir. Hissettiği bu inanma ihtiyacı; sosyal, kültürel, siyasi, dinî ve psikolojik tüm öğeleri içerisinde barındırmaktadır. Bu ihtiyaç insanı kutsal olarak kabul ettiği metafizikî âlem ile iletişim kurmaya itmiştir. Bu iletişimi de belli başlı ibadet ya da ritüeller ile gerçekleştirmiştir. Bu ritüellerin gerçekleştiği mekânlar da çalışma konusu olan ziyaretgâhlar bağlamında değerlendirilirmiştir. Genellikle metafizikî âlem ile irtibatın; çaput bağlama, mum yakma, taş kaldırma, teberik alma (kutsal sudan içmek, hayvanları yemek, su almak, toprak almak), taş yapıştırma ritüelleri gerçekleştirildiği görülmektedir.

2.12.13.1. Çaput Bağlamak

Kutsal şahsiyet ile iletişime geçmek için gerçekleştirilen uygulamaların başında çaput bağlamak gelmektedir. Çaput genellikle dilek diledikten sonra bağlanmaktadır. Menderes Havzası'nda bu uygulamanın izleri Meryem Ana Evi'nde görülmektedir. Bu kutsal mekânı ziyaret eden Hristiyan ve Müslüman halkın benzer şeklide kutsalla iletişime geçmek için dinsel-büyüsel bir uygulama olarak bilinen dilek duvarına çaput bağladıkları görülmüştür. Meryem Ana Evi'nde yer alan dilek duvarının fotoğrafına aşağıda yer verilmiştir.

Fotoğraf 2.59. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Meryem Ana Evi, dilek duvarı.

Fotoğraf 2.60. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Meryem Evi Kilisesi'nde yazılmış bir dilek kâğıdı.

Aydın ili, Didim ilçesinde bulunan Didyma Antik Kenti'nde de dilek kağıtları yazıldığı ve tapınağın duvarına sürüldüğü bilinmektedir. İzmir ili, Bergama ilçesi, Asklepion'da da hastaların hekim rahiplere kıyafetlerinden bir parça verdiği ve bu kıyafetlerin altarlarda yağ ile yakıldığı anlatılmaktadır (Strabon, III.,178). Bu uygulamada da kutsal ile iletişime geçme söz konusudur.

Çaput bağlama uygulamasının, Eski Türklerden kalan bir gelenek olarak günümüze kadar geldiği görülmektedir. Eski Türklerde çaput, "paçavra" olarak adlandırılmıştır. Bu uygulama genellikle dağ iyesi, orman iyesi, ağaç iyesi ve su iyesi gibi ruhlara bağışlanmaktadır. Özellikle kötü ruhlardan korunmak amacıyla yeraltı tanrılarına paçavra adı verilen çaputları sunmuşlardır. Yeraltı tanrıların en sevdiği kurbanların da paçavra olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu uygulama ağaç ve taş kültü gibi inanışların ve animizmin devam ettiğinin de bir göstergesidir. Yine eski Türklerde ve Altaylarda, oboo üzerine demir para atma, ağaç parçası atma, kımız ve votka gibi içecekler saçma gibi ritüeller tamamlandıktan sonra, oboo etrafında üç kez dönerek dilek dileme uygulaması gerçekleşmektedir. Bu uygulamadan sonra da kişiler, işlerinin yolunda gitmesi için beyaz, göğü temsil ettiği için de mavi çaputları oboo üzerinde yer alan dikey yapılara bağlamaktadır (Alyılmaz, 26). Tuva Türklerinin de ağaçlara, taşlara, su kaynaklarının etrafına dilek ve isteklerini iletmek için bez bağladıkları bilinmektedir ve bu ritüeli "çalama" olarak adlandırmaktadırlar. Çalamaların renklerinin de sunulan tanrının özelliğine göre değiştiği görülmektedir. Mesela; gökteki Tanrılara beyaz, yer-u ruhlarına kırmızı, yer altı ruhlarına ise siyah bez parçaları bağlamışlardır (Alyılmaz, 2001: 29).

Türkler İslamiyet'in kabulü ile birlikte, bu geleneklerini terk etmemişler çaput bağlama geleneğini senkretik bir inanç bağlamında devam ettirmişlerdir. Genellikle ağaç ve çalılara bağlanan çaputlar bazen ziyaretlerin parmaklıklarına, demirlerine bağlanmakta yahut taş ve kayaların üzerine bırakılmaktadır. Çaputların bağlandığı yahut bırakıldığı ağaç, çalı ve taş gibi nesnelerin de kutsiyet atfedilen nesneler olduğu bilinmektedir. Bu uygulama bir saygı göstergesi olarak da varlığını sürdürmektedir. Aynı zamanda çaput bağlama ritüeli kansız kurban ve dinsel-büyüsel uygulamalar bağlamında da değerlendirilebilir. Dinsel-büyüsel uygulamalarda hem çaput hem de bağlama iki ayrı büyü metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelen ziyaretçiler çaputlarını dilek diledikten sonra üç yahut yedi kez bağlayıp açmakta ve en son düğüm atmaktadırlar. Birkaç gün sonrasında da bağladıkları çaputun açılıp açılmadığı kontrol etmeye gelmektedirler. Eğer ki bağlanan çaput açıldıysa ziyaretçi, dileğinin kabul olacağına inanmaktadır, açılmadıysa dileğinin gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır. Çaput bağlama halk arasında "nezir" olarak da adlandırılmaktadır.

2.12.14. Çanakçı Baba Türbesi

Fotoğraf 2.61. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Çanakçı Baba Türbesi.

Fotoğraf 2. 62. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Çanakçı Baba Türbesi.

Çanakçı Baba Türbesi; Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde bulunmaktadır. Bir orman içerisinde yer almaktadır. Çanakçı Baba'nın ermişlerden olduğu ve özellikle ormanları koruduğu ve hayvanların dilini bildiği söylenmektedir.

Türbe, yöre halkı tarafından hâlâ belirli gün ve zamanlarda ziyaret edilmektedir. Türbe girişinde bir mermer üzerinde türbenin 2002 senesinde Hüseyin Çankır tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Türbenin dışı yeşil renktedir ve gayet bakımlı olduğu görülmüştür. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarın baş taşı vardır, ayak taşı bulunmamaktadır. Baş taşında herhangi bir yazı yoktur, parlak kumaş ve tülbetler bağlanmıştır. Türbeye dair herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Yukarıda bahsedildiği üzere her yıl belli gün ve zamanlarda köylü halkın toparlanıp dedeye hayır yemeği verdikleri, aksi takdirde dede tarafından rahatsız edildiklerine inanılmaktadır. Çanakçı Baba Türbesi'nin içerisinde kansız kurban örneği olan pek çok çaput örneği de görülmektedir. Diğer türbe çaputlarından farklı olarak burada bez yerine, eşarpların ve saten parlak kumaşların bağlandığı görülmektedir. Türbe içerisinde ve dışarısında mum yakılmamaktadır.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Hayri Korkmaz kaynak kişi olarak türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Nenemler anlatırdı, kurtlar bu dedenin hizmetinde, onların dilini de bilirmiş. Bir de bir gün bu köyde yangın çıktı. Köylü Çanakçı Baba'ya koştu. Çaput bağladı, bir anda bulutlar toplandı, yağmur inmeye başladı. Biz onun eren olduğuna inanıyoruz, her işimizi halleder…" (KK121).

2.12.15. Çaputlu Dede Türbesi

Fotoğraf 2. 63. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Karapınar mahallesi, Çaputlu Dede Yatırı.

Yatır ve türbelerde gerçekleştirilen uygulamalar zaman içerisinde o ziyaretin uygulama ismiyle anılmasına da sebebiyet vermiştir. Çaputlu Dede Türbesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Dede hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmaktadır. Yöre halkı Horasan'dan geldiğini söylemektedir (KK56).

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Orman arazisi içerisinde bakımlıdır, etrafı taşlarla çevrilmiştir. Toprak mezardır, baş taşı ve ayak taşı mevcut değildir. Yatır hakkında bilgi veren bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Yatırın kıbleye dönük olduğu görülmüştür. Perşembe geceleri yöre halkı mum ve kandil yakmaktadır. Yatır çevresinde ağaçlar vardır fakat derleme yapılan tarihte çaput görülmemiştir. Kaynak kişilerin anlattıklarına göre; yatır genellikle borcu olan, tarla ekecek olan, araba almak isteyenler tarafından ziyaret edilmektedir. Yatıra dua eden her kişi çaputunu bağlar. Bu dedeye bağlanan çaputlar genellikle insanların kendi üstlerinden kestiği parçalardır. Kimin duası kabul olduysa o çaput rüzgârda uçar gider. Çaputu açılıp uçmayanlarda gelir kendi çaputlarının bağını çözer.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında; Sevgi Uzun ve Safiye Bilir kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Kızım

bizim çok borcumuz vardı. Bir gün nefessiz kaldım dedim gideyim dedeme niyaz edeyim, nezirimi, çaputumu bağlayım o bana yardım eder. Gittim mezarını temizledim, duamı ettim. Dede durumum sıkışık bana yardım et, sizlerin hazinesi bol dedim. Bir de horozum vardı, horozumu kestim geldim. Bir hafta geçmedi, kocam işe girdi, bak inan evim doldu taştı…" (KK98). "Biz buraya geliriz, dua ederiz. Sonra kıyafetlerimizden parça keser bu ağaca bağlarız. Üç gün sonra geliriz eğer ki çaputumuz uçtuysa biliriz ki duamız kabul olacak yok orada bağlı kaldıysa biz çözeriz. Böyle bir inancımız var bizim ve gerçek…" (KK99).

Çaput her zaman bir bez parçası olmak zorunda değildir. Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Abbas Baba Yatırı'na dilek dilemeye gelen ziyaretçilerin çaput olarak evlerinden kendilerine ait kıyafet getirdikleri ve ağaçlara etek ve gömlek bağladıkları görülmüştür.

Fotoğraf 2. 64. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba mahallesi, Davut Baba ve Perişan Baba türbesi.

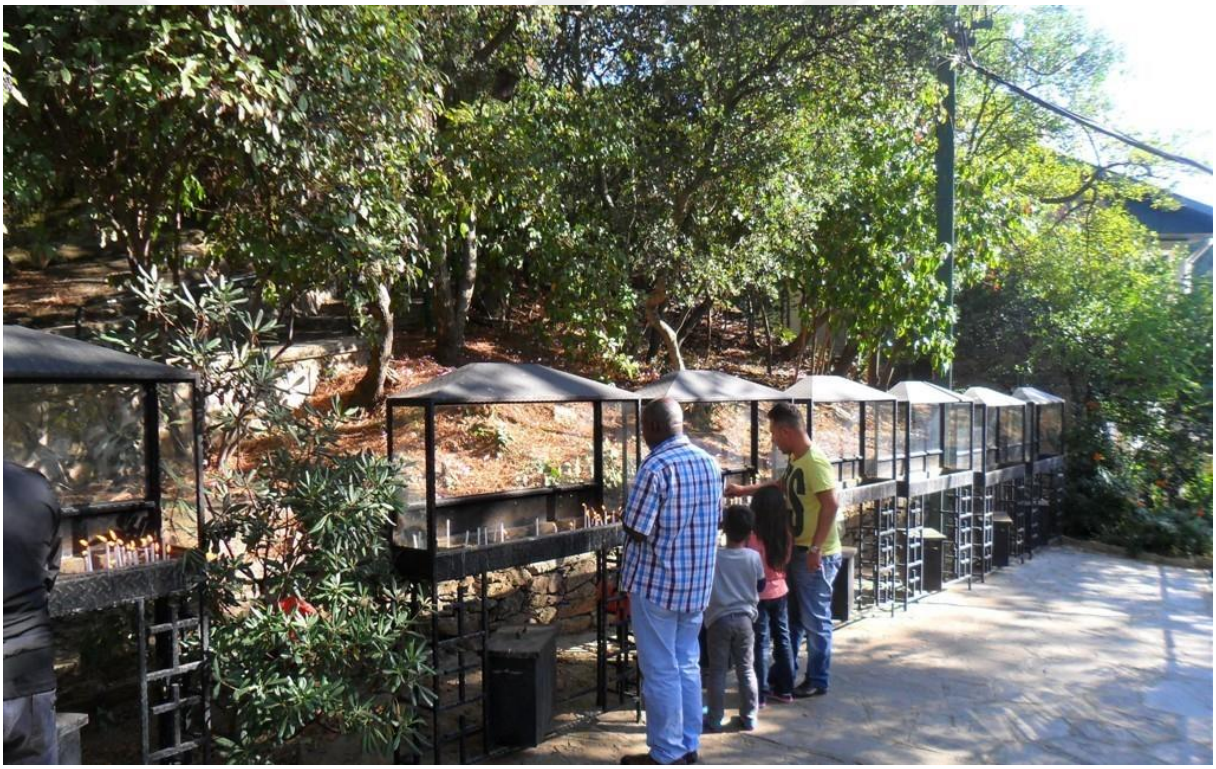
Davut Baba ve Perişan Baba Türbesi İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba mahallesinde bulunmaktadır. Burada yattığına inanılan kutsal şahsiyetlere dair bir bilgi bulunmamaktadır. Genel olarak bekar kızların ziyaret ettiği bir türbe olarak bilinmektedir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Çevresinde bilgilendirme panosu bulunmamaktadır. Gelen ziyaretçiler yanlarında getirdikleri renkli çaputları dilek dileyerek

demirlerin üzerine bağlamaktadır. Konuya dair bilgi veren kaynak kişi; "…biz çaputu ağaca bağlamayız demire bağlarız. Demire bağladık mı daha çabuk görünür olur dileğimiz. Büyüklerimizden öyle öğrendik…" (KK129).

Çaput bağlama uygulamasına Türkiye'de bulunan pek çok kutsal mekânda rastlanmaktadır. Evlenmek isteyenler, çocuk sahibi olmak isteyenler, iş sahibi olmak isteyenler, hasta olan ve şifa bulmak isteyenler bu uygulamayı gerçekleştirmektedir. Edirne Tütünsüz Ahmed Paşa Türbesi, Malatya Somuncu Baba Türbesi, Muş Kesikbaş Türbesi, Kastamonu Hatun Sultan Türbesi ve Mardin Şeyh Hamed Türbesi bu uygulamanın gerçekleştiği kutsal mekânlara örnek olarak gösterilebilir.

2.12.15.1. Mum Yakmak

Fotoğraf 2.65. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Meryem Ana Evi, mum yakma uygulaması.

Gökten gelen ateş maddesi, Tanrılarla iletişim kurulmasını sağlayan bir unsur olarak düşünülmektedir. Kutsal mekânlarda mum yakmak da ateşin kutsallığı ile ilgilidir ve en yaygın ritüellerdendir. Arınma, temizlik, kötü ruhları kovma ve göğe istekleri bildirmek için kullanılan bir kült olarak kendini göstermiştir. Mum hem dilek dilerken hem de dilek sonrasında kutsal olanla iletişim kurmanın yanında kansız kurban olarak da yakılmaktadır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde mum yakma yerine yağlı fitil yakılmıştır. Örneğin; İzmir ili, Bergama ilçesi, Aslepion'da gelen hastaların iyileşebilmek için geceleri yağlı fitil yaktığı bilinmektedir (Strabon, III, 299). Günümüzde İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunan Meryem Ana Evi'nde de Hristiyan halkın ve Müslüman halkın kutsal olanla iletişime geçmek için mum yaktıkları görülmüştür.

Türkler de ateşin gökten gelen bir madde olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde Orta Asya ve Sibirya'da da ateşin gökten geldiğine inanılmaktadır. Mum yakma uygulamasının temelinde ateş kültü bulunmaktadır. Eski Türk inanç sistemi içerisinde yer alan ateş kültü ile ilgili inanç ve uygulamaları şamanların dinî törenlerinde görmek mümkündür. Şamanlar kötü ruhları uzaklaştırmak ve tanrılarla iletişime geçebilmek adına ateş yakmışlardır (Eliade, 2003: 67). İslamiyet'in etkisiyle ateş yakma ortadan kalkmamış, Anadolu'da mum yakma veya tütsü geleneği şeklinde bir değişime uğrayarak varlığını devam ettirmiştir. Aynı zamanda mum yakma ritüelinde dinsel-büyüsel bir bağlantı da söz konusudur.

Fotoğraf 2.66. İzmir ili, Konak ilçesi, Damlacık mahallesinde, Tezveren Dede Yatırı.

Fotoğraf 2. 67. İzmir ili, Kemalpaşa İlçesi, Hamza Baba Türbesi, dilek dileyip mum yakan ziyaretçiler.

Menderes Havzası'ndaki ziyaret mekânları incelendiğinde ziyaretçilerin mumu belli gün ve zamanlarda yaktığı görülmüştür. Genellikle perşembe geceleri yakılmaktadır. Ziyaretlerde mum yakılması için oluşturulan mum yakma yerleri de bulunmaktadır. Örneğin; İzmir ili, Konak ilçesi, Damlacık mahallesinde, Tezveren Dede Yatırı bulunmaktadır. Sokağın girişinde yer almaktadır. Yoldan gelen geçenlerin mum yaktığı görülmüştür. Gerçek mezarın asfaltın altında olduğu bilinmektedir.

Gelen ziyaretçilerin bazıları hediye mahiyetinde mum da bırakmaktadır. Aydın ili, Sultanhisar ilçesi, Yaren Baba Türbesi ziyareti sırasında kaynak kişi mum yakmaya dair; "genellikle ziyaretimiz sonrasında duamız bitince mumlarımızı yakarız ve mum sönünceye kadar dokunmayız. Asıl olan mumun çok yanmamasıdır. Annemler derdi kiminin mumunu dede kendi gelir söndürürmüş bunu da bizzat görenler varmış. Bazen dileğimiz olunca da mum getiririz ve yakarız." (KK152).

Kaynak kişiler mumların keyfi bir şekilde yakılamayacağını belirtmiş; "biz dede isterse, rüyamıza gelip söylerse mum götürürüz, sürekli her ziyarete mum yakmayız, insanlar türbelerde mum yakmayı alışkanlık haline getirmişler fakat yolun büyükleri bunu uygun görmez." (KK147) şeklinde bilgi vermiştir.

Mumun arındırıcı ve şifalayıcı özelliğinin bulunduğuna inananlar ise şu şekilde bilgi vermiştir; "benim eşim çok rahatsızlandı, doktorlar tedavi edemedi. Bir gün çok çaresiz kaldım, dedeye geldim dua ettim, dede perşembe günü gecesi rüyama geldi. Yüzünü çok seçemedim ama ben ziyarete geldiğin Bilal Dedeyim, eşini de getir, bir de mum yak dedi. Mum bitene kadar eşini yanımdan götürme. Dediği gibi yaptık, eşimle gittik ve mum yaktık. Eşim düzeldi, büyüklerimizde derdi ateş insanı şifalar." (KK115).

Türkiye'de mum yakma uygulamasının pek çok yatır ve türbede uygulandığı görülmektedir. Afyon Dede Erenler Türbesi, Tekirdağ Eren Dede Türbesi, Adana Çoban Dede Türbesi, Artvin Ali Paşa Türbesi ve Iğdır Galib Dede Türbesi örnek olarak gösterilebilir.

2.12.15.2. Taşlarla İlgili Uygulamalar

Taş ile gerçekleştirilen uygulamaların temelinde taş kültünün izlerini görmek mümkündür. Tabiat kültleri içerisinde taş-kaya kutsal kabul edilmiş ve bir ruhunun olduğuna inanılmıştır. Bu inanış, inananlar tarafından hem güven duygusu teşkil etmiş hem de beraberinde korkuyu getirmiştir. Aynı zamanda kutsalla iletişim kurmak için de taşlar kullanılmıştır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde baitylos ya da baetylos adı verilen ve tanrısal olduğu düşünülen şekillendirilmiş kutsal taşlar bulunmaktadır. Kelimenin Sami kökenli olduğu "beth-el", "tanrının evi" manasına geldiği düşünülmektedir. Antik Yunan ve Latin kaynakları incelendiğinde ise "gök yüzünden düşen, doğaüstü özellikler taşıyan, kendi iradesi olan, konuşabilen ve savaşta zafer getiren taş" manasında kullanılmaktadır.

Antikçağ halkları tarafından kutsal görülen baetyloslara Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nda yer alan baetylos örnek gösterilebilir (Auffart 1996: 405-406). Bu taşlara tapınılmakta, şifa için dilekler dilendiği bilinmektedir. Aynı zamanda sihirli güçler atfedilen bu taşları taşınabilir taşlardan ibaret olduğunu belirtilmiştir (Smith 1889: 188). Bu taşlar temel olarak tanrıların "özünü" temsil eden, onların var ve erişilebilir olduklarını gösteren anikonik semboller olarak saygı görmüşler ve bazı halklar tarafından tapınılmıştır (Newton, 1987: 4). Asklepion tapınağında da kutsal olduğu düşünülen taşınabilir taşlar olduğu görülmüştür.

Eski Türk topluluklarında taşın kutsal kabul edildiği bilinmektedir. Taş Eski Türklerde, koruyucu ruhların yaşadığı bir mekân olarak düşünülmüştür. Bu anlamda cansız bir madde olarak kabul edilmemiş ve taşın ruhu olduğu düşünülmüştür (Roux, 2001: 105). Şamanların

kendilerine özel kutsal taşlarının da olduğu bilinmektedir. Yada taşı bu taşlara örnek teşkil etmektedir. Kaşgarlı Mahmud yada taşı hakkında bilgi vermekte ve bu taşın kamlar tarafından yağmur ve kar yağdırabilmek, fırtına çıkarabilmek için kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca bu taşın kutsallığına, yaz mevsimi çıkan bir yangında bu taş ile yağmur yağdırıldığına bizzat şahit olduğunu belirtir (Kaşgarlı Mahmud, 1985:221). Kutsal olarak kabul edilen bu taşların İslamiyet ile birlikte ortadan kalkmadığı görülmektedir. Bu bağlamda kutsal ile iletişim kurabilmek için taş ile ilgili çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Menderes Havzası ve çevresinde tespit edilen uygulamalar; yüksek dağ tepelerinde bulunan kutsal mekânlarda taş kaldırma, taş fırlatma, taş bırakma, taşa niyaz etme ve taş yapıştırmadır. Bu uygulamaların özellikle yüksek dağ tepelerinde gerçekleştirilmelerinin temelinde de dağ kültü ve bahsedilen taş kültünün izlerini görmek mümkündür.

Yüksek dağlarda derlenen yatır ya da türbe yapılarının büyüklük ve uzunluklarının da diğer ziyaret yapılarına göre farklı olduğu görülmektedir. Buralarda yer alan yapılarda mezarın boyunun daha uzun olduğu fark edilmiştir. Arkaik-mitolojik dönem ve dinî dönem kahramanlarının tipolojik özellikleri de aynı bu mezar yapıları gibi uzun olarak resmedilmiş, kahramanların olağanüstü güçleri, vücut ölçüleri ile vurgulanmıştır. Örneğin; Seyyid Battal Gazi gibi evliyaların olağanüstü fizikî özelikleri ve yetenekleri üzerinde oluşmuş anlatılar, günümüze olağanüstü büyük mezarlar biçiminde ulaşmış olabilir. Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi, Menderes Havzası ve çevresinde de büyük ve uzun mezar yapıları ile karşılaşılmaktadır. Aydın ili, Köşk ilçesinde Gökkiriş Dede Yatırı, İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi’nde Sümbül Arap Yatırı bu durumu örnekler niteliktedir. Bu kutsal şahsiyetlere dair anlatılan pek çok anlatı da bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.68. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi, Sümbül Arap Mezarı.

İslamiyet ile birlikte dağ kültüne dair uygulanan ritüeller ortadan kalkmamış ve devam etmiştir. Menderes Havzası ve çevresinde eren-evliya yatırlarının dağ tepelerinde yüksekte olduğu görülmüştür. Aydın'da bulunan; Bozdoğan Alhisar Topallar Yatırı, Bozdoğan Madran Baba Yatırı, Bozdoğan Küçük Madran Dede Yatırı, Bozdoğan Sarılar Dedesi Yatırı, Kuyucak Pamukören Yatırı, Karacasu Derebağ Yatırı bu durumu örnekler niteliktedir. Aynı zamanda dağ tepelerinde kendiyle aynı ismi taşıyan eren-evliya yatırlarının olduğu görülmektedir. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Dağı'nda Madran Baba Yatırı yine Bozdoğan ilçesi İman Dağı'nda İman Baba Sultan Yatırı bu durumu örnekler niteliktedir. Bu dağlarla, yatırla ilgili efsaneler anlatılmaktadır (Boratav, 2013: 59). Burada da eklektik inancın devamını görmek mümkündür. Aşağıda dağ ve taş kültüne bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalardan sırasıyla bahsedilecektir.

2.12.16. Kıran Dedecik Yatırı

Fotoğraf 2. 69. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Hisarcık mahallesi, Kıran Dedecik Yatırı.

Dağ tepelerinde bulunan yatırlarda taş kaldırma ritüeli ziyaretçiler tarafından sıklıkla uygulanmaktadır. Bu uygulamanın dilek diledikten sonra gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu uygulama ile Aydın ili, Nazilli ilçesinde bulunan Kırancık Dede Yatırı'nda karşılaşılmıştır. Yatır hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Genellikle çocuğu olmayan kişilerin bu yatırı ziyaret ettiği ve eski zamanlarda yatıra bebek bezi bağladıkları bilinmektedir. Çocuğu olmayanlar dua eder, sonrasında yatırın üzerine taş koyarlar. Duaları tamamlandıktan sonra taşı kaldırırlar ve taşın altında karınca vb. böcek varsa onu yerler. Sonrasında ise çocukları olacaklarına inanırlar. Taşın altından yılan, çıyan, kuyruklu vb. bir hayvan çıkarsa dualarının kabul olmayacaklarına inanırlar.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın çevresinde bir mezarlık da bulunmaktadır. Yatır yeşil renge boyanmıştır, üzerinde yeşil bir örtü de vardır. Yatırın mezar taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Yatıra dair bir bilgilendirme levhası da bulunmaktadır. Yatır bakımlıdır ve sanduka şeklindedir. Eski hâlinin taşlarla çevrili olduğu bilinmektedir.

Yatıra dair kaynak kişi şu şekilde bilgi vermiştir: Kadınlar bebeklerini buraya gömdükten sonra tekrar çocuk sahibi olmak için bir taş alır, yatırın üstüne koyar, türbenin

etrafında üç kez döner ve dua ederler. Duası kabul olan taşın altına bakar. Taşın altından karınca çıkarsa duasının kabul olduğunu düşünür ve hemen kurban getirir keser. Yılan, çıyan, kuyruklu çıkarsa kaynak kişilerin tabirine göre; "o dua battı, çocuğu olmayacak" demektir (KK85).

Kutsal mekânlarda taş fırlatma da gerçekleştirilen uygulamalar arasındadır. Bu uygulama genellikle bekar olan ve evlenmek isteyen kızlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kız Dedesi Türbesi'nde gerçekleştirilen bu uygulama hakkında kaynak kişi şu şekilde bilgi vermiştir; "…bu türbeye kısmeti bağlı olan kızlarımız gelir. Abdestlerini alırlar, dedenin huzurunda iki rekât namaz kılar ve dua ederler. Sonra türbenin başında bir taş var. O taşı alırlar. Taşa seslenirler derler ki, ey taş ben yakın zamanda mı evleneceğim yoksa geç mi? Bu soruyu sorduktan sonra taşı türbe duvarına fırlatırlar. Taş geri gelirse yakın zamanda evleneceğini anlar kızlarımız, yok taş gelmezse evlenemeyecektir…" (KK125). Bu uygulamanın benzerini Manas destanında da görmek mümkündür. Manas'ın tölge taşı (fal taşı) olarak adlandırılan bir taşa sahip olduğu bilinmektedir. Bu taş kutsal ve sihirli bir taştır. Manas, sefere çıkmadan önce tölge taşını kaldırmaya ve ileri atmaya çalışır, taş yerinden kalkar ve ileri atılabilirse bu yolculuğunun güzel geçeceğine dair bir işaret olurmuş. Şayet Manas bu taşı kaldıramazsa yolculuğum hayırlı geçmeyecek diyerek seferden vazgeçermiş (İnan, 1992: 170). Bu iki örnek uygulamaların geçmişten günümüze dönüşerek nasıl devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Fotoğraf 2.70. Aydın ili, Köşk ilçesi, Gökkiriş Dede Yatırı

Fotoğraf 2.71. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik mahallesi, Karlık Dede Yatırı çevresine gele ziyaretçilerin bıraktığı taşlar.

Dağ tepelerinde bulunan kutsal mekânlara taş bırakma uygulamasının gerçekleştiği de görülmüştür. Bu uygulamanın temelinde de dağ kültü ve taş kültü bulunmaktadır. Şamanların yüksek tepelerde bulunan dağlara ya da yol kavşaklarına kansız kurban örneği olarak taş bıraktıkları bilinmektedir. Altay Türkleri de yüksek dağlarda bulunan oboolara taş bırakma ritüeli gerçekleştirmiştir (Dilek, 2014: 48-49). Bu ritüelin amacı ata ruhunu memnun etmek, yolda karşılaşılabilecek herhangi bir musibeti engellemek ve ondan korunmak için olduğu belirtilmiştir. Yine bu örneğe günümüzde de rastlanmaktadır. Aydın ili, Nazilli ilçesinde bulunan Oyuk Baba Yatırı'na, Karlık Dede Yatırı'na ve Aydın ili, Köşk ilçesinde bulunan Gökkiriş Dede Yatırı'na gelip geçen ziyaretçilerin taş bıraktığı derleme çalışmaları sırasında görülmüş ve kayda alınmıştır.

Dağ tepelerinde yine şamanik bir gelenek olan adak taşı bırakma geleneğinin günümüzde de devam ettiği görülmüştür. Halk oboo ve çevresinde kutsal ruhun olduğunu düşünmektedir ve inanışa göre bu yapılar, kutsal olarak düşünülen yahut kabul edilen ata ruhuna ayin yapmak, ya da günümüzde olduğu gibi kanlı, kansız kurban sunmak ve ruhu memnun etmek içindir. Bu ruhlar insanların birlik ve berberlik içerisinde yaşamasını sağlamaktadır. Bu

huzurun bozulmaması içinde halk özellikle yüksek tepelerde bulunan ve ulaşılması zor olan yerleri yaz ve kış aylarında ziyaret etmekte ve kurban törenleri gerçekleştirmektedir. Altaylarda yüksek dağ tepelerinde obooların olduğu ve insanların bu obolora adak taşı bıraktığı bilinmektedir (Kalafat, 2010: 79). Aşağıda Tuva'da bulunan adak taşının fotoğrafına yer verilmiştir.

Fotoğraf 2.72. Tuva'da bulunan Adak taşı.

İslamiyet ile adak taşı geleneğinin de devam ettiği görülmüştür. Altay ve Tuva'da örneklerini gördüğümüz bu yapının aynısı Aydın ili, Köşk ilçesi, Gökkiriş Yatırı'nda da görülmüştür. Taşlar yatıra gelen ziyaretçiler tarafından konulmaktadır. Bu taşlara gelen ziyaretçiler dilek taşı da demektedir. Bu uygulamanın benzerini Araplarda da görmek mümkündür. Bilindiği üzere Arapların taşlara tapma adetinin Mekke'den uzaklaşmak istedikleri süreçte ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu dönemde Araplar, Kâbe'ye gitmiş ve beğendikleri taşları saygı sebebiyle yanlarında götürmüşlerdir. Göç ettikleri yerde de bu taşları belirledikleri yerlere koymuş ve Kâbe etrafında tavaf ediyormuşçasına bu taşların etrafında dönmüşlerdir. Böylelikle taşlara tapma adeti ortaya çıkmış, Hz. İbrahim ve Hz.

İsmail'in dinlerini unutup sapıklığa düşerek atalarının dinlerine dönmüşlerdir (Çağatay, 1957: 92). Günümüzde de gelen ziyaretçilerin kutsal kabul ettikleri bu taşların etrafında üç, beş, yedi kez döndükleri görülmüştür. Bu uygulama da yine taşa gösterilen saygı neticesinde gerçekleştirilmektedir. Aşağıda Gökkiriş Dede Yatırı'nda yer alan adak taşına yer verilmiştir. Senkretik inancın devam ettiğini gösteren güzel bir örnektir.

Fotoğraf 2.73. Aydın ili, Köşk ilçesi, Gökkiriş Dede Yatırı'nda yer alan adak taşı.

Derleme çalışmaları sırasında taş kültü bağlamında taşın canı olduğunu düşünen ve bu sebeple taşa niyaz eden pek çok kaynak kişi ile de görüşülmüştür. Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde Yanyatır Ocağına bağlı ocakzadelerin, Madran Baba'da bulunan taşlara niyaz ettikleri ve üç kere öpüp başlarına koydukları görülmüştür.

İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunan Öksüz Dede Yatırı hakkında bilgi veren Şerife Dağlı taşa niyaz ile ilgili şu bilgileri vermiştir; Biz yatır ziyaretini tamamlarız, duamızı edeceğimiz zaman elimize bir taş alırız ve duamız bitince taşa niyaz eder, sonrasında o taşı yatırın baş kısmına koyarız. Taşa niyaz bizim için çok önemlidir…(KK106). Aşağıdaki fotoğrafta yatırın baş kısmına konulan taşlar görülmektedir. Bu taşlar yukarıda bahsedilen adak ya da dilek taşlarına da örnek oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2.74. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Öksüz Dede Yatırı.

Fotoğraf 2.75. İzmir ili, Bergama ilçesi, Alibeyli mahallesi, Ecik Dede Türbesi, niyaz taşları.

Kutsal mekânlarda kutsal ile iletişime geçmek için gerçekleştirilen taşla ilgili bir diğer uygulama taş yapıştırmadır. Bu uygulama İzmir ili, Tire ilçesinde yer alan Horasanlı Ali Baba Tekkesi'nde gerçekleştirilmiştir. Gelen ziyaretçilerin adak adadığı, dualar ettiği ve dua sonrasında taş yapıştırdığı görülmüştür. Düşük yapan kadınlarında türbe duvarına taş yapıştırdığı kaynak kişiler tarafından anlatılmıştır.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Suat Değirmenci türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgi şu şekildedir; "…Bu dedeye yıllardan beri geliriz, Horasanlı olduğunu söyler büyüklerimiz. Benim çocuğum olmuyordu, yaklaşık on iki yıl çocuk aradık. Bir gün bu dedeye geldim, dua ettim dedim bize bir çocuk ver. O gece rüya gördüm, kurbanını kes bir oğlun olacak dediler bana, rüya ama sadece ses duydum. Kalbim dümdüz gittim kurbanı verdim türbeye, dağıttık. Bir yıl sonra oğlumuz Ali'yi kucağımıza aldık. Bir de mesela benim yeğenim düşük yaptı. İkinci kez hamile kalmaya korktu Ali Baba'ya geldi, dediler ki taş yapıştır, duvarda kalırsa karnında da kalır. Yeğenim de dua etti, yapıştırdı. Taş duvara yapıştı, o da bir yıl sonra kadar doğumunu yaptı…" (KK177).

Kutsal ile iletişime geçmek için ve özellikle şifa yapabilmek için gerçekleştirilen taşla ilgili son uygulama taş yalamadır. Yatır ve türbeye bağlı olan ocakzadeler şifacı olmak isteyen ocaklı ya da izinliye, üzerine tükürdükleri taşı yalatmaktadırlar. Böylelikle şifa özelliğinin, karşı tarafa geçeceğine inanırlar.

İzmir ili, Tire ilçesinde Yanyatır Ocağına bağlı kaynak kişi taş yalama uygulamasına dair şu bilgileri vermiştir; "…taş bizim için kutsal bu sebeple taşa saygı gösteririz. Atamızdan babamızdan böyle gördük. Tahtacı olunca bizler bu hikmeti aşıladı nenemiz dedemiz. Şimdi ben 42 senedir şifacıyım. Horasanlı Ali Baba'dan aldım elimi hem de rüyada geldi bana rüyada taş yalattı. Biz de onun yaptığı gibi gelenlere perşembe gecesi taş yalatırız. Bu taş türbenin taşı olur genelde. Önemli olan burada taşın üzerindeki tükürüğü yalamasıdır. Çoğu kişi midemiz bulanıyor diyor yalamıyor, yalayanlar da şifa dağıtıyor…" (KK98).

Taşla ilgili uygulamalara Türkiye'de yer alan kutsal mekânlarda da rastlanılmaktadır. Ankara Gül Baba Türbesi, Adana Arpacı Dede Türbesi, Kayseri Zeynel Abidin Türbesi, Tokat Keçeci Baba, Zonguldak Tekke Baba örnek olarak gösterilebilir.

2.12.16.1. Teberik Alma

Ziyaretlerde doğaüstü güçlerle irtibat kurmaya dair tespit edilen son uygulama teberik almadır. Teberik almanın eski topluluklardaki karşılığı araştırıldığında toprak kültü ile

ilişkilendirildiği görülmektedir. Fakat verilen teberik örnekleri sadece toprak kültü ile bağlantılı değildir. Teberik aynı zamanda; su kültü, ağaç kültü, taş kültü ile de ilişkilidir.

Teberik literatürde kutsal kabul edilen ziyaretlerden alınan toprak olarak tanımlanmıştır. Cüfer, cevher kelimelerinin de teberik ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (Koçer, 2018: 164). Ziyaretten alınan toprağın yenildiği, şifa niyetine su içerisinde karıştırılarak içildiği bilinmektedir. Fakat çalışma kapsamında teberiğin sadece toprakla sınırlı olmadığı görülmüştür. Ziyaretin çevresinde bulunan ve kutsiyet atfedilen sudan almak, kuru bir dal parçası almak, ziyaretten herhangi bir bitki kökleyip kendi bahçende yetiştirmek, ziyaretten taş almak ve yanında götürmek, ziyarette taş kaldırma sonucu taşın altından çıkan herhangi bir hayvanı yemek teberik sayılabilir. Burada önem arz eden şey ziyarete ait bir kutsallığın canlı yahut cansız bir nesne vasıtasıyla taşınmasıdır. Derleme çalışmaları kapsamında bu teberik örnekleriyle karşılaşılmıştır.

2.12.17. Oyuk Baba Türbesi

Fotoğraf 2.76. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Oyuk Baba Yatırı.

Fotoğraf 2.77. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Oyuk Baba Yatırı.

Oyuk Baba Yatırı, Aydın ili, Nazilli ilçesinde bulunmaktadır. Anlatılanlara göre; bir savaşa katılmış ve orada yaralanmıştır. Kanının damladığı yerlere de üç beş taş bırakmış ve bu taşlar o bölgede küçük ve büyük oyuklar açmıştır. Türbesi de kanının aktığı ve olukların oluştuğu bu bölgeye yapılmıştır. Yatırın ismi bu sebeple Oyuk Baba olarak anılmaktadır.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın bir tarafı Aydın'ı, bir tarafı İzmir'i görmektedir. Yatır yüksek bir tepe üzerindedir. Oyukababa Yatırı'nda sanduka mezar vardır, normal bir insan boyundadır. Buradaki köylüler tarafından Oyukbaba'nın etrafı çevrilmiştir. Sandukanın üst kısmına bayrak vardır, mezar taşında da "Oyukbaba Ruhuna Fatiha" yazmaktadır ve onun üzerinde de besmele bulunmaktadır. Daha önce eski mezar taşında da "Hüve'l- Baki Oyuk Baba Ruhuna Fatiha" yazısı olduğu bilinmektedir. Hemen yanı başında bulunan çam ağacındaki ip, kesilen kurbanların asılması için yapılmıştır. Yatır ve çevresinde Oyuk Baba'ya dair herhangi bir bilgi levhası bulunmamaktadır. Gelen ziyaretçilerin belli gün ve gecelerde mum yaktığı bilinmektedir.

Nazilli Oyuk Baba Yatırını ziyaret eden askerler; "…Askere gitmeden önce Oyukbaba yatırına geliyoruz. Burada 2 rekât namazımızı kılıyoruz, tüm köylüler toplanıyor ve ateş ediyor. Oyukbaba'nın toprağından alıyoruz ve askere giderken toprağı yanımızda götürüyoruz.

Askerden döndüğümüz zaman aynı yere bırakıyoruz…" (KK105) demiştir. Benzer bir uygulama Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Ermiş Dede Yatırı'nda da vardır. Dağ yatırlarını ziyaret edenlerin özellikle askere gidecek olan gençlerin, bu yatırın toprağından teberik olarak bir beze sardıkları ve yanlarında götürdükleri görülmüştür. Bunun sebebi de toprağın onları tekrar memleketlerine çekecek olması inancı ile açıklanmaktadır.

Nazilli Kestel Kasım Baba Türbesi hakkında bilgi veren Ayşe Çelik; "…Eskiden Kuyucak ilçesinden çok gelirlermiş buraya. Genelde çocuğu olmayan kadınlar gelirmiş, türbenin etrafındaki karıncalardan yutarlarmış…" (KK89) demiştir.

2.12.18. Işık Dede Türbesi

Fotoğraf 2.78. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahallesi, Işık Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.79. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahalles, Işık Dede Yatırı'nda bulunan sandukadan teberik olarak toprak alan bir ziyaretçi.

Işık Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahallesinde yer almaktadır. Dede hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur, yöre halkının söylediğine göre; Horasan erenlerindendir. Anadolu'da İslam'ın yayılması sebebiyle Anadolu topraklarına gelmiş ve burada vazifesini yerine getirip vefat etmiştir. Türbe mezarda aşağıda fotoğraflarda görüleceği üzere bir delik bulunmaktadır. Bu delik içerisinde toprak bulunmaktadır. Gelen ziyaretçiler, ziyaretini tamamladıktan sonra dua edip o topraktan teberik olarak bir tutam almaktadır. Bazı ziyaretçilerin bu topraktan yediği de görülmüştür.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, gayet bakımlıdır. Türbenin dışı duvarlarla örtülü ve kubbelidir, türbe yeşil renktedir. Türbenin girişinde bir bayrak bulunmaktadır. Türbe içerisinde beyaz sanduka mezar yer almaktadır. Sanduka mezarın üzerinde Yeşilli bir örtü vardır. Türbe duvarında Arapça yazılmış; Hasan, Hüseyin, Muhammed hatları vardır. Sandukanın baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Türbe ve çevresinde dedeye dair bilgi veren bir bilgi levhası da yoktur. Türbe ve çevresinde çaput bağlanmamaktadır, gelen ziyaretçilerin mum yaktığı bilinmektedir. Ayrıca türbe içerisinde uygulanan ritüellerden biri de sandukanın üst kısmında bulunan deliğe bozuk Para bırakılmasıdır. Gelen ziyaretçiler dualarını ettikten sonra

dualarının kabulü için bu deliğin içerisine demir para bırakır ve giderler. Türbede görev yapan türbedar ihtiyacı varsa bu parayı kullanabilir yahut türbenin eksikleri için kullanabilir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Yasemin Ürüş türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Biz bu türbeye yıllardır geliriz, evimizde hemen türbenin yanında yer almaktadır. Benim babaannem, perşembe geceleri hep türbenin içerisinden ses geldiğini söylerdi. Bir gün türbe içerisinde ışık yandığını gördük, türbeye gittik kapıyı açmaya çalıştık fakat kapı açılmadı. Sonrasında anladık ki Dede içeride namaz kılıyor. Aynı zamanda buraya gelenler çaput bağlamaz çaput bağlamak yerine, türbe içerisindeki mezarın orada bir delik vardır. O dediğin içerisine bozuk para atar giderler. Özellikle paranın demir olmasına dikkat edilir, demir olmazsa dileğin kabul olmayacağı düşünülmektedir. Sağlığında da bu dedenin kuraklığı önlediğini anlatmaktadırlar, bu sebeple kuraklık zamanlarında hepimiz bu dedenin mezarının başına gelir ve dua ederiz sonrasında yağmur yağar. En önemlisi de deliğin içindeki toprak. Dede hasta olan bazı kişileri türbeye çağırır ve bu topraktan yiyin de dermiş. Biz ne zaman hastalansak gideriz o topraktan alırız. Sabahına bir şeyimiz kalmaz. Hatta göz inmesinden korkarız bu toprağı kapımıza serperiz, bereket artsın diye cüzdana koyarız…" (KK152).

2.12.19. Dilek ve Davranışlar ile Gerçekleştirilen Uygulamalar

Ziyaret sırasında; kutsal mekâna ve kutsal şahsiyete karşı, ziyaretçilerin saygı göstergesi neticesinde ve kutsal ile iletişime geçmek adına uyguladığı uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamalar derleme çalışmaları kapsamında kaynak kişilerin verdiği bilgiler ve ziyaretçilerin gerçekleştirdikleri uygulamalar sonucu kayda alınmış ve tasnif edilmiştir. Dilek ve davranışlar ile gerçekleştirilen uygulamalar; dua etmek, niyaz etmek, tavaf etmek ve secde etmektir. Bu uygulamalar aşağıda örnekleri ile açıklanacaktır.

2.12.19.1. Dua

Dua kelimesi, "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz" anlamında kullanılmaktadır. İslami literatürde ise; "Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini" ifade etmektedir. Duadaki maksat insanın içerisinde bulunduğu hâli Allah'a arz etmesidir. Bir manada dua, kul ile Allah arasındaki iletişim olarak düşünülebilir. Bu iletişimin temelinde de insanın üstün bir güç olarak varlığını benimsediği kudret karşısında duyduğu saygı ve ümit hisleri vardır. Dua, kurulan bu irtibat ile insanlar için ihtiyaç ve eksiklerini telâfi edebilecek bir vasıtadır. Kutsalın varlığına inanmış olan herhangi bir insan, inancı dolayısıyla sadece ona ram olmakta ve fıtraten

dualarında sadece o kutsala yönelmekte ve ondan yardım ummaktadır. Zor zamanında veya herhangi bir anında acziyetinden dolayı da iman ettiği o kutsalın yakınlığına şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Hangi dine mensubiyeti bulunursa bulunsun dua insanın bir manada sığınağıdır. Kendisini manen rahatlatacak husus da dua ile mümkündür. Bu sebeple de insan tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır ve her toplum kendi inancı bağlamında uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Dua her yerde yapılabildiği gibi çeşitli dinlerde dua ve ibadet için oluşturulan kutsal mekânlar da bulunmaktadır. Bu mekânların yanında yüksek yerler, kayalar ve dağlar, bazı ağaçların çevresi gibi mekânlar da dua yeri olarak rağbet görmüştür. Halk buralarda dua ve ibadet etmenin daha etkili olacağına inanmaktadır. Yine dua ve ibadetlerin gerçekleştirilmesinde herhangi bir zaman kısıtlaması söz konusu değilken bazı ibadet uygulamalarında zaman mefhumunun da önemli olduğu görülmüştür. Ferdi dualar istenildiği zaman yapılmıştır fakat özellikle toplu dualar özel gün ve gecelerde yapılmıştır.

Dualaın gerçekleştiği süreçte farklılık gösteren uygulamaların olduğu da görülmektedir. Ayakta durmak, diz çökmek, eğilmek, secde etmek, başını eğmek, elleri gök yüzüne doğru kaldırmak, iki yana açmak, elleri ters çevirmek, kavuşturmak, kenetlemek, gözleri yukarıya dikmek, elleri birbirine vurmak, göğse veya alına vurmak, ayakların çıplak veya giyinik, başın açık veya örtülü olması, vücudun bir yere yönelmesi, hareket etmesi (dans), jestlere sözün katılması, musiki aletlerinin kullanılması vb. davranışlar örnek olarak gösterilebilir.

Dualar muhtevalarına göre de değişiklik göstermektedir. Duaları; tevbe ve afv, şükür ve hamd, sena, talep ve yerme (beddua) şeklinde birbirinden ayırmak mümkündür. Genel olarak bakıldığında insanlar kutsal mekânlarda ya da herhangi bir mekânda bir iyiliğe ulaşmak ya da bir kötülükten kurtulmak için dua etmektedir. Aşağıda Antik Dönem Hristiyanlarının, Şamanların ve Menderes Havzası'nda yaşayan halkların dua uygulamalarına dair bilgi verilecektir.

Antik Dönem Hristiyanları için dua önemlidir. Müslümanlıkta olduğu gibi dua Tanrı'ya ulaşma ve bir yakarıştır. Calvin duayı; "Allah'ı kavrayabilme inancının her gün tekrarlanışıdır." şeklinde açıklamıştır. Aziz Augustine ise duanın tanımını "zihin ve kalbin tanrıya yükselmesidir" şeklinde yapmıştır.

Dua uygulaması tek tip değildir. Özellikle İncillerde putperestler gibi dua edilmesinin yasaklanması dışında (Matta, VI, 7), Hz. İsa'nın uygulanması için tavsiye ettiği belli bir dua şeklinin olmadığı görülmektedir. Fakat sonrasında duanın esasları İznik Konsili tarafından kararlaştırılmış, daha sonra Vatikan bu esaslar üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır.

Dua sırasında Hz. İsa, Allah ve Rûhulkudüs önemli rükünler olarak kabul edilmiştir. Bireysel dualar haricinde toplu duaların keşişler ve rahipler gözetiminde manastırlarda yapıldığı bilinmektedir. İbadethaneler dışında, tapınaklar, sunaklar/altarlar da Hristiyan halkın dua ettiği yerler olmuştur. Örneğin; Engelliler başta olmak üzere hastaların tedavi edildiği ilk tedavi merkezleri olan Asklepion'a inanarak gelenler bu şifa merkezlerini tedavi olmak ve her şeyden önce temizlenmek amaçlı olarak kullanmışlardır. İyileşme amaçlı olarak tanrıya dua edildikten sonra bu merkezlerde yatılır ve görülen rüyanın yorumlanması yanında telkin yolu ile tedavi gerçekleşirdi (Çiçek, 2006: 2). Asklepios'a adanan Pergamon Asklepeion Sunağı, Priene Bouleterion Sunağı (M.Ö. 200), Pergamon Zeus Sunağı, Magnesia Artemis Tapınağı Sunağı, Ephesos Artemis Tapınağı Sunağı da Hristiyanların sıklıkla ziyaret ettiği kutsal mekânlardır (Yazıcı, 2019: 69). Gelen ziyaretçiler özellikle bu sunakların yanında dualar etmektedir. Yine İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunan Meryem Ana Evi'ni ziyaret eden Hristiyanların da mum yakarak dua ettikleri görülmüştür.

Orta Asya şamanlarının da geçiş törenlerinde, dinî törenlerde, sağaltım uygulamalarında dua ettiği bilinmektedir. Moesbach'ın derlediği metinler incelendiğinde, şamanın şifa yapabilmek için Tanrı'dan çifte-görüş yetisi, ilahî gücü sembolize eden at, boğa, bıçak ve hastayı arıtma sürecinde, hastanın bedenine fırlatılacak sihirli bir taş istemekte ve dua etmektedir (Eliade, 2014: 154). Şamanlar hastalığı ruhun kaçması olarak adlandırmışlardır. Okunan dualar ile kaçan ruhun bedene geri döneceğine inanırlar.

Kurban törenlerinde şamanın tayın ruhunu göğe götürdüğü ve bu süreçte yır ve dualar okuduğu, bereketli bir av için dualar okuduğu, ölüm törenlerinde de şamanın ölü ile birlikte yer altı dünyasına doğru yola çıktığı ve yine dualar okuduğu bilinmektedir (Eliade, 2014: 230-242). Aynı zamanda ölünün ruhunun göğe yükselebilmesi için bir köprüden geçmesi gerekmektedir. Şaman, davul ve boru sesleri ile ölüye bu köprünün yolunu gösteren başka dualar okur. Cenazeye dair uygulamalarda da şaman "yol ritüeli" denilen yırları (duaları) okuyarak tabuta eşlik eder (Vannicelli, 179-180).

Dua ile uygulamalar İslamiyet'in kabul edildiği süreçte de devam etmiştir. Menderes Havzası ve çevresinde çeşitli dua örnekleri bulunmaktadır. Hasta kişilerin

sağlığına kavuşması, bekar olanların evlenmesi, işi olmayanların iş sahibi olması, çocuğu olmayanların çocuk sahibi olması vb. dualar örnek olarak gösterilebilir. Bunlar arasında Menderes Havzası'nda en sık karşılaşılan dua çeşidinin yağmur duası olduğu görülmüştür. Aşağıda yağmur duasına dair bilgi verilecek ve örneklerle açıklanacaktır.

Kuraklığın olduğu yerlerde yağışı sağlamak için çeşitli uygulamalara başvurulmuştur. Bunların başında da yağmur duası gelmektedir. Acıpayamlı çalışmasında (Acıpayamlı, 1963), yağmurun yağmamasının sebebini psiko-sosyal metot bağlamında incelemiştir ve yasakların gerçekleştirilmesi sonucu insanoğlunun Tanrı tarafından cezalandırıldığını düşünmüştür. Yasakları; dinse tabular, ahlaki tabular, ekonomik tabular ve menşei bilinmeyen tabular olmak üzere dörde ayırmıştır. Örneğin; İzmir ili, Ödemiş ilçesinde köylüler gençlerin kötü alışkanlıklarının olduğunu ve büyüklerine çok saygısız davrandığı bu sebeple de köylerine yağmurun yağmadığını söylemiştir (KK108). Bu durum tasnif içerisinde ahlaki tabular başlığı altında değerlendirilmektedir.

Yağmur yağdırmak için yapılan törenleri de halk tarafından yapılan yağmur duası törenleri ve çocuklar tarafından yapılan yağmur duası törenleri olarak iki bölümde incelemiştir. Çalışma kapsamında halk tarafından yapılan yağmur duası üzerinde durulacaktır. Çünkü çocuklar tarafından gerçekleştirilen yağmur duası örneği ile karşılaşılmamıştır. Halk tarafından yapılan yağmur duası törenleri; törenlerin hazırlık ve yürüyüş safhası, törenlerin uygulama safhası, törenlerin ziyafet ve bitiş safhası olmak üzere üç bölümde incelemiştir. Törenlerin hazırlık safhasında; dinsel işlemler ve din dışı işlemlerin uygulandığı görülmüştür. Menderes Havzası'nda gerçekleştirilen dinsel işlemler; oruç tutmak, abdest almak, yol namazı kılmak, çakıl taşlarına dua okumaktır. Din dışı işlemler ise; evlerden yumurta toplamak, yerlerden çakıl taşı toplamak, hayvanları ıslatmak, hayvanları yavrularından ayırmaktır.

Yürüyüş safhasında ise kutsal mekânın bulunduğu yere ya da kutsal kabul edilen bir dağa çıkılmaktadır. İnsanların yanında çocuklar ve hayvanlar da bulunmaktadır. Yürüyüş sırasında mümkün olduğunca gürültü yapılmaktadır. Çocukların ve annelerinden ayrılmış olan yavru hayvanların bazı yörelerde ağlatıldığı da bilinmektedir. Uygulama safhasında ise öncelikle elbiselerin ters giyildiği görülmüştür. Abdülkadir İnan ve Cahit Öztelli gibi araştırıcılar elbiseleri ters giyinmenin nedenini yasla açıklamışlardır. Fakat Acıpayamlı bu düşüncelerden farklı olarak, bir şeyi ters giyme, ters takma, tersine çevirme ve ters yönlü hareketler yapma, üzerinde durulmakta olan işlemin, ters bir yön almasını sağlamak içindir. (Acıpayamlı, 1963: 226) şeklinde açıklama yapmıştır. Menderes Havzası'nda yapılan derleme

çalışmaları sırasında elbiselerin ters giyilme sebebi sorulduğunda kuraklığın son bulması ve yağmur yağması için cevabı verilmiştir (KK98). Bu bağlamda elbiselerin ters giyilmesi dinsel-büyüsel bir uygulama yani tersine çevirme büyüsü olarak düşünülebilir. Yağmur duasında elbiseleri ters giyme, Orta Asya Türklerinde de mevcuttur.

Uygulama safhasında bir diğer dikkat çeken uygulama dua ederken ellerin ters çevrilmesidir. Burada ellerin ters çevrilmesi adeta yağmur yağışının basit bir taklidi gibidir. Bu uygulama da dinsel-büyüsel bir uygulamadır ve yukarıda bahsedilen taklit büyüleri içerisinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda kuraklığı tersine çevirmek de bu uygulamanın gerçekleşme nedenleri arasında yer almaktadır. Burada da tersine çevirme büyüsü yapıldığını söylemek mümkündür. Eller ters çevrildiğinde imam varsa yüksek sesle dua etmektedir. Bazen çocukların da dua ettiği bilinmektedir. Bu uygulamanın da İslamiyet'in kabulü ile uygulanmaya başladığı düşünülmektedir (İnan, 1986: 56). Acıpayamlı (1963: 250), yağmurun dualar olsa da olmasa da taklidi maji prensibinin etkisiyle yağacağını ifade etmiştir.

Uygulama sürecinde gerçekleştirilen bir diğer uygulama ağıza taş almadır. Menderes Havzası'nda yağmur duasına çıkan köylülerin her biri ağızlarına okunmuş çakıl taşı alarak ellerini ters çevirmekte ve yağmurun yağması için kalıplaşmış yağmur duaları okumaktadır. Böylelikle yağmurun yağacağına inanmaktadırlar (KK87). Elbiselerin ters giyilmesi ve bu uygulamaya bağlı olarak belirtmek gerekir ki bu sadece Türkiye'de gerçekleştirilen bir uygulama değildir. Anadolu'daki değişik etnik gruplar arasında bazı temaslar olduğunu görmekteyiz. Hatta bu folklorik değerin temelinde de Orta Asya geleneklerinin olduğu söylenebilir. Kaynakların belirttiğine göre Türkler yad isimli bir taşı kullanmak suretiyle yağmur yağdırmışlardır. Bu taşın Türk toplulukları içerişinde; Yat, yede, yada, cede, kaş, bed, sata, cay cada gibi farklı isimleri bulunmaktadır. Türk halk inanışına göre yada taşı büyük Tanrı tarafından Türklere verilmiştir. Diğer bir inanışa göre yada taşı rüzgâr esen dağlarda bulunur. Bu taşın eski çağlarda Çin-Türk hududundaki madenlerden geldiğini söyleyenler de vardır (İnan, 1986: 11). Diğer bir değişe göre yada taşı at, inek, ayı, kurt, domuz gib hayvanların karın ve ciğerlerinden çıkmaktadır. Serkap adlı kırmızı renkli büyük bir kuşun bunu yumurtladığı da iddia edilmektedir. Bu taş büyük bir kuş yumurtası büyüklüğündedir. Bu taş su içine konduğu veya havada sallandığı zaman yağmur yağdırmaktadır. Görülüyor ki gerek Türkiye'de gerek Türkiye dışındaki Türklerde yağmur yağdırma törenlerinde taş kullanılmaktadır.

Köprülü çalışmasında (1925, 11); Oğuz Hükümdarı'nın oğlu yat taşı hakkında sorulan soru üzerine şunu anlatıyor: Ecdadımızdan biri devrin hükümdarı olan babası ile geçinemiyor. Bu adam yanına azatlı ve kölelerinden istediklerini alarak harp ede ede, şark tarafına geliyor.

Burada yanındakiler daha ileri gidemeyeceklerini söylüyorlar. Orada bir dağ varmış. Güneş bu dağın arkasından doğarak ne varsa yakıyormuş. İkametgâhları yer altındaki kovuklarda imiş. Vahşi hayvanlardan her biri cinsini ve özelliklerini öğrendikleri bir çakıl taşını ağızlarına alarak başlarını göğe kaldırıyorlarmış. Bunun üzerine hayvanla güneş arasına giren bir bulut onu gölgelendiriyormuş. Oğuz hükümdarının ceddi ve arkadaşları bu taştan alarak memleketlerine getirmişler. Yağmur istedikleri zaman taşı sağa sola kımıldatarak yağmur yağdırıyorlarmış şeklinde bilgi vermiştir. Yağmur yağdırma tekniğinin, hayvanlardan öğrenme teması, bir tarafa bırakılacak olursa, çakıl taşını ağıza alma ritüeli, bugün Türkiye'de de uygulanmaktadır (Acıpayamlı, 1963: 224). Menderes Havzası'nda yağmur duası ile ilgili gerçekleştirilen uygulama örneklerine yer verilmiştir.

2.12.19.1.1. Kuyudağ Dede Yatırı

Fotoğraf 2. 80. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik mahallesi Kuyudağ Dede Yatırı.

Kuyudağ Dedesi; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik mahallesinde bulunmaktadır. Bir rivayete göre bu mevkide su sıkıntısı vardır ve bir gün dede dua eder, elindeki sopayla yere vurur ve vurduğu yerden pek çok kuyu suyu çıkar. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Kuyudağ Dedesi'ne yağmur duası için de çıkılmaktadır. Yağmur duasına giderken

duaya giden kişiler, yanlarında imamı, hayvanları ve çocukları da götürmektedirler. Duaya başladıklarında ceketler ters giyilir ve duaları tamamlandıktan sonra yanlarında getirdikleri adaklık kurbanları keser pişirir ve gelenlere dağıtırlar. Kurban edilen hayvanların kemikleri atılmaz ve gömülür.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bir tepe üzerinde yer aldığı için ulaşım oldukça zordur. Yatırın bakımsız olduğu görülmüştür. Yatırın etrafı taşlarla çevrelenmiştir, toprak mezardır. Mezarın baş taşı vardır, ayak taşı bulunmamaktadır. Baş taşında yazı yoktur. Etrafında ağaçlar bulunmaktadır fakat ağaçlara herhangi bir çaput bağlanmamıştır. Yatır ve çevresinde yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da bulunmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…İmam gelir, ceketlerimizi ters giyer, dedeye duaya gelirdik. Hayvan getirirdik üç kez dedenin etrafında döndürür sonra kurban eder, hayır yapardık ve kurban ettiğimiz hayvanın kemiklerini atmazdık, kemikleri gömerdik. Benim oğlan evleneceği zaman hanım geldi bu yatıra dedeyi rüyaya çağırdı, dua etti ve dede Perşembe gece hanımın rüyasına gelmiş. Kıydım nikâhı olsun demiş. Şükür oğlan evlendi çok mutlu. Buraya çocuklarını evlendirecekler sormaya gelir…" (KK10).

2.12.19.1.2. Sakköy Dede Yatırı

Fotoğraf 2.81. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesi, Sakköy Dede Yatırı.

Sakköy Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesinde yer almaktadır. Dedenin asıl ismi, ne zaman doğduğu ve vefat ettiği bilinmemektedir. Yöre halkı, bu kutsal şahsiyetin Horasan ilinden geldiğini söylemektedir. Kaynak kişiler erenin, Kore savaşına katılıp, Türk askerleriyle birlikte mücadele ettiğini ve bu süreçte aynı anda Aydın'da olduğunu anlatmaktadır. Bu yatır çocuğu olmayan ve ineği buzağılayamayan kişilerin geldikleri, çaput bağlayıp dua ettikleri bir yatırdır.

Yatır günümüzde yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Bir ormanlık içerisinde, tepede yer almaktadır. Yatırın etrafı taşlarla çevrilmiştir, bakımsızdır. Yatırda herhangi bir mezar taşı bulunmamaktadır. Çevresinde menengiç ağaçları vardır ve bu ağaçlara çaput bağlandığı görülmüştür, yatırın etrafı taşlarla çevrilidir. Yöre halkı tarafından yatırda ışık görenlerde vardır.

Kuraklık dönemlerinde dedeye yağmur duası için gelindiği de bilinmektedir. Yağmur duası sırasında kaynak kişiler dedenin çevresinde "cımcıma" adlı bir oyun oynadıklarından da bahsetmiştir. Duaları da şu şekildedir; "Yağ Allah'tan yağmur, yerden bereket, gökten rahmet yağmur göster Allah'ım, süm süm süm ister, Allah'tan yağmur ister, Kara Koyun kuzuladı, yere rahmet özüledi. Âmin Allah âmin!" (KK12).

Fotoğraf 2.82. İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan Çatal Er Türbesi'nde yağmur duası uygulaması.

İzmir ili, Tire ilçesinde bulunan Çatal Er Türbesi'nde yağmur duası uygulaması gerçekleştirilmiştir. Dua uygulaması gerçekleştirilirken ellerin yere doğru tersine çevrildiği görülmektedir.

Fotoğraf 2.83. Karacasu ilçesi, Palamutçuk mahallesi, Karadede Türbesi.

Karadede Türbesi; Karacasu ilçesi, Palamutçuk mahallesinde bulunmaktadır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; yöre halkı bu türbeye genellikle kuraklık sürecinde yağmur duası için gelmektedir. Su devesi olarak adlandırılan bir uygulama ile türbe etrafında toplanılır ve kurbanlar kesilir.

Karadede Türbesi, günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe duvarlarla çevrilmiştir. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarının üzerinde toprak vardır, sanduka mezarın baş taşı mevcuttur fakat ayak taşı yoktur. Baş taşında herhangi bir yazı yoktur, baştaşına bir tülbent bağlanmıştır. Türbe ve çevresinde Kara dedeye dair bilgi veren bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Türbe içerisinde seccade ve tesbih de vardır. Türbenin bakımsız olduğu görülmüştür. Türbenin dış cephesinde pek çok ağaç bulunmaktadır, ağaçlara çaput bağlanmamaktadır. Gelen ziyaretçiler tarafından mum yakılmadığı da görülmektedir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Özcan Turhan türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Karadede Türbesi Palamutçuk mahallemizde bulunmaktadır. Türbe yapısı mevcuttur ve mahalleli tarafından hayırlar yapılmaktadır. Aynı zamanda kuraklık olduğu zamanlarda yöre halkının Karadede türbesine yağmur duasına çıktığı da bilinmektedir. Dede yağmur yağdıran dededir. Yöre halkı kuraklık dönemlerinde mahallede yer alan Karadede türbesine yağmur duasına çıkar. Aynı zamanda yağmur duası haricinde diğer yörelerden farklı olarak "su devesi" adı verilen bir uygulamada da gerçekleştirirler. Mahalleden bir genç bulunur ve bu gence "çoban kepeneği" olarak adlandırılan bir üstlük giydirirler. Kepenek; çobanların olumsuz iklim şartlarından korunmak için üstlerine giydikleri, kolsuz, keçeden yapılmış giysi olarak tanımlanır. Sonrasında gencin boynuna çan takılır ve genç nara atmaya başlar ve yanındaki diğer gençlerle birlikte şöyle der;

"Yağ verin yağsın

Yumurta verin dolsun

Yağdır Allah'ım yağdır"

Gencin narasını duyan mahalleli evlerinin önüne çıkar ve gence su atmaya, yumurta, ekmek vermeye başlar ve erenlerin yardımıyla yağmur yağar…" (KK127).

Yukarıda da bahsedildiği üzere Işık Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahallesinde yer almaktadır. Rivayete göre Işık Dede; sağ olduğu zamanlarda kurak havalarda yağmur yağdırırmış. Günümüzde de genellikle kurak zamanlarda Işık Dede'ye gelmekte ve belli yağmur duası ritüelleri dâhilinde dualar edilmektedir. Sonrasında da yağmur yağması için beklenilmektedir. Dua ederken; "Ambar çumbar yağmur yağsın" denilmektedir. Sağlığında da bu dedenin kuraklığı önlediğini anlatmaktadırlar, bu sebeple kuraklık zamanlarında hepimiz bu dedenin mezarının başına gelir ve dua ederiz sonrasında yağmur yağar…(KK152).

Türkiye'deki kutsal mekânlar incelendiğinde pek çok ziyarette dua uygulamasının gerçekleştiği görülmektedir. Dua şekillerinin çoğu ilde benzer olduğu tespit edilmiştir. Elleri göğe açarak dua ve secdeye kapanarak dua en sık gerçekleştirilen dua uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yağmur duası da pek çok yöre de benzer şekilde gerçekleştirilmiştir. Sadece dua kalıplarının farklı olduğu görülmüştür.

2.12.19.2. Niyaz

Kutsallığı kabul edilen ziyaret mekânına dair diğer uygulama niyazdır. Niyaz kelimesi sözlükte; "yalvarma, yakarma" olarak açıklanmıştır (Türkçe Sözlük 2015: 1478). Kelimenin ıstılah manası; "ihtiyacı olma, sevgi gösterisinde bulunma, dostluk, dua etme, selâm, hürmet, hediye" olarak açıklanmaktadır (Uludağ 2007: 165). Tasavvufi olarak ise; "mürşide karşı saygılı olmak, onun elini öpmek, eteğini tutmak ve mürşit huzurunda edep ile himmet istemek" gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (Cebecioğlu, 2009: 484). Çalışma kapsamında kutsal mekânlarda ise niyaz genel olarak eşiğe basmama, kutsal şahsiyete ait olan mezar yapısına selam verme ya da taşını öpme olarak görülmektedir. Niyaz uygulaması, Antik Dönem'de rahipler ve halk, Orta Asya'da şamanlar ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte yatır ve türbe ziyaretlerine gelen kişiler tarafından uygulanmaktadır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde tapınakların bulunduğu yerleri ziyaret eden ve altarlara kurban sunan ziyaretçiler rahiplerin yönlendirmesiyle öncelikle tapınaklara selam vermiştir. Özellikle Asklepion'a gelen hasta ziyaretçilerin eşiğe basmadan geçirildiği ve bu eşiklere secde ettiği bilinmektedir (Hughes, 2000: 67). Burada eşiğe basılmamasının ve secde edilmesinin nedeni kutsal olarak kabul edilmesiyle ilgilidir ve bu da niyaz uygulaması içerisinde değerlendirilmektedir.

Niyaz uygulaması Orta Asya şamanları tarafından da gerçekleştirilmiştir. Şamanlarda iyelere saygı göstergesi olarak selam vermektedir. Ayrıca şaman inancında da eşiğe basmama ve eşik önünde eğilme uygulaması vardır. Şamanlar ongun yahut tözün eşiğin altında gömülü olduğuna inanmıştır. Bir diğer inanca göre eşiğin sahipleri bulunmaktadır ve bunlar "astana cini" olarak adlandırılmaktadır. Eşikte oturan ya da elini bağlayan birini gördüklerinde onu çarpabilirler (Beydili, 2005: 204). Volga Türkleri bu iyeyi "öy iyesi" olarak adlandırmaktadır. Hatta öy iyesini memnun etmek için, ziyaretlerde eşiğe sunulan kurbanlar gibi onlarında çadır eşiklerinde kurban sunduğu bilinmektedir (Kalafat, 1990: 58-59). Eliade eşiğe saygı duyulmasını; "Eşiklere ayinsel bir işlev yüklenmiştir. Bu nedenle eşik büyük bir özene mazhar olmaktadır. Eşiğe selam verilmekte ve tapınma hareketleri yapılmaktadır. Eşiğe el ile dokunulmaktadır. Eşiğin muhafızları vardır. Bunlar girişi insanların kötü niyetlerine karşı olduğu kadar, şeytani ve hastalık getiren güçlere karşı da koruyan Tanrı ve ruhlardır. Koruyucu tanrılara kurbanlar eşiğin üzerinde sunulmaktadır. Bir bakıma eşik, geçiş simgesi ve aracıdır." (Eliade, 1992: 6) şeklinde açıklamakta, eşiğin kutsal ile din dışı dünya arasında geçiş simgesi ve aracı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca eşiğin arafı temsil ettiği, bu âlem ile öteki âlem

arasında sınır olduğu düşünülmektedir (Kaya 2010: 3134). Bu sebeple kesinlikle eşik üzerinde oturulmaz, eşiğe basılmaz ve eşiğe su dökülmez, hürmet edilir (Türkyılmaz, 2019: 154).

İslamiyet ile birlikte niyaz uygulamasının devam ettiği görülmüştür. Özellikle yatır ve türbeleri ziyaret edenler kutsal şahsiyete ait olduğunu düşündüğü mezara selam vermiş ve mezar taşını üç defa öpmüştür. Aynı zamanda eşiğe olan saygı devam etmiştir. Eşiğe niyaz için eğilenler ve eğilerek üç kere öpenler, eşiğe alnını sürenler de vardır.

Eşiğe saygısızlığın ise musibet yahut uğursuzluk getireceğine inanılır. Bazı ziyaretçilerin ziyaretin eşiğinde kurban kestiği de bilinmektedir. Örneğin; İzmir ili, Menderes ilçesinde bulunan Eren Dede Yatırını ziyaret edenler eşik niyazı gerçekleştirmişlerdir. Niyaz tamamlandıktan sonra sırasıyla gelen ziyaretçiler kapıyı üç kere öpmüş ve böylelikle kapıyı niyaz etmişlerdir. Kapı da aynı eşik gibi din dışı dünya ve kutsal arasında bir geçiş simgesi, aracıdır. Bu kapıdan geçildikten sonra ulaşılan mekân "Tanrılar ve ruhlar ile iletişimin mümkün kılındığı, tanrılar dünyasıyla iletişime geçilen yerdir." (Eliade, 1992) Sonrasında ise yatırın mezar taşını üç kere öperek niyaz etmişlerdir. Bazı kişilerin belinde kırmızı kuşak ve başlarında yeşil yazma vardır. Kapı kitli ise pencere önünde niyaz edildiği de görülmüştür. Ziyaretlerde sandukanın baş veya ayakucu tarafındaki bu pencereye niyaz (hâcet) penceresi adı verilmektedir (KK98). Ziyaretçiler niyaz uygulamalarını tamamladıktan sonra kutsal mekânın eşiğinde kurbanlarını da kesmiştir (KK78).

Niyaz uygulaması, selam verme ve secde etme haricinde ayakta durarak da gerçekleştirilmektedir. Niyaza duruşun iki farklı çeşidi bulunmaktadır; birincisinde, ziyaretçi sağ ayak başparmağını, sol ayak başparmağı üzerine getirir, ellerini çapraz şekilde bağlar ve kutsal şahsiyetin mezarı huzurunda hafif öne eğilir. İkincisi ise; yine talip sağ ayak başparmağını, sol ayak başparmağı üzerine getirir, sağ elini kalbi üzerine koyar, sol eliyle de göbeğini bağlar ve kutsal şahsiyetin mezarı huzurunda öne doğru eğilir (KK98). Derleme çalışmaları sırasında niyaz duruşu da kayda alınmıştır.

2.12.19.2.1. Madran Baba Yatırı

Fotoğraf 2.84. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Yatırı.

Madran Baba Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde, rakımı 1792 metre olan "Madran Baba" tepesinin üzerinde yer almaktadır. Madran Baba Yatırı, Bozdoğan merkeze 21 kilometre uzakta bir yatırdır. Yenipazar, Çine ve Bozdoğan ilçelerinin kesiştiği bir noktadadır. Eskil dönemler incelendiğinde ise bu bölgede yoğun bir Hristiyan nüfusunun yaşadığı ve bölgenin sunak merkezlerinden biri olduğu görülmektedir. Bu bilgileri kaynak kişiler de doğrulamakta ve geçmişte bu bölgede çok fazla Hristiyan yoğunluğu olduğunu söylemektedirler. Kaynaklardan edinilen bir diğer bilgiye göre de "Madran" kelimesi, MÖ. 600 yıllarına kadar Luwi dilinde "Madrana" şeklinde kullanılmıştır. Bu kelime "Ana Tanrıçanın Erkeği'nin Ülkesi" anlamındadır (Haytoğlu, 2010: 160). Ünlü seyyah Evliya Çelebi'de Seyahatname adlı eserinde bu kutsal dağ ve Madran Baba'yı ziyaret ettiğini belirtmiş ve eserinde çok kısa da olsa bahsetmiştir. Alihan Baba Sultan Tekkesi, Kavak Baba Sultan, Madran Baba ve Bardaklı Baba için "sırları aziz olsun" şeklinde dua etmiştir.

Yatırın etrafında pek çok kar kuyusu da bulunmaktadır. Türbenin ulaşımı oldukça zordur. Kış ayları karlı, yaz aylarının ise serin olduğu bilinmektedir. Karlı hava şartları sebebiyle de yatır ziyaretleri genellikle mayıs- haziran aylarında yapılmaktadır.

Madran Baba yatırının etrafı taş duvarlar ile çevrelenmiş ve sıvanmıştır. Yatıra ait iki avlu bulunmaktadır. Yatır demir bir kapı ile örtülmüştür. Üzerinde bir kubbe yapısı mevcuttur. Yukarıda bahsedildiği üzere yatıra bitişik bir şekilde ziyaretçilerin kalması için odalar, hayırların hazırlanması için mutfak da yapılmıştır.

Madra Baba'nın mezarının yenilendiği görülmektedir. Mezarlığı üzerinde mezar taşı mevcuttur. Fakat mezar taşında yazılı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Madran Baba hakkında bilgi veren bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Bakımsız olduğu görülmüştür. Mezarın baş taşına, kırmızı bir tülbent bağlanmış, yatırın üzerine de kırmızı bir örtü örtülmüştür.

Madran Baba'nın kim olduğuna dair ayrıntılı bir bilgi ne yazık ki mevcut değildir. Fakat anlatılara göre; Madran Baba Horasan'dan gelen ve Anadolu'da İslam'ı yayan dervişlerden biridir. Bazı bilgilere göre Madran Baba okçudur ve yöre halkı tarafından Okçulardan Musa yahut Okçu Musa olarak anılmaktadır. Bir rivayete göre de; Madran Baba, Fatih Sultan Mehmet'in okçubaşısıdır. Vefat ettiğinde vasiyeti yatırın olduğu yere gömülmektedir ve vasiyeti yerine getirilir, bu mevkie gömülür. Diğer bir rivayet ise yine okçu olduğu yönündedir. Bozdoğan'ın fethi sırasında su kemerlerine yakın bir mevkide şehit düşmüştür. Madran Baba Yatırı'nın hemen yakınında başka bir yatır daha bulunmaktadır. Bu yatırın Madran Baba'nın eşi olduğu söylenir. Yöre halkı tarafından ise Gayp Sultan olarak anılmaktadır.

Kaynak kişiler, Madran Dede'nin iki kardeşi daha olduğunu söylemektedirler. Bu kardeşleri, Alamut Alevilerinin kullanmış olduğu Çatma Mezarlığı içerisinde, Küçük Madran Tepesi'nde yer alan Küçük Madran Dede ve Sarılar Dedesi'dir. Yine Bazı kaynak kişiler ise bu bilgiyi kabul etmez ve Bozdoğan'daki Hıdır yahut Hızır Baba ve Bozdoğan Olukbaşı mahallesinde yer alan Biresse Baba ile kardeş olduğunu söylerler. Bir başka kaynakta ise Çine de yaşadığı bilinen Halifet Baba'nın Madran Baba'yla kardeş olduğu söylenmektedir (Değerli, 2021: 286). Küçük Madran Dede'nin bir ordu komutanı yahut subay olduğu bilinmektedir.

Madran Baba, aynı zamanda Alamut mahallesi Alevilerinin yoğun bir şekilde yaşadığı mevkide bulunmaktadır. Alamut mahallesi Alevilerinin tahtacı olduğu bilinmekte ve ocakları da Yanyatır Ocağı olarak geçmektedir. Yörenin mezar taşları incelendiğinde, taşlar üzerinde yer alan kazayağı motifi dikkat çekmektedir. Kazayağı figürü, Oğuz Türkleri'ne ait bir semboldür. Bu sembolün, Yanyatır Ocağı'na bağlı olan Eseliler tarafından kullanıldığı ve tahtacı Yörük alevi erkeklerinin giyindikleri gömleklerin arkasına da kazayağı figürünün işlendiği bilinmektedir (Yörükan, 2002: 155).

Fotoğraf 2.85. Madran Baba Yatırı, Kaz ayağı yanışı.

Fotoğraf 2.86. Madran Baba Yatırı, Kaz ayağı yanışı.

Alamut yöresi tahtacılarının ilk yerleşim yerlerinin de Efendi Yaylası olduğu bilinmektedir. Halk arasında bu ocağın çaylak olarak anıldığı da kaynak kişiler tarafından söylenmektedir (Topaloğlu, 2012: 5). Madran Baba Yatırı'nın yakın çevresinde farklı yatırlarında olduğu da görülmüştür. Bu yatırlar; Alamut mahallesinde yer alan Gayb Baba, Yenice'de bulunan Arap Dede, Alioğullar'da Er Dede, Güney mahallesinde Yumurta Baba, Nazilli'nin Beğerli mahallesinde Karataş Dede, Karıncalı Dağı'nda Aşçı Baba ve Çoban Baba yatırlarıdır. Madran Baba Yatırı'nın yanında da farklı yatırlar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde sadece Anadolu Ereni ve Gayp Sultan'ın isimlerine ulaşabildik.

Madran Baba ile ilgili farklı rivayetlerde bulunmaktadır. Döneminin âlim bir kişisi olduğu ve pek çok talebe yetiştirdiği ve bu talebelerini Telli Dede isminde bir evliyaya ders almaları için gönderdiği bilinir. Bir başka rivayet de Madran Baba'nın rüya ile kişileri uyarmasıdır. Bir gün biri Madran Baba ile ilgili kötü sözler sarf eder ve inanmadığını anlatır. O gece Madran Baba bu kişinin rüyasına girer ve yöre halkının söylediğine göre karabasan gibi bu kişiyi basar. Sonrasında bu kişi tövbe eder ve herkesi Madran Baba'ya saygı duyulması konusunda uyarır.

Yatırın çevresinde on adet oda vardır. Bu odalar gelen ziyaretçiler için düzenlenmiştir. Kaynak kişilerin anlattığına göre eski zamanlarda binek hayvanları ile gelen kişiler burada 10-15 gün konaklar öyle giderlermiş. Aynı zamanda yatırın çevresinde tandırlar da vardır. Bu tandırlarda Madran Baba'ya adak olan sunulan kurbanların pişirilmesi ve halka dağıtılması içindir. Genellikle Madran Baba'da oğlak ve horoz kesilmektedir.

Yatır derlemesi yapılan tarihte Alamut mahallesinden on beş kişilik bir grubun yatır ziyaretine denk geldik ve yatır ritüellerini dikkatli bir şekilde inceleme fırsatı bulduk. Yatıra ilk girildiğinde sırasıyla kişiler giriş kapısından itibaren niyaz etmeye başladılar. Bazı kişilerin belinde kırmızı kuşak ve başlarında yeşil yazma bulunmaktaydı. Sırasıyla yeri öptüler, sonrasında üç kez eşiği öptüler. Sonrasında ise Madran Baba'nın baş taşını öptüler. Yatırın etrafında dua ederek üç kez döndüler. Dualar bittikten sonra tekrar niyaz ettiler ve sırtlarını yatıra dönmeden geri çıktılar.

2.12.19.2.2. Telli Dede Yatırı

Fotoğraf 2.87. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akçay mahallesinde bulunun Telli Dede Yatırı

Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akçay mahallesinde bulunun Telli Dede Yatırı'nda da niyaz uygulaması gerçekleşmektedir. Gelen ziyaretçilerin dua ettikten sonra mum yaktığı, dedenin baş taşını üç kere öptüğü görülmüştür.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmekte, adaklar adanıp kanlı, kansız yahut canlı, cansız kurbanlar kesilmektedir. Yatırın etrafı taşlarla çevrilidir. Mavi renge boyanmıştır. Yatırın mezarı sanduka şeklindedir, diğer mezar yapılarına göre daha küçük olduğu görülmüştür, bakımlıdır. Başında bir menengiç ağacı bulunmaktadır. Ağaca kırmızı tülbentler bağlandığı görülmüştür. Yatırın baş taşı vardır fakat mezar taşı üzerinde herhangi bir yazı yoktur. Yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da bulunmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Mehmet Ardınç kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; Gelenler yatırın mezar taşını üç kere öper, niyaz eder. Sonra dua ederler ve edenlerde duamız kabul oldu diye tekrar gelir, kurban keser dağıtırlar. Mum yatakları da vardır, cuma akşamları mum yakılır. Ben

kendim burada bir şey görmedim ama Muammer diye bir yer sahibi vardı. Bir cuma akşamı okulun yatağında bir bahçeleri var orda beklerken aksakallı heybetli bir adam görmüş, o adam gel türbemi niyaz et demiş bizim Muammere…(KK83).

2.12.19.2.3. Emir Sultan Türbesi

Fotoğraf 2.88. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde Emir Sultan Türbesi

Emir Sultan Türbesi, Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde yer almaktadır. Türbenin bir kadına ait olduğu bilinmektedir. Bu türbenin neslin devamını sağladığı, hasta çocukları iyileştirdiği hatta öldü haberi gelen bir genci dirilttiği kaynak kişiler tarafından anlatılmıştır.

Türbe günümüzde yöre halkı tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Türbenin etrafı duvarlarla çevrilidir ve içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Mezarın boyu uzundur ve üzeri yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Mezarın etrafına ip gerilmiş ve gelen ziyaretçiler tarafından renkli renkli tülbentler çaput olarak asılmıştır. Türbe orta derece de bakımlıdır. Baş taşı vardır, ayak taşı bulunmamaktadır. Baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca türbeye dair bilgi veren bir bilgi levhası da yoktur. Yöre halkı dedeye gün aşırı gitmekte ve niyaz etmektedirler. Özellikle perşembe geceleri türbede mum yakılmaktadır. Kaynak kişiler, mumu yaktıktan sonra beklediklerini ve dedenin gelip o mumu söndürdüğünü söylemektedir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Kezban Taşoluk ve Elif Duman kaynak kişi olarak türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Bak kızım, benim 2 evladım vardı. İkisi de vefat etti küçük yaşlarında, sonra bana dediler ki Emir Sultan'a bağlan, git niyaz et bir çocuğun olsun. Gittim kurban kestim, niyaz ettim, taşını öptüm hemen 2 rekât secde yaptım, eşarp astım, gaz kattım. Bir oğlum oldu, dedim ki ne olur bu çocuğum yaşasın ve şükür turp gibi sağlam. Ben oraya çok güveniyorum, Emir Sultan çocuklarıma el daya diyorum…" (KK122).

"…Benim kız olmadan, Emir Sultan'ı kaynanam rüyasında görmüş. Demiş ki bana bir kız ver, adı senin adın olacak demiş. Nur topu gibi bir kız ver bana demiş kaynanam rüyasında. Benim kız oldu, yolda doğum yaptım eve gelince kaynanam dedi ki Emir Sultan'ın türbesine ölünceye kadar niyazım var dedi. Bir gün benim oğlan kaza geçirdi, herkes öldü dedi. Baktım kaynanam 4 horoz götürdü bahçeden koştu türbeye. Emir Sultan, oğlum öldü diyorlar sen onu dirilt dedi, gittik hastaneye doktor dedi nabzı geldi. Bak oğlan iyileşince vermedi kurbanı, iyileşmeden verdi ona inandı ya biliyor ya kurbanı önce kesti kayınvalidem. Bir de biz oraya 4-5 kişi mum yakarız perşembe günü geceleri. Herkes yakar bekler tabi dileğini de diler. Kiminin ki erkenden söner. Büyüklerimiz der ki kimin ki erkenden söner onun dileği kabul olacaktır. Çünkü onun mumunu söndürmeye dede kendi geldi. Ben de hep yakarım mumlarım erkenden söner. Dedem içimi biliyor, doğru kalple varırım kapısına, işim rast gider…" (KK123).

2.12.19.2.4. Öksüz Dede Yatırı

Saha çalışmaları sırasında yalnızca yatır ve türbede yattığı düşünülen kutsal şahsiyetin mezarına niyaz edilmediği ayrıca kutsal olarak kabul edilen taş, kaya, ağaç, dağ ve pınarlara da niyaz edildiği görülmüştür. Örneğin; İzmir ili, Selçuk ilçesi, Belevi'de Öksüz Dede Türbesi'nde taşlara niyaz edilmektedir.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bakımlı değildir. Yatırın baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Ayrıca yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Yatırın etrafı taşlarla çevrilidir. Etrafında ağaçlar vardır, çaput bağlanmaktadır. Bu yatır diğer yatırlara göre dua ve niyaz ritüellerinde farklılık göstermektedir. Gelen kişiler dua ettikten sonra yatırın baş kısmına taş koyarlar ve bu şekilde ziyaretlerini tamamlarlar. Yatır da mum da yakılmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında; Şerife Dağlı kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Biz yatır ziyaretini

tamamlarız, duamızı edeceğimiz zaman elimize bir taş alırız ve duamız bitince taşa niyaz eder, sonrasında o taşı yatırın baş kısmına koyarız. Taşa niyaz bizim için çok önemlidir…" (KK106).

Niyaz uygulaması Türkiye'de bulunan pek çok kutsal mekânda devam etmektedir. İzmit Nebi Hoca Türbesi, Samsun Kılıç Dede Türbesi, Isparta Gök Ağaç örnek olarak gösterilebilir.

2.12.19.3. Tavaf

Tavaf, bir şeyin çevresinde dönmek, dolaşmak manasında kullanılmaktadır (Öğüt, 2011: 178). İslamiyet öncesi kült, inanç ve dinlerde de tavafın uygulandığı bilinmektedir. Özellikle Hinduizm, Budizm inançları, İran ve Roma geleneklerinde tavafa benzer ritüeller bulunmaktadır. Antik Dönem kaynakları incelendiğinde aziz mezarlarının da etrafında üç kez dönüldüğü bilinmektedir. İzmir'de bulunan Aziz Polikarpos'un kabri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Hristiyanlar azizin ruhu için çaput bağlama uygulaması ve tavaf etme uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Yine benzer bir şekilde Denizli'de bulunan ve bir dönem piskoposluk merkezi olan Hierapolis Antik Kenti Aziz Philippus Mezarı da Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmiş ve dilekler dilenerek tavaf edilmiştir (Hasluck, 2012: 54). Kaynaklar incelendiğinde Akçay Vadisi hâkimiyetinde Bargasa/ Piginda Antik Kenti'nden bahsedilmektedir. Kent, Bozdoğan ilçesi Çamlıdere mahallesinin yaklaşık 7 kilometre kadar kuzeyinde kalmaktadır. Kent, tiyatro ve Heraion adı verilen kutsal yapıları ile önem kazanmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar neticesinde kentteki "Zeus Pigindenos Kültüne" dair sonuçlara ulaşılmıştır. Kent içerisinde bir Zeus Tapınağı olduğu da bilinmektedir. Bu tapınağı ziyaret edenlerin tapınak etrafında üç kez döndüğü bilinmektedir. Ayrıca Tanrı Apollon'un doğumu sırasında onun kutsallığının göstergesi olarak kuğu kuşlarının adanın üzerinde yedi kez döndüğünden ve o günün ayın yedinci günü olduğundan bahsedilmektedir (Aydın, 2005: 75). Bu uygulama Orta Asya şamaları tarafından da devam ettirilmiştir.

Şamanların kutsal kabul ettikleri dağları bulunmaktadır. Bu dağların iyeleri ile iletişime geçebilmek adına her yıl önce at üzerinde dağın etrafında döndükleri daha sonra da göğe kurban sundukları bilinmektedir (Roux, 1994). Yine Altaylar; üç adet kutsal kayın ağacı bulur ve bu ağaçlara on dokuz parça beyaz, mavi, kızıl, bezler asarmış; kurban etini kayın ağaçlarından birinin altına koyup doğudan batıya üç kez dönerek dolaşırlarmış (İnan, 1995: 87). Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar da kutsal kabul ettikleri ağaçların etrafında dönmüş, adak adamış ve kurban kesmişlerdir (Ocak, 2015: 132). Oboo kültüne bağlı olarak da tavaf uygulamasının gerçekleştirildiği görülmüştür. Kurban adakları haricinde, oboo

üzerine demir para atma, ağaç parçası atma, kımız ve votka gibi içecekler saçma gibi adak ve saçı ritüelleri tamamlandıktan sonra obooların etrafında üç kez dönüldüğü ve dilek dilendiği bilinmektedir. (Alyılmaz, 2011: 26). Kutsal mekânların etrafında dönme ya da dolaşma uygulaması İslamiyet'in kabulü ile de devam etmiştir.

Menderes Havzası'nda derlenen yatır ve türbelerde bu uygulamaların benzerini görmek mümkündür. Tavafın temelinde genel olarak kutsal ruhu memnun etmek ve arzu edilen isteğe kavuşmak söz konusudur. Aşağıda Menderes Havzası'nda kaydettiğimiz tavaf uygulamalarına dair bilgi verilecektir.

Aydın ili, Koçarlı ilçesinde bulunan Bilal Dede Türbesi hasta olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir ve gelenler bu dedenin mezarının etrafında üç kez dönmektedir. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…Anneannemden duyduğum kadarıyla bu türbeyi şifa bulmak için Araplar ziyaret eder. Çünkü bu dedenin namı ta Arap ülkelerine kadar gitmiş. Beyleri getirir yanlarında köle olarak alırlar gelirler. O Araplar bunun etrafında tavaf tutarlarmış…" (KK133).

Aydın ili Kuyucak ilçesinde bulunan Dedeler Yatırı hakkında bilgi veren kaynak kişilerin anlattığına göre; nazara yakalanan kişiler de bu yatıra gelmekte, ellerini mezar üzerine koymaktadır. İnanışına göre ölen kişinin enerjitik gücü hâlâ devam etmektedir. Gelen hasta kişilerin bu türbede şifa bulduğuna inanılmaktadır.

Ziyareti tavaf ederek şifalama yönteminin ise sadece ziyaretlerde gerçekleştiği görülmektedir. "Bak çocuğum kadınlar bebeklerini buraya gömdükten sonra bir taş alır, yatırın üstüne koyar, türbenin etrafında üç kez döner ve dua ederler çocuklarının olması için. Duası kabul olan taşın altına bakar karınca görürse tamam duası kabul oldu, hemen kurban getirir keser. Yılan, çıyan, kuyruklu çıkarsa o dua battı, çocuğu olmayacak demektir..." (KK85). Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın çevresi taşlarla çevrilmiştir. Yatırın baş taşı ve ayak taşı yoktur. Bakımsız bir yatır olduğu görülmektedir. Yatır ve çevresinde yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Etrafında ağaçlar vardır fakat çaput bağlanmamaktadır. Gelen ziyaretçilerin mum yaktığı görülmüştür.

2.12.19.3.1. Topallar Yatırı

Fotoğraf 2.89. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Alhisar mahallesi, Topallar Yatırı.

Topallar Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Alhisar mahallesinde bulunmaktadır. Yörenin ismi Topallar olarak geçmektedir. Bu sebeple yatır, Topallar ismiyle anılagelmiştir. Eski zamanlarda bu yatırın olduğu yere kör topal bir oğlak geldiği ve etrafında döndüğü sonrasında ise kör topal oğlağın ayağının düzeldiği anlatılır. Ayrıca oğlağın sürekli bu şekilde dönmesi insanların dikkatini çeker ve sonunda yatırı buraya yaparlar. Halk tarafından bu dedenin şifacı bir dede olduğu düşünülmektedir ve genellikle çocuğu yürüyemeyenler gelmektedir. Yatırı ziyaret ettikten sonra çocukların yürümeye başladığına inanılır (KK86,87,88).

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yüksek bir tepe üzerindedir, sanduka bir mezar şeklindedir. Etrafı dört demir ile çevrilmiştir, üzeri demir bir saçla kapatılmaya çalışılmıştır fakat bakımsızdır. Yatırın baş mezar taşı bulunmaktadır, incelendiğinde üzerinde yatıra ve dedeye dair herhangi bir bilgi yoktur. Aynı zamanda yatıra dair bilgi veren bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Yatırın çevresinde ağaç bulunmamaktadır, çaput da bağlanmamıştır. Halk tarafından yapılan ziyaretler sırasında duası kabul olan ziyaretçilerin adak kurbanı getirdiği de görülmüştür.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Kıymet Aras kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Eski zamanlarda bu yatırın olduğu yere kör topal bir oğlak geldiği ve etrafında döndüğü sonrasında ise kör topal oğlağın ayağının düzeldiği anlatılır. Ayrıca sürekli bu şekilde dönmesi insanların dikkatini çeker ve yatırı buraya yaparlar. Bu dede şifa yapar, sakat gelen doğrulur gider. Düşün bak kör topal dilsiz oğlak bile şifalanmış…" (KK86).

2.12.19.3.2. Kadın Dedesi Yatırı

Fotoğraf 2.90. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Cumhuriyet mahallesi, Kadın Dedesi Yatırı.

Kadın Dedesi Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Cumhuriyet mahallesinde bulunmaktadır. Anlatılanlara göre; Kadın Dedesi, Haçlı seferleri sırasında Müslümanlarla birlikte Bizans ordusuna karşı savaşmıştır ve burada ölmüştür.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yatırın etrafı eski zamanlarda toprak zemin üzerinde taşlarla çevrilidir. Sonrasında yatır çevresine beton dökülmüş ve demirlerle çevrelenmiştir ve etrafı da tuğla ile örülmüştür. Yatır toprak mezar şeklindedir. Baş taşı ve ayak taşı bulunmamaktadır, bakımlıdır. Ayrıca yatıra dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Yatırın baş kısmında büyük bir ağaç bulunmaktadır ve genç kızların bu ağaca çaput

bağladığı, yukarıda bahsedildiği üzere çeyizlerinden çıkardıkları yazmaları bağladıkları bilinmektedir.

Kaynak kişiler bu türbeye genellikle evlenemeyen bekâr kızların geldiğini söylemektedir. Gelirlerken yanlarında çeyizlerine koydukları yazmaları getirirler ve bu yazmaları, yatırın baş kısmında yer alan hayıt ağacına bağlarlar, dua ederler. Sonrasında bir düz, bir ters yatırın etrafında döner giderler. O kızların nasiplerinin açılacağına ve evleneceklerine inanılır (KK97). Burada bir ters bir düz dönülmesi aynı zamanda büyüsel bir uygulamadır. Ayrıca kızlar tavaf ettikten sonra saçlarından da bir tutam keser ve yatırın toprağına gömerler.

2.12.19.3.3. Sultan Sarı Baba Türbesi

Fotoğraf 2.91. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi Sultan Sarı Baba Türbesi

Fotoğraf 2.92. Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesi Sultan Sarı Baba Türbesi

Sultan Sarı Baba Türbesi; Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesinde yer almaktadır. Sultan Sarı Baba'nın asıl ismi ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Horasan ilinden gelmiş ve İslam'ın Anadolu topraklarında yayılması sürecinde mücadele etmiştir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Tekke Camii içerisinde yer almaktadır. 2012 senesinde restorasyon çalışması yapılmıştır. Türbe gayet bakımlıdır. Türbe içerisinde bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Mezarın üstü yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Türbe kıbleye dönük vaziyettedir. Türbenin baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Türbe ve çevresine çaput bağlanmamaktadır. Mum yakıldığı da görülmemiştir.

Bir rivayete göre; Sarı Sultan Baba meczup ve delileri şifalamaktadır. Eski zamanlarda köyde deli bir kadın vardır ve bu kadını Sultan'ın tekkesine getirirler. Sultan kadına benden istediğin nedir diye sorunca kadın; altın isterim, bana altın ver der. Bunun üzerine Sultan Sarı Baba kadını etrafında üç tur döndürür ve akıl verir, kadın sabah vaktine doğru iyileşir ve tekkeden ayrılır. Kaynak kişiler de; kim ki aklını kaldırır, Sultan Sarı Baba'ya gelir, tavaf eder ve düzelir gider ifadelerini kullanmaktadır (KK169). Aynı zamanda yöre halkı Sultan Sarı Baba'nın davul ve zurna sesinden hoşlanmadığını söylemektedir. Bu sebeple tekke-türbe

yakınında davul, zurna çalınmaz. Çalınırsa da halk bir uğursuzluk olabileceğini düşünür. Sel, deprem vb. farklı afetler görülmeye başlar. Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Nihal Korkmaz türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Bu türbeye nenem derdi hep deliler gelirmiş, otururmuş. Etrafında dönermiş, akıllanır gidermiş. Hala gelen çok, dua ediyorlar gidiyorlar ama şimdi çaput bağlanmıyor. Adağı olan tabi adağını getirir, dağıtır burada. Özellikle dede etrafında dönülür, dönülmezse dede rüyada bir daha çağırır…" (KK169).

2.12.19.3.4. Tabakhane Dede Türbesi

Tabakhane Dede Türbesi; Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesinde yer almaktadır. Tabakhane deresi yanında olduğu için bu isimle anılmıştır. Bu dede halk arasında bekçi yahut gözcü dede olarak tanınmaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Tekke Camii içerisinde yer almaktadır. 2012 senesinde restorasyon çalışması yapılmıştır. Türbe gayet bakımlıdır. Türbe içerisinde bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Mezarın üstü yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Türbe kıbleye dönük vaziyettedir. Türbenin baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Türbe ve çevresine çaput bağlanmamaktadır. Mum yakıldığı da görülmemiştir.

Genellikle çocuğu çok ağlayan kadınlar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir. Çocuğu ağlayan kadınlar çocuklarını türbe etrafında üç kere dolaştırır ve sonrasında ağlayan çocuğun ağzını dedenin mezar taşına sürerler (KK170). Böylelikle çocuğun ağlamayacağına inanılır.

2.12.19.3.5. Eren Dede Yatırı

Eren Dede Yatırı, İzmir ili, Ödemiş ilçesinde bulunmaktadır. Dede hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu ziyaret de şifa, arınma, evlilik vb. istek tavaflarının yanında halkın adak tavafı olarak adlandırdığı bir uygulama da vardır. Bu uygulamada ziyaretçiler dileklerini dilemeden önce kanlı ya da kansız kurban sunmuşlar ve tavaf etmişlerdir. Böylelikle dileklerinin kabul olacağına inanmışlardır. Diğer bir uygulama da dileklerin kabul olmasından sonra gerçekleştirilir. Ziyaretçiler dilekleri kabul olduktan sonra dedeye kurbanlarını getirir ve önce kendileri sonrasında da kesilecek olan kanlı kurbanı ya da kansız kurbanı yatır ya da türbe etrafında üç kere tavaf ettirirler.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, gayet bakımlıdır. Türbe içerisinde bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Mezarın üstü yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Türbe kıbleye dönük vaziyettedir. Türbenin baş ve ayak taşı bulunmamaktadır. Türbe ve çevresine çaput bağlanmamaktadır. Mum yakıldığı da görülmemiştir.

Konuya dair bilgi veren kaynak kişi; "…biz duamızın öncesinde gönül hoşluğu olsun diye dedeye kurban verir, tavaf ederiz. İlla istediğimiz olsun da sonra getirelim demeyiz. Bunu yol, edep olarak görürüz. Hatta nenelerimiz öncesinde adağı verin, dede sizi boş çevirmez derdi. Biz de böyle alıştık…" (KK160).

Tavaf uygulaması, üzerinde büyü olduğu düşünülen kişiler tarafından da gerçekleştirilmiştir. Ziyaretçiler özellikle yatır ve türbe etrafında gerçekleştirdikleri tavafın büyüyü bozacaklarına inanmışlardır.

2.12.19.3.6. Dede Yatırı

Tavaf uygulamasına Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Pamukören Dede Yatırı'nda rastlanmıştır. Aydın Dağları'nın en yüksek tepesi olan Karadağ zirvesinde yer alan Karadağ Dede yatırına da yakın bir mesafede bulunmaktadır. Horasan'dan Anadolu topraklarına geldiği ve gezici bir dervişken burada mekân tuttuğu anlatılmaktadır. Fakat kim olduğuna dair ayrıntılı ve kesin bir bilgi söz konusu değildir. Bu yatıra genellikle bekâr kızların geldiğini söylemektedir. Gelirlerken yanlarında çeyizlerine koydukları yazmaları getirirler ve bu yazmaları, yatırın baş kısmında yer alan hayıt ağacına bağlarlar, dua ederler. Sonrasında bir düz, bir ters yatırın etrafında üç yahut yedi kez dönerler ve tavaflarını tamamlar, giderler. Ziyaretlerde tavaf uygulamasının üç, beş, yedi kez yapılması da uygulamanın büyüsel şifalama olduğunu göstermektedir. O kızların nasiplerinin açılacağına ve evleneceklerine inanılır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, gayet bakımlıdır, dışı beyaz renktedir ve üzeri demir sac ile örtülmüştür. Türbenin içinde toprak mezar bulunmaktadır. Mezarın başında toprak testi vardır. Türbe kıbleye dönük vaziyettedir, baş taşı vardır, ayak taşı yoktur. Baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca türbe dışında türbeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi panosu da yoktur. Eski zamanlarda gelen ziyaretçiler tarafından türbeye çaput bağlandığı bilinmektedir, mum yakılmamaktadır.

Yatırda yapılan derleme sırasında kaynak kişi Tenzile Tutum tavaf ritüeline dair şu bilgileri vermiştir; "…Ben bu mahallede 65 yıldır yaşıyorum. Bu türbeye evlenemeyen bekâr

kızları gelir, çeyizlerine koydukları yazmaları hayıt ağacı var orda bağlar dua eder bir düz, bir ters yatırın etrafında döner giderler. O kızların nasiplerinin açılır, kocaya varırlar… (KK88).

Türkiye'de yer alan kutsal mekânlarda Hristiyanların ve Müslümanların hala tavaf uygulamasını devam ettirdiği görülmektedir. Örneğin; İzmir ili, Selçuk ilçesinde bulunan Meryem Ana Evi'nde Hristiyanların tavaf geleneğini sürdürmektedir. Yine kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Erzincan ili, Düzgün Baba Türbesi'ni ziyaret edenler de aynı şekilde tavaf etmekte ve dilek dilemektedir (KK157).

2.12.19.4. Secde

Kutsal mekânlarda icra edilen bir diğer uygulama, secde ritüelidir. Secde kelimesi; "eğilmek, baş eğmek, saygı göstermek, el ayakları, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum" gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Develliođlu, 1962). Secde, bir manada kutsala yaklaşma olarak düşünülmektedir.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde özellikle tapınakların önünde secde uygulaması gerçekleşmektedir. Yukarıda bahsedilen piskoposluk merkezlerinin başında Pergamon Antik Kenti gelmektedir. Pergamon'da dinî tapınma kendini kült aracılığı ile göstermiştir. Bu bölgedeki kültler; Meter Kültü, Zeus Kültü, Hera Kültü, Athena Kültü, Apollon Kültü, Hermes Kültü, Aphrodite Kültü, Dionysos Kültü, Demeter Kültü ve Herakles Kültüdür. Bu kültlerde Meter Kültü ve Zeus Kültü dikkat çekmektedir (Dilek, 2020: 55-56) ve gelen ziyaretçiler bu kültlere saygı göstergesi olarak secde etmiştir. Şamanist ve Budist Türkler de kutsal kabul ettikleri yüksek dağ tepelerinde secde etmişlerdir (Ocak, 2015: 116). İslamiyet'in kabulü ile de secde uygulamasının devam ettiği görülmüştür.

Menderes Havzası'nda secde uygulaması genellikle adağı kabul olan ziyaretçiler tarafından uygulanmaktadır ve iki rekât şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ziyaretçiler tarafından şükür secdesi olarak da adlandırılmaktadır. Aydın ili, Nazilli ilçesinde Oyuk Baba Yatırı bulunmaktadır. Şimdi buranın etrafı taşlarla örülüdür ve yoldan her geçen, ziyaret eden de buraya taş bırakmakta ve secde etmektedir. Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Mehmet Apak ve Fazıl Soy kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Askere gitmeden önce Oyukbaba yatırına geliyoruz. Burada 2 rekât namazımızı kılıyoruz, tüm köylüler toplanıyor ve ateş ediyor. Oyukbaba büyük bir eren. Dedelerimiz hep böyle der…" (KK4). Secde ritüeline dair, kaynak kişi Fazlı Soy da bilgi vermiştir; "yardıma ihtiyacı olanlar gelir duasını ediyor, iki rekât secde ediyor. Askerden

dönenlerde sağ salim vatanlarına döndükleri için dedenin huzurunda şükür secdesine varıyor, çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olunca buraya geliyor, hatta buradaki dağımızda kerametli biz dağa da şükür secdesi yapıyoruz avlanmaya gitmeden önce.” (KK46).

2.12.19.4.1. Haccenbeş Dede Türbesi

Fotoğraf 2.93. Aydın ili, Nazilli ilçesinde Haccenbeş Dede Türbesi

Fotoğraf 2.94. Aydın ili, Nazilli ilçesinde Haccenbeş Dede Türbesi üzerinde bulunan secde ile gelen ziyaretçiler secde uygulaması gerçekleştirmektedir.

Aydın ili, Nazilli ilçesinde Haccenbeş Dede Türbesi'nde de gelen ziyaretçiler iki rekât şükür namazı kılmaktadır. Dedenin asıl ismi bilinmemektedir. Dedenin, 16. yüzyılda yaşayan âlim bir kişi olduğu ve pek çok talebe yetiştirdiği anlatılmaktadır. Türbenin şahidesinde Haccenbeş Dede'nin 1520'de doğup 1583'te vefat ettiği yazmaktadır. Beş defa hac ibadetini yaptığı bilinmektedir. Bu sebeple de kendisin Haccenbeş olarak adlandırıldığı söylenmiştir (KK67). Türbe dışında yer alan bir mezar taşında buradaki yatan zat-ı merhum Birgili Hazretleri'nin ağabeyidir ifadesi yer almaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe restorasyonu Nazilli Belediyesi tarafından yapılmıştır. Türbenin dışı yeşil renktedir, türbe içerisinde mermerin üzerinde yükseltilmiş bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Türbenin baş taşı vardır fakat ayak taşı bulunmamaktadır. Baş taşında yukarıda belirtildiği üzere; Haccenbeş Dedesi D. 1520, Ö. 1583 ruhuna Fatiha yazmaktadır. Sandukanın üzerinde yeşil bir örtü ve örtülerin üzerinde teşbihler ve seccadeler vardır. Gelen ziyaretçilerin içeride iki rekât namaz kıldığı görülmüştür. Türbede Haccenbeş Dedesi'ne dair bilgi veren bir bilgi levhası bulunmamaktadır. Türbe kıbleye

dönüktür ve gayet bakımlı olduğu görülmüştür. Türbe çevresinde ağaçlar bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamıştır.

Genel olarak bakıldığında bu türbe çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettiği ve dileklerini dilediği ve secde ettiği bir türbedir. Bu secdelere halk dilek secdesi adını vermiştir (KK87). Niyetleri kabul olanların türbede kurban kestiği ve şükür secdesine geldiği de verilen bilgiler arasındadır.

Görüldüğü üzere İslamiyet ile birlikte günümüz ziyaretgâhlarında, ziyarete ve ziyarette yattığı düşünülen erene dair uygulanan niyaz, tavaf ve secde ritüelleri eski kültlerde, semavi dinlerde benzer şekilde uygulanmış ve sözlü gelenek içerisinde varlığını sürdürmüştür.

2.12.20. Kurban Uygulamaları

Ziyaret içerisinde uygulanan ritüellerden sonra ziyaret dışında yapılan ritüellere geçilmektedir. Bu uygulamaların başında kurban ritüeli gelmektedir. Divânü Lûgati't-Türk'te kurban kelimesinin karşılığını "yagış" olarak görmekteyiz. Yagış kelimesi İslamiyet Öncesi Dönem'de Türklerin adak için kullanmış oldukları kurbanı temsil etmektedir. Bu dönemde yagış aynı şekilde tanrılara yakınlaşmanın bir gerekliliği olarak putlara sunulmuştur.

Sözlükte kurban kelimesinin karşılığı olarak verilen bir diğer kelimenin "ıdhuk" olduğu görülmektedir. Idhuk kelimesi, adak anlamındadır ve bu hayvana herhangi bir şekilde yük taşıtılmamakta, süt ve yününden faydalanılmamaktadır (Besim Atalay, C. I; 65). Karşılaştırmalı Türk lehçeleri Sözlüğü incelendiğinde ise kelime ufak ses değişiklikleri ile "gurban, korban, kurbandık, kurmandık" şeklinde kullanılmıştır (Ercilasun, 1991: 516). İslami literatürde ise kurban kelimesi; "Allah'a yaklaşmak, Allah'a yakınlık sağlamak, ibadet (kurbet) için belirli gün ve zamanlarda kurban olarak kabul edilen belirlenmiş hayvanları kesmek" manasında kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 2002: 436). Görüldüğü üzere kurban kelimesi her ne kadar farklı kelimeler ile karşılık bulsa da amaç kutsiyet atfedilen Tanrı vb. ilahî güç ile yakınlık elde etmektir.

Kurban, ritüel bağlamında incelendiğinde; hayvanların kesilmesi ve kan akıtılması ile sunulan kurbanlara kanlı kurban adı verilmekteyken, herhangi bir şekilde kanı akıtılmayan ve bir nesneyi içeren sungulara kansız kurban adı verilmektedir (Düzbayır, 2013: 4, Erginer, 1997: 123). Kanı akıtılmayan sungulardan kasıt ise özellikle Yakut Türkler'inde görülen kurban olarak sunulacak olan hayvanın kesilmeden doğaya bırakılması örneğidir (Bekki, 1996: 18).

Kansız kurban bazı topluluklarda saçı olarak da adlandırılmıştır; Abdulkadir İnan, saçı kavramını şu şekilde açıklamaktadır: "…Saçı her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı nimetlerden biri olur. Göçebe kavimlerde süt, kımız, yağ; çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap; tüccar kavimlerde para vesaire saçı olarak kullanılır. Ruhlara saçı yapma âdeti, dinî telakkilerin muayyen bir safhasında bütün dünya kavimlerinde yalnız görenek olarak son zamanlara kadar devam ettiği malumdur. Biri hakkında hayırlı bir haber söylerken 'darısı başımıza!' temennisi işte bu eski adetten kalma bir hatıradır..." (İnan, 2000: 100).

Kurban ritüeli tarihsel süreç içerisinde araştırıldığında da görülüyor ki ilk örnek; Hz. Âdem'in Oğulları Habil ve Kabil'in Allah'a sunmuş oldukları kurbandır. En meşhur hadise ise Hz. İbrahim'in oğlunu kurban olarak sunmasıdır ki bu bağlamda ilkel dönemlerde diğer bir sungu insan kurbanıdır. İnsan kurbanı ve kesik baş kültü ile ilgili Eliade (2003,22); Anadolu'da ilk çağlarda hasat mevsimi dolayısıyla icra edilen insan kurbanı ve kafa kesme ayinlerine örnek olarak Frigyalılar'ı göstermektedir. Derleme çalışmaları sırasında günümüzde de kesik baş türbe yahut mezarlarına ulaşılmıştır. Fakat buradaki kesik baş kültü kurbandan ziyade Anadolu topraklarında kahramanlık motifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Nazilli Cinibiş Harbi Şehidi Kesikbaş Halil Dede, başı kesildiği hâlde başını koltuk altına alarak yürümüş ve bugün türbesinin olduğu yere gelmiştir (KK88).

Antik Dönem insanlarının da inançları bağlamında kurban ritüeli gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu ritüeli gerçekleştirme amaçları tanrılara saygı göstergesi, kötülüklerden korunma olmasının yanında kehanet bilgisine ulaşma çabasıdır. Genellikle insanların savaş, düğün vb. gibi önemli işleri yapmadan önce ya da tamamladıktan sonra, dinî törenlerde tanrılara çeşitli hayvanlar kurban ettikleri görülmüştür. Ephesos'taki ritüeller bu çalışmaya örnek teşkil etmektedir. Ephesos'ta, tapınımın gerçekleştiği süreçte tanrılar ve tanrıçalar için yukarıda bahsedildiği üzere dinî törenler, özel adak günleri ve kurban ritüelleri düzenlenmiştir. Mesela; Ephesos'ta, Artemis onuruna festivaller yapılmıştır. Festivallerin yapıldığı tarihler kutsal gün kabul edilmiş ve o gün herkese izin verilmiştir. Aynı zamanda bir barış ortamı hâkimdir. Festivale katılan kişilere dair ayrım da gözetilmemiştir. Vatandaşlar, yabancılar ve köleler katılabilmişlerdir. Kurban töreni ve danslar gerçekleştirilmiştir (Eren, 2023: 21). Genellikle bu törenlerde boğa kurban edildiği bilinmektedir. Ayrıca bu dinî törenlerde kutsiyet atfettikleri ve tanrı, tanrıça adına kestikleri kurbanları görevli hadım rahip ve rahibeler üstlenmiştir. Tanrıça onuruna şenlikler düzenlemek, dinî yemekleri organize etmek ve kurban ritüelleri gerçekleştirmek onların görevidir (Üreten, 452-495).

Kült kutlamalarında da kurban sunulduğu görülmüştür. Örneğin; Karpophoros kültü, Ephesos'un kamusal alanında önemli bir konuma sahiptir. Erken İmparatorluk Dönemi'nde mysterlerin, Demeter Karpophoros kültünü kurbanlarla kutladıkları da bilinmektedir (Yazıcı ve Üreten,) Apollon'a adanmış olan adak levhalarında da bu törenleri anlatan sahneler resmedilmiştir.

Antik Döneme ait yazılı kaynakların verdiği bilgiye göre; Mastaura Antik Kenti'nde bulunan sikkeler de Hekate'ye köpek kurban edildiği bilinmektedir. Tanrıçaya köpek sunulmasının nedeni yer altı tanrıları ile açıklanmaktadır. Köpeğin cehennemi ve mezarları beklediğine inanılmaktadır.

Antik Dönem'de hayvan kurbanlar ve kansız kurbanlar dışında insan kurban edildiği de bilinmektedir. Özellikle Ares için sunulan kurbanlar sürü hayvanlarından başka, at ve savaş tutsaklarıdır. İnsan kurbanı ritüeli diğer kurbanlardan farklı olarak uygulanmaktadır. Herodotos (Herodot. IV-62) şu şekilde anlatmaktadır; Şarap serpilen kurbanın kafası kesilir, akan kanı bir leğene biriktirilerek adı geçen demir kılıcın bulunduğu podyuma taşınır ve bu kan kılıcın üzerine dökülür. Başı kesilen kurbanın sağ kolları, elleriyle beraber omuz başlarından parçalanarak gökyüzüne fırlatılmasıyla tören son bulur. (Can, 2015: 87). İnsan kurbanı ritüeli yukarıda bahsedildiği üzere daha sonralarında Anadolu'da keşik baş kültüne evrilmiş ve kahramanlık motifi olarak kullanılmıştır.

Kurban kehanet bilgisine ulaşabilmek ve Tanrı ile iletişim kurabilmek için de sunulmaktadır. Kehanet Tanrısı Apollon ile bağ kurmak isteyen Pythia'nın Apollon ile bağlantıya geçmesi için belli başlı ritüeller uyguladığı bilinmektedir. Verilen bilgiye göre Pythia; öncelikle Kastalia kaynağında banyosunu yapmaktadır (Morford & Lenardon, 1985: 161; Morford & Lenardon, 2003: 233; Berens, 2013: 195). Banyo ettikten sonra kutsal ile bağ kurabilmek adına keçi kurban etmektedir.

Kurban ritüellerinde, kurbanların sunulduğu yerler de önem arz etmektedir. Kurbanların kesildikten sonra konulduğu, yakma törenlerinde küllerin saçıldığı, hediyelerin konulup, sunuların yapıldığı yer "altar" olarak adlandırılmıştır. Yunan dini incelendiğinde de aktif tapınımın gerçekleştiği yerlerin altarlar olduğu görülmüştür. Bir süre sonra ise tapınaklar oluşmaya başlamıştır. Fakat tapınaklar farklı alanlara yapılmamış ya altarın üzerine inşa edilmiş ya da hemen yanı başına yapılmıştır. Altarlar, Helenistik Dönem'de mimari gelişimini tamamlamış, zamanla süslü ve anıtsal, mitolojik kahramanların resmedildiği bir yapı olmuştur

(Yavis, 1949: 196). Alan araştırmaları sırasında ziyaret edilen antik kentlerde karşılaşılan Asklepios'a adanan Pergamon Asklepeion Sunağı, Priene Bouleterion Sunağı (M.Ö. 200), Pergamon Zeus Sunağı, Magnesia Artemis Tapınağı Sunağı, Ephesos Artemis Tapınağı Sunağı örnek oluşturmaktadır. Bu yapıların mermerden çeşitli hayvan figürlerin yapıldığı görülmüştür. Bunların yanında daha portetif olarak adlandırabileceğimiz sunaklar da vardır. Bu sunakların yapımları daha kolaydır ve ebat olarak da küçüktürler. Taşıma açısından da zorluk oluşturmazlar. Bu şekilde inşa edilen sunakların üst kısmından başlamak üzere aşağı doğru ilerleyen, ateş yakmaktan ziyade direkt toprağa ulaşan bir deliği bulunmaktadır. Bu delikler sıvı sunuların daha fazla sunulduğunu düşündürmektedir. Ayrıca toprağa bağlantılı bir sunu inşa edilmesi yer altı Tanrıları ile de ilişkili olabilir. Türk İslam geleneğinde de kesilecek olan kanlı kurbanın kanının toprağa akıtıldığı görülmektedir. Bu bir anlamda kutun toprağa geçmesi düşüncesi ile ilgilidir.

Eski Türklerin gelenekleri incelendiğinde kurban uygulamasının onlar tarafından da gerçekleştirildiği görülmektedir. Türklerin ayinlerinde her zaman kurbanın yer aldığı bilinmektedir. Her törende at yahut koyun sunulmaktadır. Orhan Şaik Gökyay konuya dair; "Şamanlıkta, kurban sunulmadan ayin ve tören yapılmaz, kanlı kurbanların en önemlisi de at kurbanıdır. En makbûl kurban erkek hayvan olur. Oğuzlar türlü vesilelerle verdikleri toylarda 'attan aygır, deveden buğra ve koyundan koç' kırdırmışlardır" (Gökyay, 2000) şeklinde bilgi vermiştir.

Şamanların ateş falı geleneği sürecinde gerçekleştirdikleri uygulamalar bulunmaktadır. Kehanet için yakılan büyük ateşe öncelikle kurbanlar sunulduğu ve sonrasında dualar okunduğu bilinmektedir. Benzer şekilde, Özbek Hanlarından bir kişinin çadırları dolaşarak ateşe yağ attığı bilinmektedir. Bu şekilde de kadınların falına bakarak doğacak çocuğun cinsiyetini söylediğine inanılmaktadır. Burada ateşe yağ atılması kansız kurban örneği olarak görülmektedir. Hun Türkleri'nde de kurban ritüeli uygulanmaktadır. Onlar da Gök Tanrı ve iyelerine, ata ruhlarına kurban kesmişlerdir (Kalafat, 2004: 14). Göktürkler de günümüzde ki geleneksel ziyaret hayırlarına benzer şekilde babalarının nesiller boyu yaşadıkları mağaraya her yıl büyük bir memur gönderip kurban kestirmişlerdir. Yılın beşinci ve sekizinci aylarında ruhlara kurban sunmak için toplanmışlardır (İnan, 1976: 8). Kansız kurban ritüellerinde ise yukarıda bahsedildiği üzere kanı akıtılmadan bir hayvanı serbest bırakılması yahut kutsiyet atfedilen ata ruhuna herhangi bir saçı ya da nesnenin bırakılması ile gerçekleşmiştir. Örneğin Şamanların yüksek tepelerde bulunan dağlara ya da yol kavşaklarına kansız kurban örneği olarak taş bıraktıkları bilinmektedir. Altay Türklerinde de yol üzerinde bulunan oboolara taş bırakma

ritüeli gerçekleştirilmektedir (Dilek, 2014: 48-49). Bu uygulamanın amacı ata ruhunu memnun etmek, yolda karşılaşılabilecek herhangi bir musibeti engellemek ve ondan korunmak için olduğu belirtilmiştir. Yine bu örneğe günümüzde de rastlanmaktadır. Nazilli ilçesinde bulunan Oyuk Baba Yatırı'na gelip geçen ziyaretçilerin taş bıraktığı derleme çalışmaları sırasında görülmüş ve kayda alınmıştır.

Menderes Havzası ve çevresinde genellikle kanlı kurban olarak koç, oğlak, koyun, keçi, horoz ve tavuk kesildiği görülmektedir. Bu durum ziyarete gelen kişinin ekonomik durumu ilgilidir. Aynı zamanda ziyaretin istediği kurban çeşidine göre de değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin; Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde bulunan Madran Baba Yatırı'nda genellikle horoz ve oğlak kurban olarak kesilmekte, kesinlikle dişi hayvan kesilmemektedir. Bunun sebebini kaynak kişi Ahmet Bayraktar şu şekilde açıklamaktadır; "Biz ne zaman dedeye duaya gelsek ve duamız kabul edilse, dede rüyamıza gelir ve bizden ya horoz ister ya oğlak. Biz başka adak getirmeyiz, getirsek de bu adağın kabul olacağını düşünmeyiz." (KK117). Kansız kurban olarak da; yasin yahut kuran okumak, namaz kılmak, oruç tutmak, ziyarete yahut türbedara para bırakmak, paketli gıdalar yahut hamur işi bırakmak, kıyafet bırakmak, yazma, havlu vb. eşya dağıtmak, tesbih dağıtmak, ziyaret ve çevresini temizlemek, taş atmak, genellikle çocuğu olmayan kişilerin çocuklarına ziyaretin adını vermesi sayılabilir. Ayrıca ziyarete saç bırakmak, deliğe bozuk para atmak, su serpmek, üzerinde bulunan kıyafetten ip bırakmak gibi uygulamalar dilek kabul olduktan sonra gerçekleştiriliyorsa kutsal ile bağ kurmayı sağlayan kansız kurban örneklerinden sayılabilmektedir.

Genel olarak bakıldığında kanlı ve kansız kurbanların kesilme nedenleri; istek kurbanları, şükür kurbanları, doğaüstü güç ya da güçlerle barışıklığı sürdürmeye dayalı kurbanlar, kefaret kurbanları, ilk üründen, ilk avdan vb. yüce varlığa sunulan kurbanlar, akika kurbanı, törenlik-şenlik kurbanları ve ölü için kurban sunma olarak tasnif edilmiştir (Erginer 1997: 142-151). Erginer tarafından yapılan bu tasnif, kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır.

İstek kurbanları ve şükür kurbanları genellikle kutsiyet atfedilen ve ziyarette yatan kişinin desteği ile gerçekleşebileceğine inanılan ve gerçekleşmesi sonucunda sunulan kurban olarak bilinmektedir. Kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgilere göre bu istekleri; hastalıktan kurtulmak için, meczup olanların şifalanması için, askere gidecek olanların vatani görevlerini sağ salim bitirebilmeleri için, kuraklık dönemlerinde yağmurun yağması için, olası herhangi bir afetin engellenmesi için, çıkılacak bir yolculukta kazaları engellenmek için, çocuğu olmayan

kişilerin çocuklarının olması için, kaybolan bir şeyin bulunması için, öldüğü düşünülen kişilerin diriltilmesi için, bereketin artırılması için, hastalanan hayvanların şifalanması için, kısmeti kapalı olduğu düşünülen bekârların evlenebilmesi için, evli fakat huzursuz olan çiftlerin aralarının düzelmesi için, akrabaları ile huzursuz olan kişilerin sorunlarının çözüme kavuşması için, gizli varlıkların musallatına uğramış olan kişilerin arınması için sunulan kurbanlar şeklinde sıralayabiliriz.

Hastalıktan kurtulmak ve şifalanmak için Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde bulunan Sülüklük Yatırı'nı ziyaret eden Ayşe Kesir; "burada bir havuz vardı, su çıkardı. Gelenler onun suyunu arıtırlardı, temizlerlerdi, orda gelip giden sudan içerdi. Bu su şifalı suydu içen doğrulur giderdi. Yalnız siğil mivil olan ayağında siğil çıkan şu bu olan, yarası beresi olan birkaç kişiler gelirler giderlerdi. Sivilcesi aknesi olanlar gelip burada şifa bulurdu, gelirler su ile yıkarlardı gidelerdi su götürürlerdi şişelerle. Kim ki şifasını bulur getirir burada kurbanını keser dağıtır giderdi. Bende de siğil vardı vücudumu sarmıştı hep, burada niyaz ettim. Duam kabul oldu sonra geldim kurbanımı verdim, öncesinde bir horoz kesmiştim, sonra da Yasin dağıttım. Allah kabul etsin" (KK60) şeklinde bilgi vermiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere meczup olan kişilerin şifa bulması için de gelen ziyaretçiler kurban adamaktadır. Denizli ili, Sarayköy ilçesinde bulunan Sultan Sarı Baba Türbesi hakkında bilgi veren kaynak kişi Nihal Korkmaz; "bu türbeye nenem derdi hep deliler gelirmiş, otururmuş. Etrafında dönermiş. Eski zamanda da bir deli kadını iyi etmiş bu dede, aklını kaldıran buraya gelirmiş, iyileşir gidermiş. Hala gelen çok, dua ediyorlar gidiyorlar ama şimdi çaput bağlanmıyor. Adağı olan tabi adağını getirir, dağıtır burada. Kurbanlar kesilir bazen de gelenler hediyeler getirir biz onlara da kurban deriz" (KK169) ifadelerini kullanmıştır.

Doğaüstü güç ya da güçlerle barışıklığı sürdürmeye dayalı kurbanlar, kutsiyet atfedilen ziyaret mekânlarında yattığına inanılan ruh ile bağ kurabilmek ve barış sağlayarak, verdiklerine teşekkür etmek amacıyla sunulmaktadır (Örnek, 2014: 86). Genel olarak bakıldığında kurban ritüellerinin altındaki temel sebebin de bu olduğu görülmektedir. Kaynak kişi Naciye Çandarlı, yatır ile bağ kurabilmek için; "Çoban Dede yatırına geldim gittim, bu dede genelde rüya gösteren bir dede fakat ben hiç göremedim. Dede ruhunu hoş etmek için yeşil tülbentler aldım ve dağıttım. O gece dede rüyama geldi" (KK118) demiştir.

Barışıklığı sağlamak adına uygulanan bir diğer ritüel örneğini Aydın Kuyucak Melih Dede Yatırı'nda derlenen kaynak kişi Emine Sözer anlatmıştır; "Burası bizim kendimizin.

Burayı evimiz yapınca oraya taşındım. Dede sürekli rüyama gelir. Bir gün yine rüyama geldi, benim boğazımı tuttu, "seni boğacağım" dedi. Ben de nedenini sordum, "Sen benim üstümü hep toz yapıyorsun" dedi. Burayı süpürürken üstüne toz gidiyormuş. Bende bilmiyordum. "Toz geliyor" dedi, tamam dedim. Yemin ettim bir daha dedim yapmayacağım dedim. Yatırın etrafını her Perşembe temizledim, rüyama hep kızgın gelen dede gülmeye başladı." (KK34) ifadelerine yer vermiştir. Görüldüğü üzere, yeşil tülbent dağıtılması ve yatırın her perşembe temizlenmesi kutsal kabul edilen ruha sunulan kansız kurbana örnektir.

Kefaret kurbanları; bir günahı, bir kusuru telafi etmek, bağışlanmak için sunulan kurbanlardandır. Bu kurban genellikle eşleri ile boşananlar, hırsızlık yapanlar, ziyarette yattığı inanılan dedeye saygısızlık yapanlar, bir canlıyı öldürenler, yalan söyleyenler, zina yapanlar tarafından kesilmekte yahut kansız kurban olarak sunulmaktadır. Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Arap Dede Yatırı hakkında bilgi veren kaynak kişi Sibel Çakır kefaret kurbanlarına dair; "babaannemiz dedeye saygısızlık yaptı ve birkaç hafta sonra vefat etti bize de ölümüne yakın dede benim canıma top attı kurban verin, musibet kalksın dedi verdik kurbanı." (KK26) şeklinde bilgi vermiştir.

İlk üründen, ilk avdan vb. yüce varlığa sunulan kurbanlar; ilkel dönemlerde genellikle tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan kişiler tarafından sunulmuştur. Bu ritüel bazen bir teşekkür bazen de doğaüstü güce sahip olduğu düşünülen varlığa saygı sebebiyledir. Derleme çalışmaları sırasında bu ritüeli devam ettiren kaynak kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Verdikleri bilgilere göre; bu uygulama genellikle ilk ava çıktıktan sonra avlanan ilk hayvanın ziyarete sunulması ya da hasat zamanı toplanan buğdaydan ziyarete bir avuç serpme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu ritüelin mantığı; bir değiş tokuş olup ben veriyorum, sen de ver! olarak açıklanmaktadır. Arap Dede Yatırı'na dair bilgi veren Emine Karlı'da eşi ile birlikte her sene hasat öncesi bu ritüeli gerçekleştirmektedir ve uygulamayı şu şekilde açıklamaktadır; "Eşim önceden leşberlik yapılan için hem nalbant hem çiftçiydi. Ekim dikim başlamadan önce kazanın belanın önüne geçmesi için, bereket için Arap Dede'ye gider dua ederdik. Bir de bir avuç buğday serperdik her gidişimizde. Kızım bizim o yıl bir gelirimiz olurdu ki sorma. Dede bizi çok rahat ettirdi..." (KK27). Görüldüğü üzere buradaki amaç hasadın bereketli olması içindir. Kaynak kişi eşi ile birlikte bu uygulamayı gerçekleştirdikten sonra bereketin arttığına ve o sene içerisinde maddi bir sıkıntı ile karşılaşmadıklarına inanmaktadır.

Nazilli Yazırlı Zelveli Dede Yatırı'nda ziyarete bereket için kansız kurban olarak buğday bırakma ritüeli gerçekleştirilmektedir. Ayrıca İzmir Çoban Dede Türbesi'nde ilk av

sırasında avlanan oğlağın kurban olarak sunulması ritüeli doğal ortamda kayda alınmıştır. Kaynak kişi av kurbanına dair şu bilgileri vermiştir; biz her sene ava başlamadan önce dedemize duaya geliriz ve avımızın bereketli olmasını dileriz. İlk avlanan hayvanı da dedeye kurban ederiz ve etinden yemeyiz. Taşlar var o taşların üzerine parçalara ayırarak bırakırız ve kurt kuş gelir o hayvanları yer. Bu av kurbanı her yörede gerçekleşmez ama biz devam ettirmeye çalışıyoruz." (KK99).

Akika kurbanı, yeni doğan kız yahut erkek bebek için sunulmaktadır. Şükür kurbanları içerisinde yer almaktadır. Akika kelimesi, yeni doğan çocuğun başındaki ilk saç manasında kullanılmaktadır. Akika kurbanının ise çocuğun doğumundan yedi gün sonra başındaki tüylerin kesilmesi sonrasında gerçekleştirildiği söylenmektedir (Atar, 1989: II/263). Bu uygulamanın İslamiyet Öncesi Dönemlerde sadece erkek çocukları için gerçekleştiği bilinmektedir (Eliade, 2015: 56). İslamiyet ile birlikte kız çocukları için de akika kurbanı kesilmeye başlanmıştır (Kalafat, 1990: 89). Derleme çalışmaları sırasında görüşme gerçekleştirilen kaynak kişiler akika kurbanına dair şu bilgileri vermiştir; "…Şimdi annem anlatırdı, derdi ki Hüseyin Efendi, kendi yatırını ziyaret eden kişilerin yanına gelir, onlarla konuşurmuş kızım. Biz inanmazdık. Annemin çocuğu olmuyormuş, dedeye gitmiş. Duasını etmiş ve yanına gençten bir oğlan gelmiş. Oturup konuşmuşlar, sonra annem dua etmiş eve gelmiş. Gece o oğlanı rüyasında görmüş. Oğlan ben Hüseyin Efendi'yim bir kızın olacak demiş. Annemde hemen kalkıp dedeye varmış, kan akıtmış. Sonra ben olmuşum adımı orda Dilek koymuş ve doğumum gerçekleştikten bir hafta sonra benim için bir kurban daha götürmüş biz bu kurbana akika deriz. Orada benim ismimi Dilek koymuşlar dileğimiz oldu diye…" (KK25). Çalışma sırasında akika kurbanlarının genel olarak kanlı kurban olarak sunulduğu görülmüştür. Yeni doğan erkek çocuklar için koç, yeni doğan kızlar için de koyun kesilmektedir.

Törenlik-şenlik kurbanları, mevsimlik, törelik ve törenlik bayramlarda sunulmaktadır. Dinî bayramlar, nevruz, Hıdırellez, koç katımı bayramları örnek olarak gösterilebilmektedir (Bekki, 1990). Babadağ ve çevresinde yer alan türbelerde ve özellikle Mecnun Dede Türbesi'nde hâlâ hıdırellezin kutlandığı, İslami bayramlaşma geleneğinin burada devam ettiği ve kurbanlar kesildiği bilinmektedir. Ayrıca koç katımı törenine dair kaynak kişi Hatice Yavuz; "…Köyümüzde sürülerden ayrılan erkek hayvanların sürüye geri salındığı zamana biz koç katımı deriz. Bu zamanlar genelde ilkbaharda olur. Herkes toplanır bütün köylüler, çoluk çocuk yüksek dağa çıkarız ve orada yatıra kurbanımızı sunarız. Bizim geleneğimizde her yıl aynı türbe olmaz bizim Sarıcaova da yirmiye yakın türbe, yatırımız var biz tüm dedelerimizi gezeriz…" (KK175) şeklinde bilgi vermiştir.

Ölü için sunulan kurbanlar ise genellikle kişilerin vefatı sonrasında hayır için sunulmakta ve bu kurbandan ölen kişinin ruhunun haberdar olacağı ya da sevabının ölüye ulaşacağına inanılmaktadır. Bu kurban Anadolu'da sin kurbanı adıyla anılmaktadır. Bu kurbanın kökeni araştırıldığında, Müslüman Türk topluluklarınca ölmüş insanlar için kesilen sin kurbanının atalar kültü bağlamında, İslam öncesi Türklerdeki ruh ve ölüm inancıyla ilgili olduğu görülmektedir. İslam dininde karşılığı olmayan bu kurbanın mezhep farklılığına rağmen ortak uygulanması İslam öncesi inançlarla ilgili olduğuna işaret etmektedir. (Cihan, 2023: 353).

Türkler, İslamiyet Öncesi Dönem'de Gök Tanrı ve ata ruhları için farklı hayvanlar kurban etmiştir. Bozkır Türk kavimlerinde ise çoğunlukla at kurban edildiği bilinmektedir. Bu kurbanların sunulduğu önemli zamanlardan biri de bahsedildiği üzere ölüm zamanıdır. Türklerin yoğ adını verdikleri yas törenleri vardır. Bu törenlerde ölen kişinin atı varsa kuyrukları kesilmiş ve yemek (aş) verilmiştir. Ayrıca Türkler mezar olarak kurgan inşa etmiş ve üstüne tümsek yaparak balbal adı verilen taş heykeller dikmişlerdir (Kafesoğlu, 1998). Bu taş heykellerin bazıları ölen kişinin hayatında öldürdüğü düşmanları temsil eden heykellerdir. Diğerleri ise bizzat ölen kişinin suretinde yontulan heykellerdir. Bu heykellere "ölünün sureti" anlamına gelen sin taşı denilmiştir (Barthold, 1947). Ölünün ruhuna yemek vermek şeklinde başlayan yoğ aşı daha sonraları ölünün ruhunun mezar taşına sinerek katıldığına inanılan ziyafetler düzenlenmesi, kurban verilmesi şeklini almıştır. Yoğ aşı verme ve kurban kesme geleneği en eski devirlerden itibaren farklı dinlere giren Türk halklarında devam ettirilmiştir (İnan, 1986, 192-193). Bu uygulamanın Menderes Havzası'nda da devam ettiği görülmektedir. Aşağıda uygulamaya dair örnekler verilecektir.

Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre bir kişinin vefatı sonrası ziyaretlerde yattığına inanılan kutsal gücün de bu kurbanı istediği hatta bazı kişilerin rüyasına girerek "kurbanımı getir" ifadelerinde bulunduğu söylenmektedir. Yine ziyarette yatan kişiden ziyade ölen kişinin kendisinin de yakınlarının rüyasına girdiği ve şu ziyarete kurbanımı götür dediği anlatılmaktadır (KK177). Kaynak kişi Mehmet Aygül; "…Babamın vefatından sonra bir gece rüya gördüm. Rüyamda babam bembeyaz giyinmişti fakat kollarında siyahlıklar vardı. Bana oğlum Bilal Dede'ye git ve oraya bir kurban götür, Bilal Dede benim kollarımı temizleyecek dedi. Bu rüyayı gördükten sonra aradan çok geçmedi tabi biz de kurbanı götürmedik. Yine babam geldi rüyama bu sefer üstü beyaz ve bir kolu siyahtı. Fakat diğer kolu yoktu, kopmuş gibiydi. Oğlum kurbanı götür dedim götürmedin dede kurban bekliyor dedi..." (KK178) şeklinde bilgi vermiştir. Görüldüğü üzere kaynak kişinin vermiş olduğu bilgiler dahilinde ölü

arkasından sunulan kurbanın, ölen kişinin günahlarını hafifleteceği ya da ziyarette yatan kişinin, ölen kişiye destek olacağı ve onu bulunduğu zor durumdan kurtaracağı düşüncesi vardır.

Kurban uygulamalarının kendi içerisinde önemli kuralları da bulunmaktadır. Öncelikle kurban olarak sunulacak hayvanın işaretlenmesi gerekmektedir. Bu uygulama ile kurban olarak sunulacak hayvan diğer hayvanlardan ayrılmaktadır ve bu hayvanlara saygı gösterilmekte, bahsedildiği üzere bu hayvanların gücünden, etinden, sütünden yahut yününden yararlanılmamaktadır.

Kurban olarak kesilen hayvanın kanının yere damlamaması gerekmektedir. Bunun sebebi ise kanın kutsallığı ile açıklanmaktadır (Bekki, 1996: 67). İnan (2015, 37) çalışmasında, Beltirlerde kurban edilen hayvanın kanını yere damlatmamak için çaba sarf edildiğini vurgulamıştır. Sunulan kurban kanlı kurban ise; kesen kişinin ve ailesinin alnına sürülmektedir. Yine kanlı kurban bir eşya; araba, ev vb. bir şeyin alınması sonucu şükür mahiyetinde ve kazasız belasız kullanmak amacıyla kesildiyse, kesilen hayvanın kanından arabanın tekerliğine ya da alınan evin duvarına sürülmektedir. Bunun nedenini Morris çalışmasında (2004: 183); "…kurban ritüeli sadece tanrıya kutsal bir armağan sunmak için değildir, tanrı ile ona tapanlar arasında, kutsal kurban etinde ve kanında bulunan bir iletişim yoludur…" şeklinde açıklamıştır. Yani kesilen hayvan haricinde kutsal kabul edilen kanın, kutsiyet atfedilen güç ve kişi arasında bir bağ kuracağına inanılmaktadır. Bu uygulamanın bir anlamda büyü teorisi ile de ilişkisi bulunmaktadır. Teorinin temsilcisi Gerardus van der Leeuw'dur. Ona göre; kurbanın yaratıcıya yahut kutsala hediye edilme fikri ikinci aşamadır. Kurbanın kökeninde kandaki büyüsel gücü açığa çıkarma arzusu vardır (Henninger, 1987: 544-556). Bu davranışın arkasında psikolojik bir süreç de yaşanmaktadır. İlk olarak kesilen hayvana bir kutsiyet yüklenmekte sonrasında ise kutsal gücün kana geçtiği düşünülmekte ve hangi nesneye bu kan sürülüyorsa kutsallığın sürülen o nesneye aktarımı sağlanmaktadır.

Kurban kesilirken, kesilen hayvandan akan kana bakmak gerekliliği de inananlar için söz konusudur. Bunun nedeni ise günahlardan arınma ile açıklanmaktadır. Kişinin günahlarının kurbanın kanıyla akıp gideceğine ve o kişilerin bağışlanacağına inanılmaktadır. Yine kanın kutsal kabul edilmesi sebebiyle kurban kanının toprağa gömüldüğü görülmüştür. Bunun sebebi ise kanın toprağı çoraklaştıracağı düşüncesi ya da kutun toprağa geçeceği düşüncesidir. Eski Sami inançları ve Yahudilerde de bu uygulamalara rastlanılmaktadır (Gaster, 2000: 451).

At ve koyun kurban olarak sunulduktan sonra bu kurbanların kemiklerinin kırılmaması gerekmektedir. (Gömeç, 2003: 92-93). Diğer kültürlere dair uygulamalar incelendiğinde de kemiklere dair inanışların olduğu görülmektedir. Mesela; Yahudilik inancında tanrılara fısıh olarak adlandırılan kurbanlar sunulmaktadır ve bu kurbanların kemiklerinin kırılmadığı belirtilmektedir. Eski Türk inanışları incelendiğinde de kemiklerin kırılmadan toprağa gömülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İnanışa göre kutsiyet atfedilen ruhun bulunduğu yer kandan sonra kemiklerdir (Erginer, 1997: 85).

Yapılan derleme çalışmalarında İslami Dönem içerisinde yer alan Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kuyudağ Dedesi Yatırı ve Aydın ili Kuyucak ilçesi, Şeyh Kemal Türbesi'nde de böyle bir uygulama ile karşılaşılmaktadır. Kuyudağ Dedesi Yatırı'na yağmur duası için giden ziyaretçiler; yağmur duasına giderken yanlarında imamı, hayvanları ve çocukları da götürmektedirler. Duaları tamamlandıktan sonra yanlarında getirdikleri adaklık kurbanları da keser pişirir ve gelenlere dağıtırlar ve kurban edilen hayvanların kemiklerini bir bütün hâlinde atmadan toprağa gömerler (KK78).

Fotoğraf 2.95. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Şeyh Kemal Türbesi.

Fotoğraf 2.96. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Şeyh Kemal Türbesi.

Şeyh Kemal Türbesi; Karacasu ilçesi, Ataköy mahallesinde bulunmaktadır. XIV. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Türbe, Denizli Sarayköy ve Denizli-Babadağ'a yakın olması sebebiyle bu bölgede yaşayan Yörük tahtacı Türkmenlerin önemli ziyaretgâhlarından biri olmuştur. Şeyh Kemal türbesi adeta "erenler yolu" olarak adlandırılan güzergâh üzerinde yer almaktadır. Çevresinde; Sarayköy Tekke mahallesinde ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde bahsedeceğimiz Sultan Sarı Baba Türbesi, Tırkaz mahallesinde Çiçek Baba Türbesi, Denizli İli, Babadağ ilçesi, Demirli mahallesinde Değnekli Baba Türbesi bulunmaktadır. Bu erenler gazi-derviş, alperen olarak adlandırılmakta, Denizli-Sarayköy ve Aydın-Karacasu bölgesinin fethi sırasında bu yol güzergâh üzerinden birbirlerine ve askere yardım ettikleri bilinmektedir.

Şeyh Kemal Dede'nin, Karacasu ilçesinin fethinde savaşıp, mücadele ettiği ve bu topraklarda birlik ve bütünlüğünü sağladığı söylenmektedir. Ayrıca yöre halkının anlattığına göre; ordusunda eren, evliyanın himmeti ile pek çok hayvanda yer almaktadır. Şeyh Kemal Dede'nin bu hayvanların dilini bildiği ifade edilmektedir. Toprak fetihlerinin yanında Hristiyan, Yahudi, Mecusi vb. diğer dinlere mensup nice kişinin gönüllerini fethettiği de söylenmektedir. Öyle ki kaynak kişilerin anlattığına göre; Hristiyanlar bu bölgeden ayrılırken tapularını Şeyh Kemal'e bırakıp gitmişlerdir. Tapularını bırakıp gitmelerini ona ne kadar inanıp, güvendiklerini göstermektedir.

Kayıtlar incelendiğinde, Şeyh Kemal Dede, bu savaş ve kaos ortamında, halkı sakinleştirmek ve moral olması amacıyla kardeşi ile birlikte yaklaşık 300 dönüm arazi üzerine bir tekke kurmuş, bu tekke insanların nefes alabileceği, muhabbet edebileceği bir ortam oluşturmuştur. Bu tekkeler günümüzdeki rehabilitasyon merkezlerine benzetilebilir. Aynı zamanda bu tekke yanında bir aşevi de kurmuş, Denizli-Babadağ Bölgesi'nden Aydın-Karacasu Bölgesi'ne gelip ve giden yolculara yemek ve yatacak yer vermiş, onların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Şeyh Kemal'in vefatından sonra ise, tekke Hüseyin-Ali adındaki oğulları ve sonrasında torunları tarafından idare edilmiştir. Bu bilgiler tarihi vesikalarda da kayıtlıdır. Günümüzde türbe etrafında ufak bir hazire ve Osmanlı dönemine ait mezar taşları da bulunmaktadır. Aynı zamanda Şeyh Kemal'in bakımını üstlenen Ali Molla'nın mezarı da hemen türbenin girişinde yer almaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarın üzerinde yeşil bir örtü vardır. Mezarın baş ve ayak taşı bulunmaktadır. Fakat üzerleri örtülü olduğu için taşlar görülmemiştir. Türbe içerisinde namazlıklar ve tesbihler de bulunmaktadır. Türbenin girişinde Şeyh Kemal zaviyesine dair tarihçi ve Avukat İsa Özbilen tarafından bir bilgi levhası hazırlanmıştır. Şeyh Kemal'e dair bu levhada ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

Türbenin yan tarafında bir hazire vardır. Hazire içerisinde hemen türbenin giriş kısmında Şeyh Kemal'e bakan türbedarın Ali Molla'nın mezarı da bulunmaktadır, aynı zamanda türbenin çevresinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan mezar taşları da vardır. Bu mezar taşları okunmuş ve taşların XVIII. yüzyıla ait olduğu görülmüştür. Bu sebeple taşlarının transkripsiyonuna tezde yer verilmemiştir. Türbenin hemen karşısında yukarıda bahsedilen bir aş evi tarzında mutfak da bulunmaktadır. Mutfağın içerisinde hayırların yapılacağı ve pişirileceği kazanlar, tabaklar ve çatallar bulunmaktadır. Yöre halkı belli zamanlarda Şeyh Kemal hayrı için burada toparlanmakta ve hayırlarını yapmaktadırlar. Şeyh Kemal Türbesi'nde günümüzde çukura para atma, mezara saçından bir tutam bırakma, yaygı bağışlama, hayvan kesme, kesilen hayvanları pişirip gelen misafirleri doyurma gibi farklı ritüeller uygulanmaktadır.

Şeyh Kemal'e dair anlatılan bir rivayet söz konusudur. Şeyh Kemal, askerlere avlanan bir keklik ikram eder ve der ki bu kekliği yedikten sonra kemiklerini kırmayın. Fakat askerlerden biri kekliği yedikten sonra Şeyh Kemal'i dinlemez ve kekliğin ayak kemiğini kırar. Şeyh Kemal o anda kekliği tekrar canlandırınca bir ayağının kırık olduğunu fark eder ve bunu

hangi askerin yaptığını sorar. Kekliğin ayak kemiğini kıran askerin de o anda ayağını kırdığı görülür. Sonrasında asker Şeyh Kemal'in kerametini anlar ve onun yanına varır, özür diler ve sonrasında ayağının iyileştiği görülür (Tuncer, 1944: 6). Burada kemiklerin kırılmamasının nedeni o hayvanın kutsiyet atfedilen varlığın huzurunda tekrar canlanacağı fikridir. Ayrıca akika kurbanı kesildiğinde de kemiklerin kırılmadığı ve eklem yerlerinden sıyrıldığı derleme çalışmaları sırasında görülmüştür. Bunun nedeni de çocukların sağlıklı olması şeklinde açıklanmaktadır (KK87).

Kurban olarak sunulan hayvanların çoğunluğunun erkek hayvan olması da dikkat çekmektedir. Eski Türk inançlarında da kurban edilecek hayvanın erkek olmasına özen gösterilmiştir. Dede Korkut hikâyesinde "attan aygır, deveden buğra, koyundan koç" kestikleri anlatılır (Gökyay, 2000: 86). Tevrat'ta da kesilen kurbanın erkek olması gerekliliğinden; "…kabul olsun diye sığırlardan, koyunlardan yahut keçilerden kusursuz bir erkek takdim edeceksiniz…" şeklinde bahsedilmektedir. Eski Yunan gelenekleri incelendiğinde onların da yine Tanrılarının cinsiyetine göre kurban sundukları bilinmektedir (Feyizli, 1993: 61). Fakat Kur'an'da yahut İslamî literatür içerisinde kurban sunulacak hayvanın cinsiyetine dair herhangi bir belirleme yapılmamıştır. Eski Türk geleneklerinin etkisi ve aktarımı doğrultusunda sunulacak kurbanını erkek tercih edenler bulunmaktadır.

Ziyaretlere getirilen kurbanların süslenmesi de kurbana dair gerçekleştirilen diğer bir uygulamadır. Kutsala sunulan kurbanın süslenmesi eski toplumlarda da görülen bir adettir. İnsan kurbanlarının yaygın olduğu dönemlerde insan gerdanlarının çiçeklerle süslendiği, İslamiyet öncesi Türk topluluklarında da yine sunak hayvanının boyandığı, kınalandığı ve gerdanının rengârenk süslendiği bilinmektedir. İslamî dönemde bu uygulamanın devam etmesinde geleneğin devamı haricinde Kur'an ayetleriyle de ilgilidir. Kur'an'da "gerdanlıklarına nişaneler takılıp Kâbe'ye gönderilen kurbanlardan" (Mâide, 5/97) bahsedilmesi, "…bu kurbanlıklara ve gerdanlıklarına(süslerine) saygısızlık edilmemesi…" (Mâide,5/2) gerekliliğine dair öğütlerin yer alması insanların bu uygulamayı devam ettirmesine sebep olmuştur. Derleme çalışmaları kapsamında genellikle süslü kurbanların, Kurban Bayramı'nda ziyaretlere getirildiği yahut düğünü olacak kişilerin süslü kurbanlarını gelin adayına götürdüğü görülmüştür. Kurbanlıkların kınalanması da yine sıklıkla gördüğümüz süsleme uygulamaları arasındadır. Bu uygulama bir geçiş ritüeli olarak adlandırılmaktadır. Boratav kurbanların kınalanmasının bir Sami uygulaması olduğunu ve onlara da Yahudilerden geçmiş olabileceğini düşünmektedir (Boratav, 1973: 253-254). Süsleme ve kınalama uygulamalarının daha çok küçükbaş hayvanlara yapıldığı görülmektedir.

Kurbanın rengine dair uygulamalarda söz konusudur. Eski Türk topluluklarında Gök Tanrı'ya beyaz kurban sunulurken, yer Tanrılarına yahut yer sublarına siyah kurban sunak olarak verilmektedir. Günümüzde kurbanın rengi bazı kişilerce önem arz etmektedir ve bunu rüyalar ile açıklamaktadır. Rüyasında hangi renk kurbanlık görürse o renk getirmektedir. Kaynak kişi Emine Sözer bu konuya dair; "…Benim çocuğum olmuyordu, dedeye geldim dua ettim. O gece rüyamda alacalı siyah bir koç gördüm, bir sonra ki gün hemen rüyamdaki o koçu götürdüm ve oğlum oldu, adını da İsmail koydum." (KK165).

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkılarak, İslam Öncesi Dönem'den, İslamî Döneme geçişte kanlı kansız kurban ritüelinin kurban ibadetiyle bütünleşerek bir sentez oluşturduğunu ve bu şekilde yaşamaya devam ettiği söylemek mümkündür.

2.13. Büyü ve Büyücülükle İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar

Büyü; insanların başına gelen yahut gelebilecek herhangi bir olaya müdahale etmek ya da durumu yönetmek için kullanılmaktadır. Malinowski büyüyü; "Büyü, doğumu olmayan, oluşturulmayan, bir gözlem sonucu ortaya çıkmamış fakat en baştan beri insanın tamamlayıcısı olarak var olan bir olgudur ve insana dair her şey ile ilgilidir." (Malinowski, 2000: 65) şeklinde tanımlamıştır. Frazer ise; verimsiz bir sanat olarak yani yanlış bir bilim (false science) olarak değerlendirmektedir. Ona göre; büyü, insanı aldatan bir rehberdir. Çünkü doğanın kanunlarını taklit eden yapay bir sistemdir (Frazer, 2004: 11) şeklinde tanımlamıştır.

Büyünün çıkış kaynağı Yunanlılar olarak gösterilmiştir. Fakat yapılan araştırmalar büyünün sadece Yunan kaynaklı olmadığını, sözlü kültür geleneği içerisinde ağızdan ağıza aktarılarak Mısır, Sümer, Babil ve Hitit'ten de etkilenildiğini göstermiştir.

Yapılan büyüleri kendi içerisinde iyi niyetli yapılan ak büyüler ve kötü niyetli yapılan kara büyüler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Ak büyüler; aşk, sağlık, para, mutluluk ve yapılan kötü büyüleri bozmak vb. eylemler için kullanılmaktadır. Kara büyüler ise bir kişiyi lanetleme, kısmet bağlama, ölüm vb. eylemler için kullanılmaktadır (Frazer, 2004: 17)

Tablo 2.3. Büyü ve Büyücülükle İlgili Kutsal Mekânlar

İL	İLÇE/MAHALLE	KUTSAL MEKÂN	KAYNAK KİŞİ
İzmir	Kadifekale	Smyrna Antik Kenti	
İzmir	Selçuk	Ephesos Antik Kenti	
İzmir	Karaburun	Erythrai Antik Kenti	
Aydın	Nazilli/Işıklar	Işık Dede Türbesi	
Aydın	Kuyucak	Kuyudağ Dedesi Yatırı	
Aydın	Karacasu/Yaylalı	Yaren Dede Yatırı	
Aydın	Karacasu	Orman Dede Yatırı	
Aydın	Bozdoğan/Sırma	Suluköy Yaranı Yatırı	
Aydın	Bozdoğan	Madran Baba Yatırı	KK90
Aydın	Buharkent/Feslek	Kız Erenler Yatırı	KK160
İzmir	Kemalpaşa	Hamza Baba Türbesi	
Denizli	Babadağ	Okçu Halil Baba Türbesi	KK167

2.13.1. Smyrna Antik Kenti

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde büyü ile ilgili kutsal mekânlar olarak Smyrna, Ephesos, Erythrai ve Didyma karşımıza çıkmaktadır. Smyrna Antik Kenti'nin, kaynaklarda Eski Smyrna ve Yeni Smyrna olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Tanrıver, 2017: 68-69). Eski Smyrna, günümüzde İzmir ili Bayraklı ilçesinde bir tepe üzerine kurulmuştur. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ise kente olan ilgi azalmış ve kent unutulmuştur. Büyük İskender ilahî bir işaretle kenti bugün Kadifekale olarak bilinen mevkide, Pagos Tepesi'ne kurmuştur. Kentte Roma Dönemi'nde Hristiyanlık yayılmaya başlamış ve Bizans Dönemi'ne gelindiğinde dinsel merkez hüviyetini kazanmıştır.

2.13.2. Ephesos Antik Kenti

Ephesos Kenti günümüzde İzmir ili, Selçuk ilçesinde olduğu bilinmektedir. Ege denizine 70 km mesafede yer alan kent, Kaystros nehrinin zaman içerisinde alüvyonlarla dolması sonucu kıyıdan birkaç kilometre içeride kalmıştır. Üstün kentleşmesi ve kent planlaması ile mimarlığa, dinî simgeleri ile dinler tarihine ışık tutan başpiskoposluk kenti Ephesos, konumu itibarıyla en önemli merkezlerden biridir ve bağlantı noktasıdır. Din merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir bilim merkezi de olduğu bilinmektedir.

Strabon çalışmasında (1913-1932: XIV,24); kentte bir tersane ve limanın bulunduğunu ve Asya'daki Torosların batısındaki en büyük ticaret merkezi olduğunu söylemiştir. Aynı

zamanda Strabon (1913-1931: XIV, 183), Smyrna'nın Ephesos'u ele geçiren bir amazon olduğundan bahsetmiş ve o zamandan beri kentin ve kentlilerin Smyrna ismi ile anıldıklarını ve Ephesos'un bir kısmının Smyrna ismini taşıdığını belirtmiştir. Sonrasında Ephesos'tan ayrılmak isteyen Smyrnalıların, bugünkü Smyrna'dan 20 kilometre kadar uzakta olan ve Lelegler'in yönetiminde olan yere geldiklerini ve Eski Smyrna'yı kurdukları ifade etmiştir. Kentten geriye; İlk tapınak olma özelliğini taşıyan Artemis Tapınağı, Celsus Kütüphanesi, St. Jean Bazilikası, Hadrian Tapınağı, Domitian Tapınağı, Serapis Tapınağı, Meryem Kilisesi, Yukarı Agora ve Bazilika, Yuhanna Kalesi gibi pek çok yapı kalmıştır.

2.13.3. Erythrai Antik Kenti

Erythrai Antik Kenti, İzmir ili, Çeşme ilçesi, Ildır mahallesinde bulunmaktadır. Ephesos konsillerinde piskoposluk merkezi olarak geçmektedir (Bayburtoğlu, 69). Konsil tarihlerinde verilen bilgilere göre kent; 451 ile 553 yılında ve 787 yılında Ephesos'a bağlı bir piskoposluk merkezidir. Kentin adı 553'ten 234 yıl sonra. Bu tarihlerden kentin adı tekrar 1167'de, 1216'da ve 1292'de piskoposluk merkezi olarak görülmektedir.

Büyücülükle ilgili bir diğer kentin ise Didyma olduğu bilinmektedir. Yukarıda bahsedildiği için Didyma ile ilgili tekrar bir bilgi verilmeyecektir. Bu kent kehanetlerle olduğu kadar büyü ile de anılan bir kent olmuştur. Genel olarak bu kentlere bakıldığında kâhinlik özelliği olan ve bilici olarak adlandırılan Sibylla olarak adlandırılan kadınlar bulunmaktadır. Özellikle Smyrna ve Efes tarafında bulunan pagan halkın hem çok saygı gösterdiği hem de çekindiği bu kadınlar büyücülük de yapmaktadır.

Erythrai da Batı mitoslarında yer alan ünlü Sibylla'nın (bilici kadın) doğduğu yer olarak itibar görmüştür (Strabon, 1917-1932: XII, 85). Hatta bu kentte özellikle İmparatorluk döneminde Sibyll (Σίβυλλα) kültünden bahsedilmektedir. Sibyll'ler on kişi oldukları düşünülen bilicilerdir. Erythrai Sibyll'i olarak tanınan ise Herophile'dir. Halikarnassoslu Dionysos (1.55.4), Strabon (14.1.34), Plutarkhos (Moralia, 5.401) gibi antik yazarlar Sibyll'den ve onun kehanet ve büyü yeteneklerini anlatmıştır. Giovanni Boccaccio'nun "Ünlü Kadınlar" adlı bir kitabı vardır. Bu kitapta kendisinin Erythraea olarak isimlendirdiği Sibyll'in Troya savaşı ve Roma İmparatorluğu'nun çeşitli olaylarına dair kehanette bulunduğundan bahsetmektedir.

Akropolis'in doğu tarafında yer aldığı düşünülen yapay mağaranın da Sibyll'e adandığı bilinmektedir. Bu yapay mağara içerisinde bulunduğu ve yenilendiği yazıtlardan anlaşılan su

kaynağı ise Sibyll Herophile'nin biliciliği ile ilişkilidir ve bu mağarada büyüler yapılmaktadır (Grimal, 2012: 67-80).

Didyma Antik Kenti'nde de Sibylla tarafından büyü yapıldığı bilinmektedir. Bilici kadınlar; sağaltım, kısmet açma, çocuk sahibi olma, ruhsal tedavi, kara büyü bozma vb. konularda büyüye başvurmuşlardır. Bu merkezlerde genel olarak uygulanan büyülere dair bilgilere erişilememiştir. Fakat Antik Dönem'de gerçekleştirilen büyü uygulamalarına dair aşağıda ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Antik Dönem'de büyü yapılırken kullanılan belli başlı büyüsel yöntemler olduğu görülmüştür. Mesela büyücü zarar vereceği kişinin figürünü yapmıştır ve bu figür üzerinden zarar vermek istediği kişinin kol ve bacaklarını çekerek organlarına zarar vermeyi düşünmüştür. Matematiksel ve geometrik yöntemlerde geliştirmişlerdir. Kişiler kutsal nesnelerin etrafını bir daire ile çizmiş ve bu daireden içeriye kötü varlıkların giremeyeceğini düşünmüşlerdir (Sarıkçıoğlu, 2011: 121). Bu sayede kendilerini bir anlamda korumaya aldıklarına inanmışlardır.

Büyü yaparken kullanılan belli başlı büyüsel araçlar bulunmaktadır. Özellikle tedavi amacıyla yapılan büyülerde astrolojinin, bitkilerin, hayvanların, taşların, madenlerin, renklerin, muskaların (amuletler) kullanıldığı görülmektedir.

Büyüsel araçlarda ilk olarak karşımıza astroloji çıkmaktadır. En eski medeniyet olarak bilinen Sümerlerden başlamak üzere diğer medeniyetler de insanın kaderi ve yıldızlar arasında bir bağ olduklarına inanmışlar, bu yıldızların hareket günlerinin insan vücudunu etkilediğini düşünmüşlerdir. Ayrıca vücuttaki 12 küçük eklem 12 ay, sayıları 360 olan büyük eklemler de yılın gün sayısının bir karşılığı olarak kabul edilmiştir (Ersoy, 2007: 312).

Büyüsel şifalamada altın, gümüş, demir, taş, bakır, kurşun madenlerin kullanımına da önem vermişlerdir. Hastalara bir tılsım hazırlanacağı zaman ona özel madenler seçilmiş ve her gezegenin iyi yahut kötü ruhu olduğu düşünülmüştür. Tılsımın gücünün de gezegenin cininin gücü sayesinde artacağına inanılmaktadır. Antik dönemde de haftanın yedi günü için yedi farklı metal belirlendiği bilinmektedir.

Gezegenler ve renkler arasındaki uyuma da önem verilmiştir. Yine bitkilerde Antik Dönem'de kullanılan büyüsel araçlardandır. Madenler gibi bitkilerin de gezegenler arasında bağ kurduğu ve büyüsel şifalayıcı güçlere sahip olduğu düşünülmüştür. Renklerin de büyüsel bir

gücü olduğuna, her gezegenin bir renginin olduğuna inanılmıştır. Gezegenlerin renklerinin de dönem dönem değiştiği söylenmiştir (Örnek, 1971: 148).

Büyüsel yazıların yazıldığı nesnelere muska denilmektedir. Latince karlışığı "amulet" olan kelimenin kökeni "amuletum" olarak bilinmektedir. İnsanları nazar, cin, yırtıcı hayvan, hastalık vb. tehlikelere karşı korumak için kullanılmıştır. Örneğin; Orta Çağ Dönemi'ne ait bir metinde uyumayan bir çocuğun şifalanması için muskasının içine sekiz kez, Tanrım bize acı anlamına gelen "Domine Deus Noster" ilahisi yazılmıştır. (Briggs, 1953: 454). İnanışa göre bu muska ile çocuğun uykusu gelecek ve ağlamadan uyuyabilecektir. Bunların dışında tükürük, saç, tırnak ve kıyafetlerinde büyüsel araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Örneğin; Dameotes çok güzel olduğunu düşünmekte ve bununla gururlanmaktadır. Kötü göz olarak adlandırılan günümüzde nazar kelimesi ile açıklanan bakıştan korunmak için üç kez kendine tükürdüğü bilinmektedir (Cox, 1917: 46). Böylelikle hastalık vereceği inanılan kötü ruhtan bu şekilde kurtulacaklarına inanmışlardır.

Büyüye dair Helen dil ve kültürü incelendiğinde kelimenin kökenin (mageia) ve (magos) kelimelerinden geldiği bilinmektedir. Magos kelimesi, Persler içerisinde uzun bir dönem dinsel bir grup olarak tanınan ateş rahiplerini tanımlamak için kullanılmıştır. Yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucunda milletler arasındaki ilişkiler, Persler ve Hellenlerin inanç konusunda benzerliklerinin olduğunu göstermiştir (İznik. 2005: 201-207). Hellenistik Dönem yazarlarının eserleri ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde de büyü ve büyücülüğe dair bilgiler verildiği görülmektedir. Hellen kültürü ve büyü dendiğinde akla ilk gelen isim genellikle Kirke olmaktadır (Grimal, 2012: 376). Tersine çevirme büyülerinin anlatıldığı bölümde Kirke'nin kara büyülerine dair bilgi verilecektir.

Büyü ve sağlık arasında da bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Büyücülerin yukarıda da bahsedildiği üzere iyileştirici bir gücünün olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple de öncelikle var olan hastalığın nedeni ve doğaüstü güçlerle olan ilişkisi incelenmiştir. Genellikle iki hastalığın doğa üstü güçlerle bir ilişkisi olduğuna inanılmıştır ve bu rahatsızlığı bulunan kişilere saygı duyulmuştur. Bunlar; akıl hastalığı ve epilepsidir.

Hastalığa göre ilgili tanrı ya da tanrıça belirlenerek kurban ve ritüeller aracılığıyla iletişime geçilmektedir. Akıl rahatsızlığı olan kişiler Dionysos ve Korybans kültlerinde uygulanan kaval ve davul ile tedavi edilmişlerdir. Epilepsi hastalığı ise "kutsal hastalık" olarak adlandırılmıştır. Bu hastalıkta ruhun doğaüstü güçler tarafından ele geçirildiğinde

inanılmaktadır. Özellikle Klasik Dönem Hella'sında büyü yoluyla iyileşmenin arttığı gözlemlenmiştir.

Büyü ile şifaya inananların yanında bu duruma inanmayanlar ve bu durumu eleştirenler de oldukça fazladır. Örneğin; "Περι Ιερης Νουσου" (Kutsal Hastalık Üzerine) başlıklı epilepsi hastalığını konu alan bir belge mevcuttur. Bu belgede tıp ve büyü ilişkini eleştirenlerden biri Hippokrates'tir ve büyücüleri sahtekâr olmakla suçlamıştır (Clericuzio, 2018: 1097-1098). Ayrıca bu dönemde Empedokes'in de büyüsel olarak halk tarafından ölüleri dirilttiğine ve hatta rüzgarları vb. afetleri kontrol edebildiğine inanılmaktadır.

Roma Dönemi'ne gelindiğinde ise Hristiyanlığın yayılması ile birlikte Pagan geleneklerinin kabul edilmediği görülmüş, büyücülerin şeytanla iş birliği yaparak, Tanrı'ya şirk koştukları düşünülmüştür. Böylelikle Hristiyanlığın ilk zamanlarında gök bilimci olarak kabul edilen mogoslar da büyücü olarak nitelendirilmiştir (Sena, 1975: 225, 226). Buna bağlı olarak büyü papirüsleri toplatılmaya başlanmış ve İ.Ö. 13 senesinde 2000 kadar büyü parşömeni yakılmıştır. İncil'de de Büyücülükle uğraşmış bir sürü kişi de kitaplarını toplayıp herkesin önünde yaktılar. Kitapların değerini hesapladıklarında toplam elli bin gümüş tuttuğunu gördüler. (Elçilerin İşleri, 19:19) ifadelerine yer verilmiştir. Ephesos Kenti'nde bulunan büyü kitaplarının yakılması da örnek teşkil etmektedir. Dönemin düşünür ve yazarlarının eserleri incelendiğinde de büyü ve büyücülere eleştiriler söz konusudur. Fakat Apuleius, özellikle kötü büyünün zararlarından bahsederken iyi büyülerin de zararsız olduğunu şu sözleriyle vurgulamıştır; "Tarafsız bir cömertliğe sahip doğa, tüm diğer yaratılmış şeyler aracılığıyla pek çok ilaç dağıtmış ve işlemiştir, aynı şekilde benzer ilaçlar balıkta da bulunabilir. Şimdi, bir büyücünün, bir doktorun ya da büyücünün işi bu ilaçları arayıp bilmek değil midir? Filozoflar bunlardan kendi servetlerine para kazanmaz ancak kendi takipçilerine yardım edebilir…" (Elçilerin İşleri, 19:19).

Büyüye dair uygulama Orta Asya şamanları tarafında da devam ettirilmiştir. Öyle ki şamanın geçmiş dönemde büyücü, sağaltıcı, sihirbaz ve kâhin anlamlarında kullanıldığı ve büyüsel yeteneklere sahip kutsal bir şahsiyet olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Perrin, 2003: 17). Şamanlar büyüyü iyi ve kötü ruhları kontrol altında tutabilmek maksadıyla uygulamışlardır. Genellikle; hasta tedavi etme, olumlu ve olumsuz durumlarda insanların hayatını yönlendirme, gelecekten haber verme, iklimsel olayları yönlendirme, çeşitli mücadeleleri kazanma gibi uygulamaları gerçekleştirmek için kullanmışlardır. Örneğin; Eski Türk inancında bir kişi kötü ruhlu varlıkların müdahalesi sonucu hastalanmaktadır. Kam da bu

hastalığı tedavi edebilmek adına çeşitli muskalar yazarak bu kötü ruhlu varlıkları hasta insandan uzaklaştırmaya ve hastayı tedavi etmeye çalışmıştır.

Şamanın yer altı dünyasına gidebilmesi veya gökyüzüne çıkabilmesi için hayvan donuna girdiği ya da hayvana dönüştüğü bilinmektedir. Hayvana dönüşmek de ayin sürecinde sihirsel ve büyüsel yöntemlerle gerçekleşmektedir. Yine şamanın bir kuş kılığına girerek diğer âlemlerle iletişime geçtiği, geçmiş ve geleceğe dair büyüsel uygulamalarla bilgi edindiği söylenmektedir (Eliade, 1999: 126).

İslamiyet Öncesi Dönem'de uygulanan dinsel-büyüsel eylemler ve ritüeller, İslam geleneği içerisinde varlığını sürdürmüştür. Hatta İslamî çatı altında farklı kültürlerin de etkisiyle genişleyerek devam etmiştir. Müslümanlar, eski çağlarda kullanılan özellikle Roma Dönemi sürecinde de muhafaza edilebilen büyü parşömenlerini ve kitaplarını sakladıkları bilinmektedir. Büyüsel uygulamalarda, büyü kitapları içerisinde yer alan büyüsel sözlerin yahut Mezopotamya, Yahudi Tanrılarının isimlerinin İslamiyet ile birlikte Allah'ın isimleri ile değiştirilmiştir. Yine bu kitaplarda yer alan büyüsel sözler ve metinler de Kur'an'da yer alan ayetler ve dualar ile değiştirilmiştir (Ocak, 2012: 89). Hatta alan araştırmaları sürecinde tarikat sistemleri içerisinde bu büyüsel uygulamaların müritler aracılığı ile devam ettiği, belli ritüellerin belli hastalıkların tedavisinde rabıta ile kullanıldığı görülmüştür. Ritüeller ise benzer bir şekilde devam etmiştir.

Menderes Havzası'nda büyünün gerçekleştirildiği yatır ve türbelere dair aşağıda sırasıyla bilgi verilecektir. Yukarıda adı geçen ve hakkında bilgi verilen yatır ve türbelere dair tekrar bilgi verilemeyecek, işlevlerine göre ayırdığımız büyüler kısmında sadece gerçekleştirilen uygulamadan bahsedilecektir.

2.13.4. Kız Erenleri Türbesi

Fotoğraf 2.97. Aydın ili, Buharkent ilçesi, Feslek mahallesi Kız Erenler Türbesi.

Fotoğraf 2.98. Aydın ili, Buharkent ilçesi, Feslek mahallesi Kız Erenler Türbesi.

Kız Erenleri Türbesi; Aydın ili, Buharkent ilçesi, Feslek mahallesinde bulunmaktadır. Bu türbenin iki kız erene ait olduğu bilinmektedir. Bir savaşta vefat ettiği söylenir. Genellikle bekâr kızların bu türbeyi kısmetlerinin açılması için sıklıkla ziyaret ettikleri ve gelen ziyaretçilere üç yahut yedi farklı kilit açtırdıkları bilinmektedir. Ayrıca türbeye gelen kızların nasiplerinin açılması için saçlarından bir tutam keserek bıraktıkları da anlatılmaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbenin iki odadan oluştuğu görülmektedir. Türbe içerisinde 2 adet sanduka vardır. Bu iki sandukanın baş ve ayak taşları bulunmaktadır. Fakat taşlarda herhangi bir yazı yoktur. Baş ve ayak taşlarında pembe ve yeşil tülbentler yer almaktadır. Ayrıca sandukaların üzerinde örtüler de vardır. Türbe ve çevresinde türbeye dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Gelen ziyaretçiler çaput bağlamamaktadır. Belli gün ve gecelerde mum yakıldığı bilinmektedir. Türbe ve çevresinde adakların kesilmesi ve pişirilmesi için gerekli oda ve ocaklar mevcuttur.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Emine Candan türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; Bu türbeye evlenemeyen kızlar gelir, dileğini diler ve saçından bir tutam keser toprağa gömer gider. Kapalı kilitler getirirler ve kilit açtırırlar. Nasibi, kısmeti açılsın diye yaparlar… (KK160).

2.13.5. Okçu Halil Baba Türbesi

Fotoğraf 2.99. Denizli ili, Babadağ ilçesi, Okçu Halil Baba Türbesi.

Fotoğraf 2.100. Denizli ili, Babadağ ilçesi, Okçu Halil Baba Türbesi.

Okçu Halil Baba Türbesi, Denizli ili, Babadağ ilçesinde bulunmaktadır. Bizans ile mücadele ettiği ve Kıranyeri olarak adlandırılan yahut halk arasında Kırıklar olarak da bilinen yerde şehit düştüğü bilinmektedir. Türbenin hemen yanında üzeri yeşil örtülü bir türbe daha mevcuttur. Bu türbenin eşi Okçu Fatıma Hanım'a ait olduğu söylenmektedir. Sanduka mezarların başında iki adet Osmanlı Türkçesi ile yazılmış mezar taşı da bulunmaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Etrafı taş duvarlarla örülmüştür ve beyaz renktedir. Yapının içerisinde sanduka mezar bulunmaktadır. Mezar oldukça uzundur ve üzeri yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Türbe içerisinde seccade ve tesbih de bulunmaktadır. Orta derecede bakımlı bir türbedir. Türbe içerisinde Okçu Halil Dede'ye dair bilgi levhası yer almaktadır. Levhada yer alan bilgiler Dr. Şükrü Tekin Kaptan'a aittir. Levhayı hazırlayan ise; Emekli ilçe milli eğitim müdürü Ömer Emer'dir. Ayırca türbe üzerine Denizli'nin Evliyaları ve Türbeleri başlıklı eseriyle İbrahim Afatoğlu'nun da çalışması bulunmaktadır. Türbe genellikle, hasta kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler dualarını ettikten sonra üzerlerinde yer alan herhangi bir ip, bez parçası, kıyafet vb. şeyleri dedenin sandukasının üzerine koyar ve giderler. İnanışlarına göre kendilerinden bir parça sunduklarında dede ve mekânla aralarında bir bağ olacak ve dede rüyada gelen ziyaretçiye bir işaret verecektir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi şu bilgileri vermiştir; "Buraya gelen ziyaretçinin maddi durumu iyi değilse ya da hazırlıksız geldiyse üzerinde ne varsa dedeye onu sunar. Burada yeleğini bırakıp giden bile oldu. Biz de mesela üzerimizdeki kıyafetten bir parça bırakırız. Dua ettik eve gittik ya o gece kesin rüyamıza gelir ve der ki kurbanımı kes. Ya da şu kadar kere daha gel bu dua olmadı der…" (KK167).

Türkiye'deki yatır ve türbeler incelendiğinde pek çok ziyarette büyüsel uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir. Adana Çoban Dede Türbesi'nde çaput bağlama ve kilit açma, Ağrı Erenler Türbesi'nde taşlarla istenilen dileklerin resmedilmesi, İzmit Ese Dede Türbesi'nde taşlarla dilek dilenmesi örnek olarak gösterilebilir.

Alan çalışmasında edinilen büyüsel uygulamalara dair bilgilerin tasnifinde Sedat Veyis Örnek'in büyü tasnifi kullanılmıştır. Örnek, detaylı bir tasnif denemesi yapıp büyüleri prensip, nitelik ve amacına göre ayırmıştır. İşleyiş prensibine göre büyü türlerini; taklit büyüsü ve temas büyüsü olarak ikiye ayırmıştır. Yapılan uygulamanın niteliğine göre büyü türleri içerisinde de tersine çevirme büyüsü olarak allopatik büyüyü ele almıştır (Örnek, 1966: 34-40). Fakat tasnifte yazılı büyüler yer almasına rağmen söz büyüsüne yer verilmemiştir. Çalışma kapsamında söz büyüsü de ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Aşağıda bu büyüler kısaca açıklanacak, Menderes Havzası'nda yer alan kutsal mekânlar ve kutsal şahsiyetler bağlamında örneklendirilecektir.

2.13.6. Temas Büyüsü

Alan araştırmaları sürecinde en sık rastlanılan büyü çeşidinin temas büyüsü olduğu görülmüştür. Bu büyünün temelinde yakınlık ilkesi ve parça bütün ilişkisi vardır. Parçanın bütünden ayrılamayacağı düşünülmektedir (Tanyu, 1992: 501-502). Birbirinden farklı iki nesne birbirleriyle temas ettikten sonra ayrılsalar da aralarındaki etkileşimin devam ettiğine inanılmaktadır (Frazer, 2004: 10-11). Yani her ne kadar birbirlerinden uzaklaşsalar da birbirlerini etkilemeye devam etmektedirler (Örnek, 1966: 52-59). Bu büyü çeşidinin Antik Dönem'den günümüze değin kullanıldığı görülmektedir.

Antik Dönem'de hamile kalamayan kadınların, zeytin ağacının altında oturması ve böylelikle çocuk sahibi olacaklarına inanması söz konusudur. Ağaç altına oturulmasının temelinde ağaç kültünün izlerini görmek de mümkündür. Büyüsel yollarla sağaltımda madenlerin kullanımı önemlidir. Bebeği olan bir kadının sütü gelmiyorsa ya da hayvanların sütsüzlüğünün giderilmesi için süt taşı adı verilen galactitein kadının veya hayvanın vücudunda

gezdirilmesi temas büyüsüdür. Yine karın altı kramp ve sancı yaşayanların, rahim ve doğum ağrıları çeken kadınların sağaltıcısının Herakles olduğu düşünülmektedir. MS 6. yüzyılda yaşayan Tralleisli Doktor Alexander'e göre; bu rahatsızlıktan şikayetçi olan hastalar med taşına işlenmiş olan ve Nemea aslanı ile savaşan Herakles tasvirli altın bir yüzük taşımalıdır. Böylelikle ağrılarından kurtulacaktır (Uygun, 2011: 66-80).

Bitkilerin de temas büyüsünde kullanıldığı bilinmektedir. Mersin dalını üzerinde taşıyanların göz ağrısı ve ülser rahatsızlığından korunacağına inanılmıştır. Benzer bir şekilde pelin, kavak ve hayıt dalından bir parçayı üzerinde taşıyanların deri yaralanmalarından, yaban inciri ağacı kabuğunu takan kişinin de her çeşit tümörden korunacağı düşünülmektedir (KK98). Görüldüğü üzere bu uygulamaların hepsinde temas büyüsü uygulanmıştır.

Orta Asya şamanları da temas büyüsü uygulamasında demiri kullanmışlardır. Demir, etrafında kültlerin oluştuğu mitolojik ve tanrısal bir sembol olarak karşımıza çıkmakta ve göksel nitelikli kavramlarla ifade edilmektedir. Demir anlamına gelen Sümerce "anbar" sözcüğünün gök ile ateş piktogramlarından oluşması (Eliade, 2003: 22) ve sözcüğün hem Sümercede hem de Hititçede "gök metali" ya da "yıldız metal" anlamına gelmesi, Yunanca da "parlak" anlamına gelen sözcüklerle ilişkisi (Eliade, 2003: 24); tanrısal kaynakta ilintisini gösteren önemli ibarelerdir. Yakut Türklerinde demircilik hem zanaat hem din noktasında önemlidir. Yakutlara göre, "Kıtay Baksı Toyon" yeraltında yaşayan sekiz yer altı tanrısının soyundan gelir. Aslen insanlara kötülük getiren bu ruh, demircilerin koruyucusudur. Demircinin önemli aletleri olan kerpeten, çekiç, örs ve körük de kutsal sayılır. Bunların her birini de ayrı ayrı koruyan koruyucu melek ve ruhların olduğuna inanılır (Ögel 2010: I/68). Yine Yakutlarda şaman seçilen kişinin ruhunun yeraltına getirildiği ve burada demir bir beşiğe konduğu bilinmektedir. Kırgız/Kazaklarda kötü ruhların demirden korktukları bilinmektedir (Bayat, 2004: 42-43).

Şaman kehanet alabilmek için üzerlerinde demir materyaller taşımaktadır. Bu da büyüsel bir uygulamadır ve uygulama aracı demir iyesidir. Yine doğan çocuk hırçın olursa kötü ruhların müdahalesi olduğu düşünülür ve kötü ruhları çıkarmak için çocuğun sırtına demirle vurulur ya da şaman davulu demir tokmakla çalınır (Çerikan, 2014: 497). Şamanlar tarafından uygulanan temas büyüsünün İslamî Dönem'de de devam eden bir uygulama olduğu görülmüştür. Aşağıda Menderes Havzası'nda yatır ve türbelerde uygulanan temas büyüsü örneklerine yer verilecektir.

Demir ile büyü uygulaması günümüzde de devam etmektedir. Yeni doğum yapan kadınlara musallat olduğu bilinen alkarısının da demirden korktuğuna inanılmaktadır. Bu sebeple yattığı yastığın altına demir bir alet konulmaktadır. Nazarı engellemek için yeni alınan bir ev yahut arabaya demirden at nalı asmak da kötü ruhları uzaklaştırmak için kullanılmaktadır (KK56). Aynı zamanda demirin iletkenlik özelliğinin olması önem arz etmektedir. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; demir iyi ve kötü ruhları üzerinde taşıyan bir metaldir. Bu sebeple eren evliya ziyaretlerine demir kilitler getirilir ve iyi ruhların demir üzerinde toplanılacağına inanılır. Ayrıca demirin enerjiyi de ilettiğini biliriz. Mesela bizim geleneğimizde vardır birinden bıçak alırken ya da demir makas alırken üstüne tükürürüz, o kişideki negatif etkiyi engellemek için yaparız bunu. Ya da ölen kişinin üzerine demir bıçak koyarız, cin ve şeytani varlıkların gelmesini ve ölünün şişmesini engeller bu uygulama. (KK55).

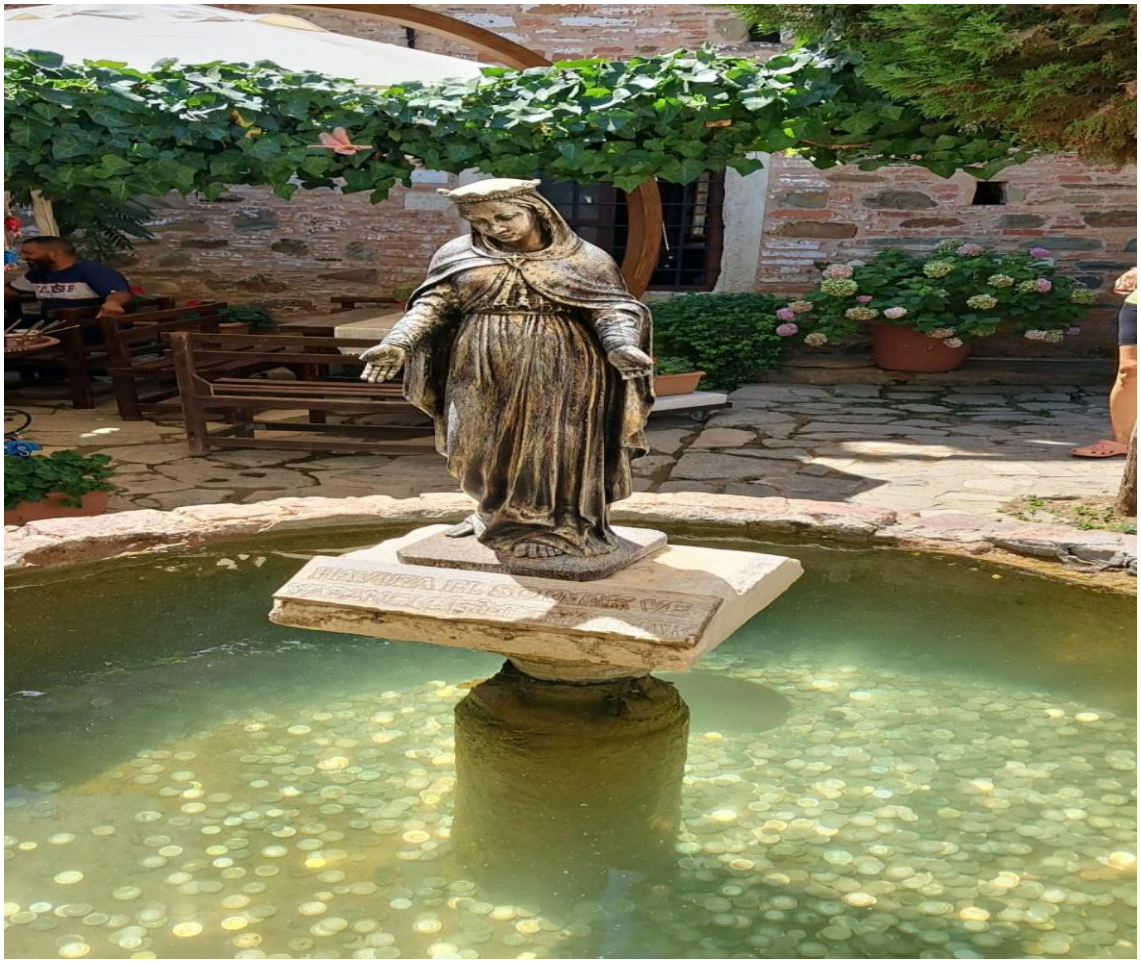

Fotoğraf 2.101. Aydın ili, Karacasu İlçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Yatırı temas büyüsü.

Ziyaretlerde para bırakmak da büyüsel bir uygulamadır. Dikkat edilirse ziyaretlere bırakılan paralar kâğıt para değil özellikle demir paradır. Verilen bilgilere göre buradaki amaç da demirin bırakan kişi ve kutsallık atfedilen varlıkla teması güçlendireceği fikri ve inancıdır. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Işıklar mahallesinde bulunan Işık Dede Türbesi'ne de bozuk para

bırakılmaktadır. Gelen ziyaretçiler dualarını ettikten sonra dualarının kabulü için bu deliğin içerisine demir para bırakır ve giderler. Türbede görev yapan türbedar ihtiyacı varsa bu parayı kullanabilir yahut türbenin eksikleri için kullanabilir.

Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kuyudağ Dedesi Yatırı'nda da benzer bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Kızlarını ve oğullarını evlendirmek isteyen kadınların dedenin yatırına bozuk para atıp dua ettikleri bilinir. Son olarak bu uygulamaya Aydın ili, Karacasu İlçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Yatırı'nda da rastlanmıştır.

Fotoğraf 2.102. İzmir ili, Şirince İlçesinde bulunan Tanrı Heykeli ve Havuzuna dilek dileme ritüeli bağlamında demir para atma.

Günümüzde bu uygulama Hristiyan halk tarafından da devam ettirilmektedir. İzmir ili, Şirince İlçesinde bulunan Tanrı Heykeli ve Havuzuna dilek dileme ritüeli bağlamında demir para atılmaktadır.

Şifalama yöntemlerinde de genellikle demir ve demir türü metaller kullanılmıştır (Leslie, 1917: 38). Bazı ziyaret uygulamalarında ziyaretçilerin şifalanmak için türbe ve yatırların demir korkuluklarına sırtlarını sürdükleri, hatta demirleri yaladıkları görülmüştür. Bazı ziyaretçiler ise dilek ve isteklerini ağaçlardan ziyade yatır ve ziyaretlerin demirlerine düğümlemişlerdir. Buradaki düğümleme pratiğinin de yine büyüsel bir uygulama olduğu görülmektedir.

Temas büyüsünün Menderes Havzası'nda genellikle çaput, saç, tırnak, kirpik ile de yapıldığı görülmüştür. Çoğunlukla doğum ve evlilik törenlerinde temas büyüsü ritüelleri ile karşılaşmaktayız. Aydın iline bağlı Karacasu ilçesinde bulunan Orman Dede Türbesi evlenemeyen kızlar ve aileleri tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir ve gelenler oraya kıyafetlerin bir parça koparark asmakta ya da kıyafetlerinin iplerinden bırakmaktadırlar. Bu şekilde evlenebileceklerine inanmaktadırlar.

Büyüsel pratikler içerisinde ziyarete saç bırakma gibi uygulamaların gerçekleştiği de derleme çalışmaları sırasında kayda alınmıştır. Genellikle ziyarete saç bırakan ziyaretçilerin bu uygulamayı bahtlarının açılması yahut evlilik yolundaki engellerinin kalkması için gerçekleştirdiği görülmektedir. Örneğin; Aydın ili, Buharkent ilçesi, Feslek Kız Erenleri Türbesi genellikle bekâr kızlar tarafından ziyaret edilmektedir ve kızlar yukarıda bahsedildiği üzere türbeye kısmetlerinin ve nasiplerinin açılması için gelirler. Ziyaret sonunda da saçlarından bir tutam keserek bırakırlar. Bu ritüelin benzeri Bozdoğan'da bulunan Kadın Dede Türbesi'nde de gerçekleşmiştir. Kaynak kişiler bu türbeye genellikle evlenemeyen bekâr kızların geldiğini söylemektedir (KK67). Gelirlerken yanlarında çeyizlerine koydukları yazmaları getirirler ve bu yazmaları, yatırın baş kısmında yer alan hayıt ağacına bağlarlar, dua ederler. Yazmaların ağaca bağlanması hem kansız kurban örneği hem de ziyaretlerde doğaüstü güçlerle irtibat kurmaya dair uygulanan büyüsel bir uygulamadır. Sonrasında bir düz, bir ters yatırın etrafında döner giderler. O kızların nasiplerinin açılacağına ve evleneceklerine inanılır. Ayrıca saçlarından da bir tutam keser ve yatırın toprağına gömerler.

Gelen ziyaretçilerin kendi saçlarından bırakmalarının nedeni ise saç kültü ile ilgilidir. Saç da demir gibi kutsal olarak kabul edilmektedir. Kadınların özellikle ruhsal güçlerini saçlarından aldığına inanılmakta, saç ne kadar uzunsa ruhsal gücün ve ruhun da o kadar güçlü olacağına inanılmaktadır. Hatta Altay Sayan Dağları'nda yaşayan Türkler saçlarına çeşitli biçimler vermek suretiyle kötü ruhları korkutarak savaşı kazanacaklarına düşünmüşlerdir

(Vasilyev, 2004:51). Bu anlamda sihirsel ve büyüsel pratiklerde saç ve saça dair renk, uzunluk, kısalık, kalın tel, ince tel gibi özellikler önem arz etmektedir.

Ziyaretlerde kişiler kıyafetlerinin yanı sıra kıyafetleri üzerinde bulunan ipleri de ziyarete bırakmakta yahut yatırların baş taşlarına kırmızı ip dolamaktadır. Denizli Babadağ Okçu Halil Baba Türbesi'nde gelen kişiler ziyaretlerini tamamladıktan sonra, üzerlerinde yer alan herhangi bir ip, bez parçası, kıyafet vb. şeyleri dedenin sandukasının üzerine koyar ve giderler. Benzer bir uygulama, Aydın ili, Karacasu ilçesi Suluköy Yaranı Yatırı'nda da kaydedilmiştir. Özellikle civar mahallelerden bu türbeye şifa için gelindiği bilinmektedir. Başında bir adet pınar ağacı bulunmaktadır ve bu ağaca gelenler kendi kıyafetlerinden bir parça kesip çaput bağlamıştır. İnanışlarına göre kendilerinden bir parça sunduklarında dede ve mekânla aralarında bir bağ oluşacak ve dede rüyada gelen ziyaretçiye bir işaret verecektir. Ayrıca bu uygulamanın genellikle bekâr ve evlenemeyen kızlar tarafından yapıldığı görülmüştür. Bu ritüeli gerçekleştiren kızlar, kısmetlerinin açılacağına inanmaktadır.

Menderes Havzası'nda yer alan yatır ve türbe ziyaretleri sırasında kurban kesilmesinin de temas büyüsü olduğu görülmüştür. Kesilen hayvan haricinde kutsal kabul edilen kanın, kutsiyet atfedilen güç ve kişi arasında bir bağ kuracağına inanılmaktadır. Büyü teorinin temsilcisi Gerardus van der Leeuw'dur. Ona göre; kurbanın yaratıcıya yahut kutsala hediye edilme fikri ikinci aşamadır. Kurbanın kökeninde kandaki büyüsel gücü açığa çıkarma arzusu vardır (Henninger, 1987: 544-556). İyi ve kötü ruhların yahut Tanrı olarak kabul edilen kutsal şahsiyetlerin ruhlarının kan içerisinde barındığına inanılmaktadır. Böylelikle kesilen kurban bir anlamda büyüsel bir nitelik taşımaktadır. Sonrasında kanı akıtılan hayvanın kişilerin yüzüne, eline, koluna, alnına ya da yeni alınan herhangi bir nesneye sürülmesi de temas büyüsüdür.

2.13.7. Taklit (Benzetme) Büyüsü

Taklit büyüsü çok sık karşılaşılan büyü türlerinden biridir. Büyünün temelinde taklit yolu ile asıl olanı etkilemek söz konusudur. Burada yine karşımıza Frazer'in "benzerin benzeri meydana getirdiği" şeklinde açıklamıştır. Taklit büyüsü analoji büyüsü ya da homeopatik büyü olarak da adlandırılmıştır. Burada taklit yolu ile istenilen yahut arzu edilen sonuca ulaşma çabası vardır (Örnek, 1966: 35). Antik Dönem kaynakları incelendiğinde taklit büyüsü uygulamalarına rastlamak mümkündür.

Antik Dönem'de Asklepion'da taşların üzerine İbranca'dan, Kıptice'den ve Aramca'dan bozulma kelimeler, bazen alfabeden, bazen spontan (içten geldiği gibi) kelimeler, talih ve iyi

şans, sağlık gibi amaçlarla bazen de tanrı ve cin-şeytanların figürleri oyulmuştur. Bunların büyüsel güçlere sahip olduğuna inanılmıştır (Uygun, 2011: 71). Saçları seyrek olan kişilerin saçlarının sıklaşması için de büyüler yapılmıştır. Bitkisel karışımlar hazırlanmış ve hastanın başına sürülmüştür. Fakat burada büyüsel uygulamayı yapan kişinin durumu önem arz etmektedir. İşlemi gerçekleştiren kişi siyah kıyafetler giyinmektedir. Büyüsel ayinin saatini de önemlidir. Özellikle tören yıldızların gökyüzünde zayıflamaya başladığı sıralarda gerçekleşmektedir (Frazer, 1991: 50). Büyüsel ilacın içerisinde de yine siyah bitkilerin yer aldığı bilinmektedir. Burada rahibin siyah giyinmesi, siyah bitkilerden karışım hazırlanması ve uygulamanın karanlık bir zamanda gerçekleştirilmesini nedeni muhtemelen hastanın saçlarının çıkmasının yanında saçın siyah çıkmasını sağlamak amaçlıdır. Dişi ağrıyan bir kişinin, diş ağrısının geçmesi için duvara çivi çakması (Haddon, 1906: 26) ve çivinin çakıldığı andan itibaren kişinin diş ağrısının durması da bu durumu örneklemektedir.

Antik Dönem'de büyü yapılırken kullanılan belli başlı büyüsel yöntemler olduğu görülmüştür. Mesela büyücü zarar vereceği kişinin figürünü yapmıştır ve bu figür üzerinden zarar vermek istediği kişinin kol ve bacaklarını çekerek organlarına zarar vermeyi düşünmüştür. Matematiksel ve geometrik yöntemlerde geliştirmişlerdir. Kişiler kutsal nesnelerin etrafını bir daire ile çizmiş ve bu daireden içeriye kötü varlıkların giremeyeceğini düşünmüşlerdir (Sarıkçıoğlu, 2011: 121). Bu sayede kendilerini bir anlamda korumaya aldıklarına inanmışlardır. Yine büyücülükte kullanılan malzemelerin benzerlikleri de geçmişten günümüze dikkat çekmektedir. Apollon'un yapmış olduğu kehanet büyülerinde defne yaprağının kullanıldığı bilinmektedir. Hâlâ büyülerde bitki ve hayvanlardan elde edilen maddeler ve özler kullanılmaktadır (Erol, 2014: 37).

Taklit büyüsü Orta Asya şamanları tarafından da uygulanmıştır. Şamanların kuraklık döneminde ağızlarının içine aldıkları ya da suyun içerisine kattıkları efsunlanmış yada, cada ve yat gibi isimlerle anılan taş ile yağmur yağdırdığı bilinmektedir. Eski Türklerin atın boynuna nazarlık olarak moncuk denilen bir taş ve bir çeşit muska (Kazak ve Kırgızlar'da "tumar") takmışlardır. Başkurtlar hastalığı tedavi etmek veya korkuyu yatıştırmak için kurşun eriterek hastanın başından aşağı dökmüşler ve döktükleri bu sudan hastaya içirmişlerdir (Frazer, 1991:89-120) Bu büyüsel uygulama ile hasta kişinin iyileşeceğine inanmışlardır. Taklit büyüsü bağlamında büyünün etki etmesi istenilen kalp, kol, bacak ya da dil gibi organ ve uzuvlar da büyücüler tarafından resmedilmiş ya da bir şekle sokulmuştur. Örneğin; Eski Anadolu'da kamlar, kötü sözü sembolize eden hamurdan ve kilden diller yapmışlar ve bu objeleri kırarak kötü sözü etkisiz hâle getirmeye çalışmışlardır (Reyhan, 2008: 231).

Günümüzde Antik Dönem'de ve Orta Asya'da gerçekleştirilen büyü uygulamalarının hâlâ devam ettiği görülmektedir. Örneğin; diş ağrısı çeken kişinin, hangi dişi ağrıyor ise parmağını onun üzerine basması ve büyü karesi olarak adlandırılan yerlere sırasıyla "elif, be ve cim" harflerini çakmasıdır. Böylelikle ağrıdan kurtulacağına inanılır. Yukarıda Antik Dönem'de büyü yapılırken kullanılan belli başlı büyüsel yöntemler olduğundan ve matematiksel, geometrik yöntemler geliştirildiğinden bahsedilmişti. Bu uygulama, İzmir'in Bergama ilçesinde devam etmektedir. Kabakulak olan çocuklar için üç yahut yedi tane daire çizilmektedir. Bu sayede kötü ruhların bu daireden içeriye giremeyecekleri düşünülmüştür. Yine şamanların hasta kişiler için kurşun döktüğünden bahsedilmiştir. Aynı uygulama bugün de devam etmektedir. Şifacılar hasta kişiler için su veya süt içerisinde kurşun eritmiş ve bu su/sütten hasta olan kişiye içirilmiştir.

Taklit büyüsü özellikle doğum ritüelleri kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Çocuğu olmayan kişilerin sıklıkla uyguladığı bir büyü yöntemi olduğu görülmektedir. İzmir'e bağlı Tire ilçesinde çocuk sahibi olamayan kadınların, kurumuş olan nehirlere su döktüğü ben sana verdim, sende bana ver dedikleri görülmüştür. Kaynak kişilere kurumuş nehre niçin şu döktüklerini sorduğumuzda da büyüklerimizden böyle öğrendik demişlerdir. Aslında halk burada benzerlik büyüsü gerçekleştirmektedir. Ben sana verdim, sen de bana ver burada büyüsel cümledir. Bu ritüelin tabiat kültleri ile de bağlantısı söz konusudur. Bilindiği üzere tarihsel süreçte tabiat varlıklarının da bir ruhunun olduğuna inanılmış ve yukarıda da bahsedildiği üzere kültler oluşmuştur. Bu kültlere saygı mahiyetinde yahut onların ruhlarını hoşnut etmek adına da bu şekilde ritler gerçekleştirilmiştir (Gökalp, 2015: 77). Benzer bir uygulamayı Dede Korkut eserinde de görmek mümkündür. Deli Dumrul bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmış ve geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden ise döve döve kırk akçe almıştır (Ergin, 1989: 78). Bir anlamda kurumuş nehre su vermenin sebebi de iyeleri memnun etmektir.

Nazilli ilçesinde yaşayan şifacı Emine Hanım ile gerçekleştirilen görüşme sırasında şu bilgileri vermiştir; "…doğum yapacak olan kadınlar geldi mi tam doğuma yakın, bir kovanın içerisine demirden bir makası açarak bırakıyorum. Böyle yapınca kadınlar sancısız bir nefeste doğuruyor…" (KK167) görüldüğü üzere burada da benzerlik büyüsü söz konusudur. Son olarak derleme sırasında karşılan bir benzerlik büyüsü daha dikkat çekmiştir. İzmir'e bağlı Bergama ilçesinde kaynak kişi şifacı-ebe Emine Sözer şu bilgileri vermiştir;" bir bebek doğduğunda köyün en çok doğum yapan hanımının yanına gidilir ve bebeklerini sardığı kundak istenir. Yenidoğan bebeği bu kundağa sararız. Burada amacımız doğum yapan annenin bir daha gebe kalması ve doğan çocuğun da talihli ve ömürlü olmasıdır." (KK178). Görüldüğü üzere burada

da benzetme büyüsü yapılmıştır. Bu uygulamaya Altay Türklerinde de rastlıyoruz (Oyun, Oorjak 2004: 8). Ayrıca Antik Dönem'de demirin iletken özelliğinin olduğu düşünülmekte kötü enerjinin demir maddesi ile daha kolay karşı tarafa aktarılacağına inanılmaktadır. Günümüzde de büyüklerin, bir başkasından demir bir bıçağı, demir bir makası yere bıraktırarak aldıkları ve yerden aldıkları demir bıçak yahut makas üzerine üç kez tükürdükleri görülmüştür. Burada tükürme uygulaması bıçak ya da makası arındırma yöntemi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda uygulamaların senkretik bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

Fotoğraf 2.103. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Yatırı.

Temas büyüsü Menderes Havzası'nda yer alan yatır ve türbelerde taşlarla ya da bezlerle istenilen dileği resmetme şeklinde uygulanmaktadır. Bu büyü uygulamasında, ev isteyenlerin ufak taşlarla bir ev yaptıkları, çocuk isteyenlerin ise bezden bebek ya da bezden beşik yaptıkları görülmüştür. Bunun nedeni de benzerin benzer şeyler meydana getirebileceği inancı olduğu söylenebilir. Örneğin; Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde yer alan Madran Baba Yatırı'nda bu uygulama ile karşılaşılmıştır. Gelen ziyaretçiler ev sahibi olmak istiyorlarsa önce isteklerini taşlarla resmetmiş sonrasında ise dua edip gitmişlerdir. Bu uygulama ile pek çok kişinin ev sahibi olduğuna inanılmaktadır. Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında; Merve Cesur kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Burada dikkatimizi çeken en önemli şey türbenin bulunduğu ve taşların olduğu yerlerde

uğurböceklerinin çok fazla bulunmasıdır. Yani burada binlerce uğurböceği türbenin etrafını sarmıştır. Türbemiz 1984 yılında bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Burada bir taş işçiliği yapılmıştır. Ancak sanırım bu taş işçiliği eskiden de var olan bir yapıdır. Çünkü türbenin taşının içerisine hayırsever tarafından betonlar yapılmıştır. Orijinalliğine ellenmemiştir. Eskiden insanların burada dua edip taş kaldırdıkları söylenmekle beraber günümüzde maalesef bu betonlanma yapının olmasıyla beraber böyle bir şey yoktur. Türbe bu bölgede belki şu ana kadar gördüğümüz en bakımlı türbelerden biridir. Bir de burada ev yaparız biz. Daha önce kardeşim geldi yaptı hemen evi oldu şimdi de ben ev sahibi olayım diye dedemizi ziyarete geldim…" (KK90).

Fotoğraf 2.104. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi

Fotoğraf 2.105. İzmir ili, Kemalpaşa ilçesi, Hamza Baba Türbesi'nde çocuk sahibi olmak isteyen bir kadının çocuk sahibi olmak için astığı nesne.

Bu uygulamanın benzerine İzmir ili, Kemalpaşa ilçesinde bulunan Hamza Baba Türbesi'nde de rastlanmıştır. Gelen ziyaretçiler dileklerini taşlarla resmetmiştir. Ziyaretçiler diledikleri dileğe bağlı olarak çaputlara şekil de vermiştir. Özellikle çocuk sahibi olamayan kadınlar çaput olarak bağlayacakları bezlerden bebek salıncağı yapmış ve ağaçlara bağlamıştır.

Nazilli'de çocuğu olmayan kadınların Erenler Yatırı'na gittiği ve bu yatırın yanında bulunan toprak alan üzerine oturdukları görülmüştür. Burada da yine bu uygulamanın neden gerçekleştirildiği sorulmuştur. Yöre halkı da yine büyüklerinden böyle öğrendiklerini söylemiştir. Burada da toprak üzerine oturma benzerlik büyüsüdür. Bilindiği üzere toprak bereketi ve üretimi temsil etmektedir. Kısır bir kadının da toprak üzerine oturması, toprak gibi üretken olacağını ve çocuk sahibi olacağını düşündürmektedir (KK105).

İzmir ili, Bergama ilçesinde kutsal kabul edilen Gök Ağaç bulunmaktadır. Derleme sürecinde gelen çocuk ziyaretçilerin ağaca ellerini sürmekte olduğu görülmüştür. Sonrasında ise ellerini bacaklarına sürmektedirler. Bunun yapılma sebebi sorulduğunda da boylarının uzaması için yapıldığını söylemektedirler (KK107). Aynı zamanda burada benzer benzeri doğurur ilkesi bağlamında dinsel-büyüsel bir ritüel gerçekleştirildiği de düşünülebilir.

Ziyaret ve çevresinde su serpme uygulamaları da gerçekleşmektedir. Bozdoğan İman Baba Yatırı'na gelen ziyaretçiler, ziyaretlerini tamamladıktan sonra hasta olan kişilerin üzerine su serpmektedir. Gelen ziyaretçiler buradaki suyun kutsallığına ve kişileri iyileştirdiğine inanmaktadır (KK110). Bu uygulamanın temelinde de su kültü bulunmaktadır. Anadolu'daki su kültü inancı, İslam öncesi Türk kültüründe mevcut olan yer-su inanışlarının ve iyelerinin daha sonraki dönemlere yansıyan biçimleri olarak görülmüş, İslamiyet sonrasında da Müslüman Türk toplumunun manevi yaşamında etkisini devam ettirmiştir. Ayrıca suyun arındırıcı etkisinin olması kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre; hastaların, ruhsal olarak kötü varlıklardan temizleneceği fikrini de düşündürmektedir.

Sonuç olarak, Antik Hellen ve Roma düşünür ve yazarlarının vermiş olduğu bilgiler ve eserler incelendiğinde yine İslamiyet ile birlikte büyünün yasak ve haram olması büyü ve büyücülere karşı ortak görüşlerin "kötü" ve "zararlı", "kaçınılması gereken" uygulamalar olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Fakat buna rağmen büyü ve büyücülüğün devam ettiği bilinmektedir. Her ne kadar büyü, Menderes Havzası ve çevresinde büyücüler, okuyucular tarafından yapılsa da genel olarak ziyaretlerde gerçekleştirilen büyü uygulamaların halk tarafından bilinçsizce ve bir ritüel olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Halk gerçekleştirdiği uygulamanın temelinde büyü olduğunu bilmemektedir.

2.13.8. Tersine Çevirme Büyüsü

Tersine çevirme büyüsü yapılan kötü yahut kara büyüyü zıddına çevirmek için uygulanmaktadır. Düğüm atmak, dua okumak, bıçağı, makası, kilidi kapamak ve kitlemekle yapılan büyü, bunların zıddı yapılmakla etkisiz hâle getirilmektedir (Örnek, 1966: 84).

Antik Dönem'de Homeros eserinde Kirke'nin büyü yolu ile arkadaşlarını domuz donuna soktuğunu anlatmaktadır; "…Tanrıça onları içeride iskemlelere, tahtlara oturttu, peynir, sarı bal ve arpa unu ezdi. Pramnos şarabında, sağrağa korkunç ilaçlar karıştırdı büsbütün unutsunlar diye baba toprağını. Verdi onlara bu içkiyi, onlar da hemen diktiler, onlar diker dikmez içkiyi, Kirke hepsine değneğiyle vurdu ve kapattı yoldaşlarımı domuz ağılına. Şimdi onlar tıpkı domuza benzemişlerdi başları ve sesleri, kılları ve gövdeleriyle…" (Grimal, 2012: 376). İzmir'de yaşadığı düşünülen Homeros'un kaleme aldığı mitosun devamında Kirke'nin yapmış olduğu kara büyünün Odysseus tarafından bozulduğu ve Odysseus'un Kirke'nin büyüsünden moly bitkisi sayesinde korunduğu anlatılmıştır.

Orta Asya şamanlarının genel olarak hava şartlarına müdahale etmek için, kötü ruhları uzaklaştırmak için, erginlenme törenlerinde ve hasta olan kişileri hastalıktan kurtarmak için tersine çevirme büyüsü uyguladığı görülmüştür. Örneğin; bir kişi öldüğünde şaman o evde ölü olduğunun anlaşılmaması için davul çalmıştır (Örnek, 1966: 35). Bu sayede kötü ruhların gelmesini engellemiştir

Tersine çevirme büyüsü İslamiyet'in kabulü sonrasında da devam etmiş ve günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Antik Dönem'de demir maddesinin büyü malzemesi olarak kullanıldığından bahsetmiştik. Demirin tanrısal bir güce sahip göksel bir nesne olarak kabul edildiği bilinmektedir (Erikan, 2018: 491). İyi ve kötü ruhlarında demir üzerinde yaşadığına inanılmaktadır. Aynı şekilde günümüzde de dinsel-büyüsel ritüellerde demir kullanılmaktadır. Kısmetinin bağlı olduğunu düşünen kızların, türbelerde üç farklı kişiye demir kilit açtırması büyüsel uygulamaya örnek teşkil etmektedir. Ayrıca kısmeti bağlı olduğu düşünülen bekâr kızların ziyaretlerde eşik üzerinden üç yahut yedi kere atlayarak kilit açtığı görülmüştür. Bu sayede kısmetlerinin açılacağına inanmaktadırlar (KK117).

Eşik üzerinden atlayarak kilit açma ritüeli Kız Dedesi Türbesi'nde doğal ortamda derlenmiştir. Gelen ziyaretçi otuz dört yaşındadır ve evlenmek istediği hâlde evlenememektedir. Büyükleri, kısmetinin bağlı olduğunu ve Kız Dede'si türbesine yedi kilit götürüp farklı yedi kişiye bu kilitlerin açtırılması gerektiğini söylemiştir. Türbeye gelen ziyaretçi de kilitlerden birini bize verdi. Euzu Besmele çekerek türbe eşiğinden atlayıp kilidi açmamız gerektiğini söyledi ve yaptık. Sonrasında türbe etrafındaki taşlardan birine niyaz etti, taşı üç kere öptü ve bıraktı. Türbe etrafında bulunan bir karıncayı da yuttu. Ziyaret ritüelini tamamlayarak türbeden ayrıldı (KK117). Böylelikle gerçekleştirilen niyaz uygulaması ile gelen ziyaretçiler kutsal ile iletişime geçeceğine inanmıştır.

Yukarıda yağmur duası uygulamalarından bahsedilmiştir (KK98). Özellikle kaynak kişilerin yağmur duasına çıkarken kıyafetlerini ters giyindikleri görülmüştür. Burada kıyafetlerin ters giyilmesi de büyüsel bir uygulamadır. Kuraklığın tersine çevrilmesi için gerçekleştirilmiştir. İzmir ili, Tire ilçesinde yer alan Yanyatır Ocağı'na bağlı ocakzade kadınlar hamile olan kadınlara doğumlarının kolay olması için iç çamaşırlarını ters giydirmişlerdir. Böylelikle kolay bir doğum olacağına inanmışlardır. Yine yatır ve türbe ziyaretleri sırasında tavaf uygulaması gerçekleştirilmektedir. Özellikle kısmetinin bağlı olduğunu düşünen ziyaretçiler yatır ve türbenin etrafında bir ters bir düz şeklinde dönmektedirler. Bu da yine büyüsel bir uygulamadır. Yapılan kısmet bağlama büyüsünün bu uygulama ile tersine döneceği

ve bozulacağına inanılmaktadır. Yatır ve türbe girişlerinde terlik ve ayakkabının düz bir şekilde çıkarılması istenmiştir. Aksi hâlde ters bir şekilde çıkarılırsa kişilere uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Bu sebeple ters düşen eşya nesne hemen düzeltilmiştir.

2.13.9. Söz Büyüsü

Söz, insan olarak sahip olduğunuz en güçlü araçlardan biridir. Eski inanç ve dinlerde nasıl ki her varlığın bir ruhu olduğuna inanılmaktadır aynı şekilde sözünde ruhunun olduğuna ve enerjitik olarak karşı tarafı olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilediğine inanılmaktadır. Bu sebeple de söz büyü olarak kullanılan bir araç olarak görülmüştür. İnsan da sözü kullanma yetisine sahip bir büyücü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda sözlü dile ait söz ve söylem çözümlemeleri adeta ruh çağırma gibidir. Söz büyüsü bir pratik olarak Antik Dönemlerden günümüze değin uygulanmıştır.

Antik Dönem'de Herodotos, büyüye dair insanlar üzerinde etki bıraktığını düşündüğü söz büyüsünden bahsetmiştir. Bir törende magosların söz büyüsünü vezinli bir şiir okuyarak yaptıklarını vurgulamıştır (Carastro, 2018: 692). Romalılara Mektup'ta; "…Eskinin doktorları da büyülü şarkılar ile yarayı nasıl iyileştireceklerini bilirdi, örneğin Homeros, eski yazarların en kalıcısı bize Odysseus'un yarasından çıkan kanın ilahiyle nasıl durdurulabildiğini anlatır…" (Elçilerin İşleri, 19:19) şeklinde bilgi verilmiştir. İzmir ili, Bergama ilçesinde bulunan Asklepion'da da rahiplerin söz ile hastalara telkinde bulundukları bilinmektedir. Hatta yukarıda da bahsedildiği üzere Asklepionu'nun giriş kapısı üzerinde; "Bütün Tanrıların Kutsiyeti için Asklepion'a Ölüm Girmesi Yasaktır" yazısı bulunmaktadır ve rahipler hastalara bu yazıyı sürekli sözlü bir şekilde tekrarlamaktadır. Böylelikle kapıdan içeri adım atıldığı andan itibaren sağaltım süreci başlamakta ve gelen hasta ölümün kendisinden uzak olacağını düşünerek ve hatta buna inanarak kendisini daha iyi hissetmektedir.

Orta Asya şamanları da büyüsel uygulamalarda sözü kullanmışlardır. Av sürecinde yılan, ayı vb. hayvanların ve özellikle diğer zehirli hayvanların isimlerinin onlardan korunmak amacıyla kullanılmadığı, kullanılırsa o hayvan ile karşılaşacaklarına inanmışlardır. Elbette ki bu tabiatla iç içe yaşayan eski insanın sözün gücüyle tabiattan gelecek tehlikelere karşı kendini koruma duygusunun bir tezahürüdür (Boratav, 1982: 146-147). Bu uygulamada da sözün sihri gücü ifade edilmektedir ve büyüsel bir pratiktir. Özellikle ayinlerde okunan şaman dualarının da kutsi değerleri ve sihri gücü olduğu vurgulanmıştır (Elçin, 1986: 587). Şamanlar okudukları makamlı ya da vezinli dualarla ruhları çağırmakta ya da kötü ruhları göndermektedir. Fakat

bahsedilen bu duaların zaman içerisinde kutsiyetini kaybettiği vurgulanmıştır. Şaman dualarına dair Şükrü Elçin çalışmasında (1986: 590) bazı şaman dualarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiği söylenebilir demiştir. Yani zaman içerisinde bu duaların tekerlemelere dönüştüğü ve günümüze aktarıldığı ifade edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen söz büyüsü uygulaması da günümüzde Menderes Havzası'nda da devam etmektedir. Yeni doğan bir bebeği ziyarete giden köyün büyük kadınları bebeğe; aman ömrü uzun olsun, bahtı tez olsun, Allah kem gözden korusun vb. alkışlar söylemektedir (KK78). Bu şiirsel ifadeler, söz enerjisine bağlı dinsel-büyüsel bir ritüeldir. Aydın ili, Didim ilçesinde ve İzmir ili Bergama ilçesinde şifacılar hastaların ağrıyan yerlerine dualar okumakta ve tü tü tü diyerek üflemektedirler (KK56,57,58). Burada da söz büyüsünün uygulandığı görülmektedir. Söz büyüsünün dönüşümünü erenlik geleneği sistemi içerisinde telkin ile şifalama yöntemi ile açıklamak mümkündür. Kaynak kişinin anlattığına göre; "…şifacılar dalağı ağrıyan bir hastayı tedavi edecekleri zaman, yanlarındaki kişinin nereye gidiyorsun? diye sormasını isterler. Kişi şifacıya nereye gidiyorsun? Diye sorar. Şifacı hastaya bakarak dalak kesmeye gidiyorum der. Karşısındaki kişi tekrar sorar, kesebilecek misin bu dalağı? Elinde baltası olan şifacı; "anasını bile bellerim" cevabını verir ve tedavi ritüellerini gerçekleştirirken; "sen iyileştin, sen iyileştin, sen iyileştin der…" (KK56). Bu anlamda telkin yoluyla tedavi yöntemini sihirsel-büyüsel şifa uygulamaları arasında değerlendirmek mümkün olabilir.

Taklit, temas, tersine çevirme büyüsü ve söz büyüsü günümüzde Türkiye'de pek çok ziyarette gerçekleştirilmektedir. Büyüsel uygulamalar kimi zaman ziyaretçiler tarafından kimi zamanda ziyaret edilen şifacı tarafından yapılmaktadır. Ziyaretçiler tarafından gerçekleştirilen çoğu uygulamanın da büyüsel bir uygulama olduğu bilinmemekte adeta gelenek içerisinde süregelen bir yöntem olarak devam etmektedir.

2.14. Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar

İnsanoğlunun inanç dünyasında dünyanın yaratılışından günümüze değin rüyaların önemli bir yeri vardır. Tarihsel süreç içerisinde insanlar bir araya gelerek toplumları oluşturmuşlar ve belirli inançları ve dinleri kabul etmişlerdir. İnanç, din ve kültürlerin etkisiyle de her toplum kendi rüya algısını yaratmıştır. Bu algıyla şekillenen düşünce yapılarında rüyaların; bu dünya ile öteki dünya arasında iletişimi sağladığı, bir mesaj işlevi taşıdığı atalara ait kodsal bilgilerin aktarımında önemli rol oynadığı vb. gibi görevlere sahip olduğuna

inanılmıştır. Gizemli ve mistik olması sebebiyle de insanların merakını artıran bir unsur olarak görülmüştür.

Antik devrin inanç dünyası incelendiğinde rüyaların insan yaşamında oldukça önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Antik Dönem insanlarının inancına göre insanoğlu iki katmandan oluşan bir varlık olarak tanımlanmıştır. Buradaki iki katman; beden maddesi ve ruhtur. Bu iki katmanı ayıran unsur da uyku (hypnos) ve ölümdür (thanatos). Beden maddesi ve ruh ölüm gerçekleşirse dünyaya tekrar dönemez. Fakat rüyalar beden ve ruhun özgürleştiği bir mekân olarak düşünülebilir. Uyku içerisinde görülen rüyanın ardından her ikisi de dünyaya geri dönebilir. Uyku hâlinde bu dünya ile ilişiği kesildiği düşünülen ölüler ve hatta yukarıda bahsedildiği üzere tanrılar ile iletişim kurulabileceğine de inanılmaktadır (Stewig, 1970: 189). Bir manada rüyalar somut dünya ile soyut olarak tanımlanan âlem arasında bir aracıdır. Böylelikle Antik devirde uyku ve ölüm kişileştirilmiş ve uyku sözcüğünden Tanrı Hypnos, ölüm sözcüğünden ise Tanrı Thanatos ortaya çıkmıştır.

Tanrı Hypnos, "tedavi edici, sağaltıcı, cömert" sıfatı ile tanınmıştır ve rüya aracılığı ile Tanrı Asklepios ile bir bağ kurulduğu düşünülmüş, Aristides gibi pek çok kişi rüya ile tedavilere yönelmiş ve kehanet merkezlerine olan ilgi artmıştır (Renberg, 2015: 467). Bahsedildiği üzere Antik Dönem'de üç büyük kehanet merkezinin var olduğu bilinmektedir. Bu yerlere bilicilik merkezleri de denilmektedir. Bu merkezler içerisinde çalışma için önem arz eden merkez Klaros'tur.

Tablo 2.4. Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar

İL	İLÇE/MAHALLE	KUTSAL MEKÂN	KAYNAK KİŞİ
İzmir	Menderes	Klaros Antik Kenti	
İzmir	Bergama	Asklepion Tapınağı	
Aydın	Sultanhisar yakınları	Kharonion Mağarası	
İzmir	Urla	Yılanlı Ada Kilisesi	
Aydın	Karacasu	Orman Baba Yatırı	KK21
Aydın	Bozdoğan	Küçük Madran Dede Türbesi	KK69
Aydın	Kuyucak/Pamukören	Dilek Dede Yatırı	K104
Aydın	Nazilli	Menegiç Dede Yatırı	KK81
İzmir	Menderes	Sultan Ana Yatırı	KK98
Aydın	Bozdoğan	Zülfikar Dede Türbesi	KK101
Aydın	Nazilli/Eycelli	Dümbelek Dede Yatırı	

Tablo 2.4. Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar

İL	İLÇE/MAHALLE	KUTSAL MEKÂN	KAYNAK KİŞİ
Aydın	Nazilli/Bozyurt	Hacı Abdullah Dede	KK107
Aydın	Bozdoğan	Hasan Hüseyin Türbesi	KK176
Aydın	Nazilli	Arap Dede Yatırı	KK55
Aydın	Nazilli/Şimselli	Oyuk Baba Yatırı	KK46
Aydın	Nazilli	Cinibiş Harbi Kesikbaş Halil Dede Türbesi	KK50
Aydın	Nazilli	Eren Dede Türbesi	KK76
Aydın	Nazilli/Yazırlı	Zelveli Dede Yatırı	KK53
Aydın	Karacasu	Dedebağ Dede Türbesi	KK129
Aydın	Nazilli	Haccenbeş Dede Türbesi	KK109
Aydın	Nazilli	Eren Dede Yatırı	KK76
Aydın	Karacasu	Kaşıkçı Baba Yatırı	KK76
Aydın	Kuyucak/Karapınar	Arap Dede Yatırı	KK103
İzmir	Konak	Hüseyn Dede Türbesi	KK113
Aydın	Kuyucak/ Sarıcaova	Abbas Baba Yatırı	KK114
Aydın	Kuyucak/ Sarıcaova	Melih Dede Yatırı	KK88, KK145
Aydın	Kuyucak/Kayran	Kasten Kare Hüseyin Efendi Türbesi	KK25
Aydın	Nazilli/Kestel	Kasım Bey Dede Türbesi	KK154
Aydın	Karacasu/Yaylalı	Yaren Dede Türbesi	KK147
Aydın	Karacasu/Küçükdağlı	Hursinli Dede Türbesi	KK116

2.14.1. Klaros Antik Kenti

Fotoğraf 2.106. İzmir ili, Menderes İlçesi, Klaros Antik Kenti genel görünüm.

Klaros Antik Kenti İzmir ili, Menderes ilçesinde bulunmaktadır. İlk kâhini Manto'dur. Kutsal alan içerisinde kehanet görevlileri bulunmaktadır. Kehanetleri veren kişiye "prophetes" adı verilmiştir. Bir manada kutsal ile iletişim kuran görevlidir.

Prophetes kehanetleri vermeden önce kutsal olarak atfedilen sudan içer ve bu su onu ekstaz hâline geçirir. Sonrasın da ise soruları Tanrı'ya iletir ve Tanrı'dan gelen cevapları da şiir ile soru sahiplerine ulaştırır (Yılmaz, 2013: 114). Kâhinlerin gelen cevapları şiir yolu ile sahiplerine aktarması, erenlik geleneği içerisinde erenlerin hâl ile yazdığı kelam ve deyişlerde varlığını devam ettirmiştir. Erenlerde içinde bulunduğu durumu, hâli şiir ile aktarmıştır. Kehanetle ilgili bu bilgiler Helenistik dönem öncesine aittir. Fakat bu dönemle ilgili yazıtlar olmadığı için bilgiler kısıtlıdır. Helenistik ve Roma Devrine gelindiğinde yazıtlar neticesinde dönemin kehanet uygulamalarına dair bilgilere ulaşılmaktadır.

Büyük İskender ve gördüğü rüya Roma Dönemi kehanetlerine örnek oluşturmaktadır. Eski Smyrna Kenti, günümüzde İzmir ili Bayraklı ilçesinde bir tepe üzerine kurulmuştur. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ise kente olan ilgi azalmış ve kent unutulmuştur. Büyük İskender ise kenti ilahî bir işaretle bugün Kadifekale olarak bilinen mevkide, Pagos Tepesi'ne kurmuştur. İlahî bir işaret burada rüyadır ve kenti Pagos Tepesi'ne kurmasına vesile olan rüya da şu şekildedir; İskender Pagos dağı üzerinde (modern Kadifekale), bir kaynak yakınında bulunan çınar ağacının altında uyuyakalmış ve iki yerel tanrısal varlık olan Nemeseis'ler tarafından rüyasında ziyaret edilmiştir. (Dan, 2017: 198). Tanrıça Nemesisler, Pagos Tepesi'ndeki bir ağaç altında uykuya dalan Büyük İskender'e Yeni Smyrna'yı burada kurmasını ve halkı oraya taşımasını söylemiştir. (Şahin, 1988: 23).

Apollon Klaros Kutsal alanına gördüğü bu rüyayı yorumlatmak için gelen ilk kişinin de Büyük İskender olduğu bilinmektedir (Şahin, 2012: 324-325). Bu dönemde rüyaların bizzat kişi tarafından anlatılması yasaklanmıştır fakat İskender ile birlikte bu yasağın da kaldırıldığı görülmüştür. Metne göre; Tanrı Apollon, Büyük İskender'e "Kutsal Meles Çayı'nın dışındaki Pagos'ta oturacak olan (halk), üç hatta dört kat daha mutlu olacak" şeklinde rüyayı yorumlamıştır. Smyrna için bulunulan bu kehanet sonucunda da bahsedilen kent kurulmuştur. Anlatılan rüya motifinin İmparator Marcus'a ait bronz bir sikke üzerinde resmedildiği görülmüştür. İskender'in gördüğü rüyanın benzerini, Horasan erenleri geleneğinde de görmek mümkündür. Örneğin; Kuyucak ilçesinde Kız Dedesi türbesi bulunmaktadır. Kaynak kişiler bu türbenin yerinin Kız Dedesi'ne rüyada bildirildiğini söylemektedir (KK55).

Klaros kutsal alanında bulunan yazıt neticesinde kehanet merkezinin sadece rüya yorumlanması için değil aynı zamanda şifalanma için de ziyaret edildiği görülmüştür. Genel olarak Apollon hastaları Pergamon'a yollamıştır.

Antik dönem kaynaklarında Mysia bölgesinin önemli bir merkezi olarak kabul edilen Pergamon, İzmir iline bağlı Bergama ilçesinde bulunmaktadır. Bir piskoposluk merkezi olan kent, Doğu Roma (Bizans) zamanında etkisini yitirmeye başlamış ve Efes (Ephesos) Başpiskoposluğu'na bağlanmıştır. Hristiyanlığın yayıldığı dönemde yedi Apokalyptik Kilise'nin varlığından söz edilmektedir. Bu kiliselerden birinin de Pergamon'da olduğu bilinmektedir. Ayrıca Antikçağ insanlarının şifa tapınağı olarak kabul ettikleri Asklepieion'un da burada bulunduğu söylenmektedir (Hasluck, 2012: 99). Bu tapınak genel olarak engelli kişiler tarafından ziyaret edilmiş ve belli başlı ritüeller uygulanmıştır. Örneğin; gelenler dualarını ettikten sonra burada yatmış ve rüya görmeyi beklemiştir. Rüyayı bir işaret olarak kabul eden hastalar, telkin ile iyileşeceklerine inanmışlardır. Horasan erenleri geleneği içerisinde de yatır ve türbe ziyareti yapan kişilerin, dua ettikten sonra türbe yahut yatırın yanında rüyaya yattıkları görülmüştür. İzmir'e bağlı Kemalpaşa ilçesinde bulunan Hamza Baba Türbesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Asklepion'un çevresinde şifalı su kaynaklarının bulunduğu, hasta olanların buralarda yıkandığı ve çamur banyosu yaptığı da bilinmektedir. Bu merkez bedeni rahatsızlıklar hariç ruhsal arınma vasıtası ve ruh hastalıklarını tedavi merkezi olarak da kullanılmıştır (Çiçek, 2006: 2). Bu bağlamda Bergama Asklepion, Anadolu'da ilk sağlık merkezi olması ve ilk psikiyatri hastanesi olması açısından önemlidir. Horasan erenleri geleneği sistemi içerisinde de eren ve evliyalara ait olduğuna inanılan yatır ve türbeler bedeni rahatsızlıklardan ziyade ruhsal hastalıklar vasıtasıyla ziyaret edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Denizli ili Sarayköy ilçesinde bulunan Sarı Sultan Baba'nın da ruh ve akıl rahatsızlığı olan kişiler tarafından ziyaret edildiği şeklinde bilgi verilmiştir (KK169).

Apollon hastalarını Asklepion'a yönlendirmektedir. Aristides'in kaleme almış olduğu 130 rüyadan oluşan şifa arayışını, inkübasyon adı verilen yöntemle olduğu tedaviyi ve diğer kişisel deneyimlerini aktardığı Hieroi Logoi adlı eser, konuya dair ayrıntılı örnekler sunacaktır. Araştırmacılar tarafından tespit edilen yazıtlar da bulunmaktadır. Mesela döneme ait bir yazıtta, Aelius Aristides'in hasta olduğundan ve iyileşemediğinden bahsedilmiştir. Tanrıver konu ile ilgili; Aelius Aristides ise, İ.S. 147/148 yıllarında yaşamını cehenneme çeviren, uzun ve onu hareketsiz kılan hastalığı nedeniyle Lebedos'da tedavi gördüğü sırada oraya gönderdiği Zosimos eliyle Apollon Klarios'a başvurmuştur. Aelius'a verilen cevapta onu Asklepios'un

iyileştireceği belirtilmektedir şeklinde bilgi vermiştir (Tanrıver, 2009; 457, 505, 542). Aristides, "Kutsal Sözler" adlı kitabında kehanet ile ilgili olayı şöyle aktarmıştır: "…Hastalık biraz hızını kesince, şimdiki durumumu ve tüm hastalıklarım konusunda Kolophon'daki Tanrı'ya danışma fikri aklıma geldi. Kolophon Lebedos'dan uzak değildir ve (kehanetin) olacağı Kutsal Gece (hiera nyks) yakındı. Bu kararı verip Zosimos'u gönderdim. (O) gece geldiğinde, benimle ilgili olarak şu kehanet Zosimos'a verildi: Kaikos kaynaklarından fazla uzak olmayan, Telephos'un ünlü şehrinde onurlandırılan Asklepios senin hastalıklarını iyileştirecek ve seni sağlığına kavuşturacak…" (Toraman, 2020: 132).

Aristides'in yazmış olduğu Hieroi Logoi (Kutsal Sözler) adlı eserin üçüncü konuşması; Allianoi Sularına Yolculuk "Beni buraya Tanrı (Apollon) gönderdi" cümlesi ile başlamıştır. Hastalığından kurtulan Aristides, ilerleyen zamanlarda tekrar Apollon Klarios'u ziyaret etmiştir. Bu ziyareti de romatizma hastalığı sebebiyledir. Bu ziyaret de Aristides şifalanması için; "soğuk sudan içtikten hemen sonra, yine bu sulara gir" şeklinde kehanet aldığını bildirmiştir (Yılmaz, 2013; 52). Bu suyun şifalı su kaynağı olduğu düşünülmektedir. Bu su ile Aristides, hastalığından kurtulduğunu söyler.

Erenlik geleneği içerisinde ocak ve ziyaret yakınlarında da şifalı su kaynakları vesilesiyle ziyaretçiler iyileştiklerine inanmaktadır. İslami süreçte de pınarlara kutsallık atfedildiği ve bu pınarların genellikle erenin kerameti sonucu oluştuğu söylenmektedir. Örneğin; kaynak kişiler, Aydın ilinde bulunan İmam Baba'dan akan suyun şifalı su olduğunu ve pek çok hastanın bu suyu içerek şifa bulduğunu söylemektedir. Ayrıca şifalı su yahut pınarın kutsiyetinin erenin kerameti olarak değerlendirilmesi de söz konusudur. "…Kızım buranın suyu şifalıdır, İman Baba Sultan'dan su içen şifa bulur, tatlıdır suyu. Gelenler bidonlarını doldurur, götürür…" (KK57). Yine Karacasu ilçesinde bulunan Âşık Bilal'in yaklaşık 700 sene evvel yaşadığı söylenmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; "…Bilal Dede'nin de su ile ilgili kerameti bulunmaktadır. Kuraklık zamanında asker su bulamaz ve Aşık Bilal Dede'nin yanına gelirler, aman dilerler. Aşık Bilal Dede, ellerini toprağa kapatır ve sonrasında ellerini topraktan kaldırır. Tam ellerini bastığı yerde iki adet su pınarı fışkırır. Hasta olanlar gelirler bu suda yıkanırlar ve şifa bulurlar…" (KK114).

Şifalanmanın sadece ziyaret yahut kehanet yorumlama ile değil rüya yolu ile bizzat gerçekleştiği, gerekirse rüya da kişilerin bilicilik merkezine davet edildiğinden de bahsedilmektedir. Anlatıya göre; Aristides hastalandığı bir dönemde yine şifa aramaktadır, şifa Tanrısı Asklepion'u rüyasında görür ve iyileşir (Florioti-Eser, 2013: 75). Diğer bir anlatıya göre ise Aristides İ.S. 143 senesinde hitabet sanatında kendini geliştirmek adına Roma'ya gitmek

üzere hazırlık yapar ve yola çıkacağı sırada soğuk algınlığı, nefes darlığı ve kulak ağrısı gibi rahatsızlıklar yaşar. Fakat buna rağmen yolcuğunu ertelemez. Roma'ya geldiğinde rahatsızlığı hâyli ilerler. Doktorlar iyileştiremez ve Aristides Smyrna'ya gelir. Bir gece rüyasında şifa tanrısı Asklepios'un, kendisine esinler göndermeye başladığını görür ve tanrının onu tapınağa davet ettiğini söyler (Akça 2013, 85). Aristides Şifa Tanrısı ile iletişimini: "…bizzat kendisinin geldiğini ve bana dokunduğunu hissediyorum; uykumun arasında onu görmek istiyorum ve görüntü kaybolacak diye sıkıntı duyuyorum; yarı uyur yarı uyanık, yarı gerçek yarı hayal onu hissediyorum ve saçlarım kafamın üzerinde dikiliyor…" şeklinde anlatmıştır (Akça, 2013: 86).

Şifa tapınağı Asklepieion'da tedavi uygulama ve yöntemleri hastanın gördüğü rüya sonrasında belirlenmektedir. Florioti ve Eser: "…Buraya gelen hasta içeri girince evvela adaklarını keser, ardından havuza girerdi. 50 metre kadar aynalı bir koridorda yürürken "Hasta, iyi olacaksın!" şeklinde birtakım sesler duyduğunu iddia ederdi. Hasta daha sonra borulardan geçişlerin olduğu bir odaya alınırdı. Bunun üzerine doktorun tedavisine başlardı…" (Florioti-Eser, 2013; 75) diye belirtir. Yine bir diğer rüyasında Aristides, Smyrna'da yattığı odadan hastalık dolayısıyla çok ağırlaşır ve odadan çıkamayacak hâle gelir. O süreçte Tanrı Asklepion'un ona üç defa yıkanması gerektiğini söylediğini görür (Yılmaz-Çetin, 2007:1067). Rüyada söylenenleri gerçekleştirdiğinde ise iyileştiği söylenir.

Antik Dönem'de rüya ile şifalamaya dair bulunan bu inanç çerçevesinde Asklepion'a adanmış kült merkezlerinin var olduğu bilinmektedir. Bu merkezler sırasıyla; Epidauros, Korinthos, Kos, Trikka, Atina ve Pergamon kentleridir (Altun, 2019: 34, 37). Bu kentlerde de merkez Pergamon'da olduğu gibi tedavi yöntemlerinin başında rüyaya yatma vardır. Genellikle şifa rüyalarına gece yatılmaktadır. Rüyaya yatılan gecelerde Tanrı tarafından kutsal seçilen yılan ve köpeklerin rahatsız olmadan dolaştığı odalara gidilir ve burada uykuya dalınırmış. Bunun ismine de "inkübasyon" adı verilmektedir. İnkübasyon günümüzde istihareye benzemektedir. Halk tarafından geleceğe dair kehanet alma yöntemleri arasında en güvenilir uygulamalardan birisi olduğuna inanılmaktadır. Büyük İskender'in rüya yorumlayıcısı Artemidoros Oneirokritika'da insanların, tanrıların onlara olan sevgisinden ötürü, yanıltıcı ve şifreli olmayan, açık seçik, yardım talep edilen konuyla ilgili gerçek reçeteler göndereceğinden şifaya bu yöntemle ulaşabileceklerini yazmıştır (Renberg, 2017: 8). Artemidoros'un bu düşüncesi de insanların bu yönteme güven duymasını sağlamıştır.

İnkibasyonlarda ya doğrudan hastalığın Tanrı tarafından şifalanması beklenir ya da hastalığın iyileşmesi için gereken reçete alınmaya çalışılırmış (Renberg, 2017: 8). Rüyadan uyanan hasta kişi, eğer ki Tanrı Asklepion tarafından direkt iyileştirilmediyse ve kendisine

reçete verilmişse bunu rahip-hekimlere anlatır ve böylelikle tedavi başlarmış. Yine rahip-hekimlerin hastayı şifalamak için onunla birlikte rüyaya yattığından da bahsedilmektedir. Hastanın ve rahip-hekimin aynı rüyayı görmek için uyumalarına ve bunun sonucunda gördükleri rüyaya symptoma adı verilmiştir. Kutsal alanlarda bulunan adak yazıtları incelendiğinde symtoma bilgisine ulaşmak mümkündür (Hughes, 2000: 13). Aelius Aristides, yukarıda bahsedilen Kutsal Sözler adlı eserinde inkübasyon olarak adlandırılan yöntemle nasıl tedavi olduğunu aşamalarıyla anlatmıştır. Antik dönemde bahsedilen Asklepionlar'ın bir benzerini Horasan erenleri geleneği sistemi içerisinde varlığını devam ettiren şifa ocaklarında görmek mümkündür.

Yapılan çalışmalar doğrultusunda kült merkezlerinde inkübasyonların "sağaltıcı inkübasyon" (Therapeutic Incubation) ve "kehanetsel inkübasyonu" (Divinatory Incubation) olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Renberg, 2017: 21-30). Sağaltıcı inkübasyonda çeşitli uygulamalar gerçekleştirildikten sonra rüyaya yatılmakta, yerel ve bölgesel olduğu söylenen Tanrılar tarafından şifa uygulanmaktadır. "Kehanetsel inkübasyon" ise yerel ve bölgesel bir grup Tanrı'dan sayıca fazla olan Tanrı topluluğunun ve bunun yanında kutsiyet verilmiş ölü kişilerin var olduğu bir gruptan oluşur. Rüya görmek ve kutsal güç ile iletişim kurabilmek için belirlenen kutsal bir alana girilmektedir (Renberg, 2017: 22-23). Bahsedilen kutsal alanın da belli başlı özellikleri bulunmaktadır. Hem kutsal mekânın mimari özellikleri hem de burada gerçekleştirilen dinsel tören ve ritüeller hastalar için adeta bir geçiş aşamasıdır.

Akharaka kentine yakın inkübasyon uygulamalarının gerçekleştiği bir kentin bu bölgeye yakın olduğu bilgisi de mevcuttur. Strabon'un verdiği bilgilere göre; Tralleis ile Nysa arasında, Akharaka kentinden çok uzak olmayan, Nysa'lılara ait bir köy vardır. Burada çok kıymetli kutsal bir bölgeyle birlikte Plutonion ve Pluton'la Kore'nin şapelleri bulunur. Keza kutsal bölgenin daha yukarısında uzanan, doğa bakımından olağanüstü olan, Kharonion denen bir mağara vardır. Burası için şöyle denir; Hasta olanlar ve buradaki tanrılar tarafından tedavisi emredilenler oraya başvurur ve köyde deneyimli rahipler arasında yaşar. Rahipler mağarada hastaların uyudukları sırada gördükleri rüyalara göre tedavi şekilleri saptarlar. Bu rahipler aynı zamanda tanrılardan şifa niyaz eden kudretli kimselerdir. Onlar sık sık hastayı mağaraya götürerek, hayvanların inlerinde yaptıkları gibi, birkaç gün yiyecek vermeden yalnız başlarına sükûnette bırakırlar. Bazı zamanlar hasta kendi rüyalarını da dikkate alır. Fakat genellikle hastaları ayinlere sokan ve onlara öğütler veren rahiplerdir. Onlardan başka herkese bu yer yasak ve öldürücüdür. Akharaka'da her yıl bir festival düzenlenir ve bu sırada özellikle bu festivali kutlayanlar bütün bu şeyleri duyup görebilirler. Festivalde de bir öğleye doğru

gymnasionun erkek çocukları ve gençleri çıplak yağlanmış olarak bir boğayı aceleyle mağaranın içine sürüklerler ve başıboş bırakılan boğa ileri doğru kısa bir mesafe gider düşer ve son nefesini verir (Strabon, 14.1.44).

2.14.2. Yılanlı Ada Kilisesi

Fotoğraf 2.107. İzmir ili, Urla ilçesi, Yılanlı Ada Kilisesi.

Rüya vasıtasıyla şifa ve kehanet dışında bir dönem varlığı bilinen fakat zaman içerisinde kaybolan kutsal mekânların tekrar gün yüzüne çıkarıldığı da bilinmektedir. İzmir ili, Urla ilçesinde de Yılanlı Ada Kilisesine dair meşhur bir rivayet vardır. Kır Kiliseleri veya şapelleri olarak anılan bu yapıların bir diğer ismi ekiloksidir. Genellikle bu kiliselerin türbe yahut yatırlarla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bir aziz ya da rahibin vefat ettikten sonra yakın bir akrabasının rüyasına girerek benim adıma şurada şapel yapın demesi üzerine inşa edilen yapılar olarak bilinmektedir (Milioris, 70). Yılanlı Kilisesi de bir azizin rüyasına girmiştir ve aziz bu kiliseyi direkt ziyaret etmiş ve yaptırmıştır. Aşağıda kilisenin fotoğrafına yer verilmiştir.

2.14.3. Kral Mezarı

Fotoğraf 2.108. İzmir ili, Selçuk ilçesi, Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi'nin önünde Kral kızı Mezarı

Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi'nin önünde Kral kızı Mezarı bulunmaktadır. Bizans tekfurunun kızı Anastasia'nın mezarı olarak bilinir. Bizanslılara ihanet ettiği ve Anadolu beylerini desteklediği anlatılmaktadır. Mezarın başucunda bulunan ayak izlerinin intihar eden Anastasia'nın ayak izleri olarak bilinir. Günümüzde Müslümanlar tarafından ziyaret edilmekte ve ziyarete dair uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Hatta kaynak kişilerin, Anastasia'yı rüyalarında gördüğünü ve kendilerini mezarına dua etmeye çağırdığı anlatılmaktadır. Bu sebeple bazı akşamlar mezarının başında mum yakıldığı bilinmektedir (KK67).

Orta Asya şamanları için de rüya önemlidir. Bilindiği üzere rüyaların bir kısmı gelecekten haber vermektedir. Şamanın da özelliklerinden biri ruhanî dünyayla bağlantı kurmak ve geleceğe dair bilgi sunmaktır. Şaman toplulukların çoğu, rüyaları, öteki dünyadan gelen kehanetler olarak kabul etmiştir. Yani bu dünyada gerçekleşecek olan, öteki dünyada daha önceden bilinmektedir (Perrin 2007: 37). Rüya ile; Sağaltım, kötü bir durumu haber verme, iyi bir durumu haber verme vb. pek çok durum rüyalar vasıtasıyla şamanlara bildirilmektedir.

Şamanizm'de değişik şekillerde adlandırılan "şaman, kam, bakşı"nın önemli görevlerinden biri de görülen rüyanın kendisine sorulduğunda vecd halindeyken bu rüyayı

yorumlayabilmesidir. Roux bu konuda, "Türklerin ve Moğolların Eski Dini" adlı kitabında rüya yorumunun şamanizmle ilgili olduğunu vurgular. Düş yorumunun özünde Şamanizm'le çok yakından bağlantılı olduğunu söyler. O'na göre uykunun kimi zaman "geçici ölüm" sayılması ve rüyanın da ruhun serseri şekilde dolaşması veya başka bir ruhun ziyareti olarak kabul edilmesi bu durumu açıklar niteliktedir (Roux 2002:93). Şamanizm'den sonra İslamiyet'in kabulü ile de rüyalara verilen önem devam etmiştir. İnsanlar başlarına gelebilecek iyi ya da kötü olayları kutsal şahsiyet ile iletişime geçerek rüya aracılığı ile önceden öğrenmeye çalışmışlardır. Bu konuda yetkin olan kişilere de rüyalarını yorumlatmışlardır.

Menderes Havzası'nda Horasan erenleri geleneği sisteminde de rüya önemlidir. Menderes Havzası'nda rüya ile ilgili uygulamaların gerçekleştiği pek çok yatır ve türbe ve bunlara bağlı olarak anlatı ve uygulama bulunmaktadır. Alan araştırmaları sonrasında yatır ve türbelerde yattığına inanılan kutsal şahsiyetlere bağlı gelecekten haber verme, sağaltım, çocuk sahibi olma, işe girme, kutsal şahsiyetin ziyaretçilerden kanlı/kansız kurban istemesi, şifa için el alma, rüyada kutsal şahsiyetin kişilere olumlu ya da olumsuz uyarıları rüyada kutsal mekân aktarım vb. rüya işlevleri karşımıza çıkmıştır. Aşağıda sırasıyla rüya işlevleri ve örneklerine yer verilecektir.

Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Orman Baba Türbesi'nde rüyanın işlevi gelecekten haber vermektir. Orman Baba'nın, muhipbanlarının rüyasına girdiği ve onlara olacaklara dair tedbir almaları gerektiğini söylediği anlatılmaktadır. Orman Baba Yatırı, yöre halkı tarafından hâlâ ziyaret edilmektedir. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…Benim kız evlenecekti, kız sevmiş biz de vereceğiz. Gece bir rüya gördüm Orman Baba dedi ki, bu adama kız verme, işi boz. Sabah uyandım, hanıma anlattım. Hanım inanmadı, kıza dedim kız ağladı. Adamlarda ta Urfa'dan gelecek. Neyse ben kimseyi inandıramadım ve kızı verdik mecbur, nişanı uzattık ama. Kız Urfa'ya gitti. Meğer adamın çoluk çocuğu varmış. Bizim kızdan gizlemiş sonra ayrıldılar hemen. Sonra dedeye gittim özür diledim, taşını öptüm. Kurban verdim, Allah kabul etsin…" (KK21).

Derleme çalışmaları sırasında kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda rüya edildiğine inanılan pek çok hastalık bulunmaktadır. Göz ve çevresinde meydana gelenler; sarı nokta hastalığı, arpacık (tavukgötü), kirpik iltihabı, göz kuruluğu, gözde kuruluk, göz kaşınması, göz kanlanmasıdır. Ciltte meydana gelen hastalıklar; egzama, sedef, gül hastalığı (rosacea), kurdeşen (ürtiker), ağrılı ve kaşıntılı diğer kızarıklıklar, siğil, et benleri, ala veya alaca hastalığı (vitiligo), tavuk derisi (keratosis pilaris) hastalığı, çıban, suçiçeği, mantar hastalığı, diğer iltihaplı deri hastalıkları, akne, zona, uyuz, liken, ateşparedir. Elde oluşan

hastalıklar; tetik parmak hastalığı, el siğili, el tırnak mantarı, dolama, deri pullanmasıdır (KK69).

Eren yatır ve türbelerini ziyaret eden kişiler yatır ve türbe ziyaretleri gerçekleştirdikten sonra iyileştiklerini anlatmaktadırlar. Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Küçük Madran Dede Türbesi'nde rüyanın işlevi şifalamadır. Küçük Madran Dede Türbesi çevresinde derlenen kaynak kişilerin anlattığı rivayete göre; "…Kızım benim aşırı başım ağrırdı. Doktora gittim migren var dedi. Başımı sarmadan uyuyamazdım. Bir gece dua ettim dedeme, dedim ki al bu baş ağrımı dağlara, taşlara, kayalara ver niyazım olsun. Gece rüyama geldi dede enseme enseme vurdu. Ben rüyamda yemyeşil kustum sonra üstüne su içirdi. Dedi ki görklü dağlar aldı zehrini. Ben daha o gün bugün oldu baş ağrısını bilmem şeytanın kulağına üflemeyim de..." (KK89).

Rüyada rahatsız olan kişiler için yatır ya da türbede yattığına inanılan kutsal şahsiyetin şifa bulmak isteyenler için işaret verdiğine inanılmaktadır ve bu işaretlere dikkat edilmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; "…Bir gün Nazilli'de bulunan Arap Dede ellerinde siğil çıkan bir kadının rüyasına girer ve der ki; "benim türbeme gel, mezarımın toprağını siğillerine sür ve sonrasında eline tükür." Kaynak kişi dedenin rüyada kendisine söylediklerini yapar. Bu uygulamayı gerçekleştirdikten sonra şifalandığına inanır…" (KK55).

2.14.4. Dilek Dede Yatırı

Fotoğraf 2.109. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Pamukören mahallesinde bulunan Dilek Dede Yatırı.

Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Pamukören mahallesinde bulunan Dilek Dede Yatırı'nda ve Aydın ili, Nazilli ilçesinde yer alan Menengiç Dede Yatırı'nda rüyanın işlevi çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olmasıdır. Kutsal şahsiyetin hayatına dair herhangi bir bilgi yoktur. Genellikle kısır olan erkek ve kadınların yatırı ziyaret ettiği bilinmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; On bir yıl çocukları olmayan bir aile bir gece rüyasında bu yatırı görür ve dede kendilerini davet eder. Bu ailede Denizli'den çıkıp gelirler ve dedeye dua ederler. 2 ay sonra bu aile çocuklarının olacağı müjdesini alır ve dedeye kurban getirirler (KK186). Halk arasında böyle bir inanış söz konusudur.

Yatır günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Bir bahçe içerisinde yer almaktadır. Sanduka mezar şeklindedir. Üzeri örtülüdür ve bakımlıdır. Baş taşı ve ayak taşı bulunmamaktadır. Ayrıca hayatına dair bilgi veren herhangi bir bilgi levhası da bulunmamaktadır. Yatırın üzerinde yeşil bir örtü vardır ve çaput bağlanmamıştır. Türbedar tarafından perşembe geceleri mum yakıldığı bilinmektedir.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında; Fadime Gülen kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Kızım ben bu türbenin türbedarlığını yaptım yıllarca. Buraya hep beli bağlı olanlar geldi. Hiç unutmam bir gün Denizli'den bir karı koca geldi bunların on bir yıl çocuğu olmamış. Dedemiz bu adamın rüyasına girmiş. Kadının değil adamın çünkü adam kısır. Demiş ki benim türbeye gel dua et. Adam da karısını almış gelmiş. Dua ettiler benim de numaramı aldılar. Kızım Kuranlarla çalınayım ki iki ay sonra aradılar dediler çocuğumuz oluyor, biz kurbanımızla geleceğiz, çok sevindik…" (KK104).

Menengiç Dede Yatırı'na gelen ve çocuğu olmayan kişilerin çocuklarının olduğuna da inanılmaktadır. Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Feride Dursun kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgi şu şekildedir; "Dede burada küskünleri barıştırır ve ormancılık yapanlara yardım edermiş. Çocuğu olmayanlar bu türbeye gelir ve menengiç ağacına çaput bağlar giderdi. Çok kişiden duyduk buraya geldik, dede bize çocuk verdi diyen. Bak şu kahvenin karşısında Yaşar emmi var ona var anlatsın. On dört sene çocuğu olmuyor sonra bu dedeyi söylüyorlar. Bu dedenin yanına varıyor, çaput bağlıyor hanımı o ay hamile kalıyor. Bu dede kadının rüyasına geliyor diyor ki sana bir armut vereceğiz, sapı da var. Kadının oğlu oluyor…" (KK81).

2.14.5. Aydın Bey Türbesi

Aydın ili, Karacasu ilçesi, Esençay mahallesinde yer alan Aydın Bey Türbesi'nde rüyanın işlevi iş sahibi olamayan kişilerin işe girmesidir. Bu türbede yatan kişinin, Aydınoğlu Mehmed Bey'in babası Aydın Bey olduğu bilinmektedir.

Aydın Bey Türbesi günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, türbe gayet bakımlıdır, ziyaret içerisinde iki sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarların baş ve ayak taşları bulunmaktadır fakat taşlarda herhangi bir yazı yoktur. Aydın Bey türbesine dair giriş bölümünde bilgi levhası yer almaktadır. Halk tarafından belli zamanlarda burada hayır yemekleri verilmektedir. Ayrıca kaynak kişiler, bazı geceler bu türbenin etrafında mum yaktıklarını ve dilek dilediklerini anlatmıştır.

Kaynak kişilerin türbeye dair anlattığı ziyaret uygulamaları şu şekildedir; "…kızım bizim büyüklerimiz perşembe gecesi gelir buraya mum diker, duasını ederdi. Çocuğu olmayan, kocasıyla geçimi olmayan, maddi sıkıntı çeken gelir niyaz ederdi. Bu türbe ulusu da kimine destek olur kimini görmezdi..." (KK111). "…Bir gün çok dara düştüm, parasızdım vardım dedeye geldim, dua ettim o gece rüya gördüm. Rüyamda dedenin türbesine sıva yapıyordum, oraya gelenlerde benim emeğimin ücretini veriyorlardı. Bir büyüğüme anlattım rüyamı git dedenin türbesini boya elin bollaşır dediler, geldim boyadım beyim işe girdi…" (KK84). Görüldüğü üzere bir beye ait olan türbe-mezar halk tarafından ziyaret uygulamalarının devam ettiği bir dede-mezarı olarak kabul edilmiştir. Mum yakma, niyaz etme vb. ziyaret uygulamalar Horasan erenleri geleneği sistemine bağlı olarak devam ettirilmiştir. Türbenin fotoğrafına aşağıda yer verilmiştir.

Fotoğraf 2.110. Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Aydın Bey Türbesi.

Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Madran Baba Yatırı'nda rüyanın işlevi kutsal şahsiyetin kurban istemesidir. Genellikle horoz ve oğlak kurban olarak kesilmekte, kesinlikle dişi hayvan kesilmemektedir. Bunun sebebini kaynak kişi Ahmet Bayraktar şu şekilde açıklamaktadır; "…Biz ne zaman dedeye duaya gelsek ve duamız kabul edilse, dede rüyamıza gelir ve bizden ya horoz ister ya oğlak. Biz başka adak getirmeyiz, getirsek de bu adağın kabul olacağını düşünmeyiz…" (KK177).

Madran Baba ziyaretinde ölü için de kurban sunulmaktadır. Sunulan kurbanlar ise genellikle kişilerin vefatı sonrasında hayır için sunulmakta ve bu kurbandan ölen kişinin ruhunun haberdar olacağı ya da sevabının ölüye ulaşacağına inanılmaktadır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre bir kişinin vefatı sonrası ziyaretlerde yattığına inanılan kutsal şahsiyetin bu kurbanı istediği hatta bazı kişilerin rüyasına girerek "kurbanımı getir" dediği söylenmektedir. Yine ziyarette yatan kişiden ziyade ölen kişinin kendisinin de yakınlarının rüyasına girdiği ve şu ziyarete kurbanımı götür dediği anlatılmaktadır. Kaynak kişi Mehmet Aygül; "…Babamın vefatından sonra bir gece rüya gördüm. Rüyamda babam bembeyaz giyinmişti fakat kollarında siyahlıklar vardı. Bana oğlum Bilal Dede'ye git ve oraya bir kurban götür, Bilal Dede benim kollarımı temizleyecek dedi. Bu rüyayı gördükten sonra aradan çok geçmedi tabi biz de kurbanı

götürmedik. Yine babam geldi rüyama bu sefer üstü beyaz ve bir kolu siyahtı. Fakat diğer kolu yoktu, kopmuş gibiydi. Oğlum kurbanı götür dedim götürmedin dede kurban bekliyor dedi…" (KK178). Görüldüğü üzere kaynak kişinin vermiş olduğu bilgiler dahilinde ölü arkasından sunulan kurbanın, ölen kişinin günahlarını hafifleteceği ya da ziyarette yatan kişinin, ölen kişiye destek olacağı ve onu bulunduğu zor durumdan kurtaracağı düşüncesi vardır.

Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, Sadık Dede Türbesi'nde yattığına inanılan kutsal şahsiyetin de rüyasında türbedardan su istediği anlatılmıştır. Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Fatih Karapınar türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Benim annem bu türbenin türbedarlığını yaptı. Hep derdi ben içerde dedeyi su içerken gördüm. Dede içerde namazda kılarmış. Bir gün annemin rüyasına girmiş demiş ki Aliye Kadın, testinin suyu bitti su getir. Annem onun hizmetinde çok çalışmış…" (KK165).

2.14.6. Koca Ali Dede Türbesi

Fotoğraf 2.111. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kavacık mahallesi, Koca Ali Dede Türbesi.

Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kavacık mahallesinde bulunan Koca Ali Dede Türbesi'nde rüyanın işlevi kutsal şahsiyetin kendi için hayır istemesidir. Koca Ali Dede'nin âlim bir kişi

olduğu bilinmektedir (KK38). Buraya çaput bağlanır, adaklar adanır, dualar edilir. Genelde çocuğu olmayanların geldiği bir türbe olduğu söylenmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Koca Hacı Ali Dede'nin yatırının yanında istediği kişilere göründüğü söylenmektedir. Genellikle Koca Hacı Ali Dede'nin Arap bir çocuk şeklinde göründüğü anlatılmaktadır. Bir rivayete göre; Koca Hacı Ali Dede'nin köyünde hiç hayır verilmezmiş, bir gün Koca Ali Dede köylünün rüyasına girmiş ve demiş ki benim arazilerimi kullanıyorsunuz ama hayrımı vermiyorsunuz. Köyde bu rüyayı görenler, Koca Hacı Ali Dede'nin söylediklerini çok fazla önemsememiş. Aradan birkaç gün geçmiş ve bu sefer Koca Hacı Ali Dede beddua etmiş ve köylünün toprağı kurumuş.

Yatırın günümüzde hâlâ ziyaret edildiği bilinmektedir. Yatırın çevresi taşlarla çevrilidir. Bakımsız bir yatırdır, çevresinde kuru çalı çok fazladır. Yatırın baş ve ayak taşı yahut yazılı bir mezar taşı bulunmamaktadır. Yatırın boyu çok uzun değildir ve üstü açıktır. Ayrıca yatırın çevresinde herhangi bir ağaç yoktur ve çaput bağlanmamaktadır. Eski zamanlarda perşembe ve cuma günleri gelen ziyaretçilerin yatırın yanında kandil ve mum yaktığı bilinmektedir. Yatıra dair bilgi veren bir levha da bulunmamaktadır.

Yatıra dair yapılan derleme çalışmaları sırasında Korkut Acar kaynak kişi olarak yatır hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Eski zamanlarda bize anlatırlardı, dedemiz bu köyü kargışlamış, sonra bu köyde mahsul olmamış. Bu köy dedenin kıymetini bilmemiş. Koca Hacı Ali Dede bir gün köylüye çok kızmış çünkü köylü hiç hayır vermezmiş. Bir gün Koca Ali Dede köylünün rüyasına girmiş ve demiş ki benim arazilerimi kullanıyorsunuz ama hayrımı vermiyorsunuz. Köyde bu rüyayı görenler, Koca Hacı Ali Dede'nin söylediklerini çok fazla önemsememiş. Aradan birkaç gün geçmiş ve bu sefer Koca Hacı Ali Dede, ekip diktiğiniz üç olsun beş olmasın, sürdüğünüz taş olsun, yaş olmasın demiş ve köylü sabah tarlasındaki tüm bitkilerin taşlaştığını görmüş. Bundan sonra hayır vermişler ama neye yarar…" (KK37).

2.14.7. Yaren Dede Türbesi

Fotoğraf 2.112. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Türbesi.

Fotoğraf 2.113. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesi, Yaren Dede Türbesi

Yaren Dede Türbesi; Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesinde bulunmaktadır. Bu mekânda da rüyanın işlevi kutsal şahsiyetin un istemesidir. Yaren Dede Türbesi; günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, türbe ziyaretleri sırasında türbeye un saçanlar da vardır. Türbe içerisinde iki sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarların baş ve ayak taşı vardır fakat baş ve ayak taşlarında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Sanduka mezarların başlarına tülbent bağlandığı görülmüştür. Sanduka mezarların üzerinde yeşil bir örtü bulunmaktadır. Türbe ve çevresine çaput bağlanmamakta, belli gün ve zamanlarda mum yakıldığı bilinmektedir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Sevgi Bulut türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Büyük dedemiz bizim bu türbenin türbedarıydı. Derlerdi ki; dede Horasan'dan gelmiş, bir Tekke kurmuş ve bu Tekke içerisinde yemek pişirmeye ve ekmek yapmaya başlamıştır. Bir gece unu bitmiş ve Yaren Dede, yöre halkının rüyasına girmiş, un getirin demiş. Yöre halkı türbeye kilo kilo un getirmiş ve dedeyle birlikte orduya ekmek yapmışlar. İnanışa göre dede ekmekten dağıttıkça ekmek çoğalmış. Şimdi biz bilenler türbeye gittiğimizde toprağa evden biraz un alır saçarız…" (KK147).

Denizli ili, Merkezefendi mahallesinde yer alan Servergazi Türbesi'nin rüya işlevi türbenin bakım ve onarımıdır. Türbede yattığına inanılan kutsal şahsiyetin dönemin valisinin rüyasına girdiği bilinmektedir.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Fevzi Çolak bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Kızım bir gün duyduk ki bu türbe bakımsızdı, halk tarafından da çok ziyaret edilirdi. Dedemiz vali beyin, vali Köksal'ın rüyasına girmiş ve gel türbemi yaptır. Niye benim türbemi yenilemiyorsun? Demiş. Sonra vali bey hemen türbeyi yaptırdı. Güzel oldu, bu dedeler isteklerini böyle insanların rüyasına girer ve söyler…" (KK161).

Eren yatır ve türbeleri incelendiğinde de bu tarz rüya ve istekler ile çok sık karşılaşıldığı görülmektedir. Konuya dair Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde yaşayan kaynak kişi şu şekilde bilgi vermiştir; "…Akçay Mahallesinde bulunan Telli Dede Yatır'ı bir gün babaannemin rüyasına gelmiş. Demiş ki ben Telli Dede. Bir savaşta öldüm. Benim mezarım burada. Benim türbemi perşembe gecesi yapın. Babaannem korkmuş olacak ki kalkmış rüyayı dedeme anlatmış. Dedem de inşaat ustasıymış hemen ertesi gün denilen yere mezar yapmışlar bir de kurban tığlamışlar. Şimdi herkes gelir bu türbemizi ziyaret eder…" (KK67).

2.14.8. Zelveli Dede Yatırı

Fotoğraf 2.114. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesi, Zelveli Dede Yatırı

Zelveli Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesinde bulunmaktadır. Dedenin asıl ismi bilinmemektedir. Önceleri yatırın üzerinin açık olduğu bilinmektedir. Fakat anlatılanlara göre; sonrasında mahalleden birinin rüyasına girmiş ve ıslandığını üstünün örtülmesini istediğini söylemiştir. Bu rüyalar tekrarlanınca da rüyasına girdiği kişi tarafından yatırın üstü kapatılmıştır (KK53). Dedenin pek çok kez Hacca gittiği de söylenmektedir. Rivayete göre; eski dönemlerde hac yolculuğu çok meşakkatlidir ve yolu hayli uzundur. Fakat bu dede üç aylık yolu üç günde gider gelirmiş. Bu sebeple yöre halkı tarafından Hacı Dede olarak da adlandırılmaktadır.

Yunanlıların Nazilli'ye girdiği zamanda da büyüklerin anlattığına göre; dedenin yatırının bulunduğu yerden top sesleri gelmeye başlamış, ışıklar aynı şimşek gibi çakmış. Kurtuluş Savaşı'nda da aynı sesler duyulmuş, Yunan, İtalyan ve İngiliz askerleri dededen korkmuş ve bu bölgeye atlarını yanaştıramamışlar.

Yatır, yöre halkı tarafından günümüzde de çok sık ziyaret edilmektedir. Yatırın etrafı taşlarla çevrilidir ve hemen yanında kurban vb. adakların kesildiği ve dağıtıldığı taştan bir aş odası da bulunmaktadır. Yatırın yeşil sarıklı baş taşı ve düz bir ayak taşı bulunmaktadır. Fakat

taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Yatır yeşile boyanmıştır. Çevresinde pek çok ağaç vardır. Eski zamanlarda dua ettikten sonra çaput bağlandığı bilinmektedir fakat şu anda öyle bir uygulama yoktur.

2.14.9. Sultan Ana Yatırı

İzmir ili, Menderes ilçesi, Klaros Antik Kenti'nin 3 km ötesinde Sultan Ana Yatırı'nda rüyanın işlevi şifa için el almadır. Sultan Ana hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Mezar yapısı da günümüzde mevcut değildir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "…Sultan Ana; gece köylülerin rüyasına girer, köyde kimin başına bir musibet gelecekse önceden söylermiş. Köy onun sayesinde kazadan beladan korunurmuş…" (KK98). Çalışma kapsamında ünlü bilicilik merkezlerinin bulundukları yerlerde medyum ve falcı sayısının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde Zülfikar Dede'ye ait olduğunu düşünülen bir yatır bulunmaktadır. Kaynak kişiler bu dedenin şifacı bir dede olduğunu söylemekte ve göz nazarıyla, dokunarak hastaları iyileştirdiğine inanmaktadır. Nazilli yöresinden pek çok kişinin de rüyada dededen el aldığı söylenmektedir ve şifa uygulamaları devam etmektedir (KK101). Fakat şu an yatırda herhangi bir şifa uygulaması yapılmamaktadır.

Yatır ve türbelerde dikkat çeken diğer bir rüya işlevi de ziyaretin kendini ve çevresini korumasıdır. Ziyaretin yerinin değiştirilememesi, ziyaretlerin istemediği kişileri çevresinden uzaklaştırmaları, ziyaretin rüya vasıtasıyla kişileri davet etmesi, ziyaret gerçekleştirecek kişileri engelleyenleri uyarması, ormanları koruma adına ziyaret çevresinde ağaç kesmeyi önleme, ziyaret çevresindeki hırsızlığı önleme, av yasağı ve ziyareti temizleme örnekleri bağlamında değerlendirebiliriz. Kutsallık atfedilen ziyaret mekânlarının bir işaret sonucu oluştuğuna inanılmaktadır ve bu mekânların yerleri kişilerin isteğine göre değiştirilemez.

2.14.10. Dümbelek Dede Yatırı

Fotoğraf 2.115. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Eycelli mahallesinde bulunan Dümbelek Dede Yatırı.

Kutsal şahsiyet rüyada gömülmek istediği yeri de önceden tarif edebilmektedir. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Eycelli mahallesinde bulunan Dümbelek Dede Yatırına dair anlatılan bir rivayete göre; bu dede vefatından önce köy ahalisinin rüyasına girmiş ve benim ölümüm yakındır, buradan göçeceğim beni dilediğim yere gömün demiştir. Birkaç gün sonra dede vefat etmiştir. Fakat halk dedenin sözünü tutmamış ve başka yere gömmek için yola çıkmışlardır. Dedenin vasiyetinin olduğu yere gelince dedenin tabutu ağırlaşmıştır. Köylü bu ağırlığa şaşırmış ve tabutu açmışlar ve dedenin tabutun içerisinde olmadığını, cemaatinden önünden hızlı bir şekilde bugün ki yatırın olduğu mevkie doğru yürüdüğünü görmüşlerdir (KK185).

Yatırın yakınında üç mezar bulunmaktadır. Günümüzde yatır sıklıkla ziyaret edilmekte, bazı zamanlar adak kurbanları kesilmektedir. Yatır bakımsızdır ve toprak mezar şeklindedir, taşlarla desteklenmemiştir. Yatırın baş mezar taşı mevcuttur. Fakat baş mezar taşında yazılı herhangi bir bilgi yoktur. Yatır hakkında bilgi veren herhangi bir levha da bulunmamaktadır. Yatırın etrafında ağaçlar bulunmaktadır ve bu ağaçlara çaput bağlandığı görülmüştür. Perşembe ve cuma günleri yatır ve çevresinde mum yakıldığı bilinmektedir. Yatırın fotoğrafına aşağıda yer verilmiştir.

2.14.11. Hacı Abdullah Dede Türbesi

Fotoğraf 2.116. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi

Fotoğraf 2.117. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesi, Hacı Abdullah Dede Türbesi

Hacı Abdullah Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesinde yer almaktadır. Türbe girişinde yer alan kitabede Hacı Dede'nin Hz. Muhammed'in türbedarlığını yaptığı ve Kadiri şeyhi olduğu yazmaktadır. Nazilli Bozyurt Hacı Abdullah Dede'ye dair de benzer bir rivayet bulunmaktadır. Dede vefat ettikten sonra köylü; yıkama, kefenleme ve tabutlama işlemleri için dedenin yanına giderler. Kefenlendikten sonra dedeyi tabuta yerleştirirler ve köyün güneyinde bulunan mezarlığa defnetmek için yola çıkarlar. Fakat tabutu bir türlü aşağı indiremezler. Hâl böyle olunca köyün ileri gelenleri dede başka yere gömülmek istemiyor, şu iki zeytin ağacının arasına, buraya gömelim, mezarı burada olsun derler. O günün şartlarında zeytin ağacının arası kazılır ve dede defnedilir. Bir gün Aydın Milletvekili Ali Gültekin Kılıç'ın rüyasına girer ve türbesinin yapılmasını ister ve sonrasında türbesi inşa edilir. Bu ziyaretleri bulunduğu yerden kaldırmanın da mümkün olamayacağına inanılmaktadır.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Yeşil renktedir, içerisinde bir adet sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka kıbleye dönük vaziyettedir ve üzeri yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Sandukanın baş taşı bulunmaktadır, ayak taşı yoktur. Fakat baş taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Türbeye dair herhangi bir bilgi levhası da yoktur. Türbenin gayet bakımlı olduğu görülmüştür. Türbe dışarısında ağaçlar bulunmaktadır fakat çaput bağlanmamıştır. Perşembe ve cuma günleri gelen ziyaretçiler tarafından mum yakıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda türbe içerisinde namaz kılan ve tesbih çeken ziyaretçilerde vardır.

Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında; Ali Eşsiz kaynak kişi olarak türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Yine duyduğumuza göre; zaman içerisinde, ömür bitince köylülerimiz, insanlarımız cenazeyi kaldırmak için köyümüzün güneyinde bulunan mezarlığa defnetmek için kefenliyorlar ve çıkıyorlar yola. Bizim bu okul bahçesi dediğimiz, bu park dediğimiz yere geliyor vatandaş. Köylülerimiz nedense cenaze tabutu bir türlü aşağı geçiremiyorlar. Sağa ve sola veya yukarı doğru çevirdiklerinde cenazeyi götürebiliyorlarmış. Ama güneye dediğimiz yerde şu an dedemizin bulunduğu, yatırın bulunduğu hizadan aşağı geçirememişler tabutu. Yürüyememişler ayakları tutulmuş insanların. Aşağı geçirmek isteyenlerin hepsinin ayağı tutulmuş. İndirememişler aşağı doğru. Bu böyle olunca tabii ki bu köyümüzün büyükleri, ileri gelenleri demiş ki " Ya bunu şu iki zeytin ağacının arasına buraya demiş bunu gömelim. Mezarı burada olsun." O günün şartlarında bu iki zeytin ağacının arasına geliyorlar, mezarını kazıyorlar, buraya defnediyorlar. Tabii ondan sonraki süreçte günün şartlarına göre yapılanma türbe yoktu zamanında. Bunu sağ olsun Aydın milletvekilimiz yani köyümüzden çıkan bir Ali Gültekin Kılıç bunu rüyasında mı görüyor. Artık nasıl oluyorsa bir gün geldi dedi ki böyle burayı biz türbe yapacağız dedi. O gün

inşaatına başladılar burayı bir türbe haline getirdiler. Tabii yapılırken bazı eksiklikler göz ardı edilmiş herhalde gözden kaçmış...” (KK107).

Yatır yahut türbe gibi ziyaret mekânlarının yerini değiştirmek yahut kaldırmak isteyenlerin çeşitli belalara uğradığı ve kutsal şahsiyetin o kişileri rüyada uyardığı söylenmektedir. Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde Hasan Hüseyin Türbesi bulunmaktadır. Yöre halkı türbeye Dedeler Türbesi de demektedir. Türbede yatan kişi hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Hasan Hüseyin Dede, haçlılara karşı savaşmış ve mücadele etmiştir. Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; zamanında yolu genişletmek için türbenin kaldırılması istenmiştir. Fakat dedenin buna müsaade etmediğine inanılmaktadır. Türbenin kaldırılması için ekipmanlar getirilmiştir ve getirilen kepçenin kırıldığı görülmüştür (KK176).

Nazilli ilçesinde bulunan Arap Dede Yatırı da aynı şekilde kaldırılmak istenmiştir. Kaynak kişi Seyfullah Yavuz’dan edinilen bilgiler şu şekildedir; “…Burası çocukluğumuzdan beri olan bir yer. Esasında bahçe arası idi. Taş yığınları şeklinde idi. Ağaç vardı, Orta Asya’daki Türk gelenekleri gibi. Dallarına bezler bağlanırdı. Bu taraflara caddeler açılınca, düzenlemeye ihtiyaç duydular. Arap Dede yatırını yolu genişletmek amacıyla eski belediye reisi kaldırmaya çalıştı fakat dede buna müsaade etmedi. Duyduğumuz kadarıyla kaldırmak için uğraşan kişilerin rüyalarına girmiş ve onları korkutmuş. Kimse burayı yıkamadı ve bozamadı, dede müsaade etmedi...” (KK55). Verilen bilgilere göre; böyle bir girişimde bulunan kişilerin başına, kaza ve ölüm gibi musibetlerin geldiği söylenmiştir.

Ziyaretlerin istemediği kişileri çevresinden uzaklaştırdıkları da kaynak kişiler tarafından anlatılmaktadır. Nazilli Şimselli Oyuk Baba Yatırı’nda kaynak kişi Fazlı Soy: “…Bize anlatıldığı kadarı ile dedemizin alkollü olan insanları kabul etmediği ve gelen kişileri rüyasında bastığı söyleniyor. Oraya, alkol alarak dua etmeye gittiğinde, oraya giremezsin. Dua edemezsin. Fırtına benzeri bir şey meydana çıkıyor. Kişiyi onun çevresine yaklaştırmıyor. Bu sebeple ağaçların üzerine devrileceği korkusu ile kişi, oraya giremez, korkar…” (KK46). Başka bir örnek de Nazilli Cinibiş Harbi Şehidi Kesikbaş Halil Dede Türbesi’nde yaşanmıştır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; “…kötü niyetli bir kadının ziyareti sırasında dede kadının dizine sopa ile vurmuş ve sonrasında kadının rüyasına girip bir daha beni ziyarete gelme demiştir…” Verilen bilgilere göre bazı zamanlar açık olan türbe kapılarının açılmadığı da anlatılmaktadır (KK50).

2.14.12. Dedebağ Dedesi

Fotoğraf 2.118. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Dedebağ Dedesi Türbesi

Fotoğraf 2.119. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Dedebağ Dedesi Türbesi

Ziyaretlerin kişilerin rüyasına girerek "beni ziyaret et" dedikleri ve kişileri davet ettikleri de anlatılmaktadır. Aydın ili, Karacasu ilçesi, Büyükdağlı mahallesinde yer alan Dedebağ Dedesi de uzaktaki kişileri ziyarete çağırmaktadır. Dedebağ Dedesi'nin asıl ismi bilinmemektedir ve türbeye dair elimizde herhangi bir tarihi vesika da mevcut değildir. Bu dedenin Horasan menşeli olduğu söylenmekte, Karacasu'nun fethi sırasında diğer eren ve evliyalarla hizmet ettiği anlatılmaktadır. Dönemin alperenlerinden olan Dedebağ Dedesi çevresinde, savaş dönemlerinde halkın deyimiyle şavk yani ışık gören pek çok insan vardır. Türbe içerisinde Hüseyin Kuruüzüm tarafından kaleme alınmış döneme dair bir yazı da bulunmaktadır. Kuruüzüm bu yazısında; Dedebağ Dedesi'ni halkın söylemlerini dikkate alarak yazmış ve onun ormanları koruyan yanına dikkat çekmiştir.

Dedebağ Dedesi Türbesi günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir. Türbe yüksek bir tepede yer almaktadır, türbenin etrafı duvarlarla çevrilidir. Türbe içerisinde mermer sanduka mezar bulunmaktadır. Mezarın üzerinde yeşil bir örtü bulunmaktadır, sandukanın baş ve ayak taşları mevcuttur. Baş taşında serpuş yer almaktadır. Ayak taşında ise "Dedebağ Dedesi Horasanlı Alp Eren oğullarından ruhuna Fatiha" yazısı yer almaktadır. Türbe içerisinde yukarıda bahsedildiği üzere Dedebağ Dede'si hakkında bilgi veren bir bilgi panosu bulunmaktadır.

Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre kutsal şahsiyet, uzakta bulunan kişilerin rüyasına girerek onları türbeye davet etmektedir. "…Bundan 5-6 sene önce Ankara'da bir arkadaş çocuğunun memur olması için çıkmış gelmiş ama Dedebağ hayrından daha önceydi. Dedeyi rüyasında görmüş. Dedebağ, yatır nerde diye sordu. Biz de tarif ettik. Gittik, gösterdik yerini. Orda kendisi geldi ziyaretlerini yaptı ve inandı. Sonra Dedebağ'ı üç ay sonra mesela Dedebağ hayrında tekrar çıktı geldi. Hayrını yaptı. Keşkeğimizi yedi gitti. Sonra da mesela iki-üç ay sonra da aradı ki telefonla tabi telefon numaramızı alıp gidiyor. Sağ olun dedi. Yani böyle bir şeye vesile oldunuz benim çocuğum memur oldu. İşe girdi dedi…" (KK129).

Bahsedilen bu ziyaretlerin, ziyaretçilerin gelmesine engel olanları ise uyardığı bilinmektedir (KK60). Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; Aydın ili, Nazilli ilçesinde bulunan Eren Dede kendisine saygısızlık edenleri kabul etmez ve onları uyarırmış. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "... Köyden pek çok kişi kadın adam bu dedeye gelirmiş. Bizim Elif Abla var o da beyine bende gitmek istiyorum birlikte gidelim demiş. Beyi kızmış kabul etmemiş. O gece dede bir hışımla bu adamı rüyasında bir dövmüş. Sonra adam karışmamış kefaret kurbanı vermiş dedeye..." (KK76).

Ziyaret çevresinde yer alan ağaçların kesilmediği de görülmektedir. Bu da bir anlamda ziyaretin kendini ve çevresini korumasına dair uygulamalar içerisinde değerlendirilmektedir. Ziyaret çevresindeki ağaçların da belli bir ruha ve kutsiyete sahip olduğunu düşünen kişiler ağaçları da takdis etmektedir. Aksi takdirde bir musibet ile karşılaşacaklarına inanmaktadırlar. Örneğin; Nazilli ilçesinde bulunan Haccenbeş Dede Türbesi'ne dair bilgi veren Aytekin Özdemir; "…Mezarlık bölgesiymiş burası, türbeyi kaldırmaya çalıştılar kaldıramadılar sonra bunun başında ulu çok eski bir karaağaç vardı. Bir adam getirdiler geldiler. Kesemedi bunu. O zaman çocuğuz. O gece adam rüyasında dedeyi görüyor. Dede adamın kolunu kesmeye kalkıyor. Adam çığlık çığlığa uyanıyor. Belki adam psikolojik olarak kesemedi yani. Bıraktı gitti…" (KK109) şeklinde bilgi vermiştir.

Ağaç kesmek isteyen kişilerin karşılaştıkları musibetler de bulunmaktadır. Aydın ili, Karacasu ilçesinde bulunan Kaşıkçı Baba yatırı bu duruma örnek teşkil etmektedir. Rivayete göre; "Bir gün bir semerci kavak ağacı kesmeye gelir ve kavağın başına çıkar. Nacağı (baltayı) ağaca vurmak ister ve ağaçtan aşağı düşer. İkinci defa nacağı alır ve tekrar ağacın başına çıkar, tam ağaca vuracakken tekrar aşağı düşer. Üçüncü kez nacağı aldığında ise bir el bu semerciyi alır ve 1,5 km ötede yer alan harmanlığa fırlatır ve o semerci gece rüyasında dedeyi görür. Dede ona birdaha gelmemesini söyler." (KK76). Kaşıkçı Baba'nın kerametini görür. Son olarak kaynak kişi Erman Çetin; Karapınar Arap Dede Yatırı hakkında bilgi vermiştir; "…Nenelerimiz anlatırdı, bu dedeler bu köyü hep korumuş. Ormanlara kimse izinsiz girip hırsızlık yapamazmış. Bir gün ormana izinsiz ağaç kesmeye geliyorlar. Elinde baltası olan adam ormanda ona koşan büyük fareler görüyor, kaçıyor ve o gece rüyada bir dede görüyor. Dede ona bir daha sakın bana bıçak bileme diyor…" (KK103). Yaşanılan ve aktarılan bu deneyimler sonucunda ziyaret ve çevresinde yöre halkı ve ziyaretçiler davranışlarına dikkat etmeleri gerektiğini düşünürler.

Ziyaret ve çevresinde herhangi bir hırsızlığında yapılamayacağına inanılmaktadır. Ziyarette yatan kutsal şahsiyetin çevresini koruduğu düşünülmektedir. Kaynak kişi Şükriye Ayser, Nazilli Cinibiş Harbi Şehidi Kesikbaş Halil Dede Türbesi hakkında bilgi vermiş ve hırsızlığa dair büyüklerinden duyduğu şu rivayeti nakletmiştir; "Bir gece, mahalleden biri türbeye gelmiş kızım ve sarımsak dövmek için dedenin başındaki kavuğu almış. Dede gece alan kişinin rüyasına girmiş ve onu tekrar geri istemiş." (KK112).

Ziyaret ve çevresinde av da yapılamamaktadır. Yapılacaksa da inanışa göre ziyaretten izin istemek gerekmektedir. Ziyaret ve çevresinde av yapılamaması yine ziyaretin kendini ve çevresini korumasıyla ve çevresindeki hayvanlara kutsiyet atfedilmesiyle ilgilidir. Kaynak

kişilerin verdiği bilgiye göre yatır ve türbe çevresinde avlananlar, ziyarette yatan dedenin don değiştirerek kurt vb. hayvan şekillerinde göründüğünü ve rüya yolu ile bu kişileri korkuttuğunu belirtmiştir. İzmir ili, Konak ilçesinde bulunan Hüseyn Dede Türbesi ve çevresinde çok fazla balık olurmuş. Gelenler bu balıklara asla zarar vermezmiş. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "…büyüklerimiz bir rivayet anlattı bize kim ki bu balıklardan bir tane oltasına takarsa o gece sabaha kadar denizde boğulurmuş ve bunu yaşayanlarda var. O sebeple biz asla tutmayız o balıkları…" (KK113).

Ziyaret temizlikleri genellikle ziyaretin kutsallığına inanan kişiler tarafından ya da ziyaret bir türbe ise türbedarı tarafından yapılmaktadır. Temizlik, ziyaretin belirli gün ve zamanlarında süpürülmesi, silinmesi, mezar ve hazirelerin bakımının yapılması ile gerçekleştirilmektedir. İnanışa göre temizlik bazı zamanlarda ziyarette yattığı kutsal şahsiyetin rüya yoluyla kişiyi çağırmasıyla da gerçekleşmektedir. Örneğin; Abbas Baba Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde yer almaktadır. Abbas Baba komşuların rüyasına girerek türbenin temiz tutulmasını istemiştir. Ziyaretin temiz tutulması aynı zamanda ziyarete ve kutsal ruha bir saygı göstergesi olarak da düşünülmektedir. Ziyaretin temizlenmemesi sonucunda ise ziyaret ve çevresindeki insanların zarar göreceğine inanılmaktadır.

Kaynak kişilerin anlattığına göre; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova'da bulunan Melih Dede insanları kaza beladan korur, yapılmamasını istediği bir şey varsa kişinin rüyasına girer ve uyarırmış (KK145). "…Dede bir gün yatırın yanında yer alan evin sahibinin rüyasına girer ve boğazını tutar. "Seni boğacağım" der. Ev sahibi de nedenini sorar. "Sen benim üstümü hep toz yapıyorsun" der. Bu uyarıdan sonra evin sahibi sürekli türbeyi temizlemeye gider ve sonrasında dede, tekrar ev sahibinin rüyasına girer ve onu bağışladığı söyler. Aynı şekilde bir başka kişinin de rüyasına girer, kızar. Nedeni sorulduğunda "…cuma günleri çamaşır yıkıyorsun ve suyunu üstüme döküyorsun…" der (KK88). O kişi de uyarıları dikkate alır. Ayrıca ziyaret temizliği kansız kurban örneği olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir isteği olan kişiler kutsallık atfettikleri ziyareti, ziyaret edip dileğimiz gerçekleşirse geleceğiz ve temizlik yapacağız diyerek adak adarlar. İsteklerine kavuştuktan sonra da gelip ziyaret ve çevresini temizlerler. Kaynak kişi Keriman Dinçer konuya dair; "…benim eşim çalışmıyordu, bir gün dedeye geldim. Ekonomik durumumuzda iyi değil. Dua ettim dedim ki eşim işe girsin gelip her yeri temizleyeceğim. Sonra rüyama geldi dede ve haydi sözünü tut, beyin işe girdi dedi. Ben de sabah uyandım gelip buraları temizledim…" (KK78) şeklinde bilgi vermiştir ve kansız kurban ritüeli gerçekleştirmiştir. Kaynak kişiler ziyaretlerin pis olması sonucunda orada kötü ruhların

yahut cinlerin yaşam alanı oluşturacaklarını düşünmekte ve ziyaretçilerin pis mekânda çarpılacağına inanmaktadır (KK147).

Yukarıda bahsedildiği kanlı ve kansız kurbanların sunulmaması durumunda ise kutsiyet atfedilen doğaüstü güçlere sahip varlık nedeniyle kişiler başlarına bir musibet geleceğine inanmaktadır. Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı'nda kaynak kişi olarak bilgi veren Dilek Yazıcı; "…Bir gün dedeye bende gittim, baktım yanıma bir çocuk geldi. Benden ekmek istedi yanımda ekmek vardı ama tarlaya çapana gideceğim, vermedim. Akşamına rüyama geldi oğlan beni bastı. Ben Hüseyin Efendi, bana bir ekmek vermedin dedi. Ben sonra neyin ne olduğunu anladım da geç kaldım, Allah affetsin bizi…" (KK25) ifadelerini kullanmıştır.

2.14.13. Kasım Bey Türbesi

Fotoğraf 2.120. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kestel mahallesi, Kasım Bey Dede Türbesi

Fotoğraf 2.121. Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kestel mahallesi, Kasım Bey Dede Türbesi

Kasım Bey türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kestel mahallesinde yer almaktadır. Türbe içerisinde dedenin hayatına dair kısa bir bilgi notu vardır. Asıl ismi, İbn-i Kasım Mehmed Beyoğlu Kasım Bey'dir. XV. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Bir rivayete göre kazaskerdir, başka bir rivayete göre de müderrislik yapmış ve nice talebe yetiştirmiştir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Kasım Bey Dede'nin savaşta başı kesilmiş ve dede başını koltuğunun altına alarak bugün türbesinin bulunduğu yere getirmiştir. Bu sebeple türbesi de buraya yapılmıştır. Eskiden türbenin bulunduğu yerin yanında bir kilisenin olduğu ve bu kilisede de dedenin çok hizmetlerinin olduğu bilinmektedir.

Türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilmektedir, gayet bakımlıdır. Türbenin dış duvarları yeşil renktedir. Türbenin içerisinde mermer sanduka mezar bulunmaktadır. Sanduka mezarın üzerinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinler vardır. Sanduka mezarın baş ve ayak taşları da bulunmaktadır. Türbe ve çevresinde herhangi bir ağaç bulunmamakta ve çaput bağlanmamaktadır. Belli gün ve zamanlarda türbe içerisinde gelen ziyaretçilerin mum yaktığı bilinmektedir.

Kaynak kişilerin anlattığına göre; dedeyi öldükten sonra gören pek çok kişi de bulunmaktadır. Türbe genelde çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Buraya

gelen kadınlar türbeden toprak yahut karınca yutmaktadır ve böylelikle dualarının kabul olacağına inanmaktadırlar. Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; önceleri Kasım Bey Dede'ye köyde hayır yemekleri verilmektedir. Fakat sonrasında dedeye hayır yemekleri verilmemeye başlanır ve dede bir gece köylünün rüyasına girer. Eğer ki bana hayır vermezseniz sizlere bir musibet vereceğim der. Türbeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Numan Çelik türbe hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler şu şekildedir; "…Eskiden Kuyucak ilçesinden çok gelirlermiş buraya. Genelde çocuğu olmayan kadınlar gelirmiş, türbenin etrafındaki toprak, karıncalardan yutarlarmış hatta. Dua edip, kurban kesen de çok. Evvelden kayınvalidem, ışık görüyormuş burada. Bir de bir gün köylünün rüyasına girmiş bu köy artık hayır etmiyor ben bunların başına musibet vereceğim demiş ve kaza olmuş köyde 10 kişi vefat etmiş…" (KK154). Bu sebeple ziyaretlere dair inançları olan kişiler dede hayırlarına önem vermektedir.

Rüyaların işlevlerinden birinin de kutsal mekân aktarımı olduğu görülmüştür. Bu aktarımın genel olarak halk tarafından yapıldığı görülmüştür. Tabi ki bunlar da değişiklikler de olabilir. Rüya ile aktarımda kutsal mekânların çoğunlukla terk edilmiş mekânlar olduğu ve bazen bu mekânlardan iz dahi kalmadığı bilinmektedir. Örneğin; Yukarıda da adı geçen ve Aydın ilinde yer alan Hursinli Dede Türbesi'nin Hristiyan bir azize ait olduğu söylenmektedir. Hatta halk tarafından türbe mezarının yönünün kıbleye bakmadığı teyit edilmiştir (KK116). Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "…bu dedenin Hristiyan bir dede olduğunu biz biliyoruz. Dede anamın rüyasına girmiş. Ben Huris mi hursiner mi yabancı bir isim vermiş. Hristiyanım bana kuran okumayın demiş. Türbe yapın, mum dikin benim size şifam dokunur demiş. Sonra köylü bu türbeyi yapmış hatta buraya çok Hristiyan da geldi gitti mezara hep haclarını sürdüler gördük…" (KK116). Halk günümüzde türbeye Horasanlı Baba Türbesi demektedir.

Rüya ile ilgili kutsal mekânlarda kutsal ile iletişime geçmek için yapılan uygulamalar; çaput bağlama, mum yakma, kanlı, kansız kurban sunma, teberik alma, taş kaldırma, taş fırlatma, tavaf etme, dua etme ya da yatır veya türbe yanında kıbleye doğru uzanarak uyumaktır. Ziyaretçiler bu uygulamalar sonrasında rüyasında olumlu yahut olumsuz bir işaret alacaklarına inanmaktadır.

Görüldüğü üzere toplumların ortak düşünce, algı ve yaşayış biçimini ortaya koyan rüyalar, halkların kültür örneği olarak kabul edilebilir. Geleneklerin, örf ve âdetlerin devamında rol oynayan rüyalar Türk toplumunda İslamiyet öncesi dönemde daha simgeselken İslamiyet sonrası dönemde verilen mesaj açısından daha açık ve daha dinî temalıdır. Alan araştırmaları

sırasında tespit edilen yatır ve türbelere bağlı olarak kutsal şahsiyetler vermek istedikleri mesajı direkt bir şekilde söylemiştir. Herhangi bir rüya sembolüne başvurmamıştır. Türkiye'deki kutsal mekânlar ve kutsal şahsiyetler incelendiğinde rüya uygulamasının; gelecekten haber verme, uyarılarda bulunma, rehberlik etme, âşık etme, mekânları ve yapıları inşa ettirme gibi çeşitli işlevlerini görmek mümkündür. Rüyaların sahip oldukları bu işlevler neticesinde insanlar gördükleri rüyaları, kültürel sembollerle ilişkilendirerek, ortak rüya motiflerinin oluşmasını sağlamışlardır. Motifler ile ilgili çalışma yapan Stith Thompson, Motif-Index of Folk Literature (MIFL) isimli eserinde sistematik bir biçimde motiflerin tasnifine yönelik kullanışlı bir yöntem geliştirmiştir. Fakat bahsedildiği üzere alan araştırmalarında anlatılan rüyalar sembol içermemektedir. Bu sebeple de motif karşılıkları bulunamamıştır.

3. BÖLÜM

3. MİSTİK ANLATILAR

Mistisizm, Grekçe "sır" anlamına gelen "mysterion, musterion" kelimesinden türemiştir. Kelimenin teknik anlamlar kazanması, eski Yunan'da pagan olan halkın dinî inanışından ayrı olarak Eleusis ve Dionysos kültlerinde temsil edilen sırların "musteria" terimiyle ifade edilmesi sonucunda oluşmuştur. Derin geçmiş zamandan bu yana ezelî ve zamansız olana geçiş tecrübesini ifade eden mistisizmin anlamı daha sonra genişlemiştir. Bu terim Grek ve Doğu felsefelerinin Yeni Eflatunculuk adı altında uzlaştırılması çabasının ardından değişikliğe uğramış ve "bütün bir hakikat problemine aklî ve daha çok sezgiye dayalı melekelerle özel biçimde yaklaşmak" (Kutluer, 2020: 189) manasında kullanılmıştır. Başka bir deyişle insan ruhunun yaradılışın temel ilkesiyle samimi ve aracısız birleşmesi, kutsal ruhun vasıtasız olarak anlaşılmasıdır (Serouya, 1967: 8). İslamiyet'te tasavvuf, Musevilikte kabala, Hristiyanlıkta teozofi, Hint inançlarında pantacali adlarını alan mistisizm (Büyük Larousse, C. 9, 1986b: 4594), tanrısal ya da kutsal varlıkla bütünleşme özlemiyle bilgeliğe ulaşmayı amaçlayan, dinlerin bâtını yönünü oluşturan dinî-felsefi bir öğreti ve tinsel bir arayıştır.

Orta Çağ teologları mistik teolojiyi "tecrübî hikmet, aşkın yönlendirmeyle ruhun Tanrı'ya doğru teveccühü; ilâhî aşk sayesinde ulaşılan tecrübî bilgi" şeklinde tanımlamıştır. Goethe'nin tanımı, "kalbin skolastiği, duyguların diyalektiği" biçimindedir. Happold'un tanımı; mistisizm, "görünenin ötesine veya görünmez olana geçme tecrübesi" şeklindedir (Happold, 1977: 37-38). Bazı düşünürler de mistik tecrübeyi aklî etkinlikle ilişkilendirmektedir. Meselâ Hint filozofu Sarvepalli Radhakrishnan bu aklî niteliğe vurgu yapmış ve mistisizmi, analitik düşünceye karşılık "eşyayı anlamlı bir bütün içinde bir araya getiren bütünleşmiş düşünce" olarak tanımlamıştır (Kutluer, 2020: 189). Mistisizmin ünlü uzmanlarından Evelyn Underhill'in tarifi ise "Hak ile birleşme sanatı" biçimindedir (Happold, 1977: 37-38). Genel anlamıyla mistisizm belli bir dine özgü olmayıp bütün dinlerde rastlanan bir olgudur (Sunar, 4; Happold, 1977: 18-19). Tarihte dinî tecrübelerin öne çıkan bir biçimi olarak görülmekte, çeşitli doktrinlerin terimleriyle ifade edilmektedir. Bu bağlamda tek bir doktrinden söz edilemediği için de basit bir şekilde tanımlamak oldukça güçtür.

Her kişide olan kutsal gerçeklik anlayışı ve bunun peşinde olma hâli olarak anlaşılabilecek olan mistisizm, birçok farklı dinsel kavrayış içinde de kendisini farklı farklı kodlarla fakat aynı içsel yönelimle gösterir (Schuon, 1992:44). Bu içsel yönelimlere sahip

kişilere de mistik adı verilir. Fransızca mystique kavramından gelen mistik terimi, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisinde, "din; tanrısal olanla doğrudan ve kişisel bir iletişim deneyimine ilişkin öğreti; yüceltilmiş bir kişi ya da öğretiyi tutku derecesinde bağlılık; bireysel yalnızlığına dönen ve mutlak gerçeğin sırrını kendi iç dünyasında arayan." şeklinde tanımlanır (1986a: 4594). Türkçe Sözlük'te mistik; "Gizemci, gizemsel" anlamlarına karşılık gelmektedir (2019: 1690). Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü'nde "mistisizmi benimsemiş olan; mistisizme özgü, mistisizmle ilgili olan." şeklinde tarif edilen bu kavram (Korkmaz, 2005: 476), Dünya İnançları Sözlüğü'nde; "mistisizmle ile ilgili olan her şey, gizemsel, gizemci." olarak açıklanır (Hançerlioğlu, 2010: 334). Yani mistikler asıl olanın gizli olduğuna inanan ve bu gizli olanı anlamak için, duygu durumlarının kontrol edilmesi gerektiğini düşünen, bu kontrol ile kişinin algılamasının değişebileceğine inanan kişilerdir. Mistikler, insanın yaşadığı evreni anlama isteğinin bir sonucu olarak düşüncenin ya da algılayışın ötesinde olağanüstü ve alışılmamış gizli ve bâtıni düşünceleri içermektedir. Bağlı oldukları dinî sistem içerisinde dinin mistikleri olarak kendilerini gösterirler (Işık, 2011: 159). Hristiyan Gnostikleri, azizler, Zen rahipleri, İslam içinde tasavvufî cereyan bağlamında mistik okuma yapan sufiler ve gizil bir gerçekliğe dayanarak İslamiyet'in bâtıni tarafını oluşturan ve Halk Müslümanlığının özünü temsil eden erenler bu mistik şahsiyetlerden bazılarıdır.

Kutsal olarak kabul edilen mistik şahsiyetlerin mana âleminde gösterdikleri olağanüstülükleri içeren (Önal, 2021: 83) ve sözlü tarihe ışık tutan metinler de mistik anlatılardır. Anlatılar mistik düşünce ve değerler sisteminin ağırlıkta olduğu inanç üzerine anlatılan halk mahsullerini ifade etmektedir (Daşdemir, 2024: 97). İnanç temelli olan halk mahsulleri arasında efsane, menkıbe ve memoratlar yer alır. Bu bağlamda çalışmada mistik olanın kapsamı, inanç temelli anlatılar ve bu anlatılara yansıyan halk Müslümanlığı olarak sınırlandırılmış ve mistik anlatı genel bir başlık olarak kullanılmıştır.

Sözden yazıya geçilmesiyle birlikte teşekkül eden anlatmaya bağlı edebî türler birbirinden bağımsız olmayıp bunlar arasında iç içelik veya paralellik bulunur (Önal, 2013a: 28). Antik Dönem'den günümüze değin çeşitli kutsal şahsiyet ve kutsal mekânlarla ilgili anlatılan mistik anlatılarla, o coğrafyanın sonraki sakinleri arasında bir kültür aktarımı oluşur. Kültürel miras çeşitliliğini de gösteren anlatılar, toplumların kendine özgü olan niteliklerini ortaya çıkaran kültür hazineleri olarak varlığını sürdürür. Genellikle en eski yapıların gizemli öyküleri bu minvalde devam eder. Bu anlatılar toplumun inanç esaslarını ve kültürlerini gözetmekle birlikte kutsal kitaplar ve mitoslardan da beslenmiştir. Özellikle halk belleğinin

ortak yaratmaları olan mistik anlatı ve mitlerin birbirleri ile olan ilişkisi çalışma kapsamında dikkate değerdir.

Mit, Yunancada; söz, masal, öykü, efsane anlamında kullanılan "myth-mythos-muthos" tan Türkçe'ye aktarılmıştır. Söylenen ya da duyulan söz manasında kullanılan bu kelime, "mitos" şeklinde Türkçe'de kullanılmaktadır. Mitosa dair çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Alman "Doğa Mitoloji" ekolü, mitosun doğa olaylarının alegorik anlatımı olduğunu ifade ederken, "Tarihsel" ekol özellikle de Andrew Lang, mitosun tarihsel olaylara ilişkin anıların kutsal anlatısı olduğunu söylemektedir. Psikanalist Ekol ise mitosun gündüz görülmekte olan düşlerden başka bir şey olmadığını belirtmektedir (Gündüz, 1998: 25-26). Öte yandan Malinowski gibi antropologlar, onun "toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimleri ve ahlakî özlemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılması" (Malinowski, 1999: 98-104) şeklinde tanımlamaktadır.

Eliade, "Mit, kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Demek ki mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür." (Eliade, 1993: 13-14) demiştir. Annamarie Schimmel'e göre mitos, ilahların tarihi; dünyanın yaratılışını, ilâhların münasebetlerini, tabiatüstü kuvvetlerin maceralarını anlatan, hemen her dinde bulunan ve en eski zamanlara ait olan hikâyeler ki, göze görünen bir hakikati anlatmamakla beraber eski zamanların lisanı ile insanlara dokunan bir tabiatüstü hakikati temsil ve beyan etmeğe çalışır (Schimmel, 2007: 280). Fuzuli Bayat'a göre, "Mitoloji, dünyanın oluşumunu, vasıtaların biçimlenmesini açıklayan dinamik işaretler sistemidir. Mit, her zaman herhangi bir noktada insanı ilgilendiren hayat hakikati ile karşılaşır ve onu kendine has bir şekilde açıklar." (Bayat, 2007: 280). Yani mit, kutsal bir öyküdür ve mitte sürekli bir yaratılış vardır. Olağanüstü varlıkların hikâyesini anlatır ve onların kutsal güçlerini açıklar. Bu şekilde insanlara bir model sunmuş olur.

Mistik anlatılar ve mitler arasında benzerlikler olduğu gibi belirgin farklar da bulunmaktadır. Mistik anlatılar ve mitler, gerçek ve kutsal olmaları bakımından birbirlerine yakın olsalar da hem şahıs kadrosu hem de zaman açısından ayrışmaktadır. Mistik anlatılar, mitlere göre daha yakın bir zamanda oluşan geçmişin yankılarıdır. Tarihî olaylar ve dinî şahsiyetler etrafında teşekkül eden mistik anlatılar, sözlü tarih olarak ele alınabilir ve bu

anlatılar aracılığıyla olayın cereyan ettiği dönemin sosyal bağlamı açığa çıkabilir. Ancak mit, mitolojik zaman veya tanrıların zamanı olarak adlandırılan ve kesin bir şekilde tarihi belirlenemeyen bir zaman diliminde geçen olayları konu edinir. Bu bağlamda mistik anlatıların gerçeklik zemininin mitlere göre daha fazla olduğu söylenebilir (Daşdemir, 2024: 113).

Benzer kaynaklardan beslenen anlatılar, farklı din ve inançlara mensup topluluklar tarafından sözlü kültür içerisinde değişik varyantlarla yayılım göstermiştir. Kadim öğretiler, toplumun inançsal ve folklorik unsurlarıyla yeniden şekillenmiştir. Yani farklı topluluklarda benzer anlatıların bulunması inançların, semavi kaynaklı dinlerin, kutsal kitapların ve halk yaratmalarının ortaklığı ile ilişkilidir. Birinin yerine diğerinin geçme kuramı gerçekleşir. Böylelikle unutulmaya yüz tutan mekânın tarihi yeniden inşa edilir (Önal, 2021: 76). Kültürün devam etmesi için önemli bir mekanizma olan folklor de sosyokültürel ve dinî unsurların sürekliliğini bu anlatılar aracılığıyla sağlamış olur. Böylelikle değer, inanç ve kültür öğretimi yapılmış olur. Aynı zamanda mistik anlatılar, sözlü tarih kaynağıdır. Tarihî belgeleri tamamlayıcı bir role sahip olan bu kaynaklar, belgelere yansımayan sosyal bağlamın açığa çıkmasına katkı sağlar.

Mitlerden aldığı mirası günümüze taşıyan mistik anlatılar, aktarıldığı toplumun değerlerini içeren, inanç temelli ve özlü bir anlatıma sahip oldukları için kişilerin yaşandığına inanılan olay veya durumdan kendilerine bir hisse çıkarmalarına uygun olan sözlü kültür ürünlerindendir (Dursun, 2020: 1280). Gelenek ve göreneklerin sürekliliğini sağlayan, topluma yön veren bir düşünceyi aktaran, bağlı oldukları topluma manevi değer kazandıran, toplumda koruyucu ve ruhen tedavi edici bir etki gösteren (Önal, 2013a: 9-27) işlevlere sahiptir. Bu anlatılarda olayın objektif şartlara uygunluğu önemli değildir. Çünkü anlatılmak istenen şey objektif olay değildir. Hiçbir olağanüstü anlatı bir olayı arz etmek için anlatılmaz. Anlatımın temel sebebi ahlaki, öğretici ve işlevsel bir mesajdır (Güngör 1982: 106). Yani mistik anlatıların olağanüstü yanışları, semboller üzerinden bir şeylere işaret eder. Dinî semboller etkileyici imajlarla kendi anlamının ötesinde ahlaki ve felsefi değerlerle yüklenir. Bazı duygularla algılanamayacak pedagojik ve açıklayıcı bir durum için semboller devreye girer (Wellek vd. 1983: 252-253). Bu semboller anlatılarda motif olarak görülmektedir.

Menderes Havzası'nda aziz kültü bağlamında, Hristiyan azizlere ait olan mistik anlatılarda yer alan yanışlar, veli kültü içerisinde değerlendirilen ve alan araştırmaları sürecinde derlenen Müslüman erenlerin anlatılarında ortak bir şekilde devam etmiştir. Tespit edilen yanışlar; geçmişi ve geleceği bilme, nesnelerin geçmiş ve gelecekteki sahiplerini bilme, kaybolan nesneleri bulma, doğacak çocukların cinsiyetini bilme, doğacak çocukların

makamlarını ve mesleklerini bilme, öleceği zamanı bilme, başka kişilerin öleceği zamanı bilme, zihinden geçenleri bilme, sağaltım, zehirli yiyeceğin dile gelmesi, mekân aşma ve zaman aşma, don değiştirme, kesikbaş, ateşte yanmama, göğe yükselme ve uçma, hayvanlara hükmetme ve dillerini bilme, tabiat üstü varlıklarla konuşma ve hükmetme, tabiat olaylarını ve varlıklarını yönlendirme, mevsiminden önce meyvelerin olgunlaşması, dağların taşların hareket etmesi, az yiyecekle çok kişiyi doyurma, öldürücü olaylardan etkilenmeme, öldükten sonra yeniden dirilme, kutsal mekânın yerinin belirlenmesi ve tespit edilmesi, yerden su fışkırtma, çocuksuzluk, gözcülük ve koruyuculuk yapma, inançsız ve saygısız olanlara gösterilen olağanüstü hallerdir.

Anlatılarda da görüleceği üzere inanç tarihi içinde olağanüstü bilgilere ancak mistikler sahip olur. Bu mistiklerin yaptığı işler aynı veya benzerdir. Kültür dokuları dil farklılığından başlayarak zamanı, mekânı farklılaştırsalar da olay örgüsü inanç dokusu aynıdır. Antik, Hristiyan, şaman ve İslam inançları ortak bir faydayı olağanüstü kutsal şahsiyetler etrafında gerçekleştirir. İnanma ihtiyacı ortaktır, kutsal veya mistik şahsiyet bu yüzden uyumlulaşmaya uygun düşer. Kültürleşme ve kültür geçişi kendi uygun şartlarında gerçekleşir.

Çalışmanın bu bölümde, mistik anlatılara dair örnekler verilmiş ve derlenen mistik anlatılarda yer alan motifler, Stith Thompson tarafından hazırlanan "Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı çalışmaya göre incelenmiştir. Kutsal şahsiyetlerin ruhsallığa dair pratikleri ile şamanların ruhsallığa dair pratikleri senkretik ve işlevselcilik kuramı bağlamında değerlendirmiştir. Çalışmada motif kavramının yerine yanış kavramı kullanılması tercih edilmiştir.

3.1. Kehanet (Geçmişi ve Geleceği Bilmeye Dair Anlatılar)

Geçmiş ve gelecek hakkında bilgi edinme, İslamiyet Öncesi Dönem'de kehanet ile öğrenilmiştir. Kehanet kelimesi, "gelecekte olacak olayları önceden tahmin etme ve bilmeye çalışma" olarak tanımlanmaktadır (Marchant & Charles, 1953: 179; Leowe & Blacker, 1981: 1; Harman, 2001: 170-171; Sifil, 2006; Alkan, 2012; Davies, 2014; Karatosun, 2016: 277-308). Kehanet bilgisi, insanların merakını gidermeye yardımcı olmuştur. Ayrıca amaçlanan bir işin sonucunun ne olacağını önceden bilmek insanların, kendilerini güvende hissetmelerini de sağlamıştır. Kehanet, en eski kabile kültürlerinden başlayarak; Mısır, Sümer, Babil, Hitit, Yunan ve Roma'ya kadar uzanmış (Halıcı, 2018: 146) sonrasında Şaman Türk kültürlerine, Türk kültürlerinden ise Osmanlı sarayına kadar girmiştir. Kutsal şahsiyetlere dair mistik anlatılarda da geçmişi ve geleceği bilme yanışı olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Antik Çağ'da; siyasi, sosyal, ekonomik yahut dinî her alanda kehanet en alt tabakadan, en üst tabakaya kadar halk tarafından ilgi çekici olmuştur ve kehanet bilgisine inanmışlardır. Kehanet bilgisine sahip kişiler kâhin olarak adlandırılmış ve toplum nazarında mistik güçlere sahip oluğu düşünülen bu kişilere kutsiyet yüklenmiş ve saygı gösterilmiştir. Kâhinlerin bulunduğu mekânlar da kutsal sayılmış ve bu kutsal mekânlar bilicilik merkezi olarak adlandırılmıştır. Alan incelemeleri doğrultusunda; Didyma, Klaros ve Delfi kentleri antik dönemin en önemli kehanet merkezleri olarak bilinmektedir (Morrison, 1981: 96; Karatosun, 2016: 297). Bu kentler içerisinde en önemli kehanet tanrısı da Apollon olarak kabul edilmiştir.

Bilicilik merkezleri genellikle; evlenme, çocuk sahibi olma, kurulacak kentlerin yerini belirleme gibi toplumsal ve kişisel meselelere dair konularda ziyaret edilmiştir (Martin, 2000: 59). Ayrıca çeşitli hastalıklardan kurtulmak için de kehanete ihtiyaç duyulmuştur. Ziyaretçiler sordukları soruların cevaplarını direkt Apollon'dan değil kadın kâhin Pythia'dan almışlardır. Fakat bazen kehanetlerin bizzat rüya yolu ile aktarıldığı örnekler de bulunmaktadır (Karaosmanoğlu, 2005: 56; Gates, 2015: 323). Çalışmanın ikinci bölümünde bu konuya dair ayrıntılı örnekler verilmiştir.

Apollon'un kehanetleri incelendiğinde de daha çok bu sorunların çözümleri üzerine çalışmalar yapıldığı görülmüştür (Akar Tanrıver, 2009: 258). Örneğin; Efes Kenti'nde bir dönem veba salgını meydana gelmiştir. Bu hastalığın geçmesi için de Klaros kehanet merkezi ziyaret edilmiştir ve burada kâhinler hastalığın geçmesi için Apollon'un heykelinin dikilmesini söylemişlerdir. (Huber, 2005: 135-142). Didyma'da da veba hastalığının yaygın olduğu ve kâhin Brankhos'un bu hastalıkla mücadele ettiği bilinmektedir. (Akar Tanrıver, 2009: 220).

Çalışmada kehanete dair yanışlara daha çok aziz anlatılarında rastlanılmıştır. Aziz Avgin'in, İdil şehrinde bulunan rahip ve rahibelere gelecekten haber verdiği bilinmektedir. Aziz, İdil'in Persler tarafından işgal edileceğini ve bunun sonucunda pek çok rahibin esir alacağını söylemiştir. Yine çoğu rahibin de Modoy dağlarında şehit edileceğini bildirmiştir. Bir müddet sonra Pers kralı Şapur bölgeyi işgal etmiş ve Avgin'in dediği her şey gerçekleşmiştir (Garıs 2013: 53).

Aziz Sütuncu Simeon, ileride insanların başlarına gelebilecek musibetlere dair pek çok keramet göstermiş, kıtlık, hastalık gibi durumlara karşı insanları uyarmıştır. Hatta vefatından sonra yine yakınlarının rüyasına girdiği ve geleceğe dair bilgi verdiği anlatılmaktadır (Aykıt, 2012: 92-93).

Anadolu'da İslamiyet'in kabulü sonrasında Abdal Musa, Otman Baba ve Hacı Bektaş Veli gibi kutsal şahsiyetlere ait olan menkıbelerde de vardır (Ocak, 1983: 103-104). Kaynağını İslamiyet öncesi Türk inançlarından alan bu yanışın saha çalışmasında eren anlatıları ile devam ettiği görülmüştür. Menderes Havzası'nda gaipten ve gelecekten haber veren şahsiyetlere dair 15 mistik anlatı tespit edilmiştir.

Hristiyanlığa dair mistik anlatılar ve İslamiyet'e dair mistik anlatılar karşılaştırıldığında geleceğe ve geçmişe dair bilgi verme yanışının temelinde eski Türk inançlarına bağlı olarak Şamanizm olduğu görülmektedir (Ögel, 1996: 78). Şaman, öteki dünya olarak betimlenen ruhların veya gözle görülmeyen varlıkların dilini bilen, dolayısıyla iletişim sağlamak için tercümanlık yapan ve bin yıllarca biriken ve zamanla unutulmağa yüz tutan kozmik hafızada saklı olan gizli bilgileri topluma üstü kapalı simgelerle götüren şamanlık sisteminin bir temsilcisidir. Şaman bu yetiyi zihinsel açılma yaşaması sonucu kazanmıştır ve dünya hakkında geniş bilgiye sahiptir.

Parçalanıp yenilenmede şamanın kulaklarının delinmesi, bedeninin iğnelerle delik deşik edilmesi, kemiklerinin yeni etle örtülmesi, perilerin döşünden süt emme veya cinsel ilişki, zihinsel açılmaya işaret eden simgelerdir (Bayat, 2010: 22). Yeni bir boyuta ulaşan şaman, olağanüstü bir görme, duyma ve bilme yeteneğine sahiptir. Bu nedenledir ki gözleri bağlı kamlık yapan şaman, üçüncü gözü ile her şeyi görür. Ruhların, şamana vermiş oldukları üçüncü göz öteki âlemi görmekte şamana yardım eder. Nitekim "duymak, hem de bilmektir." formülü zihinsel açılmanın temel prensibidir. Bu süreç de esrime ile başlar. Esrime, şamanın yalnız ritüel gösterisi esnasında gerçekleştirdiği bir olgudur. O halde kamlığın felsefi boyutunda şamanın esrimesi gelmektedir. Nitekim trans (esrime) hâline geçmeyen hiçbir şaman, öteki âleme kamlık yapamaz. Görülen şu ki şamanın trans hali bir şuur deneyimi, bir irade gücü sergilemedir. Şaman, trans hâlinde yaptığı yolculuğu ruhlarla temas veya dünyaları birleştirmek olarak değerlendirir. Ruhlar mekânına giren şaman, aslında onlardan biri olur, yani geçici de olsa ruhlar gibi cisimsizleşir (Bayat, 2010: 23).

Geçmişi ve geleceği bilme de şamanın ayinlerde kendini esrime düzeyine getirdikten sonra baş verir. Ayinlerde esrime yaşayan şaman kehanete ulaşmak için büyü, fal vb. çeşitli yöntemlere de başvurmuştur. (Perrin, 2016 :86). Özellikle fal özü bakımından, Şamanizm'in temelinde yer alan manevi gerçeklikleri açığa çıkarma ya da onlarla teması kolaylaştırmaya yarayan bir tekniktir. Şamanist ve Müslüman Türklerde en meşhur fal, "kürek kemiği" ve "aşık kemiği" falıdır. Her iki fal çeşidinde de hayvanın kemiği burada da sürekli yeniden doğuş hâlindeki "tümel hayatı" simgeler ve dolayısıyla – sanal olarak da olsa – bu "hayatın" geçmişine

ve geleceğine ait her şeyi içine alır (Bayat, 2006: 140). Şamanlar, kehanet bilgisini ateşe, suya ya da kurşun vb. madenlere bakarak da vermişlerdir (Eliade, 1999, 23). Örneğin; Aksu şehrinde Malov'un anlattığı "su falı" şu şekildedir; "Ayin başlamadan önce bakşı (şaman) bir mum yakarak fal açar. Bir kaba su sa/durulup halı üzerine konur. Kabın yanına ayna ve mum yerleştirilir. Ocaktaki ateşe şeftali çekirdeği atılır. Bu çekirdeğin kömürü ile yedi yaşındaki bir çocuğun avuçlarını ve gözlerini boyarlar. Suya bir yüzük, bir iğne ve biraz pamuk atarlar. Bakşı dua okur, suya bakarak ayin yaptıran kişinin sorularını yanıtlar…" (İnan 1954: 109).

Görüldüğü üzere toplumun inanç değerlerinin değişmesi her zaman kolaylıkla olmamakta, inançlar, alışkanlıklar ve değer yargıları yüzyıllar boyunca sürüp gitmektedir (Ögel, 1996: 78). Çeşitli dinlere ve Şamanizm'e dair inanç, alışkanlık ve değer yargıları, bugün de Müslüman Türkler arasında, İslamlaşmış görüntüler altında süregelmektedir.

3.1.1. Nesnelerin Geçmiş Sahiplerini Bilme

Anlatılarda geçmiş ve geleceği bilme yanışına bağlı olarak, kutsal şahsiyetlerin kaybolan nesnelerin sahiplerini bildiklerine inanılmaktadır. Kutsal şahsiyet, bu nesnelerin kime ait olduğunu tabiatüstü varlıklarla iletişime geçerek öğrenmekte ve geçmişe dair bir bilgi sunmaktadır (İnan, 1976: 56).

AD-1 Aziz Haralambos Magnesia piskoposudur ve uzun yıllar boyunca o bölgede İncil'in yayılması için çaba göstermiştir. Bir gün deniz yolculuğuna çıkar. Müritleri acıkır ve denize dalarlar. Tam o sırada müritlerinden biri denizin dibinden değerli bir taç çıkarır. Aziz evvel zamanda bu tacın hangi imparatora ait olduğunu söyler (KK86).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler / Evliyalar

V223. Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

MH-1 Aydın ili, Germencik ilçesinde türbesi bulunan Hüseyin Efendi'nin de benzer bir kerameti bulunmaktadır. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; "Hüseyin Dede'nin yanına bir çoban gelir. Yanında pek çok at vardır. Fakat çoban bu atların sahibinin kim olduğunu bilmez. Hüseyin Dede, atları bırak git der. O gece atların sahibinin rüyasına girer. Sabah dede müritlerine bugün misafirimiz gelecek der. Atların sahibi dedenin tekkesine gelir ve atlarını alır gider" (KK78).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler / Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V223.Azizlerin / Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

Dl812.0.2.Evliyaların gelecek misafirleri önceden bilmesi.

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

"Nesnelerin geçmişteki sahiplerini bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Nesnelerin geçmişteki sahiplerini bilmeye dair aziz anlatısında kutsal şahsiyet nesnelerin sahiplerini direkt bir şekilde söylemiştir. Müslümanlara ait anlatı da ise kutsal şahsiyet nesnenin gerçek sahibini rüya yolu ile söylemiştir.

Hristiyan azizinde, Müslüman erenin de benzer işlevi yerine getiriyor olması kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. Orta Asya şamanları da geçmişe ve geleceğe dair bilgilere sahiptir ve dinsel ayinlerde esrime yaşadıktan sonra insanların bilmediği geçmiş bilgilere sahip olurlar (Bayat, 2004: 67).

İşlevselcilik bağlamında değerlendirildiğinde, nesnelerin geçmişte kime ait olduğunu bilmek insanların nesnenin gerçek sahibini öğrenmesini sağlamaktadır. Bulunan nesnenin sahibi ve nesne hakkında bilgi sahibi olmak, nesneyi bulan kişi ve geçmiş sahibi arasında manevi bir bağ kurulmasını sağlayabilir. Ya da kişinin dikkatli olması konusunda uyarıcı olabilir. Örneğin; birine kötülük yapmak, zarar vermek gayesiyle; kişileri birbirinden ayırmak, evlilerin boşanmasını sağlamak, cinsî kudreti önlemek, hasta etmek, sakat bırakmak, hatta öldürmek gibi kötü istekler için bazı kutsal nesneler araç olarak kullanılmaktadır. Frazer, birbiriyle ilişkisi bulunan şeylerin fiziki temas olmasa bile birbirlerini etkileyeceklerini belirtir. (Frazer, 2004: 78). Nesne üzerindeki büyüsel etkinin devam etmesi kişiye zarar verebilir.

Aziz anlatısında ve Müslüman eren anlatısında; kutsal kişiler (V200), azizler / evliyalar (V220) ve azizlerin /evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223) ortak ve Stith Thompson'un Motif Index of Folk Literature adlı eserinde numaralandırdığı evrensel yanışlardır. İnsan zihni, kesintiyi, süreksizliği kaldırmaz ve her zaman için dolayım yaratmak

arzusundadır. AD-1'de, Magnesia Kenti'nin Piskoposu Haralambos'un nesnelerin geçmişteki sahiplerini bilmesi, MH-1'de, Germencik'te Türbesi bulunan Müslüman eren Hüseyin Dede tarafından devam ettirilmiştir. Bu anlatıda aynı coğrafyada fakat farklı zamanlarda, farklı bir şahsiyet üzerinden aynı yanış devam etmekte, kültürel doku canlılığını korumakta ve birinin, diğerinin yerine geçme kuramı görülmektedir. Farklı bir zamanda ve mekânda aynı olay örgüsü halk belleğinde mistik anlatılarla yeniden kurgulanmıştır. Kültür dokuları, dil, din ve inanç farklılığından başlayarak, zaman ve mekân değişse de olay örgüsü ve inanç dokusu aynı kalmıştır.

Antik Dönem'de Hristiyanlık, Orta Asya'da Şamanizm ve İslam inançları ortak bir faydayı olağanüstü kutsal şahsiyetler etrafında gerçekleştirmiştir. Yine Menderes Havzası'nda tespit edilen kehanet merkezleri bulunmaktadır. Örneğin; İzmir ili, Menderes ilçesinde bulunan kehanet merkezi Klaros'tur. Bu kentin ilk kâhini de Manto'dur. Kutsal alan içerisinde kehanet görevlileri bulunmaktadır. Çalışma kapsamında ünlü bilicilik merkezlerinin bulundukları yerlerde medyum ve falcı sayısının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu görülmüştür. İnanma ihtiyacı ortaktır, kutsal veya mistik şahsiyet bu yüzden uyumlulaşmaya uygun düşmektedir ve kültür geçirgenliği kendi uygun şartlarında kutsal şahsiyetler ve mistik anlatı yanışları bağlamında gerçekleşmiştir.

3.1.2. Kaybolan Nesneleri Bulma

Kutsal şahsiyetlerin geçmişi ve geleceği bilme yanışına bağlı olarak kaybolan nesnelerin yerlerini bildiği görülmektedir.

AD-1 İzmir ili, Kadifekale ilçesinde mezarı bulunan Aziz Polikarpos ile yolculuk yapan tüccardan birinin mücevheri kaybolur. Herkes, azizden şüphelenir. Onu denize atmak isterler. Tam bu esnada aziz mücevherin denize düştüğünü söyler ve deniz üzerinde, ağızlarında mücevherler olan binlerce balık belirir. Aziz, balıkların ağzındaki taşlardan birini alarak tüccara verir. Herkes azizin ayaklarına kapanır. (KK89).

Yanışlar

V220. Azizler

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

V229.2.11. Mucize azizi haksız suçlamalardan korur

B570.Hayvanların insana hizmet etmesi

B216.Hayvanların dilini bilme

MH-1 İzmir ili, Kadifekale ilçesinde türbesi bulunan Yusuf Dede'nin her ne kaybolursa bulduğu söylenmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; "Bir gün bir kadın oğlunu kaybeder ve köylüleri suçlar. Köylüler aylarca kendilerini ispatlamaya çalışırlar fakat bu mümkün olmaz. Sonunda Yusuf Dede kadının rüyasına girer ve çocuğunun nerede olduğunu söyler. Kadın, dede vesilesiyle kaybolan oğlunu bulur" (KK67).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

"Kaybolan nesneyi bulma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyan anlatısında kaybolan nesne deniz hayvanlarının desteği ile bulunur. Müslüman anlatısında ise kaybolan nesne rüya ile sahibine bildirilir. Her iki anlatının sonucunda da kaybolan nesnenin bulunması kişilerin suçlanmasının önüne geçmektedir. Böylelikle de kişilerin suçsuz olduğu açığa çıkmaktadır.

Orta Asya şamanlarının da kaybolan nesnelerin yerlerini bildikleri ve esrime sonucu kişilere bilgi verdiklerini bilinmektedir ve bu işlerle genel olarak kara şaman ilgilenmektedir. Ayrıca şamanlar nesneler haricinde kaybolan ruhları da bulmakta ve bedene geri getirmektedir (Bayat, 2006: 23).

Anlatılar işlevselcilik açısından incelendiğinde; kaybolan bir nesnenin bulunması, maddesel bir kazanç ve günlük hayatı kolaylaştıran bir durum olarak değerlendirilebilir. Ayrıca nesneler ve kişiler arasında bağ kurulduğu ve bu nesneler üzerinden kişilere büyüler yapıldığı bilinmektedir. Bu büyüler bazen gömülmekte bazen de dipsiz kuyulara atılmaktadır (Frazer, 2004: 80-85). Kişilere zarar vermek için kaybedilen büyüsel nesnenin bulunması büyünün bozulmasını sağlayabilir.

Aziz anlatısında ve Müslüman eren anlatısında; kutsal kişiler (v200), azizler / evliyalar (v220), kutsal mekân (F700) ve azizlerin /evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223)

ortak bir yanıştır. Azizlere ait mezarların siyasî, sosyal, dinî ve ekonomik sebeplere bağlı olarak güce dayanarak Müslüman eren mezarlarına dönüştürüldüğü bilinmektedir (Hasluck, 1928:65). İzmir Kadifekale'de kırsal mabedi bulunan Aziz Polikarpos'un mezarının, Hoca Yusuf Baba Bektaşî Tekkesi'ne aktarımı da bu duruma örnektir. Rumların yağmalarının önüne geçmek adına azize ait kırsal mabet, Türkler tarafından bir süre sonra aktarıma uğramış ve ismi Yusuf Baba/ Dede şeklinde değiştirilmiştir (Ürük-Pınar, 2013: 41). Aziz Polikarpos'un Antik Dönem'de kaybolan nesneleri bulabilmesi, İslamiyet'in kabulü ile birlikte Hoca Yusuf Baba'nın gerçekleştirdiği bir keramete dönüştürülmüştür. Böylelikle kutsal mekân aktarımının yanında azize dair anlatılan mistik anlatı da aynı mekânda fakat farklı zaman, din ve dil de yeniden kurgulanmıştır. Azize ait bir özellik, Müslüman eren tarafından devam ettirilmiştir.

3.1.3. Doğacak Çocukların Cinsiyetini Bilme

Kadim Türk topluluklarından günümüze değin çocuk, aile birliğini ve soyun devamlılığını sağlayan yegâne unsur olarak görülmektedir. Yaklaşık dokuz ay süren uzun gebelik sürecinde, doğacak çocuğun cinsiyeti en çok merak edilen konulardan birisi olmuştur. Kutsal şahsiyetler geçmişi ve geleceği bilme yanışına bağlı olarak anne karnına düşmeden ya da anne karnında doğacak çocukların cinsiyetlerinin kız ya da erkek olduğunu bilmekte ve bu bilgiyi direkt ya da rüya yolu ile kişilere bildirmektedirler.

Çocuk cinsiyeti hakkında bilgi veren rüyalar incelendiğinde de sembolik anlamlar ile karşılaşılmaktadır. Genellikle salatalık, acur, yumurta görmek doğacak çocuğun erkek olduğunu işaret etmektedir. Avokado ve domates ise kız çocuğa işaret etmektedir. Yine rüyada at veya güçlü hayvanlar (kurt, ayı vb.) görülmesi erkek çocuğu müjdeler. Rüyada kadınlara özgü eşyalar (altın yüzük, altın bilezik, takı, süs eşyası, ayna vb.) görülür ise doğacak çocuk kız, erkeklere özgü eşyalar (tüfek, silah, kılıç vb.) görülür ise doğacak çocuk erkek olur. Anne adayı rüyasında ay görürse erkek, güneş görürse kız çocuğunun olacağına inanılır (Altındağ, 2021: 159; Ünalan, 2021: 304, Dağı, 2013: 213; Karaaslan, 2011: 1441). Orta Asya inançlarına bağlı olarak Altay Türkleri, hamile kadının rüyasında düğme görmesi doğacak çocuğun kız olacağına işarettir: "Barlu kiji tana-topçı tüjenze, kıs balalu bolor." Hamile kadın düşünde düğme görse, kız çocuğu olur (Dilek, 1996: 97).

AD-1 İzmir'de Antoninus Dönemi'nde Smyrna'ya olan inancından dolayı tutuklanıp şehit edilen "…Aziz Germanicus, hamile olan diğer azizeleri ziyaret eder ve onlara doğacak çocuğun cinsiyetini söyler…" (KK89).

AD-1 Azalı Joanna Aziz Dominik'e tükürük yalayarak hamile kaldıktan sonra karnında; Dominik'i ağzında bir kılıç ile bütün dünyayı aydınlatan beyaz ve siyah bir erkek çocuğu olarak görmüştür ve Aziz Dominik konuşarak doğmuştur (Serdar, 2018: 279).

Yanışlar

V220. Azizler

T510.Olağanüstü hamile kalma

T512.5. Tükürük yalayarak hamile kalma

T540.Olağanüstü doğum

Z140. Renk sembolizmi

Z142. Sembolik renk: Beyaz

Z143. Sembolik renk: Siyah

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

MH-1 Hamza Baba[1] ile ilgili anlatılan çeşitli menkıbeler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır; "…Hatun Ana bir gece nefes ile hamile kalmıştır. Bir gün uzanırken uyku ile

[1] İzmir ili Kemalpaşa ilçesinde bulunan Hamza Baba'ya dair 2444 Numaralı Temettüat Defteri'nde bilgi bulunmaktadır. Hamza Baba'nın, tarihi şahsiyet olarak varlığından söz eden ilk kayıt 1521-22 yılına aittir. Saruhan evkaf defterindeki kayıtta, "*Nâhiye-i Nif'te Gerdeme nâm karye kurbünde Kapukaya dimekle mâruf mevzide Hamza Baba nâm derviş kendü dest-i renciyle açup ihya edüp ve su getürüp bir zaviye bina edüp ayende ve revendeye hizmet edüp ve hasbeten lillâh bağ diküp takriben yüz elli akçe hasıl olup ve defterde kimesneye timar kayd olunmayup ve zikr olan bağın ve mevziin öşrünü Sultan Bayezid Han tabeseraheu ihsan edüp ref buyurup ellerine hükm-i hümâyun inayet olunmuş haliya padişahımız eazallahu ensarehu dahi ref buyurup mukarrer kılınup tecdid-i hükm-i şerif sadaka olunmuş ki tarih-i hükm sene 928 hasıl 150*" denilmektedir (TD, 398: 100; Ortaç, 1994: 115-116). Hayatı hakkında Bursalı Mehmed Tahir'de çalışmasında şu bilgileri vermiştir; "*Sultan Murad Han-ı Sani hazretlerinin Mağnisa'da ikamet buyurdukları zamanlarda defaatle mazhar-ı ihtiram-ı şehriyarileri olmuştur. İrtihalinde ihtiyar-ı ikamet etdiği Kasaba-Turgutlu'nun bir saat mesafesinde namına mensub karyede sultan-ı müşarünileyh tarafından kargir mükemmel bir türbe inşa olunarak münasib vakfiyeler ihsan buyurulduğu gibi muahharen mahdum-ı âlileri cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Han tarafından da eser-i pedere tebean vakfiyesi tezyid buyurulmuştur…*" (1994,4). Bursalı Mehmed Tahir 1907'li tarihlerde Hamza Baba Türbesi'ne gittiği eserinde bildirilmektedir. Bu ziyaretinde Hamza Baba'nın *Makamat-ı Evliya ve Kitabül Usul* adlı eserini gördüğünü ve bu eseri incelediğini belirtmiştir. Bu eseri inceledikten sonra da Hamza Baba'nın Baba Sultan'ın

uyanıklık arasında Hazreti Ali'yi görmüştür. Hazreti Ali; "Ey Hatun! Hamza gibi güçlü pehlivan, babayiğit ve nurani er bir oğlun olacak. Adın Hamza koy. Eğitimi ve öğretimi için; Hoca Ahmet Dergâhı'na gönder. On yaşına geldiğinde kemâle erecek. Benim Alp-Erenlerim, Diyar-ı Rum'u fethetti. Orada dergâhını kurup, yurtluk edinen Hâce Bektaş-ı Veli'ye intisap etsin" der. Dokuz ay on gün sonra; Hatun ananın rüyası gerçekleşir. Dört çocuktan sonra bir oğlu olur. Uzun siyah saçlı olarak doğar. Bu bir ilahî işarettir. Adını Hamza koyarlar…" (Onarlı, 2012: 21-24).

Yanışlar

V220. Evliyalar

T510.Olağanüstü hamile kalma

T540.Olağanüstü doğum

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

H50. Fiziksel özellikler ya da bedendeki işaretlerden tanıma

Z140. Renk sembolizmi

Z143. Sembolik renk: Siyah

MH-2 Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesinde yer almaktadır. Dedenin hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Hüseyin Efendi'nin kerameti geleceğe dair bilgi vermektir. "Şimdi annem anlatırdı, derdi ki Hüseyin Efendi, kendi yatırını ziyaret eden kişilerin yanına gelir, onlarla konuşurmuş kızım. Biz inanmazdık. Annemin çocuğu olmuyormuş, dedeye gitmiş. Duasını etmiş ve yanına gençten bir oğlan gelmiş. Oturup konuşmuşlar, sonra annem dua etmiş eve gelmiş. Gece o oğlanı rüyasında görmüş. Oğlan ben Hüseyin Efendi'yim bir kızın olacak demiş. Annemde hemen kalkıp dedeye varmış, kan akıtmış. Sonra ben olmuşum adımı orda Dilek koymuş yani benim dileğim oldu diye. Ben şimdi 92 yaşındayım. Bir gün dedeye bende gittim, baktım

halifesi olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir (1994: 4-5). Ömer Lütfi Barkan da "Kolonizatör Türk Dervişleri" makalesinde Hamza Baba'ya dair bilgi vermiş, Nif nahiyesinden Kapukaya denilen mevkiye su getirip, zaviye kurduğunu ve buradan gelen geçen kişilere hizmet ettiğini bu sebeple de Sultan Beyazıd'ın kendisini öşür vergisinden muaf tuttuğunu ifade etmiştir (Barkan, 1942: 298).

yanıma bir çocuk geldi. Benden ekmek istedi yanımda ekmek vardı ama tarlaya çapana gideceğim, vermedim. Akşamına rüyama geldi oğlan beni bastı. Ben Hüseyin Efendi, bana bir ekmek vermedin dedi. Ben sonra neyin ne olduğunu anladım da geç kaldım, Allah affetsin bizi…" (KK25).

Yanışlar

V220. Evliyalar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V300.Dinî inanç

V50.Dua

V221.Evliyalar tarafından mucizevi şifa

T510.Olağanüstü hamile kalma

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

"Doğacak çocuğun cinsiyetini bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Anne Azalı Joanna, Aziz Dominik'i rüyasında kılıç sembolizmi ile görmüştür. Hamza Baba'ya dair anlatıda, Hazreti Ali; "Ey Hatun! Hamza gibi güçlü pehlivan, babayiğit ve nurani er bir oğlun olacak" diyerek Hamza Baba'nın annesine rüyada direkt herhangi bir sembol kullanmadan cinsiyetin erkek olacağını söylemiştir. Kasten Kare Hüseyin Efendi'ye dair son anlatı da yine cinsiyetin rüya yolu ile işaret edildiği görülmektedir.

Orta Asya şamanları da doğacak çocukların cinsiyetini bilmektedir. Örneğin; Yakut halkı bir kişinin hamile kalması için Tanrı'ya dua ettikten sonra ak şamana baş vurmuştur. Ak şamanda bu isteği Ayzit'e ulaştırmıştır. Ak şamandan genellikle erkek çocuk istenmiştir ve doğan bebekler de erkek olmuştur (Ocak, 2000: 67).

Yanışın işlevsel yönü incelendiğinde; "doğacak çocuğun cinsiyetini hakkında bilgi verme" toplumda istenen ve beklenen bir durumdur. Hamilelik süreci bir kadının hayatına fiziki, sosyal ve psikolojik olarak pek çok değişiklik getirmektedir. Hamilelik döneminde

bebeğin cinsiyetinin öğrenilmesi annenin bu sürece daha iyi uyum sağlamasına, kadın ve eşinin sevinç, heyecan ve mutluluk yaşamasına neden olmaktadır. Doğacak bebeğin, istendik cinsiyette olması anne ve babanın mutluluklarını daha da artırmaktadır. Aynı zamanda doğum sonrası için yapılan hazırlıkları da kolaylaştırmaktadır. Cinsiyet tercihinin ailelere göre değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Ailelerin; sahip olmadığı bir cinsiyette çocuk sahibi olmak istediği, ailenin ölen çocuğunun yerine aynı cinsiyetten başka bir çocuk istediği ya da sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerle bir cinsiyet yönünde tercih kullandığı görülmüştür. Anlatılarda genellikle cinsiyet tercihi, tarihsel süreç içinde güç, soyun devamı, mirasın korunması, veliahtlık gibi farklı gerekçelerle erkek çocuğu yönündedir.

Hristiyan aziz ve Müslüman eren anlatılarında, Azizler/evliyalar (V220), olağanüstü hamile kalma (T510), olağanüstü doğum (T540), renk sembolizmi (Z140), sembolik renk: beyaz (Z142), sembolik renk: siyah (Z143), azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), rüyada gelecekte olacakların görülmesi ortak ve evrensel yanışlardır. AD-1'de Aziz Germanicus, İzmir'de yaşamaktadır. AD-2'de ise Azalı Joanna Napoli Krallığı'nda yaşamaktadır ve aynı şekilde o da doğacak çocukların cinsiyetini bilmektedir. Uzak coğrafya, uzak geçmiş ve farklı bir kişi üzerinden aynı ve evrensel yanışlarla devam etmektedir. Müslüman eren anlatısı MH-1'de Hamza Baba İzmir'de yaşamaktadır ve türbesi Kemalpaşa'dadır. MH-2'de ise Kasten Kare Hüseyin Efendi Aydın ili, Kuyucak ilçesinde yaşamıştır. İkisinin yaşadığı dönemler de birbirinden farklıdır. Aynı coğrafyada fakat farklı mekânlarda ve zamanlarda ortak yanışlar kullanılmıştır. Yine Hristiyan aziz anlatıları ile Müslüman eren anlatıları karşılaştırıldığında Azalı Joanna dışında aziz ve erenlerin aynı coğrafyada fakat farklı zaman ve mekânlarda ortak ve evrensel yanışları kullandığı görülmektedir. Antik dönemden günümüze kadar çeşitli yapılarla ilgili anlatılan mistik anlatılar, o coğrafyanın sonraki sakinleri arasında bir kültür aktarımı oluşturmuştur ve yayılma kuramı ile anlatılar ve yanışlar devam etmiştir.

3.1.4. Doğacak Çocukların Makamlarını ve Mesleklerini Bilme

Kutsal şahsiyetlerin geçmişi ve geleceği bilme özelliklerine bağlı olarak doğacak olan çocukların makamlarını ve de mesleklerini bildiğine inanılmaktadır. Kutsal şahsiyetler, doğacak çocuklar hakkındaki bilgiyi kişilere direkt ya da rüya yolu ile söylemektedir. Bazı rüyalar da ay, yıldız, kılıç vb. sembolik nesnelere yer verildiği görülmüştür.

AD-1 Pamukkale Laodikia'da da adı sıklıkla duyulan Aziz Dominik'in annesi olan Azalı Joanna, doğum yapmadan önce rüyasında Dominik'i görmüştür. Boynunda ve alnında bir

yıldız vardır. Aziz rahibe rüyasını anlatmış ve rahip Doğu ve Batı'yı aydınlatacak bir bebeğin dünyaya geleceğini söylemiştir. Aynı gece rüyasında tekrardan ay ve yıldız görmüş ve bir aziz, rahibin dediklerini tekrarlamıştır (Serdar 2018: 279).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

MH-1 Denizli ili, Honaz ilçesinde Pir Dede Sultan'a dair çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Fakat günümüzde somut bir mezar yapısına ulaşılamamıştır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; "Fatih Sultan Mehmed'in babası Sultan II. Murad, bu Denizli şehrinde cami, han ve medrese yaptırırken iki yüzlüler ve inkarcılar, Pir Dede Sultan'ı Murad Han'a geçip padişaha, "Pir Dede, kadınlar ile hamama girip bazı kadınlara kese ve sabun sürerek türlü türlü hizmetler edip "Bu senin karnındaki erkektir ve bu senin karnındaki dişicedir. Kızım olsun ismini Râbia ko" diye bilinmeyen şeylerden dem vurur, böyle kâfir, zındık, mülhit ve mezhepsiz meczuptur", diye o kadar iftiralarla şikâyet ederler. Hemen Murad Han kızarak gaza niyetiyle kılıç kuşanup Pir Dede Sultan'ı bu hamamda futa kuşanmış görür. Ancak dışarıda şallâk-mallâk ve uryan gezer. Meczuplardan bir er kimse imiş. Murad Han: "Bre melun ışık! Sen niçün bu kadar ümmet-i Muhammed'in nâ-mahrem hatunlarıyla hamama girip nice kadınlara kese sürersin" deyince "Beyim! Ben yüce dinin çobanının hizmetkârıyım. O hatunlar din ve iman damızlığıdır. Onlardan büyük ermişler, büyük ve seçkin bilginler doğar. Ben onlara seyislik edip timar etmek için hamam girmek değil, ben böyle kârgir hamam duvarına girerim" diye bismillah ile hamamın doğu tarafında olan duvara girer. Hâlâ mübarek arkasının duvara gömülüp tesir ettiği yer açık seçiktir. Sultan Murad: "Dede! Ben seni şu kılıç ile Resûlullah emri üzere katl etmeye geldim" deyip Dede'ye kılıç çeker. Dede: "Murad Bey! Din yolunda zâhir hizmet eda ettin, amma bu işe memur değilsin. Sığala oğlu elinden kâfirler İzmir Kalesi'ni aldı. Timurleng alamamışken Firenk ile Urum istilâ edip aldı. Var kurtarıp İzmir fatihi ol ve şu ekmeği ye" diye hamamın iki parça beyaz mermerini zeminden koparır, mermeri hamur gibi yoğurarak ramazan pidesi gibi iki ekmeği sebüce edip tırnak ile tırnaklayıp birini Murad Han'a verir: "Var İzmir'i fetheyle" der. Birini Şehzâde Mehmed'e verip, "İkinci padişahlığında Mehmed İstanbul'u fethedip bu ekmeği İstanbul'da ye" der. Şehzâde Mehmed'e İstanbul'un

fethini de müjdeleyince Murad Han, Dede Pir Sultan'ın ayaklarına yüz sürer, onun ermişliğine inanır ve İzmir'i fetheder" (KK117).

Yanışlar

V200. Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223. Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V223. 6.Evliya kerametleri

V340. İnanmayanlara mucize gösterilmesi

MH-2 Musa Bey'in 1405 tarihinde öldüğü varsayılırsa türbenin de bu yıllarda yapıldığı söylenebilir (Armağan, 2003). Bakımsız bir hâldedir fakat hâlâ ziyaret edilmektedir. Musa Bey'in kişilerin rüyasına girdiği ve doğacak çocuklarının mesleğinin ne olacağını söylediği anlatılmaktadır. "Benim çocuğum olmuyordu. Musa Dede'ye geldim. Nezir bağladım bir de horoz kestim. O gece rüyamda başında polis şapkası olan bir çocuk gördüm. Uyandım dedim ki benim bir oğlum olacak o da polis olacak. Çok şükür bir oğlum oldu adını Musa koydum, komiser oldu" (KK98).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V300.Dinî inanç

V50.Dua

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

"Doğacak çocukların makamlarını ve mesleklerini bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyan anlatısında Aziz Dominik'in annesi olan Azalı Joanna, doğum yapmadan önce rüyasında Dominik'i görmüştür. Boynunda ve alnında nesne sembolizmi olarak

ay ve yıldız görmüştür. Aziz rahibe rüyasını rahibe anlatmış ve rahip Doğu ve Batı'yı aydınlatacak bir bebeğin dünyaya geleceğini müjdelemiştir (Serdar 2018: 279). Müslüman anlatılarında ise iki farklı yanış ile karşılaşılmaktadır. İlk anlatıda, Pir Dede Sultan anne karnındaki çocukların doğduktan sonraki manevi makamlarından haberdar olduğunu ifade etmiştir. İkinci anlatıda ise Musa Dede, doğacak çocuğun geçimini sağlayacağı meslek hakkında annesine bilgi vermiştir.

Şamanların da temel özelliklerinden biri, doğacak bebeğin seçilmiş bir şaman ruhu olduğunu bilmeleridir. Şaman olması için seçilen bebeğin doğumu sırasında tinsel ruhlar, onun ruhunu çalar ve şaman olması için bir dizi eğitimden geçirirler. Büyük şaman olacak bebeğin ruhu (salgın kut), tanrıça-şaman Arı Darhan'ın kızları tarafından kaçırılır. Bazılarının ruhları ise yer altı dünyasının ruhları tarafından kaçırılır ve bir eğitime tabi tutulurlar (Bağcı, 2017: 235).

İşlevselcilik açısından değerlendirildiğinde, "doğacak çocuğun makamını ve mesleğini bilme" yanışı toplumda istenilen ve beklenen bir bilgidir. Doğacak çocuğun makamının anne ya da aile tarafından önceden bilinmesi, doğacak çocuk için hazırlık yapılmasını sağlamaktadır. Özel bir çocuğun dünyaya geleceği bilincine bağlı olarak, çocuğun korunmasına dair maddi ve manevi önlemler alınmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda çocuğun dünyaya geleceği çevresel koşulların olumsuz yönleri varsa iyileştirilir. Yine annenin ve çevresindekilerin çocuğun anne karnına düştüğü andan itibaren daha dikkatli davranmasını sağlar. Doğacak çocuğun gelecekte yapacağı mesleğin bilinmesi ise çocuğun geçimini sağlayacağı mesleğe dair kendini geliştirmesi için fırsatlar sunar. Ayrıca geleceğe dair ekonomik olarak da psikolojik bir rahatlamayı beraberinde getirir.

Azizlere ve Müslüman erenlere ait olan anlatılarda, kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), azizlerin/evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), aziz/ evliya kerametleri (V223.6) ve inanmayanlara mucize gösterilmesi (V340) metinlerde ortak ve evrensel yanış olarak kullanılmıştır. Anlatılardan AD-1 ve MH-1 aynı coğrafyada MH-2 ise farklı coğrafyadadır. Üç anlatının da özelliği uzak geçmişte oluşması ve yeniden kurgulanarak inanç dokusu değişmeden varlığını devam ettirmesidir. Mistik şahsiyetler ortak bir faydayı Orta Asya inançları ile temellendirerek kutsal şahsiyetler üzerinden uyumlulaştırmışlardır ve kültürel doku mistik anlatı ile canlılığını korumuştur.

3.1.5. Öleceği Zamanı ve Mekânı Bilme

İnsanoğlu var olduğu tarihten, bugüne değin ölümle mücadele etmiş, ölüme karşı çeşitli çareler aramaya çalışmıştır fakat bulamamıştır. Vakti geldiğinde herkesi bu dünyadan koparacak olan ölüm, kutsal şahsiyetler için de geçerlidir. Her canlı gibi kutsal şahsiyetler de ölümle yüzleşmiştir ancak ölüm kutsal şahsiyetleri ve sıradan insanları ayıran bir olgu olarak kendini göstermiştir. Olağanüstü güçleri ve yetenekleri olduğu düşünülen şahsiyetlerin yaşarken sergilediği özellikleri ölmeye yakın, ölüm anında hatta öldükten sonra dahi devam ettirdiğine inanılmaktadır. Kutsal şahsiyetin öleceği zamanı ve mekânı önceden biliyor olması da ölmeye yakın gösterilen keramet unsurlarındandır. Bu şahsiyetler ölecekleri zamanı genellikle tabiatüstü varlıklar aracılığı ile bizzat ya da rüya da öğrenmişlerdir.

AD-1 İzmir'de adına Katolik Kilisesi ve Katedrali bulunan Aziz Yuhanna bir kadına ilahî bir sevgiyle bağlanır. Bu kadının asilliği ile tanınan bir azize olduğu bilinmektedir. Yuhanna bir gece İsa Mesih'i rüyasında görür ve öleceğini haber alır. Sevdiği kadına mektup yazarak cumartesi gününden önce kendisini görmeye gelmesini ister; cumartesi gününden sonra ölmüş olacağını haber verir (İannitto 2002: 114).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

M301.Peygamberler

V220. Azizler

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

E. Ölüm

MH-1 Tekke; Karacasu ilçesi, Esençay mahallesinde bulunmaktadır. Tekkenin kime ait olduğu bilinmemektedir. Fakat yöre halkı tekkede yatan zatın, 1500'lü yıllarda vefat ettiğini söylemektedir. Bir rivayete göre, bu zat köy halkının yanına gider ve o gün meydanda pekmez kaynatılır. Kaynar kazanı eliyle tutar ve der ki ey ahali, Hızır dedi üç güne kadar bu dünyadan göçüyorum, beni bu kazanla yıkayın. Üç gün sonra vefat eder ve halk bu zatın isteğini yerine getirir. "Burası çok bilinir yer değil. Daha önce burada bazı büyüklerimizin anlattığına göre türbede yatan Hacı Durmuş Ahmetoğlu. 1500'lerde hakka yürümüş. Efendim pekmez

pişiriyorlarmış. Kazan ısınınca kazanı kaldırmış, indirmiş kendisi. Benim suyumu ısıtıverin demiş derler büyükler. Yani kendi ölümünü bilmiş" (KK132).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

E. Ölüm

MH-2 Dümbelek Dede Yatırı; Nazilli ilçesi, Eycelli mahallesinde bulunmaktadır. Dedenin hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Kaynak kişiler, dedenin adının yanında bulunan kuyudan dolayı dümbelek olduğunu söylemektedir. Bir rivayete göre; bu dede vefatından önce köy ahalisini toplamış ve benim ölümüm yakındır, buradan göçeceğim beni dilediğim yere gömün demiştir. Birkaç gün sonra dede vefat etmiştir. Fakat halk dedenin sözünü tutmamış ve başka yere gömmek için yola çıkmışlardır. Dedenin vasiyetinin olduğu yere gelince dedenin tabutu ağırlaşmıştır. Köylü bu ağırlığa şaşırmış ve tabutu açmışlar ve dedenin tabutun içerisinde olmadığını, cemaatin önünden hızlı bir şekilde bugün ki yatırın olduğu mevkie doğru yürüdüğünü görmüşlerdir (KK102).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

E. Ölüm

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "ölecekleri zamanı ve mekânı bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyan anlatısında aziz öleceği zamanı rüyasında görmüştür. İsa Mesih, öleceği günün cumartesi olacağını kendisine bildirmiştir.

Müslüman erene ait ilk anlatıda da Hristiyan azizden farklı olarak öleceği zaman erene, Hızır tarafından bizzat bildirilmiştir. İkinci anlatıda ise kutsal şahsiyetin öleceği günü kimden öğrendiği bilinmemektedir. Fakat gömüleceği mekân hakkında bilgi vermiştir ve köylüye vasiyet etmiştir.

Orta Asya şamanlarının da sırra erme ritüellerinden biri ölümdür. Duyularla algılanamayan tabiatüstü varlıklar vardır. Bu duyu dışı varlık alanlarını algılamak da şamanın ritüel ölümü ile mümkün olmaktadır. Şamanın bu ritüel ölümü yaşaması, yani bedeninin parçalanması ve sonrasında organlarının yeniden dirilmesi; onun insanlarla ortak olarak yaşadığı maddi dünyadan öteki alemlere geçmesini sağlayan tek araçtır ve bu süreç kendisine ruhlar tarafından bildirilmektedir (Eliade, 1999: 102). Davulun son kullanım süresi dolduğunda ve şaman elbisesi eskidiğinde de şaman ölür ve davul kırılarak içinde bulunan ruhlar özgür bırakılır (Hoppala, 2015: 228-229). Davulun süresinin dolması ve elbisenin eskimesi de şamana ölümü hatırlatmaktadır. Son olarak şaman aday olarak ataları tarafından seçildiğinde bu çağrıyı kabul etmek zorundadır. Ender olarak adayın çağrıyı geri çevirdiği durumlara rastlanabilir. Ancak böyle bir durumda adayın başına gelecek olan şey delilik, sakatlık ya da acı çekerek gerçekleşen bir ölümdür (Bayat, 2006: 35,40) ve şaman başına gelecekleri önceden bilmektedir.

İşlevsel bakımdan; "öleceği zamanı ve mekânı bilme" yanışı toplumda istenilen ve beklenilen bir bilgidir. Öleceği zamanı bilme, kutsal şahsiyet tarafından korku ile karşılanmamaktadır. Çünkü ölüm onlar için sadece bir mekân değişikliğidir ve hatta bazen bir üst boyuta geçmek olarak algılanmaktadır. Saha çalışmalarında eren ya da evliyanın ölümü "kalıbı dinlendirmek" olarak ifade edilmiştir (KK78). Bu bilgi kutsal şahsiyeti diğer kişilerden ayıran bir özellik olarak da nitelendirilmektedir.

Hristiyan Aziz ve Müslüman eren anlatıları incelendiğinde kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223) ve ölüm (E) ortak ve evrensel yanış olarak kullanılmıştır. Aziz anlatısı AD-1 İzmir'de Aziz Yuhanna adına inşa edilen kilisede anlatılmaktadır. MH-1 ve MH-2 ise Aydın ilinde anlatılmaktadır. Üç anlatı da coğrafî olarak birbirlerine yakındır. Fakat aziz anlatısı uzak bir zamanda oluşturulmuştur. Bu anlatıdaki yanışın Müslüman eren anlatılarında devam etmesi ile kutsal öykü canlı kılınmış ve mistik anlatılar inanca bağlı içerikleri sayesinde kaybolmadan günümüze kadar gelmiştir. Bu anlatılarda menşelerle ilgili kuramın devreye girdiği söylenebilir (Önal, 2021: 76).

3.1.6. Başka Kişilerin Öleceği Zamanı ve Mekânı Bilme

Kutsal şahsiyetlerin kendi ölecekleri zamanı ve mekânı bilmeleri dışında, başka kişilerin öleceği zamanı ve mekânı da bildiklerine inanılmaktadır. Kişilerin ölecekleri zamanı ve mekânı direkt ya da rüya da kendilerine bildirmektedirler. Ölümlerin bazen kutsal şahsiyete yapılan bir

saygısızlık dolayısıyla olduğuna inanılmaktadır. Bu bağlamda ölüm, kutsal şahsiyetin bedduası sonucu gerçekleşen olağanüstü bir hâl (ceza) olarak değerlendirilmektedir.

AD-1 Hierapolis'e (Denizli) Hristiyanlığı yaymaya gelen ve Hz. İsa'nın 12 havarisinden biri olan Aziz Philippus tebliğini gerçekleştirdikten sonra şehrin yöneticisi olan iki aziz tarafından kılıç darbeleriyle öldürülür. Aziz, ölmeden önce "Bana bunu yaptığınız için yarın bu saatte ikiniz birbirinizi öldüreceksiniz. Rab, sizi birbirinize öldürtecektir." der ve ruhunu teslim eder. Bir gün sonra ava giden iki kardeş, bir ceylanın peşine düşerler. Ceylanın biri sağında biri solunda iken ikisi de sihirli kılıç atar. Attıkları kılıçlar, birbirlerine isabet eder ve ikisi de oracıkta ölür (Garıs 2013: 42).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

V223.6.Aziz kerametleri

D1081. Büyülü kılıçlar

E. Ölüm

MH-1 Servergazi Türbesi'ne dair bilgi veren kaynak kişiler Servergazi'nin ölecek kişilere önceden bilgi verdiğini nakletmiştir (KK178). Rivayete göre; türbedarın oğlu Servergazi ile ilgilenir ve sürekli ruhuna Kuran okurmuş. Bir gün Servergazi çocuğa görünmüş ve senin yerin benim yanım bu öğlen yanıma geleceksin ve sana türbe yapacağız demiş. Çocuk bu gördüğüne ve söylenenlere anlam verememiş ve koşarak babasına, annesine durumu anlatmış fakat onlar da anlamamışlar. Çok geçmemiş öğle vaktinde oğulları vefat etmiş ve Servergazi'nin söyledikleri babasının hatırına gelmiş. Çocuğu direkt Servergazi'nin yanına defnetmişler (KK179).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V113.01. Türbede kerametler

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

E. Ölüm

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "başkasının öleceği zamanı ve mekânı bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyan anlatısında, Aziz Philippus'un masum olduğu ve iki aziz tarafından öldürüldüğü görülmektedir. Ölüm gerçekleşmeden önce Aziz, onlara işledikleri suçun bedelini canları ile ödeyeceklerini ve ölüm günü ve saatini direkt olarak bildirmiştir. Bir gün sonra da iki aziz kardeş birbirlerini öldürmüştür ve işledikleri suç bedelsiz kalmamıştır.

Müslüman anlatısında da Servergazi'nin öldükten sonra bir keramet gerçekleştirdiği ve türbedarına göründüğü anlatılmaktadır. Türbedarı bir çocuktur ve sürekli Servergazi'nin Türbesi ile ilgilenmektedir. Servergazi bir gün çocuğa görünmüş ve öleceği günü söylemiştir. Burada gerçekleşen ölümün cezadan ziyade üst bir boyuta geçmek için gerçekleştirildiği görülmektedir.

Orta Asya şamanlarının da başkalarının öleceği güne dair bilgi sahibi olduğu bilinmektedir. Ayinlerde hastalık getiren ruh şamanın müdahalesi ile bedeni terk eder ve böylece hasta iyileşir. Fakat bazı zamanlarda bu ruhun bedeni terk etmediği görülür ve şaman hastanın öleceğini bilir. Ölüm anında insana ait ruh bedenden ayrılır ve şeffaf bir dumana dönüşür, başka dünyaya geçer. Orada onu Erlik'in elçisi ölüm ruhu Aldaçı karşılar. İyi insanların ruhu ölümünden sonra da yeryüzünde yaşamaya devam eder. Günahkâr insanların ruhları ise yer altı dünyasına gider (Alekseyev, 2013: 85-86).

İşlevsel yapı değerlendirildiğinde; kutsal şahsiyetin "başkalarının öleceği zamanı ve mekânı bilme" yanışı toplumda istenilen ve beklenen bir bilgidir. Bu bilgi, insanda iyi ya da kötü özellikleri ortaya çıkarabilir. Öleceği günü bilme, insanların ölüm öncesi, ölüm anı ve sonrası için gerekli hazırlıkları yapmasına yardımcı olabilir. Ömrün sınırlı olduğunu ve ölüm zamanını bilmek davranışsal değişiklikleri beraberinde getirir. Hayatın değerini daha iyi anlamayı sağlayıp başkalarına karşı hoşgörü ve merhamet duygularını geliştirebilir, savunmacı tepkileri azaltabilir. Bunun tam tersi de mümkündür. Halk nazarında "öleceği günü bilme"nin yararlarının olabileceği gibi ölüm korkusuna sebebiyet verecek zararları da olabilir. Ölüm zamanını bilme insanları endişelendirebilir. Kimi o durumu ortaya çıkarabilecek her şeyden

kaçınırken (örneğin trafik kazasında öleceklerini biliyorlarsa hiç araca binmemek gibi), kimi de ölümleri üzerinde kontrolü kendi ellerine almak isteyebilir. Bu olanak varsa bu insanlar ölüm kaygısıyla ilgili savunmacı önyargılar sergiler.

Aziz anlatısı AD-1 ve Müslüman eren anlatısı MH-1'de; kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), türbeler (V113), türbede kerametler (V113.01), evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223) ve ölüm (E) ortak ve evrensel yanışlardır. AD-1 ve MH-1 aynı coğrafyada, fakat uzak geçmişte oluşturulmalarına rağmen, günümüz anlatılarında tematik olarak varlığını sürdürmektedir. Hristiyan azize ait bir özelliğin, İslami süreçte Müslüman erene aktarıldığı görülmektedir. İnanma ihtiyacı devam ettiği sürece insanlık tarihinden bugüne ve hatta bugünden yarına bu anlatılar toplumsal öğreti bağlamında varlıklarını koruyacaktır.

3.1.7. Düşmanın Hangi Yönden Geleceğini Bilme

Savaşlarda ve diğer zor zamanlarda insanlara ya da orduya yardım etme fonksiyonu kutsal şahsiyetlere izafe edilmiştir. Kutsal şahsiyetlerin olağanüstü dayanıklılarıyla ve olağanüstü bilgilere sahip olmasıyla düşmanın hangi yönden geleceğine dair bilgi sahibi olduğuna inanılmaktadır. Düşmanı korkutmak ya da kaçırmak için de büyüsel nesnelere başvurduğu, dua ettiği, direkt ya da rüya yolu ile orduya, düşman askerler hakkında bilgi verdiği söylenmektedir (KK67). Düşmanı korkutmak ya da etkisiz hâle getirmek kutsal şahsiyetin üstün gücünü göstermektedir. Aynı zamanda inanmayan ve kutsal şahsiyete saygısızlık yapan topluluğa gösterilen bir keramet ya da mucize olarak da değerlendirilebilir.

AD-1 Düşman orduları, Aphrodisias'da adına Katedral bulunan Aziz Michael'in yaşadığı şehri yağmalar. Askerler, şehri yağmaladıktan sonra yağma için manastırın yolunu tutar. Durumu öğrenen Aziz, hemen dua etmeye koyulur. Ardından asasına yaslanır ve askerlere doğru bakarak haç işareti yapar. O anda kapkara bir bulut askerlerin etrafını kaplar ve askerler birbirlerini dahi göremez ve geri dönerler (Garıs 2013: 55-57).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V500. Çeşitli dinî motifler

V530. Hac

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

MH-1 Orman Baba Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde bulunmaktadır. Orman Dede'nin kim olduğu ve ne zaman bu topraklara geldiği bilinmemektedir. Kaynak kişiler, Orman Baba'nın gaybı ve kaybı bildiğini, gelecekten haber verdiğini söylemektedir.

Halk arasında anlatılan bir rivayet vardır; Karacasu ve Kuyucak ilçesinin fethinde, Orman Baba, insan kılığında ordunun içerisine girmiş ve düşmanların nerelerden geleceğini, nerelere tuzak kuracağını yanındakilere söylemiştir. Böylelikle Yunan ordusu ile mücadele kolay bir şekilde kazanılmıştır. Aynı zamanda Orman Baba'nın, muhipbanlarının da rüyasına girdiği ve onlara olacaklara dair tedbir almaları gerektiğini söylediği anlatılmaktadır. "Benim kız evlenecekti, kız sevmiş biz de vereceğiz. Gece bir rüya gördüm Orman Baba dedi ki, bu adama kız verme, işi boz. Sabah uyandım, hanıma anlattım. Hanım inanmadı, kıza dedim kız ağladı. Adamlarda ta Urfa'dan gelecek. Neyse ben kimseyi inandıramadım ve kızı verdik mecbur, nişanı uzattık ama. Kız Urfa'ya gitti. Meğer adamın çoluk çocuğu varmış. Bizim kızdan gizlemiş sonra ayrıldılar hemen. Sonra dedeye gittim özür diledim, taşını öptüm. Kurban verdim, Allah kabul etsin" (KK78).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V113.01. Türbede kerametler

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V223. 1. Evliyalar öğüt verir

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

"Düşmanın hangi yönden geleceğini bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyan anlatısında Aziz, düşman ordusunun geleceği kendisine bildirilince hemen dua eder ve ardından büyüsel bir nesne olan asasına yaslanır, askerlere doğru bakarak haç işareti yapar

ve bunun sonucunda kapkara bir bulut askerlerin etrafını kaplar ve askerler birbirlerini dahi göremez ve kaçmaya başlarlar.

Müslüman anlatısında da Orman Baba, insan kılığında ordunun içerisine girmiş ve düşmanların nerelerden geleceğini, nerelere tuzak kuracağını yanındakilere söylemiştir. Böylelikle Yunan ordusu ile mücadele kolay bir şekilde kazanılmıştır. Aynı zamanda Orman Baba'nın, insanların rüyasına girdiği ve onlara olacaklara dair tedbir almaları gerektiğini söylediği anlatılmaktadır.

Orta Asya şamanlarının da savaşlarda da önemli bir yeri vardır. Şamanlar, olağanüstü güçleriyle Türk ordusunun önemli birer mensubudurlar. Ancak kesici ve delici silahlar kullanan askerlerden farklı olarak onlar, ordu zor duruma düştüğü zaman savaş sahnesine çıkıp mistik güçlerini kullanan kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Bu nedenle şamanlar, ordunun özel güç sahibi mensupları olarak değerlendirilebilirler (Çan-Erdal, 2020).

İşlevsel açıdan; "düşmanın hangi yönden geleceğini bilme" yanışı toplumda istenilen ve beklenen bir bilgidir. Bu bilgi sayesinde halk ya da askerler düşmana karşı tedbir alabilir, savaşı can ve mal kaybı olmadan galibiyet ile tamamlayabilir. Böylelikle yaşadıkları yerleri muhafaza edip korumaları kolaylaşır. Toplumda güven ve huzur içerisinde yaşar.

Uzak coğrafyalarda ya da özellikle Menderes Havzası'nda oluşturulan Hristiyan aziz ve Müslüman eren anlatılarında, kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), kiliseler/kırsal mabet /türbeler (V113), kilise/ kırsal mabet/ türbede kerametler (V113.01), azizlerin/ evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), azizler/ evliyaların öğüt vermesi (V223. 1), rüyada gelecekte olacakların görülmesi (D1812.3.3) ortak ve evrensel yanışlardır. AD-1'de anlatı kahramanı günümüzde Aydın iline bağlı Karacasu ilçesinde bulunan katedrale ismini vermiş olan Aziz Michael'dir. Uzak geçmiş Roma Dönemi'dir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Karacasu ilçesine yaklaşık 28 km mesafede olan Orman Dede anlatısında evrensel yanışların devam ettiği görülmektedir. Aynı coğrafyada ortak kültürün göstergesi olan mistik anlatının sadece dinî olarak kahramanı değişmiş, anlatı zaman ve mekân bağlamında yeniden kurgulanarak aynı tema ile varlığını sürdürmüştür. Böylelikle kutsal şahsiyetler anlatı motifleri üzerinden uyumlulaştırılmıştır.

3.1.8. Zihinden Geçenleri Bilme

Kutsal şahsiyetlerin, tabiatüstü varlıklar ile iletişim kurabilmelerine bağlı olarak insanların zihninden geçenleri bildiklerine ya da zihninden geçenleri okuduklarına inanılmaktadır (Henninger,1987: 78).

A.D-1 Smyrna Piskoposu Aziz Polykarpos, Doğunun Patriği'ni uyarması için bir rahip gönderir. Çünkü Katoliklerin Suriye'deki lideri olan Patrik adaletli değildir. Ancak rahibini göndermeden evvel ona "Gidip patriği tüm kusurlarından dolayı uyaracaksın ancak o seni dinlemeyecek. Tanrımız da onu cezalandıracak." diyerek olacakları haber verir. Ayrıca Polikarp, rahibin bu görevden sonra şehit olacağını ve İsa Mesih'e kavuşacağını da bildirir (KK121).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

A0.Yaratıcı

V220. Azizler

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

V223.3. Aziz başkalarının düşüncelerini algılayabilir

V223. 1. Aziz öğüt verir

V463.Şehit olma

MH-1 İzmir ili, Tire ilçesinde Horasanlı Ali Baba Türbesi bulunmaktadır. Horasanlı Ali Baba'nın da insanların zihninden geçenleri okuduğu anlatılmıştır. Rivayete göre; "bir sohbet meclisinde gelen müritlerden biri Ali Baba'nın abasını çok beğenmiş ve keşke bana bağışlasa diye ve yadigâr olarak saklasam ne olurdu! Diye içinden geçirmiş. Bu düşüncede iken Ali Baba hemen yerinden kalkmış ve o kişinin yanıma gelip oturmuş. Abasını çıkarıp "Bu abayı iyi sakla, muharebe günlerinde giyersin ve sana kurşun işlemez, görünmez olursun" (KK116) demiştir. Burada Ali Baba, Çelebi, müridinin zihninden geçen isteği adeta duymuş ve isteğini yerine getirmiştir.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

G.303. Şeytan

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V223. 1. Evliya öğüt verir

D1650. Büyülü obje

D1980. Sihirli görünmezlik

"Zihinden geçenleri bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyan anlatısında Aziz Polykarpos, patriğin zihninden geçirip söyleyeceği şeyleri öncesinde görevli rahip ile paylaşmıştır.

Müslüman anlatısında ise Horasanlı Ali Baba müridinin zihninden geçenleri okumuş ve müridinin üzerindeki hırkayı beğendiğini ve istediğini anlamıştır. Bunun üzerine üstündeki hırkayı hediye etmiştir.

Orta Asya şamanlarının da ırk yoluyla insanın içinden geçenleri bildiği söylenmektedir (Bayat, 2004: 109). Örneğin Uygurlar, sihirbazlığı iyi bilmekte ve büyücülerine "kam" adını vermektedir. Bu büyücüler "Şeytanlar bize bağlıdır ve ne olup biterse gelip haber verirler." diyorlardı. Onlara göre kendileri, olmuş ve olacak her şeyi bilmekte ve zihinleri okuyarak ona göre tedbir alabilmekteydi (Ögel 2010: I/76). Bu inançların İslam'ın kabulüyle birlikte veli tipine aktarılması gayet doğaldır. Benzer bir aktarımın Hristiyan azizler için gerçekleşmiş olması da yadsınamaz.

Anlatıda Horasanlı Ali Baba, abanın müridini savaş zamanında koruyacağını da ifade etmiştir. Şaman inancında da benzer bir uygulamayı görmek mümkündür. Şamanlar yakınlarının yardıma ihtiyaçları olduğunda onlar ile iletişime geçmeleri için kendilerine ait olan büyüsel eşya yahut herhangi bir madde verirler (Kalafat, 1990: 156). Kendilerine ait ruhların o eşyaların üzerinde yaşadıklarını düşünürler. Bu bazen kendilerine ait olan saç olarak da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu uygulamaların devam ettiği görülmektedir. Yatır yahut

türbeyi ziyaret edenler orada yatan ve kutsal kabul ettikleri şahsiyet ile iletişime geçebilmek için dinsel-büyüsel ritüeller uygulamaktadır. Kıyafetlerinden bir parça, kıyafetleri üzerinde bulunan bir ip vb. eşyalarını ziyarete bırakmaktadırlar. Böylelikle, erenin o kişinin rüyasına gireceği ya da bir işaret vereceğine inanırlar. Bir diğer uygulama da ziyaretten teberik almaktır. Bu bazen ziyarette bulunan mezar toprağı, bazen ziyaretin yakınlarında bulunan bir meyve ağacının dalından koparılan meyve, bazen de bir tesbih olabilir. Bu şekilde de yine ziyarette yatan ve eren olarak kabul edilen kişi ile iletişime geçileceğine inanılmaktadır.

Toplum, olanı değil de olmasını dilediği özellikleri, önde gelen kişilere mal etmiştir. "Zihinden geçenleri bilme" yanışı toplumda istenilen ve beklenen bir bilgidir. Anlatılarda kutsal şahsiyetlerin zihinden geçenleri bilmeleri-okumaları sayesinde esrarengiz pek çok olay çözüme kavuşabilir, insanların iyi ve kötü niyetlerinden haberdar olunur, suçlular tespit edilir, çalınan eşyaların saklandığı yerlerinin tayini kolaylaşır, hırsızların izlerinin takibinde ve kaybolmuş insanların ortaya çıkarılması gibi hususlarda yardımcı olabilir.

Hristiyan anlatısı ve Müslüman eren anlatısında ortak olan yanışlar; Kutsal kişiler (V200), yaratıcı (A0), azizler/ evliyalar (V220), azizlerin/evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), aziz/ evliyalar başkalarının düşüncelerini algılaması (V223.3) ve aziz/ evliyaların öğüt vermesi (V223.1)'dir. AD-1'de adı geçen Smyrna Piskoposu Aziz Polykarpos'a ait özelliklerin aynı coğrafya da fakat uzak geçmişte yaşayan Horasanlı Ali Baba'ya aktarıldığı görülmektedir. Anlatılar incelendiğinde, olayların sadece öznelerinin ve nesnelerinin değiştiği, bu olayların sonuçlarının bire bir aynı olduğu görülmektedir. Mistik anlatıların özünü teşkil eden ahlakî, ruhî, manevî düsturların ortak olması; kaynakların da ortak olduğunu gösterir. Pek çok mistik anlatının benzer veya aynı hâlde Yahudi, Hristiyan ve İslam dünyasında görülme sebebi; tevhit inancına bağlı semavi kaynaktan beslenmeleri ve kültürler ve dinler arası yayılmacı kuramının anlatılar üzerinden gerçekleşmesidir.

3.2. Sağaltıma Dair Anlatılar

Sağaltım, geleneksel tıp uygulamaları içerisinde değerlendirilmektedir. Binlerce yıllık geçmişe sahip olduğu düşünülen bu uygulama, tabiat karşısında güçsüz olan insanoğlunun hayatta kalabilme mücadelesi için teşhis ve tedavi yolları geliştirmesi sonucu deneme ve yanılma yöntemi ile meydana gelmiştir. Tedavi uygulamaları kuşaktan kuşağa kültürel bir miras olarak sözlü aktarım vasıtasıyla varlığını sürdürmüştür.

Sağaltım uygulaması sağaltıcı özelliğe sahip şifa gücü ve yeteneği olan kişiler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Halk arasında bu kişilere; "iyi edici", "şifacı", "halk hekimi" gibi isimler verilmiştir (Graves 2012: 100). Bu kişilerin bedensel ve ruhsal pek çok hastalığı iyileştirdiği bilinmektedir.

Şifacıların tedavi ettikleri hastalıklara dair; David J. Hufford "Halk hekimleri modern insanca bilinen tüm hastalıkları (siğiller, eklem iltihabı, sancı, cilt rahatsızlığı, kanser vb.) ve tıp bilimince tanınmayan hastalıkları da (kem göz, ruhi çöküntü, büyücü etkilerini) pratik olarak tedavi ederler" (Hufford, 2007: 79) şeklinde bilgi vermiştir.

Antik Dönem'de sağaltım Tanrılar, hekim rahipler ve azizler tarafından kehanet, rüya, büyü vb. argümanlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Şifa tapınakları ve bu tapınakların yakınlarında bulunan kutsal mağaralar hastaların ziyaret ettiği ve hatta bazen konakladığı şifa merkezleri olmuştur (Roux, 1994: 123).

Yunan tanrılarında Zeus'un oğlu Apollon; şiir, müzik, ışık ve kehanet tanrısı kabul edilir. Salgın hastalıkları o gönderir ve o iyi eder (Estin ve Laporte 2008: 99). Bazen Apollon tedaviyi oğlu tıp tanrısı Asklepios'a bırakır (Estin ve Laporte 2008: 104). Tanrıça Artemis, ölümlülere salgın hastalıklar ya da ani ölümler göndermeye ve hastalıkları iyileştirmeye muktedirdir. Aynı zamanda küçük çocukların ve yavru hayvanların da koruyucusudur (Graves 2012: 100).

AD-1 Aziz Petrus ve Yuhanna dua vaktinde tapınağa çıkarlarken tapınağın kapısında doğuştan kötürüm olan bir adam görürler. Adamı dilenmesi için her gün buraya getirirler. Sakat adam Petrus ve Yuhanna'yı görünce onlardan da sadaka ister. Petrus, adama kendisinde altın ve gümüşünün olmadığını söyler "Ancak bende olanı sana verebilirim." der. Ardından "Nasaralı İsa adına kalk, yürü!" diyerek onu elinden tutup kaldırır. Adamın ayakları sapasağlam olmuştur. Kötürüm adam yürüyerek tapınağa girer ve ibadet etmeye başlar (İncil 'Elçilerin İşleri' 3/1-9; Balcı 2006: 62). Aziz Petrus, bundan başka birkaç felçliyi daha iyileştirmiştir.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

M301.Peygamberler

V220. Azizler

F700.Kutsal mekân

V50.Dua

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

V221.Azizler tarafından mucizevi şifa

V221.2.Azizlerin felçli kişileri iyileştirmesi

AD-2 İzmir Piskoposu Aziz Bukolos, dilsiz bir kıza üfleyerek onun konuşmasını sağlamıştır. Ayrıca öpücüğü ve şifalı tükürüğü ile pek çok cüzamlıyı iyileştirmiştir (Polat 2008: 206).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V221.Azizler tarafından mucizevi şifa

AD-3 Azizlerin manevi himmetinin öldükten sonra da devam ettiğine inanılmaktadır. Hristiyanlıkta azizlerin kalıntıları da mucizevi bir iyileştirme gücüne sahip olduğu inancı hâkimdir. İngiltere Carterbury'de yaşayan bir kadın şiddetli baş ağrısı çekmektedir. Bu kadın Aziz Thomas Becket'in mabedine gider; orada dua ederken baş ağrısı daha da şiddetlenir, kafası zonklar. Bu sırada kadın Tanrı'ya yakarır ve Aziz Thomas'ı da aracı edip yardım ister. Bu andan sonra kadının kulaklarından iltihap boşalır ve bütün zehir akar. Ardından kadının kulaklarından bol miktarda kan gelir ve kadının baş ağrısı tamamen geçer (Polat 2008: 206-207).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

M301.Peygamberler

V220. Azizler

F700.Kutsal mekân

V113.01. Kutsal mekânda mucize

V50.Dua

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

V221.Azizler tarafından mucizevi şifa

AD-4 Sağaltıma dair mistik anlatılar içerisinde çocuksuzluk ya da kısırlığı gidermeye dair yanışlar da yer almaktadır. Aegeas birkaç kez evlenmesine rağmen çocuk sahibi olamamıştır ve bunun sonucunda Delphoi kâhinini ziyaret etmiştir. Kendisine Atina'ya gitmesi ve buraya varmadan önce şarap tulumunun ağzını çözmesi gerektiği söylenmiştir. Kehaneti öğrendikten sonra ise Pittheia'a doğru yola çıkmıştır. Kehaneti yorumlayan Pittheia, Aegeas'ı sarhoş ederek kızı Aithra ile birlikte olmasını sağlamıştır. Bu birliktelik sonucunda da Theseus adında bir çocuğu olmuştur (Grimal, 2012: 766).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

V221.Aziz tarafından mucizevi şifa

T510.Olağanüstü hamile kalma

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

MH-1 Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Melih Dede'nin de felçlileri şifaladığı anlatılmaktadır. Ölümünden sonra da türbesinde sağaltım uygulamalarının devam ettiğine inanılmaktadır. "Bir gün annesi felçli ve yatalak olan bir kadın rüya görür. Rüyasında Melih Dede onu annesiyle birlikte yatıra çağırır ve yatırın başında bir sopa vardır. O sopa ile hasta olan annesinin dizlerine vurması gerektiğini söyler. Kadın rüyada dedenin dediğini uygular. Türbeye gelir, annesini de getirir ve o sopayla annesinin dizlerine vurur. Sonrasında annesi bu türbeden yürüyerek gider" (KK145).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

V221.Evliyalar tarafından mucizevi şifa

V150. Çeşitli kutsal objeler

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

V221.2.Evliyaların felçli kişileri iyileştirmesi

MH-2 Kaşık Baba yatırı; Aydın ili, Karacasu ilçesi, Dereköy mahallesinde bulunmaktadır. Halk arasındaki inanca göre konuşamayan çocuklar Kaşık Baba tarafından şifalanır. Kaşık Baba'nın ölümünden sonra manevi himmetinin türbesinde devam ettiğine inanılmaktadır. Konuşamayan çocuğa yatırın üzerinden alınan bir demir kaşıkla yemek yedirilirse çocuğun konuşacağına inanılır. Yine kekeme çocukların salyası, tükürüğü akıtılıp bu kaşıkla kesilirse çocuğun çok güzel konuşacağı inancı da vardır.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V221.Evliyalar tarafından mucizevi şifa

V150. Çeşitli kutsal objeler

MH- 3 Şeyh Kemal'in de çocuğu olmayanları şifaladığı anlatılmaktadır. "Babamın üç tane kızı olmuş. Oğlan olmamış. Babam Şeyh Kemal Dedeye yedi hayvan adamış. Bir oğlan olursa yedi hayvan keseceğim diye ve ondan sonra da ben olmuşum. Cenabı Allah beni vermiş. Yedi yıl babam Şeyh Kemal Dede'ye gidip hayvan kesip orda mevlit okutmuş oğlu olsun diye. Sonradan bir oğlu oldu işte. Kemal Dede'ye gelen herkesin ayrı bir dileği var ve gelenlerin dilekleri temiz gönülle gelirse hep kabul olur. Benim babam buna örnek oğlanı diliyor ve dede himmet edip veriyor düşünün ve babam vazgeçmiyor tam yedi sene kurban götürüyor, rüyasında haber alıyor…" (KK175).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D1812.3.3.Rüyada gelecekte olacakların görülmesi

Z71. Formülistik sayılar

Z71.5. Formülistik sayı: yedi

V221.Evliya tarafından mucizevi şifa

T510.Olağanüstü hamile kalma

V10. Dinî kurbanlar

V11.6. Ölüler için kurban

Hristiyan ve Müslümanlara ait anlatılarda kutsal şahsiyet tarafından gerçekleştirilen "sağaltım" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Yukarıda Hristiyan anlatılarının ilkinde Aziz Petrus ve Yuhanna dua etmiştir ve kötürüm adam sağlığına kavuşmuş, yürüyerek tapınağa gitmiştir (İncil 'Elçilerin İşleri' 3/1-9; Balcı 2006: 62). İkinci anlatıda, Aziz Moula, dilsiz bir kıza üfleyerek onun konuşmasını sağlamıştır. Ayrıca öpücüğü ve şifalı tükürüğü ile pek çok cüzamlıyı iyileştirmiştir. Üçüncü anlatı da ise kutsal şahsiyetinin sağaltıma dair uygulamalarının öldükten sonra da devam ettiği görülmektedir. Başı ağrıyan bir kadın Aziz Thomas'ın mabedini ziyaret etmiştir ve onu aracı edip baş ağrısının geçmesi için Tanrı'dan yardım istemiştir. Bu andan sonra kadının kulaklarından iltihap boşalmış ve bütün zehir akmıştır. Ardından kadının kulaklarından bol miktarda kan gelmiş ve kadının baş ağrısı tamamen geçmiştir. Dördüncü anlatı da ise olağanüstü şifa ile çocuksuzluğu giderme söz konusudur. Aegeas birkaç kez evlenmesine rağmen çocuk sahibi olamamıştır ve bunun sonucunda Delphoi kâhinini ziyaret etmiştir. Kendisine Atina'ya gitmesi ve buraya varmadan önce şarap tulumunun ağzını çözmesi gerektiği söylenmiştir. Kehaneti öğrendikten sonra ise Pittheia'a doğru yola çıkmıştır. Kehaneti yorumlayan Pittheia, Aegeas'ı sarhoş ederek kızı Aithra ile birlikte olmasını sağlamıştır. Bu birliktelik sonucunda da Theseus adında bir çocuğu olmuştur (Grimal, 2012: 766).

Müslüman anlatılarında da sağaltıma dair benzer örnekler ile karşılaşılmaktadır. Birinci anlatıda Melih Dede'nin felçli bir hastayı iyileştirdiği anlatılmaktadır. İkinci anlatıda, Kaşık Baba'nın konuşamayan çocukları şifaladığından bahsedilmiştir. Ölümü sonrasında da şifa uygulamalarının türbesinde devam ettiği bilinmektedir. Üçüncü anlatı da ise Şeyh Kemal aracılığı ile üç kızı olan bir adamın erkek evlat sahibi olması anlatılmıştır.

Orta Asya'da ilk halk hekimlerinin şaman/ kamlar olduğu bilinmektedir. İslamiyet Öncesi Dönem'de bedenî, ruhî ve aklî rahatsızlıklar yaşayan kişiler şamanlar, kamlar tarafından iyileştirilmiştir. Şamanlar insanların maruz kaldıkları rahatsızlıklarının nedenini kötü ruhlara bağlamışlardır. Kötü ruhların hastalanan kişinin ruhunu alıp götürdüğünü ya da cin ve benzeri tabiat üssü varlıkların insanların bedenlerine girerek onların hastalanmasına sebep olduklarına düşünmüşlerdir. Bu sebeple transa geçerek hastalanan kişinin ruhunu muhtelif ayinler, emme, hastalığı canlı ya da cansız bir nesneye göçürme, ateş ve yıldırımdan yararlanma, cinli hastaların yüzüne üfleme ve tokmakla vurma, masaj yapma ya da vücuttan kan alma (Bayat, 2006: 254-269) gibi uygulamalar ve belli dinî/ büyüsel ritüellerle kötü ruhlardan almaya çalışmışlar yahut hastalığa sebep olan cini kişinin bedeninden uzaklaştırmaya çabalamışlardır. Eliade bu durumu; "ruhun kaybolması ya da kaçırılmasına bağlanan hastalıklarda, şaman ruhu arar, yakalar ve yeniden hasta kişinin bedenine sokar (Eliade, 2003: 27) şeklinde açıklamıştır. Aynı zamanda Orta Asya şamanlarının da çocuksuz olan kişilere yardım ettiği bilinmektedir. Altaylara göre insanın "kut" diye isimlendirilen ruhu gökte bulunur. Ülgen çocuğun doğması için oğlu Yayık'a emir verir. O da ikamet ettiği beşinci kat gökten Yayuçi'ye babasının emrini tebliğ eder. Yayuçi gökteki Süt Ak Göl'den (Cennet gölü) canı alarak çocuğun doğmasını sağlar. Yakutlar'a göre çocuğun ruhu bir kuş şeklinde gökten iner. Yakutlar gökte oturan Ayısıt Kotun (Hatun) adlı bir doğum tanrıçasından da bahseder (Güngör, 2010: 325). Bu dönemde otacı/emci olarak adlandırılan şifacılar da bulunmaktadır. Bu hekimler kamların aksine bitki, hayvan ve maden kaynaklı ilaçlarla hastalarını tedavi etmektedirler (Bayat, 2010: 247).

Pratik bir uygulama olan sağaltım toplum tarafından arzulanan bir yöntemdir. Mistik anlatılarda kutsal şahsiyet tarafından gerçekleştirildiğine inanılan şifa uygulamalarına, insanoğlu var olduğu günden bugüne değin ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple de şifa gücü ve yeteneği olan kişilere başvurmuş ve iyileşmişlerdir. Hatta bazı hastalar ölümcül rahatsızlıklarından kurtulmuşlardır.

Mistik anlatılarda kullanılan ortak ve evrensel yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler /evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), azizlerin/ evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223) ve evliyalar tarafından gerçekleştirilen mucizevi şifa (V221)'dır. Antik Dönem anlatılarında, AD-2 haricinde, AD-1, AD-3 ve AD-4'de azizlerin Smyrna (İzmir)'de yaşadığı bilinmektedir. MH-1-3'de kerametlerinden bahsedilen eren Aydın ili Kuyucak ilçesinde, MH'de bahsedilen eren ise Karacasu'da yaşamıştır. Bu anlatılar coğrafi olarak Ege Bölgesi'ndedir. Fakat zamansal olarak uzak geçmiştir. Buna rağmen kültürel doku anlatılarda canlılığını korumuş ve yanışlar senkretik bir şekilde kutsal şahsiyetler üzerinden sağaltım işlevi

bağlamında devam ettirilmiştir. Yine Antik Dönem kaynakları incelendiğinde şifa ile ilgili kutsal mekânlar tespit edilmiştir. Örneğin; İzmir ili, Bergama ilçesinde, Asklepion Tapınağı bulunmaktadır. Bu tapınak ve çevresinde diğer bölgeler ile kıyaslandığında daha fazla şifa ile ilgili kutsal mekân, şifacı, şifa ocağı ve şifa ile ilgili mistik anlatı olduğu görülmektedir. Bu durum bir anlamda kutsal mekânların bulunduğu yerlerin de hafızasının olduğunu kanıtlar niteliktedir.

3.3. Mekân Aşma ve Zaman Aşmaya Dair Anlatılar

Mekân aşma sözlükte "dürüp bükmek; mesafe kat etmek, geçip gitmek anlamına gelen "tay" kelimesi ile karşılanmıştır. Istılah manası; uzak yerlere kısa bir zaman içerisinde gitmek, aynı an içerisinde birden fazla yerde bulunabilmek gibi olağanüstü hâller için kullanılmıştır. Bu bağlamda terimin mekân ile ilişkisi "tayy-i mekân, bast-ı mekân, kavramın zaman ile ilişkisi ise; tayy-i zaman, bast-ı zaman kavramları ile ifade edilmiştir. Belirli ibadetleri yerine getirme isteği, zor durumda olduğu bilinen kişilere yardım etme, savaşlara katılma, çağrılan yerlere vaktinden önce ulaşma, aynı anda pek çok yerde olma ihtiyacı tayyimekânın gerçekleştirilme sebepleri arasında yer almıştır (Demirtaş, 2022: 41-44). Bu sebeple tayyimekân kutsal şahsiyetin bir anlamda gücünü göstermektedir. İslamiyet öncesinde aziz ve azizelere ait olağanüstü anlatı yanışları arasında yer almaktadır. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâmdan, Mescid-i Aksa'ya oradan da semaya yolculuk yaptığı bilinmektedir. Yine Ashâb-ı Kehf'in uzun yıllar uyumasına rağmen bu sürenin bir gün gibi kısa gelmesi (el-Kehf 18/9-26) tay kavramının meşhur örnekleri arasında yer almaktadır. Menderes Havzası'nda derlenen olağanüstü anlatılarda da bu yanışa sıklıkla rastlanılmıştır.

AD-1 İzmir piskoposu Aziz Yuhanna, Paskalya günü Limoges Katedrali'nde vaaz ederken bir anda olduğu gibi donar ve bir süre o şekilde bekler, sonra vaazına devam eder. Cemaat bir şey sormaz ancak birkaç saat sonra keramet ortaya çıkar. Yuhanna, Limoges'te vaaz ederken aynı anda başka bir kilisede ilahî söylemiştir. Bu duruma iki kilisedeki herkes şahit olmuştur. Antuan, zaman ve mekândan bağımsız hareket etmiştir (Colasanti 1988: 23-24).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

F700.Kutsal mekân

V 225. Azizin tayy-ı zaman yapması

MH-1 Selim Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunmaktadır. Selim Dede'nin gezici bir eren olduğu bilinmektedir. Alan araştırmaları sürecinde kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Selim Dede, isteği zamanda çok uzak mesafelere gidip gelebilir, aynı anda pek çok yerde gözükebilir, geyik ve geyik cinsine benzer hayvanların donuna girebilirmiş. Aynı zamanda vefatından sonra çok defa kaynak kişilerin büyükleri Selim Dede'yi yatırın civarında gezerken gördüklerini söylemişlerdir. Bir rivayete göre; Zamanında köyde cenaze olmuş. O günde tam dört kişi vefat etmiş, herkes duaya Selim Dede'yi çağırmış. Dede aynı saatte dört evi de gezmiş duasını yapmış. Sonra insanlar cemiyet içinde toplanıp konuşmuşlar, bizim ölünün duasını Selim Dede verdi deyince, diğer ölü sahipleri de nasıl olur bizimkini de Selim Dede verdi demişler ve böylece köyde Selim Dede'nin kerametini herkes görmüş. "Nenem anlatırdı, zamanında bu eren yaşarken birinin cenazesi olmuş. O günde tam dört kişi vefat etmiş, herkes duaya Selim Dede'yi beklermiş. Dede aynı saatte dört evi de gezmiş duasını yapmış. Sonra insanlar cemiyet içinde toplanıp konuşmuşlar, bizim ölünün duasını Selim Dede verdi deyince, diğer ölü sahipleri de nasıl olur bizimkini de Selim Dede verdi demişler ve böylece köyde Selim Dede'nin kerametini herkes görmüş. Onun kerameti çoktur hem de çok. Biz kendisine çok inanıyoruz…" (KK16).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V 225. Evliyanın tayy-ı zaman yapması

MH-2 Zelveli Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesinde bulunmaktadır. Dedenin pek çok kez Hacca gittiği de söylenmektedir. Rivayete göre; eski dönemlerde hac yolculuğu çok meşakkatlidir ve yolu hayli uzundur. Fakat bu dede üç aylık yolu üç günde gider gelirmiş. Bu sebeple yöre halkı tarafından Hacı Dede olarak da adlandırılmaktadır. "Kızım bu dedeler bir anda birden fazla yerde görülebilirmiş, büyüklerin dediğine göre gidecekleri yere de çok hızlı gidip gelirlermiş. Daha önce dedemiz buradan Hacca gitmiş. O yüzden ona Hacı Dede diyoruz. O zamanlar kervanlar ile gidiliyor. Uçak vesaire yok. Bir gitti mi üç ay sonra dönermiş. Bizim dede hacca gidiyor, hacı oluyor ve ondan önce dönüş yoluna çıkan dedeyi de alıp getiriyor. Sonra ona bunu söylememesi gerektiğini tembihlemiş. Biz büyüklerimizden duyduk. Hacı Dedeler gelip, erkenden dönen dedeye ne zaman geldiğini sorup sıkıştırmaya başlamış. Zorlayınca söylemek zorunda kalmış" (KK54).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V 225. Evliyanın tayy-ı zaman yapması

MH-3 Haccenbeş Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Çapahasan mahallesinde yer almaktadır. Dedenin asıl ismi bilinmemektedir. Dedenin, XVI. yüzyılda yaşayan âlim bir kişi olduğu ve pek çok talebe yetiştirdiği anlatılmaktadır. Türbenin şahidesinde Haccenbeş Dede'nin 1520'de doğup 1583'te vefat ettiği yazmaktadır. Beş defa hac ibadetini yaptığı bilinmektedir. Bu sebeple de kendisin Haccenbeş olarak adlandırıldığı söylenmiştir. Bu erenin uzak mesafedeki yerlere çok kısa sürede gidip geldiği ve bir yerdeyken çok farklı yerlerde de görüldüğü rivayeti halk arasında anlatılmaktadır.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V 225. Evliyanın tayy-ı zaman yapması

V80. Çeşitli dinî vecibeler

V85. Hac, hac yolculuğu, hacı olma

MH-4 Çoban Dede[2]'nin mesleği çobanlıktır ve Ödemiş ilçesinde zengin bir ağanın çobanlığını yapmaktadır. Bir gün sürüyü otlatırken koyunlardan biri Birgi ilçesine doğru kaçmaya başlamış. Bunu gören Çoban Dede de koyunu yakalamak için koyunun arkasından koşmuş ve nihayet koyunu yakalamış. Bakıldığında Ödemiş ve Birgi ilçelerinin arası yaklaşık 10 km'dir. Çoban Dede'nin yorulmama özelliğinin yanında bir mekândan bir mekâna hızlı bir şekilde gidip geldiği de anlatılmaktadır. Rivayete göre; Ödemiş ilçesinde yanında çobanlık yaptığı ağa, hacca gider. Ağa'nın eşi de çörek mayalar ve pişmesi için ateşe verir. Çörekler olur ve kokusu çok hoşuna gider, keşke ağamda çöreklerden yeseydi diye iç geçirir. Çoban da koy bir tabağa sıcak sıcak ağama götürüp geleyim deyince, ağanın eşi inanmaz. Çoban kalkar bir

[2] Çoban Dede Türbesi; İzmir ili, Ödemiş ilçesi, Cumhuriyet mahallesinde yer almaktadır. Cumhuriyet mahallesinin de eski isminin Tekke olduğu bilinmektedir. Çoban Dede'nin asıl ismi bilinmemektedir. Yaşadığı tarihe dairde kaynak kişiler en az 300 senelik bir geçmişi olduğundan bahsetmektedir. Kaynaklarda Kızıl Ali (Baba) Zaviyesi, Abdal Cüneyd Zaviyesi-Tekkesi olarak geçmektedir.

tabak hazırlar ve yola çıkar. Bir zaman geçer ağa hac vazifesini tamamlar ve eşine; çöreklerin çok güzeldi, sıcak sıcak yedim der. Bunun üzerine ağanın eşi, çobanın ermiş olduğunu anlar (KK128).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V 225. Evliyanın tayy-ı zaman yapması

V80. Çeşitli dinî vecibeler

V85. Hac, hac yolculuğu, hacı olma

Burada bahsedilen rivayetin Aydın Koçarlı Bilal Dede Türbesi'nde de farklı bir varyantı benzer şekilde anlatılmaktadır. Rivayete göre; Bilal o sıralar, hacıda olan ağabeyinin evinde kalıyormuş. Ağanın karısı da un helvası yapıyormuş ve " Ah Bilal, keşke ağanda burada olsa da o da helvadan yeseydi" demiş. Bilal; " Siz hazırlayın o zaman ben bir ağama helvayı yedirip geleyim demiş. Bunları konuşurlarken koyunların zarar verdiği tarlanın sahibi gelmiş ve Bilal'e celallenip tehditler savurarak zararının karşılanmasını istemiş. Tarla sahibi geri dönmüş, birkaç kişiyi de yanına alarak tekrar Bilal'in yanına gelmek için. Fakat ne görsün? Tarladaki mahsuller eskisinden daha verimli ve daha da çokmuş. Tarlanın sahibi yaptığına pişman olmuş ve Bilal'in bir evliya ve Allah'ın çok sevgili bir kulu olduğunu anlamış. Daha sonra ağasının hacı dönüşü başlamış, Bilal ağasını da yanına alarak ağayı karşılamak için yola çıkanlarla birlikte yola çıkmış, tam karşılama esnasında ağa, "Durun benim yanıma geleceğinize içinizde Hacı Bilal var, onu kucaklayın" demiş. Bilal o sırada ağasına, "demeyin ağam böyle şey olur mu?" Diyerek sitem etmiş. Ağaya saygısından elindeki asayı fırlatmış ve asa o gün tam olarak buraya düşmüş. Daha sonra Bilal, hakkın rahmetine burada kavuşmuş (KK127).

Aynı ilçe de farklı bir varyant daha bulunmaktadır; "Bilal Dede bir beyin çobanı, beyinde hayvanları var davarları var. Hanımı bir gün sarma yapıyor ve iç geçiriyor bey bu sarmayı ne kadar çok severdi diyor. Bilal, kabede namaz kılan beyini sağına selam verirken görüyor ve tabağı oraya bırakıyor. Solunu selam verinceye kadar da geri dönüyor ve bey de Bilal'i görüyor. "Hanıma ben verdim sarma," diyor. Bu sefer kadın yarı inanıyor yarı inanmıyor. Hacıdan gelirken beyi herkes karşılamaya çıkıyor. Bu sefer bey diyor ki "beni karşılamayın" diyor. Bilal'i karşılayın diyor. Bu sefer Bilal'in sırrı meydana çıkıyor. Bilal'e "dile benden ne dilersen" o da diyor ki bey diyor elinde çoban sopası sopayı atıyor bu nereye düşerse, benim

mezarımı oraya yaptır diyor. Çobanın attığı yer neresi biliyor musun? Buraya düşer ama attığı yer ile arası on beş kilometre. Güdüşlünün üstünde Müşlü vardır Emruşludan sopasını atıyor sopa buraya düşüyor o beyde buraya bunun türbesini yapıyor. Anneannemden duyduğum kadarıyla buraları Araplar ziyaret eder. Bu bölgedeki Araplar bu bölgede Mısırdan gelme Araplar vardır. Beyler getirir yanlarında köle olarak alırlar gelirler. O Araplar bunun etrafında tavaf tutarlarmış…" (KK133).

MH-5 Helvacı Dede Yatırı; İzmir ili, Bergama ilçesi, Musalla bayırı olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. Bergama Asklepiyon'a yakındır. Hayatına dair ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Bir rivayete göre Helvacı Dede yaptığı helvalarıyla meşhurdur. Bir gün yine helva yapar ve ağabeyi de hac vazifesindedir. Ağabeyine helvanın kokusu gider ve Helvacı Dede, ağabeyine yaptığı helvadan götürür (KK105). Benzer bir keramet örneği Aydın ili, Koçarlı ilçesinde bulunan Bilal Dede Türbesi'nde de anlatılmaktadır. Farklı bir varyantına da Tunceli Munzur Baba Yatırı'nda rastlanmaktadır. Diğer türbe ve yatırlarda genellikle kurban vb. adaklar verilirken bu türbede duası kabul olanlar helva dağıtmaktadır.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V 225. Evliyanın tayy-ı zaman yapması

V80. Çeşitli dinî vecibeler

V85. Hac, hac yolculuğu, hacı olma

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "mekân aşma ve zaman aşma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci metinde, Antuan, Limoges'te vaaz ederken aynı anda başka bir kilisede ilahî söylemiştir. Bu duruma iki kilisedeki herkes şahit olmuştur. İkinci anlatıda, azizin şeytana aynı anda hem karada hem de denizde zulmettiği anlatılır. Müslümanlara ait anlatılardan birincisinde, Melih Dede'nin dört kişinin cenazesinde aynı anda bulunduğundan ve dua ettiğinden bahsedilmiştir. İkinci ve üçüncü ve dördüncü anlatıda, Zelveli Dede, Haccenbeş Dede, Çoban Dede ve Helvacı Dede'nin kısa zamanlar içerisinde Hacca gidip geldiği anlatılmaktadır.

Hristiyan azizin de Müslüman erenin de benzer işlevleri yerine getiriyor olması kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. Orta Asya şamanları zihinsel açılma

ekstaz (esrime) yaşar. Şaman, esrimede ruhunu kontrol edebilir ve böylelikle istediği anda bir dünyadan başka bir dünyaya göç eden ruhunu geri getirebilir (Bayat, 2006: 75). Çeşitli esrime tekniklerini kullanarak ritüeller eşliğinde ruhu bedenini terk edebilir ve gök/yeraltı yolculuğuna çıkabilir. Kendi esrime yaşantısı sayesinde dünya-dışı bölgelerdeki yolları öğrenmiştir (Eliade 2006: 214). Yardımcı ruhunu yanına alan şaman insana yasak bölgelere gidip gizemli mekânlarda da seyahat edebilen tek kişidir.

İşlevsel yapı değerlendirildiğinde, "mekân aşma ve zaman aşma" toplumda deneyimlenmesi istenilen ve beklenen bir bilgidir. Bu sayede çok uzak ve gidilmesi hayli zor olan yerlere kısa zamanda gidip gelmek mümkün bir hâle gelecek ve aynı anda pek çok mekânda bulunabilmem mümkün olacaktır.

Mistik anlatılarda; Kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), azizin/ evliyanın tayy-ı zaman yapması (V225) ortak ve evrensel yanışlardır. Antik Dönem anlatısı AD-1'de İzmir piskoposu Yuhanna'nın zaman ve mekân aşması İslami Dönem'de aynı bölgede bulunan MH-1, MH-2, MH-3, MH-4 ve MH-5 anlatılarında da görülmektedir. Azize ait yanış, uzak geçmiş olmasına rağmen Müslüman eren anlatılarında ortak bir şekilde eklektik olarak varlığını sürdürmüştür. Kutsal şahsiyetler ve yanışlar, din ve kültür aktarımında adeta işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır.

3.4. Don Değiştirmeye Dair Anlatılar

Don, "giysi, kıyafet, şekil" anlamında kullanılmaktadır (Uludağ, 2002: 109). Don değiştirme; genel manada bir varlığın, başka bir varlığın şekline girmesi olarak tanımlanmaktadır. Don değiştirmenin temelinde cisimlerin bünyesinde mevcut olan kuvvetin varlıklar arasındaki benzer özelliklerinden dolayı şekil değişimine uğraması vardır (Güzel, 1999:89). Aynı zamanda canlı veya cansız unsurların üstün bir güç tarafından cezalandırılması ya da gerçekleşecek olan bir felaketi önlemek için de bu yanış kullanılmıştır (Sakaoğlu, 1980: 29). İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası olağanüstü anlatılarda sıklıkla görülmektedir.

AD-1 Bilicilik merkezinin Apollon tarafından yüksek bir tepede bulunan Parnassos Dağı'na kurulduğu bilinmektedir (Karaosmanoğlu, 2005: 55, Res. 110; Graves, 2012: 92; Ardıç, 2014: 13; Mansel, 1995: 146; Can, 2016: 72-73). Apollon'un bu tapınağa yunus balığı donuna girerek Girit Adası'ndan geldiği ve bu tapınağa rahiplerini getirdiği anlatılmaktadır (Soyöz, 1999: 7; Berens, 2013: 70; Göksu, 2016: 12).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

D0. D699 Dönüşüm

MH-1 Aydın ili, Kuyucak ilçesinde türbesi bulunan Selim Dede Türbesi'nin kıble yönüne bakmadığı ve Hristiyan bir azize ait olduğu düşünülmektedir (KK77). Rivayete göre; dede isteği zamanda çok uzak mesafelere gidip gelebilir, aynı anda pek çok yerde gözükebilir, güvercin donuna girebilirmiş. "Bir gece oturuyorduk, ben türbeye taraf bakıyordum bir ses duydum. Vardım türbenin yanına o anda yanıma bembeyaz bir güvercin geldi. Güvercinin ardıyla baktım bir anda güvercin bir adama dönüştü, göğe yükseldi. Gece rüya gördüm dede geldi rüyama benim yerim arşta, ben arşa uçtum dedi" (KK109).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D0. D699 Dönüşüm

D50. Dönüşüm: adamdan kuşa

D154.1. Dönüşüm: Adamın güvercin olması

B457.2. Güvercinin yardımı

F10--F79. Arş

F10. Arşa yolculuk

MH-2 Erenlerin başka insanların donuna girerek, göründükleri de anlatılmaktadır. Kasten Kare Hüseyin Efendi Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran mahallesinde yer almaktadır. Türbenin kıble yönüne bakmadığı ve Hristiyan bir azize ait olduğu düşünülmektedir (KK98). Hüseyin Efendi'nin kerameti insanlara farklı kişilerin donunda gözükmesidir. Her insana farklı bir şekilde göründüğü söylenmektedir. Rivayete göre; "bir gün dedenin yatırına bir teyze ziyarete gelir. Yatırın yanında bir delikanlı da oturmaktadır. Delikanlı teyzeye; Teyze sen beni tanımadın mı? diye sorar. Teyze de: Oğlum, ben tanıyamadım der. Delikanlı da; ben Kasten Kare'den Hüseyin Efendi'yim, burası benim evim. Der" (KK89). Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; Hüseyin Efendi, kendi yatırını ziyaret eden kişilerin yanına gelir, onlarla

konuşurmuş. Gelen kişinin duası kabul olacaksa, yatırda göründüğü kişi olarak aynı gece, ziyaret eden kişinin rüyasına gelir ve kurbanımı getir diye haber verirmiş (KK90).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D0. D699 Dönüşüm

D90. Dönüşüm: Adamdan adama dönüşüm

MH-3 Çanakçı Baba Türbesi; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde bulunmaktadır. Türbenin kıble yönüne bakmadığı ve Hristiyan bir azize ait olduğu düşünülmektedir (KK77). Bir orman içerisinde yer almaktadır. Çanakçı Baba'nın ermişlerden olduğu ve özellikle ormanları koruduğu ve hayvanların dilini bildiği söylenmektedir. Bir rivayete göre; bir gün ormana ağaçları kesmek için bir çoban gelir ve yanında 100 kadar koyunu vardır. Çanakçı Baba don değiştirerek çobana geyik gibi görünür ve der ki bu ağaçları kesme, bu ağaçlar türbeye ait fakat adam dinlemez. Dede üç gün bekler, üçüncü gün çoban, koyun sürüsüyle tekrar gelince kurtlarını sesler ve çanağından su verir ve kurtlarına haydi sürüye der ve adamın koyun sürüsü kurtların saldırısına uğrar. Kaynak kişilerin anlattığına göre; belirli zamanlarda hayır yapılmazsa dedenin kişilerin rüyalarına girdiği ve hayrımı yapın dediği de bilinmektedir.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D0. D699 Dönüşüm

B216.Hayvanların dilini bilme

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "don değiştirme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait anlatıda Apollon'un Girit Adası'ndan tapınağa yunus balığı donuna girerek geldiği ve bu tapınağına rahiplerini getirdiği anlatılmaktadır. Müslümanlara ait anlatılarda da sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu yanış halk arasında "ton büngürme, şekil değiştirme" olarak da adlandırılmaktadır (Bayat, 2004: 67). Müslümanlara ait birinci metinde, Selim Dede beyaz bir güvercin donuna girmiştir. İkinci anlatıda, genç bir delikanlı donuna

girmiştir. Üçüncü anlatıda; Çanakçı Baba'nın geyik donuna girdiği görülmüştür. Menderes Havzası'nda anlatılardan yola çıkarak genellikle erenlerin; turna, güvercin, tavşan, geyik donuna girdikleri korkutmak amacıyla ise; yılan ve fare donuna girdikleri bilinmektedir (KK89). Erenlerin bu işlevleri ziyaret ve çevresinde ziyaretçiler yahut türbedarlar tarafından görülmüştür.

Orta Asya şamanları da verdikleri mücadelelerde/engelleri aşmada metamorfozu kullanırlar. Böylece fizikî, aklî ve büyüsel bir güç kazanırlar. Şaman kılığına girdiği varlıkların özelliklerine sahip olur. Yeraltına iniş ve göğe çıkışlarında çeşitli hayvanların şekline girer. Genellikle ayı, kurt, sığır, geyik, tavşan gibi hayvan; kaz, karga, kartal, baykuş gibi kuş türünden birinin şekline girdiği bilinmektedir. Don değiştirme savaşlarda da gereklidir. Şamanların ruhları, hayvan ana/atalarının şekline bürünür. Şamanın hayvan ana/atasının zarar görmesi ya da ölmesi şamanın da ölümü ile sonuçlanır (Türkan 2008: 139).

"Don değiştirme" toplumda deneyimlenmesi istenilen ve beklenen bir bilgidir. Kutsal şahsiyetler don değiştirerek musibetleri engelleyebilir, savaşlara katılabilir, insanlara geleceğe dair bilgi verebilir, kutsal mekân ve çevresinde istenilmeyen olayların gerçekleşmesini engelleyebilir. Tabiata ve hayvanlara müdahale edebilir. Bu bağlamda kutsal şahsiyetin bu özelliği insanların hayatını kolaylaştıran bir unsur olarak düşünülebilir. Bazı zamanlarda kutsal şahsiyetin suçlu olan kişileri cezalandırmak adına farklı bir hayvan yahut nesne donuna soktuğu da bilinmektedir (KK98).

Kutsal şahsiyetlere ait mistik anlatılar incelendiğinde ortak ve evrensel yanışlar; Kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220) ve dönüşüm (D0. D699)'dür. AD-1 anlatısında mitolojide; müziğin, sanatların, Güneş'in, ateşin ve şiirin tanrısı, kehanet yapan, bilici tanrı Apollon'un don değiştirme yanışı, İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Müslüman eren anlatılarında da işlenmeye devam etmiştir.

Ayrıca alan çalışmaları sırasında MH-1, MH-2 VE MH-3 anlatılarına bağlı olarak kaynak kişiler (KK77, 98) mezar yapılarının kıble yönüne bakmadığını ve türbelerin, Hristiyan azizlere ait olabileceklerini ifade etmişlerdir. Mezarların kıbleye bakmaması, yanışların yanında bir anlamda kırsal mabet aktarımına ve senkretik yapının dönüşümüne de örnek oluşturmaktadır. Hem anlatı yanışları hem de mekân bağlamında eski dinsel inanç ve kabullerin, yeni dinsel anlayışı etkilemesi, yeni yorum ve anlayışlar oluşturması Anadolu'da var olan ve Halk İslamı içerisinde kendisine yer bulan inanç dünyası hakkında önemli işaretler vermektedir. Dinler ve kültürler arası uyumlulaşmayı da somut bir şekilde göstermektedir.

3.5. Göğe Yükselme/ Uçmaya Dair Anlatılar

İlkel insan göğü; aşkınlık, güç ve kutsallık barındıran, tanrıların mekânı, sonsuz ve dokunulmaz bir yer olarak düşünmüştür. Bu kutsal mekâna sadece olağanüstü ve ayrıcalıklı güçlere sahip kişiler çıkabilmektedir. Tapınağın basamaklarını törensel olarak çıkan ya da göğe uzanan ayinsel bir merdivene tırmanan kişi artık kutsal bir kişiliğe bürünür (Eliade, 2003b: 61-62). Bütün bu ayrıntılar içinde insanoğlunun hayal gücünü besleyen olağanüstülükler, halk Müslümanlığı içinde kendine yer bulur. İslam öncesi var olan göğe yükselme ile ilgili bilgiler, İslamiyet ile uyumlu hâle getirilerek topluma sunulur (Önal, 2021b: 93). İslamiyet'in kabulü ile birlikte Hz. Muhammed'in miraca yükselişi bu yanışa örnek oluşturmaktadır (İsra: 17/1). Sözlükte "yukarı çıkmak, yükselmek" anlamındaki urûc kökünden türeyen miraç kelimesi, "yukarı çıkma vasıtası, merdiven" demektir (Yavuz, 2005: 132). Kur'an, tefsir ve hadislerde geçen miraçla ilgili bilinenlerin ötesinde halk muhayyilesinde farklı anlatmalar ve yaklaşımlar mevcuttur (Önal, 2021b: 94).

AD-1 Günümüzde Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Briula Antik Kenti'nin rahibi Aziz Hoursin babasıyla bir çiftlikte yaşamaktadır. Kuşlar tarladaki buğdayı yemesinler diye babası azizi tarlada bekçi olarak bırakır ve işlerini halletmeye gider. Yakındaki kilisenin çanı çalınca Antuan kiliseye gidip ibadet etmek ister ve uçarak kiliseye gider (KK98).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

F700.Kutsal mekân

V223.6.Evliya kerametleri

F10--F79. Arş

F10. Arşa yolculuk

MH-1 Hursinli Dede Türbesi'nde eski zamanlarda "otrak kova" olarak adlandırılan bir kova varmış. Otrak kova her Perşembe ve pazar günü akşam ortaya koyulurmuş ve deliler gelip otrak kovanın tepesinde birleşirlermiş ve sonrasında Hursinli Dede ile birlikte Dedebağına uçup giderlermiş. Bu dedenin meczuplara özellikle gözüktüğü söylenmektedir. "Hursinli Dede ilk gelen Türk komutanlarındandır. Bu dedenin Horasan'dan geldiğini biliyoruz. Savaşa katılmış, şehit düşmüş ve buraya defnedilmiştir. Burada ışık gören çok insan var. Mesela köyden Ekrem

Hoca Kuran okurken Hursinli Dede ışık olarak geliyor, aksakallı beyaz giyinmiş şekilde ona görünüyor. Bir de kimselere anlatmadığım bir mevzu da var. Benim çocukluğumda otrak kova vardı. Otrak kova her perşembe günü akşam her pazar günü akşam ortaya konurdu. Kuran'ı ezbere bilirdim anladın mı? Deliler gelir otrak kovanın tepesinde birleşirler, dede ile birlikte oradan nereye gidecek Dedebağına toplaşıp uçarlar, arşa varırlarmış. Bu dedenin meczuplara özellikle gözüktüğü söylenir. Bunları gördüm ben gözümle. Biz her sene mutlaka köy hayrı yapıyoruz. Yapmayınca kendimizi huzursuz hissediyoruz ve rahatlamıyoruz…" (KK115).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113.01. Türbede kerametler

V223.6.Evliya kerametleri

F10--F79. Arş

F10. Arşa yolculuk

MH-2 Servergazi Dede savaşlara katılan bir Horasan ereni olarak bilinmektedir. Verilen bilgilere göre; Kıbrıs Savaşı'nda, 40 askeri ile birlikte savaşa katılmak için yola çıkmış ve Üzüm Dede'sinin önünde kırk iki ışık yanmıştır. Yöre halkı bu ışıklardan dedelerin birbirini ziyaret ettiğini ve savaşa gittiğini anlamışlardır. Ayrıca aynı gece sancak da kaybolmuştur. Kaynak kişilerin anlattığına göre Servergazi savaşa giderken, sancağı da yanında götürmüştür. "Bu dedemiz, kırk küsur kişiyle Üzüm Dede'nin dergâhına varmış. Orada ışıkları saymışlar. Oradan da hep birlikte Kıbrıs'a uçmuşlar. Giderken anlatılana göre; sancağı vardı dedenin o sancak gitmiş onlarla. Savaştan geldiklerinde bakmışlar ki sancak da geldi…" (KK162)

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V223.6.Evliya kerametleri

F10--F79. Arş

F10. Arşa yolculuk

V227.Evliyaların ilahî ziyaretçileri vardır

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "göğe yükselme/ uçma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait anlatıda; Antuan kiliseye uçarak gider. Müslümanlara ait birinci metinde; Hursinli Dede'nin otrak kova etrafında meczuplarla buluşup Dedebağı'na uçup gittikleri anlatılmıştır. İkinci metinde ise Servergazi'nin Üzüm Dede'nin dergâhına gittiği ve oradan da kırk iki ışıkla birlikte Kıbrıs'a uçtukları anlatılmaktadır.

Orta Asya şamanları da orta dünyanın dışında üst ve alt dünyalara yolculuk yapmaktadır. Şamanın uçarak ve yükselerek gitmesi gereken yerlerde kullandığı hayvan ruhları genellikle yükseklere uçabilen kartal ve diğer kuşlar ile ilgilidir. Bu yardımcı kuşlar şamanın gökyüzü seyahatinde şamana rehberlik etmektedir (Çoruhlu, 1999: 53).

İşlevsel olarak değerlendirildiğinde, "göğe yükselme, uçma" yanışı kutsal şahsiyeti diğer insanlardan ayıran bir özelliktir. Anlatılarda göğe yükselme genellikle ışık metaforu ile birleştirilmiştir. Kutsal şahsiyetlerin uçması bir yerden bir yere daha kısa sürede gitmeyi, farklı mekânlarda aynı anda bulunabilmeyi sağlamaktadır.

Mistik anlatılarda, V200.Kutsal kişiler (V200) evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), aziz/evliya kerametleri (V223.6), arş (F10--F79), arşa yolculuk (F10--F79) ortak ve evrensel yanışlardır. AD-1'de kutsal şahsiyete ait uçma, göğe yükselme yanışının, MH-1'de de ortak şekilde devam ettiği görülmektedir. Ayrıca kaynak kişiler derleme çalışmaları sırasında MH-1'e dair tespit edilen mezar yapısının, AD-1'de adı geçen azize ait olduğunu ifade etmişlerdir. İslamiyet ile birlikte yanış ile kırsal mabedin de kutsal mekân aktarımına maruz kaldığını ve Aziz Houris isminin Eren Hursınli ya da Horasanlıya dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu durum dinî kolektif hafızanın sürdürülebilirliğini görmek ve dinsel kimliğin dinler ve kültürler arası dışavurumunu anlamak açısından özel bir öneme sahiptir.

3.6. Hayvanlara Hükmetmeye ve Dillerini Bilmeye Dair Anlatılar

Vahşi ve yabani hayvanlara itaat ettirme, evcilleştirme ve bu hayvanların diline bilme motifi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanların tabiat ile mücadelesi ve hayatını devam ettirme isteği bu durumun zeminini hazırlamıştır. Anlatılarda bu motif olağanüstü bir fiziksel gücü göstermektedir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte de bu motifin kullanıldığı görülmüştür. Kur'an'da Hz. Süleyman'ın vasıfları arasında Hüdhüd kuşunu hizmetinde kullanması ve kuş

dilini bilmesi bildirilmektedir (en-Neml: 27/16-35). Anadolu'da kaleme alınan menkıbelerde de bu motife dair örnekler vardır.

AD-1 Aziz Pionios Agora'da İzmirlilere yaptığı konuşma ile tanınmaktadır. Bu azizin hayvanlara hükmettiği ve onları hizmetinde kullandığı bilinmektedir. Bir yolculuk esnasında kumrular, gitmelerine müsaade edilinceye kadar Pionios'un etrafından ayrılmaz ve onun etrafında dolanır. Benzer şekilde sülün, balık, kartal ve tavşan gibi hayvanlar da Pionios'un etrafından ayrılmaz ve onun sözünü dinler (İannitto 2002: 163-167).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

B570.Hayvanların insana hizmet etmesi

B216.Hayvanların dilini bilme

B576.Koruma olan hayvanlar

V223. 1. Aziz öğüt verir

V223.6.Aziz kerametleri

AD-2 Aziz, Pionios, yakınlarında her cinsten kuşun yer aldığı bir yere varır. Onları görünce şevkle dolar ve kuşlara hitap etmek için harekete geçer. Kuşlar da kaçmaz ve büyük bir zevkle Pionios'u dinler. Pionios, burada kuşlara Tanrı'yı anlatır ve Tanrı'nın kendilerine çok nimetler verdiğini söyler. Şükretmeleri noktasında kuşlara vaaz eder (İannitto 2002: 157-158).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

B216.Hayvanların dilini bilme

V223. 1. Aziz öğüt verir

MH-1 Hacı Bektaş ile Karaca Ahmed'in karşılaşması sırasında yaşanmış olan kerametler Orta Asya inançlarını ve şaman geleneğini yansıtması bakımından önemlidir. Kaynak kişilerin anlattığı rivayete göre; "…Karaca Ahmed bir gün Hacı Bektaşi Veli'nin Rum'a

geldiğini duymuş ve gidip görelim demiş. Bir aslana binmiş ve yılanı da eline alarak kamçı yapmış. Bektaş Karaca Ahmed'in geldiğini duyunca tekkesinin bir duvarını yarmış ve o yardığı duvara binerek Ahmed'e karşı yürümeye başlamış. Karaca Ahmed bu durumu görünce Hacı Bektaş'ın önünde diz çökmüş…" (KK86).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

B570.Hayvanların insana hizmet etmesi

B216.Hayvanların dilini bilme

V223.6.Evliya kerametleri

MH-2 Işık Kova Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesinde bulunmaktadır. Yatıra bu ismin ne için verildiği bilinmemektedir. Bir rivayete göre; Dede, vahşi hayvanları sakinleştirebilir ve bu hayvanlar dedeye ve çevresindekilere zarar vermezmiş. Bu hayvanları bazı zamanlar hizmetinde kullandığı da söylenmektedir (KK89). "Nenem anlatırdı, bu dede hayvanları kurdu, çakalı önüne dizer, onları yürütürmüş. Yapılacak ne kadar iş var bu kurtlar ona yaparmış. Yabani domuzlar bile bu dedenin hizmetindeymiş, onu korurmuş. Günümüzde buraya çok gelen giden olmuyor artık. Eskiden duaya gelen çok olurdu…" (KK58).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

B570.Hayvanların insana hizmet etmesi

B576.Koruma olan hayvanlar

B216.Hayvanların dilini bilme

MH-3 Kurt Dede Yatırı; Aydın ili, Karacasu ilçesi, Yeşilköy mahallesinde yer almaktadır. Kurt Dede'nin asıl ismi bilinmemektedir fakat Horasan'dan Anadolu'ya İslam'ı yaymak için geldiği bilinmektedir. Kurt Dede denilmesinin sebebi de verilen bilgilere göre;

kurtların dilini bilmesi ve onlarla konuşmasıdır. Kurtlarla konuşur anlaşır ve onları düşman ordusunun üzerine yollarmış.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

B216.Hayvanların dilini bilme

MH-4 Yol Dede'nin yoldan geçen yabani hayvanları beslediği, onlarla konuştuğu kaynak kişiler tarafından verilen bilgiler arasındadır. Günümüzde hâlâ yabani hayvanların türbeye geldiği ve bu türbe çevresini mekân tuttukları bilinmektedir. "Bu dede yaşadığı dönemde hep hayvan beslermiş. Şimdi de bizler görüyoruz ki yabani hayvanlar tilkisinden kurduna kadar bu türbenin çevresine geliyor büyüklerimiz bu hayvanların türbeyi koruduğunda söylemektedir. Hayatına dair çok bir bilgimiz yok ama hayvanları çok sevdiğini ve onlarla dostluk kurduğunu konuştuğunu biliyoruz…" (KK135).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

B216.Hayvanların dilini bilme

B576.Koruma olan hayvanlar

"Hayvanlara hükmetme ve dillerini bilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; vahşi kurt, Pionios'un nasihatiyle evcilleşir. İkinci anlatıda; Pionios kuşlara Tanrı'yı anlatır ve Tanrı'nın kendilerine çok nimetler verdiğini söyler. Şükretmeleri noktasında kuşlara vaaz eder.

Müslümanlara dair birinci metinde, Karaca Ahmed'in Hacı Bektaşi Veli'yi görmek için hayvanları hizmetinde kullandığı ve aslana binerek, yılanı eline alarak kamçı yaptığı görülmektedir. İkinci metinde, Işık Dede'nin yapılacak ne kadar işi varsa kurtlar tarafından yapıldığı, yabani domuzların bile dedenin hizmetinde olduğu söylenmiştir. Üçüncü anlatıda, Kurt Dede'nin kurtlarla konuştuğu ve onları asker olarak düşman ordusunun üzerine yolladığı anlatılmıştır. Dördüncü anlatıda ise hayvanların dedenin vefatından sonra da türbeyi korumayı devam ettiğinden bahsedilmiştir.

Zihinsel açılma sürecinde şaman, gizli bir dil olan şaman dilini öğrenmektedir. Bütün hayatı boyunca da kamlık esnasında bu gizli dilden yararlanır. O bakımdan şaman, ruhlarla ruhların, bitkilerle bitkilerin, kuşlarla kuşların, hayvanlarla da hayvanların dilinde konuşur. Şamanın mitolojik inancına göre bütün varlıkların kendi dilleri vardır ve şamanın görevi bu dilleri bilmektir (Bayat, 2006: 74).

Şamanların hayvanları hizmetinde kullandığı da bilinmektedir. Orta Asya Türk şamanlarında her boyun ayrı bir tözü bulunmakta ve bu tözler genel olarak hayvanlara karşılık gelmektedir. Türk ırkına mensup Şamanistlerde yaygın olan tözler tavşan, ayı, kartal, sincap ve kakumdur. "Aba tös", yani ayı Şamanların en çok saydıkları ongondur ve ata anlamına gelir (İnan, 1976: 45). Bu töz ya da ongonların koruyucu birer ata ruhuna karşılık gelen hayvanlar olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu hayvanlar koruyucu ve kollayıcı işleve sahiptir (Ögel, 2010: 47). Diğer taraftan şamanlarda, şamanın ruhunu temsil eden bir hayvan olduğu ve aynı zamanda şamana görevlerini yerine getirirken yardımcı olan hayvan ruhlarının olduğu da anlaşılmaktadır. Şamanların bu hayvanlara özel dilleri de bilmekte ve onlarla konuşmaktadırlar (Çoruhlu, 1999: 53). Şamanlara ait bu özellik İslam'ın kabul edilmesi ile birlikte Anadolu'da erenler tarafından devam ettirilmiştir.

İşlevsel açıdan incelendiğinde; "hayvanlara hükmetme ve dillerini bilme", kutsal şahsiyetin olağanüstü gücünü göstermek için kullanılan bir yanıştır. Anlatılarda bu yanış sayesinde kutsal şahsiyet hayvanlarla konuşur, gizli bilgileri öğrenir, tabiata hükmedebilir, girdiği savaşlarda hayvanları destek bir güç olarak kullanır ve bu hayvanlar gözcülük ve koruyuculuk vazifesi üstlenirler. Düşmanın geleceği yöne dair bilgi verir, yardımcı bir kuvvet olarak savaşlara katılır ve mücadele ederler.

Hristiyan azizlere ve Müslüman erenlere ait anlatılarda tespit edilen ortak ve evrensel yanışlar kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), Hayvanların dilini bilme (B216) ve aziz/evliyaların öğüt vermesi (V223.1)'dir. Antik Dönem'e ait AD-1 ve AD-2 anlatısında Smyrna (İzmir)'de tanınan Aziz Pionios'un özelliklerinin, İslamiyet'in kabulü ile birlikte Müslüman erenler üzerinden devam ettiği görülmektedir. Müslüman erenlere dair anlatılar Aydın ilinde derlenmiştir. Aziz anlatısı ise İzmir'de derlenmiştir. Kültür, mitoloji, inanç ve din içerisinde gelişen mistik anlatılar döneminin etkisini barındırmakla birlikte bin yılların birikiminden de izler taşımaktadır. Anlatı ortamı her türlü senkronizasyona uygun aynı coğrafya ve aynı bölgede fakat farklı zaman, mekân ve dinde yeniden kurgulanmıştır. Bu durum kültürün yerel ve coğrafi sınırlar içerisinde hapsedilemeyeceğini, kimliğin dinamik bir süreç içinde sürekli bir değişim sonucunda oluştuğunu somut bir şekilde göstermektedir. Kültür

kuramlarının önde gelen kavramlarından senkretik kültürleşmenin (Kılıç, 2013: 27) dinsel boyutundaki karşılığına da örnek oluşturmaktadır.

3.7. Tabiatüstü Varlıklarla Konuşmaya ve Hükmetmeye Dair Anlatılar

Tarihsel süreçte korku tasavvuru tüm kültürlerde bazen benzer bazen farklı hususiyetler göstererek varlığını sürdürmüştür. Toplumlar yaşadıkları coğrafya ve inanç yapılarının etkisiyle korku tasavvurlarını millî veya evrensel kodlarla teşekkül ettirmiştir (Sapkaya ve Yaltırık, 2018: 17). Bu kodlar içerisinde en sık karşılaşılan şeytan ve cin taifesidir (Çoruhlu, 2000: 54-55). Kutsal şahsiyetlerin bu taife ile konuşması ya da onlara hükmetmesi üstün bir gücü sembolize etmektedir. Sözlü kültür ürünleri içerisinde şeytan ve cinlere dair olağanüstü varlıklar etrafında teşekkül eden anlatılar sıklıkla görülmektedir.

AD-1 Aziz Avgin'in pek çok kerametini gören Pers kralı Şapur, Avgin'e inanır. Şapur, hasta olan oğlunu Avgin'e getirir ve tedavisi için Avgin'den yardım ister. Avgin, çocuğun içindeki Şeytan'a Süryanice seslenir, Şeytan ise çocuğun ağzından Persçe konuşur. Şeytan, Mecusilerin Tanrısı olduğunu söyler. Avgin ise çocuğun içinden çıkıp gitmesini Şeytan'a emreder. Süryaniceyi bilmeyen çocuk, bu dili anlar ve Persçe cevap verir. Avgin ise Persçe bilmemesine rağmen konuşulanı anlar ve cevap verir. Tüm konuşmaların sonunda Şeytan, çocuğun içinden çıkarak kaçar (Garıs 2013: 64-66).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

A54. Asi melek

G.303. Şeytan

K1840.Yerine geçme yoluyla aldatma

V221.Azizler tarafından mucizevi şifa

MH-1 İzmir ili, Limontepe ilçesinde bulunan Kız Dedesi, kaynak kişilerin anlattığına göre; "bu kız cin vb. varlıkları görür, onlarla konuşur ve onları hizmetinde çalıştırırmış. Öyle ki kalabalık bir ordu gibi gezdiğini söyleyenler vardır. Benim nenem anlatırdı, bu kız dedesi bekâr ölmüş, bir cin ordusu varmış onlarla gezermiş fakat kimseye bir kötülüğü olmazmış. Cin rahatsızlığına tutulanlar bu türbeye geldiklerinde rahatlarmış. Bir komşumuz vardı, sürekli

kırklara karıştığı, üç harflilerin bunu dövdüğü, her yerinin mosmor olduğu anlatılırdı. Bu da o türbeye gidince rahatlarmış. Türbenin türbedarı dededen el almış, cinlenmiş gelen hastaları burada dövüyormuş ama bildiğin dövmek değil şifalamak için dövmekten bahsediyorum…" (KK134).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F200.Cinler/G307.Cinler

F402.İnsanlara görünen cinler

F403.2.İnsanlara yardım eden cinler

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V223.6.Evliya kerametleri

MH-2 Hamza Baba'nın da meleklerle konuştuğu bilinmektedir. Anlatıya göre; **"**Bir gün Hamza Baba ve dervişleri cemde iken Azrail çıkagelir ve içlerinden bir dervişinin canını almaya geldiğini söyler. Hamza Baba; "Ya Azrail!.. Buradaki canların hepsi Hakk ile yeknesaktır. Vaktini saatini bilenlerdir. Sen var git! Aradığını başka yerde bul!" der. Azrail bu sözler üzerine Hamza Baba'ya: "Öyle ise, çevredekilerden bir kişi aradığım olacak. O, Hakk'a kavuşacak" der. Hamza Baba; "Madem ki sen öyle istiyorsun öyle olsun" der. Azrail gittikten sonra; Hamza Baba, cemdeki dervişlerin tek tek yüzlerine göz gezdirir; "Eyvah!.." der. Sümbül odun toplamaya gitmişti, diyerek hayıflanır. Azrail; ormanda odun toplayan ve kuru ağaçları kesen Sümbül'ün yanına gider: "Ya Sümbül! Hamza Baba seni Hakk için kurban seçti. Canını almaya geldim." der. Bunun üzerine celallenen Sümbül; odun kestiği baltayı bırakır ve eline sopa alır "Ya Hakk!.." diyerek, göğe doğru fırlatır. Hamza Baba'nın önüne bir hışımla saplanır. Hamza Baba, sopayı görür görmez tanır: "Eyvah!.. Sümbülüm Hakk'a yürüdü!.." diyerek feryat eder…" (Onarlı, 2012: 41-46).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

A400.2. Yeryüzünün meleği

V230. Melekler

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V223.6.Evliya kerametleri

MH-3 Dedebağ Dedesi Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Sevindikli mahallesinde yer almaktadır. Bir rivayete göre; Dedebağ Dedesi Hızır ile gezmekte ve Hızır'ı görmek isteyenlere onu göstermektedir. Bir gün köylü kadınlardan biri dedeye ben Hızır'ı görmek istiyorum demiş, dede de sen evde sofranı kur biz geleceğiz demiş. Sonra bir çocuk gelmiş çok acıktım teyze, şu sofraya otursam olur mu demiş teyze misafirim var deyince çocuk koşturarak gitmiş. Tam o sırada dede gelmiş ve teyze hani Hızır nerde? Diye sormuş. Dede de şimdi koşturarak gitti ya demiş (KK110).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

P322.2.Kılık değiştirerek ya da sahte isimle gelen misafir

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V223.6.Evliya kerametleri

D0. D699 Dönüşüm

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "tabiatüstü varlıklara hükmetme ve onlarla konuşma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait anlatıda; Avgin, çocuğun içindeki Şeytan'a Süryanice seslenir, Şeytan ise çocuğun ağzından Persçe konuşur. Şeytan, Mecusilerin Tanrısı olduğunu söyler. Avgin ise çocuğun içinden çıkıp gitmesini Şeytan'a emreder. Süryaniceyi bilmeyen çocuk, bu dili anlar ve Persçe cevap verir.

Müslüman erenlere ait birinci anlatıda; Kız Dedesi'nin bir cin taifesi olduğu ve hep onlarla birlikte gezdiğinden bahsedilmiştir. İkinci anlatıda; Hamza Baba ve Azrail arasında geçen bir konuşma nakledilmiştir. Üçüncü anlatıda ise; Dedebağ Dedesi'nin Hızır ile gezmekte

olduğu ve Hızır'ı görmek isteyenlere onu gösterdiği söylenmiştir. Anlatılarda tabiatüstü varlık olarak olarak şeytan, cin, Azrail ve Hızır'a yer verilmiştir.

Zihinsel açılma sürecinde şaman, gizli bir dil olan şaman dilini öğrenmektedir. O bakımdan şaman, ruhlarla ruhların dilini konuşmaktadır (Bayat, 2006: 74). Şamanlar rüya, hastalık veya herhangi bir özel durumla seçildiğini anlar, bu haber çoğu zaman ata şamanların ruhları tarafından verilir. Şaman tanrılarla ve ruhlarla dolaysız biçimde yüz yüze konuşur, onlara çeşitli isteklerini sunar (Eliade, 2012: 67). Kutsal şahsiyetlerin tabiat üstü varlıkların desteğini aldığı gibi şamanlar da yardımcı ruhların desteğini alır. Bu ruhlar şamana bazen sadece ilham verir. Altaylılar yardımcı ruhların şamanın içine girmeyip onu yalnız dışarıdan desteklediğine inanır. Yine güçlü bir şamanın diğer bir şamanın ruhunu ele geçirip kendine hizmet ettirdiği bilinmektedir.

"Tabiatüstü varlıklara hükmetme ve onlarla konuşma" yanışı işlevselcilik açısından incelendiğinde; kutsal şahsiyetin olağanüstü gücünü göstermek için kullanılan bir yanış olduğu görülmektedir. Anlatılarda bu yanış sayesinde kutsal şahsiyet insanlar tarafından görülemeyen varlıkları görür ve onların gizli dillerine vakıf olur. Çoğu zaman bu varlıklardan geçmiş ve geleceğe dair bilgi edinme, sağaltım, kaybolan nesneyi bulma, bir suçu ortaya çıkarma, düşmanla mücadele etme, sosyal olayları düzenleme, kısmet açma, bereketi artırma vb. konularda yardım ister. Bir anlamda kutsal şahsiyet ve çevresinde bulunan kişiler için fayda sağlayan bir özelliktir.

Mistik anlatılarda; kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), cinler (F200), insanlara görünen cinler (F402), insanlara yardım eden cinler (F403.2), azizlerin/evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), aziz/ evliya kerametleri (V223.6) ortak ve evrensel yanışlardır. AD-1 anlatısı uzak coğrafya ve uzak geçmişe aittir. Fakat bu anlatıdaki azizin işlevlerine, Müslüman eren anlatısı olan MH-1, MH-2 ve MH-3'de de rastlanmaktadır. Yayılma kuramı ile açıklanan bu devamlılık sayesinde sözlü tarih yeniden hatırlanmakta ve kutsal öykü ve yapı canlı kılınmaktadır. Mistik anlatıların yayılma kuramı ile uyumlulaşmasını sağlayan da inanç kodlu anlatıların kutsal olması, sözün kalıplarını aşmasıdır. Yani bu anlatıların günlük dile yakın biçimde olması ve bir aktarıcıya gerek duyulmaması icra ortamlarının yaygın ve çeşitli olmasını sağlamaktadır (Önal, 2021: 79). Böylelikle anlatı kalıbıyla sınırlandırılmayan anlatıların yayılımı ve aktarımı kolaylaşmaktadır.

3.8. Tabiat Olaylarının ve Varlıklarının Yönlendirilmesine Dair Anlatılar

Tabiat olaylarının ve varlıklarının yönlendirilmesine dair inanç, İslamiyet öncesine dayanmaktadır (Ocak, 1983: 114). Genellikle toplum tarafından birtakım mistik güçlerle donatıldığına inanılan kutsal şahsiyetlere isnat edilmiştir. Yağmur yağdırma, nehirlerin yönünü tersine çevirme, depremi durdurma vb. olaylar bu anlatılar içerisinde sıklıkla işlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın rüzgâra hükmettiğini gösteren ayetler mevcuttur. "Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman'a (onun emrine) verdik ve onun için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık. Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden sapsa, ona alevli azabı tattırırdık." (Sebe 12) ayeti, onun Allah'ın izni ile tabiat varlıklarına hükmettiğini bildirir. Hz. Muhammed'in kıtlık anlarında dua ederek yağmur yağdırdığı anlatılarda yer alır. (Ocak, 1983: 116). İslamiyet öncesi inançlara dayanan tabiat kuvvetlerine hâkim olma kerameti, Menderes Havzası'nda derlenen olağanüstü anlatılarda da tespit edilmiştir.

AD-1 I. Ephesos Konsillerinde Mastaura'yı temsil eden Theodosios, korsan gemilerinin tüccar gemilerine saldırmak için hazırlandığını görür. Tüccar gemilerini korsanlardan korumak için hemen dua etmeye başlar. Dua ile aynı anda güneyden güçlü bir lodos eser ve korsan gemileri doksan fersah uzağa sürüklenir. Tüccar gemilerine doğru ise kuzeyden bir rüzgâr eser ve tüccarlar kıyıya ulaşır. Kurtulanların hepsi azize dua eder (KK98).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

AD-2 Efrem, ikinci inziva döneminde Kapadokya'da bulunan Mor Baseliyos'u görme arzusuna kapılır. Rüyasında Baseliyos'u göğe kadar yükselen ateşli bir sütun şeklinde gören Efrem, Yunanca bilmediğinden bir tercümanla birlikte derhâl yola çıkar. Denize ulaştığında Mısır'a gitmekte olan bir gemiye biner. Bir müddet sonra gemi fırtınaya kapılır. Efrem mürettebatı teskin eder; ancak mürettebat onunla dalga geçer. Mor Efrem eğilerek dua etmeye ve ağlamaya başlar. Bir anda denizin suları tersine döner ve çekilir. Gemi karaya oturur (Akyüz 2012: 26-27).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

V226. Azizler inzivaya çekilmiş kimsedir

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

V50.Dua

AD-3 Aziz Avgin beraberindeki rahipler Dicle nehrinin diğer yakasında yer alan İdil şehrinin karşısında dururlar ve oradaki kardeşlerini ziyaret etmek isterler. Bunun üzerine Avgin Tanrı İsa Mesih'in adı ile rahipleri yüreklendirir ve başta kendisi olmak üzere Dicle nehrini suyun üzerinde yürüyerek hep birlikte geçerler. Vardıkları yerde ise kuraklık olur ve aziz dua eder ve yağmur yağmaya başlar (Garıs 2013: 52).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

F715. Olağanüstü nehir

MH-1 Kıran Dedecik Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Hisarcık mahallesinde yer almaktadır. Dede genellikle kuraklığın olduğu zamanlarda ziyaret edilmektedir. Yatıra üzerine yapılan derleme çalışmaları sırasında Saliha Manduz Dede'ye dair; "bizim köyümüzden buraya yağmur duasına gelinir. Kıyafetler ters giyilir, çocuklar ağlatılır ve okunmuş taşlarımız var herkes imam da dahil o taşları ağzına alır. Hayvanların yavrusu alınır ve hep birlikte buraya geliriz. Buraya para da gömülür. Sonrasında da şıkır şıkır yağmur yağar" (KK69) şeklinde bilgi vermiştir.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V50.Dua

MH-2 Oyuk Baba'nın bir alperen, mücahit bir derviş olduğunu vurgulamışlardır. Bir rivayete göre; Yunan askerleri dedenin türbesinin bulunduğu yere atlarını bağlamak istemişler. Fakat o anda büyük bir kasırga çıkmış. Böyle olunca da Yunanlılar yukarıda yatır var biz korkuyoruz çıkamayız demişler. "Valla benim bildiğim gelir gider adam namazını. Oraya ziyaret gelip gidiyorlar. Ha şimdi şu var. Yunan buraya geldiği zaman hani 100 metre 150 metreye kadar atını yanaştırırmış. Oraya o teknenin olduğu yere çıkmıyormuş. Oradan bir kasırga, bir hortum geliyormuş. Böyle olunca gidiyormuş Yunanlar. Yatır var çıkamıyoruz korkuyoruz derlermiş" (KK1).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

MH-3 Şeyh Kemal çok içki içenleri sevmezmiş ve ne zaman türbenin etrafına içki içen birisi gelse onları bertaraf eder ve şiddetli bir fırtına ile karşılaştırırmış hatta içki içenleri Damdere mahallesine bile sokmadığı yöre halkı tarafından söylenmektedir (Tuncer, 1944: 6).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

MH-4 Karlık Dedesi Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik Mahallesi'nde bulunmaktadır. Halk arasında Selim Dede adıyla anılmaktadır. Bir rivayete göre; Selim Dede, Yahudi askerlerinin atlarının İğdecik'e doğru geldiği görür. Aşağıda bir dere aktığı bilinmektedir ve Yahudi askerler, atlarını derenin yanındaki ağaçlara bağlar, su içerler. Tam o sırada Selim Dede dua eder ve nehir bir anda kana bulanır, taşlar yürümeye başlar. Bunu gören

Yunan ordusu atlarını da bırakarak kaçarlar. Yöre halkı tarafından sık sık ziyaret edildiği bilinmektedir (KK78).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V50.Dua

F715. Olağanüstü nehir

F700. Olağanüstü kaya ve taşlar

MH-5 Bir gün Karapınar mahallesinde sel felaketi meydana gelmiş. Halk ne yapacağını bilememiş ve Emen Dede'ye koşmuş, dedem şu seli durdur yardım et demişler ve dede seli durdurmuş. O günden sonra bu yöre de bir daha sel felaketi yaşanmamış. "Kızım bizim burada mezarlar çok, Roma döneminin kalıntıları çok. Bu dede 7 civanı birbiriyle barışık hâle getirmiş, huzur ortamı olmuş. Bak her köyde kavga tartışma olur bizim köyümüzde olmaz, seveni de çokmuş dedemizin. Bir de bu köyümüzü korumuş dedemiz. Bir gün Karapınar mahallesini sel götürüyormuş, halk ne yapacağını bilememiş ve Emen Dede'ye koşmuş, Aman Dedem, aman demiş, şu seli durdur yardım et demiş ve dede seli durdurmuş. O günden sonra bu yöre de bir daha sel felaketi yaşanmamış…" (KK100).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

MH-6 Garip Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Pirlibey mahallesinde bulunmaktadır. Kim olduğu bilinmemektedir. Garip Dede'nin yolculuk yaparken vefat eden bir zat olduğu söylenmektedir. En çok bilinen rivayeti, Menderes Nehri'ni terse çevirmesidir. Bir rivayete göre; Garip Dede, suyun başında duruyormuş, bir anda Menderes Nehri coşmuş ve Dede'ye

doğru gelmeye başlamış. Dede'nin çevresindekiler hadi dede kendini göster deyince, Garip Dede'nin duasıyla su geri dönmüş ve o bölgeye gelen su kurumuş. Dede'nin yatırının da bugün o bölgede olduğu bilinmektedir. "Garip Dede'nin çok kuvvetli olduğunu biliyoruz. Şimdi, eski yıllarda Menderes Nehri onun üzerine doğru gidiyormuş. Demişler ki; "Garip Dede, hadi kendini göster." Şimdi kurumuş o su. Suya bunu, yanı başında söylemişler. Garip Dede de o suyun başında imiş. Menderes gelip tam onu alacakken dönüyor yani. Su olaylarında onun yardımını çok görüyor köylü. Suya su getirme, suyun yönünü değiştirme, yağmur yağdırma, sel durdurma gibi kerameti çoktur. Eski kişiler öyle söylüyor" (KK39).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara keramet gösterilmesi

F715. Olağanüstü nehir

MH-7 Menengiç Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Yazırlı mahallesinde yer almaktadır. Dede hakkında nereden geldiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Adını, hemen türbenin başında yer alan menengiç ağacından aldığı bilinmektedir. Döneminde bu bölgede pek çok Hristiyan olduğu ve dedeyi saymadıkları bilinir. Rivayete göre; bir gün dede, başında bulunan Menengiç ağacını bir dokunuşuyla ters çevirir. Ağacın kökleri havaya kalkar, dalları yere bakar. Bu kerameti görenler dedenin gerçek bir ermiş olduğunu anlar. Aynı zamanda kaynak kişilerin anlattığına göre; dede ormancılık yapan kişilere destek olurmuş. Çocuğu olmayan kişilerin bu yatıra geldikten sonra çocuklarının olduğuna da inanılmaktadır.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara keramet gösterilmesi

F810 Olağanüstü ağaç, bitki, meyve

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "tabiat olaylarının ve varlıklarının yönlendirilmesi" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Aziz Aygin, gemiyi korsanlardan korumak için dua eder ve güçlü bir lodos estirir. İkinci anlatıda; Efrem, denizin sularını tersine çevirir ve fırtınaya kapılan geminin batmasını önler, gemi karaya oturur. Üçüncü anlatıda; Aziz Aygin ve yanında bulunanlar Dicle Nehri'nin üzerinden yürüyerek geçer ve yağmur yağdırır.

Müslüman erenlere ait birinci anlatıda; Kıran Dede kuraklık zamanlarında yağmur yağdırır. İkinci anlatıda; Oyuk Baba Yunan ordusunu korkutmak için bir kasırga çıkarmıştır. Üçüncü anlatıda; Şeyh Kemal içki içenleri türbe ve çevresinden uzaklaştırmak için şiddetli bir fırtına çıkarır. Dördüncü anlatıda; Karlık Dede, düşman askeri korkutmak amacıyla dua eder ve nehir kana bulanır, taşlar yürümeye başlar. Beşinci anlatıda; Aman Dede sel felaketini önler. Altıncı anlatıda Garip Dede, inançsız olanlara kerametini göstermek için Menderes Nehri'ni tersine çevirir ve böylelikle çevresindekiler onun ermiş bir şahsiyet olduğunu kabul eder. Yedinci anlatıda da yine; Menengiç Dede, inançsız olanlara kerametini göstermek için ulu bir ağacı tersine çevirir.

Orta Asya şamanları da dünyayı ve doğayı tehdit eden tehlikelere karşı önlem alma ve tabiatı yönlendirme görevini üstlenmişlerdir. Şamanî topluluklarda bütün tabiat olayları birtakım ruhlarla ilişkili görülür. Gök gürlediği zaman göğe ok atmak, yada taşını kullanarak yağmur yağdırmak, baharda gök gürlemesi için davul çalmak ve dağlara çıkıp dört bir yana süt serpmek tabiat ruhları ile ilişkilendirilmiştir (Alizade, 2020: 1364-1365).

İşlevselcilik açısından incelendiğinde, "tabiat olaylarının ve varlıklarının yönlendirilmesi" toplumda istenilen ve beklenen bir uygulamadır. Avcılık ve toplayıcılık ile geçimini sağlayan Türkler tabiat ile iç içe yaşamış ve karşılaştıkları engelleri aşmak için dinsel-büyüsel ritüeller gerçekleştirmişler ve tabiata kutsal şahsiyetin desteği ile müdahale etmişlerdir. Bu müdahaleler anlatılarda da görüldüğü üzere; yağmur yağdırmak, yangın, deprem, sel gibi afetleri önlemek, ormanları korumak, dağları ve taşları yürütmek, asayı yılana çevirmek gibi maddelerin şekillerini ve yapısını değiştirmek, nehirleri durdurmak yahut akış yönünü tersine çevirmek, nehir üzerinde yürümektir. Bir çiftçi için kuraklık ekonomik olarak da zarara neden olmaktadır. Yağmurun yağması bu anlamda çiftçinin istediği bir şeydir. Yangın, sel ve deprem gibi afetlerde de can ve mal kaybı yaşanmaktadır. Olağanüstü bir gücün bu afetlere müdahale edebileceği inancı insanları psikolojik olarak da rahatlatmaktadır. Ayrıca bu müdahaleler inançsız olan insanların inanmasını da sağlamaktadır.

Hristiyan azizlere ve Müslüman erenlere dair mistik anlatılarda ortak ve evrensel yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), aziz/ evliya kerametleri (V223.6), azizlerin/ evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), dua (V50), olağanüstü nehir (F715), olağanüstü kaya ve taşlar (F700)'dır. Antik Dönem AD-1 anlatısında günümüzde Aydın ili, Nazilli ilçesinde bulunan Mastaura Kenti'nin piskoposunun özelliklerinin, İslami Dönem'de aynı coğrafya ve aynı bölgede bulunan ve kentin çevresinde yaşadığına inanılan Müslüman erenler tarafından devam ettirildiği görülmüştür. MH-5, MH-6 ve MH-7 anlatılarında yer alan erenlerin mezarlarının da bu kente 3 km uzaklıkta olduğu bilinmektedir. Özellikle Pirlibey Türbesi'ne dair bilgi veren kaynak kişiler bu mezarın kıble yönüne bakmadığını ve üzerine ikinci bir mezar yapısının inşa edildiğini ifade etmişlerdir. Bu mezarın Hristiyan bir azize ait olabileceğine dair bilgi de vermişlerdir (KK45). Farklı dine ve uzak geçmişe sahip olan anlatılarda ortak yanış kullanımı ve mezar yapılarının kıble yönüne bakmaması kutsal şahsiyete ait kutun dinler ve kültürler arası aktarıma örnek oluşturmaktadır.

3.9. Mevsiminden Önce Meyvelerin Olgunlaşmasına Dair Anlatılar

Mevsiminden önce meyvelerin olgunlaşması, tabiat kuvvetlerine hükmetmeye bağlı gerçekleşen olağanüstü bir hâldir. (Alptekin, 2014: 26). Kur'an-ı Kerim'in Al-i İmran (3/37, 2011, 63) ve Meryem (19/24-25, 2011, 331) surelerinde Tanrı'nın emriyle Hz. Meryem'in olmayacak yerlerde yanında hep yiyecek olduğu, kurumuş bir hurmada Meryem'in dokunmasıyla tazecik hurmaların oluştuğu aktarılmaktadır.

AD-1 Aziz Patric, İrlanda'da bulunan bir gölde balık avlarken bir balığı çok uğraşmasına rağmen yakalayamaz. Bunun üzerine Aziz Patric balığa küfredip lanet okur. Hemen sonrasında keramet ile balığı kolayca yakalayıp yer. Fakat akşam yine çok acıkır ve dua eder. Sırtını yasladığı ağaç zemheride bir anda üzüm vermeye başlar (KK89).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

M400.Beddua

V50.Dua

F810 Olağanüstü ağaç, bitki, meyve

MH-1 Melih Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde bulunmaktadır. Dedenin çok sık bostan yaptığı ve bostanlarının hızlı bir şekilde yeşerdiği söylenir. Bir gün yine bostan eker, misafiri gelir. Hanımına, hanım git bostandan yiyecek bir şeyler getir misafire der. Hanımı, bey bostanı daha dün ektik deyince, Melih Dede, sen bostana git hanım der, hanımı gider bakar ki bostan çoktan yeşermiş, misafirlere ikram eder. "Burası bizim kendimizin. Burayı evimiz yapınca oraya taşındım. Dede sürekli rüyama gelir. Bir gün yine rüyama geldi, benim boğazımı tuttu, "seni boğacağım" dedi. Ben de nedenini sordum, "Sen benim üstümü hep toz yapıyorsun" dedi. Burayı süpürürken üstüne toz gidiyormuş. Bende bilmiyordum. "Toz geliyor" dedi, tamam dedim. Yemin ettim bir daha dedim yapmayacağım dedim. Dedenin çok sık bostan yaptığı ve bostanlarının hızlı bir şekilde yeşerdiği söylenir. Bir gün yine bostan eker, misafiri gelir. Hanımına, hanım git bostandan yiyecek bir şeyler getir misafire der. Hanımı, bey bostanı daha dün ektik deyince, Melih Dede, sen bostana git hanım der, hanımı gider bakar ki bostan çoktan yeşermiş, misafirlere ikram eder…" (KK34).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

F810 Olağanüstü ağaç, bitki, meyve

MH-2 "Hamza Baba'ya inanmayan ve dedikodu çıkaran Sünni halk ve Hristiyan papazlar bu seferde Saruhan Bey'e giderler ve Hamza Baba'yı Saruhan Bey'e şikâyet ederler. Hamza Baba'nın sihirbaz, büyücü bir kimse olduğunu ve Ali Paşa'ya da büyü yaptığını söylerler. Bir süre sonrada müritleriyle isyan edeceği şeklinde bir dedikodu yayarlar. Bunun üzerine Saruhan Bey'i Hamza Baba üzerine asker yollar. Dergâha giden askerler Hamza Baba'yı göremezler ve nerede olduğunu sorarlar. Dervişler de tarlada olduğunu söylerler. Tarlaya giden askerler Hamza Baba'nın bostan ektiğini ve bu bostanların tohumları diker dikmez yeşillendiğini kavun, karpuz gibi çeşitli meyveler verdiğini görürler ve şaşkınlık

içerisinde izlerler. Hamza Baba bu bostanlardan askerlere de ikram eder. Bunun üzerine askerler Hamza Baba'nın Hak eren olduğunu anlar ve Hamza Baba'ya mürit olurlar" (Onarlı, 2012: 50).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

F810 Olağanüstü ağaç, bitki, meyve

MH-3 Hamza Baba'ya dair bir diğer rivayet: "Komutan ve askerler gördükleri kerametleri beylerine anlatırlar. Saruhan Bey; mademki der, böyle kerametleri var, birde ben göreyim. Bu mevsimde hiçbir yerde yaş üzüm yok, bana bir sepet üzüm bul der. Hamza Baba; "Emredersin Beyim! Nefes bizden vermek Hakk'tan" der. Hamza Baba bir gülbank okur ve "Beyim emir verin yaverinize, arka bahçenizdeki asmanın altında, bir sepet üzüm var alsın gelsin" der. Yaver sarayın arka bahçesine asma ağacının altına giderek, sepetle üzümü alarak, Beyin önüne getirip bırakır. Böylece Saruhan Bey; Hamza Baba'ya inanır. Dergahına bağ, bahçe, tarla vakıf olarak verir" (Onarlı, 2012: 50-52).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

F810 Olağanüstü ağaç, bitki, meyve

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "mevsiminde önce çiçek açma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda Aziz Patric, çok acıkmıştır. Sırtını zemheri ayında ağaca yaslar ve ağaç bir anda üzüm verir.

Müslüman erenlere dair birinci anlatıda; Melih Dede, misafirlerine bir gün önce ektiği bostandan ikramda bulunur. İkinci anlatıda; Hamza Baba kendine inanmayan askerlere bir keramet gösterir. Bostanda diktiği tohumlar diker dikmez yeşerir. Kavun, karpuz gibi meyveler oluşur. Üçüncü anlatıda Hamza Baba bu sefer kendine inanmayan Saruhan Bey için dua eder ve mevsiminden önce üzüm yetiştirir. Böylece Saruhan Bey, Hamza Baba'ya inanır.

Orta Asya şamanları da tabiatı yönlendirme görevini üstlenmiştir. Tabiatta bulunan canlı ya da cansız her bir nesnenin ruhu olduğuna inanan şamanların onların gizli dillerini bildiği ve bu nesnelerle konuştuğu söylenmektedir (Alizade, 2020: 1364-1365). Yukarıda kutsal şahsiyetlerin mevsiminden önce çiçek açtırmak için bitki ya da ağaçlara dua ettiğinden bahsedilmiştir. Burada benzer bir işlevi şaman dil bilerek, ağaç vb. nesnelerle konuşarak, aziz ya da eren de dua ederek gerçekleştirmiştir.

İşlevselcilik bağlamında değerlendirildiğinde, "mevsiminde önce çiçek açma" Kutsal şahsiyetin kendini ispat etmesini, atılan bir iftiranın ya da dedikodunun önüne geçebilmeyi, yoksulluk ya da açlık zamanında kolay bir şekilde yiyecek elde etmeyi sağlamaktadır.

Mistik anlatılarda Hristiyan azizlere ve Müslüman erenlere dair kullanılan ortak yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), aziz/ evliya mucizeleri (V223.6), azizlerin/evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması (V223), İnanmayanlara mucize gösterilmesi (V340), beddua (M400), dua (V50), olağanüstü ağaç, bitki, meyve (F810)'dir. Hristiyan azize ait anlatı İrlanda'da geçmektedir. Müslüman eren anlatıları ise Aydın ve İzmir illerinde anlatılmaktadır. Hristiyan ve Müslüman anlatıları uzak coğrafya ve uzak geçmiştir. Fakat buna rağmen Antik Dönem'de kutsal şahsiyete ait özelliklerin, İslamiyet'in kabulü ile birlikte devamlılığını sürdürdüğü görülmektedir. Yayılmacı kuram bağlamında düşünüldüğünde, bir kültürün diğer kültürün inançlarını olduğu gibi kabul ederek kullanması ya da alıp kendi kültürel hayatı içinde kullanması benzerlik ve ortaklıkların bir ilk kültürden ortaya çıktığını ya da dinî-kültürel alışverişler sonucunda yayıldığını göstermektedir (Çobanoğlu, 2002: 76). Kutsala dair geniş coğrafyalarda görülen bu tarz ortaklıklar; değişim, dönüşüm ve aktarımlar aynı zamanda bu ortak inanç sistemleri ve semboller vasıtasıyla, toplumun sadece bulunduğu çevreyi değil evrensel boyutta dünyayı anlamlandırma ve düzen sürdürme çabalarını da ifade etmektedir.

3.10. Dağların ve Taşların Hareket Etmesine Dair Anlatılar

Dağlar kutsi ve göğe yakınlığı ile ilahî olduğu bilinmekte ve kutsalın tezahürü olarak kabul edilmektedir (Mascetti, 2000: 152). Yeri ve göğü birleştiren kutsal dağ dünyanın

merkezindedir (Eliade, 2005: 443). Kuvvetin göstergesi ve zamandan muaf olması kalıcı olmayı temsil etmektedir. Taşlara yüklenen anlam da onların sağlamlığından, güven vermesinden, kırılamamasından ileri gelmektedir. Ayrıca anlatılarda kutsal şahsiyetin dağlara ve taşlara seslendiği bilinmektedir. Burada sözün gücü de önem arz etmektedir. Yaratıcının izni ile dağlar kutsal şahsiyetin sözünü dinlemektedir.

AD-1 Smyranalı Aziz Antuan kiliseyi onarmaktadır. O esnada öküz arabasıyla bir köylü oradan geçer. Antuan köylüden yardım ister ve taşları arabasıyla taşımasını rica eder. Köylü taşıyama der. O sırada aziz dua eder ve taşlar yürümeye başlar. Bunu gören köylü ise o an da vefat eder (KK89).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

F800. Olağanüstü kaya ve taşlar

MH-1 Hamza Baba, kayalara ve taşlara durun deyince de taşlar durmuştur. Hatta günümüzde bu taşların bulunduğu yerleri insanlar ziyaret etmekte ve bel ağrısı çekenler sırtlarını bu taşlara, kayalara yaslamaktadır. Böylelikle şifalandıklarına inanmaktadırlar. "Askerler dönmeyince Saruhan Bey'i tekrardan bir bölük asker yollar. Askerler Hamza Baba ve dervişlerinin ellerini kollarını bağlar ve yola koyulurlar. Hamza Baba yolda abdest alarak namaz kılmak ister fakat askerler müsaade etmez. Bunun üzerine Hamza Baba avuçlarını göğe kaldırır ve bir gülbank okur. Askerler o sırada Hamza Baba'yı zincirlerinden sürüklemeye başlayınca; koca kaya ve dere olan pınar Hamza Baba'nın arkasından gelmeye başlar. Bu durumu gören askerler korkuya kapılarak kaçmaya başlarlar" (Onarlı, 2012: 50-52).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya Kerametleri

V340.İnançsızlara keramet gösterilmesi

V36. Namaz

F800. Olağanüstü kaya ve taşlar

MH-2 Şeyh Kemal ordu ile savaşa gitmek ister ve komutana gelmek istediğini söyler. Komutan Şeyh Kemal'e, baba sen yaşlısın bize yük olursun ifadelerini kullanır. Fakat Şeyh Kemal dinlemez ve ordu ile birlikte harbe katılır. Harpte askerlerin çoğu şehit olur ve tam o sırada Şeyh Kemal; "dağlar taşlar yürüyün" der ve bir anda dağlar taşlar yürümeye başlar, büyük bir gürültü kopar ve düşman dağların ve taşların altında ezilir (Tuncer, 1944: 6).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya Kerametleri

V36. Namaz

V463.Şehit olma

F800. Olağanüstü kaya ve taşlar

"Dağların, taşların hareket etmesi" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Aziz Antuan, bir köylüden yardım ister. Fakat köylü zor durumda olan azize yardım etmez. O sırada Aziz dua eder ve dağlar, taşlar yürür. Burada taşların yürümesinin sebebi köylünün saygısızlığıdır. Bunun üzerine köylü orada vefat eder ve saygısızlığı ölüm ile cezalandırılmış olur.

Müslüman erene dair birinci anlatıda; Hamza Baba namaz kılmak ister. Saruhan Bey'in askerleri izin vermez. Bunun üzerine Hamza Baba gülbank okur ve dağlar, taşlar yürümeye başlar. Bu durumu gören askerler korkar ve kaçarlar. Üçüncü anlatıda; Şeyh Kemal, ordu ile savaşa katılmak ister. Harpte askerlerin çoğu şehit olunca vatanı muhafaza etmek için dua eder. Dağlar, taşlar yürümeye başlar ve bunun sonucunda düşmanlar taşların altında ezilir ve savaş kazanılır.

Kültler ve inançların kadim izleri incelendiğinde; dağlara ve taşlara atfedilen kutsiyetin temelinde dağ-taş kültü ve animizm gibi eski Türk inanç olduğu görülmektedir. Anlatılarda yer alan dağların ve taşların kutsal şahsiyet ile yürüme motifi kutsal gücün onların yanında olduğunu belli etmektedir.

İşlevsel bağlamda değerlendirildiğinde, "dağların ve taşların yürümesi" kutsal şahsiyeti diğer kişilerden ayıran bir olağanüstülüktür. Genellikle kutsal şahsiyetin kendisine inanmayan ve saygısızlık yapan kişilere gösterdiği bir keramettir. Böylelikle aziz ya da eren kutsallığını ispat edip, kendisine saygı duyulmasını sağlar. Aynı zamanda bu yanış sayesinde, kutsal şahsiyet girdiği savaşları kazanır ve kendisine dair kötü planları olan kişilerle mücadele edebilir. Uğradığı bir haksızlık karşısında dağlar ve taşlar hareket etmeye başlar ve kendisine yardımcı olur.

Hristiyan aziz ve Müslüman eren anlatılarında yer alan ortak ve evrensel yanışlar; Kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), aziz/ evliya kerametleri (V223.6), namaz (V36), şehit olma (V463), olağanüstü kaya ve taşlar (F800)'dır. Her iki anlatıda İzmir'de geçmektedir. Yakın coğrafya ve bölge fakat uzak zamandır. Buna rağmen Hristiyan azize dair bir özelliğin, Müslüman erende devam ettiği görülmektedir. Bu durumda kutsalın coğrafyaları aşmasına sözlü gelenekteki anlatılar kaynaklık etmiş; kutsal etki yayılmış ve kutsal, dünyada insanlarla etkileşime geçen kompleks bir işlev üstlenmiştir. Böylelikle toplumların kolektif bilincini yansıtan bir unsura dönüşmüştür.

3.11. Berekete Dair Anlatılar

Az yiyecekle çok kişiyi doyurma, Kur'an'ı Kerim kaynaklı bir yanıştır. Toplum, kutsal kabul ettiği kişilere bu işlevi gerçekleştirme gücü vererek onları yüceltmiştir. Anlatıya göre; Bir gün Hz. İsa havarileri ile oturmaktadır. Tam o sırada karınları acıkır. Fakat yanlarında az bir ekmek ve de balık vardır. Başka herhangi bir erzak bulunmamaktadır. Hz. İsa ellerini göğe kaldırıp dua eder ve yiyecekleri bölüp dağıtır. Herkes karnını doyurur yine de yiyecekleri bitmez. Benzer bir şekilde Hz. Muhammed'in de bir ekmekle bütün cemaati doyurduğuna dair anlatılan mucizeler mevcuttur. Aynı şekilde Anadolu'da Abdal Musa (Ocak, 1983: 204-205), Veli Baba (Göde, 2011: 120), Muhyiddin Abdal (Durbilmez, 2015: 10) ve Ahmet Yesevî gibi velilerin az yiyecekle çok kişiyi doyurduklarına dair anlatılan menkıbeler vardır. Aziz ve azizelere dair mistik anlatılar incelendiğinde bu motifin Hristiyanlıkta da yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.

AD-1 İtalya'nın Assisi kasabasında dünyaya gelen Aziz Fransua, Ancona'ya dönmek için bir gemiye binmek ister. Ancak gemiciler, yiyeceklerinin azlığı sebebiyle onu gemiye almaz. Fransua da Rabb'e güvenerek gemiye gizlice biner ve dua eder. Gemi tam kalkacakken elinde bol miktarda gıda olan biri limana gelir ve gemide bulunan dindar bir mürettebatı çağırır. Adam, gıdaları bu mürettebata verir ve gemide gizlenen yolcular olduğunu söyler. Gıdaların o

azizlere verilmesini rica ederek ortadan kaybolur. Gıdalar açılır ve yolculuk bitene kadar yiyecekler azalmaz (İannitto 2002: 97-98).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

D1650. Büyülü objelerin diğer özellikleri

D1652.1. Tükenmeyen yiyecek

V50.Dua

MH-1 Arap Dede, Moğol İstilası döneminde, köylüden bir kazan ister. Kazana dua eder ve su döker bir defa karıştırır ve anabacılardan birini çağırır der ki sakın ola kazanın içine bakma. Sadece üstünden al aşı dağıt. Anabacı tamam der ve dağıtmaya başlar. Kazanın sonu gelmez, çeşit çeşit yemek çıkar ve asker doyar. En sonunda Anabacı nefsine yenilir ve kazanın içine bakar, görür ki kazanın içinde yemek yok sadece su kaynar. “Arap Dede, Moğol İstilası döneminde, köylüden bir kazan istemiş. Kazana okumuş, su dökmüş, bir defa karıştırmış. Anabacılar var bilir misin onlardan birini çağırmış, kazanı karıştır yemeği dağıt ama bak sakın ola kazanın içine bakma demiş Arap Dede’m. Sadece üstünden al aşı dağıt demiş. Anabacı tamam demiş çeşit çeşit yemek çıkmış ve asker doymuş ama en sonunda büyük bir hata yapmış kazanın içine bakmış ve kazanın içinde yemek değil su varmış, tabi bunu görünce çok pişman olmuş, dedenin kerameti anlamış” (KK33).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D1650. Büyülü objelerin diğer özellikleri

D1652.1. Tükenmeyen yiyecek

MH-2 Buğday Dede Yatırı; İzmir ili, Tire ilçesi, Kaplan mahallesinde yer alan küçük mezarlık içerisindedir. Bir rivayete göre; eski zamanlarda köy yerinde kıtlık olmuş fakat Tire

halkı Buğday Dede'nin bereketinden, kıtlık yaşamamıştır. Buğday Dede'nin evinde büyük küpleri varmış ve bu buğdayı zor durumda olan herkese dağıtırmış, dağıttıkça da küpler dolar taşarmış. Fakat Buğday Dede buğdaylarından sadece hemcinslerine verir, kadınlara asla buğday vermezmiş. Buğdayı alanlara da buğdayı alın gidin sakın ola arkanıza bakmayın dermiş. Bir gün yine bir aile gelmiş, dede ben yalnızca erkeklere buğday veririm, hanımını getirmezsen sende nasiplenirsin demiş. Hanım dönüş yolunda yarın bende seninle geleceğim fakat erkek kisvesine bürüneceğim demiş. Buğday Dede'nin kapısına gelmişler. Buğdayları almışlar tam giderken kadın arkasını dönmüş ve Buğday Dede'ye bakmış, dede orada vefat etmiş (Armağan, 1983: 39).

Diğer bir rivayete göre; kıtlık zamanında askerler yiyecek bulamamış, ne yapacaklarını düşünürlerken Buğday Dede'nin adını duymuşlar ve komutan askerlerini de almış, dedenin evine varmış. Dede askerlere çuval çuval buğday vermiş. Develeri yükleyip giderlerken dede askerleri tembihlemiş ve kimse arkasına bakmasın demiş. Fakat tam çatalı dönerken askerlerden biri arkasına bakmış ve dede orada vefat etmiş (Aydınoğlu, 2005: 113).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D1650. Büyülü objelerin diğer özellikleri

D1652.1. Tükenmeyen yiyecek

C900--C999. Tabuyu bozmanın cezası

MH-3 Yaren Dede Horasan'dan gelmiş ve bu topraklara yerleşmiştir. Horasan'dan geldiği süreçte o topraklarda bir tekke kurmuş ve bu tekke içerisinde yemek pişirmeye ve ekmek yapmaya başlamıştır. Bir gece unu bitmiş ve Yaren Dede, yöre halkının rüyasına girmiş, un getirin demiş. Yöre halkı türbeye kilo kilo un getirmiş ve dedeyle birlikte orduya ekmek yapmışlar. İnanışa göre dede ekmekten dağıttıkça ekmek çoğalmıştır. "Büyük dedemiz bizim bu türbenin türbedarıydı. Derlerdi ki; dede Horasan'dan gelmiş, bir Tekke kurmuş ve bu Tekke içerisinde yemek pişirmeye ve ekmek yapmaya başlamıştır. Bir gece unu bitmiş ve Yaren Dede, yöre halkının rüyasına girmiş, un getirin demiş. Yöre halkı türbeye kilo kilo un getirmiş ve

dedeyle birlikte orduya ekmek yapmışlar. İnanışa göre dede ekmekten dağıttıkça ekmek çoğalmış. Şimdi biz bilenler türbeye gittiğimizde toprağa evden biraz un alır saçarız" (KK147).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D1650. Büyülü objelerin diğer özellikleri

D1652.1. Tükenmeyen yiyecek

MH-4 Şeyh Kemal'e dair rivayetler, Fikirler İzmir Halk Evi Dergisi'nde "Karacasu Yatırları" başlığı ile 1944 senesinde Muzaffer Tuncer tarafından derlenmiş ve kaleme alınmıştır. Bir rivayete göre; Şeyh Kemal Dede, yaşadığı dönemde savaşa giden bir ordu görür, ordunun aç olduğunu düşünür ve onları yemeğe davet eder. Tencere içerisinde pişmekte olan keşkek ve keşkeğin yanında yine pişmekte olan sıcak ekmek vardır ve bu yiyecekleri askerlere ikram eder. Ordunun yanında askerin atları da bulunmaktadır. Çuval içerisinde samanı da atlara verir. At sayısı çok fazla olmasına rağmen vermiş olduğu yarım çuval saman o atlara fazla gelir (Tuncer, 1944: 6).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D1650. Büyülü objelerin diğer özellikleri

D1652.1. Tükenmeyen yiyecek

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "az yiyecekle çok kişiyi doyurma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Aziz Fransua, bir gemiye binmek ister. Fakat gemiciler yiyeceklerinin az olması sebebiyle onu almak istemezler. Fransua ise gizlice biner ve dua eder. Tam o sırada birileri elleri dolu yiyecek getirir. Getirilen yiyecekler çok bereketlidir bitmez.

Müslüman erene dair birinci anlatıda; Arap Dede, köylüden bir kazan ister ve o kazanda pişirilen yemekler bitmez. İkinci anlatıda; Buğday Dede kıtlık zamanı ihtiyacı olanlara buğday dağıtmaktadır ve bu buğday öyle bereketilidir ki asla bitmez. Üçüncü anlatıda; Yaren Dede ekmek yapıp halka dağıttıkça ekmeğinin çoğaldığı ve bitmediği görülmüştür. Dördüncü anlatıda; Şeyh Kemal, sayıca fazla olan atları yarım çuval saman ile doyurur ve saman bitmez. Bu yanışlarda bereketi artırmak ya da az yiyecekle doymak için ortak uygulama dua etmektir.

Orta Asya şamanlarının da avın bereketli geçmesi için dualar ettiği bilinmektedir. Şaman davulunda yer alan, at, koç gibi hayvanlar av törenlerinde avın bereketinin artması sağlamaktadır. Yine geyik, bereket ve üreme ile ilişkilendirilir. Geyik, topluluğun bolluk ve refahını simgeler ve şamanlar, bereketin artması için geyik figürleri kullanılabilmektedir (Ateş, 2001: 124).

İşlevsel yapı değerlendirildiğinde, "az yiyecekle çok kişiyi doyurma" kutsal şahsiyeti diğer kişilerden ayıran bir olağanüstülüktür. Aynı zamanda yemek insanların hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan biyolojik ve fizyolojik bir ihtiyaçtır. Halkla Tanrı arasındaki ilişki bazen yemek tercihi, halk arasındaki ilişki ise rızkı paylaşma ve değişme halinde görülür. Yeme-içme sosyal ve kültürel mesajların aktarılmasını, sürekliliğini ayrıca sosyal roller ve ilişkilerle ilgili temel iletişimi sağlar (Goode, 2005: 172). Bu yanış bağlamında, ihtiyaç sahiplerine yardım etme, fakirleri ve açları doyurma, toplumda dayanışma ve sevgi atmosferini güçlendirir. Bu sebeple yoksulluk, kıtlık vb. dönemlerde halk tarafından istenilen ve beklenilen bir uygulamadır.

Mistik anlatılarda ortak ve evrensel yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), aziz/evliya kerametleri (V223), büyülü objelerin diğer özellikleri (D1650), tükenmeyen yiyecek (D1652.1) ve dua (V50)'dır. Antik Dönem'de AD-1 anlatısı uzak coğrafya ve uzak geçmiştir. Müslüman eren anlatıları MH-2 İzmir, MH-1, MH-3, MH-4 ise Aydın'dadır. Anlatılar incelendiğinde, olayların sadece öznelerinin ve nesnelerinin değiştiği, bu olayların sonuçlarının bire bir aynı olduğu görülmektedir. Bu durum kültürün yerel ve coğrafî sınırlar içerisinde hapsedilemeyeceğini, kutsal şahsiyetlerin uyumlulaştırıldığını göstermektedir. Uzak ya da yakın coğrafya fark etmeksizin kut farklı inanç ve dinlerde yeni dine eklemlenerek yaşamaya devam etmektedir.

3.12. Öldürücü Olaylardan Etkilenmemeye Dair Anlatılar

İnsanlığın varoluşundan bugüne değin ölüm insanları korkutmuştur. Bu sebeple de ölümsüzlük arayışı içerisine girmiştir. Mumyalama, simya, abı hayat suyu, tenasüh veya

reenkarnasyon insanoğlunun varoluşsal sancıları neticesinde geliştirdiği olgulardan bazılarıdır. (Eliade, 2002: 13-14). Benzer şekilde kutsal şahsiyetin öldürücü veya tahrip edici; kurşun, bıçak, öldürücü pençe, kılıç, ateş ve zehirli yiyeceklerden etkilenmemesi üzerine anlatılan mistik anlatılar, insanoğlunun ölüm karşısındaki tutumunu ve ölümsüzlük arzusunu göstermektedir. Bu motifin örneklerine Hristiyan anlatılarında rastlamak mümkündür.

AD-1 Rahibe Therese bir gün çölde gezerken bir arslana denk gelir. Arslan rahibeye öldürücü pençeler atar fakat rahibe bu pençelerden etkilenmez ve yürümeye devam eder. Ölümü beklenirken bu hadise vuku bulmaz, mucizevi bir yaşam sürer (Pamir, 1997: 3-24).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

D1840.1. Azizin olağanüstü dayanıklılığı

AD-1 M.S. 155 senesinde Hristiyanlığı yaymak isteyen İzmir Psikoposu St. Polikarp yakılmak istenir fakat bu mümkün olmaz ve terse esen rüzgâr yanan ateşi söndürür. Bu sefer piskoposu göğsünden vururlar ve göğsünden akan kanın ateşi söndürdüğü görülür. Sonrasında Hristiyan halk tarafından mucizat gösteren bir aziz olarak kabul edilir ve kemikleri Kadifekale'ye gömülür (KK135). Hristiyan halk bu azizin, Kadifekale'yi afetlerden özellikle de yangın ve depremden koruduğuna inanırlar (Tanyu, 2007: 275). Azize ait olan mezar, Türkler tarafından bir süre sonra kutsal mekân aktarıma uğrar ve ismi Yusuf Dede şeklinde değiştirilir (Ürük-Pınar, 2013: 41).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

D1840.1. Azizin olağanüstü dayanıklılığı

D1841.3.2. Ateş azize zarar vermez

V222.8.Aziz inancından dolayı ateşten yanmaz

AD-2 Aziz Antuan bir davete katılır. Kendisine zehirli bir yiyecek ikram ederler. Aziz tam zehirli ikramı yiyeceği zaman "beni niçin zehirlemek istiyorsunuz" diye sorar. Zehirli ikramı yemez (KK137).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

K730.Kurbanın tuzağa düşürülmesi

S111.Zehirleyerek öldürme

MH-1 Hacı Abdullah Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Bozyurt mahallesinde yer almaktadır. Türbe girişinde yer alan kitabede Hacı Dede'nin Hz. Muhammed'in türbedarlığını yaptığı ve Kadiri şeyhi olduğu yazmaktadır. Bir rivayete göre; Hacı Dede, nefsini terbiye etmek için dilencilik yaparmış ve bu dilencilik bir süre sonra dedikodulara sebebiyet vermiştir. Sonrasında ise damadı bu dedikoduları duymuş, gururuna yedirememiş ve Hacı Dede'yi öldürmeye karar vermiştir. Eşini de alarak kayınpederinin evine gelmiş ve uygun zamanı beklemiştir. Bu sırada Hacı Dede, damadının niyetinden haberdardır ve kızından ipek bir mendil içerisinde yumurta getirmesini istemiştir. Damat meraklanarak nedenini sormuş, dede de "evlat sen buraya farklı bir niyet için geldin, vazife tamam olunca bir dağa çıkacaksın ve bu yumurtalar sana lazım olacak" demiş. Sonrasında ipek mendili yumurtalarla birlikte ateşin üzerine bırakmış ve yumurtalar kaynayınca mendili damadın elini vermiş. Damat mendilin yanmadığını fakat yumurtaların piştiğini görünce Hacı Dede'den af dilemiştir.

Bahsedilen rivayetin farklı varyantı başka kaynak kişimiz tarafından da anlatılmıştır. "Burada Abdullah dedemiz dinî yönden kendini yetiştirmiş bir insan olarak tanınıyor, Zamanında çoluk çocuğu olmayan insanlara o günün şartlarında kendine ilmine göre ilaç yapmıştır. Dedemiz zaman zaman dilencilik de yapıyor. Bir damadı var çete reisi, bunu öldüreyim de bu iş bitsin artık insanlar benim kayınpederimle dalga geçip durmasınlar diyor. Hanımıyla beraber bir gün Abdullah dedemizi ziyarete geliyorlar. Yani beraber kayınbabasını ziyarete geliyorlar. O esnada da evde ekmek pişirilen eski fırınlardan, köy fırınlarından, fırında hanımı da ekmek yapıyormuş, dedemizin. Bu ekmek yapma esnasında damadı da gelince tabii ki sofra hazırlama icabı düşmüş. Bu esnada orda yumurtalar varmış. Biraz da yumurta falan pişirelim düşüncesiyle damadına demiş ki "O yumurtaları bana getirsene oğlum'' demiş.

Damadı yumurtaları getirmiş, gelmiş. Abdullah dedemiz de çıplak elle yani eldiven kullanmadan fırının içerisindeki külleri asılarak, fırının önüne getirerek külleri yaymış, közleri yaymış çıplak elle. Yumurtaları oraya koymuş, eliyle beraber gidip kapatmış yumurtaları. Biraz zaman geçtikten sonra yumurtaların üzerini açıp eliyle yumurtayı alıyor. Damadının avcuna veriyor. "Al olum bir tanesini." diyor. Damadı bu esnada kayınpederine inanmamış yani soğuk küllerle yaptığını düşünmüş ilk etapta. Tabii ki yumurtanın sıcaklığını elinde tutamayınca bu sefer de kendi düşüncelerinden rahatsızlanmış. Diyor ki "Benim babam demek ki o insanların baktığı gözde bir insan değil. Farklı bir insan, ermiş bir insan düşüncesiyle." Babasından af diliyor. Özür diliyor babasından. “Baba beni affet.’’ Dedemiz de diyor ki " Tamam oğlum." Diyor. "Önemli değil." Diyor. "Seni aydınlatabildiysek ne mutlu." diyor. Yani damadına verdiği bir terbiye.” (KK107).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D1840.1. Azizin olağanüstü dayanıklılığı

D1841.3.2. Ateş evliyaya zarar vermez

V222.8.Evliya inancından dolayı ateşten yanmaz

MH-2 Celal Baba Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde yer almaktadır. Bir rivayete göre; Celal Baba’nın askere gittiği dönemde komutanı ile tartıştığı ve bunun sonucunda harlı bir ateş fırınına atıldığı ve fırının ağzının kapatıldığı söylenir. Bir süre sonra askerler gelirler ve fırının kapağını açarlar. Bakarlar ki, Celal Baba ateşin üstünde oturuyor ve hiçbir yerinde bir yanma vb. bir şey yok. Bunu görünce herkes Celal Baba’nın ermiş bir zat olduğunu anlar. “Celal Baba askere gider, komutanı ile kavga eder ve bunun sonucunda harlı bir ateş fırına atılır ve fırının ağzının kapatıldığı söylenir. Bir süre sonra askerler gelirler ve fırının kapağını açarlar. Bakarlar ki, Celal Baba cıncık gibi, ateşin üstünde oturuyor ve hiçbir yerinde bir yanma yok. Bu adamlarda böyle şimdi böylesi yok.” (KK125).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D1840.1. Evliyanın olağanüstü dayanıklılığı

D1841.3.2. Ateş evliyaya zarar vermez

V222.8.Evliya inancından dolayı ateşten yanmaz

MH-3 Hızır Musluk Dede, Horasan'dan gelmiştir ve Haçlı ordusu ile cenk etmiştir. Ordudan biri dedeyi yaralamak istemiş ve bir el ateş etmiştir fakat dede bu kurşundan etkilenmemiştir. "Bu dedeye silah sıkmışlar denir bu köyde ama dedeye hiçbir şey olmamış. Bu dede güçlü bir dede, sanki üstünde zırhı var derler. Bu zırhtan dedeye bir şey işlemezmiş. Biz böyle duyduk, bildik inancımız tam dedemize" (KK66).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D1840.1. Evliyanın olağanüstü dayanıklılığı

MH-4 Aydın ili Kuyucak ilçesinde Melih Dede Yatırı bulunmaktadır. Rivayete göre Melih Dede de Aziz Antuan gibi bir meclise katılır. Dedeye bu mecliste sofra açılır. Dede önüne konulan ikramdan yiyeceği sırada eline aldığı lokma zehirli olduğunu söyler. Bunu gören köylüler dedenin kerametini anlar (KK98).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

D1840.1. Evliyanın olağanüstü dayanıklılığı

K730.Kurbanın tuzağa düşürülmesi

S111.Zehirleyerek öldürme

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "öldürücü nesne ve olaylardan etkilenmeme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Hristiyanlığı yaymak isteyen İzmir Psikoposu St. Polikarp yakılmak istenir fakat bu mümkün

olmaz ve terse esen rüzgâr yanan ateşi söndürür. İkinci anlatıda; Aziz Antuan bir davete katılır ve kendisine zehirli bir yiyecek ikram edilir. Tam yiyeceği sırada yiyecek dile gelir ve aziz ölümden kurtulur.

Müslüman erenlere dair birinci anlatıda; Hacı Dede, damadının kötü niyetinden haberdardır ve kızından ipek bir mendil içerisinde yumurta getirmesini istemiştir. Sonrasında ipek mendili yumurtalarla birlikte ateşin üzerine bırakmış ve yumurtalar kaynayınca mendili damadın elini vermiş. Damat mendilin yanmadığını fakat yumurtaların piştiğini görünce Hacı Dede'den af dilemiştir. Üçüncü anlatıda; Hızır Musluk Dede, Haçlı ordusu ile cenk etmiştir. Ordudan biri dedeyi yaralamak istemiş ve bir el ateş etmiştir fakat dede bu kurşundan etkilenmemiştir. Dördüncü anlatıda; Melih Dede de Aziz Antuan gibi bir meclise katılır. Dedeye bu mecliste sofra açılır. Dede önüne konulan ikramdan yiyeceği sırada eline aldığı lokma zehirli olduğunu söyler. Bu yanış genel olarak kutsal şahsiyetleri yaralanma, zehirlenme ve ölümden kurtarmıştır. Aynı zaman da kutsal şahsiyete inanmayan ya da düşman olanlara da adeta bir ders niteliğindedir. Bu olağanüstü hâl ile karşılaşan kişiler kutsal şahsiyetin varlığını kabul etmiş ve kendisine saygı göstermiştir.

Orta Asya şamanlarının da öldürücü nesne ve olaylardan etkilenmediği bilinmektedir. Tunguzlar'da ruh şamanın içine girerek ona yeni bir karakter kazandırır. Meselâ acı duymayan bir ruh şamanın içine girdiğinde şaman vücudunu keskin bir aletle yaralar ve acı duymaz (Ögel, 1992: 56). Yine öteki dünyanın gizli bilgisine sahip şaman ateşte yanmaz. Sibirya şaman söylentilerinin bir kısmında şamanın ateşe girdiği ve zarar görmeden çıktığı anlatılır (Bayat, 2007: 128). İslamiyet'in kabulü ile birlikte ateşte yanmama ya da ateşe hükmetme Hz. İbrahim ile ön plana çıkmıştır. Hz. İbrahim'e dair anlatılan mucize Kuran'da, "Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın! dediler. Böylece ona tuzak kurdular. Fakat biz onları alçaklardan kıldık." (Saffat, 37/97-98) şeklinde buyrulmaktadır. Anadolu'da kaleme alınmış olan; Menâkıb-ı Hacım Sultan, Menâkıb-ı Hacı Bektaş, Menâkıbu'l- Kudsiye, Vilayetnâme-i Abdal Musa vb. menkıbelerde de bu motife sıklıkla rastlanılmaktadır.

İşlevsel açıdan bakıldığında; "öldürücü nesne ve olaylardan etkilenmeme" kutsal şahsiyeti diğer insanlardan ayıran bir özelliktir. Bu sayede, istenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaştıklarında ve haksızlığa uğradıklarında bu şahsiyetler kolay bir şekilde mücadele edebilir ve düşmanlarına karşı galip gelir. Aynı zamanda kutsal şahsiyete inanmayan ve saygısızlık yapanlar da bu olağanüstü durumu deneyimleyince bu kişilerin manevi üstünlüğünü kabul eder ve saygı duyarlar.

Hristiyan ve Müslümanlara dair mistik anlatılarda ortak ve evrensel yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), aziz/evliya kerametleri (V223), azizlerin/evliyaların olağanüstü dayanıklılığı (D1840.1)'dır. AD-1 anlatısında azize ait olan özellik İslamiyet'in kabulü ile birlikte Müslüman erene aktarılmıştır. Bu aktarımda sözlü gelenek eserinde yer alan yanışın yanında kutsal mekânın da Müslüman eren mezarına dönüştürüldüğü ve Azize ait olan mezarın isminin Yusuf Dede şeklinde değiştirildiği (Ürük-Pınar, 2013: 41) görülmektedir. Diğer anlatılarda kırsal mabet aktarımı gerçekleşmediği hâlde uzak coğrafya olmasına rağmen azize ait özellikler Müslüman eren üzerinden devam etmekte, inançsal yapı canlılığını korumaktadır.

3.13. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmeye Dair Anlatılar

Öldükten sonra yeniden dirilme, kutsal şahsiyetleri üstün konumda sınıflandıran halk inanışları içerisinde yer almaktadır. Normal insanların öldükten sonra bedeninin canlı bir şekilde görülme olasılığı yoktur. Ancak olağanüstü özelliklere sahip insanlar için bu durumun tersine bir inanışın olduğu, kutsal şahsiyetlerin öldükten sonra dirilebileceği, kendi tabutlarını taşıyabileceği, karşısına çıktıkları kişilerle konuşabileceği, savaştakilere bizzat kendisi yahut çeşitli varlıklarla yardım edebileceği gibi kerametler sergileyebileceklerine inanılmaktadır. Bu örneklerde aziz ya da eren kimi zaman bedenen kimi zaman da ruhanî veya ışık şeklinde insanların karşısına çıkarlar. İnsanlar gördükleri kişilerin kutsal bir şahsiyet olduğunu ona ait nesne yahut varlıklar aracılığıyla tanır ve bilirler.

Hristiyan eskatolojisinin üzerinde fazlaca durduğu konulardan biri olan ölülerin dirilişi (Erbaş, 2001: 7-8), Kur'an'da Bakara suresinde açıklanmıştır. Yıkılmış bir beldenin ölülerinin nasıl diriltileceğini idrak edemeyen bir şahsın, bu durumu anlayabilmesi için, Allah tarafından yüz yıl ölü tutulduğu ve tekrar diriltildiği buyrulmuştur (Bakara, 259). Yine Ashâb-ı Kehf, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatılır. Bir grup genç, puta tapmayı reddeder ve bir mağaraya sığınır. Mağarada "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster." şeklinde dua ederler. Bunun üzerine gençler, yanlarındaki köpekle birlikte mağarada derin bir uykuya dalarak 309 yıl sonra uyanırlar (Kehf Suresi 18/ 9-26).

İslam'ın dışındaki diğer bazı dinlerde ve çeşitli efsanelerde de yer alır. Hindistan'da bir tek kişinin uzun süre uykuda kalması olayına rastlandığı gibi Hint kutsal kitaplarından Mahabharata'da yedi kişinin, peşlerinde bir de köpek olduğu hâlde nefsin isteklerini kırmak için krallığa ve dünyaya yüz çevirdikleri anlatılmaktadır. Yahudilikte ise Talmud'da Honi ha-Me'aggel adlı şahsın yetmiş yıl, Abimelek'in de altmış altı yıl süren uykudan uyandığı

nakledilir. Ashâb-ı Kehf ile ilgili anlatı, ana hatlarıyla "Efes'in yedi uyurları" adıyla Hristiyanlıkta da mevcut olup Efes şehrine yakın bir mağarada bozulmamış bazı cesetlerin bulunması olayına dayanmaktadır (Ersöz, 1991: 465).

AD- 1 Yuhanna İncili'nde adı geçen Beytanyalı Lazarus, Aziz Lazar ve Dört Günün Lazarı, İsa tarafından dua ile diriltilmiştir. Lazar'ın dirilişi İsa'nın gücünü insan doğasının en karşı koyulmaz düşmanı olan ölüme karşı üstün gelişini gösteren bir hikâyedir (Ramsgate, 1921: 163).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

E1.Kişinin hayata geri dönmesi

E121.4. Aziz tarafından diriltilme

AD-2 Aziz Antuan, Comacchio şehrinde iken kendisine bir çocuğun boğulduğu haberi ulaşır. Antuan hemen sahile gider ve elini ölmüş çocuğun alnına koyar. Çocuk derhâl uyanır ve sahilde koşup oynamaya başlar (Colasanti 1988: 45-46).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

E1.Kişinin hayata geri dönmesi

E121.4. Aziz tarafından diriltilme

AD-3 Aziz Avgin ve Aziz Yakub'un iyileştirdiği bir çocuk, kısa zaman sonra ölür. Aile çok üzgündür, ayrıca Yahudiler ve inançsızlar bu konuda alay etmektedir. Azizlerin iyileştirdikleri çocuğun ölmesi, dedikodulara yol açar. Aziz Avgin, çok üzülür ve çocuğun cesedi başında dua eder ve "İsa Mesih'in adyla kalk!" der. Aziz Avgin'in gözyaşları yere düşer düşmez çocuk hayata döner ve ailesine kavuşur (Garıs 2013: 32-34).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

E1.Kişinin hayata geri dönmesi

V50.Dua

E63. Dua vasıtasıyla dirilme

E121.4. Aziz tarafından diriltilme

AD-4 Öldükten sonra dirilen aziz, azize ve Müslüman erenlere dair olağanüstü çeşitli anlatılarda bulunmaktadır. Azize Kiriaki'ye ait mucizeler her ne kadar yanına yapılan Ebubekir Ağa Camii'ne aktarılsa da bu mabet ruhsal anlamda özgünlüğünü koruyan bir yapı olması bakımından önemlidir. Burada yaşayanlar azizeyi "Sağlık Veren Hanım" olarak adlandırmıştır. Günümüzde de hasta olanlar kiliseyi sürekli ziyaret etmekte ve kilise penceresine çaput bağlamaktadırlar. Bu örnek Hristiyanların ve Müslümanların kutsal bir mekânı ortak kullanmasına örnektir. Aynı zamanda uygulanan ritüellerin ortaklığı da dikkat çekmektedir. "Caminin bekçisi aynı zamanda kilise ile de ilgilenmektedir. Burada özellikle kilisenin kandilinin sönmemesine çok dikkat etmektedir. Bu kilisenin Azize Kiriaki'ye adandığı bilinmektedir. Bu azize şifa yapan bir kadınmış. Müslüman köy halkı da bu azizenin mucizesini kabul etmiş ve ziyaret etmeye devam etmiştir. Bekçinin oğlu hastaymış. Azize Kiriaki'yı ziyaret etmiş ve azize mucize göstermiş. Bekçinin oğlu iyileşmiş. Ayrıca bazı geceler kilisenin içinde kadın da görürdük biz. Demek ki gelip burada geziyormuş" (KK98).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Azizler

V223.6.Aziz kerametleri

V221.Evliyalar tarafından mucizevi şifa

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

AD-5 Aziz Antuan kiliseyi onarmak için bir gece evinden çıkar. Tam kiliseye varacağı süreçte bir insan ve insanın yüzünde ışıklar görür ve bu ışıkların kilisenin duvarından içeriye girdiğini fark eder (Grimal, 2012: 766).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

MH-1 Emir Sultan Türbesi; Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde yer almaktadır. Türbenin bir kadına ait olduğu bilinmektedir. Bu türbenin neslin devamını sağladığı, hasta çocukları iyileştirdiği hatta öldü haberi gelen bir genci dirilttiği kaynak kişiler tarafından anlatılmıştır. “Benim kız olmadan, Emir Sultan’ı kaynanam rüyasında görmüş. Demiş ki bana bir kız ver, adı senin adın olacak demiş. Nur topu gibi bir kız ver bana demiş kaynanam rüyasında. Benim kız oldu, yolda doğum yaptım eve gelince kaynanam dedi ki Emir Sultan’ın türbesine ölünceye kadar niyazım var dedi. Bir gün benim oğlan kaza geçirdi, herkes öldü dedi. Baktım kaynanam 4 horoz götürdü bahçeden koştu türbeye. Emir Sultan, oğlum öldü diyorlar sen onu dirilt dedi, gittik hastaneye doktor dedi nabzı geldi. Bak oğlan iyileşince vermedi kurbanı, iyileşmeden verdi ona inandı ya biliyor ya kurbanı önce kesti kayınvalidem. Bir de biz oraya 4-5 kişi mum yakarız perşembe günü geceleri. Herkes yakar bekler tabi dileğini de diler. Kiminin ki erkenden söner. Büyüklerimiz der ki kimin ki erkenden söner onun dileği kabul

olacaktır. Çünkü onun mumunu söndürmeye dede kendi geldi. Ben de hep yakarım mumlarım erkenden söner. Dedem içimi biliyor, doğru kalple varırım kapısına, işim rast gider" (KK123).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V113.01. Türbede kerametler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

E1.Kişinin hayata geri dönmesi

E121.4. Evliya tarafından diriltilme

MH-2 Nuri Baba Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Sümer mahallesinde bulunmaktadır. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre; bu dede kendi cenazesine imamlık yapmıştır. Bir rivayete göre; Nuri Baba vefat eder fakat cenazesine kimse gelmez. Nuri Baba bu duruma çok kızar ve mezarından kalkar, köy kahvesine varır, haydi millet buyurun cenaze namazına Nuri Baba imam oldu der. Bunu gören köylü hayretler içerisinde cenaze namazına katılır. "Bu şahıs miskin bir şahıs imiş. Halk tarafından öyle bilinirmiş. Cenazesine kimse gitmemiş. Buradaki bir kahveye gelip, "Hacı Nuri Dede, İmam oldu. Buyurun cenaze namazına." demiş kendisi. Yatırdaki zat kalkmış. Yaşlı insanlarımız öyle aktardılar. Burada gazimiz, Süleyman Dede yaşardı. Onun aktardıklarıdır. Camide cenazeye kimse gelmediği için, tabut da ayağa kalkmış. Böylelikle kahvede oturanlar koşturarak buraya gelmiş. Aslının böyle olduğu söyleniyor sanırım. Bize öyle anlattılar. Yaşlı bir amcamız vardı Süleyman az önce bahsettiğim, Kurtuluş Savaşı gazilerindendir. İki bacağı kesikti. Pencere başında yalnız otururdu. Biz onu yer arabası ile getirip götürürdük. Hanımı, Sultan Teyze derdi ki: "Çocuklar oradaki dedeyi fazla rahatsız etmeyin. Orada dede var. Oraya tırmanmayın." derdi. O taraflara mum dikerlerdi. Küçük ve yuvarlak boyutlu taşlar vardı. Karpuza benzeyen taşlar. İşte o taşların üzerine mum dikerlerdi…" (KK45).

MH-3 Şeyh Kemal, askerlere avlanan bir keklik ikram eder ve der ki bu kekliği yedikten sonra kemiklerini kırmayın. Fakat askerlerden biri kekliği yedikten sonra Şeyh Kemal'i dinlemez ve kekliğin ayak kemiğini kırar. Şeyh Kemal o anda kekliği tekrar canlandırınca bir ayağının kırık olduğunu fark eder ve bunu hangi askerin yaptığını sorar. Kekliğin ayak kemiğini kıran askerin de o anda ayağını kırdığı görülür. Sonrasında asker Şeyh Kemal'in kerametini anlar ve onun yanına varır, özür diler ve sonrasında ayağının iyileştiği görülür (Tuncer, 1944: 6). "Osmanlı'nın Türk yurdu olma mücadelesi ve Bizans ile savaşı sürerken Osmanlı'nın askerlerinin yemeği gelmiyor. Bu arada Osmanlı'da Şeyh Kemal'in türbesinin bulunduğu yere Osmanlı imarethane adı veriyor. Orada yemek yediriliyor ama yemeklik malzeme gelmeyince Şeyh Kemal bir gün keklik kuşlarını topluyor onların ızgarasını yapıyor ve yemek ikramında bulunduktan sonra bir uyarı telkin veriyor. Sofraya oturun, yemeği yiyin ama hiçbir kemiği kırmayın diyor. Sonrasında sefer hazırlıkları başlıyor herkes toparlanıyor. Şeyh Kemal kuşlara dua ediyor ve kemiği kırılmayan tüm kuşların kanat çırpmaya başladıkları ve uçmaya başladıkları görülüyor. Ancak bir tanesi kanadını sürmeye başlıyor o kemiği kırılan keklik kuşudur. Şeyh Kemal o anda bu kuşun kemiğini kıran hem puşt hem de Müslüman değil diyor. Akabinde komutan o askerini azarlıyor ve onu oradan men ediyor" (KK174).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

E121.4. Evliya tarafından diriltilme

MH-4 Tellidede Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akçay mahallesinde bulunmaktadır. Bir rivayete göre; bu civarda yaşayan halk dedeye inanmaz, dede bir gün inanmayanları toplar ve tavuk kemiklerini meydana yığar. Bir dua eder ve tavuk kemikleri kanat çırpan tavuklara dönüşür.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V113.01. Türbede kerametler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

V50.Dua

E121.4. Evliya tarafından diriltilme

MH-5 Müsür Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Dumlupınar mahallesinde bulunmaktadır. Kaynak kişinin vermiş olduğu bilgiye göre; dede kaynak kişiye pek çok kez görünmüş hatta bir gün çocuklarla kapısına gelmiştir. Dede tarife göre; uzun boylu, esmer ve güleç yüzlüdür fakat dilenci kılığında geldiği için tanınmamış, kaynak kişi tarafından sonradan fark edilmiştir. "Ben eskiden buranın temizliğini yapardım ama şimdi keyifsizim bakamıyorum. Dedem iyidir benim rüyama da çok geldi. Bir gün de hiç unutmam çocuklarla kapıma geldi, uzun boylu, esmer, dilenci kılığında geldi ama ben bilemedim sonra anladım." (KK151).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V113.01. Türbede kerametler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

MH-6 Denizli ilinde türbesi olan Selim Dede'ye ait menkıbe şu şekildedir; **"**Biri de (İbretlik ağaçlardan) Kanlı Çam'dır. Yaz kış kanı kızıl kızıl akar. Edhemî tarikatından Selim Dede adlı bir halim selim zatı haramiler bu çam altında yaralayıp soyup giderler. Ölüm anında Edhemî dervişi, "Ey çam! Benim kanım yere senin sayende düştüğüne sen de kan akıtıp tanıklık eyle" diye dua edip Selim'in ruhu Hakk'a yürüyüp kanı düşüp şehit olduğu çamın dibinde bir set üzerinde gömülüdür. Hâlâ o zamandan beri bu çamdan kan akmaktadır. Onun için kanlı çam derler, yol üzerinde halkın ziyaretgâhıdır." (Çelebi, c.9: 219-220).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

F810 Olağanüstü ağaç, bitki, meyve

MH-7 İzmir'de türbesi olan Ali Dede'ye dair menkıbe şu şekildedir; **"**Bu iki sultanlar Vukuflar Köyü'nde yatmaktadırlar. Hesapsız kerametleri görülmüştür. Ve eski Memi Dede oğlu Ali Dede vefat ettiğinde musallâda cenaze namazını nice bin adam kılarken naşı tabutuyla halkın gözü önünde kaybolup tüm hazır olanlar hayretler içinde kalıp şaşırırlar. Sonra üçüncü gün bağlar içinde bir tepe üzerinde bulunup orada defnederler. Hâlâ halkın ziyaretgâhıdır ve yakın zamanda olmuştur. Cenazesine bulunanlar ile tanışıp onların anlattıkları üzere yazıp ziyaret ettik. Sırrı aziz olsun" (c.9: 115).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V113. Türbeler

V113.01. Türbede kerametler

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E120. Diğer diriltme vasıtaları

E1.Kişinin hayata geri dönmesi

MH-8 Celal Baba'nın vefat ettikten sonra, kapı kapı gezip abdest aldığı söylenmektedir. Büyüklerimiz hep derdi ki geceleri kapı önüne tasla su koyun, Celal Baba gelecek abdest alacak. Bizde alışmıştık, hep kapının önüne su koyardık. Bir gün beyazlar içinde gökçek, yakışıklı bir adam geldi. Abdest aldı, namaz kıldı gitti. Ben gözümle gördüm, gerçekten geliyor. Burada biz çok ışık görmedik, dede kendini saklamıyor ki ışık görelim. Biz hep kendini gördük ama şimdi çok gözükmüyor (KK18).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E600. Tenasüh Ölü bedenden başka bir forma geçiş

V56.Namaz kılmak

MH-9 Arap Dede'nin öldükten sonra insanlara farklı bir adam olarak gözüktüğü anlatılmaktadır. Yatır hakkında verilen bilgilere göre; "Anam anlatırdı. Köyden pek çok kişi kadın adam bu dedeye gelirmiş. Anamın kayınvalidesi babaannem demiş ki ben olsam gitmem demiş. O gün gecesinde o Arap Dede rüyasında babaanneme demiş ki kendin gelmiyorsun gelene bari mâni olma. Senin canına top atarım demiş. Ama kırk gün sonra babaannem ölmüş. Bir de anam türbeye vardığında ilmin yakmaya gidermiş ve Arap Dede'yle böyle senin benim sohbet ettiğim gibi sohbet ederlermiş canlı canlı anama görünürmüş eskiler görürmüş oturup konuşurlarmış..." (KK29).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E600. Tenasüh Ölü bedenden başka bir forma geçiş

MH-10 Koca Ali Dede'nin öldükten sonra da insanlara gözüktüğü anlatılmaktadır. "Koca hacının namı bizim anam tarafının sülalesinden. Âlim bir zatmış. Benim anamın babası avcıymış bu dedeye varmış, sabah avına giderken sabaha karşı ta orda oturup duran aksakallı o kabrinin yanında oturan dedeyi apaçık görmüş. Yine bir gün nenemin babası herhalde bu mezarın üzerinde küçük Arap bir çocuk görmüş, bu çocuğu kim buraya bıraktı acaba demiş, bir anda çocuk kucakta aksakallı dede olmuş ve beni Hüseyin tepesine götür demiş. Dedem de götürmüş, aksakallı dede tam mezar içerisine girecekken dedeme bir isteğin dileğin var mı diye sormuş. Dedem anlatırdı bize hep. Eskiden hep gözükürlerdi şimdi gözükmüyorlar. Bakraç gibi ışık iner buraya, içine girer mezarın…" (KK38).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

E. Ölüm

E0--E199. Dirilme

E600. Tenasüh Ölü bedenden başka bir forma geçiş

MH11- Zülfikar Dede Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Kavaklı mahallesinde yer almaktadır. Zülfikar Dede'nin Horasan ilinden geldiği ve buraya yerleştiği anlatılmaktadır.

Kaynak kişiler bu dedenin şifacı bir dede olduğunu söylemekte ve göz nazarıyla, dokunarak hastaları iyileştirdiğine inanmaktadır. Nazilli yöresinden pek çok kişinin de rüyada dededen el aldığı söylenmektedir ve şifa uygulamaları devam etmektedir. "Baya bir ışık. Şöyle ışık varya (fener) o oluyor yanında ya da köpeği var yanında. Şöyle uzun kulaklı köpeği var. O ışığın için gözüküyor. O köpek o ışıkta gözüküyor. Bizzat gördüm tabi. Bizim ev hemen köşede. Benim oğlan liseye gidiyor. Amcası diyor gece saat 02.00'da eve geliyorlar. Amcası diyor gitme ışık vurunca korkarsın diyor. Yok diyor korkmam diyor benim büyük oğlum. Özellikle buraya bakıyor ışık için. Işığa bakmak için geliyor hiçbir şey yok. Işığın buraya indiğini görüyor evden buraya geliyor bakmaya. Bak bu tarafa gidiyor. Öbür dede var ya birbirlerine gidip geliyorlar. Işıklar, ilk önce üç aylarda çok gözükür. Mübarek günlerde, cuma akşamları. Bak loş bir ay ışığı çok şahane bir ışık oluyor rengârenk o ışık çok güzel. O ışık bakılıp seyredilecek bir ışık. Denk geleceksin fotoğrafını çekeceksin. Buradan kalkıyor başka yere gidiyor. Madran dağına çıkıyor oraya da gidiyor…" (KK63).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Aziz

V223.6.Aziz mucizeleri

MH-12 Dede Yatırı'nda da ışık görenler vardır. "Şimdi, biz yaşımızın küçük olması nedeni ile buraya kimin gömülmüş olduğunu bilmiyoruz. Ben bir gün gözüm ile şahit oldum. Rahmetli Gürbüz Amcaoğlu vardı. Tarlamız vardı orada. Tarlamızı sularken gece saat bir buçuk iki arasındaydı. Hatta biz oturmuş, suyun başında bekliyorduk. Bir ışığın çok büyük bir ışığın karşıdan, dut ağacından, üzerimize geldiğini gördük. Hatta Amcaoğlu Gürbüz, benden küçük olduğu için bana sımsıkı sarıldı korkudan. O ışık, usulca aynı yere, kuyunun başındaki dut ağacına, indi. Her tarafın aydınlandığına ve orada ışığın kaybolduğuna ben gözlerim ile şahidim. Birkaç sefer böyle oldu. Buralarda hayırlar yapılır. Lokma pişirme gibi. Pekmezi alıp giderek orada lokma pişirirler. Herkese dağıtırlar. Kadınların geleneksek bir ritüeli diyelim. Dertlerden, borçlardan kurtulmak veya çocuklarının mutluluğu için dileklerde bulunanları gördüm" (KK43).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliya

V223.6.Evliya kerametleri

MH-13 Güven Baki Piri Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kızıldere mahallesinde bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından Tekke Dede adı ile anılmıştır. Bu dedenin Eren Dağı'na doğru ışık olarak gidip geldiği söylenmiştir (KK73). "Biz buraya geliriz, dua ederiz. Sonra kıyafetlerimizden parça keser bu ağaca bağlarız. 3 gün sonra geliriz eğer ki çaputumuz uçtuysa biliriz ki duamız kabul olacak yok orada bağlı kaldıysa biz çözeriz. Böyle bir inancımız var bizim. Kimi inanır kimi inanmaz. Bir de buraya hep derdi olan insan gelir. Dede de bizi hiç boş çevirmez. Benim annem bu yatırda ışık da görürmüş. Derdi ki dedeler birbirini ziyaret ediyor, perşembe gecesi bu yatırdan ışık kalkıyor ve diğer dedelere gidiyor. Kesikbaş mezarını bir de Arap Dede'nin mezarını geziyorlar" (KK99).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliya

V223.6.Evliya kerametleri

V227.Evliyaların ilahî ziyaretçileri vardır

MH-14 Hafsa Hatun Türbesi; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Başaran mahallesinde bulunmaktadır. Kaynak kişiler, Hafsa Hatun'un sığır çobanı olduğunu ve şehit düştüğünü de söylemektedir. Türbe mezarın üzerinde ve çevresinde Kuran okuyan kadınlar ve ışık görenler vardır. "Böyle, ışıklı lamba gibi. Bir kapandı böyle, o duvara süzüldü. Bir de burada mezarlıkta gördüm ben. Değirmenden geliyordum, o zaman biraz daha ufaktım. O çeşmenin kıyısındaki mezarlığın üstünde ya üç kişi ya dört kişi ama gündüz gibi, çıplak öyle Kuran okuyorlardı. Ben de eşeğin kuyruğuna yapıştım, korkudan yolumu çevirdim. O zaman ufağız tabi" (KK118).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliya

V223.6.Evliya kerametleri

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "öldükten sonra yeniden dirilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Beytanyalı Lazarus, Aziz Lazar ve Dört Günün Lazarı, İsa tarafından dua ile diriltilmiştir. İkinci anlatıda; Aziz Antuan, sahilde ölmüş bir çocuğu diriltir. Üçüncü anlatıda; Aziz Avgin ve Aziz Yakub hasta bir çocuğu iyileştirir. Fakat çocuk kısa zaman sonra ölür. Azizlerin iyileştirdikleri çocuğun ölmesi, dedikodulara yol açar. Aziz Avgin, çok üzülür ve çocuğun cesedi başında dua eder ve çocuk hayata döner. Dördüncü anlatıda; öldükten sonra da olağanüstülükleri devam eden Azize Kiriaki'den bahsedilmiştir. Beşinci anlatıda; Aziz Antuan kiliseyi onarmak için bir gece evinden çıkar. Tam kiliseye varacağı süreçte bir insan ve insanın yüzünde ışıklar görür ve bu ışıkların kilisenin duvarından içeriye girdiğini fark eder.

Müslüman erenlere ait birinci anlatıda; Emir Sultan öldü haberi gelen bir genci diriltmiştir. İkinci anlatıda; Nuri Baba vefat eder fakat cenazesine kimse gelmez. Nuri Baba bu duruma çok kızar ve mezarından kalkar, köy kahvesine varır, haydi millet buyurun cenaze namazına Nuri Baba imam oldu der. Bunu gören köylü hayretler içerisinde cenaze namazına katılır. Üçüncü anlatıda; Şeyh Kemal askerlere ikram ettiği keklikleri kemiklerinden tekrar diriltir. Dördüncü anlatıda; civarda yaşayan halk Telli Dede'ye dedeye inanmaz, dede bir gün inanmayanları toplar ve tavuk kemiklerini meydana yığar. Bir dua eder ve tavuk kemikleri kanat çırpan tavuklara dönüşür. Beşinci anlatıda; Müsür Dede, uzun boylu, esmer ve güleç yüzlüdür fakat dilenci kılığında geldiği için tanınmamış, kaynak kişi tarafından sonradan fark edilmiştir. Altıncı anlatıda; Selim Dede, haramilerin saldırısına uğrar ve bir çam altında yaralanır. Ölüm anında Edhemî dervişi, "Ey çam! Benim kanım yere senin sayende düştüğüne sen de kan akıtıp tanıklık eyle" diye dua eder. Hâlâ o zamandan beri bu çamdan kan akmaktadır. Yedinci anlatıda, Eski Memi Dede oğlu Ali Dede vefat ettiğinde musallada cenaze namazını nice bin adam kılarken naşı tabutuyla halkın gözü önünde kaybolur ve tüm hazır olanlar hayretler içinde kalıp şaşırırlar. Tabutu üçüncü gün bağlar içinde bir tepe üzerinde bulunur ve orada defnederler. Sekizinci anlatıda; Celal Baba, vefat ettikten sonra, kapı kapı gezip abdest almaktadır ve

bedenen insanlara gözükmektedir. Dokuzuncu anlatıda; Arap Dede, öldükten sonra insanlara farklı bir adam olarak gözükmektedir. Onuncu anlatıda; Koca Ali Dede, aksakallı ve küçük Arap bir çocuk olarak türbe ve çevresindekilere gözükmektedir.

Kutsal şahsiyete dair anlatılan mistik anlatılar içerisinde ışık görme motifi de vardır. İnsanların kutsal mekânlarda bu tarz olağanüstülükler görmesi Tanrısal simgecilik ile açıklanabilir. Tanrısal simgecilik, kutsal olanın somut görünümünü ifade eder. Özellikle kutsalın dinî kaynaklar üzerinden meşrulaştırılması toplumun kendini ötekilerden farklı algılamaları varlık bilim (ontolojik) sorunu olarak görülmektedir. Kendi varlığını ötekiler üzerinden kurarken özünü kutsala yaslamaya gayret eden bir anlayış söz konusu olur (Önal, 2009: 61). Kutsal şahsiyetlerin insan suretinde bir nur şeklinde betimlenmesi tanrısal simgeciliğin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. On bir, on iki, on üç ve on dördüncü anlatıda; Zülfikar Dede, İsimsiz Dede, Güven Baki Piri Dede ve Hafsa Hatun ışık şeklinde insanlara görünmektedir.

Hristiyan azizin de Müslüman erenin de benzer işlevleri yerine getiriyor olması kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. Ölen kişinin ve dolayısıyla ruhun öldükten sonra yaşamaya devam ettiği inancının bir kalıntısı olarak karşılaşılan bu keramet esas itibarıyla animizm inancının bir yansıması olarak düşünülebilir. Eski Türk inançlarına bakıldığında da ölen insanların ruhlarının ardında bıraktıkları insanları rahatsız etmeye devam ettiği hatta bu sebeple yaşayan insanların pek çok yönteme başvurup ölülerinin ruhlarını kendilerinden uzaklaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Şamanizm'de de ruhsal olarak ölüp dirilme görülen önemli olgulardan biridir. Bu olgu sembolik bir ölüp dirilme niteliğinde olup ruhun yenilenmesini, yeni bir kimlik kazanmayı, içine girilen yeni duruma uyum sağlamayı, olağanüstü güçlerle donanmayı, sıradan kişilikten çıkıp seçkin bir kişiliğe bürünmeyi beraberinde getirir. Bir şaman ruhsal ölüp dirilmeyle ruhlarla iletişime geçme ve ruhsal yükselme yeteneğini elde eder (Eliade, 2003: 23). Yukarıdaki anlatılarda kemiklerin kırılmaması gerektiği ve tekrar diriltme sürecinde bu kemiklerin kullanıldığına dair olağanüstülüklerden bahsedilmiştir. Şamanizm'de de kemik önemlidir. Ruhun ölümden sonra varlığını kemiklerde sürdürdüğüne inanılmaktadır (Roux 1999: 126-128). Dolayısıyla da av hayvanının kemikleri kırılmamaktadır. Bir araya getirilerek ya toprağa gömülmekte ya da toprağın üzerine veya ağaca bırakılmaktadır. Hayvanın canının kemikler içerisinde barındığına, kemikleri kırmamakla hayatın yeniden başlanacağına inanılırdı (Eliade, 1999: 189-190; Eröz 1990: 297-300).

İşlevselcilik açısından bakıldığında; "öldükten sonra yeniden dirilme" kutsal şahsiyete özgüdür. Kutsal şahsiyetin ölümüyle birlikte ruhunun yenilendiğine inanılmakta ve kutsal bir kimlik kazanmaktadır. Çevresindeki insanlara da yardım etmeyi sürdürmektedir. Genel olarak farklı insan görünümlerinde, ışık olarak ya da rüya yolu ile insanlara görünmekte ve çeşitli musibetlere dair onları bilgilendirmektedir. Bazı zamanlarda ise kötü davranışlarda bulunan insanları uyarmak için kendilerini göstermektedirler. Bu yanış toplumsal ilişkileri düzenleme ve koruma bağlamında önem arz etmektedir.

Hristiyanlara ait aziz anlatısında ve Müslümanlara ait eren anlatılarında ortak ve evrensel yanışlar kullanılmıştır. Bu yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), ölüm (E), dirilme (E0--E199), diğer diriltme vasıtaları (E120), kişinin hayata geri dönmesi (E1)'dir. Antik Dönem anlatıları incelendiğinde, öldükten sonra dirilen aziz, azize ve Müslüman erenlere dair olağanüstü çeşitli anlatılarda bulunmaktadır. AD-1, AD-2 ve AD-3 uzak coğrafyadadır. AD-4 anlatısı ise yakın coğrafya ve bölge olan (Smyrna) İzmir'dedir. Özellikle AD-4 anlatısında azizin özelliğinin yanı sıra azize ait kırsal mabedin kutsallığının da İslamiyet ile birlikte Müslüman bir erene aktarıldığı görülmüştür. İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde Ortodoks Hristiyanlar için aziz adına inşa edildiği bilinen bir şapel bulunmaktadır. Şapel önünde ayazma da vardır. Şapel kullanılmamaya başlayınca hemen yanına Ebubekir Ağa Mescidi inşa edilmiştir. Şapelin önündeki ayazma ise günümüzde Müslüman bir erene ait olduğu düşüncesi ile hâlâ kullanılmaktadır. Azize Kiriaki'ye ait mucizeler kilise yanına inşa edilen Ebubekir Ağa Camii'nde yaşatılmaya devam etmiştir.

Kutsal mekânın yanına yeni bir kutsal mekânın inşa edilmesi ile aktarım, genellikle Müslümanlar tarafından fethedilen ya da Hristiyan nüfusun azaldığı yerlerde gözükmektedir. Burada amaç eski dinin tesirinin zayıflamasıyla yeni dinin orada etkinliğini artırmasıdır (Ocak: 2010: 16-17). Buradan da anlaşılacağı üzere eski mabetlerin yanına inşa edilen yeni ziyaretgâhlar tesadüfi bir yapılanma değildir, bilinçli bir şekilde yapılmakta ve kutsal mekân aktarımını kolaylaştırmaktadır.

3.14. Kesikbaşa Dair Anlatılar

Anlatılarda sıklıkla kullanılan çıkan kesikbaş motifi tarihsel süreçte ilkel çağlara kadar götürülebilen insan kurbanı ile alakalı bir külttür. Harran Sâbiîleri'nden Yunan ve Araplara geçen bu kült, Anadolu'ya gelişi ile birlikte Türkler tarafından da öğrenilmiş ve çeşitli anlatmalara kaynaklık etmiştir (Kocatürk, 2016: 110). Fakat İslamiyet öncesinde bu motifin

Türk anlatılarında kullanılmadığı, İslamiyet'in kabulü ile birlikte kullanılmaya başlandığı bilinmektedir.

Kesikbaş motifi genel olarak savaş, kahramanlık, fetih gibi unsurları konu edinmiştir. Destan ve efsanelerde sıklıkla işlenmiştir. Kesik baş motifli anlatılar içerisinde en bilineni "Grijgal Kalesi Destanı ve Genç Osman Destanı" dır (Ocak, 1989: 50-64). Yazma ve basma mevlit kitapları içinde yer alan ve halk arasında en çok okunan kitaplardan biri olan Kesik Baş Hikâyesi, Anadolu Türk edebiyatının en eski eserlerinden biridir (Kocatürk, 2016: 116). Hz. Peygamber'in faziletlerini ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarını dile getirerek halkın dinî duygularını canlı tutmak amacıyla anlatılan Hikâye-i Kesik Baş (Albayrak, 2022: 308), keramet üzerine kurulu efsanelere de kaynaklık etmiştir.

Anlatılarda genellikle kesikbaşın kanının bir ağaç dibine, ya da toprağa akıtıldığından bahsedilmektedir. Kan, kudret ve hayat veren, ruhu barındıran, kötülükleri uzaklaştıran ve arıtan bir madde olarak tarif edilmektedir (Örnek, 1971: 129-131) Dünya inançları sözlüğünde de kanın tanımına yer verilmiştir. Kan; "güç ve canlılık verici, kötülüklerden arıtıcı olduğuna inanılan sıvı." olarak açıklanmıştır. İncelendiğinde çoğu kültür ve inançta da kanın büyülü bir etkisi olduğu ifade edilmiştir (Hançerlioğlu, 2010: 238).

İlkel toplumlardan günümüze kana böyle bir anlamın yüklenmesinin nedeni de kanın hayatın kaynağı ve taşıyıcısı olarak kabul görmesidir. İnanışa göre; kan bedenden ayrılırken ruhu da beraberinde götürmektedir. Yani ruh bir anlamda kanın içerisinde varlığını sürdürmektedir. Kan, bedenden ayrılan ruhu içinde taşımaya devam etmektedir. Böylelikle kan içerisinde ruhu barındırdığı için bir kutsiyet kazanmıştır ve kanda gizil güçlerin olduğuna inanılmıştır. Bu sebeple de kanda yaşadığı düşünülen gizil güçleri açığa çıkarmak yahut kutsal olarak kabul edilen gizil ya da kutsal olan güçle iletişim kurmak için pek çok ritüel oluşturulmuştur.

Günümüzde yatır ve türbe ziyaretleri sırasında kurban kesmek ve kesilen kurbanın kanını toprağa akıtmak, kurban kanından mekâna, herhangi bir nesneye yahut insanların alnına sürmek, kandan içmek vb. uygulamaların temelinde bahsedilen kana yüklenen kutsallık vardır. Erenin kanının toprağa ve ağaca geçmesi, toprak ve ağaca da kutsallık yüklemiştir. Böylelikle topraktaki ruh da tabulaşmış ya da kutsallaşmıştır. Frazer de çalışmasında (1991:89-120) bu uygulamanın eski Mısır, Asur, Eski Latin Amerika, Eski Roma ve Yunan, İslâm öncesi Araplarda ve Anadolu uygarlıklarında görüldüğünü söylemiştir.

AD-1 Montmarte'de Aziz Dennis'in kafası kesilir. Dennis, kesik başını koltuğunun altına alarak bugünkü manastırının olduğu yere kadar yürüyerek gelir (Polat 2008: 211).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Azizler

V223.6.Aziz Mucizeleri

E. Ölüm

V463.Şehit olma

E783.Kesik baş

MH-1 Oyuk Baba Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Şimselli mahallesinde bulunmaktadır. Asıl isminin Davut olduğu bilinmektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Oyuk Baba savaşa gidiyor, savaşta kafası kopuyor yahut kesiliyor. Başını koltuğunun altına koyuyor ve yatırın olduğu yere kadar getiriyor. Kan damlayan yerlere taşlar konuluyor ve yatırı buraya yapılıyor. "Şöyle söyleyeyim, bizim duyduklarımıza göre Oyuk Babanın ismi aslında Davut olarak geçiyor imiş. Orasını pek bilmiyoruz. Bu kişi savaşa gidiyor. Gittiği söyleniyor. Savaşta savaşırken kafası kopuyor. İyi bir kişi olduğu için kafasını kolunun altında saklıyor. Her adım attığı yerde yere kan damlamış. Kan damlayan yerlere devam ettikçe taşlar ile kapatmış. Böylelikle, sona varmış. Sonunu bilmiyoruz. Orada defnediliyor sanırım…" (KK48).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

E. Ölüm

V463.Şehit olma

E783.Kesikbaş

MH-2 Cinibiş Harbi Şehidi Başı Kesik Halil Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Çapahasan mahallesinde yer almaktadır. “Dede türbesinin bulunduğu yere kanlı bir şekilde gelmiştir. Koltuğunun altında da kellesinin olduğunu görenler vardır.” (KK129).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

E. Ölüm

V463.Şehit olma

E783.Kesik baş

MH-3 Kasım Bey’in savaşta başı kesilmiş ve dede başını koltuğunun altına alarak bugün Aydın ili, Nazilli ilçesinde türbesinin bulunduğu yere getirmiştir. Bu sebeple türbesi de buraya yapılmıştır. Eskiden türbenin bulunduğu yerin yanında bir kilisenin olduğu ve bu kilisede de dedenin çok hizmetlerinin olduğu bilinmektedir. Gavurlar tarafından kafası kesilmiş bu dedenin, kafası yuvarlanmış türbenin bugün bulunduğu yere gelmiş o yüzden türbe buraya yapılmış. Eskiden türbenin yanındaki yer var ya kiliseymiş, sonra cami olmuş burası. Benim annem anlatırdı, türbe içinde bu dedeyi çıplak gözle görmüş (KK153).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

F700.Kutsal mekân

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

E. Ölüm

V463.Şehit olma

E783.Kesik baş

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "öldükten sonra yeniden dirilme" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Aziz Dennis'in kafası kesilir. Dennis, kesik başını koltuğunun altına alarak bugünkü manastırının olduğu yere kadar yürüyerek gelir.

Müslüman erenlere dair birinci, ikinci ve üçüncü anlatıda; Oyuk Baba, Cinibiş Harbi Şehidi Başı Kesik Halil Dede ve Kasım Dede savaşa giderler ve savaşta kafaları kesilir. Başını koltuğunun altına koyar ve yatırın olduğu yere kadar yürüyerek gelirler. Hristiyan azize ve Müslüman erenlere ait dört anlatıda da ortak yanışlar yer almaktadır.

Orta Asya şamanları içerisinde yer alan genç şamanların da and duası söyledikten sonra Yakutların ilk şamanı olan An Argıl'ın oğlu olduğu bilinen Kün Kegis tarafından kafası kesilmektedir. Bu kafa uzun bir asaya konulmakta ve böylelikle bütün dünyayı seyrettirildiği temsil edilmektedir (Radloff, 2008: 287).

İşlevselcilik açıdan bakıldığında, "kesikbaş" yanışı genel olarak kahramanlığı ifade etmek için kentlerin İslam orduları tarafından fethini işleyen anlatılarda kullanılmıştır. Anlatılarda çoğunlukla savaş meydanında kellesinin alınmasına rağmen canını teslim etmeyen ve kellesini koltuğunun altına alarak savaş kazanılana kadar mücadele eden şahsiyetler işlenmiştir. Bu kutsal şahsiyetin üstün bir güce sahip olduğunu da göstermektedir. Ayrıca kesikbaş anlatıları savaş meydanlarının kutsiyetini de vurgulamaktadır.

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda; kutsal kişiler (V200), kutsal mekân (F700), azizler/ evliyalar (V220), aziz/evliya kerametleri (V223.6), ölüm (E), şehit olma (V463) ve kesikbaş (E783)'dır. AD-1 anlatısı uzak coğrafya ve uzak geçmiştir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte MH-1, MH-2 ve MH-3 anlatısında görüldüğü üzere yanış devamlılığını sürdürmüştür. Anlatılar da sadece zaman, mekân ve kişiler değişmiştir. Mistik anlatı yeni dinin etkisiyle yeniden kurgulanmıştır. Anadolu'da kesikbaş yanışı özellikle Malazgirt Fethi'nden sonra kahramanlığın bir göstergesi gücün ve kutun sembolü olarak kullanılmış, kültür ve geleneğin zaman içerisinde şekillenmesi ile bu yanışlar, tarih süzgecinden geçerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bir anlamda bu anlatılar dinî bağlamda sosyal ve toplumsal alanı kadim öğretiler ile yeniden üretmiştir.

3.15. Kutsal Mekânın Yerinin Belirlenmesi ve Tespit Edilmesine Dair Anlatılar

Kutsal mekânın ortaya çıkması kendini dindışı olandan daha farklı bir şekilde gösterir. Eliade, kutsalın ortaya çıkışını ifade etmek için hierophanie (kutsalın tezahürü) terimini

kullanmış ve en ilkellerinden, en gelişkinlerine kadar tüm dinlerin tarihinin kutsal gerçeklerin açığa çıkmaları aracılığıyla kutsalın tezahürlerinin birikimi olduğu söylemiştir (1992, 5). Kutsalın tezahürüne dair; Söz konusu yerlere gösterilen ilgi, bunlara yapılmış bir tapınma değil, onların, kutsalın bir tezahürü olmalarında gizli olması nedeniyle, kutsal nesne ile temasa geçen kimsenin, kendisini, kutsalı tayin eden asıl güçle temasa geçmiş görme psikolojisiyle yakından ilişkilidir (Eliade, 1992: 78) şeklinde açıklama yapmıştır. Yani bu durumda asıl olan kutsal ile iletişime geçmektir.

Kutsalın tezahürü ile oluşan paradokslar vardır. Herhangi bir nesnenin kutsallığı açığa çıkarken, kendi olmaya son vermemekte fakat deneyim yaşayan kişiler için başka bir şey hâline gelmektedir. Fakat kozmik ortamda varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Tezin ikinci bölümünde bahsedilen taş örneği önemlidir. Din dışı bir bakış açısı ile yaklaşıldığında kutsallık atfedilen bir taş, taş olarak kalmaktadır. Hiçbir şey onu diğer taşlardan farklılaştırmamaktadır. Taşı kutsal kabul edenler ve dinsel deneyimleri olanlar için ise durum tam tersidir (Eliade, 1992: 15). Taş ve hatta doğanın tümü kendini kozmik kutsallık olarak açığa çıkartma yeteneğine sahiptir ve tamamen kutsalın tezahürü hâline dönüşebilir. Bu bağlamda bir toplumun dinî hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran kutsal mekân kavramı tarihsel süreçte bütün inançlarda varlığını sürdürmüştür. Kişinin dinî ne olursa olsun, insan tabiatı böyle yerlere ihtiyaç duymuş ve kutsal duygusu başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası hâline gelmiştir.

Kutsal mekânın inşası birtakım yapıların bir gecede nasıl oluştuğuna dair efsaneler, var olan binaya bir anlam kazandıran (Önal, 2013a: 53) ve bireylerin yaşam alanlarını özelleştiren halk mahsulleridir. Bu mahsullerde çeşitli mekânları özellikleri bakımından farklılaştırarak bir yer kimliğine büründürme eğilimi söz konusudur (Bilgin, 2013: 99).

Kutsal mekân anlayışı insanlığın her döneminde farklı tezahürlerle ortaya çıkmıştır. Ahmet Güç bir mekânın kutsallığını gösteren belli işaretler bulunması gerektiğini ifade etmektedir ve bir tasnifi mevcuttur. Tespit edilen işaretler şu şekildedir:

1. Bir yerin kutsal olduğuna dair tanrısal bir işaretin bulunması

2. Bir yerin tanrı'ya tahsis edilmiş olması

3. Tanrı'nın herhangi bir yerde görünmesi (teofani) veya gücünü göstermesi (tecelli)

4. Bir yerin insanlar tarafından kutsal kabul edilmesi (Güç, 1998: 349-351).

Alan araştırmalarında kutsal şahsiyetlerin mekânları ile bağlantılı olarak anlatılan pek çok olağanüstü anlatı bulunmaktadır. Özellikle bu anlatılar içerisinde kutsal mekânın yerinin belirlenmesi ile ilgili olanlar önemlidir. Genel olarak anlatılar da kutsal mekânların, kutsal şahsiyetin olağanüstü bilgisi neticesinde attığı bir sopa ya da rüya yolu ile belirlendiği ya da canlı, cansız bir nesne üzerinde kutsal mekân ve çevresinde meydana gelen bir değişiklik neticesinde tespit edildiği görülmüştür.

Eski Türk inanışlarına göre de ruhlarının tecelli ettiğine inanılan mekânlar kutsal kabul edilmektedir. Dağ, taş, su vb. yerler kültler bağlamında kutsalın tezahür ettiği mekânlar olmuştur (Gökçe, 2021: 372). Örneğin; Türk mitolojisinde ağaçları ve ormanları koruyan iyeler bulunmaktadır. Fuzuli Bayat, Sibirya bölgesinde ağaç ve ormanları koruyan iyenin ayı olduğunu ifade etmiştir. Hatta orman iyelerinin ormandaki bütün nesneleri ve varlıkları koruduğunu bu durumunda yine ormanın kutsal mekân kabul edilmesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir (Bayat, 2007: 171,175).

AD-1 Aziz Yakub bir kilise inşa etmek ister. Bunun için uzun zaman dua eder ve diğer rahiplerle durumu paylaşır. İnşaatın yerini ve planını belirlemek üzere şehre gider. Akşam dokuzda işaret sopasını eline alır ve kilisenin yerini belirlemek için dışarı çıkar. O esnada Tanrı'nın meleği Yakub'a gelir ve selam vererek kendini tanıtır; birlikte ölçüm yapmak üzere görevlendirildiğini söyler. Melek, Yakub'a yol gösterir ve kilisenin yerini ve planını sopa ile işaretler (Garıs 2013: 38-39).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

F700.Kutsal mekân

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

A400.2. Yeryüzünün meleği

V230. Melekler

AD-2 Kutsal mekânın rüya yolu ile de tespit edildiği anlatılmıştır. İzmir ili, Urla ilçesinde Yılanlı Ada Kilisesine dair meşhur bir rivayet vardır. Kır Kiliseleri veya şapelleri

olarak anılan bu yapıların bir diğer ismi Ekiloksi olarak bilinmektedir. Genellikle bu kiliselerin türbe yahut yatırlarla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bir aziz ya da rahibin vefat ettikten sonra yakın bir akrabasının rüyasına girerek benim adıma şurada şapel yapın demesi üzerine inşa edilen yapılar olarak bilinmektedir (Milioris, 1988: 70).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

F700.Kutsal mekân

V223.6.Aziz mucizeleri

MH-1 Aydın'a bağlı Koçarlı ilçesinde Bilal Dede Türbesi bulunmaktadır. Rivayete göre; Bilal Dede'nin keram.eti köylüler tarafından anlaşılınca asasını fırlatmıştır ve asanın düştüğü yere türbesini yapmıştır (KK119).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

V223.6.Evliya kerametleri

MH-2 Şeyh Kemal Tamdere'nin eski ismi olarak bilinen Tepeköy'e gelir ve Tepeköy'de dinlenmek için oturur. Karşıdan bir kadın gelir ve çok susayan Şeyh Kemal kadından bir bardak su ister. Kadın da suyu doldurur ve doldurduğu suyu bir çocukla yollar. Tepeköy'de içtiği su ile kendine gelen Şeyh Kemal kaybolan sopasını aramaktadır. Tam o sırada sopasını Sarayönü'nde bir ormanın tepesinde görür. Asasının bulunduğu yere mekânını kurar ve bir süre sonra bu bölge Şeyh Kemal'e yakın olduğu için Dedeyanı olarak adlandırılır. Uzun bir dönem bu çardakta yaşayan Şeyh Kemal'in vefatı sonrasında müritleri bu çardağın etrafını taş ile çevirirler ve sonrasında yağmurdan korunması için üzerinin kapatılmasını isterler fakat bir yangın çıkar ve bu sebeple Şeyh Kemal'in mezarının üzeri kapatılamaz. Bunu birkaç defa daha denerler fakat

mezarın üstünün kapanmadığını gördüklerinde Şeyh Kemal'in bunu istemediğini anlarlar. Şeyh Kemal'in müritleri, mezarın bulunduğu yerin yakınına kış hava şartlarından korunabilmek için bir mescit yaparlar ve Şeyh Kemal isterse bu mescide geçebilir inancı ile türbeye dokunmazlar. Günümüzde Şeyh Kemal Türbesi burada bahsedilen mescidin genişletilmiş hâlidir (KK89).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

V223.6.Evliya kerametleri

MH-3 Topallar Yatırı; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Alhisar mahallesinde bulunmaktadır. Yörenin ismi Topallar olarak geçmektedir. Bu sebeple yatır, Topallar ismiyle anılagelmiştir. "Eski zamanlarda bu yatırın olduğu yere kör topal bir oğlak geldiği ve etrafında döndüğü sonrasında ise kör topal oğlağın ayağının düzeldiği anlatılır. Ayrıca oğlağın sürekli bu şekilde dönmesi insanların dikkatini çeker ve sonunda yatırı buraya yaparlar. Halk tarafından bu dedenin şifacı bir dede olduğu düşünülmektedir ve genellikle çocuğu yürüyemeyenler gelmektedir. Yatırı ziyaret ettikten sonra çocukların yürümeye başladığına inanılır. Eski zamanlarda bu yatırın olduğu yere kör topal bir oğlak geldiği ve etrafında döndüğü sonrasında ise kör topal oğlağın ayağının düzeldiği anlatılır. Ayrıca sürekli bu şekilde dönmesi insanların dikkatini çeker ve yatırı buraya yaparlar. Bu dede şifa yapar, sakat gelen doğrulur gider. Düşün bak kör topal dilsiz oğlak bile şifalanmış…" (KK86).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

MH-4 Ataeymir Dede Yatırı; Aydın ili, Karacasu ilçesi, Ataeymir mahallesindedir. Ataeymir Camii yanında yer almaktadır. Yan yana 2 adet yatır bulunmaktadır. Bu yatırlardan birinin kadın, bir diğerinin erkek olduğu bilinmektedir. "Bir gece rüyama geldiler, alt taraftaki

türbenin kadın diğerinin erkek olduğu söylendi ve aşağıdaki türbeye kırmızı bir eşarp bağlayın denildi rüyamda. Bende geldim ve buraya istedikleri eşarbı bağladım. Buraya her gelen bereket ve kısmet için gelir. Dua ederler ve duası kabul olanda hayrını getirir…" (KK96).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V223.6.Evliya kerametleri

MH-5 Erenlerin gömülecekleri yeri kendi seçtiklerine inanılmaktadır. "…Hamza Baba Hakk'a yürüyünce Saruhan Beyi; Manisa'da bir türbe yapılmasını ister. Fakat Hamza Baba'nın dervişanları bu duruma karşı çıkarlar ve pirlerinin cenazesini köylerine götürmek istediklerini söylerler. Saruhan Bey dervişanları ve köylüleri incitmemek için bir çözüm sunar. Der ki; "Hamza Baba'nın odasına iki tabut koyacağız. Birinin üzerine Manisa, diğerinin üzerine Köy yazacağız. Hamza Baba, nerede istirahat edecekse o tabuta girsin" der. Sabahleyin odanın kapısı açılır. Tabutlar kontrol edilir ve görülür ki, Hamza Baba köye gidecek tabutta yatıyor. Saruhan Beyi; tabutun üstüne ipek bir örtü ve beylik sancağını örterek, tabutu dervişanlara verir. Saray da bunlar olurken, Manisa da yeni yapılmakta olan bir caminin binlerce kesme duvar taşları kayıp olur. Saruhan Bey'e durumu bildirirler. Taşlar Hamza Baba Dergâhı'nın kabristanında bulunur. Saruhan Beyi anlar ki Hamza Baba türbesinin yapılmasını istiyor. Köye giderek, Hamza Baba'nın türbesinin yapılmasına nezaret eder…" (Onarlı, 2012: 54-55).

Derleme çalışmaları sırasında köyde dedelik ve muhtarlık yapan kaynak kişi bize farklı bir rivayet daha anlatmıştır. "Hamza Baba köy yazan tabuta girdikten sonra dervişler tabutu sırtlanmışlar fakat bir ağırlık hissetmemişler ve gönüllerine bir ikilik düşmüş. Acaba pirimiz diğer tabuta mı girdi diye. Bir karara varmışlar ve demişler ki tabutu indirelim açıp bakalım. Tam dik bir yamaç üzerinde dergâha yakın yerde tabutun kapağını açmışlar bir de bakmışlar ki Hamza Baba'nın alnı terlemiş. Kapağı kapatmışlar yola koyulmuşlar. Hamza Baba dervişlerine o anda bir ağırlık vermiş kırk gün kırk gece zorla tabutu dergâha yetiştirmişler…" (KK98). Bu anlatı da dervişlerinin Hamza Baba'ya itimat etmemesi söz konusudur. Bunun sonucunda da Hamza Baba dervişlerine kızmış ve üstlerine ağırlık vererek, çok kısa zamanda götürebilecekleri tabutu kırk gün, kırk gece de zorla götürmelerine neden olmuştur. Erenlik

geleneği içerisinde zan ve şüphenin olmaması gerektiğine ve yola, pire teslim olunması gerektiğine inanılmaktadır.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

E. Ölüm

MH-6 "…Hacı Abdullah Dede'nin öldükten sonra kendi türbesinin yerini belirlediği anlatılmaktadır. Zaman içerisinde, ömür bitince köylülerimiz, insanlarımız cenazeyi kaldırmak için köyümüzün güneyinde bulunan mezarlığa defnetmek için kefenliyorlar ve çıkıyorlar yola. Bizim bu okul bahçesi dediğimiz, bu park dediğimiz yere geliyor vatandaş. Köylülerimiz nedense cenaze tabutu bir türlü aşağı geçiremiyorlar. Sağa ve sola veya yukarı doğru çevirdiklerinde cenazeyi götürebiliyorlarmış. Ama güneye dediğimiz yerde şu an dedemizin bulunduğu, yatırın bulunduğu hizadan aşağı geçirememişler tabutu. Yürüyememişler ayakları tutulmuş insanların. Aşağı geçirmek isteyenlerin hepsinin ayağı tutulmuş. İndirememişler aşağı doğru. Bu böyle olunca tabii ki bu köyümüzün büyükleri, ileri gelenleri demiş ki " Ya bunu şu iki zeytin ağacının arasına buraya demiş bunu gömelim. Mezarı burada olsun." O günün şartlarında bu iki zeytin ağacının arasına geliyorlar, mezarını kazıyorlar, buraya defnediyorlar. Tabii ondan sonraki süreçte günün şartlarına göre yapılanma türbe yoktu zamanında. Bunu sağ olsun Aydın milletvekilimiz yani köyümüzden çıkan bir Ali Gültekin Kılıç bunu rüyasında mı görüyor. Artık nasıl oluyorsa bir gün geldi dedi ki böyle burayı biz türbe yapacağız dedi. O gün inşaatına başladılar burayı bir türbe haline getirdiler. Tabii yapılırken bazı eksiklikler göz ardı edilmiş herhalde gözden kaçmış…" (KK107).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

F700.Kutsal mekân

V223.6.Evliya kerametleri

V223.Evliyaların olağanüstü bilgilere sahip olması

E. Ölüm

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "Kutsal Mekânın Yerinin Belirlenmesi" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Melek, Aziz Yakub'a yol gösterir ve kilisenin yerini ve planını sopa ile işaretler ve inşa ederler. İkinci anlatıda; Yılanlı Ada Kilisesi rüya yolu ile de tespit edilmiştir.

Müslüman erenlere dair birinci anlatıda; Bilal Dede'nin kerameti köylüler tarafından anlaşılınca asasını fırlatmıştır ve asanın düştüğü yere türbesini yapmıştır. İkinci anlatıda; Şeyh Kemal sopasını Sarayönü'nde bir ormanın tepesinde görür. Asasının bulunduğu yere mekânını kurar. Üçüncü anlatıda; kutsal mekânın yeri kör topal bir oğlağın ayağının düzelmesi ile anlaşılmıştır. Dördüncü anlatıda; kutsal mekân, rüya ile tespit edilmiştir. Beşinci anlatıda; erenlerin gömülecekleri yeri ve dolayısıyla kutsal mekânları kendilerinin seçtiği ifade edilmiştir. Benzer bir şekilde altıncı anlatıda da Hacı Abdullah Dede'nin öldükten sonra kendi türbesinin yerini belirlediği anlatılmaktadır. Genellikle yerleri belirleme de sihirsel-büyüsel bir nesne olarak kabul edilen sopa ya da asanın kullanıldığı görülmektedir.

Kutsal şahsiyetlere ait olduğu düşünülen kutsal mekânlar, kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. Kutsala ve kutsal atfedilen mekânlara olan inanç, İslam öncesi dönemlerden başlayarak, Atalar Kültü, Tabiat Kültleri; Ateş-Ocak Kültü, Dağ Kültü, Ağaç Kültü, Taş-Kaya Kültü, Su Kültü, Budizm, Maniehizm, Zerdüştlik, Mazdeizm, Yahudilik, Hristiyanlık gibi (Kafesoğlu, 1980: 42; Ocak, 2015: 61) çoğu beşerî ve ilahî inanç sisteminde vardır. Afrika, Amerika, Avustralya, Uzak Doğu ülkeleri, Çin, Hindistan, eski Yunan ve Roma gibi dünya ülkelerinde yaygınlığa sahip olan bir olgudur (Günay-Güngör-Taştan, 2015: 30). Eski Türk inançları ve dinlere dair ziyaret ritüellerine ait örnekler aşağıda yer almaktadır.

Ölümden sonra hayatın devam edeceğine ve ölen atanın yeryüzünde varlığını devam ettireceğine inanılan atalar kültünde, ölen atanın ruhunu memnun etmek, atadan yardım istemek amacıyla yemek ve içki sunma, kurban kesme, adlarına büyük taşlar dikme, dinsel törenler düzenleme gibi ritüeller gerçekleştirmişlerdir (Örnek, 1973: 14). Çin kaynaklarına göre, Doğu Türkleri her sene ata mezarlarının olduğu mağaraya gitmiş ve ölmüş atalarına kurban sunmuşlardır (Roux, 2011: 36). Yine eski Türklerde, Tabiat Kültleri; Ateş-Ocak Kültü, Dağ Kültü, Ağaç Kültü, Taş-Kaya Kültü, Su Kültü doğaüstü güçleri temsil etmektedir. Aynı Atalar

kültünde olduğu gibi, ateş, dağ, taş ve su gibi kutsiyet atfettikleri kült nesnelerini ziyaret etmişler ve onlara saygı göstermişlerdir (Ocak, 2015: 65). Uygurların her sene yüksek bir dağa çıkıp ziyaret gerçekleştirdikleri ve orada dua edip kurban kestikleri bilinmektedir (Ocak, 2015: 116). Altay Türklerinin efsanelerinde Altay dağı adı verilen mukaddes bir dağ vardır. Bu dağ; çocuk sahibi olamayanların, hasta olanların, gelip dua ederek kurban kestikleri bir dağdır (Ergun, 1996: 68). Şamanların yol iyelerine kansız kurban olarak taş sunduğu bilinmektedir. Yine İslam öncesi devirlerde Afrika halkının uyguladığı "Murabitizm" geleneği vardır. Bu geleneğe bağlı olarak halk, kutsal olarak kabul edilen yerleri ziyaret etmektedirler. Hristiyanlar ise katakomp adını verdikleri mekânları mabet olarak kullanmaktadırlar ve sonraki dönemlerde aziz kültü temelinde, azizleri ziyaret etmeleri ilk Türk inançları ve farklı dinlerde yer alan kutsal mekân ziyaretlerini destekler örneklerdir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Anadolu'daki Eren ve Evliya'ya ait olduğu düşünülen yatır, türbe, zaviye ve tekke ziyaretleri de kutsal olduğu düşünülen mekânların nihai dönüşümüne örnektir.

İşlevselcilik bağlamında değerlendirildiğinde, kutsal mekânların tespitine bağlı olarak gerçekleştirilen ziyaretler her inanç ve dinde görülmektedir. Ziyaret uygulaması (fenomeni) ; insanüstü ilâhî bir güce sahip olduğu düşünülen; mabet, yatır, türbe, zaviye, tekke, yahut bu mekânlar haricinde ağaç, su, dağ, taş gibi kutsallık atfedilen yerlerin çeşitli istekler doğrultusunda, belli ritüel ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmektedir (Atasagun, 2006: 35). Ziyaretin amacında da ziyaret sırasında gerçekleştirilen; ritüeller ile kutsal olduğuna inanılan gizli güçle temasa geçme ve isteğine kavuşma inancı bulunmaktadır. Eliade ise kutsal olanla bağ kurmayı "Söz konusu yerlere gösterilen ilgi, bunlara yapılmış bir tapınma değil, onların, kutsal bir tezahürü olmalarında gizli olması nedeniyle, kutsal nesne ile temasa geçen kimsenin, kendisini, kutsalı tayin eden asıl güçle temasa geçmiş görme psikolojisiyle yakından ilişkilidir" (Eliade, 1992: 78) şeklinde açıklamaktadır. Yapılan ziyaret ritüellerinin, inancın ve kültürün gereklilikleri doğrultusunda değişik örneklerine rastlanmıştır fakat mekânsal bağlamda atfedilen kutsiyetin değişmediği, eski Türk inançlarının ve diğer dinlerin Türk İslam kültüründeki ziyaret algısını senkretik bağlamda etkilediği ve şekillendirdiği görülmektedir.

İlkel dönemlerden itibaren tarımla uğraşan insanların kutsal mekân ziyaretlerinin ve uygulamalarının temelinde, doğa ile mücadele ederken yaşadığı çaresizlik, atayı anarak yardım isteme, atanın gazabından korunma gereksinimi olduğu düşünülmektedir (Örnek, 1973: 14), (Hardacre, 2005: 324). Ayrıca inancın toplumsal ve sosyal temeller üzerinde insanın yaratılışı ile ilgili bir bağlantısı da bulunmaktadır. Bu anlamda inanmak insan için doğuştan bir zorunluluk ve ihtiyaçtır.

Her ne kadar kutsiyet ve kutsalın dönüşümü, insanın kendinden üst olan, aşkın varlığa yönelme ihtiyacı inanç ve din psikolojisi bağlamında değerlendirilse de bu dönüşümün sebepleri içerisinde, iskân edilen toprak parçasının ya da mekânın "bize ait hâle gelmesi" fikri, merkezi nüfusu ve bunun yanında siyasi ve ekonomik pek çok etken vardır. "İster metruk bir toprağın tarıma açılması, isterse başka insanlar tarafından daha önce iskân edilmiş bir toprak parçasının işgal veya fethi olsun, ayinsel sahiplenme, her halükârda, evrenin yaradılışını tekrarlamak zorundadır" (Eliade, 1991: 1-4, 12) Dolayısıyla, bu fikirle toprak parçasının halk nazarındaki meşruiyeti sağlanarak, söz konusu mekân "kutsallaştırılma" yahut "var olanın tekrar inşasıyla" devamlılığı mümkün hâle gelecektir. Bu mekânlar siyasi, sosyal, ekonomik anlamda hayata yön veren, toplumsal yaşamı şekillendiren merkezlerdir. Aynı zamanda "işaretlerle yüklü kimlik mekânlarıdır." (Boesch, 1986; akt. Bilgin, 2013: 99). Toplum hafızasının koruyucu ve hatırlatıcı belleği ile de dönüşmekte ve varlığını korumaktadır. Genellikle bu mekânların dönüşümü ya da aktarımı bir topluluk yahut zümrenin diğer bir toplulukla karşılaması ile başlamaktadır. Tarihsel süreçte Tek Tanrılı dinlerden, Çok Tanrılı dinlere geçmekte zorlanan halk, yeni karşılaştıkları dinin kabulünü kolaylaştırmak için, var olan inançlarını, kültlerini bu şekilde yaşatmışlardır (Uygur, 2020: 130-146). İncelendiğinde; Gök Tanrı inancı ve pagan kültleri; azizlere, azizlerde; velilere, erenlere dönüşmüştür.

Hristiyan ve Müslümanlara dair mistik anlatılarda kutsal mekânların tespitinin ve tespit sürecindeki unsurların ortak olduğu görülmektedir. Yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), sihirli nesne (D800), sihirli sopa (D1094), aziz/evliya kerametleri (V223.6)'dir. AD-1 sihirli bir sopa ile ve AD-2'de ise rüya yolu ile kutsal mekânların tespit edildiği görülmüştür. İslamiyet'in kabulü ile azizlere ait sihirli sopa ve rüya işlevini yitirmemiş, Müslüman erenler üzerinden devam ettirilmiştir. Aynı zamanda kutsal mekânların bir hafızasının olduğu da görülmüştür. Bunu mekânın belleği şeklinde açıklamak mümkündür. Kutsal mekânların dinler üstü bir olgu olarak yeni gelen din ile aktarıma uğradığı, gelenek içerisinde kült alanlarının tarihsel süreçte dönüşümlere maruz kaldığı çalışmada tespit edilmiştir. Türkler Müslüman olduktan sonra da eski inançlarına olan bağlılıklarını İslamiyet ile sentezleyerek sürdürmüşlerdir.

3.16. Su Kaynağına Ulaşmaya Dair Anlatılar

Su kaynağına ulaşmaya dair anlatıların kaynağının kutsal kitaplar olduğu bilinmektedir (Ögel, 1983: 214). Mistik anlatılarda bu yanış genellikle "velinin duasıyla; elini, ayağını, parmağını, yumruğunu yere, taşa/kayaya vurmasıyla; yeri kazmasıyla; asa ya da okunu yere, taşa/kayaya vurmasıyla su çıkarması" (Kurum, 2021, 175) şeklinde gerçekleşmektedir. Yanışın

kaynakları arasında kutsal kitaplarda peygamberlere bahşedilen mucizelerin olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'ın Sâd suresinde (38/44, 2011, 504) Hz. Eyüp ayağını yere vurarak, Araf suresinde (7/160, 2011, 184-185) ise Hz. Musa asasını taşa vurarak su çıkarma mucizesini göstermektedir. Benzer bir örnek Kutsal Kitap'ta (Hâkimler XV, 17-19) Samson üzerinden nakledilmektedir. Ayetlerin yanında ayrıca Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail ile annesinin çaresizliğini gören Cebrail'in toprağı kazarak su çıkarması (Küçükaşçı, 2013, 242) kıssasının da yanışın çıkış noktalarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

AD-1 Aziz Yuhanna ve hamile bir kadın denizin ortasında kalırlar. O sırada hamile kadın doğum yapar ve susuzluktan ölüyorum diye inlemeye başlar. Aziz gemiyi karaya çeker fakat hiçbir yerde su yoktur. O esnada dua etmeye başlar ve ayağını yere vurur. Tam oradan Tanrı, buz gibi ve leziz bir içecek sunar (KK89).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

D1567.4. Aziz su kaynaklarını yaratır

MH-1 İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde Ortodoks Hristiyanlar için inşa edildiği bilinen bir şapel bulunmaktadır. Şapel önünde ayazma da vardır. Şapelin kullanılmamaya başlayınca hemen yanına Ebubekir Ağa Mescidi inşa edilmiştir. Şapelin önündeki ayazma ise günümüzde Müslüman bir erene ait olduğu düşüncesi ile hala kullanılmaktadır. Kaynak kişi; "…Ebubekir Ağa kerametli bir zatmış. Bir gün bu köylü çok susuzluk çekmiş. Hristiyanlar, Müslümanlar bu dedenin kapısına düşmüş. Dede de kavga çıkmasın diye dua etmiş ve yere tükürmüş tam tükürdüğü yerde su bitirmiş. Bu su şifalıdır. Her gelen doldurur gider…" (KK67).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V223.6.Aziz mucizeleri

D1567.4. Aziz su kaynaklarını yaratır

MH-2 "…Kuraklık zamanında asker su bulamaz ve Âşık Bilal Dede'nin yanına gelirler, aman dilerler. Âşık Bilal Dede, ellerini toprağa kapatır ve sonrasında ellerini topraktan kaldırır. Tam ellerini bastığı yerde iki adet su pınarı fışkırır…" (KK156).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D1567.4. Evliya su kaynaklarını yaratır

MH-3 Kuyudağ Dedesi; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, İğdecik mahallesinde bulunmaktadır. Bir rivayete göre; bu mevkide su sıkıntısı vardır ve bir gün dede dua eder, elindeki sopayla yere vurur ve vurduğu yerden pek çok kuyu suyu çıkar.Bir diğer meşhur kerameti, şu anda Ataköy'ün cazibeli akan suyu Osmanlı'dan yardıma gelen askerlerin susadık su yok mu demeleri üzerine Şeyh Kemal bastonuna atıyor ve bastonunu attığı yerde bugünkü Dede oluk mevkiinde su fışkırmaya başlıyor (KK174).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

D1567.4. Evliya su kaynaklarını yaratır

MH-4 Çoban Dede'nin yaşadığı yaylada kuraklık zamanı gelir ve sular, otlar kurumaya başlar. Köylü Çoban Dede'ye varır ve yardım et der. Aradan birkaç gün geçer Çoban Dede ayı önüne, güneşi de ardına alarak elindeki bastonunu var gücüyle fırlatır. Köylüler de dedenin değneğini attı yöne doğru koşarlar ve değneğin düştüğü yerden sular kaynamaya başlar. Hâlâ kuraklık zamanlarında yağmur duası için dedeye gelinir ve dualar edilir. "…Dedemiz, Yörükler susuz kaldığında değneğini atmış ve yerden su çıkarmış. Herkes onun bu kerametini anlatır. Bir

de yağmur yağmadığı zamanlarda da biz buraya geliriz ve yağmur duası yaparız, yağmur yağar. Özellikle perşembe günleri de çırağ uyandırırız, dualar ederiz…" (KK170).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

D1567.4. Evliya su kaynaklarını yaratır

MH-5 Şeyh Kemal'in de benzer bir kerameti bulunmaktadır. "…Şu anda Ataköy'ün cazibeli akan suyu Osmanlı'dan yardıma gelen askerlerin susadık su yok mu demeleri üzerine Şeyh Kemal bastonunu atıyor ve bastonunu attığı yerde bugünkü Dede oluk mevkiinde su fışkırmaya başlıyor…" (KK127).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D800.Sihirli nesne

D1094.Sihirli sopa

D1567.4. Evliya su kaynaklarını yaratır

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "su kaynağına ulaşma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Aziz ayağını yere vurur ve yerden su çıkar. Müslüman erenlere dair birinci anlatıda; Ebubekir Ağa dua etmiş ve yere tükürmüştür. Tam tükürdüğü yerden kutsal bir su çıkmıştır. İkinci anlatıda; Âşık Bilal Dede, ellerini toprağa kapatır ve sonrasında ellerini topraktan kaldırır. Tam ellerini bastığı yerde iki adet su pınarı fışkırır. Üçüncü anlatıda; Kuyudağ Dedesi bir gün dua eder, elindeki sopayla yere vurur ve vurduğu yerden pek çok kuyu suyu çıkar. Dördüncü anlatıda; Çoban Dede ayı önüne, güneşi de

ardına alarak elindeki bastonunu var gücüyle fırlatır. Köylüler de dedenin değneğini attı yöne doğru koşarlar ve değneğin düştüğü yerden sular kaynamaya başlar. Beşinci anlatıda; Şeyh Kemal bastonunu atar ve bastonunu attığı yerde bugünkü Dede oluk mevkiinde su fışkırmaya başlar.

Hristiyan azizin de Müslüman erenin de benzer işlevleri yerine getiriyor olması kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. İslamiyet öncesinde su kültü bağlamında ıduk yer-sub ifadesiyle suya yüklenen kutsiyetin İslamiyet'ten sonra da mekânsal bağlamda devam ettiği görülmüştür (Kumartaşlıoğlu, 2021: 42).

İşlevselcilik açısından değerlendirildiğinde; "su kaynağına ulaşma" toplum tarafından istenilen, ihtiyaç duyulan bir uygulamadır. Su, insan yaşamında hayati bir önem taşımaktadır. Tabiat ana ve canlıların yaşamı için ikamesi olmayan çok değerli bir elementtir. Suyun bolluğu halinde değeri tam anlaşılamaz iken yokluğu halinde ölümle eş anlamlıdır. Anlatılarda kutsal şahsiyetlerin genellikle kuraklık zamanlarında bu işlevi yerine getirdiği ve insanları suya kavuşturduğu anlatılmaktadır. Ayrıca suya bir kutsiyet de atfedildiği ve kutsal şahsiyet tarafından çıkarılan suyun şifa uygulamaları sırasında kullanıldığı da belirtilmektedir.

Hristiyan aziz ve Müslüman eren anlatılarında ortak ve evrensel yanışlar kullanılmıştır. Bu yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220), aziz/evliya kerametleri (V223), sihirli nesne (D800), sihirli sopa (D1094), aziz/ evliyanın su kaynakları yaratması (D1567.4)'dır. Antik Dönem'de AD-1 anlatısı uzak coğrafya ve uzak geçmiştir. Müslüman eren anlatıları ise Aydın'da derlenmiştir. Anlatılar incelendiğinde, olayların sadece öznelerinin ve nesnelerinin değiştiği, bu olayların tematik olarak bire bir aynı olduğu görülmektedir. Bu durum kültürün yerel ve coğrafî sınırlar içerisinde hapsedilemeyeceğini, kutsal şahsiyetlerin uyumlulaştırıldığını göstermektedir. Uzak ya da yakın coğrafya fark etmeksizin kut farklı inanç ve dinlerde yeni dine eklemlenerek yaşamaya devam etmektedir. Yanışlar haricinde kutsal mekân aktarımının da gerçekleştiği görülmüştür.

Azizlere ait olduğu bilinen mezarlar, kilise haricinde ayazmalar da aktarıma uğramıştır. Menderes Havzası'nda özellikle piskoposluk merkezlerinde pek çok ayazma bulunmaktadır. Tire'de bulunan Şems Mescidi'nin bir ayazmanın üzerine yapıldığı görülmektedir ve her iki din mensupları tarafından da ziyaret edilmektedir. Hatta kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Tire ayazmalarından birinin bir süre imam evi olarak kullanıldığı bilinmektedir (KK78). Tire'de bulunan Derekahve Ayazma Çeşmesi de hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için önemlidir. Günümüzde de şifalı olarak kabul edilen bu su, özellikle Hıdırellez Bayram'ında ziyarete

gelenler tarafından şişelere doldurulup götürülmektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre götürülen bu evlerde çoğaltılarak içilmektedir (KK78). İzmir ili, Tire ilçesi, Bademiye mahallesinde Ortodoks Hristiyanlar için inşa edildiği bilinen bir şapel bulunmaktadır. Şapel önünde ayazma da vardır. Günümüzde Müslüman halk tarafından da ziyaret edilen bu ayazmanın suyunun şifa için içildiği görülmüştür. Bu durum halk İnançlarındaki senkretizmi örneklemekte ve somut bir şekilde göstermektedir.

3.17. Gözcülük ve Koruyuculuk Yapmaya Dair Anlatılar

İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrasında kutsal şahsiyetlere dair anlatılan olağanüstü anlatılarda, kutsal şahsiyetin çevresindeki insanları ve bulunduğu mekânları koruduğuna inanılmaktadır.

AD-1 Şapur'a bağlı Pers Orduları Aziz Avgin'in yaşadığı şehri yağmalar. Askerler, şehri yağmaladıktan sonra yağma için manastırın yolunu tutar. Durumu öğrenen Aziz Avgin, hemen dua etmeye koyulur. Ardından asasına yaslanır ve askerlere doğru bakarak haç işareti yapar. O anda kapkara bir bulut askerlerin etrafını kaplar ve askerler birbirlerini dahi göremez. Pers askerleri akşama kadar bu sis bulutunun içinde bocalar. Askerlerin acı çektiğini gören Avgin, askerlerin buluttan kurtulup gitmeleri için Tanrı'ya dua eder. O anda karanlığın içinden çöle doğru bir kapı açılır ve askerler kaçıp gider. Sonrasında Şapur'un ordusu şehri almayı başaramaz; şehir ve rahipler Avgin'in sayesinde kurtulur (Garıs 2013: 55-57).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V500. Çeşitli dinî Yanışlar

V530. Hac

V300.Dinî inanç

V50.Dua

V223.Azizlerin olağanüstü bilgilere sahip olması

MH-1 Alihan Baba Sultan Tekkesi günümüzde Alihan Oğlu İsmail Türbesi olarak tanınmaktadır. Aydın ili, Veysipaşa Mahallesi, Hasırcılar Pazarı'nda bulunmaktadır. Türbede yatan kişinin bir komutan olduğunu, Horasan şehrinden Aydın topraklarına geldiğini, bir dönem

türbede yangın çıktığını ve tekrar inşa edildiğini belirtmişlerdir. Tekkeye dair yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişi olarak, Keriman Dinçer tekke hakkında bilgi vermiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler şu şekildedir; "Ben buraya hep ziyarete gelirim, hep doludur. Dedemiz komutanmış bir savaşta şehit olmuş. Karısı çoluğu çocuğu burada yatıyormuş. Yine bir gün burada yangın çıkmış pek çok derviş ölmüş. Bu yan tarafta çok mezar taşları var ya bu taşların dervişlere ait olduğu, çoğunun yangında öldüğü söylenir. Buraya hep duaya gelirler ama mum falan yakılmaz…" (KK176).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-2 Mehmed Gazi Türbesi; Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, İlbadı mahallesinde yer almaktadır. Mehmed Gazi'nin XII-XIII. yüzyıllar arasında yaşadığı bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev, Denizli yöresinde Mehmed Gazi'yi ve "Büyük Komutan" olarak tanınan Servergazi'yi bir tümen ile görevlendirmiştir. Ordu Bizans kuvvetleriyle önce Honaz (Colossea) civarında, şimdiki Honaz harabelerinin yakınında karşılaşmış ve ilk çarpışmada galip gelmişlerdir. Fakat Deretekke'de Bizans ordusu ile ikinci çarpışmada Mehmed ve Server gaziler şehit düşmüştür. "Bu dedemiz, savaşçı bir dede haçlılara karşı savaşmış. Sonrasında bizim büyük mezarlık var İlbadi Mezarlığı ilk buraya gömülmüş daha o zaman buralarda mezar falan yokmuş. İlk buraya Mehmed Gazi gömülmüş. Sonrasında mezarlık oluşmaya başlamış. Bu türbenin de çok eski olduğu söylenir. Burada araştırmalar yapıldı, türbenin Anadolu Selçuklu döneminde yapıldığı tespit edildi. Hala buraya ziyarete gelirler…" (KK163).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-3 Fatma Yıldız Hanım Türbesi; Denizli ili, Merkezefendi ilçesi, İlbadi mahallesi, İlbadi Mezarlığı'nda yer almaktadır. Fatma Hanım'ın, III. Haçlı Seferleri sürecinde komutan olarak görev aldığı ve savunma sırasında şehit düştüğü bilinmektedir. "Fatma Türbe, eski bir

türbe. Mücahide bir hatun olarak er kadın olarak tanınır. Haçlı ordusuna meydan okumuş. Büyüklerimiz derdi kılıcıyla insanların safların rüyasına girer, onlarla konuşurmuş…" (KK164).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-4 Yedilerden olduğuna inanılan Mecnun Dede Türbesi; Denizli ili Babadağ ilçesi, Hisarköy mahallesinde bulunmaktadır. Şükrü Tekin, Gönül Sultanları Denizli'de adlı eserinde (Tekin, 1993), Denizli yöresi eren, evliyaları ve Mecnun Dede hakkında bilgi vermiştir. Mecnun Dede'nin bir postnişin olduğunu ve aynı zamanda türbede yer alan sancak, savaş baltası vb. nişanelerden yola çıkarak bir komutan olduğunu tahmin etmektedir. Kaynak kişiler de Tekin'in yazdıklarını desteklemekte, dedenin, Kıranyeri mahallesi yakınında yer alan Kırılanyer'de Bizans ordusu ile çarpıştığını ve burada şehit düştüğünü söylemektedir. Savaşırken cezbeye meftun bir şekilde savaşması dolayısıyla da kendisine Mecnun adının verildiği anlatılmaktadır.

Türbenin bulunduğu alanda eski bir Tekke'nin varlığından da bahsedilmiştir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; bu tekke, Haçlılarda ve Bizans ordusu ile mücadele edildiği dönemde bir manada karakol görevi görmekte, savaştan sonra ise Mecnun Dede'nin manevi irşadını sürdürdüğü bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Kaynak kişiler, Mecnun Dede'nin koruyucu bir özelliği olduğuna inanmaktadır. Eski zamanlarda bu mahallede büyük bir kamyon devrildiği ve o kamyondan çıkanların burnunun dahi kanamadığı söylenmektedir (KK179). "Bizim köyde hemen yakınımızda büyük beyaz otoüs devrildi içinde işçiler vardı. 45 kişi olduğunu biliyoruz biz. Bu otobüs devrildi ama içindekilerden birinin dahi burnu kanamadı. Dede buradaki kazayı belayı defetti. İnsanları ölmekten kurtardı biz böyle biliyoruz ve böyle inanıyoruz. Kim sıkışsa dara düşe dedeye gelir. Dede iyi olana iyi görünür, kalbi kara olana kara görünür. Kaç kişiye aşikâr gözükmüş, hep duyduk biz…" (KK166).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-5 Okçu Halil Baba'nın Bizans ile mücadele ettiği ve Kıranyeri olarak adlandırılan yahut halk arasında Kırıklar olarak da bilinen yerde şehit düştüğü bilinmektedir. Türbenin hemen yanında üzeri yeşil örtülü bir türbe daha mevcuttur. Bu türbenin eşi Okçu Fatıma Hanım'a ait olduğu söylenmektedir (KK167).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-6 Deynekli Baba Türbesi; Denizli ili, Babadağ ilçesi, Demir köyü mezarlığı içerisinde yer almaktadır. XIII. Yüzyılda Anadolu'nun fethi sırasında savaşan alperenlerden olduğu ve şehit düştüğü bilinmektedir. Bu bölgeye Horasan'dan geldiği söylenmektedir. Asıl adının ne olduğu bilinmemektedir. Her yıl mayıs ayında Hıdırellez bayram kutlamaları Mecnun Dede türbesinde olduğu gibi burada da yapılmaktadır (KK168).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-7 Sultan Sarı Baba Türbesi; Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Tekke mahallesinde yer almaktadır. Sultan Sarı Baba'nın asıl ismi ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; Horasan ilinden gelmiş ve İslam'ın Anadolu topraklarında yayılması sürecinde mücadele etmiştir. XIII. yüzyıllarda yaşadığı düşünülmektedir, şehit olmuştur. Günümüzde türbenin bulunduğu yerde bir tekkenin olduğu da söylenmiştir ve Tekke mahallesinin de adını buradaki tekkeden aldığı bilinmektedir.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V463.Şehit olma

MH-8 Kurt Dede Yatırı, ormanlık bir arazi içerisinde yer almaktadır. Kurt Dede ve çevresinde ormanlık araziden odun çalanların bu odunları yılan olarak gördüğü anlatılmaktadır. Yine kaynak kişilerin anlattığına göre; bir gün defineciler kurt dedenin etrafını kazmaya gelmişler. Fakat bir de bakmışlar ki bulundukları yere elli tane atlı geliyor bunu görünce defineciler kaçışmaya başlamışlar. Başka bir gün Kurt Dede'nin çevresindeki ağaçları kesmek için bir bıçkıcı aramışlar, bıçkıcı gelmiş fakat ağaçları kesemeden gitmiş. Sonrasında köyden birini getirmişler fakat o kişinin de motoru bitmiş. Burada Kurt Dede'nin çevresini koruma ve gözetme işlevi ortaya çıkmaktadır. "…Ben duyduğum kadarıyla 7 kardeş olduklarını biliyorum. 7 kardeş biri buraya gelmiş, biri bilmem ne dede Babadağ'da bu kadar biliyorum da yalnız 7 kardeşmiş bunlar. Kurt Dede büyük bir zat, bu zatlar makamlarını elletmez bir şeyin alınmasına, çalınmasına rızalık vermez. Bir şey götürdüğün zaman bir yılan görürsün ya bir hayalet görürsün mesela köy imamı götürmüş caminin önünde yılan görmüş. Odun götürmüşler odunu attırmış getirmiş yılan çıkarmış. Dede yılan donuna giriyor derler. Kimse ellemiyor buranın odununu baksana her yer odun dolu atmışlar baksana. Bir gün bir köylü arkadaş gelmiş motoru bitmiş, bir gün bıçkıcı aramışlar bıçkıcı bulamamışlar. Bir gün bıçkıcı bulmuşlar o da uğraşmış kesememiş. Yine bir gün burayı kazmaya defineciler gelmiş. Bir de bakmışlar ki bulundukları yere elli atlı geliyor, defineciler kaçışmaya başlamışlar. Yani bir şekil buraya ilişemiyorlar…" (KK7).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D0. D699 Dönüşüm

K1840.Yerine geçme yoluyla aldatma

V223.6.Evliya kerametleri

MH-9 Eski Erenler Dedesi Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Kayran Mahallesi'nde bulunmaktadır. Tepenin hemen zirvesi denilebilecek noktadadır. Yöre halkı tarafından "Esgeerenler Dedesi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dedenin ormanları koruduğuna inanılmaktadır. Aynı zamanda yöre halkı tarafından bu dedenin, 1889 yılında yaşanan Aydın depreminde halka yardım ettiği söylenmektedir. Rivayete göre; dede başında yeşil sarığıyla enkaz altında kalan insanlara yardım etmiş ve köylülerden bir kişinin rüyasında, "Aydın elini taşımaktan çok yoruldum, ellerim ağrıdı" demiştir. Dedenin etrafında bulunan ağaçlar en az yüz

seneliktir fakat gelenler yatırdan korktukları için bu ağaçlar kesilememektedir. "…Ya bizim burada mahallede abimin arkadaşı vardı. Otuz dokuz doğumlu. Okuldan çıktı, ilkokuldan. Orada pek çok ağaç kesti en son felç oldu. Elli dört, elli üçlerde falan baya hasta oldu. Altmış bire kadar belden aşağısı gitmiyordu. Altmış bire kadar yaşadı. Dedemiz depremlerde de insanlara yardıma koşmuştur ve emmimin rüyasına girmiş. Yine bir gün burada çok kar yağmış, dayım kara saplanmış. Arabayı birkaç kere vurdurtmuş yok çalışmamış. Sonra dayım dedeye seslenmiş, dede aman...! Dede demiş. Yani yardım et demiş ve araba çalışmış. O kardan dayımı kurtarmış…" (KK15).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

MH-10 Tabakhane Dedesi; Karacasu ilçesi, Yaylalı mahallesinde yer almaktadır. Tabakhane deresi yanında olduğu için bu isimle anılmıştır. Bu dede halk arasında bekçi yahut gözcü dede olarak tanınmaktadır. Kaynak kişinin anlattığına göre; türbenin başında uyuyakalan çobanın hayvanları uzaklaşmaya başlayınca, çobanı dürtmüş ve uyandırmıştır. "…Dedem, öküzlerin karnını doyurduktan sonra tabakhane dedesinin duvarının başında yatıyor. Mustafa dedem diyor ki beni uykudayken biri dürttü ama kim dürttü bilmiyorum. "Mustafa kalk oğlum öküzler gidiyor". Diyor. O yorgunluktan kalkamıyor, bir daha dürtüyor "kalk oğlum öküzler gidiyor". Bir kalkıyor, bakıyor öküzler gidiyor. Bakıyor etrafına insan yok. Kalkarak, koşarak eşeğini sürüyor, öküzlerin arkasından koşuyor. Dedem sonra anlıyor ki onu uyandıran kişi türbede yatan dedemizmiş…" (KK119).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

MH-11 Karadağ Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kozdere mahallesinde bulunmaktadır. Horasan'dan geldiği ve asker olduğu söylenmektedir. Karadağ Dedesi'nin Bizans'a, Yunan'a karşı mücadele ettiği, Anadolu'da İslam'ın yayılmasını için savaştığı anlatılmaktadır. Ayrıca yöre halkı dedenin eski zamanlarda silah atmayı çok sevdiğini bu

sebeple askere gidecek gençlerin günümüzde yatırı ziyaret edip saygı ateşi attığını ifade etmiştir. Bu anlatı ve uygulamaların benzerini Muğla ili yatırlarında da görmek mümkündür. Muğla yöresindeki erenler üzerine araştırmalar yapan Önal çalışmasında: "Muğla halkına göre, erenler bu topraklara gelen ilk atalarıdır. Bu atalar savaşçıdır. Erenlerin silah sesinden hoşlanırlar inanışı, yaygındır. Bu yüzden erenleri ziyarete giderken bol bol silah atılır. Meselâ askere giden bir genç, önce ereni ziyaret eder ve bir parça toprak alır. Askerden dönünceye kadar toprak parçasını koynunda saklar. Geriye sağ salim döndüğü zaman toprağı yerine bırakır. Bu gelenekler cenk eden babaların unutulmadığının erenlerin koruyuculuğu ve zorluklara yardımcı oluşu anlayışının devamı anlamına gelir…" (Önal, 2001: 168) ifadeleriyle bu durumu örneklendirmiştir. Anlatılan bir rivayete göre; bir gün Yunan askerleri Kozdere mahallesine gelmiş ve gece yemek yemek için kazanlar kurmuşlardır. Fakat sabah olduğunda kazanların yok olduğunu görmüşlerdir. Ayrıca dedenin ve diğer erenlerin yöre halkını koruduğu da kaynak kişiler tarafından anlatılmaktadır.

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

MH-12 Bir gün bir kız çocuğu dedeye yemek getirmek için yola çıkar, o sırada kötü niyetli kişiler kıza zarar vermek ister ve dedeler, erenler kıza destek olurlar. Dedeni attığı bir ok ile kaya ortadan ikiye bölünür. "…Bu dedelerin ziyaret günleri hep değişir, genelde bizim dede Pazar ve çarşamba günleri diğer dedeleri ziyaret eder, biz de şavkını görürüz. Bir de bak bu bizim türbenin karşısında Çatalkaya var büyük bir kaya. Zamanında o kayanın orda bir eren var ve kız çocuğu bu dedeye sürekli yemek götürüyor. Bir gün kötü niyetli adamlar bu kızı görmüşler ve tecavüz etmek istemişler. Erenler, evliyalar yetişmiş. Karadağ Dedesi buradan ok atıyor, kayayı ok ikiye parçalıyor ve adamlar ölüyor. Bak kaya hala delik, görülüyor…" (KK77).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V227.Evliyaların ilahî ziyaretçileri vardır

MH-13 Abbas Baba Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Sarıcaova mahallesinde yer almaktadır. Abbas Dede'nin bu mahalleye ne zaman geldiği ve yerleştiği bilinmemektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Bir gün köyde bir adamın öküzü kaybolur, bu kişide öküzü Abbas Baba'nın dergâhında arar. Bu olaya Abbas Baba ve yarenleri çok kızar. Abbas Baba sorar: buraya gelirken mi gördün öküzü? Kadın evet der. Abbas Baba der ki; birkaç gün bekle, belki geri gelir hayvanın. Aradan üç gün geçer, bir çakalın öküzü dergâhın önüne doğru koşturttuğu görülür. Adamı çağırırlar ve Abbas Baba öküze sorar, neredeydin der? Öküz, sahibim beni çok yoruyor, ondan kaçtım der. Bunu duyan sahibi hayretler içerisinde Abbas Baba'nın önünde eğilir. O gün bugündür kim bir eşyası kaybolsa Abbas Baba'ya gider ve ona dua edermiş. İnanışa göre birkaç gün sonrada kaybettiği her neyse onu bulurmuş. "Kızım bizim de öküz rivayetine benzer bir yaşanmışlığımız var. Bizim yağız bir atımız vardı, kayboldu. Dedeye gittik geldik. Bir gece rüya gördüm at bana doğru geliyor. Sabah bir uyandık ki gelmiş…" (KK19).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

MH-14 Hamzallı Dede Yatırı; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Hamzallı mahallesinde yer almaktadır. Dedenin Maveradan geldiği ve buraya yerleştiği, Bizanslar mücadele ettiği bilinmektedir. Asıl adının ne olduğu, doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Bir rivayete göre; "…dede karşı ordudan pek çok kişiyi İslam'a davet etmiş ve ordu içerisinde yeşil sarığı ile cenk etmiştir. Orduda çoğu kişinin erdiği de anlatılmaktadır. Aynı zamanda dedenin yatır ve çevresinde bir şeyin çalınmasına ve kesilmesine müsaade etmediği bilinir…" (KK117).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

MH-15 Öksüz Dede Yatırı; İzmir ili, Selçuk ilçesi, Belevi'de Öksüz Dede olarak anılmakta olan yerdedir. Öksüz Dede'nin kim olduğuna dair ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Dedenin yatırı yol üzerinde bulunmadığı için defineciler tarafından sürekli ziyaret edilmekte ve kazılmaktadır. "…Öksüz Dede, taşı toprağı altına çevirebilmektedir. Bir gün yine yatırın çevresine defineciler gelir. Definecilerden biri yatırı kazdıkça altın bulur. Altını eline alınca ise altın bir anda kuma dönüşür. Bunu gören arkadaşları dedenin kerametini anlar ve yatırdan uzaklaşırlar…" (KK118)

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

D0. D699 Dönüşüm

D450--D499. Dönüşüm: nesneden nesneye

V223.6.Evliya kerametleri

MH-16 Arap Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Karapınar mahallesinde bulunmaktadır. Arap Dede'nin hayatı hakkında bilgi yoktur. Kaynak kişilerin anlattıklarına göre; Dede bu bölgedeki ormanları korur ve olası afetleri engellermiş. "Nenelerimiz anlatırdı, bu dedeler bu köyü hep korumuş. Ormanlara kimse izinsiz girip hırsızlık yapamazmış. Bir gün ormana izinsiz ağaç kesmeye geliyorlar. Elinde baltası olan adam ormanda ona koşan büyük fareler görüyor, kaçıyor…" (KK103).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

D0. D699 Dönüşüm

MH-17 Pamukören Dede Türbesi; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Pamukören mahallesinde yer almaktadır. Aydın Dağları'nın en yüksek tepesi olan Karadağ zirvesinde yer alan Karadağ Dede yatırına da yakın bir mesafede bulunmaktadır. Horasan'dan Anadolu topraklarına geldiği ve gezici bir dervişken burada mekân tuttuğu anlatılmaktadır. Fakat kim olduğuna dair ayrıntılı ve kesin bir bilgi söz konusu değildir. Bu bölgede dedenin gözcü yahut bekçi olarak görev

yaptığı söylenmektedir. Aynı zamanda Karadağ'da yatan dede yatırından buradaki türbesine kadar ışık yaydığı ve Karadağ Dedesi ile bir kızı kurtardıkları da anlatılmaktadır. "…Bir kız çocuğu hayr için Ergedi dedesinin oraya küp koymuş. Bu olay bundan belki 500 sene önce. Her gün hayır için o küpe su dökerlermiş. Ovadan birisi takip ediyormuş o kızı sürüklemiş kaçırmış, bağıra çağıra yayla tarafına doğru gelmiş. Bağırırken çağırırken Pamukören Dedesi ve Karadağ Dedesi bir mızrak atmış o mızrak o kaçıran adamı vurduktan sonra taşa değmiş taşı da şöyle 25-30 cm bir delik yapmış…" (KK124).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "gözcülük ve koruyuculuk yapma" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Şapur'a bağlı Pers Orduları Aziz Avgin'in yaşadığı şehri yağmalar. Durumu öğrenen Aziz Avgin, hemen dua etmeye koyulur. Ardından asasına yaslanır ve askerlere doğru bakarak haç işareti yapar. O anda kapkara bir bulut askerlerin etrafını kaplar ve askerler birbirlerini dahi göremez. Sonrasında Şapur'un ordusu şehri almayı başaramaz; şehir ve rahipler Avgin'in sayesinde kurtulur.

Müslüman erenlere dair birinci anlatıda; Alihan Baba Sultan komutandır ve cenk ederek vatanı muhafaza eder. İkinci anlatıda; Mehmed Gazi "Büyük Komutan"dır. Haçlılara karşı savaşmıştır. Üçüncü anlatıda; Fatma Yıldız Hanım, III. Haçlı Seferleri sürecinde komutan olarak görev almıştırı ve savunma sırasında şehit düştüğü bilinmektedir. Dördüncü anlatıda; Mecnun Dede, Kıranyeri mahallesi yakınında yer alan Kırılanyer'de Bizans ordusu ile çarpışmışve burada şehit düşmüştür. Beşinci anlatıda; Okçu Halil Baba, Bizans ile mücadele etmiş ve Kıranyeri olarak adlandırılan yahut halk arasında Kırıklar olarak da bilinen yerde şehit düşmüştür. Altıncı anlaltıda; Deynekli Baba XIII. yüzyılda Anadolu'nun fethi sırasında savaşan alperenlerdendir ve şehit düşmüştür. Yedinci anlatıda; Sultan Sarı Baba, İslam'ın Anadolu topraklarında yayılması sürecinde mücadele etmiştir. XIII. yüzyıllarda yaşadığı düşünülmektedir, şehit olmuştur. Sekizinci anlatıda; Kurt Dede, ormanlık bir arazi içerisinde yer almaktadır. Çevresinde ormanlık araziden odun çalanlara yılan olarak görünmekte ve hırsızlığı önlemektedir. Dokuzuncu anlatıda; Eski Erenler Dedesi ormanları korumaktadır. Aynı zamanda yöre halkı tarafından bu dedenin, 1889 yılında yaşanan Aydın depreminde halka

yardım ettiği söylenmektedir. Onuncu anlatıda; Tabakhane Dedesi, türbenin başında uyuyakalan çobanın hayvanları uzaklaşmaya başlayınca, çobanı dürtmüş ve uyandırmıştır. On birinci anlatıda; Karadağ Dedesi, Bizans'a, Yunan'a karşı mücadele etmiştir. On ikinci anlatıda; Bir gün bir kız çocuğu dedeye yemek getirmek için yola çıkar, o sırada kötü niyetli kişiler kıza zarar vermek ister ve dedeler, erenler kıza destek olurlar. Dedeni attığı bir ok ile kaya ortadan ikiye bölünür, adamlar ölür. On üçüncü anlatıda; Abbas Baba, bir adamın kaybolan öküzünü bulur ve bu sayede iftiradan, suçlanmaktan kurtulur. On dördüncü anlatıda; Hamzallı Dede, yatır ve çevresinde bir şeyin çalınmasına ve kesilmesine müsaade etmemektedir. On beşinci anlatıda; Öksüz Dede taşı toprağı altına çevirebilmektedir. Bir gün yine yatırın çevresine defineciler gelir. Definecilerden biri yatırı kazdıkça altın bulur. Altını eline alınca ise altın bir anda kuma dönüşür. Bunu gören arkadaşları dedenin kerametini anlar ve yatırdan uzaklaşırlar. On altıncı anlatıda; Arap Dede ormanları korur ve olası afetleri engeller. On yedinci anlatıda; Pamukören Dede gözcü yahut bekçi olarak görev yaptığı söylenmektedir. Hizmetinde bulunan bir kızı kötü niyetli kişilerden korumuş ve kurtarmıştır. Genel olarak anlatılarda gözcülük ve koruyuculuk; vatan muhafazası, ormanları koruma, hırsızlığı önleme, kaybolan canlı ve cansız nesneleri bulma olarak görülmektedir.

Hristiyan azizin de Müslüman erenin de benzer işlevleri yerine getiriyor olması kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. Şamanizm'in temelinde de ruhlara yönelik inanç vardır. Daha önce de bahsedildiği üzere şamanların görevleri arasında ruhlar/tanrılar âlemiyle irtibat kurmak suretiyle insanları kötü ruhların etkisinden korumak ya da kurtarmak vardır. Genellikle kâinat gök (yukarı dünya), yeryüzü (orta dünya) ve yer altı (aşağı dünya) diye üç kısma ayrılır. Gökte Altaylar'ca Bay Ülgen, Yakutlar'ca Ürün Aar Toyon diye isimlendirilen iyilik tanrısı ve ona bağlı iyi ruhlar (aru tös), yeryüzünde insanlar, yer altında ise kötülük tanrısı Erlik Han ve ona bağlı kötü ruhlar (kara neme / tös) bulunur (Yörükan, 2005: 160).

Altaylılar yer altında yaşayan kötü ruhların başında Erlik Han'ın bulunduğuna inanmaktadır. Yakutlar'da bu Arsan Duoloy diye bilinir. Erlik sırf kendisine hürmet edilip kurbanlar kesilmesi için insanlara hastalık bulaştırır. Ayrıca ip gibi olan insan ruhunu alıp yerin en alt katına götürür. Orada ruhu sorguya çektikten sonra kendi emrinde kullanır. Şaman Erlik'in elinden ruhu kurtarmak için yedi engeli (putak) aşmak zorundadır. Şamanlardan başkasının göremediği üzüt ölünün kırkı çıkıncaya kadar evlere girmeye çalışır. Bunlar genellikle kasırga içinde bulunur. Altaylılar'ın "körmözler"i de ölü ruhlarıdır. İnsanların ruhlarını çalarak onların hastalanmasına sebep olurlar. Yakutlar'da bu ruhlara "abası" veya

"yör" adı verilir. Bu ruhlar şaman hastalığı diye adlandırılan "menerik"e de sebep olur (İnan, 1986: 67). Şamanlar bu ruhların gizli dillerini bilmekte ve onlarla konuşabilmektedir. İnsanları da çeşitli sıkıntılardan bu sayede kurtarabilmektedir. Bu bağlamda şamanın da gözcülük ve koruyuculuk özelliği ön plana çıkmaktadır.

İşlevsel bağlamda değerlendirildiğinde; "gözcülük ve koruyuculuk yapma" yanışı insanlar tarafından beklenilen ve istenilen bir uygulamadır. Kutsal şahsiyetlerin bu özellikleri insanların tehlikelerden, musibetlerden korunmasını ve önlem almasını sağlamaktadır.

Kutsal şahsiyetlere ait mistik anlatılar incelendiğinde ortak ve evrensel yanışlar; kutsal kişiler (V200), azizler/evliyalar (V220) ve aziz/evliya kerametleri (V223.6)'dir. Antik Dönem ve İslami Dönem anlatıları farklı coğrafyadadır ve uzak geçmiştir. Fakat buna rağmen anlatılar yeniden kurgulanarak inanç dokusu değişmeden varlığını devam ettirmiştir. Mistik şahsiyetler ortak bir faydayı Orta Asya inançları ile temellendirerek kutsal şahsiyetler üzerinden uyumlulaştırmış ve kültürel doku mistik anlatı ile canlılığını korumuştur.

3.18. İnançsız ve Saygısız Olanlara Gösterilen Olağanüstülüklere Dair Anlatılar

İnsanoğlunun yazısız ilk yasaları olarak kabul edilen tabuların bireylerin sosyal hayatında önemli bir yeri vardır. (Daşdemir, 2019: 180). Tabuya karşı gelmek, ihlal etmek ya da çiğnemek ise ceza ile sonuçlanmaktadır (Yolcu, 2014: 64). Bu mana da tabu dünyanın örgütlenme biçimine ilişkin yerel değerleri koruyarak düşünsel ve toplumsal düzensizliği azaltır (Douglas 2007: 12-13). Kutsala zarar vermeye dair kaygı duyulmasının temelinde de tabular bulunmaktadır. Bu düşünce ödül-ceza motifli anlatılar aracılığıyla halka sunulur ve amaç toplumu terbiye etmek, eğitmektir.

Ceza motifli olağanüstü anlatılarda (Önal, 2021a: 82) genellikle yalan söyleme, emre itaatsizlik, adağın/hayırların yerine getirilmemesi, hırsızlık, kutsal mekânın yerini değiştirme gibi kutsala yapılan saygısızlıkların cezalandırılacağı anlatılmaktadır.

AD-1 Aziz Antuan kiliseyi onarmaktadır. O esnada öküz arabasıyla bir köylü oradan geçer. Antuan köylüden yardım ister ve taşları arabasıyla taşımasını rica eder. Köylü, öküz arabasının arka tarafında uzanan oğlunu gösterir ve "Görmüyor musun oğlum öldü onun gömülmesi için gitmeliyim." diyerek yalan söyler. Aklınca köylü Antuan'la dalga geçmiştir. Köylü biraz ilerledikten sonra bir feryat kopar. Köylünün oğlu gerçekten ölmüştür. Bu feryada Antuan da oraya gider ve köylüye acıyarak oğlunu hayata döndürür. Köylü ise azizlere bu şekilde davranmaya tövbe eder (Colasanti 1988: 32-33).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V228. Azizin korunmuşluğu

V223.6.Aziz mucizeleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

AD-2 Aziz Comgal'ın evine hırsız girer. Aziz Comgal hırsızları yakalar ve gözlerini kör eder. Ardından Comgal hırsızlardan suçlarını itiraf etmelerini ister. Hırsızlar suçlarını itiraf edinceye kadar da onları o vaziyette bırakır (Polat 2008: 208).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Azizler

V228. Azizin korunmuşluğu

V223.6.Aziz mucizeleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

MH-1 Şeyh Kemal'in bir çardakta oturduğu bilinmektedir. Bu çardakta yiyecek ve içeceklerini saklamaktadır. Fakat Dedeler olarak adlandırılan köylü Şeyh Kemal Dede'yi sevmez ve o sebeple sürekli dedenin çardağını ateşe verirlermiş. Şeyh Kemal de bu sebeple kendilerine otuz dokuz olun ama kırk olmayın şeklinde beddua etmiş. Günümüzde mahallelilerin söylediğine göre gerçekten de Damdere Mahallesi senelerden beri otuz dokuz hane olur fakat kırk hane olmazmış (Tuncer, 1944: 6). "…1428 yılında Horasan İran civarından Alperen Şeyh Kemal'in gelip Dedeler köyüne yerleştiği bilinmektedir. Dedeler köyünde çadırına rahat vermedikleri için Dedeler Köyü'nü tamamen bırakıp şu anki türbesinin bulunduğu yere gelmiştir mevkide Topal Hristo İspanya kökenli İmer Yarımadası'ndan kendisine sahip çıkmış ve yoldaşlık yapmıştır. Dedeköy'ü bırakırken çadırına rahat vermedikleri için orada yaşayan vatandaşa beddua etmiştir. 39 olun 40'ı bulmayın demiştir ve bedduası tutmuştur. Topal Hristo'dan sonra ise kendisine Muzaklar sülalesine mensup Erzurum'dan gelen kişiler sahip çıkıyor ve Şeyh Kemal'in bugünkü türbesinin bulunduğu mekâna yerleşiyorlar ve çok sayıda toprak alıyorlar. Şeyh Kemal bu bölgeye yerleştikten sonra

eski Kurucakoz şimdiki Koçyaz Mahallesi'nde yaşayan Müslümanlar Şeyh Kemal'e kendilerini yakın hissederler ve gelip Damdere köyüne yerleşirler. Şeyh Kemal'in buraya gelmesinin sebebi burayı Türk yurdu yapmak istemesi ve Müslümanlaştırma isteğidir…" (KK109).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

M400.Beddua

D1792.Bedduanın sihirli sonuçları

MH-2 Koca Ali Dede Türbesi; Aydın ili, Nazilli ilçesi, Kavacık mahallesinde bulunmaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; Koca Hacı Ali Dede'nin yatırının yanında istediği kişilere göründüğü söylenmektedir. Genellikle Koca Hacı Ali Dede'nin Arap bir çocuk şeklinde göründüğü anlatılmaktadır. Bir rivayete göre; Koca Hacı Ali Dede'nin köyünde hiç hayır verilmezmiş, bir gün Koca Ali Dede köylünün rüyasına girmiş ve demiş ki benim arazilerimi kullanıyorsunuz ama hayrımı vermiyorsunuz. Köyde bu rüyayı görenler, Koca Hacı Ali Dede'nin söylediklerini çok fazla önemsememiş. Aradan birkaç gün geçmiş ve bu sefer Koca Hacı Ali Dede, ekip diktiğiniz üç olsun beş olmasın, sürdüğünüz taş olsun, yaş olmasın demiş ve köylü sabah tarlasındaki tüm bitkilerin taşlaştığını görmüş. Adeta toprak üzerine beton atılmış gibi olduğunu söyleyenler vardır. "…Eski zamanlarda bize anlatırlardı, dedemiz bu köyü kargışlamış, sonra bu köyde mahsul olmamış. Bu köy dedenin kıymetini bilmemiş. Koca Hacı Ali Dede bir gün köylüye çok kızmış çünkü köylü hiç hayır vermezmiş. Bir gün Koca Ali Dede köylünün rüyasına girmiş ve demiş ki benim arazilerimi kullanıyorsunuz ama hayrımı vermiyorsunuz. Köyde bu rüyayı görenler, Koca Hacı Ali Dede'nin söylediklerini çok fazla önemsememiş. Aradan birkaç gün geçmiş ve bu sefer Koca Hacı Ali Dede, ekip diktiğiniz üç olsun beş olmasın, sürdüğünüz taş olsun, yaş olmasın demiş ve köylü sabah tarlasındaki tüm bitkilerin taşlaştığını görmüş. Bundan sonra hayır vermişler ama neye yarar…" (KK37).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya mucizeleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

M400.Beddua

D1792.Bedduanın sihirli sonuçları

MH-3 Yaren Dede Yatırı; Aydın ili, Efeler ilçesi, Kemer mahallesinde bulunmaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; bir gün yatırın yıkılması için kepçe ve bir ekip yollarlar, dozeri çalıştırırlar fakat dozer bozulur. Dozerin sahibi dozeri yaptırmaya götürür, tekrar getirdiğinde bir daha çalıştırmak isterler fakat yine büyük bir arıza verir ve dozer satılır. Yöre halkı bu sebeple dedeye çok saygı duymakta ve çekinmektedir. "…Kepçe şimdi bu yol açıldığında önce bu yol patika gibi bir şeydi. Çay, çamur, asfalt yoktu. Ondan sonra paletli dozer var, paletli dozeri açıyorum dozer buraya dokunmuş bu da aşağı kaymış sonra bu dozer bozulmuş. Bozulduktan sonra almış gitmiş adam bir daha yaptırmış, yaptırdıktan sonra tekrar gelmiş buraya bir daha çalışmaya durmuş ondan sonra yine bozulmuş yine gitmiş yaptırmış ama yine aynı olmuş ondan sonra satmış…" (KK75).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

MH-4 Madran Baba ile ilgili farklı rivayetlerde bulunmaktadır. "…Döneminin âlim bir kişisi olduğu ve pek çok talebe yetiştirdiği ve bu talebelerini Telli Dede isminde bir evliyaya ders almaları için gönderdiği bilinir. Bir başka rivayet de Madran Baba'nın rüya ile kişileri uyarmasıdır. Bir gün biri Madran Baba ile ilgili kötü sözler sarf eder ve inanmadığını anlatır. O gece Madran Baba bu kişinin rüyasına girer ve yöre halkının söylediğine göre karabasan gibi bu kişiyi basar. Sonrasında bu kişi tövbe eder ve herkesi Madran Baba'ya saygı duyulması konusunda uyarır…" (KK78).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

MH-5 Eyleden Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi Çobanisa mahallesinde yer almaktadır. Kuyucak ilçesinin fethinde de yöre halkı bu dedenin mücadele ettiğini, diğer erenlerle birbirlerine gelip gittiğini söylemektedir. Kaynak kişilerin anlattığına göre; eski zamanlarda yatırı buradan başka bir yere taşımak istemişler fakat bu mümkün olmamıştır. Gelen kişiler yüz felci geçirmiş ve yatırın çevresinden uzaklaşmışlardır. Yöre halkının dedeye çok saygı gösterdiği görülmüştür. Aksi takdirde dedenin gazabına uğrayacaklarına dair bir inançları ve korkuları da vardır. "…Bu dedemiz çok eskiden beri burada yatar. Horasan ilinden gelmiş ve bu topraklarda gavura bile hizmet etmiş. Bu dede çok sevilir ve saygı duyarlarmış. Haçlı seferleri sırasında dedenin cenk ettiği ve burada tam da türbesinin yanında şehit düştüğünü biliyoruz. Buranın ziyaretçisi hiç azalmaz. Gelirler siler süpürür, duasını eder, hayrını eder giderler. Dedeyi memnun ederler, dede de onların duasını boş çevirmez eyvallah. Bak birde bu dedeler gördün mü hep tepe yerlere gelmişler. Tam da meydandalar, en tepede ölecekleri zamanda yerlerini kendileri belirliyor. Nerede dinlenmek isterse, kabri orada oluyor. Diğer türlü bu dedeleri kendi istediğiniz yere gömemezsiniz ya da yerini değiştireyim diyemezsiniz. Bak eski zamanlarda buradan dedenin yatırını kaldırmak için geliyorlar. Dede onları çarpmış burada yüz felci indi gelenlere. İster inan ister inanma biz gözümüzle gördük. Bu dedelere gönülden olacaksın, saygı duyacaksın yoksa gazabına uğrarsın Allah korusun iki yakan bir araya gelmez…" (KK97).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

MH-6 Yârdibi Türbesi; Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Hisar mahallesinde yer almaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre; İsmet İnönü zamanında komutana Yârdibi Türbesi'nin yıkılmasını emrederler. Gelen askerler türbeyi yıkmaya çalışırlar fakat türbe yıkılmaz. Komutanın emir vermiş olduğu askerlerde 40 gün sonra vefat eder. Sonrasında ise karakol komutanı kendini kötü hissetmeye başlar ve Yılmazlar'ın üstünde bulunan bir köyde yaşayan Kara İmam'ı karakol kumandanını okuması için çağırırlar fakat karakol kumandanı vefat eder. Ayrıca, burada yatan dedenin Karıncalı Dağı'ndan elinde ışıklarla İstiklal Savaşı zamanında Nazilli'ye doğru gittiği ve buradan pek çok dedeyi götürdüğü bilinmektedir. "…Ben orda ara sıra geçerdim Yardibi'nden yukarı doğru çıkarken orda hayırlardan bezler bağlıyorlardı. Ben öte yandan sormadım. Gelen geçen, ara sıra okurdum ben elimden geldiği kadar. Bu türbeye, İnönü zamanında Ankara'dan bir emir gelmiş. Buradan karakol kumandanı kalkmış 3-4 asker göndermiş. O türbeyi yok edin demiş. Adamlar varmışlar, kazmayı vuramamışlar. Ondan sonra gelmişler burada emir veren adam 40 gün yaşamış. Ondan sonra Kara İmam diye birisi varmış bu Yenipazar'ın üstlerinde Alioğlu Hamdi'nin bilir misin sen? Mustafa Ağırbaş vardı Hamdi'nin babasıydı o. Onu göndermişler oraya. Kara İmam diye birisi varmış Yılmazların üstünün bir köyünde git demişler o adamı al gel, okusun karakol kumandanına. Anladın mı? gelmiş bakmış, iş işten geçmiş demiş. Okumak fayda etmemiş. Karakol kumandanı o emiri veren yani. 40 gün karakol kumandanı ölmüş. Bunu bana Hamdi Ağırbaş'ın babası söyledi…" (KK145).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

MH-7 Çaputlu Dede Yatırı; Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Karapınar mahallesinde bulunmaktadır. Verilen bilgiye göre; eski zamanlardan itibaren yatıra çaput bağlandığı için adı Çaput Dede olarak kalmıştır. Dedenin asıl isminin ne olduğu ve bu topraklara ne zaman geldiği bilinmemektedir. Kaynak kişilere sorduğumuzda da biz kendimizi bildik bileli bu yatır burada cevabını verdiler. Bir rivayete göre; Çaputlu Dede cansız varlıkları harekete geçirir, kâfirin gözünün önündeki buğdayı, arpayı duvarda yürütürmüş. Bu keramet sonrasında pek çok kişinin İslam'a girdiği bilinmektedir. "…Bizim köyde bir dönem Arap Dede'ye hayır verilmez, dede

de çok kızar. Bir gece muhtarın rüyasına girer. Hayır vermeyen su taşısın der ve yöre halkı bu rüyanın sabahına yangına uyanır…" (KK102).

Yanışlar

V200.Kutsal kişiler

V220. Evliyalar

V223.6.Evliya kerametleri

V340.İnanmayanlara mucize gösterilmesi

Hristiyan ve Müslümanlara ait mistik anlatılarda "inançsız ve saygısız olanlara gösterilen olağanüstülükler" ortak bir yanış olarak kullanılmaktadır. Hristiyanlara ait birinci anlatıda; Aziz Antuan kiliseyi onarırken bir köylüden yardım ister ve taşları arabasıyla taşımasını rica eder. Köylü yalan söyler ve oğlum öldü arkada uzanıyor der. Köylü biraz ilerledikten sonra bir feryat kopar. Köylünün oğlu gerçekten ölür ve sonra Antuan tarafından diriltilir. İkinci anlatıda; Aziz Comgal'ın evine hırsız girer. Aziz Comgal hırsızları yakalar ve gözlerini kör eder.

Müslüman erenlere dair birinci anlatıda; Şeyh Kemal köylüye çok kızar ve otuz dokuz olun ama kırk olmayın şeklinde beddua eder ve duası kabul olur. İkinci anlatıda; Koca Ali Dede de köylüye kızar. Üç olsun beş olmasın, sürdüğünüz taş olsun, yaş olmasın şeklinde beddua eder. Köylü sabah tarlasındaki tüm bitkilerin taşlaştığını görür. Üçüncü anlatıda; Yaren Dede Yatırı'nın yıkılması için kepçe ve bir ekip yollarlar, dozeri çalıştırırlar fakat dozer bozulur. Dozerin sahibi dozeri yaptırmaya götürür, tekrar getirdiğinde bir daha çalıştırmak isterler fakat yine büyük bir arıza verir ve dozer satılır. Yöre halkı bu sebeple dedeye çok saygı duymakta ve çekinmektedir. Dördüncü anlatıda; Madran Baba ile ilgili birileri kötü sözler sarf eder ve inanmadığını anlatır. O gece Madran Baba bu kişinin rüyasına girer ve yöre halkının söylediğine göre karabasan gibi bu kişiyi basar. Sonrasında bu kişi tövbe eder ve herkesi Madran Baba'ya saygı duyulması konusunda uyarır. Beşinci anlatıda; Eyleden Dede Yatırı'nı başka bir yere taşımak isterler fakat bu mümkün olmaz. Gelen kişiler yüz felci geçirir. Altıncı anlatıda; Yârdibi Türbesi'nin yıkılmasını emrederler. Gelen askerler türbeyi yıkmaya çalışırlar fakat türbe yıkılmaz. Komutanın emir vermiş olduğu askerler de kırk gün sonra vefat eder. Yedinci anlatıda ise; Çaputlu Dede cansız varlıkları harekete geçirir, kâfirin gözünün önündeki buğdayı, arpayı duvarda yürütürmüş. Bu keramet sonrasında pek çok kişinin İslam'a girdiği bilinmektedir.

Genel olarak inançsız ve saygısız olanlara gösterilen olağanüstülükler ödül ve ceza bağlamında dua ya da beddua ile gerçekleşmektedir.

Hristiyan azizin de Müslüman erenin de benzer işlevleri yerine getiriyor olması kültlerin ve inançların kadim izleri hakkında bilgi vermektedir. Alkış (dua) ve kargış (beddua), Şamanist toplumların folklorunun günümüze ulaşabilen en eski ve önemli unsurlarındandır. (Bapaeva2008: 8). Alkış ve kargışların kriz durumlarında ortaya çıkarak bu krizi ortadan kaldırmayı, düzeni yeniden kurmayı hedeflemeleri, onların mitolojik kökeniyle ilişkilendirilir. Onlar kaos-kozmos anlayışının bir yansıması, bir göstergesidir. Düzeni koruma veya yeniden inşa etme çabalarının bir parçası olarak kabul edebileceğimiz alkış ve kargışlar, insanın dilek ve yakarışlar yoluyla tehlikeli olabileceğini düşündüğü varlıklarla iletişimde kalmasını sağlar. "Arkandan güneş parlasın" (Akalın 1990: 112), "yaşın ebedi olsun" (Akalın 1990: 153) Altay şamanlarının alkışlarına örnektir. Şamanlar ana ve ihtiyaca göre alkış okur ve bazen olaylar aynı olsa da okunan dualar veya başvurulan alkışlar farklılık gösterebilir. Çünkü her şaman kendine has dualar eder (İnan 2000: 30). Benzer şekilde Şamanizm'de ruhlara karşı bazen kargış yani beddua da söylenir. Altaylı şamanist avda muvaffak olamazsa orman ruhu için yaptığı sananı sokağa atar ve ona karşı beddua eder ve türlü musibetler meydana gelir (Bayat, 2010: 45).

İşlevsel yapıya bakıldığında; "inanmayan ve saygısız olanlara gösterilen olağanüstülükler"in temelinde mevcut düzenin devamlılığını sağlama, tabuyu yıkmama ve kutsal şahsiyetin varlığını kabul etme söz konusudur. Kutsal, toplumsal ve bireysel bağlamda birçok işlev üstlenir. Bu bağlamda kutsal, her şeyden önce toplumu bir arada tutan bir araç olarak işlev görür. Ortak dinî inançlar ve ritüeller, topluluk üyelerinin birbirine bağlılık hissi geliştirmesine ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmesine yardımcı olur.

Aziz anlatıları ve Müslüman eren anlatılarında; kutsal kişiler (V200), azizler/ evliyalar (V220), kutsal mekân (F700), aziz/ evliya mucizeleri (V223.6), inanmayanlara mucize gösterilmesi (V340), beddua (M400) ortak ve evrensel yanışlardır. AD-1 ve MH anlatıları aynı coğrafyada, fakat uzak geçmişte oluşturulmalarına rağmen, günümüz anlatılarında tematik olarak varlığını sürdürmektedir. Hristiyan azize ait bir özelliğin, İslami süreçte Müslüman erene aktarıldığı görülmektedir. İnanma ihtiyacı devam ettiği sürece insanlık tarihinden bugüne ve hatta bugünden yarına bu anlatılar toplumsal öğreti bağlamında varlıklarını koruyacaktır.

4. SONUÇ

Menderes Havzası, tarihsel süreç içerisinde çeşitli inanç ve dinî sistemlere ev sahipliği yapmıştır. İnanç ve dinî çeşitlilik, farklı kültürlerin, tarihsel süreçlerin ve toplumsal dinamiklerin bir araya gelmesiyle oluşan zengin bir olgudur. Bu bölgedeki dinî çeşitlilik de farklı medeniyetlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu çeşitliliğin toplumsal hayatı, kültürel ilişkileri ve bireylerin kimliklerini derinden etkileyen boyutu vardır. Havzada, inanç ve din sistemleri incelendiğinde; Antik Dönem inançları, Hristiyanlık, Türklerin Orta Asya kökenli inançları ve İslam ile karşılaşılmaktadır. Bahsi geçen inançlar-dinler toplumsal ve kültürel kimliklerle iç içe geçmiştir. Çalışma da bu durum senkretizm (dinsel bağdaştırmacılık) ile açıklanmıştır.

İnanç ve din senkretizmi, farklı din ve inanç sistemlerinin bir araya gelerek yeni inanç biçimleri oluşturması sürecidir. Bu süreç, göçler, ticaret, misyonerlik faaliyetleri ve kültürel etkileşimler gibi faktörlerle tetiklenmiştir. İnsanlar, farklı inanç sistemlerini tanıdıkça, bu inançların öğretileri arasında ortak noktalar bulmuş ve bu unsurları birleştirerek yeni dinî pratikler geliştirmişlerdir. Ayrıca, sosyal ve politik faktörler, dinlerin eklektik bir şekilde devam etmesini teşvik etmiştir. İktidar sahipleri, farklı grupları bir araya getirmek amacıyla senkretik unsurları desteklemiştir. Modern dünyada ise küreselleşme, yeni manevi hareketlerin ve eklektik inanç ve din sistemlerinin ortaya çıkmasına olanak tanımış, bu da inanç senkretizminin tarihsel ve kültürel bağlamda sürekliliğini sağlamıştır.

Çalışmada senkretik değişim ve dönüşümün somut kalıntılarını, öncelikle tespit edilen kutsal mekânlar oluşturmuştur. Tez kapsamında Menderes Havzası'nda yer alan; Aydın, Denizli ve İzmir illerinde bulunan kutsal mekânlar incelenmiş, 14 tapınak, 12 kilise, 32 kırsal mabet, 8 ayazma, 80 yatır, 82 türbe derlemesi yapılmıştır. 26 Müslüman eren mezarının, Hristiyan azizlere ait olduğu tespit edilmiştir. Hristiyanlara ait 3 ayazmanın da Müslümanlar tarafından kullanıldığı ve Müslüman bir erenin kerameti sonucu şifalı su kaynağı olarak oluştuğu anlatılmaktadır.

Kutsal mekânlar, "Şifa ile İlgili,", "Kehanet ile İlgili", "Büyü ve Büyücülük ile İlgili" ve "Rüya ile İlgili Kutsal Mekânlar ve Uygulamalar" başlıkları altında değerlendirilmiştir. İnsanların ibadet ettiği, toplandığı ve geleneklerini sürdürdüğü kutsal mekânların, dinler değişse de kut özelliğini yitirmeyen önemli simgeler olduğu görülmüştür. Bu mekânlar, tarih boyunca toplulukların manevi hayatlarının merkezinde yer almış ve kültürel kimliklerinin temel unsurlarından biri olmuştur. Zamanla dinlerin ve inanç sistemlerinin değişmesi veya dönüşmesi durumunda bile, bu mekânlar genellikle tarihî ve kültürel değerlerini korumuştur. Yeni inanç

sistemleri, mevcut kutsal mekânları sahiplenmiş veya onlarla etkileşime geçerek yeni anlamlar yüklemiştir. Böylece, kutsal mekânlar hem geçmişin izlerini taşımış hem de çeşitli inançların buluşma noktası haline gelmiştir. Bu özellikleriyle, kutsal mekânlar toplumsal bellek ve kültürel süreklilik açısından kritik bir rol oynamaya devam etmektedir.

Çalışmada dinî mekânların kutsallık taşıyarak günümüze kadar gelmesi ve somut senkretik görünümlerin; barışçıl yolla, güce dayanarak, terk edilmiş kutsal mekâna yeniden yerleşerek, kutsal mekânın yanına yeni bir kutsal mekân inşa ederek, kutsal şahsiyetin rüyada görülmesi ve de devlet yöneticilerinin mezarlarının, eren mezarlarına aktarımı şeklinde olduğu görülmüştür. Bir kutsal mekân, farklı dinlerin ve inançların etkisiyle çeşitli dönemlerde farklı anlamlar kazanmış, bir antik tapınak, Hristiyanlık döneminde bir kiliseye bir kilise camiye, azize ait kırsal mabet, Müslüman eren mezarına dönüştürülmüştür. Bazen de bir mekân hem Hristiyan hem de İslam toplulukları tarafından kutsal kabul edilmiş, her iki inanç da kendi ritüellerini ve sembollerini bu mekânda ifade etmişlerdir.

Kutsal mekân aktarımının gerçekleştiği yapıların tespiti sürecinde kaynak kişilerin verdiği bilgiler, kutsal mekânların birbirlerine yakın yerlerde varlığını sürdürmesi, kıbleye dönük olmayan yatırlar, türbeler ve mezarlar ya da kıbleye dönük olmayan yapıların üzerine kıble yönüne bakan yeni bir mezar yapısının inşa edilmesi, sözlü anlatılar ve yazılı metinlerde kutsal mekâna dair verilen bilgiler, mekânın dönüşümü ya da aktarımına dair somut birer delil oluşturmuştur. Bu yapılar toplumsal dinamikleri anlamak için önemli birer kaynaktır.

Dinsel bağdaştırmacılık bağlamında kutsal mekânlar incelendiğinde hepsinin ortak bir amaç ile günümüze dek geldiği gözlemlenmiştir. Kutsal olana dair zaman ve mekân değişse de kutsal olanın evrensel ve zamansız bir anlam taşıdığı görülmüştür. Buradan hareketle kutsal mekâna dair belli çıkarımlara ulaşılmıştır. Kutsal mekânın bir hafızası vardır. Bunu mekânın belleği şeklinde açıklamak mümkündür. Çalışmada piskoposluk merkezlerinin bulunduğu ilçelerde, tapınak ve kült merkezleri ile ortak işlevlere sahip yatır ve türbelerin yoğunlukta olması dikkat çekicidir. Şifa tapınaklarının bulunduğu bölgelerde, şifa ocaklarının daha fazla olması bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Kutsal mekânlar, toplumların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynar. Bu işlev kutsalın dinler üstü bir olgu olduğunu göstermektedir. Antik Yunan'da, Hristiyanlıkta ya da İslami Dönem'de bu mekânlar insanların bir araya gelerek ibadet ettikleri, geleneklerini yaşattıkları ve toplumsal bağları güçlendirdikleri yerlerdir. Bu mekânlarda ortak inanç ve ritüeller boyunca toplanma, yardımlaşmayı pekiştirmekte ve toplumsal dayanışmayı

arttırmayı sağlamaktadır. Ayrıca kutsal mekânlar ruhsal huzuru bulma, stresle başa çıkma ve duygusal iyileşmeyi desteklemektedir. Kimlik arayışında önemli bir yer tutan kutsal mekânlar, insanların yaşamlarına anlam katma ve varoluşsal soruların yanıt bulma çabalarına da katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, kutsal mekânlar sadece dinî birer merkez değil, aynı zamanda sosyal dayanışmayı güçlendirecek ve ruhsal ihtiyaçları karşılayacak yerlerdir.

Kutsal mekân ziyaretlerinin temelinde bir dilek ve istek bulunmaktadır. Bu mekânları ziyaret edenler bir umut ve beklentiyle gelirler. Dilek ve istekler, genellikle sağlık, huzur, bereket veya manevi destek arayışını içerir. Bu süreç, kutsal mekân ve kişiler arasında bir bağ ve kutsal deneyim yaratır.

Kutsal alanlar genellikle kutsal şahsiyet tarafından seçilmektedir. Kutsal şahsiyet, mekânın inşa edileceği yer için sihirli bir nesne olarak adlandırılan sopa, asa vb. nesneyi yaşadığı bir olay karşısında fırlatır ve bu nesnenin düştüğü yere kutsal mekân inşa edilir. Ya da kutsal şahsiyet bir rüya görür. Gördüğü rüyada kutsal mekânın kurulacağı yer işaret edilir. Böylelikle kutsal mekân kurulur. Bu tüm inanç ve dinlerde ortak bir şekilde tezahür etmiştir.

Kutsal mekânlar, bir yerleşimin siyasi, sosyal, ekonomik ve dinî gücünün birleşimi için önemli unsurlardır. Siyasi açıdan bu yapılar, yerel yönetimlerin ve dinî otoritelerin meşruiyetini pekiştirir; imparatorluklar ve devletler, kutsal alanları destekleyerek toplumsal birlik ve istikrar sağlamaya çalışırlar. Sosyal olarak, kutsal mekânlar insanların bir araya geldiği ve dayanışmanın güçlendiği merkezlerdir. Ekonomik açıdan ise bu yapılar, turizm ve yerel ticarete katkı sağlayarak ekonomik fırsatlar sunmaktadır. Dinî olarak kutsal mekânlar, inançların ve ritüellerin yaşadığı yerlerdir. Böylece kutsal mekânlar, sadece fiziksel yapılar değil, aynı zamanda bir yerleşimin kültürel kullanımı ve güç dinamiklerini simgeleyen çok boyutlu yapılardır.

Derleme çalışmaları sırasında tespit edilen bir başka özellik de kutsal mekânların halk bilimi unsuru olarak sözden yazıya ve yazıdan da dijital kültüre, evrildiğidir. Dijital ortamda yer alan İzmir ili, Kemalpaşa İlçesinde bulunan Hamza Baba Türbesi bu duruma örnektir. Derleme sırasında farklı şehirlerden ziyaretçilerin Whatsapp üzerinden görüntülü bir şekilde arama yaptıkları ve türbeye niyaz ettikleri, dua ettikleri görülmüştür. Bu durum günümüzde saha çalışmalarında kaynak kişilere ulaşmak ve çalışma sahasıyla ilgili veri analizi yaparken gözden kaçırılmaması gereken bir mecraya dönüşmektedir. Ayrıca diğer kutsal mekânlara dair de internet ortamında yazılar, görseller, videolar paylaşıldığı ve kimi sosyal medya

platformlarında gruplar kurulduğu görülmüştür. Bu durum dinî mekân ziyaretlerinin günümüz toplumundaki değişim ve dönüşümüne ışık tutmaktadır.

Senkretik değişim ve dönüşümü analiz etmemizi kolaylaştıran ikinci unsur kutsal şahsiyetler ve bu şahsiyetlerin özellikleri olmuştur. Çalışma kapsamında kutsal şahsiyetlerin tespit edilen özelliklerinin, çeşitli inanç ve din sistemlerinde benzer temalar çevresinde şekillendiği görülmüş ve bu durum kutsal şahsiyetlere dair evrensel ve işlevsel bir nitelik sunmuştur. Öncelikle bu şahsiyetler genellikle ruhsal bir derinliğe sahip olup, toplumlara manevi bir iyilik sunmuşlardır. Kutsal şahsiyetler, değerleri ve erdemleri temsil etmekte; sevgi, merhamet, adalet ve fedakârlık gibi evrensel kavramları yüceltmişlerdir. Çoğu kutsal şahsiyet, hayatları boyunca zor koşullarla karşılaşmış ve bu süreçte derin bir sabır ve dayanıklılık sergilemiştir. Bu zorluklar, onların varlığını sürdürmesini sağlamış, daha fazla saygı ve sevgi görmelerine sebep olmuştur. Ayrıca kutsal şahsiyetler, genellikle mucizeler gerçekleştirme veya olağanüstü yeteneklere sahip olma gibi özelliklerle anılmışlardır. Bu durum, onları sıradan insanlardan ayırarak, daha fazla manevi otorite sağlamıştır. Bu figürler, inanç toplulukları için birer kaynak olarak görülmüş ve insanların ruhsal gelişimlerine katkıda bulunmuşlardır. Böylece kutsal şahsiyetler, toplumsal değerleri güçlendiren, insanları bir araya getiren sadece dinî figürler değil, aynı zamanda toplumsal ve manevi değerlere sahip, ilham veren kişilikler olarak var olmuşlardır.

Senkretik değişim ve dönüşümü analiz etmemizi kolaylaştıran üçüncü unsur kutsal mekânlarda gerçekleştirilen ritüeller olmuştur. Bu ritüellerin amacı kutsal olduğu düşünülen varlık ile iletişime geçmektir. Çalışma kapsamında görülmüştür ki Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inanç ve dinlerine olan bağlılıklarını sürdürmüş ve bu inançları yeni dinlerle harmanlayarak mum yakma, dua etme, çaput bağlama, kanlı kansız kurban sunma vb. ritüelleri uygulamaya devam etmişlerdir. Uygulamaların temelinde; atalar kültü, tabiat kültleri, gök tanrı kültü, Şamanizm, Budizm, Zerdüştizm-Mazdeizm, Manihaizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin olduğu ve bu ritüellerin İslamiyet öncesi inançlardan beslendiği görülmüştür.

Ritüeller, işlevselcilik kuramı bağlamında insanların temel yaşam ihtiyaçlarını; biyolojik (yiyecek, barınak, üreme) ve sosyal (güvenlik, sosyal düzen, anlam) olarak karşılayan ve çözümler sunan bir pratiktir. Ayrıca kutsalın sembolik ve ritüel pratiklerinin, toplumun üyelerini bir arada tuttuğu ve toplumsal normlara uyumu teşvik ettiği görülmüştür. Ortak dinî inançlar ve ritüeller, topluluk üyelerinin birbirine bağlılık hissi geliştirmesine ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmesine yardımcı olmuş, toplumun etik değerleri şekillenmiştir. İnsanların doğru ve yanlış arasında bir ayrım yapmasına, olumlu davranışlar sergilemesine ve

toplumun refahı için çalışmasına rehberlik ederek toplumsal normların, kuralların belirlenmesinde ve toplumun davranışlarının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Gerçekleştirilen dinî ritüeller ve uygulamalar, insanın daha büyük ve derin bir anlam içinde varoluşunu anlamasına ve içsel dengesini sağlamasına kaynaklık etmiştir. Yine ritüeller sayesinde kutsal mekân içerisinde dinî-ahlaki kuralların halk tarafından adeta hukuki bir hâl aldığı da gözlenmiştir. Ziyaretlerde geçerli olan sözlü kurallardan bazıları şunlardır; kutsal mekân içerisinde; kutsal mekâna arka/sırt dönmeme, ziyaretin yanında gülüp bağırmama, kötü söz söylememe, ziyarete açık bir şekilde giyinerek gelmeme, adağı kabul olan kişinin adağını gerçekleştirmesi, belli günlerde ve gecelerde özellikle ziyaret etme, perşembe geceleri mum yakmadır.

Kutsal şahsiyetlere dair anlatılan mistik anlatılar ve yanışlarda çalışmada dinsel uyumlulaşmayı gösteren unsurlardandır. Hristiyanlara dair kutsal mekân derlemelerinde 71 mistik anlatı tespit edilmiştir. Müslümanlar erenlere ait ise 217 anlatı derlenmiştir. Derlenen bu anlatılar dinler arası karşılaştırmalı olarak incelenmiş, mistik anlatılarda yer alan motifler, Stith Thompson tarafından hazırlanan "Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı çalışmaya göre incelenmiştir. Bu inceleme tespit edilen yanışların evrensel bir değerinin olduğunu ve yerelin ötesinde bir anlam taşıdığını göstermektedir. Farklı kültür ve inanç sistemleri benzer temalar etrafında şekillenerek, insanlık deneyiminin ortak bir paydada buluşmasını sağlamıştır.

Mucize ve kerametler anlatılan toplumun inanç esaslarını gözetmekle birlikte genel olarak paganist inançlar, kutsal kitaplar ve mitoslardan beslenmiştir. Benzer kaynaklardan beslenen bu anlatılar, farklı din ve inançlara mensup topluluklar tarafından sözlü kültür içerisinde değişik varyantlarla yayılım göstermiş, kadim öğretiler, toplumun inançsal ve folklorik unsurlarıyla yeniden şekillenmiştir. Yani farklı topluluklarda benzer anlatıların bulunması semavi kaynaklı dinlerin ve bu dinlere bağlı kıssaların ortaklığı ile ilişkilidir. Keramet yanışlarından yola çıkarak toplumların önceki dinini bırakmadığını aksine dinlerini, eski dinî birikimleri ile harmanlayarak senkretik bir şekilde devam ettirdiğini anlatı örnekleri dahilinde söylemek mümkündür.

Menderes Havzası'nda aziz kültü bağlamında Hristiyan azizlere ait olan mistik anlatılarda yer alan yanışlar, veli kültü içerisinde değerlendirilen ve alan araştırmaları sürecinde derlenen Müslüman erenlerin anlatılarında ortak bir şekilde devam etmiştir. Tespit edilen yanışlar; geçmişi ve geleceği bilme, nesnelerin geçmiş ve gelecekteki sahiplerini bilme, kaybolan nesneleri bulma, doğacak çocukların cinsiyetini bilme, doğacak çocukların

makamlarını ve mesleklerini bilme, öleceği zamanı bilme, başka kişilerin öleceği zamanı bilme, zihinden geçenleri bilme, sağaltım, zehirli yiyeceğin dile gelmesi, mekân aşma ve zaman aşma, don değiştirme, kesikbaş, ateşte yanmama, göğe yükselme ve uçma, hayvanlara hükmetme ve dillerini bilme, tabiat üstü varlıklarla konuşma ve hükmetme, tabiat olaylarını ve varlıklarını yönlendirme, mevsiminden önce meyvelerin olgunlaşması, dağların taşların hareket etmesi, az yiyecekle çok kişiyi doyurma, öldürücü olaylardan etkilenmeme, öldükten sonra yeniden dirilme, kutsal mekânın yerinin belirlenmesi ve tespit edilmesi, su kaynağına ulaşma, çocuksuzluk, gözcülük ve koruyuculuk yapma, inançsız ve saygısız olanlara gösterilen olağanüstü hallerdir.

Mistik anlatılarda tespit edilen yanışlar da çalışmada işlevsel yöntem dikkate alınarak incelenmiştir. Anlatılar, insanlara birçok öğüt ve ders sunmaktadır. Genellikle sembolik bir dil kullanan bu anlatılar derin anlamlar taşır ve toplumun kültürel değerlerini, normlarını yansıtır. İyilik ve kötülüğün mücadelesi, cesaret ve kararlılık, sabır, adalet, sadakat, dürüstlük ve merhamet gibi değerleri ön plana çıkararak kişisel gelişime katkı sağlar. Mistik anlatılar insanlık için adeta yaşamı anlamlandıran bir öğretidir. Bu anlatılar, birlik ve bütünlük arayışını vurgulayarak, insanların evrenle olan bağını derinleştirmeye teşvik eder. İçsel etkileşim ilişkileri, bireylerin kendilerini tanıma ve ruhsal derinliklerine yönelmeye dair fırsatlar sunar ve öz farkındalığı arttırır. Bireylere yaşamlarının derin anlamlarını ve varoluşsal sorgulamalarını keşfetme fırsatı sunar. Bu anlatılar, varlık ve bilinç arasındaki farklılığı sorgulatarak, insanlığın içsel bir yolculuğa çıkmasını teşvik eder. Aşkın ve şefkatin yüceltilmesi, insanların hoşgörüsüne karşı empatinin gelişmesi ve toplumsal dayanışmanın pekiştirilmesi sağlar. Baht dönüşleri ve yenilenme öğretileri, zorluklara karşı mücadele ve değişime açık olmayı öğütler. Ayrıca mistik anlatılarda, zaman ve mekânın ötesindeki deneyimler yaşamanın mümkün olduğunun gösterilmesi, yaşamda zamanın ve mekânın ötesinde varoluşsal sorgulamaları derinleştirir. İnsanın doğa ile olan bağının önemini vurgular, doğanın kutsal bir öğretici olduğunu anlama fırsatı sunar. Zaman, mekân, din, dil değişse de olay örgüsü, inanç dokusu aynı kalır. Bu durum evrensel insan deneyimlerini anlamaya yönelik ayrıcalıklı bir bakış açısı kazandırır.

Genel olarak bakıldığında kutsal mekânlar, kutsal şahsiyetler, ritüeller (uygulamalar) ve mistik anlatılar eski inanç ve dinlerin ortadan kaybolmadığını, mevcut dinlerin geçmişin inanç ve din sistemleriyle derin bağlarını ve uyumlulaşma sürecini gösteren somut örneklerdir. Menderes Havzası da pek çok medeniyeti birleştiren, dinlerin değişimini, dönüşümünü, aktarımı gösteren ve özetleyen bir yerleşim yeri olarak örnek teşkil etmekte, senkretik geleneğin devamlılığını sağlayan toplumsal kabullerin; tarihî, dinî, kültürel ve sosyolojik temellerini

ortaya koymaktadır. İnanç sistemleri değişip, dönüşse de eski dinlerin öğretileri, yeni dinlerde sembolik veya ritüelistik bir biçimde yaşamaya devam etmektedir. Kutsal varlığını korumakta, farklı kültürel bağlamlarda sürekli olarak yeniden şekillenmektedir. Kutsal, kültürel ve bireysel deneyimlerle şekillenirken, farklı inanç ve dinî sistemler arasında köprüler kurabilmesinin temel nedeni de evrensel değerlere sahip olmasıdır. Kutsalın evrenselliği, toplulukların yaşamlarını yönlendiren temel ilkeleri besleyerek, insanlık deneyiminde birleştirici bir rol oynar. Zamanın toplumsal ve kültürel çeşitliliğine rağmen, bu değerler dayanıklılıkla varlığını sürdürür.

5. KAYNAKÇA

Akar Tanrıver, D. (2017). Eski Smyrna'nın Keşfi, *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42.

Akça, T. (2013). *Bergama Asklepieionu'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Çukurova.

Akman, E. (2002). Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* C. 10, S.1.

Akurgal, E. (2014). *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Alekseyev, N. A. (2013). *Türk dilli Sibirya halklarının Şamanizmi. M. Ergun (çev.).* Kömen Yayınları: Konya.

Alizade, R. (2020). Şamanlık Olgusu ve Ozan-Aşık Paradigmalarının Genetik Ortaklığı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 13*(32), 1361-1375.

Alkış Yazıcı, G., & Üreten, H. (2020). Ephesos Kenti Tanrı(ça) ve Kültleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(1), 452-495.

Alyılmaz, C. (1999). "Moğolistan'daki Oboo'lar-Ovoo'lar", *Orkun Dergisi*, (11). İstanbul.

Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Armağan, M. (1983). *Belgelerle Beylikler Devrinde Tire*. İzmir: Uğur Ofset.

Armağan, M. (2009). *Ege Tarihi Coğrafyası (Boylar, Aşiretler, Obalar, Kentler, Köyler, Tarihi Semtler)*, İzmir.

Artun, E. (2005). Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri- Öğretileri –. Din, *Cukurova Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi,* No 1574, Adana.

Atar, F. (1989). Akika, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Tdv Yayınları.

Atasagun, G. (2006). Ziyaret Fenomeni. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 / 21.

Aydınoğlu, B. (2005). *Tire Merkezinde Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Aykıt, D., A, (2012), Akdenizli Bir Keşiş: Sütuncu Simeon, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 12, Sayı 2*, 81-104.

Babür, Y. (2019). Müslüman Evliyası ile Hristiyan Azizlerin Menkıbe ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi. *Gazi Türkiyat* (25), 87-145.

Balamir, Ö. (2010). Y*eni Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında Karia Bölgesi Tarihi Coğrafyası*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Bardakoğlu, A. (2002). "Kurban". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/436-440. Ankara: Tdv Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi,* 279-304.

Bascom, William R. (2010), "*Folklorun Dört İşlevi*", M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır (Ed.), (Çev.: Ferya Çalış), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 2, 71-86, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Bayar, M. (1991). Afyon'da Yaşamış Büyük Velilerden Karaca Ahmed Sultan, Afyon *Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* Afyon

Bayat, F, (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Bayat, F. (2004). *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*. Ankara: Piramit Yayınları.

Bayat, F. (2007), *Türk Mitolojik Sistemi 2 (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji*), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Bayat, F. (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. 1. Baskı. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Bekki, S. (1996). "Türk Mitolojisinde Kurban". *Akademik Araştırmalar Dergisi.* S. 1(3).

Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 1*, (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayın.

Bonnefoy, Y. (2000). *Antik Dünyada ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü,* Cilt I, Ankara.

Boratav, P. N. (1982). *Türk Halk Bilimi 100 Soruda Türk Folkloru. (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar),* İstanbul: Fono Matbası.

Boratav, P. N. (2013). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Boratav, P. N. (2016), *100 Soruda Türk Folkloru*, 3.Baskı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Briggs, K. M., (1953). "Some 17th-Century Books Of Magic," *Folk-Lore* 64(4).

Buluç, S. (1979). "Şaman." *İslam Ansiklopedisi*. Cilt XI. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Buresch, K. (1894). *Zur Lydischen Epigraphik Und Geographie*, Am, 19, 102-132

Cainer, J., Rider, C. (1996). *Modern Büyücülük El Kitabı,* Çev: Giovanni Scognamillo, İstanbul: Gizem Dizisi, Say Yayınları.

Can, Ş. (2016). *Klasik Yunan Mitolojisi*. Ankara: Ötüken Yayınları.

Canbay, A. Işık, C. Baykal, Z. (2009). Sözlü Mistik Müzikte Şiir ile Yükselen Doyum, *CAFT A Comparative Analysis of Folk Tales*: A Multicultural Perspective. We Speak The Same Culture, 29-30 Nisan-1 Mayıs 2009, Ankara.

Carastro, M. (2018). *Yunanistan'da Büyünün İcadı*. (Çev. Basmacı, L. T.), Eco, U. (Ed.) Antik Yunan İçinde (690-697) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Celil, F. (2010). Mantika (Kâhinlik) Anlayışının Destan Oluşumunda Ortaya Çıkışı, *Karadeniz Araştırmaları*, 26, 159-166.

Challaye, F. (1998). *Dinler Tarihi,* (Çev.: Semih Tiryakioğlu) 4. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.

Clericuzio, A. (2018). *Yunanistan'da Büyü ve Kehanet.* Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Ed. Umberto Eco, Antik Yunan, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Coleman, J. A. (2007). *The Dictionary Of Mythology An A-Z Of Themes,* Legends And Heroes, Acturus Publishing.

Çeribaş, M. (2014). Şaman/Bakşı Tipolojisi Bağlamında Kırgızlarda Halk Hekimliği Geleneği ve Halk Hekimleri-I, *International Journal Of Religious Sciences*, (2), 65-83.

Çiçek, Ü. (2006). *Antik Dönem Sağlık Merkezleri*. Yayınevi: İzmir Ticaret Odası, İzmir.

Çoruhlu, Y. (1999). Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş. *"Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatında Etkileri Sempozyumu Bildirileri*", İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayını.

Daly, K. N. (2009). *Greek And Roman Mythology A To Z, Third Edition,* Chelsea House Publishers.

Darkot, B. (1944). Birgi. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt Iı, İstanbul.

Daşdemir, C. (2019). Muharrem Ayı'nda Uygulanan Tabuların Tespiti ve Tahlili: Iğdır Örneği, *Yörük Ali Efe Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

Değerli, A. (2021). Bir Türkmen Babasından Bektaşi Babasına Dönüşümün Hikayesi: Halifet Baba Zaviyesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (99) 9.

Demir, M. (2018). Antik Kaynaklar Işığında Küçük Menderes (Kaistros) Nehri ve Havzası. *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Sempozyumu*.

Devellioğlu, F. (1962). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara

Dilek, İ. (2014). *Resimli Türk Mitolojisi Sözlüğü (Altay/Yakut*). Ankara: Türk Dünyası Vakfı Yayınları

Dilek, İ. (2020). Kült Kavramı ve Söz Kültü. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* 95.

Dixon, M. & Kennedy, (1998). *Encyclopedia Of Greco-Roman Mythology*, House Of Book.

Dorson, Richard M. (2011), *Günümüz Folklor Kuramları*, (Çev.: Selcan Gürçayır ve Yeliz Özay), Ankara: Geleneksel Yayıncılık. Ekici, Metin (2004), *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Doruk, S. (1989). Aphrodisias Araştırmalar- Kazılar-Tarihçe. *Belleten*, 53 *(207-208).*

Douglas, M. (2007), *Saflık ve Tehlike –Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*-(E. Ayhan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Durbilmez, B. (2015). Muhyiddin Abdal Menkabeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. S. 10, s. 1-22.

Dursun, A. (2018). Mit, Destan ve Halk Hikâyelerinde Birinci Dereceden Kahramanların Statüleri Üzerine Bir İnceleme. *Söylem Filoloji Dergisi*.Muğla.

Dursun, A. (2020). Efsanelerin İşlevlerinden Biri Olarak Tedbir. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. C.13, S. 32, s. 1278-1296.

Düzbayır, B. (2013). *Mukayeseli Fıkıh Bağlamında Kurban ve Kurbanın Hükmü.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler *Enstitüsü*, Adana.

E. Kremers, G. Urdang. (1963). *History of Pharmacy*, London.

Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş,* Ankara: İletişim Yayınları.

Eliade, M. (1992). *Kutsal ve Dindışı*, Tercüme: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları.

Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri*. Çeviren Sema Rifat.Simavi Yayınları: İstanbul.

Eliade, M. (2005) *Dinler tarihi: inançlar ve ibadetlerin morfolojisi*, cev. Mustafa Unal.

Eliade, M. (2007). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. C. I. Çev. Ali Berktay. Ankara: Kabalcı Yayınları.

Eliade. M. (2003). *Demirciler ve Simyacılar*. İstanbul.

Emecen, F. (1991). Aydın, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları.

Erbaş, A. (2001). Pavlus'a Göre "Diriliş" ve "Ruhun Ölümsüzlüğü" Meselesi, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3.

Ercilasun, A. B. Vd. (1991): Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ergin, M. (1989), *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları.

Erginer, G. (1997). *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ergun, M. (1996). "Dağlarla İlgili Altay Türk Efsaneleri", *Milli Folklor,* S. 31/32.

Erhat, A. (2003*). Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi.

Eröz, M. (2014). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ersoy, N. (2007). *Semboller ve Yorumları*, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul.

Feyizli, T. (1993). *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, İstanbul: MEB Yayınları.

Florioti, E. (2013). Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Eski Yakındoğu'da Rüya Olgusu ve Algısı Üzerine, *International Periodical For The Languages,Literature And History Of Turkish Or Turkic,* 8/2, 2013, 73-87.

Frazer, J. (1991). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri* (1) (Doğan, M. H., Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.

Freud, S. (1971). *Totem ve Tabu*. Çev. Niyazi Berkes. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Garıs, M. (2013), *Aziz Avgin'in Yaşamı*, İstanbul: Anadolu Ofset.

Gaster, Theodor, H. (2000). *Thespis:Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Gates, C. (2015). *Antik Kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları.

Göde, H. A. (2011). Tarihi Yeniden Kurma Kuramı: Veli Baba Üzerine Anlatılan Efsaneler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.

Gökalp, Z. (2015). *Türk Medeniyeti Tarihi* (haz. İsmail Aka – Kâzım Yaşar Kopraman), İstanbul.

Gökbel, A., Şölen, H. (1936). *Aydın İli Tarihi-Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar,* İstanbul: İhsan Basımevi, İstanbul.

Gökçe M., Kurt, S. (2020). *Ağaç Kültü Örneğinde Muğla* ve *Civarında Eski İnanışlar*. Yayın Evi: Palet Editör

Gökçe, A. N. (1989). *Pergamon Asklepieion'u ve Tıp Tarihi Açısından Önemi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.

Gölpınarlı, A., Boratav P. N. (1983). *Pir Sultan Abdal*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Gömeç, S. (2003). Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet, *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 22 (33).

Graves, R. (2012). *Yunan Mitleri*, (Çev: Uygur Akpur), Say Yayınları.

Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*. (Çev. Tamgüç, S.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Günay, Ü. ve Güngör, H., Taştan, A. (2015*). Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni (Disiplinlerarası Bir Yaklaşım)*. Antalya: Otorite Kitap.

Günbulut, Ş. (1996). *Ortadoğu Din Kültürü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Gündüz, Ş. (1998). *Mitoloji ile İnanç Arasında*. Etüt Yayınları: Samsun.

Güngör, H. (2002*), Eski Türklerde Din ve Düşünce, Türkler*, C.3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Güzel, A. (1999). *Abdal Musa Vilayetnâmesi*, Ankara: TTK Yayınevi.

Güzel, A. (1999). *Abdal Musa Velayetnamesi*. Haz.: Abdurrahman Güzel, TTK Basımevi, Ankara.

H. Stanley Redgrove. (1920). *Bygone Beliefs,Being a Series of Excursions in the Byways of Thought,* W. Rider, London 1920, s. 63;

Halıcı, G. (2018). Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal, *Karadeniz AraştırmalarıDergisi*, 58, 146-159.

Hançerlioğlu, O. (2010), *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hardacre, H. (2005).“Ancestor Worship”. *Encyclopedia Of Religion. (Second Edition),* Usa:Macmillan Reference.

Hasluck, F. W. (2012). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam* I, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hasluck, F.W. (1928). *Bektaşilik Tedkikleri*,Çev. Ragıp Hulusi, İstanbul.

Haviland, A. William ve diğerleri (2008), *Kültürel Antropoloji*, (Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Haytoğlu, E. (2010). *Bozdoğan Yer Adları Üzerine Bir Bakış*”, Haz. Sabri Sürgevil, Bozdoğan: Lamineks Matbaacılık.

Henninger, J. (1987). Sacrifice, *Encyclopedia Of Religion* (Er), Ed. Mircea Eliade, C.XII, Macmillian Publishing Company, New York.

Herodotos, (1991). *Historiai, Herodotus, The Persian Wars*, Trans. A. D. Godley, Vols. I-Iv. London - New York 1975. Herodotos, Herodot Tarihi, Çev. M. Ökmen – A. Erhat, İstanbul.

Hinnels, John R. (1988). *Dictionary of Riligions* (DR), Great Britain.

Hoppál, M. (2012). *Avrasya’da Şamanlar*. (Çev. Bülent Bayram Vd.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Huber, I. (2005). *Rituale Der Seuchen Und Schadensabwehr İm Vorderen Orient Und Griechenland*, Formen Kollektiver Krisenbewaltigung İn Der Antike.

Hufford, D, J. (2007), “Halk Hekimleri”. (Çev. Mustafa Sever). *Milli Folklor Dergisi,* 73.

Hughes, J.D. (2000): Dream İnterpretation İn Ancient Civilizations, *Dreaming*, 10.

Imhoff, B. F. (1935). *Die Münzen Der Kilbianer* I, *Nümismatische Zeitschrift* . Xx: 1-18.

Işık C. (2007). *Alevi Bektaşi Geleneğinde Derviş*, 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, 17-18-19 Ekim 2007, Ankara.

Işık C. (2018). *Alevi Çalışmalarında Yöntem ve Anlam Sorunu*, IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu, Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 18-20 Ekim 2018 Ankara

Işık, C & Aydın Onar, E (2020) *Hüsem Dede Ocağı'nın Tarihsel Süreçteki Değişimi ve Ruhsal Görünümü*, Uluslararası Sempozyum, Horasan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Celebi, 02-04 Ekim 2020 Hitit Üniversitesi, Çorum.

Işık, C (2020). *Alevi Erenlerini ve İrfanını Anlamada Yöntem Bilimsel Sorunlar*. Uluslararası Sempozyum, Horasan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi, 02-04 Ekim 2020 Hitit Üniversitesi, Çorum.

Işık, C ve Onar, E.A. (2020). Gaziler Ovacığından Çağdaş Bir Derviş: Cuma Zeytünlü (Dertli Garip). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (95), 71-99.

Işık, C, (2010). *Türk Halk Şairlerinin Zaman İçindeki Dönüşümü*", II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi Çeşme. Işık, C. (2010) "Sözlü Geleneğe Göre Yunus Emre ve Önemi" X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi ve Bilgi şöleni, Eskişehir.

Işık, C. (2015). *Aleviliğin Varoluşu ve Bugünkü Durumu*. 1. Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu, 15-17 Mayıs 2015, Elite Dragos Hotel Maltepe İstanbul. (Sayfa142-153)

Işık, C. (2019) "*Gerçek" Aşık Veysel*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Işık, C. – Aydın, E (2018), Çorum'un Dodurga'da Bir Horasan Ereni: Hüsem Dede Ve Hüsem Dede Ocağı, *Alevilik Araştırmaları Dergisi-The Journal Of Alevi Studies*, KışWinter 2018 Sayı/Volume 16, sayfa: 33-54.

Işık, C. (2006) *Hermes- Metinler & Çalışmalar* Ed: Engin Emir (Giriş bölümü ve 2. Bölümün çevirisi) Ege Meta Yayınları, İstanbul, 7-20, 97-203.

Işık, C. (2007). Eski Dünyanın Kadim Bilgesi Hermes, *Doğu Batı Dergisi,* Yıl:10, Sayı:

Işık, C. (2008). Metin Kavramı ve Metin Üzerine. *YYU. Sosyal Bilimler Ens. Yayınları*,

Işık, C. (2008). Sözlü gelenek Eserlerinin Özellikleri. *YYU. Sosyal Bilimler Ens. Yayınları*. Yıl: 2005 Sayı: 9-Bahar, 89-105.

Işık, C. (2009). *Alevi Bektaşi Araştırmalarında Yeni Metedolojik Olanaklar*, Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 19-21 Ekim 2009 Ankara Üniversitesi, Ankara.

Işık, C. (2009). Anadolu Erenlerinde Gerçek Olmak İçin Gerçeklik. *Doğu Batı Dergisi*, 48. Sayı.Mart Nisan-Mayıs

Işık, C. (2010). *Ercişli Emrah ve Selbihan Hikayesinde Tarihsel İzler*, VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Erciş.

Işık, C. (2011). *Alevi Bektaşi Geleneğinde Deyişler ve Muhabbet*. Uluslararası Dini & Felsefi Metinler 21. Yüzyılda Yeniden Okuma Anlama ve Algılama Sempozyumu, 20- 21 Ekim 2011, İstanbul.

Işık, C. (2011). Anadolu Mistisizminde Gerçeklik ve Deneyim. *Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies*, Kış-Winter 2011 Sayı/Volume 2 157-164.

Işık, C. (2012). Halk İnançlarında Kalıp Değiştirme, Ruh Göçü. *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Online Thematic Journal of Turkic Studies*, www.actaturcica.com, "Kültürümüzde Tebdil-i Kıyafet", Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Yıl IV, Sayı 2-1, Sayfa: 46-60.

Işık, C. (2013) *İkrar Cemi ve Ritüelleri*, Yemin Kitabı içinde Editör: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 117-138. Işık, Caner – Koç, Erdoğan (2015) Aşık Kul Hüseyin, Can Yayınları, İstanbul.

Işık, C. (2013) *Türk Halk Şairlerinin Zaman İçindeki Dönüşümü,* Folkloristik Prof. Dr. Süleyman Kayıpov Armağanı içinde Yay. Sorumluları: A. Arvas, M. Eren, M. Karaaslan, M. Cerrahoğlu, Hâkim Yayınları, Ankara, 223-236

Işık, C. (2013). Gaziler Ovacığından Bir Eren; Kul Hüseyin. *Alevilik Araştırmaları Dergisi-*

Işık, C. (2014) "*Alevi İnancında Kadın: Ruhsal Kabullerden Gündelik Yaşama*", İnançta ve Toplumsal Yaşamda Alevilikte Kadın Konferansı, 11-12 Aralık 2014, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

Işık, C. (2015). Alevi İnancında Kadın; Ruhsal Kabullerden Gündelik Yaşama. *Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies*, Kış-Winter 2014 Sayı/Volume 8,13-34

Işık, C. (2015). *Aşık Veysel ve Alevilik*. Dünya Ozanı Aşık Veysel Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2015, Sivas.

Işık, C. (2016). Gürühu Naciye'den Aleviliğe. *Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies*, Kış-Winter 2015 Sayı/Volume 10, 23-52

Işık, C. (2017) "Türk Kültür Mirasında Bir Kült Olarak Hz. Fatıma" *Sufi Araştırmaları Dergisi, Sufi Studies* Cilt/Volume: 8 Sayı/Issue: 16 Yaz/Summer 2017 17- 33

Işık, C. (2017) Popüler Olamayan Sözlü Kültür Hazinesi Aşık Kara Musa. *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı:36, sayfa: 205-223

Işık, C. (2017). *Erenlerin Süreği Alevi Dervişlik Geleneği ve Derviş Ruhan* (1. Baskı). İzmir: Tibyan Yayıncılık.

Işık, C. (2018) Alevi Teolojisine Göre Aleviler, Uluslararası Geçmişten Geleceğe Alevilik Sempozyumu, Alevi İnanç Birliği Vakfı, 8-10 Aralık 2018 Ankara.

Işık, C. (2021). Aşıklık Geleneğinin Oluşumunda Batıni Tekkelerin Önemi. Türk Kültürü ve *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, (97),* 111-122.

Işık, C. (2022) *Aşık Veysel'in Düşünce ve Anlam Dünyası, "Aşık Veysel*" Haz: Süleyman Şenel, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, Sayfa 442-458

Işık, C.- Onar, A. (2018). Gaziler Ovacığı Ereni Kul Fakir: Hayatı ve Deyişleri. *Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies,* S. 14, s. 1-62

Işık, C.- Onar, A. (2019). "Gaziler Ovacığından Bir Eren Bicare'nin Hayatı ve Deyişleri". Alevilik Araştırmaları Dergisi- *The Journal Of Alevi Studies*, Cilt 1, Sayı 17, s. 23-78

Işık, C. ve Aydın, E. (2018). *Hüsem Dede Ocağı*, Tibyan Yayınları, İzmir.

Işık, C. ve Odabaşı, G. (2017), "Cem İbadetinde Muhabbet Erkânı: Gösterimci Kuram Analizi" 87/104*, Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies,* Yaz-Summer 2017 Sayı/Volume 13, 87-104

Işık, C. ve Onar, A. (2017), "Gaziler Ovacığı Ereni Kul Fakır Hayatı ve Deyişleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi-The Journal Of Alevi Studies*, Kış-Winter 2017 Sayı/Volume 14, sayfa: 1-62.

İbn Battuta Seyahatnâmesi Metin, (Tuhfetü'n-Nuzzar Rıhletü İbn Battuta), Beyrut?; M. Şerif Tercümesi (Seyahatnâme-İ İbn Battuta Trc. Mehmed Şerif, İstanbul, 1333-1335.

İnan, A. (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

İnan, A. (1992). *Manas Destanı.* İstanbul: *Millî* Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İnan, A. (1998). *Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler*, Makaleler ve İncelemeler I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
İstanbul: Doğan Kitap.

İznik, E. (2005). Magi, Magus ya da Magician: Rahipten Büyücüye, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi İçinde* (201-217).

Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini Tarihi.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kahraman, S., A. Ve Dağlı, Y. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: L. Cilt 1. Kitap ve 2. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürü Enstitüsü Yayınları.

Kalafat, Y. (2004), *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kalafat, Y. (2010), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalkan, H. (2014). Ephesos-Hypaipa-Sardeis Yolu Üzerine Yeni Gözlemler ve Pers Kral Yolu. *International Journal Of Human Sciences*, 11(1), 448-456

Karagöz, Arıhan, S. (2003). *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Ankara.

Karaosmanoğlu, M. (2005). *Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları*, Eser Ofset Matbaacılık.

Karatosun, M. O. (2016). Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 277-308.

Kaşgârlı Mahmut. (1985). *Divanü Lûgat-İt Türk*. (Çev: Besim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaya, M. (2001), Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri, *Folklor/Edebiyat* C.VII.

Kazancı N., Gürbüz, A., Boyraz, S. (2011). Büyük Menderes Nehri'nin Jeolojisi ve Evrimi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 54 (1-2), 25-30.

Kızılçelik, S. (1994), *Sosyoloji Teorileri* 1, Konya: Yunus Emre Ltd. Şti.

Koçer, V. (2018). Alevi Kadın İnanç Önderliği Bağlamında "Yaşayan Pir Zöhre Ana" ve Kültürel İşlevi. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. 1 (2).
Konya: Serhat.

Köse, A., Ayten, A. (2010). *Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kum, N. (1957). "Karaca Ahmed'ler Hakkında İncelemeler, Düşünceler", *Tfa*, Iv/94.

Kumartaşlıoğlu, S. (2021). Kuzey Makedonya-Kanatlar Köyünde Anlatılan Evliya

Leowe, M. & Blacker, C. (1981). *Divination and Oracles*, M. Loewe ve C. Blacker (Edited), George Allen & Unwin Publishers.

Leslie C. C. (1917). The Artistic Use Of The Love Charm, İn Greek And Latin Literature, Phd *Dissertations & Theses, The Johns Hopkins University*, United States-Maryland.

Leslie Cornelius Cox, (1917). "The Artistic Use Of The Love Charm, İn Greek And Latin Literature", Phd Dissertations & Theses, The Johns Hopkins University, United States-Maryland.

Leslie Cornelius Cox. (1917). "*The Artistic Use of the Love Charm, in Greek and Latin Literature*", PhD Dissertations & Theses, The Johns Hopkins University, United States-Maryland.

Malinowski, B. (1999). *İlkel Toplum.* Çeviren Hüsen Portakal. Öteki Yayınevi: Ankara.

Malinowski, B. (2000). *Büyü, Bilim ve Din*. (Çev. Özkal, S.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Mansel, A.M. (1995). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Marchant, J. R. V. & Charles, J. F. (1953). *Cassell's Latin Dictionary*, Funk, Wagnalls Company.

Mascetti, M. D. (2000) *İçimizdeki Tanrıça: Kadınlığın Mitolojisi*, cev. B. Corakcı. 1. bs.

Melıkoff, I. (1999), *Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşi-Kızılbaş Bölünmesi ve Neticeleri*, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler Toplantısı Bildirileri İçinde, (Haz.: Irene Melikof ve Bşk.) Ensar Neşriyat, İstanbul.

Melikoff, I. (1998). *Uyur İdik Uyardılar* (Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları), İstanbul: Türkçe Terc: Turan Alptekin.

Menkıbeleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 97, s. 29-46.

Meriç, R. (1983). *Küçük Menderes (Kaystros) Havzasının Tarihsel Coğrafyası*, Ege Üniveristesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Doçentlik Tezi, İzmir.

Meriç, R. (1988). Antik Dönemde Küçük Menderes Havzası'nın Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış, *Ege Coğrafya Dergisi* (4).

Mete, Z. (2012). Tire. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul.

Morford, M. P. O. & Lenardon, R. J. (2003). *Classical Mythology Seventh Edition*, Oxford University Press.

Morrison, J. S. (1981). "The Classical World", Divination And Oracles, M. Loewe ve C. Blacker (Edited), George Allen & Unwin Publishers

Nar, M. Ş. (2014). Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 507-524.

Noyan. B. (2002). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik (Dergahlar*). Cilt:V, Yayına Hazırlayan ve Güncelleştiren: Şakir Keçeli, Ankara: Ardıç Yayınları. Feryal Matbaası.

Ocak, A. Y. (1983), *Bektaşî Menakıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Ankara: Enderun Kitabevi, Ocak, A. Y. (2000), *Alevi-Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (1995b). *Hacı Bektaş-I Veli El- Horasani (?-1271)", Yunus Emre Nasreddin Hoca Ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, Haz. : Şevket Özdemir, Ankara.

Ocak, A. Y. (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınevi.

Ocak, A. Y. (1998). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul.

Ocak, A. Y. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marijinal Sufilik*: Kalenderiler, 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınevi.

Ocak, A. Y. (2000a), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler*, (Tartışma/Panel Bildirileri 1999), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 67-80.

Ocak, A. Y. (2000b). *Alevi-Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (2000c). *Alevi-Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (2003). *Türkler, Türkiye ve İslâm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (2009). *Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış*, Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı *Yayınları*.

Ocak, A. Y. (2010). *Kültür Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler Metodolojik Bir Yaklaşım.* Ankara: TTK Yayınları.

Ocak, A. Y. (2016). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri, XV-XVI. Yüzyıllar*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ocak, A. Yaşar (1999). *Türkiye' Alevîlik Bektaşilik ve Nusrayilik* (1. Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Okka, B. (2011). Geçmişten Günümüze Sülük Tedavisi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*9-9.

Olric, A. (2003). *Halk Anlatılarının Epik Kuralları". Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Milli Folklor Yayınları.

Onar, A. -Işık, C. (2016), Gaziler Ovacığından Bir Eren Derviş Edna'nın Hayatı ve Deyişleri, *Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies*, Kış-Winter 2016 Sayı/Volume 12, 171-207

Oring, E. (1996), "Functionalism", American Folklore, An Encyclopedia, Jan Harold Brunvand (Ed.), s. 654-656, New York: Garland Publishing.

Oring, E. (2012), "*Folklorun Üç İşlevi: Halk Bilimsel Tanım Olarak Geleneksel İşlevselcilik*", (Çev.: Aslı Büyükokutan), Milli Folklor, 96, s. 267-278.

Ortaç, H. (1994). Hamza Baba Tekkesi ile İlgili Bazı Belgeler. *Sanat Tarihi Dergisi*, VII: 111-126.

Otto, R. (1958). *The Idea of the Holy*, London.

Ögel, B. (1984). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: TTK Basımevi.

Öğüt, S. (2011). "Tavaf". *Türkiye Diyanet Vakfı* İslam Ansiklopedisi. 40/178-180.

Önal, M. N. (2001), Hoca Ahmet Yesevî Tesirindeki Muğla Erenleri, I. *Türk Dünyası Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Nisan 2000, Muğla.

Önal, M. N. (2003). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları. *Bilig* (25), 99-124.

Önal, M. N. (2009). Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik. *Milli Folklor*, S.84, s.57-72.

Önal, M. N. (2013a). *Muğla Efsaneleri*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.

Önal, M. N. (2013c), *Muğla Efsaneleri*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları: Muğla.

Önal, M. N. (2017). Ahmet Yesevi Üzerinden Türklerin İslam Algısı. *Kültür Dünyamızın Mimarları II* (Ü. Bozyer, Ed.) Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Önal, M. N. (2021a). Efsanelerin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 1, S. 1, s. 70-94.

Önal, M. N. (2021b). Türk Halk Müslümanlığında Miraç Algısı. *Erdem*, S. 80, s. 89-110.

Önal, M. N. ve Erten, A. (2013b). Türk Halk Kültüründe Ötedünya Tasavvuru. *AİBÜ Sosyal*

Örnek, S. V. (1971). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayıncılık.

Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.

Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Özey, R. (2006). Bozdoğan'ın Doğal Coğrafyası, *Marmara Coğrafya Dergisi* (13).

Özkan, R. (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Plinius, S. (1938-1971). ―*Yaşlı, Naturalis Historia, Pliny, Natural History*, Trans. H.R.Rackham – W. H. S. Jones – D. E. Eichholz, Vols. I-X. Cambridgemassachusetts-London.

R. N. Hamayon (1950). *La chasse à l'âme: Esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien*, Nanterre.

Rayet, O., Thomas, A. (1877), *Milet Et Le Golfe Latmıque Tralles, Magnesie Du Meandre, Priene, Milet, Didymes*, Heraclee Du Latmos Fouılles Et Explorations Archeologiques, Paris.

Reinhard Stewig. (1970). *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları* (Çev: Ruhi Turfan-M. Şevki Yazman), İstanbul: İstanbul Teknik Ünv. Mimarlık Fak. Yay.

Renberg G. H. (2017). *Where Dreams May Come (2 Vol. Set): Incubation Sanctuaries İn The Greco-Roman World*. Brill

Renberg, G. H. (2015). The Role Of Dream-İnterpreters İn Greek And Roman Religion *Artemidor Von Daldis Und Die Antike Traumdeutung. Texte Kontexte Lektüren*,233-262, *Berlin*, 2015.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini.* İstanbul: İşaret Yayınları.

Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi.* (Çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilgesu Yayınları.

Sarıkçıoğlu, E. (2011). *Din Fenomenolojisi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Sarpkaya, S. ve Yaltırık, M. B. (2018). *Türk Kültüründe Vampirler-Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri-*. Ankara: Karakum Yayınevi.

Schimmel, A. (2003). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri –İslam'a Fenomenolojik Yaklaşım*.Çeviren: Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Schimmel, A. (2007). *Dinler Tarihi*. Kırkambar Kitaplığı: İstanbul.

Scmidt, W. (1940). *Der Heilige Mittelpfahl des Hauses*. Anthropos XXXV-XXXVI).

Sena, C. (1975). *Filozoflar Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Sevin, V. (1974). Batı Anadolu'nun Az Bilinen Antik Bir Kenti Hypaipa Tarihi Üzerine Bir Araştırma. Tarih *Dergisi* 28/29, 41-53.

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara.

Sevin, V. (2016). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sheppard, R., Peter J. T., Ertuğrul, F. (2005). "The Carminii Of Attouda", Epigraphica Anatolica, 38.

Söderblom, N. (1951). '*Holiness*', *The Encyclopedia of Religion and Ethic*, Ed. James Hasting, New York.

Söğüt, B. (2007). Antik Dönemde Salbakos Dağı ve Kalıntıları. Editör: A. Özçelik, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*-2. 15-24.

Söğüt, B. (2013). Denizli'de Yaşayan Tarih Kenti Attouda (Hisarköyü), *Geçmişten Günümüze Denizli*, 37, 10-15.

Söğüt, B. (2017). Attouda (Hisar) Antik Kenti, *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, 5.

Strabon, (1913-1932). *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: Kitap XII-XIII-VIV), (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Suad, A. (2014). *Mitolojik Aşk Efsaneleri*, Tutku Yayınevi.

Sümbüllü, Y. Z. (2010). Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Taed), 43, 55-72.

Sümer, F. (2013). Yörükler, *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. VIII, 571.

Şahin, H. (1974). Karaca Ahmet. *TDV.*

Şahin, N. (1998). *Klaros/Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, İzmir, Ege Yayınları.

Şahin, N. (2002). Bilicilik Merkezi "Klaros", *İzmir Kent Kültürü Dergisi, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını*, 5, 243-253.

Şahin, N. (2008). A La Lumière Des Découvertes Récentes: Relations De Claros Avec Notion Et Oracles De Manto" *Arkeoloji Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 2008/2, 213-226.

Şahin, N. (2009). Kehanet ve Klaros, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1- 11. Şahin, N. (2012). *Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıları, 248-272.

Şahin, N. (2012). Apollon Klaros Bilicilik Merkezi,*Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir, 248-272.

Şeker, N. (2013). Hz. Peygamber'in Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Şimşek, C. (2002). Attouda Nekropolü. *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 229.

Şimşek, C. (2007) Laodikeia'dan Ladik'e Denizli*, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 2,* Denizli.

Şimşek, C. (2007). *Laodikeia (Laodikeia Ad Lycum*), İstanbul.

Şimşek, C. (2014). 2012 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *35. Kst* 3 (27-31 Mayıs 2013 Muğla).

Şimşek, C. (2018). *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi / The Lykos Valley And Neighbourhood In Late Antiquity,* Edt. C Şimşek Vd., İstanbul,

Tanman, B. (2001). Karaca Ahmed Türbesi ve Tekkesi, *Dbi.A,* Iv, 442.

Tanrıver, D. (2009). *Apollon Klaros Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adaklar.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Tanrıver, D. S. (2009). *Apollon Klaros Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adakları*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanyu, H. (1967). *Ankara Çevresinde Adak ve Adak Yerleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tanyu, H. (1978). *Türklerin Dini Tarihçesi*. İstanbul: Burak Yayınları.

Tanyu, H. (1980), *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tanyu, H. (1988). Ağaç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, Ankara: Diyanet Vakfı Yay.

Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi,* (Çev: Ali Suat), C: 2, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Topaloğlu, F. (2012). Aydın İli Bozdoğan İlçesi Alamut Köyü Alevilerinde Yatır Ziyareti Madran Baba Örneği. *E-Makâlât Mezhep Araştırmaları* V/1 67- 93.

Tuncer, M. (1944). Karacasu Yatırları. *Fikirler İzmir Halk Evi Dergisi.*

Turan, Ş. (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınları.

Türkan, A. (2018). Antik Dünyada Büyü ve Büyü Ritüelleri, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mart-Nisan 2018/62, 108.

Türkan, K. (2008), Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler, *Türkbilig*.

Türkyılmaz, D. (2019). Eşik Altı Boş Değildir: "Eşik" Kavramının Türk Düşüncesine Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* ,7 (17).

Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Uygur, H. K. (2020). Kutsal Mekân Bağlamında Gündelik Hayatın İzinde Mekânın Dönüşümü: Mardin Süryani Kilise ve Manastırları. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 130-146.

Ünal, R.H. (2002). *Birgi (Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Üner, R. (1974). XIII. Yüzyılda Yaşayan Bir Ruh Hekimi Karaca Ahmed Sultan, *Hayat Tarih Mecmuası*, III/12, İstanbul.

Üreten, H. (2003). *Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Hellenistik Dönem'de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitütsü, Aydın.

Ürük, Y., Pınar, İ. (2013). *İzmir Kent Ansiklopedisi: İzmir'de İdari ve Mahalli Yer Adları.* İzmir: İzmir Apikam Kent Kitaplığı.

Varinlioğlu, (1997). Pisye İn Caria. Xı Congresso Internazionale Di Epigrafa Greca E Latina, Roma 18-24 Settembre.

Vasilyev, D. (2004). G*üney Sibirya'da Göktürk Heykellerindeki Saç, Bıyık ve Sakal Şekilleri*. Saç Kitabı İçinde (Ed. Emine Gürsoy Naskali). Kitabevi Yayınları.

Vatin, N. (2004). *Rodos Şövalyeleri Ve Osmanlılar (Doğu Akdeniz'de Savaş, Diploması Ve Korsanlık)*, (Çev: Tülin Altınova), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Weber, G. (1892). Hypaepa, Le Kaleh D'aiascourat, Birghi Et Oedemich, *Revue Des Etudes Grecques,* V, 7-21.

Wellek, R. ve Austin W. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Yaman, M. (1974). *Büyük Türk Akıncısı-Evliyası-Hekimi Karaca Ahmed Sultan Hazretleri*, İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yayınları.

Yavi, E. (1988). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Yetmiş Besinci Yılında Aydın*, Ankara,1998, S. 13; Yurt Ansiklopedisi, "Aydın", C. 2, İstanbul: Anadolu Yayınları.

Yıl: 2007 Sayı: 12-Kış 81-91.

Yılmaz Kolancı, B. (2021). Attouda'da Meter Adrastos Kültü ve İkonografisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 57-76.

Yolcu, M. A. (2014). *Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar*. Konya: Kömen Yayınları.

Yörükan, Y. Z. (2005). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Haz. Turhan Yörükan, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Doğum Yeri	Doğum Tarihi	Verdiği Bilgileri Kimden Öğrendi?	Eğitim Durumu	İkamet Ettiği Yer	Mesleği	Derlemenin Yapıldığı Yer	Derlemenin Yapıldığı Tarih	Derlemeyi Yapan Kişi
KK1	Ahmet Apak	Nazilli	1935	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Apak Mahallesi	02.01.2022	Bircan Cangul
KK2	Necmi Apak	Nazilli	1943	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Apak Mahallesi	02.01.2022	Bircan Cangul
KK3	Ahmet Kendirli	Nazilli	1960	Büyüklerinden	Ortaokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Apak Mahallesi	02.01.2022	Bircan Cangul
KK4	Mehmet Apak	Nazilli	1995	Kendisi	Lise	Nazilli Apak Mahallesi	Çiftçi	Nazilli Apak Mahallesi	02.01.2022	Bircan Cangul
KK5	Kezban Yıldız	Kuyucak	1946	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Yaylalı	02.01.2022	Bircan Cangul
KK6	Necip Doğan	Aydın	1950	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	02.01.2022	Bircan Cangul
KK7	Ahmet Kara	Karacasu	1961	Büyüklerinden	-	Karacasu Yeşilköy Mahallesi	Emekli	Karacasu Yeşilköy Mahallesi	02.01.2022	Bircan Cangul
KK8	Adem Yılmaz	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	03.01.2022	Bircan Cangul
KK9	Muhammed Küçük	Karacasu	1953	Büyüklerinden	İlkokul	Karacasu Küçükdağlı Mahallesi	Emekli	Karacasu Küçükdağlı Mahallesi	03.01.2022	Bircan Cangul

KK10	Meral Cantemur	Kuyucak	1950	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	-	Kuyucak İğdecik	03.01.2022	Bircan Cangul
KK11	Nazife Demir	Kuyucak	1955	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	-	Kuyucak İğdecik	03.01.2022	Bircan Cangul
KK12	Rıfat Aslan	Kuyucak	1955	Kendisi	Lise	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	06.01.2022	Bircan Cangul
KK13	Ahmet Demirci	Kuyucak	1965	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	10.01.2022	Bircan Cangul
KK14	Mehmet Demirci	Kuyucak	1965	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	10.01.2022	Bircan Cangul
KK15	Hayriye Korkmaz	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	10.01.2022	Bircan Cangul
KK16	Basri Tuna	Kuyucak	1945	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	10.01.2022	Bircan Cangul
KK17	Ahmet Ercan	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Sarıcaova	Emekli	Kuyucak Kayran	15.01.2022	Bircan Cangul
KK18	Sevim Pullukçu	Kuyucak	1945	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Sarıcaova	Emekli	Kuyucak Kayran	15.01.2022	Bircan Cangul
KK19	Ayşe Budaklı	Kuyucak	1955	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Sarıcaova	Emekli	Kuyucak Kayran	15.01.2022	Bircan Cangul
KK20	Kerim Uzun	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Sarıcaova	Emekli	Kuyucak Kayran	15.01.2022	Bircan Cangul
KK21	Saim Gündüz	Kuyucak	1960	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	15.01.2022	Bircan Cangul

KK22	Cesur Demir	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Kayran	20.01.2022	Bircan Cangul
KK23	Arif Bozkurt	Kuyucak	1963	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Kayran	20.01.2022	Bircan Cangul
KK24	Hülya Bozkurt	Kuyucak	1955	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Kayran	20.01.2022	Bircan Cangul
KK25	Dilek Yazıcı	Kuyucak	1965	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Kayran	20.01.2022	Bircan Cangul
KK26	Sibel Çakır	Kuyucak	1966	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak	20.01.2022	Bircan Cangul
KK27	Emine Karlı	Kuyucak	1966	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak	20.01.2022	Bircan Cangul
KK28	Fadime Demirel	Kuyucak	1968	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak	20.01.2022	Bircan Cangul
KK29	Hasan Demirel	Kuyucak	1965	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak	20.01.2022	Bircan Cangul
KK30	Arif Demirel	Kuyucak	1953	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak	20.01.2022	Bircan Cangul
KK31	Hüseyin Atça	Kuyucak	1945	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Yaylalı	27.01.2022	Bircan Cangul
KK32	Maşallah Özer	Aydın	1930	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	27.01.2022	Bircan Cangul
KK33	Sevgi Çelik	Aydın	1940	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	27.01.2022	Bircan Cangul

KK34	Emine Sözer	Aydın	1944	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Kuyucak	27.01.2022	Bircan Cangul
KK35	Hasibe Sözer	Aydın	1944	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Kuyucak	04.02.2023	Bircan Cangul
KK36	Hacer Topuz	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Kuyucak Sarıcaova	04.02.2023	Bircan Cangul
KK37	Korkut Acar	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Kuyucak Sarıcaova	04.02.2023	Bircan Cangul
KK38	Mehmet Ovacık	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Nazilli	04.02.2023	Bircan Cangul
KK39	Ahmet Oluk	Aydın	1935	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	04.02.2023	Bircan Cangul
KK40	Saliha Oluk	Aydın	1948	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	06.02.2023	Bircan Cangul
KK41	Celal Dişli	Aydın	1952	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	06.02.2023	Bircan Cangul
KK42	Hikmet Korkmaz	Aydın	1958	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	06.02.2023	Bircan Cangul
KK43	Abbas Şahin	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	07.02.2023	Bircan Cangul
KK44	Ayşe Şahin	Aydın	1955	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	07.02.2023	Bircan Cangul
KK45	Hasan Gümüş	Aydın	1940	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	07.02.2023	Bircan Cangul
KK46	Fazlı Soy	Aydın	1955	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	07.02.2023	Bircan Cangul
KK47	Hüseyin Soy	Aydın	1935	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	08.02.2023	Bircan Cangul
KK48	Serkan Demir	Aydın	1935	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	08.02.2023	Bircan Cangul
KK49	Nihat Demir	Aydın	1951	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	08.02.2023	Bircan Cangul

KK50	Şerife Gündoğdu	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	09.02.2023	Bircan Cangul
KK51	Şükrü Çeriman	Aydın	1970	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	09.02.2023	Bircan Cangul
KK52	Hasan Tuna	Aydın	1955	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	09.02.2023	Bircan Cangul
KK53	Ahmet Ertürk	Aydın	1935	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	10.02.2023	Bircan Cangul
KK54	Sünbül Çelik	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	10.02.2023	Bircan Cangul
KK55	Seyfullah Yavuz	Aydın	1965	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	10.02.2023	Bircan Cangul
KK56	Ramazan Ergun	Aydın	1950	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	10.02.2023	Bircan Cangul
KK57	Firdevs Toker	Aydın	1945	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	10.02.2023	Bircan Cangul
KK58	Ayşin Toker	Aydın	1965	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	10.02.2023	Bircan Cangul
KK59	Ahmet Güzel	Aydın	1945	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise	Bozdoğan	-	Bozdoğan Hisarkale	10.02.2023	Bircan Cangul
KK60	Günnur Güzel	Aydın	1974	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise	Bozdoğan	Serbest Meslek	Bozdoğan Hisarkale	11.02.2023	Bircan Cangul
KK61	Ayşe Kesir	Aydın	1939	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Ortaokul	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Hisarkale	11.02.2023	Bircan Cangul
KK62	Cengiz Budak	Aydın	1957	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Ortaokul	Bozdoğan	-	Bozdoğan Kavaklı	11.02.2023	Bircan Cangul
KK63	Hanım Budak	Aydın	1943	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Kavaklı	11.02.2023	Bircan Cangul

KK64	Serpil Şenol	Aydın	1932	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Kavaklı	11.02.2023	Bircan Cangul
KK65	Hatice Çetin	Aydın	1932	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Kavaklı	11.02.2023	Bircan Cangul
KK66	Ayşe Koca	Aydın	1942	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Kavaklı	11.02.2023	Bircan Cangul
KK67	Songül Demirci	Aydın	1939	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Efeler	Emekli	Aydın Kızılcaköy	12.02.2023	Bircan Cangul
KK68	Yasin Harman	Aydın	1935	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Efeler	Emekli	Aydın Kızılcaköy	13.02.2023	Bircan Cangul
KK69	Saliha Manduz	Aydın	1945	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	ilkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Hisarcık	13.02.2023	Bircan Cangul
KK70	Yavuz Torun	Aydın	1940	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	lise	Nazilli	Emekli	Nazilli Eycelli	13.02.2023	Bircan Cangul
KK71	Feriha Oymaklı	Aydın	1940	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	lise	Nazilli	Emekli	Nazilli Eycelli	14.02.2023	Bircan Cangul
KK72	Cahit Yolcu	Aydın	1965	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	ilkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Hamzalı	14.02.2023	Bircan Cangul
KK73	Arif Duman	Aydın	1928	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Kızıldere	15.02.2023	Bircan Cangul
KK74	Keziban Duman	Aydın	1928	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Kızıldere	15.02.2023	Bircan Cangul

KK75	Dilek Candan	Aydın	1946	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul		Emekli	Aydın Kemer	16.02.2023	Bircan Cangul
KK76	Cemil Kılıç	Aydın	1930	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Kozdere	18.02.2022	Bircan Cangul
KK77	Ömer Kılıç	Aydın	1943	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Kozdere	25.02.2022	Bircan Cangul
KK78	Şadi Tekin	Aydın	1940	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Sevindikli	25.02.2022	Bircan Cangul
KK79	Güngör Dinç	Aydın	1948	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	lise	Nazilli	Emekli	Nazilli Sevindikli	25.02.2022	Bircan Cangul
KK80	Ayşe Tosun	Aydın	1935	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	lise	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	25.02.2022	Bircan Cangul
KK81	Feride Dursun	Aydın	1955	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	29.02.2022	Bircan Cangul
KK82	İbrahim Durmaz	Aydın	1945	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	29.02.2022	Bircan Cangul
KK83	Mehmet Ardınç	Aydın	1955	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	29.02.2022	Bircan Cangul
KK84	Özcan Kahraman	Aydın	1945	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	01.03.2022	Bircan Cangul
KK85	Şerife Kamer	Aydın	1955	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	01.03.2022	Bircan Cangul

KK86	Kıymet Aras	Aydın	1965	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	01.03.2022	Bircan Cangul
KK87	Cemil Demir	Aydın	1955	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	01.03.2022	Bircan Cangul
KK88	Tenzile Tutum	Aydın	1945	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	06.03.2022	Bircan Cangul
KK89	Süleyman Tutum	Aydın	1955	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	06.03.2022	Bircan Cangul
KK90	Selami Kaya	Aydın	1967	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	06.03.2022	Bircan Cangul
KK91	Ahmet Bayraktar	Aydın	1965	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	06.03.2022	Bircan Cangul
KK92	Merve Cesur	Aydın	1947	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	15.03.2022	Bircan Cangul
KK93	Yasemen Tütüncü	Aydın	1965	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	15.03.2022	Bircan Cangul
KK94	Yasin Kesici	Aydın	1949	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	15.03.2022	Bircan Cangul
KK95	Erol Taştemir	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	15.03.2022	Bircan Cangul
KK96	Cengiz Kurt	Aydın	1960	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	20.03.2022	Bircan Cangul

KK97	Yasin Motor	Aydın	1954	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	20.03.2022	Bircan Cangul
KK98	Sevgi Uzun	Aydın	1951	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	20.03.2022	Bircan Cangul
KK99	Safiye Bilir	Aydın	1961	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	28.04.2022	Bircan Cangul
KK100	Hayriye Ulusoy	Aydın	1958	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	28.04.2022	Bircan Cangul
KK101	Nuriye Balcı	Aydın	1965	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	28.04.2022	Bircan Cangul
KK102	Erman Çetin	Aydın	1961	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	28.04.2022	Bircan Cangul
KK103	Fatma Çetin	Aydın	1951	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	28.04.2022	Bircan Cangul
KK104	Fadime Gülen	Aydın	1951	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Koçarlı	30.04.2022	Bircan Cangul
KK105	Ayşe Güdüşlü	Aydın	1957	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	30.04.2022	Bircan Cangul
KK106	Şerife Dağlı	Aydın	1941	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise		Emekli	Bozdoğan	30.04.2022	Bircan Cangul
KK107	Ali Eşsiz	Nazilli	1981	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Bozyurt mahallesi	Muhtar	Nazilli Bozyurt mahallesi	01.05.2022	Bircan Cangul

KK108	Mehmet Dinçer	Nazilli	1948	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Bozyurt Mahallesi	Emekli	Nazilli Bozyurt Mahallesi	01.05.2022	Bircan Cangul
KK109	Aytekin Özdemir	Nazilli	1959	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Çapahasan Mahallesi	01.05.2022	Bircan Cangul
KK110	Şükriye Ayser	Nazilli	1951	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Çapahasan Mahallesi	01.05.2022	Bircan Cangul
KK111	Ahmet Özdemir	Nazilli	1951	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Çapahasan Mahallesi	01.05.2022	Bircan Cangul
KK112	Şükriye Ayser	Nazilli	1951	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Çapahasan Mahallesi	01.05.2022	Bircan Cangul
KK113	Zehra Sert	Nazilli	1945	Büyüklerinden	İlkokul	Nazilli Çapahasan Mahallesi	Emekli	Nazilli Çapahasan Mahallesi	02.06.2022	Bircan Cangul
KK114	Mehmet Aslan	Karacasu	1955	Büyüklerinden ve yaşayarak	İlkokul	Karacasu Işıklar Mahallesi	Emekli	Karacasu Işıklar Mahallesi	02.06. 2022	Bircan Cangul
KK115	Ayşe Özdemir	Karacasu	1950	Büyüklerinden	-	Karacasu Dereköy Mahallesi	Emekli	Karacasu Dereköy Mahallesi	02.06.2022	Bircan Cangul
KK116	Ayşe Besci	Karacasu	1958	Büyüklerinden	-	Karacasu Dereköy Mahallesi	Emekli	Karacasu Dereköy Mahallesi	02.06. 2022	Bircan Cangul
KK117	Songül Yurdagül	Karacasu	1958	Büyüklerinden	-	Karacasu Dereköy Mahallesi	Emekli	Karacasu Dereköy Mahallesi	03.06.2022	Bircan Cangul
KK118	Naim Aslan	Karacasu	1945	Kendisi	-	Karacasu Merkez	Emekli	Karacasu Merkez	03.06.2022	Bircan Cangul
KK119	Ali Ağababa	Karacasu	1956	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	ilkokul	Karacasu	Emekli	Karacasu Merkez	04.06. 2022	Bircan Cangul

KK120	Fatma Büyüksucu	Karacasu	1965	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	ilkokul	Karacasu	Emekli	Karacasu Merkez	05.06.2022	Bircan Cangul
KK121	Hayriye Korkmaz	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	02.07.2022	Bircan Cangul
KK122	Keziban Taşoluk	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	03.07.2022	Bircan Cangul
KK123	Elif Duman	Kuyucak	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak Kayran	Emekli	Kuyucak Kayran	03.07.2022	Bircan Cangul
KK124	Ayşe Höyük	Kuyucak	1950	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Yaylalı	04.07.2022	Bircan Cangul
KK125	Mehmet Korkmaz	Kuyucak	1950	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	-	Kuyucak	Emekli	Kuyucak Yaylalı	04.07.2022	Bircan Cangul
KK126	Mustafa Kayalı	Aydın	1935	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	06.07.2022	Bircan Cangul
KK127	Özcan Turhan	Manisa	1940	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	06.07.2022	Bircan Cangul
KK128	Fatma Karaman	Aydın	1938	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	14.08. 2022	Bircan Cangul
KK129	Ali Güdüşlü	Aydın	1946	Kendisi	Lise	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	14.08. 2022	Bircan Cangul
KK130	Coşkun Demir	Aydın	1939	Kendisi	Ortaokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	15.08. 2022	Bircan Cangul
KK131	Arif Demir	Aydın	1935	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	15.08. 2022	Bircan Cangul
KK132	Fahrettin Kılıç	Aydın	1932	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	03.09. 2022	Bircan Cangul
KK133	Yusuf Varlı	İzmir	1952	Kendisi	Lise	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	03.09. 2022	Bircan Cangul

KK134	Sadettin Köse	Aydın	1955	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Zafer Mahallesi	04.09.2022	Bircan Cangul
KK135	Ercan Şen	Aydın	1957	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Zafer Mahallesi	04.09.2022	Bircan Cangul
KK136	Haydar Tekin	Aydın	1930	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	ilkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	05.09.2022	Bircan Cangul
KK137	Şadiye Bilir	Aydın	1930	Kendisi	-	Bozdoğan	-	Bozdoğan Çarşı	05.09. 2022	Bircan Cangul
KK138	Nihal Sönmez	Aydın	1946	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Bozdoğan	-	Bozdoğan Çarşı	11.10. 2022	Bircan Cangul
KK139	Erkan Dikişli	Aydın	1928	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Bozdoğan	-	Bozdoğan Çarşı	11.10. 2022	Bircan Cangul
KK140	Şadiye Demir	Aydın	1960	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise	Bozdoğan	-	Bozdoğan Çarşı	12.10. 2022	Bircan Cangul
KK141	Ayşe Çetiner	Aydın	1953	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	-	Bozdoğan Çarşı	12.10. 2022	Bircan Cangul
KK142	Fatma Çetiner	Aydın	1951	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Ortaokul	Bozdoğan	-	Bozdoğan Çarşı	13.10. 2022	Bircan Cangul
KK143	Dursun Yılmaz	Aydın	1937	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	-	Bozdoğan Hisarkale	09.11.2022	Bircan Cangul
KK144	Sakine Yavuz	Aydın	1937	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	-	Bozdoğan Hisarkale	10.11.2022	Bircan Cangul
KK145	Cemil Kayalı	Aydın	1937	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Hisarkale	10.11.2022	Bircan Cangul

KK146	Adil Kayalı	Aydın	1955	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	Lise	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Hisarbozkale	11.11.2022	Bircan Cangul
KK147	Sevgi Bulut	Aydın	1937	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Bozdoğan	-	Bozdoğan Hisarkale	05.01. 2023	Bircan Cangul
KK148	Emine Güzel	Aydın	1932	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Kızıltepe	05.01. 2023	Bircan Cangul
KK149	Cemal Kurt	Aydın	1932	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Bozdoğan	Emekli	Bozdoğan Kızıltepe	06.01. 2023	Bircan Cangul
KK150	Güler Uz	Aydın	1935	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Dumlupınar	06.01. 2023	Bircan Cangul
KK151	Ayşe Çapur	Aydın	1932	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Dumlupınar	06.02. 2023	Bircan Cangul
KK152	Yasemin Ürüş	Aydın	1935	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	-	Nazilli	Emekli	Nazilli Dumlupınar	06.02. 2023	Bircan Cangul
KK153	Numan Çelik	Aydın	1936	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Hisarcık	06.02. 2023	Bircan Cangul
KK154	Ayşe Çelik	Aydın	1941	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Kestel	06.02. 2023	Bircan Cangul
KK155	Yılmaz Aksoy	Aydın	1947	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	06.02. 2023	Bircan Cangul
KK156	Fatma Yağız	Aydın	1957	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	07.02. 2023	Bircan Cangul

KK157	Fadime Yağız	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	03.03.2023	Bircan Cangul
KK158	Mehmet Tuncer	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	03.03.2023	Bircan Cangul
KK159	Ayşe Tuncer	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	04.03.2023	Bircan Cangul
KK160	Emine Candan	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	04.03.2023	Bircan Cangul
KK161	Fevzi Çolak	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	02.04.2023	Bircan Cangul
KK162	Naim Çolak	Aydın	1961	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	02.04.2023	Bircan Cangul
KK163	Ayşe Yücel	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	02.04.2023	Bircan Cangul
KK164	Çetin Araz	Aydın	1949	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	02.04.2023	Bircan Cangul
KK165	Fatih Karapınar	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	02.04.2023	Bircan Cangul
KK166	Naciye Çandarlı	Aydın	1949	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	03.04.2023	Bircan Cangul
KK167	Feride Bulut	Aydın	1959	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	03.04.2023	Bircan Cangul

KK168	Nihal Korkmaz	Aydın	1949	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	04.04.2023	Bircan Cangul
KK169	Himmet Yapar	Aydın	1939	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	04.04.2023	Bircan Cangul
KK170	Emine Yetim	Aydın	1958	Kendisi ve büyüklerinden dinleyerek	İlkokul	Nazilli	Emekli	Nazilli Yazırlı	04.04.2023	Bircan Cangul
KK171	Eşref Çınar	Aydın	1954	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	05.04.2023	Bircan Cangul
KK172	Adil Çoban	Aydın	1946	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	05.04.2023	Bircan Cangul
KK173	Abdullah Özen	Aydın	1959	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	05.04.2023	Bircan Cangul
KK174	Lütfü Serdar	Aydın	1939	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	05.04.2023	Bircan Cangul
KK175	Hatice Yavuz	Aydın	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	11.04.2023	Bircan Cangul
KK176	Keriman Dinçer	Aydın	1946	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	11.04.2023	Bircan Cangul
KK177	Suat Değirmenci	Aydın	1956	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	11.04.2023	Bircan Cangul
KK178	Mehmet Aygül	Aydın	1967	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Karacasu	11.04.2023	Bircan Cangul
KK179	Ayşe Demir	İzmir	1976		İlkokul	Aydın	Emekli	İzmir Tire	11.04.2023	Bircan Cangul
KK180	Songül Dumanlı	Aydın	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	İzmir Ödemiş	11.04.2023	Bircan Cangul

KK181	Ebru İnce	Aydın	1946	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Nazilli	12.04.2023	Bircan Cangul
KK182	Fatma Çetiner	Aydın	1956	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Nazilli	12.04.2023	Bircan Cangul
KK183	Keriman İpek	Aydın	1967	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Nazilli	12.04.2023	Bircan Cangul
KK184	Ayşe Çandarlı	İzmir	1946	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Kuyucak Sarıova	13.04.2023	Bircan Cangul
KK185	Fadime Pınarlı	Aydın	1959	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	Aydın Bozdoğan	13.04.2023	Bircan Cangul
KK186	Zehra Zümrüt	Aydın	1939	Kendisi	İlkokul	Aydın	Emekli	İzmir Babadağ	14.04.2023	Bircan Cangul
KK187	Reyhan Kaya	Aydın	1940	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Denizli Honaz	14.04.2023	Bircan Cangul
KK188	Nurgül Çamlıdere	Aydın	1946	Kendisi ve büyüklerinden duyarak	İlkokul	Aydın	Emekli	Denizli Honaz	15.04.2023	Bircan Cangul